TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

TBMM - XIII. DÖNEM

(1965 - 1969)

II. CİLT



Menderes ÇINAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU
TBMM KÜLTÜR, SANAT VE YAYIN KURULU YAYINLARI NO. : 147

TBMM KÜLTÜR, SANAT VE YAYIN KURULU YAYINLARI No.: 147

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

TBMM - XIII. DÖNEM
(1965 - 1969)

II. CİLT

YASAMA

Menderes ÇINAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU

ISBN : 978 - 605 - 4700 - 00 - 4 (Tk. No.)
ISBN : 978 - 605 - 4700 - 02 - 8 (2. Cilt)

ÖNSÖZ

Parlamentolar, ülkelerin siyasi tarihlerinin oluştuğu demokratik merkezî kurumlardır. Şüphesiz her ülkenin siyasi tarihi ve parlamento geçmişi aynı zamanda, ülkelerin demokratikleşme süreçlerinin panoramik görünümleridir. Bu bakımdan, Türk parlamento tarihi, yaşanan tecrübelerle ayrı bir önem taşır.

1876'da Kanun-ı Esasi'nin kabulünden sonra (1877) kurulan iki meclisli (Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyân) Meclis-i Umumi, ilk anayasalı ve demokratik nitelikli parlamento hayatına geçiş denememizdir. Elbette bu olay, Türk parlamento tarihinin de başlangıcını teşkil eder. Türkiye, bu anayasanın kabulü ve kurulan meclisle parlamenter sistemle tanışmış ve ilk kez millet, siyasal iktidara ortak olmaya çalışmıştır.

Ancak bu ilk parlamento, modern siyasi rejimlerde karşılığını bulan tam bir yasama organı görevini yerine getirmemiştir. Yine de sürekli açılıp kapanmalar dolayısıyla kesintiye uğramasına rağmen, bir 'parlamento geleneği' oluşmasına az da olsa katkıda bulunmuştur.

Ülkemizde parlamento geleneği, bütün kurum ve kurallarıyla ancak, Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla oluşmaya başlamıştır.

İstanbul'dan Meclis-i Mebusan üyelerinin de içinde bulunduğu, Ankara'da 23 Nisan 1920'de kurulan Büyük Millet Meclisi ile Türk parlamento tarihi, önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Kurtuluş Savaşı'nda oluşturulan ve Millî Mücadele'yi fiilen yöneterek ülkeye bağımsızlığını kazandıran bu parlamento, dünyadaki tek "Gazi Meclis" olmuştur. Cumhuriyetin ilanının ardından yaşanan siyasi gelişmeler ise parlamenter rejimimizi olgunlaştırmış, zengin ve çok değişik cepheleri olan parlamento hayatı, cumhuriyetimize ve demokrasimize yön vermeye devam etmiştir.

Meclisimiz, kurulduğu günden bugüne, üzerine düşen tarihî sorumluluğu yerine getirmenin gayreti içerisinde olmuş ve Meclisimizin önderliğinde ülkemiz ve demokrasimiz, geride bıraktığımız yıllarda büyük mesafeler almış ve önemli kazanımlar elde etmiştir.

Çok partili siyasi hayat, işleyen bir demokratik sistem, Meclis'te tecessüm eden millî irade bizim en büyük kazanımlarımızdır. Bunları korumak ve geliştirmek hepimizin ortak sorumluluğudur.

19. asır sonundaki parlamenter hayat denememiz ve dolayısıyla demokratikleşme sürecimiz nasıl kesintilere uğradıysa, 20. asırda da çeşitli şekillerde kesilmiştir. Parlamento tarihimiz, bütün bu kesintileri ve sorunları bünyesinde taşımaktadır. Parlamentomuz ve demokrasimiz, kesintilerle ve sorunlarla bugüne gelmiştir. Bu süreç önemli kayıplara sebep olmuş, ancak ibre demokrasiden hiç şaşmamış ve sekteye uğramalara rağmen demokrasi hep galip gelmiştir.

135 yıllık parlamento ve aynı zamanda demokrasi tecrübemiz, zengin bir siyasi tarih birikimini içermektedir. Bu zenginliğin günümüze kazandırılması kadar, gelecek kuşaklara aktarılması da çok önemlidir. Bu anlayışla başlatılan parlamento tarihi yazım çalışmaları, TBMM'nin 18. döneminden bugüne kadar devam etmiş ve Meclisimiz "Türk Parlamento Tarihi" isimli eseri hazırlayarak demokrasi tarihimizin zenginliklerini gün ışığına çıkarmıştır.

Bu çalışmayı başlatan ve sürdüren önceki Meclis Başkanlarımızı şükranla anıyorum. Çalışmalarda yer alan bilim insanlarımıza, katkıda bulunan Meclis çalışanlarımıza teşekkür ediyorum. Yakın siyasi tarihimizi, parlamento geçmişimizi ve dolayısıyla millî siyaset hafızamızın önemli bir kısmını oluşturan bu eserin yararlı olmasını diliyorum.

Cemil ÇİÇEK
TBMM Başkanı

TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Başkanları Sn. Bülent Arınç, Sn. Köksal Toptan, Sn. Mehmet Ali Şahin ve Sn. Cemil Çiçek'e;

Başkanvekilleri ve Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanları Sn. Nevzat Pakdil ve Sn. Prof. Dr. Mehmet Sağlam'a;

Genel Sekreterler Sn. Rauf Bozkurt, Sn. Ali Osman Koca, Sn. Sadettin Kalkan ve Sn. Dr. İrfan Neziroğlu'na;

Yasama Genel Sekreter Yardımcıları Sn. H. Hasan Sönmez ve Sn. İbrahim Araç ile Bilgi ve Bilişim Hizmetleri Genel Sekreter Yardımcısı Sn. Ercan Durdular'a;

Personel ve Özlük İşleri, Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme, Basın ve Halkla İlişkiler, Kültür Sanat ve Yayın Kurulu ve Basımevi görevlilerine, Sn. Sabit Demirtunç ve Sn. Cemil Tutal'a;

Yoğun mesaileriyle yazım sürecinde görev ve sorumluluk üstlenen Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu'nun üyeleri değerli meslektaşlarım:

Prof. Dr. Mustafa Çufalı, Prof. Dr. Zühtü Arslan, Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Prof. Dr. Erdal Onar, Prof. Dr. Menderes Çınar, Prof. Dr. H. Emre Bağce, Prof. Dr. Esat Arslan, Prof. Dr. Yusuf Sarınay, Prof. Dr. Recep Boztemur, Prof. Dr. Burhanettin Duran, Doç. Dr. Celalettin Yavuz, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Doç. Dr. Ahmet Yıldız'a ayrı ayrı teşekkürlerimi ve iyi dileklerimi sunarım.

Yasama dönemlerine ait ciltlerin yazımı ve basımı "birinci cilt: yasama"; "ikinci cilt: denetim" ve "üçüncü cilt: biyografi" olmak üzere üç ana başlık altında gerçekleştirilmiştir. Bazı dönemlerde yasama ve denetim ciltleri birden fazladır; fakat pek çok dönem üç ciltte tamamlanmıştır ve her cildin sonuna dizin eklenmiştir.

Türk Parlamento Tarihi adlı bu büyük projenin bütün aşamaları, uzun süren, yoğun emek ve zorlu çabanın ürünüdür; yazarlar ve yetkililer bu süreçte katkılarını birleştirmiş ve eşgüdüm içinde bir ortaklıkla yasama dönemlerine ait ciltlerin yazımı ve basımı tamamlanmıştır.

Kullanıcılar için yararlı olması dileğiyle.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu
Koordinatörü ve Editörü
Prof. Dr. Hikmet Özdemir

SUNUŞ

Bir tutanak ciltleri dizisinin içinden Parlamento'nun tarihini süzmek hem bir şans hem de bir külfet. Şans, çünkü tarihi bir dönemin parlamentoya yansıyan ve yansımayan bütün yönlerini görebilmenize, olayların parlamentoda müzakere ediliş biçimine ve en önemlisi de Milli Mücadele'yi yönetmiş bu güzide kurumun bir anlamda içinde girmenize, onun çalışma ve tartışma biçimlerine nüfuz edebilmenize imkân tanıyor. Külfet, çünkü tutanak ciltlerinin içine serpişmiş o kadar çok inceleme kalemi var ki "parlamento tarihini yazmak bir ömür alır" dedirtiyor. Bu şansı Meclis Başkanı Sayın Bülent Arınç'ın inisiyatifi ve Parlamento Tarihi Çalışma Grubu Koordinatörü Sayın Prof. Dr. Hikmet Özdemir'in daveti ile elde ettim. Şansı gerçekleştirmenin düşündüğümüzden daha çok zaman, emek ve yoğunlaşma gerektirdiği çalışmalar ilerledikçe daha da belirginleşti ve proje ancak gecikme ile tamamlanabildi. Bu gecikme sürecinde Sayın Arınç ve Özdemir sabır ve anlayış gösterdi, takip eden Meclis Başkanları Sayın Köksal Toptan, Sayın Mehmet Ali Şahin ve Sayın Cemil Çiçek de parlamento tarihi projesini gündemde tutarak sahiplendiler. Kendilerine "şansı" verdikleri ve diri tuttukları için teşekkürü bir borç bilirim. Fakat eğer yükü benimle birlikte omuzlayanlar olmasaydı, şans hiçbir zaman gerçekleşemez, 2./13. Dönem Parlamento tarihi hiçbir zaman tamamlanamazdı. Bu nedenle Begüm Berkman, Özge İpek, Selin Gökçek, Ayşegül Kılıç ve sevgili Mehmet Çınar, Onur Çınar, ve Reyhan Ünal'a bir teşekkürden fazlasını borçlu olduğumu düşünüyorum. Dileğim, 2./13. Dönem tutanaklarına serpişmiş Parlamento faaliyetlerini derleyerek bir bilanço çıkarmayı ve bu vesile ile daha ileri araştırmalar için bir çeşit yarı-mamul sunmayı amaçlayan bu çalışmanın amacına ulaşmasıyla onların da emeğinin kıymetlenmesi, değerini bulmasıdır. Elinizdeki eserin tamamlanması uzun bir süre aldı. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen Parlamento Tarihi Çalışma Grubu Müşaviri Sabit Demirtunç ve çalışma arkadaşları Şerife Bardakçıoğlu, Ünzile Arıcı, Hafize Bozkurt ve Satı Budak'a, Kütüphaneden Faruk Nafiz Ertürk beyefendiye ve nihayet basım aşamasına gelindiğinde, provaların bitmek bilmeyen sayfalarını dikkatlice okuyup düzelten, üstüne benim yaptığım düzeltmeleri de metne işleyen tüm Matbaa çalışanlarına çok ama çok teşekkürler.

Ağustos 2011, Ankara.
Menderes Çınar

YASAMA FAALİYETLERİ

İÇİNDEKİLER

ÇALIŞMA USÜLLERİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR 511

Meclis-Senato İlişkileri ve Cumhurbaşkanının Tutumu

İçtüzük ve Milletvekili Özerkliği Hakkında

Bir Engelleme Mekanizması Olarak Genel Görüşme/Gensoru

Gensoru Önergelerinin Gündeme Alınma Zamanı Konusunda Uzlaşma

Engelleme Amacı Taşıyan Gensoru Önergesi Nasıl Müzakere Edilir?

Değişiklik Önergesi Veren Milletvekilleri Komisyona Çağrılmak Zorunda mıdır?

Engelleme Amacıyla Komisyonların Çalıştırılmaması

ANAYASA NİZAMINI, MİLLİ GÜVENLİK VE HUZURU BOZAN BAZI FİİLLER HAKKINDA 38 SAYILI YASANIN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI 539

AF YASALARI 546

SONUÇLANDIRILAMAYAN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ: DEMOKRAT PARTİLİLERİN SİYASİ YASAKLARININ KALDIRILMASI 579

UMUMİ HAYATA MÜESSİR AFETLER DOLAYISİYLE ALINACAK TEDBİRLERLE YAPILACAK YARDIMLARA DAİR KANUN 600

ARSA OFİSİ KANUNU 612

GECEKONDU KANUNU 624

TAPULAMA KANUNU 633

KOOPERATİFLER YASASI 640

AVUKATLIK KANUNU 659

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİNİN KURULUŞ YASASI 671

İŞ VE DENİZ İŞ KANUNLARI VE DEĞİŞİKLİKLERİ 676

SEÇİM YASASI 688

BAZI ŞARTLARI YERİNE GETİREN SİYASİ PARTİLERİN DEVLET YARDIMI ALMASI 706

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ PERSONEL YASASI 713

SAYIŞTAY KANUNU 741

TÜTÜN VE TÜTÜN TEKELİ KANUNU 750

TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BÖLGE BİRLİKLERİYLE TÜRKİYE TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ GENEL BİRLİĞİ KANUNU 772

YASAMA MECLİSLERİNİN DIŞ MÜNASEBETLERİNİN DÜZENLENMESİ HAKKINDAKİ 16 OCAK 1964 TARİHLİ VE 378 SAYILI KANUNUN DÜZENLENMESİ.....784
TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI KANUNU.....787
KADÜK OLAN YASA TASARILARI/TEKLİFLERİ.....796
ONAYLANAN ULUSLARARASI ANLAŞMALAR.....806

ÇALIŞMA USÜLLERİ ÜZERİNE BAZI NOTLAR

MECLİS-SENATO İLİŞKİLERİ VE CUMHURBAŞKANININ TUTUMU

Önemli bir anlaşmazlık, Millet Meclisinden giden yasa tekliflerinin/tasarılarının Cumhuriyet Senatosunda görüşme süresinin ne zaman başladığıdır. Bu konu Millet Meclisi'nin, süresi içinde Senato'da görüşülmediği gerekçesiyle, İş, Deniz-İş, Tabii Afetler, Türk Silahlı Kuvvetleri Personel ve Sayıştay tasarılarını yasalaşmış ilan etmesinden kaynaklanmaktadır.[1] Anayasanın 92. maddesinin 10. fıkrası Cumhuriyet Senatosunun Meclis'ten gelen metinleri görüşme süresinin Millet Meclisi Komisyon ve Genel Kurullarında geçen görüşme süresini aşamayacağını ve üç ayı geçemeyeceğini belirtmekte, fakat doğal olarak sürelerin hesaplanmasına ilişkin kısıtlama belirtmemektedir. Sorunun ana kaynağı, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı ve Komisyon seçimlerinin (Kasım 1965) uzamasıdır. Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın aktardığına göre Cumhuriyet Senatosu 60 küsur tur yapmasına rağmen iki yılda bir yenilenen Başkanlık Divanını oluşturamamıştır. [2]

Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli bir tezkere ile Anayasa Komisyonuna Senatonun müzakere süresinin hangi aşamada başlayacağını sormuştur. İlgili komisyonda durum incelenmiş ve bu konuda bir rapor hazırlanmıştır. 13 Haziran 1966 tarihinde gerçekleştirilen 96. Birleşimde, Cumhuriyet Senatosuna sevk olunan bir tasarı veya teklifin bekleme süresinde başlangıç tarihinin Senatoca alındığı tarih olduğu, Başkanlık Divanı ve Komisyonlarla; komisyonların başkan, sözcü ve kâtip seçimlerinin yapılacağı zamana kadar geçen sürelerin tatilden sayılmayacağı, takipçi durumundaki teşrii organın Millet Meclisi olacağı şeklindeki Anayasa Komisyonu raporu okunmuş ve kabul edilmiştir.[3] Anayasa Komisyonu kararı hakkında söz alan Özarda kararı çok isabetli bulmuş, buna karşılık Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu bu kararın Anayasanın metnine ve amacına uymadığını savunmuştur. Sarıibrahimoğlu'na göre süre, tasarı ve tekliflerin Millet Meclisinde oylanmasından itibaren başlamalıdır.[4] Komisyon raporu üzerine üçüncü sözü alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ise Komisyonun görüşüne katılmakla birlikte, konunun daha önce olduğu gibi Meclis ve Senato başkanlık divanlarının ortak toplantısında karara bağlanmış olması gerektiğini savunmuştur. Karar hakkında Genel Kurul'u bilgilendiren

---

[1] *Senato'da süresi içinde görüşülmedi gerekçesi ile Millet Meclisi tarafından 27 Haziran 1966 tarihinde yasalaşmış sayılan 764 sayılı Yeniden Kurulacak Vakıflar Yasası da aynı gerekçe ile 6 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından iade edilmiştir. Bkz. 113. birleşim, 18. celse, raporlar.*

[2] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 96, (13.06.1966), s. 21.*

[3] *116 sayılı rapor, 13 Haziran 1966 tarihli 96. birleşim tutanağının sonuna eklidir.*

[4] *A.k., s. 23.*

Anayasa Komisyonu Sözcüsü Ankara Milletvekili Kemal Bağcıoğlu sorunu ortak bir başkanlık divanı toplantısında ele almanın mümkün olmadığını, daha önce yapılmış olan bu tür ortak toplantılarda birbiriyle çelişen kararlar alındığını, Komisyonun kararını kabul etmezse Senato'nun Anayasa Mahkemesine gidebileceğini belirtmiştir.[5] Bundan sonra söz alan İzmir Milletvekili Arif Ertunga, Komisyonun kararını kabul etmemenin mümkün olmadığını savunarak müzakerenin fazla uzatılmadan komisyon raporunun aynen kabulünü talep etmiştir. Sarıibrahimoğlu'nun savunduğu görüş doğrultusunda verdiği değişiklik önergesi ise Bağcıoğlu'nun "kabul edilmesi halinde kanunlar genel müdürlüğü ne işlem yapacağını bilemez" şeklindeki itirazı üzerine oylanmamıştır.[6]

Daha sonra Anayasa Komisyonu raporuna dayanarak, bazı tasarı ve tekliflerin Cumhuriyet Senatosu'nda süresi içinde görüşülmediği gerekçesiyle Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş şekliyle yasalaştığı iddia edilmiş ve bu yasalar onay için Cumhurbaşkanlığı makamına gönderilmiştir.[7] Bunun üzerine Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun, yasaları geri çevirme yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanına bir mektup yazarak "Cumhuriyet Senatosunun tecelli etmiş iradesini bertaraf etmeye matuf" bu davranışa dikkat çekmiştir. Senatonun görüşüne göre Meclis'in sevk tarihi veya sevkin Senato'nun gelen evrak defterine kaydedildiği tarih sürenin başlangıcı olamaz ve Senato'nun çalışabilmesi için gerekli organlarının seçiminde geçen süreler tatil sayılır. Cumhuriyet Senatosu Başkanı İbrahim Şevki Atasagun'un Cumhurbaşkanına gönderdiği mektupta da savunduğu gibi, süre, yasa tekliflerini/tasarılarını ele alacak komisyonların çalışma imkanına sahip olduğu tarihten itibaren başlamalıdır. Bu da ilgili komisyonun Başkanlık Divanını oluşturduğu tarihtir. Kaldı ki, Millet Meclisi kendi içinde süre hesabı yaparken komisyonların oluşması ve başkanlık divanının seçilmesini esas almaktadır. Dolayısıyla, komisyon üyelerinin seçildiği tarih de sürenin başlangıcı olamaz.

---

[5] *A.k., s. 26.*

[6] *A.k., s. 27.*

[7] *Örnek olarak Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu tasarısı ile Sayıştay Kanunu teklifinin Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süreleri geçmiş olduğu öne sürülerek 20.6.1966 tarihiyle Millet Meclisince kabul edilmiş şekliyle kanunlaşmış olduğu 99. Birleşimde Genel Kurula bildirilmiştir. Benzeri bir şekilde 103. Birleşimde, Hendek Kazası Kemaliye nüfusunda kayıtlı Mustafaoğlu 1329 doğumlu Faik Özer'in kalan cezasının affı hakkındaki kanun tasarısı, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in Avukatlık Kanununun 7. maddesinin kaldırılması ve 114. maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi, Milli Müdafaaya hıyanet suçundan müebbet hapse yükümlü Alman uyruklu Wilfried Herbrect hakkındaki hapis cezasının affı hakkındaki kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Bolu üyesi Sırrı Hasanoğlu ve Tunceli eski üyesi Mehmet Ali Demir'in 5965 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair kanun teklifi ve Sivil Savunma Kanununa iki ek madde eklenmesine dair kanun tasarısının Cumhuriyet Senatosundaki görüşme sürelerinin geçmiş bulunması dolayısıyla Anayasanın 92. maddesi gereğince Millet Meclisinde kabul edilen şekliyle kanunlaştıkları açıklanmıştır. Bu yasalar Cumhurbaşkanı tarafından yeniden değerlendirilmek üzere Meclis'e geri gönderilmiş ve 110. Birleşimde tekrar görüşülmek üzere komisyonlara havale edilmiştir.*

Senato Başkanı Şevki Atasagun, Cumhurbaşkanlığına yazdığı mektupta, "[s]on aylarda Millet Meclisi bazı tasarı ve tekliflerin, Cumhuriyet Senatosunda görüşülüp değiştirilen metinlerini, Anayasa gereğince Millet Meclisince yeniden görüşülmesi cihetine gitmeyerek, süresi içinde görüşme yapılmamıştır iddiası" ile yasalar çıkardığını, bu şekilde kabul edilmiş yasaların daha önceki uygulamaya, çift meclis siteminin kurulmasındaki amaca ve Anayasaya aykırı olduğunu belirtmiş ve söz konusu yasaların iade edilmesini istemiştir.[8]

Cumhurbaşkanı da söz konusu mektubu gerekçe göstererek süresi içinde Senato'da müzakere edildiğine dayanılarak kendisine gönderilen yasaları iade etmiştir.[9] Böylece, Cumhurbaşkanının, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu arasındaki anlaşmazlıkta ikincisi lehine tavır aldığı iddia edilebilir. Bu durum hemen tartışma konusu yapılmıştır. İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç söz alarak Cumhurbaşkanı'nın Senatonun gerekçeleri ile yasaları geri gönderemeyeceğini öne sürmüştür.[10] Cumhurbaşkanı'nın yine Senato'nun mektubunu gerekçe göstererek başka yasaları da iade etmesi üzerine, bu kez Ankara Milletvekili İlyas Seçkin Cumhurbaşkanı'nın Millet Meclisi'nin görüşünü almadan sadece Senato'nun görüşüne dayanarak yasaları geri göndermesinin yanlı bir tutum olduğunu ve bu yanlı tutum nedeniyle bazı önemli yasaların çıkmadığını, zaman kaybedildiğini savunmuştur.[11] Ancak, Tahtakılıç ve Seçkin'in tutumları kurum düzeyinde olmamıştır. Gerek Başkanlığın gerekse diğer milletvekillerinin tutumu Cumhurbaşkanı'nın yetkisini kullandığı ve Senatonun iradesini göz ardı etmenin Anayasanın amaçlarına ve hükümlere aykırı olduğu yönündedir. 27.6.1966 tarihinde gerçekleştirilen 102. oturumda Başkan sürelerle ilgili olarak alınan kararı hatırlatarak belirsizliğin giderildiğini belirtmiş, dolayısıyla benzeri sorunların bir daha yaşanmayacağını ima etmiş ve prosedürü takip ederek iade edilen kanunların tekrar komisyonlara gitmesini oylatmıştır. Son olarak, Senato ile ilişkileri düzenleyen ve Coşkun Kırca ve dört arkadaşı tarafından verilen bir yasa teklifi (2/88) Senato tarafından reddedilmiş, Meclis Anayasa Komisyonunun Senato kararını kabul eden raporu Genel Kurul da oylanmış ve kabul edilmiştir. Böylece, ilişkileri yasa ile düzenleme teklifi düşmüştür.[12]

---

[8] *Cumhuriyet Senatosunun mektubunun tam metni için bkz. 26.12.1966 tarihli 24. Birleşime ek 147 sıra sayılı Geçici Komisyon Raporu, ss.1-4, 3.*

[9] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 102, (27.03.1966), ss.264-274.*

[10] *A.k., ss. 271-272.*

[11] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 110, (13.07.1966), s. 690.*

[12] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 116, (21.07.1966), s. 300.*

İÇTÜZÜK VE MİLLETVEKİLİ ÖZERKLİĞİ HAKKINDA

Af yasa tasarısının son görüşmelerinin yapıldığı 3 Ağustos 1966 tarihli birleşimde oturum başkanının grup adına söz isteyen Coşkun Kırca'ya söz vermesi sırasında Yozgat Milletvekili Nuri Kodamanoğlu'nun "Peki efendim, zaten gruplar bizi eziyorlar" diyerek serzenişte bulunduğu milletvekili özerkliği konusu ilk defa asgari geçim indirimini erteleyen yasa değişikliklerinin tartışıldığı 28 Aralık 1965 tarihli 29. birleşimde bir kifayet (yeterlilik) önergesi verilmesi üzerine, değişiklik önergesi hakkında söz isteyip henüz[13] konuşmamış olan Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu tarafından dile getirilmiştir. Sarıibrahimoğlu ilk önce İçtüzüğün 85. maddesinin 3. fıkrasının "grup, komisyon ve hükümet sözcüleri her an söz alabilir" şeklindeki hükmün aslında iki partili bir parlamento felsefesine dayanılarak yazıldığını, geçmişte olduğu gibi iki parti grubundan oluşan bir Meclis için uygun olabileceğini, fakat 5 parti grubunu barındıran 13. dönem parlamentosu için ve muhtemelen ikiden fazla parti grubunu barındıracak gelecekteki parlamentolar için milletvekillerinin serbestçe yasa faaliyetlerine katılmasını engelleyen bir hüküm olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra "son söz milletvekilinindir" ilkesinden yola çıkarak, İçtüzük 103. maddeye göre en az ikişer milletvekilinin tartışılan konu üzerinde "lehte, aleyhte ve üzerinde" konuşması gerektiğini belirterek, milletvekillerinin rolünün sadece alkış tutmaya indirgediğinden şikâyet eden Sarıibrahimoğlu, 6 milletvekili tartışmalara katılmadan, grup adına konuşmalarla yetinerek kifayet önergelerinin oylanmamasını istemiştir. Reşit Ülker (İstanbul) ise milletvekillerinin gruplarının manevi şahsiyeti dışında bir kişilik sahibi olmamasının demokrasiye aykırı olduğunu belirterek Sarıibrahimoğlu'nu desteklemiştir.

Sarıibrahimoğlu'nun usulsüzlük iddialarına karşı, oturumu yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Başkanlık Divanının geçmiş dönemlerde olduğu gibi grup adına konuşmak isteyenleri 6 milletvekili şartının içine dâhil etmeyi kararlaştırdığını, zira grup adına konuşanların da milletvekili olduğunu belirtmiş ve milletvekillerinin kifayet önergelerini reddederek kendilerine söz verilmesini sağlayabileceğini savunmuştur.

Sadık Tekin Müftüoğlu (Zonguldak) ve İlhami Ertem (Edirne) ise milletvekili özerkliği konusundaki hassasiyeti paylaştıklarını, ancak konunun parti grupları ve parti milletvekilleri arasında olduğunu, milletvekillerinin kendi parti gruplarına karşı özerklik/söz hakkı mücadelesi vermeleri gerektiğini (Müftüoğlu) ve mevcut uygulama değiştirilirse Meclis'in karar almakta çok zorlanacağını, tartışmaların "havanda su dövme" derecesinde uzayacağını, oysa süratle ele alınması gereken birçok sorun olduğunu belirtmiştir (Ertem). Bu

---

[13] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 29, (28.12.1965), ss. 109, 111–115.*

sırada, Sarıibrahimoğlu'nun iki milletvekilinin daha tartışılan değişiklik tasarısı hakkında konuşması gerektiği yönünde hazırladığı önerge oylanmış ve reddedilmiştir.

Parti gruplarına söz önceliği verilmesi nedeniyle milletvekillerinin müzakerelere yeterince katılamadığı 7 Ocak 1966 tarihinde yapılan 32. birleşimde Süleyman Arif Emre (Adıyaman) tarafından da dile getirilmiştir. Emre, parti gruplarının söz önceliği hakkının sadece bir defaya mahsus olmasını, bundan sonra milletvekillerinin kişisel görüşlerini açıklamasına öncelik verilmesini savunmuştur.[14] Kasım Gülek 1966 bütçe görüşmelerinde tartışmaların sadece grup adına konuşan milletvekilleri arasında geçtiğini belirterek, "demokrasimizin tekelini de parti gruplarına vermiş değiliz" diyerek milletvekillerine söz sırası gelmemesini eleştirmiş ve bu nedenle gündemde olan konuşmaların süresinin sınırlandırılmasını öngören bir önergeyi desteklemiştir.[15]

Milletvekillerinin verdikleri kanun teklifleri Komisyonlara sevk edilmektedir. Fakat bu teklifler benzeri konularda Hükümetin kanun tasarıları olduğu veya gündemin yoğunluğu nedeniyle Komisyonlarda görüşülememekte ve durum bir tezkere ile Genel Kurula bildirilmektedir.[16] Bu sırada milletvekilleri İçtüzük'ün ihlal edildiğini, tezkerelerde tekliflerin henüz görüşülmediğini, ne zaman görüşüleceği konusunda da bir bilgilendirme yapılmadığını işaret etmiştir. Buradaki endişe tekliflerin sonsuza dek komisyonda beklemesi olasılığıdır. Bu eksende itirazlar karşısında Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, İçtüzük hükümleri gereği (36. madde) komisyonda 45 gün içinde görüşülmeyen tekliflerin, genel kurulda görüşülmesinin teklif edilebileceğini hatırlatmış ve endişelerini dile getirmek isteyen milletvekillerine söz vermemiştir. Başkan Bozbeyli bazı milletvekilleri tarafından daha önce sergilemediği bir görüntü çizmekle eleştirilmiştir.

Dördüncü toplantı yılında bazı milletvekilleri Başkan Bozbeyli'nin tavsiyesine uyarak yasa tekliflerinin Genel Kurul gündemine alınmasını istemişlerdir. Bu yönde önerge veren milletvekillerinden biri de Reşat Özarda (Aydın) olmuştur. Özarda'nın önergesi ve açıklaması, Maliye Komisyonu Başkanının cevabı ve karşı önergesi ve önergenin sonucu aynen şöyledir:[17]

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına;

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları hakkındaki 1 Sayılı Kanunun 1 inci ve 2 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifimi, 14.4.1967 tarihinde yüksek makamınıza tevdi etmiştim.

---

[14] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 32, (07.01.1966), s. 243.*

[15] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 3, Birleşim: 46, (15.02.1966), s. 53.*

[16] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 60, (02.03.1966), ss.5-11.*

[17] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 80, (15.04.1969), ss.640-642.*

Bu kanun teklifim Maliye Komisyonuna havale edilmiş ve 2/484 sıra sayısına kaydolunmuştur. Aradan tam iki yıl geçtiği halde, Maliye Komisyonu Başkanı mutadı veçhile bu kanun teklifini de hapsederek, hiçbir işleme tabi tutmamıştır.

İçtüzüğün 36 ncı maddesi gereğince, Millet Meclisi gündemine alınmasını arz ve rica ederim.

Aydın Milletvekili Reşat Özarda

BAŞKAN — Sayın Özarda, önergenizi izah etmek üzere buyurunuz efendim.

REŞAT ÖZARDA (Aydın) — Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; Hiçbir milletvekili, teklifinin havale edildiği komisyon başkanının hoşuna gidecek kanun teklifleri hazırlamak mecburiyetinde değildir. Bazı komisyonlarımızda maalesef, komisyon başkanları kendilerine havale edilen kanun teklifleri içerisinde beğendiklerini gündeme alır, muameleye tabi tutarlar; beğenmediklerini hapsederler, yıllar yılı üzerinde otururlar. Bunun en kötü örneğini veren Maliye Komisyonudur. Bu arada bir komisyonu örnek olarak göstermek isterim: Bu da Ticaret Komisyonudur. Ticaret Komisyonuna havale edilen bütün işler derhal gündeme alınır, uygun olsun olmasın, ret veya kabulü hakkında bir karar verilir ve orada asla bekletilmez. Bu da hiç şüphesiz, o komisyonun Sayın Başkanı İbrahim Aytaç'ın, komisyon çalışmalarına gösterdiği hassasiyetin neticesidir.

Şimdi, bu kanun teklifim de iki yıldan beri Maliye Komisyonunda bekliyor. Mahiyeti nedir muhterem arkadaşlar; onu izah edeyim: Mahiyeti, Parlâmentonun çalışması ile ilgili, önemli bir kanun teklifidir. Bu 2 nci maddesinin değişikliği başlıca şudur: «ödenekler, ödemeden evvelki son 3 aylık Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi toplantı günlerine göre hesaplanır ve her üyeye bu toplantılara katılma oranında ödenir. Bakanlar Kurulu üyeleri ile raporlu hastalık, görevli olarak dış memleketlerde bulunmak ve yılda bir ayı geçmeyen mezuniyetler yukarıdaki fıkra hükmüne tabi değildir. T.B.M.M. üyelerinin yollukları her ödemeden evvelki son üç aylık süre içinde üyesi bulundukları komisyonlara katılmaları oranında ödenir. Komisyonlar, gündemlerinde havale edilmiş iş olduğu takdirde haftada en az bir defa toplanmak zorundadırlar.»

Muhterem arkadaşlar; Meclisimizin ne güçlüklerle toplandığı ve her toplantıda saatlerce vakitlerinin nasıl israf edildiği, Mecliste çalışmayı kendisine şiar edinmiş olan sayın milletvekilleriyle her gün şu Meclisi izlemek için gelen vatandaşlar tarafından görülmekte ve üzüntü yaratılmaktadır.

Muhterem arkadaşlar; bu teklifin gerekçesinden de birkaç satır okumama müsaade ediniz:

«Bugün gerek Millet Meclisinin ve gerekse komisyonların görevlerini, bazı üyelerin müzmin hal alan devamsızlıkları sebebiyle tam olarak yapmadıkları bir gerçektir. Parlamenter demokratik rejimi yıkmak için sinsi

faaliyetler devam ederken bazı Parlâmento üyelerinin tutumu bu nevi propagandalara hak verdirecek bir gaflet manzarası arz etmektedir. Hiçbir Parlâmento üyesini böyle bir görevi yapmaya zorlayan bir kuvvet yoktur. Dışarıdaki iş durumları veya seçmenlerini memnun edip kendilerine puan kazandıracak Parlâmento dışı faaliyetlerini Meclis ve komisyon çalışmalarına tercih eden sayın üyelerin hiç olmazsa bu fakir milletin teşriî görevin yapılması için ayırdığı ödenek ve yollukları almakta kendilerini hak sahibi görmemeleri lâzımdır. Hiç kimseye yapmadığı bir görevden dolayı Devlet Hazinesinden para verilemez.»

Muhterem arkadaşlar; Anayasamızın 80 inci maddesinde bir hüküm vardır; bir ay süre ile özürsüz ve izinsiz olarak aralıksız Parlâmento faaliyetlerine devam etmeyen üyenin üyelik sıfatı düşürülür.

Bu Mecliste aylardan beri, altı aydan beri hatta bir yıldan beri Meclise devam etmeyen milletvekilleri vardır. Riyaset ismen yaptığı yoklamalarda neden bunları tespit edip, böyle devamsızlıkları tespit edilen milletvekillerinin üyeliklerini düşürmüyor?

Muhterem arkadaşlar burada hepimizin vazifesi ve ilk vazifesi Meclise devam etmek, kanun yapmaktır. Teşriî görevin mahiyeti, önemi buradadır. Milletvekilinin birinci vazifesi Mecliste bulunmak, sevk edilen kanunların gerek komisyonlarda, gerek Parlâmentoda müzakeresinde hazır bulunmak, bunların çıkarılmasına çalışmaktır. Aylarca, yıllarca Meclise devam etmeyen öyle arkadaşlarımız vardır ki, üç aydan üç aya çeklerini almak için buraya gelirlerken ne halk efkârından, ne vicdanlarından sıkılmamaktadırlar.

CENGİZ EKİNCİ (Kars) — Kim bunlar, isim söyler misiniz?

REŞAT ÖZARDA (Devamla) — Muhterem arkadaşlar; her grubun içinden birçok isimler vardır, bunları ben burada açıklarsam; şimdi aklıma geleni söylerim, aklıma gelmeyeni unutmuş olurum, haksızlık etmiş olurum, ama madem arzu ettiniz, birkaç gün içinde bunların listesini tam olarak basına da açıklayabilirim.

Binaenaleyh muhterem arkadaşlar; şayet bu hastalığa bir çare bulmak arzusunda isek; bu teklifin gündeme alınmasını kabul buyurunuz, Hükümet de bir takrir versin, öncelikle müzakere edilsin, bu meseleyi halledelim. Bu, yalnız bugünkü Meclisin değil, bundan sonraki meclislerin çalışması için de önemlidir, lüzumludur.

Maruzatım bundan ibarettir. Hepinizi saygılarımla selâmlarım. (Alkışlar)

BAŞKAN — Sayın Tahir Akman, sizin de bu konuda bir önergeniz var, aynı zamanda da söz istiyorsunuz, buyurun.

İzahat vereceğinize göre ayrıca önergenizi okutmaya lüzum var mı, efendim?

TAHİR AKMAN (Çankırı) — Rica edeceğim, efendim.

BAŞKAN — Buyurun.

MALİYE KOMİSYONU BAŞKANI TAHİR AKMAN (Çankırı) — Sayın Başkan, Sayın Milletvekilleri; Maliye Komisyonunda yüze yakın kanun teklif ve tasarısı mevcuttur. Bu kanun teklif ve tasarıları ehemmiyetine göre öncelikle müzakere edilip karara bağlanmaktadır.

Sayın Reşat Özarda'nın teklifi Maliye Komisyonunda bulunmaktadır. Yalnız, Sayın Reşat Özarda'dan şunu rica ederdik; şimdiye kadar kanun teklifi hakkında komisyona gelerek yahut şahsan bana müracaat ederek böyle bir kanun teklifinin mevcut olduğunu söylemek suretiyle bunun biran evvel müzakere edilmesini söylememiştir. Gerçi komisyonun vazifesi, milletvekilinin bu şekilde bir talepte bulunmasına lüzum bırakılmadan kanun teklifini gündeme alıp müzakere etmesini icap ettirir, ama hatırlatmış olsaydı belki bunun üzerinde de durulabilir. Biraz evvel dediğim gibi, komisyonumuzda yüze yakın ehemmiyetli kanun teklif ve tasarıları vardır, bunların ehemmiyetine binaen gündeme alınıp müzakere edilmesine komisyon olarak karar verilmiş bulunmaktadır.

Burada Sayın Reşat Özarda, Maliye Komisyonunun, şahsıma da hitap ederek, bilhassa Başkanın hoşuna gidecek kanunlar, diyor.

Bu Mecliste hoşa gidecek kanunlar yoktur, vazife vardır; ne yapılması icap ederse o yapılır. Bu itibarla bu şekilde konuşmasını şahsan esefle karşılıyorum.

Kaldı ki, kanun teklifi daha ziyade milletvekillerinin devamı ile ilgilidir. Milletvekillerinin devamını Başkanlık Divanı, İçtüzükteki hükümleri nazarı itibara almak suretiyle sağlayabilir; her zaman burada yoklama yapılmaktadır, gelmeyen milletvekilleri hakkında lüzumlu muamele yapılır ve bu suretle de devam sağlanır.

Önümüzdeki günlerde, Sayın Reşat Özarda ısrarla söylemektedir, kanun teklifi gündeme alınacak ve müzakere edilecektir.

İhtisas komisyonundan geçmeden burada bir kanun teklifinin müzakere edilip karara bağlanmasının müşkülâtını Yüksek Heyetiniz şüphesiz takdir buyurur. Bu itibarla kanun teklifinin gündeme alınarak müzakere edilmesinin aleyhindeyim. Önergenin reddini talep ediyorum.

Saygılar sunarım.

BAŞKAN — Maliye Komisyonu Başkanı Sayın Tahir Akman'ın bu konudaki önergesini de okutuyorum.

Yüksek Başkanlığa

Komisyonumuza havale edilmiş bulunan, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları hakkındaki 1 Sayılı Kanunun 1 inci ve 2 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi, İçtüzüğün, 36 ncı maddesinin 1 inci fıkrasına uygun müddet zarfında, Komisyonumuzdaki iş adedinin kabarık olması ve Hükümetçe sevk edilen önemli bazı kanun tasarılarının Komisyonumuzda bulunması hasebiyle sıra gelmediği için görüşülemediğini, önümüzdeki günlerde gündeme

alınarak görüşüleceğinden mezkûr önergenin reddedilmesini saygılarımla arz ederim.

Maliye Komisyonu Başkanı
Çankırı Milletvekili
Tahir Akman

BAŞKAN — Efendim, Yüce Heyetiniz konu üzerinde yeteri derecede tenevvür etmiştir.

Sayın Özarda'nın önergesini oyunuza sunuyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir. Teklif gündeme alınacaktır.

Özarda'nın önergesi Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Benzeri önergeler, örneğin Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu tarafından verilmiş ve Genel Kurul tarafından reddedilmiştir. Yılanlıoğlu'nun bakıma muhtaç çocuklar için daha fazla kaynak sağlamak amacıyla Beden Terbiyesine ayrılan bütçe payının azaltılmasını öngören teklifi Bütçe Plan Komisyonuna sevk edilmiş bir tekliftir. Komisyon Başkanı Mesut Erez (Kütahya) ve Yılanlıoğlu sırasıyla şu şekilde konuşmuştur: [18]

PLÂN KOMİSYONU BAŞKANI MESUT EREZ (Kütahya) — Sayın Başkan, Muhterem Milletvekilleri; Bütçe - Plân Komisyonu gündemi itibariyle Meclisin en mahmul komisyonlarından birisidir. Bu komisyon bütçe sırasında Karma Komisyon halinde geceli gündüzlü çalıştığı halde, bütçe müzakereleri Yüksek Mecliste devam ederken, zaman zaman Bütçe ve Plân Komisyonunda toplanmış ve gündemindeki kanun teklif ve tasarılarını görüşüp Yüksek Meclislere sevk etmeye çalışmıştır. Ancak, komisyonun gündemi o derece mahmuldür ki, bütün kanunları görüşüp huzurunuza sevk etmek imkânı bizde mevcut değildir. Halen, Komisyonumuzda 203 adet teklif vardır, 55 adet de tasarı mevcuttur. Meclisin gündeminde de 100 e yakın Bütçe Komisyonunda görüşülüp sevk edilmiş bulunan kanun tasarı ve teklifleri mevcuttur.

Bu durum karşısında, Bütçe Komisyonunun gündemindeki maddeleri mazeretsiz olarak görüşmediğini iddia etmek güçtür. Bu bakımdan Sayın Yılanlıoğlu'nun tekliflerinin de sırası geldiği zaman görüşülüp, huzurunuza sevk edileceği tabiidir.

Bu maruzatıma yüksek dikkatlerinizi rica eder, önergeye iltifat buyurulmamasını istirham ederim.

Saygılarımı sunarım.

BAŞKAN — Buyurun, Sayın Yılanlıoğlu.

İSMAİL HAKKI YILANLIOĞLU (Kastamonu) — Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım; önergemde de zikrettiğim veçhile kanun teklifimi 23 Kasım 1965 tarihinde verdim; Bu dönemin başlangıcında. Üç buçuk sene oldu dört seneye yaklaşıyor. Komisyonlarda bekledi. Şimdi Komisyon Başkanı diyor ki, «Bu önergeye iltifat buyurmayın; kabul etmeyin.» Yani «Bu kanun teklifi de gündeme

---

[18] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 83, (21.04.1969), ss.226-227.*

alınmasın», diyor. Ne zamana kadar bekleyeceğiz? Bir milletvekili bu kadar sabır gösterir, üç, dört sene bekledik. Bekledikten sonra bu teklifin gündeme alınması lâzım ki, önergesi kabul edildiği takdirde kanun teklifinin mahiyeti de hepinizin memnun olacağı şekildedir. [...] Önergemin kabulünü ve teklifimin gündeme alınmasını istirham ederim. Saygılarımla.

Parti Gruplarının Meclis'e hakim olmaları konusu 1967 mali yılı bütçe tasarısının tümü üzerine müzakereler sırasında da gündeme gelmiştir. 15 Şubat 1967 tarihli 54. birleşimde Ali Karahan, Dursun Akçaoğlu ve Mustafa Akalın sadece bütçe müzakerelerinde geçerli olmak üzere, kifayet önergelerinin, tıpkı Cumhuriyet Senatosunda olduğu gibi, 6 milletvekilinin şahısları adına konuşmasından sonra oylanmasını isteyen bir önerge vermişlerdir.[19] Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'ın eleştirileri cevapladığı konuşmasına başlamadan oylanan bu önerge reddedilmiştir. Daha sonra yeterlilik önergesi aleyhine söz alan Adana Milletvekili Kasım Gülek hiç bir milletvekilinin kendi adına konuşamamasını gerekçe göstererek önergenin reddedilmesini istemiştir.[20] Yeterlilik önergesi kabul edilmiştir, ancak Gülek'in konuşmasında söyledikleri konuyla alakası açısından burada not edilmelidir. Parti farkı gözetmeksizin grup yöneticileri dışındaki bütün milletvekillerinin hislerine tercüman olduğuna inandığını belirterek, kendi adına konuşmak isteyen milletvekillerine söz verilmesini talep eden Gülek, yalnızca parti sözcülerine söz verilmesinin demokrasiye aykırı olduğunu ifade etmiştir. Anayasayı koruyacağına bir parti üyesi olarak değil milletvekili olarak yemin ettiğini ve "son söz milletvekilinindir" ilkesini belirleyen İçtüzük 85. maddeyi hatırlatan Gülek, grup sözcüleri kadar uzun olmasa da, milletvekillerine söz verilmesi gerektiğini, aksi taktirde parti yöneticileri demokrasisi kurulmuş olacağını, 1960 öncesinde Meclislerinde ve halen Senato'da son söz milletvekiline verilirken Millet Meclisinin farklı bir uygulama yapmasının doğru olmadığını -bütçe müzakerelerinde söz alabilmek için gece Meclis'te yatan milletvekilleri olduğunu hatırlatarak- belirtmiştir. Aynı konu Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü bütçesinin müzakereleri sırasında bu kez Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu tarafından gündeme getirilmiştir. Ancak, bütçe tasarısının yeterince görüşüldüğünü ifade eden ve maddelere geçilmesini talep eden kifayet önergesi aleyhine söz alan Sarıibrahimoğlu'nun milletvekillerinin şahısları adına konuşamamasını eleştirmesi ve bu konuşmalar yapılmadan maddelerin görüşülmesine geçilmemesini isteyen konuşması, Oturum Başkanı Nurettin Ok tarafından "usul hakkında" konuşma olarak yorumlanmıştır. Ok, 6 yıldır aynı uygulamanın yapıldığını belirterek, Sarıibrahimoğlu'nu "sadede gelmesi" için uyarmıştır. Ok, Sarıibrahimoğlu'nun konuşmasının kesilmesi hususunu Genel Kurul'un oyuna sunarak kürsüden inmek zorunda bırakmıştır.[21]

---

[19] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı 2, Cilt: 13, Birleşim: 54 (15.02.1967), s. 32.*

[20] *A.k., ss.67-69.*

[21] *A.k., ss. 44-46.*

BİR ENGELLEME MEKANİZMASI OLARAK GENEL GÖRÜŞME/GENSORU

Gensoru ve Genel Görüşme önergelerinin ne zaman gündeme alınıp müzakere edileceği, diğer bir deyişle Anayasanın 89. maddesinin[22] nasıl uygulanacağı tartışması Seçim Yasası tasarısının 2 Mart 1966 tarihinde gerçekleştirilen 60. birleşimde gündeme alınması ile tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte Başkanlık Divanında 89. maddenin yorumu konusunda bir farklılık olmuş, Genel Kurul 62. ve 63. birleşimlerde şiddetli tartışmalara ve kavgalara tanık olmuş ve birleşimlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Bunun en önemli nedeni, iktidar partisi grubunun Seçim Yasasını bir an önce çıkarmasını engellemek için muhalefet partisi gruplarının bol miktarda ve uzun gensoru ve genel görüşme önergeleri verme yoluna başvurmasıdır. Muhalefet öncelikle gündeme alınması gerektiğini iddia ettiği gensoru ve genel görüşme önergeleri vererek seçim yasası tasarısının gündeme alınmasını sürekli erteleyebilecektir.

Konu ilk kez 60. birleşimde Yozgat Milletvekili Yusuf Ziya Bahadınlı'nın "Milli Eğitim Bakanlığı örgütündeki gereksiz nakiller, tayinler" hakkında verdiği bir genel görüşme önergesi nedeniyle gündeme gelmiştir. Muhalif (TİP) milletvekillerinden Tarık Ziya Ekinci'nin iddiasına göre, Bahadınlı önergesini aslında 23 Şubat tarihinde vermiş, fakat önerge Anayasa (89. madde) hükümleri gereği verildiği tarihi takip eden ilk birleşimde ele alınması gerekirken, dört birleşim sonra gündeme alınmıştır. 89. madde Gensoru uygulaması ile ilgili süreci düzenlemektedir, Ekinci aynı sürecin 1961 Anayasası ile getirilen bir kurum olan Genel Görüşme için de takip edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Aynı birleşimde CHP Meclis Grup Başkanvekilleri Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim'in 26 Şubat 1966 tarihinde başkanlığa teslim edilen "Danıştay kararlarının uygulanmaması konusunda" bir gensoru önergesi de okunmuştur. Feyzioğlu da söz alarak Ekinci gibi önergelerinin daha önce, yani 26 Şubat'tan sonraki ilk birleşimde ele alınması gereğinin Anayasal bir hüküm olduğunu iddia etmiştir. Oturma Başkanlık eden Ferruh Bozbeyli, uygulamanın Anayasaya ve teamüllere aykırı olmadığını şu şekilde açıklamıştır: "teamüller gereği verilen tarihten anlaşılması gereken önergenin Genel Kurul'da okunduğu tarihtir, Başkanlığa teslim edildiği tarih değil. Zira, ancak önerge Genel Kurul'da okunduktan sonra, Hükümet, Genel Görüşme veya Gensoru önergesinin varlığından haberdar olabilecek ve görüş beyan edebilecektir".[23]

---

[22] *"Milletvekillerince veya siyasi parti gruplarınca verilen gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı verilişinden sonraki ilk birleşimde görüşülür." Bu maddenin 1950-1960 arasında gensoru önergelerinin müzakere edilmesinin hükümet tarafından engellenmesi nedeniyle Anayasaya girdiği düşünülebilir.*

[23] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 60, (02.03.1966), ss.17-23.*

Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in seçim yasası tasarısını gündemin bilgilendirmekle yetinilecek maddeler, gensoru ve genel görüşme önergeleri dışında kalan konularından önce görüşülmesi doğrultusundaki önergesinin oylanması 14 Mart 1965 tarihinde gerçekleştirilen 64. birleşimde engellenmiş, ancak önerge 15 Mart 1966 tarihinde gerçekleştirilen 65. birleşimde oylanmış ve kabul edilmiştir.[24] Dinçer'in önergesinin oylanması, yine Anayasanın 89. maddesi öne sürülerek muhalefet milletvekilleri tarafından protesto edilmiş ve oylamanın geçersiz sayılması istenmiştir. Bundan sonra üç oturum boyunca gensoru ve genel görüşme önergelerinin gündeme alınıp alınmayacağının ne zaman ele alınacağı tartışılmıştır. Bu tartışmalar sırasına Başkanlık divanındaki bir anlaşmazlık da tutanaklara yansımıştır:

BAŞKAN [Nurettin Ok] Muhterem arkadaşlarım, şimdi Anayasa anlayışımız ve taşımakta olduğumuz sorumluluk duygusu ile ilgili çok önemli bir hususu Yüksek Heyetinize arz etmek mevki ve mecburiyetindeyim. Yüksek Heyetinizin malûmu olduğu üzere, biraz önce kabul edilen bir önerge gereğince, Başkanlık Divanının Genel Kurula sunuşları bölümünde yer alacak olan, yalnız bilgi vermeye matuf sunuşları ile, genel görüşme ve gensoruların ıttılaına [bilgisine] arzı; ancak bu genel görüşme ve gensoruların bir birleşim sonraya talik edilerek, aynı önerge gereğince Seçim Kanununun öne alınması Yüce Kurulunuzca kabul edilmiştir. Şu anda Başkanlık mevkiini işgal eden arkadaşınız ve diğer Başkanvekili Ahmet Bilgin arkadaşımız Anayasanın 89. Maddesinin uygulanmasını geçen dönemde uygulanan şekilde anlamamaktadırlar ve bu anlayışımızı, bizim anlayışımız ve kanaatimiz dışındaki tutum devam ettiği müddetçe de bundan doğan sorumluluğa iştirak edemeyeceğimizi bugün müşterek imzalı bir yazımızla Meclis Başkanımız Sayın Bozbeyli'ye bildirmiş bulunuyoruz. (Muhalefet sıralarından alkışlar, bravo sesleri). Müsaade buyurulursa bu yazımızı ıttılanıza arz edeceğim.

Millet Meclisi Sayın Başkanlığına çok aceledir.

Millet Meclisi Başkanlığına verilen çeşitli gensoru ve genel görüşme önergelerinin 5 Mart 1966 Cumartesi gününden beri gündemde bulundukları halde ve Anayasanın 89. maddesinin çok sarih hükmüne rağmen bugüne kadar görüşülemedikleri ve hatta geçen dönemde yapılan kanaatimizce yanlış uygulamaya uyularak Meclis Genel Kurulunun bilgisine dahi sunulamadığı bir vakıadır. Yüksek malûmunuz olduğu üzere Anayasanın 89. maddesi gensoru önergelerinin verilişlerinden sonraki ilk birleşimde gündeme alınıp alınmayacaklarının görüşülmesini âmirdir. Maddenin şu sarih hükmüne nazaran

---

[24] *Bu önergenin Anayasa'nın 89. maddesi gereği oylanamayacağını öne süren ve Nihat Erim ve Turhan Feyzioğlu imzalarını taşıyan bir önerge muhtemelen 4 Mart 1966 tarihinde gerçekleştirilen 61. birleşimde çıkan kavga sırasında kaybolmuştur. Konu, özellikle 65. birleşimde Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in seçim yasasının öncelikle ele alınması doğrultusundaki önergesinin kabul edilmesinden sonra tartışılmıştır (5: 210-243). Bkz. Cilt 1, Kavgalar ve Cilt 2, Seçim Yasası.*

evvelâ Meclisin ıttılaına arz, müteakip celsede görüşme diye bir şey mevzuubahis olamaz. Teamülî hukuk kaidelerinin yazılı hukuk kaidelerine aykırı olamayacağı da hukuk ilminin ve prensiplerinin en basit bir icabıdır. Genel görüşmelere gelince; bunların müzakere usulünü de Anayasanın 89. maddesinde yer alan gensorular için mevzu usule göre yapılması geçen dönemde Millet Meclisinin kararına iktiran etmiş hususlardandır. En az 5 Mart tarihinden beri Meclis gündeminde yer almış bulunan genel görüşme ve gensoru önergelerinin bugünkü birleşimde behemehal görüşmelerinin teminini, aksi takdirde Anayasanın 89. maddesiyle Millet Meclisinin geçen dönemde ittihaz ettiği karara açıkça aykırı bulunan bu durumdan doğacak sorumluluğa iştirak edemeyeceğimizi ve Başkanlık Divanındaki görevimizin devamını da ayrıca teemmül edeceğimizi bilgilerinize sunarız. En derin saygılarımızla.

Millet Meclisi Başkanvekilleri İsmail Arar ve Ahmet Bilgin

Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli ise Arar ve Bilgin'e şu şekilde cevap vermiştir:

Sayın İsmail Arar ile Sayın Ahmet Bilgin imzası ile Heyeti Umumiye hizmetlisi vasıtasiyle gönderdiğiniz yazınızı 15.3.1966 günü saat 16.00'da Heyeti Umumiyede birleşim devam ederken aldım. Yazınız:

1. 5 Mart 1966 gününden beri gündemde bulunan gensoru ve genel görüşme önergelerinin Anayasanın 89. maddesine rağmen görüşülemediği,

2. Adı geçen önergenin sunuşlar kısmında Genel Kurula duyuruluşunu takibeden birleşimde konuşulması yolunda Millet Meclisinin 1. Döneminde uygulanan bir hususa kanaat olarak katılmadığınız, hatta sunuşlar kısmında dahi Genel Kurulun bilgisine arz edilmediği,

3. Bu önergelerin bugünkü birleşimde görüşülmesinin temini, aksi halde Anayasaya aykırı bulduğunuz bu durumdan doğacak mesuliyete katılmayacağınız belirtilmektedir.

Sizlerce de bilindiğine kaani bulunduğum hususlar şunlardır:

1. 5 Mart 1966 günkü birleşimde Sayın İsmail Arar Başkanlık etmiştir.

2. 6 Marttan 14 Marta kadar Meclisimiz çalışmalarına ara vermiştir.

3. 14 Mart 1966 günü akdedilen Birleşimin 1. celsesine Sayın İsmail Arar, ikinci celsesine Sayın Ahmet Bilgin Riyaset etmiştir.

4. Meclis Başkan vekilleri Birleşime Riyaset ettikleri esnada Birleşimin idaresiyle ilgili bütün hususlarda Meclis Başkanına vekâleten Başkanın bütün hakkını kullanma yetkilerine sahiptirler ve bu yetkilerini kendi anlayışlarına uygun olarak yürütürler.

İfade edilen bu esaslar dâhilinde Başkan ve Başkan vekilleri Anayasa ve İçtüzük hükümleri muvacehesinde yetki ve sorumluluk taşırlar.

Yukarıdaki hususlar yazınıza cevaben bilginize sunulur. Saygılarımla.

Millet Meclisi Başkanı Ferruh Bozbeyli.

Gensoru ve Genel Görüşme önergelerinin gündeme alınıp alınmayacakları Genel Kurul'da okunmasını takip eden birleşimde gündemdeki

diğer konulardan önce müzakere edilmiştir. Usul hakkında söz alanların 15 dakika konuşma hakları varken iktidar partisi grubunun, gensoru ve genel görüşme önergelerinin gündeme alınma konusunu müzakere eden konuşmacıların süresini 5 dakika ile sınırlandıran bir önergeyi kabul etmesi tepki toplamıştır.[25] Muhalefet bu önergenin oylanmasını engellemek istemiş, süre sınırını uzatan ve kaldıran çeşitli önergeler vermiş; ancak genel görüşme ve gensoru önergelerinin gündeme alınması konusunun görüşülmesinde konuşma sürelerinin 5 dakika ile kısıtlanmasını engelleyememiştir. Bundan sonra tartışmalar süre sınırının kaldırılması ve/veya sadece gensoru önergeleri için geçerli olması ekseninde devam etmiştir. Nitekim, CHP Grup Başkanvekilleri Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim'in "27 Mayıs 1960 devrimine karşı yapılan tecavüzler karşısında elinde mevcut bulunan kanuni imkanları kullanmadığı iddiasıyla Bakanlar Kurulu hakkında" verdiği gensoru önergesinin 29 Nisan 1966 tarihli 88. birleşimde gündeme alınıp alınmayacağı müzakere edilecek iken, 5 dakika sınırlandırmasının kaldırılmasına yönelik 3 önerge gelmiştir. Bunlardan İstanbul Milletvekili Çetin Altan'ın önergesi, söz konusu gensoru önergesinin müzakeresinde 5 dakika sınırlandırmasının geçerli olmayacağını öne sürmüştür:

Sınırlandırmanın kaldırılmasını isteyen diğer iki önergeyi veren İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ayrıca söz alarak, usul hakkında ve sözlü sorularda konuşmaların 15 dakika ile sınırlandırıldığına işaret ederek, 27 Mayıs'a saldırılar hakkındaki bir gensoru önergesinde konuşmaların 5 dakika ile sınırlandırılmış olmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Önergesini savunmak üzere söz alan Çetin Altan ise, 5 dakika sınırının gensoru kurumunun suiistimal edilmesi üzerine getirildiğinin söylenebileceğini, fakat getirilen bütün gensoru önergelerinin "engelleme" amacı taşımadığını ve gündemdeki önergenin de etraflıca tartışmayı gerektirdiğini savunmuştur. 5 dakika sınırlandırmasını savunan Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu ve Aydın Milletvekili Nahit Menteşe ise, gensoru ve genel görüşme kurumlarının "engelleme" amacıyla kullanıldığını, daha önce alınmış bir karar olması nedeniyle sınırlandırmayı kaldıracak önergelerin oylanamayacağını, müzakerelerin gensoru önergelerinin gündeme alınıp alınmayacağı hakkında olduğunu, gündeme alma kararı çıkarsa 5 dakika sınırlandırmasının olmadığını ve esasen 1960 öncesinde bu kararın doğrudan oylamaya giderek alındığını belirtmişlerdir.[26] Süre sınırlandırmasını kaldıran önergeler yeterli çoğunluk olmaması nedeniyle oylanamamış ve birleşim sonlandırılmıştır.

Bundan sonra söz konusu gensoru önergesi 6 Mayıs 1966 tarihinde gerçekleştirilen 93. birleşimde müzakere gündemine alınmış, ancak AP Grubu

---

[25] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5 Birleşim: 65, (15.03.1966), s. 266.*

[26] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 88, (29.04.1966), ss.191-200.*

adına konuşan Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen'in öncelikle görüşülmesi gereken yasa tasarılarından sonra normal gündeme geçilebileceği ve gensoru önergelerinin ancak o zaman ele alınabileceğini iddia etmiştir. Oturum Başkanı İsmail Arar'ın cevabı sırasında çıkan gürültüler ve sıra kapaklarına vurma nedeniyle oturuma ara verilmiştir.[27] Gensoru önergesinin müzakere edilip edilemeyeceği konusunda bir diğer başkanvekili Nurettin Ok'un da Arar'ı eleştiren bir konuşma yaparak katıldığı tartışmayla geçen ikinci oturumda, Oturum Başkanı Arar gündemin birinci maddesinde bulunan gensoru önergesinin müzakeresine geçmeye çalışmıştır. Ancak birleşim AP sıralarından gelen gürültüler, "istifa et" çağrıları ve sıra kapaklarına vurmalar ile sona ermek zorunda kalmıştır.[28]

Muhalefet parti gruplarının gensoru ve genel görüşme mekanizmalarını seçim yasa tasarısının müzakeresini engellemek amacıyla kullanmaları üzerine, iktidar partisi grubunun başvurduğu bir başka yol ise toplantı günlerinin sayısını artırmak ve belli konuların belli toplantı günlerinde müzakere edilmesini sağlama yönünde çaba göstermek olmuştur. Örneğin Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın verdiği bir önergeye göre genel görüşme ve gensoru önergelerinin gündeme alınıp alınmayacağının müzakeresi sadece sabah saat 10-13 arasında yapılacak Genel Kurul toplantılarında gerçekleştirilecekti. Özarda'nın önergesi genel görüşme ve gensoru önergesinin olmadığı durumlarda Genel Kurul'un saat 15'de toplanmasını ve her halükarda bu toplantılarda gündemdeki diğer konuların ele alınmasını öngörüyordu.[29] 17 Mart 1966 tarihinde gerçekleştirilen 67. birleşimde ise Başkanlık Divanının birleşimlerin İçtüzüğün öngördüğü Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günlerine ilaveten Perşembe günleri yalnız Gecekondu Kanunu Tasarısını görüşmek üzere toplanmasını ve Çarşamba günleri yapılacak birleşimlerde saat 17–19 arasındaki sürenin sözlü sorulara ayrılması yönündeki önergesi, muhalefetin şiddetle karşı çıkması nedeniyle birleşime iki kez ara verildikten sonra ancak oylanabilmiş ve kabul edilmiştir. Bununla beraber, Oturum Başkanı Ahmet Bilgin Anayasa'nın 89. maddesinin Perşembe günleri de geçerli olduğu düşüncesini oylamaya giderken belirtmiştir.[30] Feyyaz Köksal ve 146 arkadaşının Cumartesi ve Pazar günleri 10-24 saatleri arasında seçim kanunun görüşülmesi yönündeki önergesi ise Başkanlık Divanında Nurettin Ok, Önal Şakar ve Şadi Binay'ın muhalefetine rağmen oy çokluğu ile reddedilmiştir.[31]

---

[27] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 93, (06.05.1966), ss. 390-391.*

[28] *A.k., ss. 392-402.*

[29] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 66, (16.03.1966), ss. 296-297.*

[30] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 67, (17.03.1966), ss. 355-367.*

[31] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 80, (15.04.1966), ss. 886-887.*

Seçim yasa tasarısının neden olduğu gündem maddelerine göre Meclis çalışma günlerinin bölünmesi, böylece gensoru ve genel görüşme önergelerinin sadece sınırlı günlerde ele alınması eğilimi 69. ve 84. birleşimlerde de devam etmiştir. Verilen bir önergeye göre Senatodan geçmiş bulunan Askeri Personel Kanununun, İş Kanununun ve Deniz İş Kanununun, görüşülmesini mümkün kılmak üzere geçici komisyonların kurulması ile ilgili işlemleri yerine getirmek; ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonunun görev süresinin uzatılması hakkındaki kanun tasarısını görüşmek üzere haftanın Salı günlerinde de birleşim yapılması, bu konudaki görüşmelerden ve yeniden verilen bazı önergelerin reddinden sonra kabul edilmiştir (Bu kanun tasarısının -440 sayılı Kanunun geçici 7. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındaki kanun teklifi-, daha sonra 97. Birleşimde geri verilmiştir).

Yine 69. birleşimde Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu, Denizli Milletvekilleri Salih Baydil ve Fuat Avcı ve Bursa Milletvekili Ahmet Türkel'in çalışma günlerini ve saatlerini yeniden düzenleyen aşağıdaki önergesi şöyledir:

Bugünkü gündeme göre 4 aylık bir Hükümet hakkında verilen gensoruların sayısı 24, genel görüşmelerin sayısı ise 13'tür. İkisinin toplamı 37'dir. Bundan anlaşılmaktadır ki, muhalefet partileri Anayasanın 88. ve 89. maddelerinin tanıdığı hakkı kötüye kullanma yolunda, dünya parlâmento tarihinde emsali görülmemiş nispette bir rekor kırmış bulunmaktadır. Bu, memleketimizin yüksek menfaatleriyle katiyen kabili telif değildir. Aşikâr olarak görülmektedir ki, başta CHP olmak üzere muhalefet, Hükümeti çalıştırmamak, Meclis çalışmalarını engellemek kararındadır. Aziz milletimiz ve Dünya efkârı umumiyesi muhalefetin bu insafsız tutumunu ibretle seyretmektedir. Milletimizin kendi hayrına çıkarılacak kanunların uzun müddet beklemeye tahammülü yoktur. İktidar ve muhalefet milletvekilleri olarak Yüce Meclisteki yerlerimizin kudsiyetini hatırlayarak Yüce Meclisin huzur ve sükûn içinde çalışmasını temin, milletin beklediği kanunları çıkarmak ve aynı zamanda muhalefetin murakabe vazifesini de kolaylaştırmak maksadiyle Pazarlar hariç, haftanın her gününde saat 14.30–19.30 arasında gensoru ve genel görüşme üzerinde, saat 21.00–24.00 arasında gündemde bulunan kanun tasarıları üzerinde çalışılmasını arz ve teklif ederiz.

95. Birleşimde Hükümet temsilcisi ve grup başkanlarıyla Millet Meclisi Başkanının katıldıkları bir toplantı düzenlenmiş ve Seçim Kanunu tasarısı ile gündemde bulunan gensoru ve genel görüşme önergelerinin Meclisin normal çalışmalarını aksatmaması ölçüsü içinde ele alınması için: Meclisin Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri saat 15'te toplanması suretiyle, Tabii Afetler, İş, Deniz İş, Çarşı ve Mahalle Bekçileri, Gecekondu, Yeniden Kurulacak Vakıflar, Sayıştay, Adli Tıp Müessesesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu tasarılarının görüşülmesi hususunda oybirliğine varıldığı bildirilerek bu hususta temsilcilerin parti grupları ile temaslarına imkân verilmesine karar verilmiştir.

96. Birleşimde, parti grupları arasında yapılan toplantıda varılan anlaşmadan sonra:

1. Büyük Millet Meclisi üyeleri Seçim Kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesine dair Komisyona geri verilmesi,

2. Meclisin normal çalışma günleri olan Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri saat 15'te toplanılarak sırasıyla Tabii Afetler, İş, Deniz İş, Çarşı ve Mahalle Bekçileri, Gecekondu, Silahlı Kuvvetler Personel, Sayıştay ve bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarılarının görüşülmesi,

3. İvediliği dolayısıyla bir an önce görüşülmesi düşünülen kanun tasarılarının görüşme sıralarının ilkin Grup Başkanları toplantısında kararlaştırılması gibi hususlar ayrı ayrı oylanarak kabul edilmiştir.

4. Gündemin 1-34. sıralarında bulunan gensoru önergelerini vermiş olan milletvekilleri bu gensorularını geri istediklerini ayrı ayrı ifade etmişler ve bu nedenden dolayı önergelerini geri almışlardır. Yanı sıra, genel görüşme önergelerinin de geri bırakılacağı bildirilmiştir.

Böylece seçim yasasının gündeme alınması ile başlayan tartışmalar 13.6.1966 tarihinde son bulmuştur. Bundan sonra gensoru ve genel görüşme önergelerinin gündeme alınıp alınmayacağı konusu önergelerin verildikleri birleşimi takip eden birleşimde müzakere edilmiş ve oylanmıştır.

GENSORU ÖNERGELERİNİN GÜNDEME ALINMA ZAMANI KONUSUNDA UZLAŞMA

İkinci toplantı yılının başında, 2 Aralık 1966 tarihli 13. birleşimde Aydın Yalçın (İstanbul) ve Hüsamettin Atabeyli (Erzincan) gensoru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması önergelerinin Çarşamba günleri müzakere edilmesi ve bundan kalan zamanlarda sözlü sorulara geçilmesi yönünde bir önerge vermişlerdir. Oturum Başkanı İsmail Arar, Başkanlık divanın görüşünün söz konusu önergelerin verildiği birleşimi takip eden birleşimde ele alınması yönünde olduğunu belirtmekle birlikte, önergenin oylanmadan Başkanlık divanında değerlendirilmesini rica etmiştir. Atabeyli de bunu kabul etmiştir.[32] Aynı birleşimde daha sonra söz alan Coşkun Kırca Anayasanın 89. maddesi gereği genel görüşme ve gensoru önergelerinin verildikleri birleşimi takip eden birleşimde ele alınmaları gerektiği yönündeki görüşünü tekrar etmiştir.[33] Balıkesir Milletvekili Cihat Turgut ise 12 Aralık 1966 tarihli 17. birleşimde "Meclislerin asıl fonksiyonu kanun yapmaktır... Biz böyle yapacağımıza köy imamını ve fasulye cinsini mesele yaparak Hükümeti, Meclisi ve efkarı umumiyeyi günlerce meşgul ediyoruz" diyerek Divan'dan gensoru ve genel görüşme önergelerinin haftanın belli günlerinde ele alınmasını istemiştir.[34]

---

[32] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 13, (02.12.1966), s. 302.*

[33] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 14, (05.12.1966), s. 360.*

[34] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 17, (12.12.1966), s. 501.*

Oturum Başkanı Nurettin Ok, konuyla ilgili AP grup başkanvekillerinin ve Reşat Özarda'nın önergeleri olduğunu ve bunların Başkanlık Divanında ele alınacağını belirtmiştir.[35]

Konu parti grupları arasında bir uzlaşmayla karara bağlanmış ve 16 Aralık 1966 tarihli 19. birleşimde Genel Kurula getirilmiştir. AP, CHP, TİP ve YTP grupları CKMP topluluğunun da katılımıyla Millet Meclisi toplantılarının Pazartesi, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri 15.00-19.00 arasında yapılması ve Çarşamba günlerinde sırasıyla Meclis Araştırması, Genel Görüşme ve sözlü soruların ele alınması kararlaştırılmıştır. Böylece, genel görüşme ve meclis araştırma önergelerinin müzakeresine belli günlerin ayrılması konusunda anlaşılmıştır. CHP Grubunun böyle bir uygulamayı kabul etmesi Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in dikkatini çekmiştir: "Şimdiye kadar CHP grubu da, diğer gruplar da... Genel görüşme ve Meclis araştırmaları için [gensoruda takip edilen usülle] aynı usülün takib edilmesi ve [önergenin] verilişini takibeden birleşimde görüşülmesi lazım geldiği prensibini burada müdafaa etmişlerdir".[36] CHP grubu adına konuşan Coşkun Kırca herşeyden önce Meclis Araştırması ve Genel Görüşme önergeleri için eski içtüzükte bir hüküm bulunmadığına işaret ederek, yeni bir İçtüzük çıkıncaya kadar Meclisin kendi alacağı bir kararla bu konuları düzenleyebileceğini belirtmiştir. "Bunu inkar etmek objektif bir davranış olmayacaktır." İktidarın Anayasaya uygun yasa yapmasının ve muhalefetin de iktidarın bu hakkına saygı beslerken, Anayasa ve hukuka uygun bir biçimde "iktidarı tenkit ve murakabe edebilme hakkının" Meclislerin verimli çalışmasının iki şartı olduğunu belirten Kırca, Mecliste "varolmak hakkı tehdide uğrayan" bir ana muhalefet partisinin Anayasanın, Yasaların ve İçtüzüğün verdiği bütün imkanları kullanmasının doğal karşılanması gerektiğini savunmuştur. Anayasanın 89. maddesi hakkında defalarca tutanaklarda olan görüşlerini aynen muhafaza ettiklerini belirten Kırca, iktidarın da iyi niyetini koruması şartıyla, Gensoru önergelerinin Perşembe günleri müzakere edilmesini sağlayacak şekilde verilmesi[37] konusunda parti grupları ve CKMP arasında 14 Aralık 1966 günü bir uzlaşmaya varıldığını belirtmiştir. Gerek gensoru önergeleri hakkındaki bu "centilmen anlaşmasının" gerekse parti gruplarının ortak kararındaki noktaların karşılıklı iyi niyet ve güven ilişkisini devam ettiği sürece geçerli olacağını belirten Kırca, uzlaşmanın esasen AP grubunun seçim yasa tasarısı gibi bazı tartışmalı yasaları gündeme getirmediği sürece geçerli olduğuna işaret etmiştir.[38] Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu, varılan anlaşmayı geçici bir çözüm olduğu için eleştirmiş, bu

---

[35] *A.k., s. 502.*

[36] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 19, (16.12.1966), s. 616.*

[37] *Oturum Başkanı Nurettin Ok Gensoru önergelerinin Perşembe günleri ele alınabilmesi için en geç Çarşamba saat 15.00'a kadar başkanlığa verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 19, (16.12.1966), s. 622.*

[38] *A.k., ss. 616-617.*

konuların çıkarılacak yeni bir İçtüzükte düzenlenmesinin doğru olacağına ve çabaların da öncelikle İçtüzük yapımına odaklanması gerektiğine işaret etmiştir. İstanbul Milletvekili Aydın Yalçın, denetleme olması için icraat olması gerekir diyerek alınan kararları savunmuştur.[39] Verilen bazı değişiklik önergeleri reddedilerek, partilerin uzlaştığı kararlar aynen kabul edilmiştir.

Ancak, bu kararın tam olarak uygulandığı söylenemez. Örneğin, 4 Ocak 1967 tarihli 28. birleşimde Ağrı Milletvekili Abdülbari Akdoğan'ın kömür fiyatları ile ilgili hükümet hakkında verdiği Meclis Araştırması önergesi müzakere edilecekken, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Aydoğan, Anayasa'nın 89. maddesi gereği öncelikle gensoru önergelerinin müzakere edilmesi gerektiğini savunan bir konuşma yapmıştır. Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı'nın da gündemin yanlış oluşturulduğunu, gensoru önergelerini verildikleri birleşimi takip eden birleşimde ele almamanın Anayasa ihlali olduğunu ve hükümetin Kıbrıs hakkında olan bu önergeyi görüştürmemek amacında olduğunu iddia eden konuşmasından sonra, araştırma önergesinin görüşülmesi ertelenmiş, gensoru önergesi müzakere edilmeye başlanmıştır. Oturum Başkanı Nuri Ok, Meclis Araştırması ve Genel Görüşme mekanizmalarının yeni Anayasa ile oluşturulması nedeniyle İçtüzük'te yer almadığını, o nedenle bu tür önergelere de gensorularda takip edilen usülü takip ettiklerini ifade etmiştir. Böylece araştırma ve genel görüşme önergelerinin gensoru önergeleriyle aynı statüde olduğunu savunmuştur.[40]

Gensoru önergelerinin verildikleri birleşimi takip eden birleşimde görüşülmesi yönünde açık bir Anayasa hükmü olduğu için, gensoru önergelerinin belli günlerde görüşülmesi, ancak önergelerin de belli günlerde verilmesine bağlıdır. Bu nedenle Kırca uzlaşmanın bir "centilmen anlaşması" niteliğinde olduğunu belirtmiştir. CHP bu anlaşmaya uymuştur. Ancak, küçük partilerin etkilerini göstermek için sandalye sayılarının verdiği güçten başka prosedürlerin yarattığı imkanlara başvurma eğilimleri daha fazladır. Nitekim, Meclis'te sürekli dışlanan TİP[41], Öğretmen tayinleri ve Danıştay kararlarının

---

[39] *A.k., ss. 619-620.*

[40] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 28, (04.01.1967), ss. 13-15.*

[41] *İkinci parlamento döneminin ilk toplantısında TİP grubuna yer ayrılmamıştır bkz. Çetin Altan, Ben Milletvekili İken, (Afa: İstanbul, 1996), s. 12. Ayrıca, bütün oturum başkanları TİP üyelerine karşı "nezaket dışı" ifadelerde daha yüksek bir tolerans seviyesine sahipken, TİP Milletvekillerinin ifadelerine karşı son derece hassas yaklaşmışlardır. TİP sadece dışlanmakla kalmamış, zaman zamanda hakaretamiz ifadelerle hor görülmüştür. 25 Ocak 1967 tarihli 36. birleşimde Oturum Başkanı Ahmet Bilgin söz sırası gelen Urfa Milletvekili Behice Hatko Boran'ı kürsüye "Hatice Tatko Boran" diyerek davet etmesi birleşime ara verilmesi ve Mehmet Ali Aybar'ın iki birleşim meclisten çıkarılma cezası alması ile sonuçlanan bir tartışmayı başlatmıştır. Zira, Boran'a göre Bilgin bu sürçü lisanı alışkanlık edinmiştir. Bilgin'in "kafanıza iyi işlesin" ve "görürsün gününü" gibi hitaplarıyla, Aybar'a bir çırpıda uzaklaştırma cezası vermesiyle ve ona "siz hiç bir zaman Meclise yaraşmayan bir insansınız" şeklinde hitap etmesiyle ortam gerilmiştir. Aradan sonra tekrar kürsüye davet edilen Boran, birleşimi "tarafsızlıktan yoksun, usulleri*

uygulanmaması konusunda Milli Eğitim Bakanı hakkında bir gensoru önergesini (11/49) Başkanlık divanının Çarşamba günü müzakere edilmesini sağlamak amacıyla talep ettiği gibi bir Pazartesi günü değil, Cuma gününü vermiştir. Böylece, önerge zorunlu olarak takip eden birleşimin gerçekleşeceği Pazartesi günü gündeme alınmıştır. Buna karşılık AP Grubunun konuşmaları 5 dakika ile sınırlandırmasını isteyen önergesi kabul edilmiş, ve müzakereler sırasında YTP ve MP grupları süre kısıtlamasını gerekçe göstererek söz almamışlardır.

Gensoruların ne zaman gündeme alınacağı tartışması 3 Şubat 1967 tarihli 43. birleşimde tekrar gündeme gelmiştir. Bu sırada Meclis her gün toplanarak özel bir gündemle KİT karma komisyon raporlarını ele almaktadır. TİP Grubu ise çok partili hayata ve Anayasaya aykırı unsurlar barındırdığını, kişi diktatörlüğünü öngördüğünü iddia ettiği Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın emirnamesini ve bunun hükümet tarafından benimsenmesini gensoru önergesi haline getirmiştir (11/50). Ancak bu önerge Meclisin özel gündemle toplandığı gerekçesiyle Başkanlık tarafından hemen gündemine getirilmemiş, müzakere sürecinin başlaması KİT Karma Komisyonu raporlarının müzakeresinden sonraya bırakılmıştır. TİP adına konuşan Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, Anayasa gereği önergenin gündeme alınması gerektiğini savunmuş, önergenin müzakeresi sürecinde kaybedilen zamanın daha sonra telafi edilebileceğini savunmuştur. CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ise Anayasa hükmünün açık olduğunu, bir parti grubunun daha önce varılan centilmen anlaşmasına uyup uymamakta serbest olduğunu belirterek, meselenin TİP ile AP arasında olduğunu ima etmiş, fakat açık olduğunu belirttiği Anayasa hükmünden yana bir davranış içine girmemiştir. AP Grubu adına Erzincan Milletvekili Hüsamettin Atabeyli ise başvurulan uygulamayı Anayasanın 89. maddesine karşı komisyon raporlarının müzakeresinin de 127. madde gereği Anayasal bir görev olduğunu savunmuştur. Atabeyli'ye göre TİP'in önergesi bir engelleme çabası ve yayın dünyasında görülen "Marksist tecavüzün Meclisimiz içindeki tezahürlerini göstermesi" anlamında değerlendirilmelidir.[42] Son olarak Kayseri Milletvekili Feyyaz Köksal, gensoru niteliğinde olan bütçe müzakerelerinin Senato'da devam ettiğini, bütçe müzakereleri yapılırken gensoru müzakerelerini gündeme almanın İçtüzük 166. madde gereği mümkün olmadığını[43] ve Anayasa 127. madde hükümlerinin yerine getirilebilmesi için gensorunun gündeme alınmaması gerektiğini savunmuştur. Bundan sonra Oturum Başkanı Nurettin Ok gensoru önergesinin

---

çiğneyen, partime hakaret eden" bir Başkan yönettiği sürece konuşmasını yapmayacağını; Bilgin'in kendisine karşı "garazlı" davranışının ilk olmadığını belirterek toplantıyı -diğer TİP milletvekilleri ile birlikte- terk etmiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 36, (25.01.1967), ss. 406-408.

[42] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 45, (03.02.1967), s. 212.*

[43] *"Bütçe müzakeresine hiç bir istizah zam ve ilhak olunamaz."*

okutulması konusunu oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada önergenin okutulmamasına karar verilmiştir.[44] Yine KİT Karma Komisyonu raporlarının müzakere edildiği 4 Şubat 1967 tarihli 46. birleşimde, daha önce alınan aralıksız toplanma kararının aksine, birleşimlere bir gün ara verilmesi -takip eden Pazar gününün tatil edilerek, gündeminin Pazartesi görüşülmesi- doğrultusundaki önerge hakkında TİP Konya Milletvekili Yunus Koçak söz alarak, verdikleri gensoru önergesi gündemin yoğunluğu ve zaman kısıtlaması nedeniyle gündeme alınmazken, Meclis'in bir günlük tatilinin çelişeceğini ifade etmiştir. Koçak "Nasılsa Kahraman Türk Ordusunun başına gelmiş bir Orgeneral bir emirname ile.." diyerek verdikleri gensoru önergesinin içeriğine ve Genelkurmay Başkanına göndermede bulunacağı sırada, salondan gürültüler yükselmiş, Oturum Başkanı İsmail Arar, Koçak'tan sözlerini düzeltmesini "istirham etmiş", ancak Koçak "bir Orgeneral, bir Genelkurmay Başkanı da olsa Anayasaya göre hareket etmek mecburiyetindedir. ... herkesi suçlayarak, her akımı suçlayarak ... bunları ezmeye kalkamaz. ... demokrasiye karşı, Parlamentolarımıza karşı darbeye kalkışamaz" diyerek sözlerini geri almamıştır.[45] Netice itibarıyla, oturumlara bir gün ara verilmesi Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

ENGELLEME AMACI TAŞIYAN GENSORU ÖNERGESİ NASIL MÜZAKERE EDİLİR?

Üçüncü toplantı yılının 31.1.1968 tarihli 34. birleşimde TİP milletvekilleri Ali Karcı ve Adil Kurtel petrol politikası nedeniyle Hükümet hakkında bir gensoru önergesi vermişlerdir (11/62). Normal çalışma düzeni içinde gensoru önergeleri verildikleri birleşim okunmakta ve takip eden birleşimde müzakere edilmektedir. İçel Milletvekili Mazhar Arıkan 180 sayfa tuttuğu, dolayısıyla Meclis çalışmalarını engelleme amacı taşıdığı gerekçesiyle gensoru önergesinin 20 dakikayı geçmeyecek şekilde özetlenmesini talep eden bir önerge vermiştir.[46] Arıkan önergesini yazılı nutukların 20 dakikayı geçmeyeceğini belirten İçtüzüğün 88. maddesine dayandırmıştır.

Netice itibarıyla kabul edilen Arıkan'ın önergesinin oylanmasına TİP milletvekillerinden gelen itirazlar üzerine Genel Kurul'da usül tartışması diyebileceğimiz bir tartışma süreci başlamıştır. Oturum Başkanı İsmail Arar'ın Arıkan'ın önergesinin başka gensoru önergelerinin müzakeresine emsal oluşturmamak üzere kabul edildiğini belirttiği bu tartışmalara geçmeden not edilmelidir.

Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci gensoru müzakereleri konusunun Anayasa'nın 89. ve İçtüzüğün 157. maddelerinde düzenlendiğini

---

[44] *A.k., ss. 209-213.*

[45] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (04.02.1967), s. 296.*

[46] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 34, (31.01.1968), s. 83.*

belirterek, Arıkan'ın İçtüzük 88. maddeye yaptığı göndermenin alakasız olduğunu savunmuştur.[47] Ekinci'ye göre "gensoru önergeleri okunduktan sonra müzakere edilir" diyen İçtüzük 157. madde gereği verilen gensoru önergesinin okunması zorunludur. Arıkan ise önergesini, Meclisin çalıştırılmasından iktidar grubunun sorumlu olduğunu ve gensoru önergesinin engelleme amacı taşıdığını ve gensoru müessesesini suiistimal ettiğini ifade ederek savunmuştur. Kars Milletvekili Adil Kurtel, AP hükümeti tarafından seçim yasasında değişiklik getiren tasarının Meclis'e indirilmesi üzerine MP Milletvekili Seyit Faruk Önder'in verdiği gensoru önergesini kastederek, daha önce 600-700 sayfalık gensoru önergelerinin okunduktan sonra müzakere edildiğini; İçtüzüğün TİP için başka, diğer partiler için başka şekillerde uygulanamayacağını; Karcı ve Kurtel'in gensoru önergesinin engelleme amacı taşımadığını; ve böyle bir amacı olan önergelere karşı bütün önlemlerin Anayasa'nın 89. maddesinde mevcut olduğunu ifade etmiştir. Arıkan'ın önergesi lehinde söz alan Erzurum Milletvekili Cevat Önder ise Anayasa'nın 89. maddesinin "gensoru önergesi verilişinden sonraki ilk birleşimde görüşülür" hükmüne ve bazı komisyon raporlarının okunmamasına dayanarak, önergenin okunmasına bile gerek olmadığını öne sürmüştür. Önder'e göre, 180 sayfalık bir gensoru önergesinin engelleme amacı taşıdığı açıktır ve bu türden önergelerin daha önce okutulmuş olması yanlıştır. Yanlışta ısrar etmek ise doğru değildir.

Önerge kabul edildikten sonra ortaya çıkan yeni bir sorun, önergeyi kimin nasıl özetleyeceğidir. Oturum Başkanı, Karcı ve Kurtel'e önergelerini özetlemelerini teklif etmiştir. Ancak, önerge sahipleri alınan kararırın Anayasa'ya aykırı olduğunu ve önergelerinin mutlaka okunması gereken belgeler olması nedeniyle uzun olduğunu belirterek, önergelerini özetlemeyi reddetmişlerdir. Bu sırada Manisa Milletvekili Muammer Erten, hükümet aleyhine her gensoru önergesinin "bu bir obstruksiyondur" denilerek reddedilmesine kapı açması nedeniyle alınan kararın yanlış olduğunu belirterek, üyeleri meseleyi serinkanlılıkla ele almaya davet etmiş ve önergeyi özetleme işinin başka bir güne ertelenmesini önermiştir. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İçtüzük 157. madde hükmünün Anayasa'nın 57. maddesi ile çelişmesi nedeniyle önergenin okunmasını şart koşmayan Anayasa maddesinin tercih edilmesi gerektiğini ve önergenin okunması konusunda Genel Kurul'un oyu ile karar verilmesi gerektiğini savunmuştur. Kırca'ya göre esas yapılması gerekenin önergelerin verilişinden sonraki birleşimde gündeme alınıp alınmaması hususunu müzakere etmektir. Eğer gensoru önergelerinin gündeme alınması konusu parti grupları arasında varılan, Kırca'nın deyimiyle "centilmen" anlaşmasına göre düzenlendiği hatırlanırsa Kırca'nın söz konusu centilmen anlaşmasını tekrar gözden geçirmek istediğini ifade ettiği anlaşılabilir.

---

[47] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 34, (31.01.1968), ss. 83-91.*

Önergenin özetlenmesi konusunda ise Kırca Başkanlık Divanının tutumunu destekleyerek, önergenin yarım saat içinde özetlenebileceğini savunmuştur. Kırca'nın ardından söz alan Kars Milletvekili Abbas Ali Çetin de Meclis'in aldığı kararın bir kötü niyeti bertaraf etmek amacında ve doğru olduğunu savunmuştur. CHP Grubu adına söz alan Giresun Milletvekili Kudret Bostuer ise alınan kararın aleyhinde bir konuşma yapmıştır. Bostuer'e göre de Anayasa'nın 89. maddesi engellemeye karşı önlemleri içermektedir. Ayrıca, İçtüzük 157. madde ve geçmiş uygulamalar ışığında gensoru önergelerinin okunması gerekmektedir. Gensoru önergesinin sahiplerinden Kurtel de daha önce 600-700 sayfalık gensoru önergelerinin okunduğunu ve Meclis'in okunmadan önergeler hakkında karar veremeyeceğini ifade etmiştir. Sonuçta, Oturum Başkanı önergeden çıkardığı kesimlerden bazı örnekler vermiş ve Kurtel ve Karcı'nın gensoru önergesinin 7 sayfalık giriş kısmı ve 1 sayfalık sonuç kısmı okunmuştur.

Takip eden 35. birleşimde TİP milletvekilleri Tarık Ziya Ekinci, Adil Kurtel ve Yahya Kanbolat bu kez toprak reformu hakkında 40 sayfalık bir gensoru önergesi vermişlerdir (11/63). Bu önergenin tamamı okunmuştur. Önergenin ilk önergeden göreceli kısa olması yanında, daha önce alınan kararın bir ilke kararı olmaması ve özetlenerek okunması yönünde bir talebin tekrar uzun müzakerelere neden olacak olması önergenin tamamının okunmasında etkili olmuştur.

Gensoru önergeleri ile yaşanan ve not edilmesi gereken başka bir olay, 4 Mart 1968 tarihli 57. birleşimde yaşanmıştır. Üç gensoru önergesinin (65-67) ele alındığı bu birleşimin başında Aydın Milletvekili Nahit Menteşe konuşmaların 10 dakika ile sınırlandırılması yönünde bir önerge vermiştir. Nevşehir Milletvekili Salahattin Hakkı Esatoğlu ve İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in aleyhinde, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ve Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler'in lehinde konuştuğu önerge kabul edilmiştir. Gensoru önergelerinden birinin de sahibi olan Esatoğlu, süre kısıtlaması getirilmezse laik cumhuriyetin nerelere sürüklendiğini açıklayacağını ifade etmiştir. Önergenin aleyhinde söz alan başka bir milletvekili olan Ülker, engelleme amaçlı olduğu iddia edilen gensoru önergelerinin zaman ve kaynak israfı olduğu iddialarının demokrasiye aykırı bir görüş olduğunu savunmuş ve meclisin denetleme araçlarından sözlü soruların en geç iki birleşim sonra cevaplandırılması gerekirken, iki yıldır beklediğini ifade ederek Meclisin denetleme işlevini yeterince yerine getirmediğinden yakınmıştır. Önerge lehinde söz alan Çelikbaş demokratik düzenin, bu düzene taraftar olanların sorumluluk içinde hareket etmesine dayandığını ifade ederek, aslen gensoru niteliğinde olan bütçe müzakerelerinden sonra gensoru önergesi verilmesini eleştirmiş ve milletvekillerinin parlamentoyu çalıştırıp çalıştırmama konusunda bir karar vermek zorunda olduğunu savunmuştur. Güler ise gensoru önergelerinin aslen bir önceki birleşimde kabul edilen seçim yasasını engellemek amacıyla verildiğini, yani engelleme amacı taşıdığını belirterek, saatlik çalışma maliyeti

435 bin lira olan Meclis'te engelleme amacıyla faaliyette bulunulmasını eleştirmiştir.[48]

Seçim Yasasında milli bakiye sistemini kaldıran yasa değişikliğinin iptali için Anayasa Mahkemesine açtığı davada TİP Grubunun öne sürdüğü gerekçelerden biri de tasarının görüşülmesinden bir gün önce ve aynı gün verilen Gensoru önergelerinin görüşülmesine gerek görmeden tasarı hakkında müzakerelere başlanmasıdır. Mahkeme, verdiği kararda gensoruların gündeme alınması konusunun ayrı bir konu olduğunu ve Seçim Yasasını ilgilendiren kararında Anayasanın gensoru mekanizmasını düzenleyen 89. maddesinin uygulama biçimini tartışmaya yer olmadığına karar vermiştir.[49]

DEĞİŞİKLİK ÖNERGESİ VEREN MİLLETVEKİLLERİ KOMİSYONA ÇAĞRILMAK ZORUNDA MIDIR?

Af yasa tasarısının 19 Temmuz 1966 tarihinde 114. birleşimde devam eden müzakereleri sırasında Ordu Milletvekili Ferda Güley, verdiği değişiklik önergesini açıklamak istediğini tasarıyı hazırlayan Adalet Komisyonuna yazılı olarak bildirdiğini, İçtüzük 120. madde gereği Komisyonun kendisini dinlemek zorunda olduğunu iddia ederek söz istemiştir. Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, söz konusu önergenin komisyonda incelenip-incelenmediğini Komisyon Başkanından sormuştur. Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel yazılı talebin kendisine oturum başlamasına yarım saat kala geldiğini belirttikten sonra, tasarının Genel Kurula sunulmasından itibaren komisyondan çıktığını "Heyeti Umumiye'nin malı" olduğunu ve teamülün de önerge sahibi milletvekilinin Genel Kurul'da konuşması şeklinde olduğunu öne sürmüştür. Başkan, 120. maddenin değişiklik önergelerinin tasarı komisyonda müzakere edilirken verilmesini öngördüğünü, ancak "bu tüzük hükmüne rağmen şimdiye kadar Heyeti Umumiyede müteaddit defalar tadilnameler" verildiğini ve 120. maddenin Genel Kurul'da verilen değişiklik önergeleri için geçerli olmadığını, açıklamanın da Genel Kurul'a yapılması gerektiğini savunmuştur. Israrla istediği sözü alan Güley ise bu kez İçtüzüğün 119. maddesine dayanarak Komisyon değişiklik önergelerini istediği için, önerge sahiplerinin Komisyonda savunma hakkı olduğunu söylemiştir. Güley'e göre, ancak komisyonun değişiklik önergelerini istemediği durumlarda, önerge sahipleri önergelerini Başkan'ın dediği gibi Genel Kurul'da açıklamak durumunda kalacaktı. Güley, ikinci dayanak noktası olarak İçtüzük 120. maddenin "tadilat talep edenler, tadilatnamelerin havale olunduğu encümende fikirlerini beyan etmek isterlerse mütalaalarının dinlenmesi zaruridir" hükmünü okumuş ve komisyonda konuşmak için yazılı talepte bulunduğunu hatırlatmıştır. Güley teknik bir heyet

---

[48] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 27, Birleşim: 57, (04.03.1968), ss. 135-141.*

[49] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1968/K1968-13.htm (erişim 15 Temmuz 2007).*

olan komisyonu ikna etmek, siyasi bir heyet olan genel kurulu ikna etmekten daha kolaydır diyerek neden komisyonda konuşmak istediğini de belirtmiştir. Yozgat Milletvekili Nuri Kodamanoğlu da Güley'i destekleyen bir konuşma yapmıştır. Başkan Bozbeyli, Güley ve Kodamanoğlu'nun bahsettiği gibi bir uygulama örneğinin olmadığını, öyle bir uygulama olsaydı Genel Kurul toplantılarından yarım saat önce Komisyonda konuşmak istediğini belirten milletvekilleri nedeniyle toplantıları ertelemek zorunda kalacaklarını belirtmiştir.

ENGELLEME AMACIYLA KOMİSYONLARIN ÇALIŞTIRILMAMASI

21 Nisan 1969 tarihli 83. ve 28 Nisan 1969 tarihli 84. birleşimlerde toplam 33 CHP milletvekili üyesi bulundukları komisyonlardan istifa etmişlerdir. İstifa dilekçelerinin, matbu dilekçelere istifa eden milletvekilinin ve istifa edilen komisyonun ismi yazılarak verilmesinden de anlaşılacağı gibi CHP, parti olarak bir eylemde bulunmaktadır.[50] 29 Nisan 1969 tarihli 85. birleşimde ve 30 Nisan 1969 tarihli 86. birleşimde de toplam 6 (4+2) TİP milletvekili üyesi bulundukları komisyondan istifa etmişlerdir. Bu istifalar Devlet Bakanı Sadık Tekin Müftüoğlu'nun "359 sayılı TRT Kanununun bazı maddelerinin tadiline dair kanun tasarısının havale edildiği komisyonlardan seçilecek üçer kişiden kurulu Geçici Komisyonda görüşülmesi" önergesinin kabul edilmesinden sonra ve ilgili komisyonların çalışmasını önlemek, dolayısıyla Geçici Komisyonun oluşmasını ve TRT yasasında değişiklik yapılmasını engellemek amacıyla verilmiştir. Nitekim tüm istifalar Geçici Komisyona üye verecek İçişleri, Ulaştırma, Bayındırlık, Milli Eğitim, Maliye, Turizm ve Tanıtma, Anayasa ve Plan komisyonlarından olmuştur. Bu istifalar neticesinde, örneğin Anayasa ve Milli Eğitim komisyonunda 5'er üye ile temsil edilen CHP'nin üye sayısı 1'e düşmüş, her iki komisyondan 4'er üye istifa etmiştir. 83 ve 84. birleşimlerde gelen istifalar sonucunda CHP'nin Maliye ve Ulaştırma Komisyonlarında üyesi kalmamıştır. Böylece, Anayasanın Mecliste grubu bulunan partilerin kuvvetleri oranında Komisyon çalışmalarına katılması ilkesinin gerçekleştirilmesi imkansız hale getirilmekte ve TRT yasasında değişiklik yapan yasa tasarısının CHP ve TİP gruplarından üyelerinin yer almadığı bir komisyondan geçmesi ve Genel Kurul'da kabulü halinde, yasanın Anayasa Mahkemesi tarafından -ilgili komisyonun oluşumunda Anayasa ilkesi göz ardı gerekçesiyle- iptaline zemin hazırlanmaktadır. Nitekim, Bütçe Plan Komisyonu Başkanı Kütahya Milletvekili Mesut Erez'in istifalar komisyonun çalışmasına hukuki bir engel oluşturmakta mıdır, şeklindeki sorusuna Başkanlığın verdiği cevap buna işaret etmektedir.

Bütçe ve Plân Komisyonu Başkanı Sayın Mesut Erez'den alınan yazı üzerine Başkanlık şu hususların Yüce Meclise arzını zaruri görmüştür:

---

[50] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 83, 84, (21, 28.04.1967), ss. 12-14, 47-48. Hangi milletvekilinin hangi komisyondan istifa ettiğini takip etmek için bkz. Komisyonlar.*

1. TRT Kanununu tadil eden tasarının bir Geçici Komisyona havalesi Meclisimizce karar altına alınmıştır.

2. Bu Geçici Komisyona üye verecek olan Daimî Komisyonlardan, daha evvel 30 küsur üye istifa etmiştir. 29.4.1969 tarihli Birleşimde yeniden yapılan seçimler neticesinde seçilen üyelerin isimleri ilgili komisyon başkanlıklarına bildirilmiştir.

3. Bu arada başka bir gruba mensup milletvekilleri de aynı komisyona üye verecek olan daimî komisyonlardan istifa etmişlerdir.

4. Başkanlıkça bu gruptan münhaller için adaylarını bildirmeleri hususu yazı ile istenmiştir. Şu ana kadar bu grup adaylarını bildirmemiştir.

Komisyonlarda vâki olan istifaların yerine yeni adaylar verilerek grupların oranları nispetinde komisyonlarda temsili bir Anayasa gereğidir. Aksi halde sadece TRT Kanununu değiştiren tasarının değil, komisyonlarda bulunan bütün kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi imkânsız hale gelmektedir. Binnetice Meclisimiz ele aldığı bütün mevzular bakımından çalışamaz hale gelecektir. Bu ise Anayasamızın cevaz vermediği bir husustur.

Keyfiyet ehemmiyetine binaen Yüce Meclisin bilgilerine arz olunur.[51]

Bilim adamları tarafından Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen[52] TRT yasa tasarısının Geçici Komisyona sevk önergesi de muhalefetin direnci ile karşılaşmıştır. Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, Geçici Komisyona sevk önergesi aleyhinde söz alarak, "iktidar seçimlere giderken TRT'yi istediği şekle sokarak seçimler üzerinde tesir yapmak niyetini bundan daha başka türlü açığa vuramazdı" demiştir.[53] Önerge sahibi, Devlet Bakanı Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu, tasarının Anayasaya aykırı olduğu iddialarını değerlendirme yerinin Genel Kurul olduğunu; TRT Yasasını değiştirmeyi seçim beyannamelerinde taahhüt ettiklerini, TRT'ye baskı yaparak seçimleri kazanmak istedikleri iddiasının mesnetsiz olduğunu ifade etmiştir. Önerge aleyhinde ikinci konuşmacı TİP Grubu adına Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci olmuştur. AP'nin Anayasa gereği özerk bir kurum olan TRT'yi "AP'nin borusunu çalan bir kuruluş" haline getirmek istediğini iddia eden Ekinci, Anayasanın getirmek istediği düşünceyi anlayarak hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Önerge lehinde AP Grubu adına söz alan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, TRT'nin "Türk devletinin arzusuna göre çalışmaya mecbur olan" bir devlet kuruluşu olduğunu vurgulamıştır.[54] Tasarının geçici komisyonda görüşülmesini isteyen önerge 5 CHP milletvekilinin ayağa kalkarak yoklama istemesi ve yoklama sonucunda yeter sayının olmadığının anlaşılması sonucu takip eden 83.

---

[51] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 86, (30.04.1967), s. 115.*

[52] *Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961-1980, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 226.*

[53] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 82, (17.04.1967), s. 701.*

[54] *Bu paragraf için bkz. a.k., ss. 700-708.*

birleşimde ve yine 5 CHP milletvekilinin ayağa kalkarak istedikleri yoklamadan sonra kabul edilmiştir.[55] Önergenin kabul edilmesi üzerine aynı birleşimde yukarıda bahsedilen istifalar -Ankara Milletvekili Ali Rıza Çetiner'in "görev yapmayacaklarsa niye seçilmişler?" ve İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş'ın "demokrasiye ihanet ediyorlar" şeklinde yerlerinden yaptıkları müdahaleler arasında- Genel Kurul'a tek tek okunmuştur.[56]

Bu istifalar üzerine Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, Anayasanın 85. maddesi gereği CHP Grubunun Komisyonlarda belli bir oranda temsil edilmesi gerektiğini hatırlatarak, CHP İdare Heyeti üyesi Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga'dan istifa eden milletvekillerinin yerine yeni adayları ne zaman göstereceklerini sormuştur. Çanga, "1961'den bu yana bu yaptığınız tatbikat gibi bir tatbikat olmamıştır" diyerek, bu sorunun yazı ile sorulması gerektiğini ve yazılı olarak cevaplandırılacağını ifade etmiştir.[57] Bozbeyli de "26 kişinin aynı şapigrofla yazılmış bir yazı ile bir günde istifaları da herhalde Meclis tarihinde görülmemiş bir şeydir" diyerek ilgili yazıyı beklediğini ifade etmiş ve Komisyonlarda temsilin aynı zamanda bir görev olduğunu eklemiştir.[58]

CHP Grubu yeni adaylarını beklendiği gibi takip eden birleşimde değil, iki birleşim sonra Başkanlığa vermiş,[59] ancak bu kez de İçtüzük 23. madde gereği Komisyonlara üye seçimlerinin 4 gün sonra yapılabileceğini iddia etmiştir. İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in öne sürdüğü bu iddiaya karşı, Oturum Başkanı Atıf Şohoğlu söz konusu hükmün her toplantı yılının başında yapılan seçimlerde geçerli olduğudur. Hatay Milletvekili Talat Köseoğlu'nun CHP Grubunun yeni bir engelleme denemesi içinde bulunduğunu; Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in 6 ay önce TBMM birleşik toplantısında çeşitli bakanlar hakkında kurulan soruşturma komisyonun çalıştırılmadığını hatırlatarak AP iktidarının işine gelen komisyonları çalıştırıp, işine gelmeyen komisyonları çalıştırmadığını ve İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın seçimlerin yapılması için 4 gün beklemeye gerek olmadığını ileri süren konuşmalarından sonra seçimlere geçilmiştir. CHP Grubu Genel Başkanları ile birlikte salonda bulunmasına rağmen oylamaya katılmamış, Çanga oylamaya katılan milletvekillerinin mükerrer oy kullanacağı şüphesiyle Başkanlıktan oylamaya katılanların sayılmasını istemiştir. Oturum Başkanı Şohoğlu hiç bir milletvekilinin bir yerine iki oy kullanmaya tenezzül etmeyeceğini ifade ederek, oylama işlemini yaptırmıştır. Ancak, Tasnif Komisyonunun oylama sonuçlarını belirten

---

[55] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 83, (21.04.1967), ss. 10.*

[56] *A.k., s. 12, 14.*

[57] *A.k., s. 15.*

[58] *A.k., s. 15, 16.*

[59] *TİP grubu da küçük bir grup olduklarını ve yeni adaylar gösterebilmeleri için diğer komisyonlardaki üyelerinin istifa etmesi gerektiğini öne sürerek yeni adaylarını Başkanlığın istediği süratle bildirmemiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 86, (30.04.1967), s. 115.*

mazbatasına, Tasnif Komisyonundan Sivas Milletvekili Orhan Kabibay'ın oy veren milletvekillerinden çok oy çıktığını belirten muhalefet şerhi sonucu yeni bir tartışma başlamıştır. Ankara Milletvekili Kemal Satır'ın Anayasaya aykırı olduğuna inandıkları TRT yasasının Meclis'ten çıkmaması için oylamaya katılmadıklarını belirttiği ve Meclis'te dürüstlüğün dışında hareket eden insanlar olduğunu iddia ettiği konuşmasından sonra; Giresun Milletvekili İ. Ethem Kılıçoğlu CHP Grubunun TİP ile birlikte İçtüzüğün kendilerine verdiği hakları suiistimal ettiğini, şaibenin tasnif heyetinde bulunan Kabibay'ın kutuya fazladan oy atmasından kaynaklandığını ve AP Grubunun seçimlerin yeniden yapılmasına taraftar olduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra Kılıçoğlu'nun "seviyesiz ithamlarına" cevap vermek üzere söz alan Kabibay'ın "[i]htilal yaptım, her zaman yaptım, başınızı aşağıya dikerim, fakat asla sahtekarlığa tenezzül etmem" şeklinde konuşması üzerine tartışmalar alevlenmiş ve Başkan oturuma 10 dakika ara vermek zorunda kalmıştır. Komisyon seçimleri milletvekillerinin oy pusulalarını kutuya atarak (açık) oy yöntemi ile tekrarlanmış ve sonuçlandırılmıştır. Ancak, yaşanan bu tartışmalar nedeniyle Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Gensoru önergesinin (11/79) görüşülmesine gecikerek başlanmış ve süre yetmediği için görüşmelerin sona erdirilmesi takip eden birleşimlere kalmıştır. Böylece, muhalefet Meclis çalışmalarını geciktirmiştir.[60]

[60] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 85, (29.04.1967), ss. 90-103.*

ANAYASA NİZAMINI, MİLLİ GÜVENLİK VE HUZURU BOZAN BAZI FİİLLER HAKKINDA 38 SAYILI YASANIN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASI

"Tedbirler Kanunu" olarak da anılan 5 Mart 1962 tarih ve 38 sayılı yasa, 27 Mayıs'ın eleştirilmesini ve DP döneminin övülmesini yasaklamaktadır. 38 sayılı yasanın önemli bir özelliği bir hükümet tasarısı olarak değil, milletvekili teklifi olarak çıkmış olmasıdır. Teklife dönemin Başbakanı İnönü CHP Genel Başkanı olarak imza koymuştur. Diğer siyasal parti liderleri de geçiş dönemi şartları altında teklifi imzalamışlardır.

Bir çok AP'li milletvekili hakkında 38 sayılı yasaya muhalefetten "dokunulmazlığın kaldırılması" dosyası vardır. Bu dosyalardan bir çoğunun daha önce çıkarılan "af yasası" ile ortadan kalkmış olması, 38 sayılı yasanın sembolik önemini özellikle AP açısından azaltmaz.[61] Bu açıdan, konunun dönemin sonunda, genel seçimlere gidilecekken ele alınması anlamlıdır. Bunun yanında, yasanın kaldırılmasının ifade özgürlüğünün genişlemesi anlamına geleceği de açıktır. Nitekim bu hususlar, özellikle Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ve Manisa Milletvekili Önol Şakar'ın (2/657)[62] ve Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu'nun (2/746)[63] 38 sayılı yasayı kaldıran ve bu yasaya muhalefetten suçlu bulunmuş olanları affeden yasa tekliflerinin gerekçelerinde yer almaktadır.

"Tedbirler Kanununun" kaldırılması yönünde *dikkate alınan*[64] ilk teklifi yapan Öztürkmen ve Şakar gerekçelerinde 38 Sayılı Yasanın dönemin (İnönü) hükümetinin bazı olayları "hatalı ve mübalağalı" değerlendirmesinin sonucu olduğunu belirterek, şunları öne sürmüştür:

Devrin Hükümeti bazı konuların münakaşasını yasaklamakla emniyet ve huzurun geleceğini zannetmiştir. Aslında bu kanunla Anayasanın istediği Millî

---

[61] *Bkz. Yasa Faaliyetleri, Af Yasası.*

[62] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim:40, (14.02.1968), s. 415.*

[63] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 29, Birleşim:5, (15.11.1968), s. 36.*

[64] *Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın 38 sayılı yasayı kaldıran bir yasa teklifi verdiği fakat bunun dikkate alınmadığı, aynı zamanda teklifleri ve tasarıyı inceleyen Anaysa Komisyonu üyesi olan Özarda'nın bu yasa hakkındaki rapora koyduğu muhalefet şerhinden anlaşılmaktadır. Bkz. S. Sayısı: 789, "Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun tasarısı ve Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ile Manisa Milletvekili Önol Şakar'ın, 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair ve Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu'nun, Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki 38 numaralı Kanunun yürürlükten kaldırılması ve bu kanuna göre tutuklu veya hükümlü bulunanların cezalarının affi hakkında kanun teklifleri ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84'ün sonuna ekli, (28.04.1969), s. 6. Özarda'nın teklifi 3 Aralık 1966 tarihlidir ve 2/380 sıra numarasıyla 7 Aralık 1966 tarihli 15. birleşimin Gelen Kağıtlar bölümüne kayıtlıdır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 15 (07.12.1966), s. 390.*

Güvenlik ve huzurun tesisi değil, işbaşındaki Hükümetin yerini muhafaza edebilmek için ihtiyaç duyduğu tedbirler getirilmek istenmiştir.

Esasen altı yıllık tatbikat şu iki yıllık gerçeği açıkta ortaya koymuştur:

1. Bu kanunla işbaşında kalacağını zanneden Hükümet kanunun getirdiği yasaklara rağmen varlığını muhafaza edememiştir.

2. Anayasa nizamı bakımından o zamanki Hükümetçe tehlikeli addedilen münakaşalar kanununa rağmen en geniş ölçüde cereyan etmiş ve fakat nizamı bozucu her hangi bir durum hâsıl olmamıştır. Kaldı ki, mevcut anayasa nizamının getirdiği düşünce ve söz hürriyetinin bu kanunla kısıtlandığına dair ileri sürülen fikirler de âmme vicdanında makes bulmuş ve yaygın bir kanaat haline gelmiştir.[65]

Uğrasızoğlu da 38 sayılı yasanın bir kısım vatandaşlara ve gazetelere karşı duyulan sebepsiz bir vehim sonucu çıkarıldığını belirterek, yükselen sol hareketlerle karşı tepkisini de içeren aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

[38 sayılı] Kanun, esasında, 1950-1960 yılları arasında, iktidarda bulunan Demokrat Parti mensuplarından veya bu partiye sempati duyanlardan müteşekkil bir zümreyi hedef tuttuğundan, kabul edildiği 5.3.1962 yılından bu yana, daima tek taraflı işlemiş ve görevi, yayın yoluyla kamuya hizmet etmekten ibaret olan masum ve vatansever bazı matbuat mensuplarımız, haksız yere çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Bunun dışında, Anayasa nizamını, millî güvenliği ve huzuru bozdu diye, D.P.'nin o zamanki sempatizanlarından veya mensuplarından, cezalandırılmış olan mühim şahsiyetlere veya olaylara rastlanılmamıştır.

O halde, 38 Numaralı Kanunun tek hedefi, Anayasanın ve demokratik rejimin en büyük fazileti sayılan temel hak ve hürriyetlerini kullanarak, görevi icabı, bildiklerini veya düşünce ve kanaatlerini kamu oyuna açıklayan masum gazetecilerimiz olmuştur.

Bu durum, Anayasanın temel prensipleriyle bağdaşmadığı gibi, insanın doğuştan sahip bulunduğu esas hak ve hürriyetlerine de kesinlikle aykırıdır.

...

Tedbirler Kanunu adı ile de anılan 38 Numaralı Kanun, bazı siyasi çevrelere hâkim olan D.P. fobisinin açık tezahürü olmaktan ileri gitmemiş, fakat, bir kısım vatandaşların, sebepsiz yere, temel hak ve hürriyetlerini kısıtlamış ve bundan başka, bazı değerli basın mensuplarımızın, kamu görevlerini gereği gibi yapmalarına engel teşkil edici zararlar da tevlit etmiştir.

Şayet, Anayasa nizamını, millî güvenliği ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında tedbir almak gerekiyorsa, bu, evvelemirde, 27 Mayısı kötüleyenlere, D.P.'yi övenlere karşı değil, sosyalizm adı altında komünizm propagandası yapanlara, kanunsuz sokak gösterileri düzenleyerek, meşru iktidarları kötülemek

---

[65] *A.k., s. 2.*

için her türlü anarşist hareketlere tevessül edenlere ve demokratik müesseselerimize saldıranlara karşı olmalıdır.[66]

Milletvekillerinin tekliflerinden sonra, aynı doğrultuda bir tasarı (1/589)[67] sunan Hükümet ise daha ılımlı bir dille 38 Sayılı Yasanın -dönemin hükümeti ve siyasi partiler arasında sağlanan uzlaşma ile çıkarılmış- bir geçiş dönemi yasası olduğunu ve "o dönemin" tamamlandığını şöyle ileri sürmüştür:

[38 sayılı] Kanun teklifinin Yüce Meclislerde vâki müzakeresi esnasında, teklifin tümü üzerinde yapılan takdim konuşmalarında, zamanın Hükümet Başkanının da ifade ettiği veçhile; kanun, memleketin o tarihte geçirdiği büyük buhranlar ve düzeltmeler devrinde yaşanmış olan hâdiselerin tecrübe olarak verdikleri derslerin mecburiyetiyle hazırlanmış, buhranlı ve dağınık olarak nitelendirilen o devirde Hükümetin yeni ve daha vahim buhranlara mâruz kalmasını önlemek nedeniyle sevk edilmiştir.

Tedbirler Kanunu diye de adlandırılan ve özet olarak bu gerekçe ile kanunlaşan mezkûr metin; o günkü siyasi hayatımızı istikrar içinde tutmak maksadiyle ve muayyen bir devreye inhisaren alınmasında kati zaruret görülen tedbirleri ihtiva etmekte ise de, bugün için gerek teklifin gerekçesinde ve gerekse Yasama Meclislerinde cereyan eden müzakereler sırasında ifade edilmiş bulunan mucip sebepler ortadan kalkmış, Demokratik Hukuk Devleti bütün müesseseleriyle yerleşmiş ve bahis konusu kanunun tedvini sırasında mevcudolan şartların gerektirdiği tedbirlerin de bugün devamına lüzum ve zaruret kalmamış bulunmaktadır.[68]

Tasarı ve teklifler Anayasa ve Adalet Komisyonlarına sevk edilmiştir. Anayasa Komisyonu raporunu Hükümet tasarısının Meclise sunulmasından 6 gün sonra 9 Ocak 1969 tarihinde hazırlamıştır. Tasarı ve gerekçesini uygun bulan Komisyon Raporuna Aydın Milletvekili Reşat Özarda muhalefet şerhi koymuştur. Yasanın esasına muhalif olmadığını vurgulayan Özarda; kendisinin daha önce verdiği aynı içerikteki teklifin dikkate alınmamasını "milletvekillerinin kanun teklifi verme yetkilerini hükümsüz kılmak" olarak nitelendirmiş ve eklemiştir: "Bugünkü siyasi iktidar tarihin derinliklerine gömülmüş olan (tek parti, tek şef) sistemini yeniden ihya etmek gayreti içindedir. Milletvekillerinin ve Millet Meclisinin dediği değil, benim dediğim

---

[66] *A.k., ss. 3-4.*

[67] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 21, (03.01.1969), s.211.*

[68] *S. Sayısı: 789, "Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun tasarısı ve Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ile Manisa Milletvekili Önol Şakar'ın, 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair ve Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu'nun, Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki 38 numaralı Kanunun yürürlükten kaldırılması ve bu kanuna göre tutuklu veya hükümlü bulunanların cezalarının affı hakkında kanun teklifleri ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84'ün sonuna ekli, (28.04.1969), s. 1-2.*

olur zihniyetini demokratik düzenle bağdaştıramadığım için muhalifim."[69] Özarda, Anayasa Komisyonu raporunun hazırlanmasından tam bir yıl önce 9 Ocak 1968 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına başvurarak 14 aydan beri havale edildiği Anayasa Komisyonunda görüşülmeyen teklifinin Meclis gündemine alınmasını istemiştir. İlgili komisyonlar Özarda'nın teklifi ile ilgili bir rapor hazırlamamış ancak, Genel Kurul'daki müzakereler sırasında Özarda bir önerge vermiş ve teklifinin tasarı ile birleştirilerek müzakeresini istemiştir.[70] Özarda'nın önergesi kabul edilmiştir.

Özarda'nın Anayasa Komisyonu raporuna ikinci muhalefet gerekçesi ise tasarı ile yürürlükten kaldırılan bir yasaya göre suçlu bulunanların Uğrasızoğlu'nun teklifi doğrultusunda ayrıca affediliyor olmasıdır. Yürürlükten kalkan bir yasanın bütün hukuki sonuçları da ortadan kalkacağı için, bu hüküm hukuk tekniğine aykırıdır. Nitekim Adalet Komisyonu 28 Ocak 1969 tarihli Raporunda ayrı bir af hükmü konulmasını gereksiz görmüş ve metinden çıkarmıştır. Adalet Komisyonunun dikkat çektiği bir başka nokta ise 38 sayılı yasada yer alan hükümlerin 648 sayılı Siyasi Partiler Yasasında da yer alıyor olduğu ve bu yasada da yeni düzenlemeler yapmak gerektiğidir. Zira, Siyasal Partiler Yasasında yeni düzenlemeler yapılmadığı taktirde, 38 sayılı yasanın kaldırılması ile suç olma niteliğini yitirecek bazı fiillerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partilerin kapatılmasına neden olması "kuvvetle melhuzdur" (düşünülmektedir). Bu nedenle, Komisyon tasarıyı eksik bulmuş ancak eksikliğin giderilmesi dileğini belirterek, tasarıyı çoğunlukla kabul etmiştir. Hakkâri Milletvekili Ali Karahan ve Erzincan Milletvekili Adil Sağıroğlu rapora muhalif olduklarını belirtmişler ancak bir muhalefet şerhi düşmemişlerdir.[71]

---

[69] *A.k., s. 6.*

[70] *S. Sayısı: 654, "Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın 38 sayılı Anayasa nizamını, Millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun teklifi" Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84'ün sonuna ekli, (28.04.1969). Özarda'nın önergesi için aynı birleşim, s. 59.*

[71] *S. Sayısı: 789, "Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkında 5.3.1962 tarih ve 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılması hakkında kanun tasarısı ve Bursa Milletvekili Ömer Öztürkmen ile Manisa Milletvekili Önol Şakar'ın, 38 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair ve Uşak Milletvekili M. Fahri Uğrasızoğlu'nun, Anayasa nizamını, millî güvenlik ve huzuru bozan bazı fiiller hakkındaki 38 numaralı Kanunun yürürlükten kaldırılması ve bu kanuna göre tutuklu veya hükümlü bulunanların cezalarının affı hakkında kanun teklifleri ve Anayasa ve Adalet komisyonları raporları," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84'ün sonuna ekli, (28.04.1969), s. 7.*

Komisyon Raporları Hükümet Tasarısı esas alınarak 28 Nisan 1969 tarihli 84. birleşimde müzakere edilmeye başlanmıştır.[72]

İlk sözü TİP Grubu adına alan Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci esasen 38 sayılı yasanın yürürlükten kaldırılmasına iki nedenle karşı çıkan bir konuşma yapmıştır. Birincisi, tasarının sadece 38 sayılı yasa kapsamına giren basın suçlarını affetmektedir, oysa bütün basın suçlarının affedilmesi gerekir. İkincisi ve daha önemlisi, "27 Mayıs Devrimini" kötüleyen siyasi eğilim yok olmamıştır ve Yasa yürürlükten kaldırıldığında "Anayasa düzeni temelden yıkılmak istenecektir."[73] Dolayısıyla, Anayasa düzeninin devam etmesi için Tasarıya red oyu verilmelidir. Ekinci'den sonra YTP Grubu adına söz alan Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre ise kriz döneminden çıkılınca normal hukuk düzenine geçilmesinin doğal olduğunu belirterek, Yasanın bir kriz döneminde çıkarılmış istisnai bir yasa olduğunu ve artık yürürlükte kalmasına gerek olmadığını söylemiştir. Yasanın kalkmasıyla başlayacağı iddia edilen mütecaviz ve hakaretamiz yayınlara karşı Türk Ceza Kanunu hükümlerinin işletilebileceğini vurgulayan Emre'ye göre Tedbirler Kanununun değiştirilmesi yeterli değildir. Ayrıca, bir Anayasa değişikliği yapılarak eski DP'li siyasetçilerin siyasal haklarına kavuşturulması gerekmektedir.[74]

Şahsı adına söz alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker öncelikle Özarda'nın teklifinin dikkate alınmamasını eleştirmiş ve müzakerelerin Özarda'nın teklifi üzerinden yapılması gerektiğini savunmuştur. Ekinci gibi, basın suçlarının sadece bir kısmına af getirilmesini bir eksiklik olarak değerlendiren Ülker'in değindiği üçüncü nokta, Tasarının gerekçesinde çıkarılacak bir yasa (Anayasal Düzeni Koruma Yasası) gerekçe gösterilerek 38 Sayılı Kanuna ihtiyaç kalmadığının ifade edildiğidir. Anayasal Düzeni Koruma Yasa tasarısının gelen tepkiler üzerine geri çekildiğini hatırlatan Ülker, bu durumda Tedbirler Kanununu tümüyle kaldırmanın gerekçesinin de ortadan kalktığını ve Anayasal düzenin korunmasına dair 2. maddesinin korunması gerektiğini savunmuştur.

AP Grubu adına Erzurum Milletvekili Cevat Önder söz almıştır. Önder, Yasanın çıktığı dönemin Başbakanı İnönü'nün bazı sözlerini aktararak, Yasanın bir geçiş yasası olduğunu ve geçiş döneminin *fazlasıyla* sona erdiğini savunmuştur: "Bugün hamdolsun demokratik rejim geniş bir hürriyet iklimi içerisinde, bir tolerans havası içerisinde kemali ile işlemektedir. Öylesine ki, hürriyetler suistimal edilmektedir, fakat kimsenin demokratik rejimin yıkılmasından zerre kadar endişe ve füturu mevcut değildir."[75] Komisyon

---

[72] *Müzakereler için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84 (28.04.1969), ss.53-80.*

[73] *A.k., s. 54, 55.*

[74] *Bu konudan bkz. Anayasa Değişikliği.*

[75] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84 (28.04.1969), s. 60.*

tarafından [Uğrasızoğlu'nun teklifine uyularak] Tasarıya af maddesi eklenmesini olumlu bulan Önder, Siyasi Partiler Kanununda da gerekli değişikliklerin yapılmasını dilemiştir. Ekinci'nin 27 Mayıs yok edilecektir iddialarını ölçüsüz, anlamsız ve mesnetsiz olarak değerlendiren Önder, daha önce CHP'nin "İlk Hedefler Beyannamesi"[76] yayınladığını hatırlatarak Anayasa'nın değiştirilebileceğini ifade etmiştir. AP'nin Anayasaya saygılı olduğunu ifade eden Önder'e göre "Anayasadan asıl kuşku duyanlar... komünizme, aşırı sola, kapalı olan Anayasaya kızıl boya sürmek isteyenlerdir".[77]

Aynı zamanda teklif sahiplerinden biri olan ve şahsı adına söz alan Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu teklifinin gerekçesini hemen hemen tamamıyla tekrar eden bir konuşma yapmıştır: Yasa, yerel seçimlerde oyların AP'ye kanalize olmasını engellemek ve CHP'nin çoğunluğu kazanması için yapılmıştır; DP sempatizanlarından veya üyelerinden önemli bir şahsiyet Yasaya muhalefetten cezalandırılmamıştır; iktidara gelmek isteyen hiç bir partinin DP'nin devamı olduğunu iddia etmemesinden ve kamuoyu tarafından kabul edilmesinden anlaşılacağı gibi 27 Mayıs hareketi başarıya ulaşmıştır; Yasa DP fobisinin tezahürüdür; ve eğer bir tedbir alınacaksa komünizm propagandası yapanlara karşı alınmalıdır. Bilecik Milletvekili Şadi Binay da Yasanın DP ve sempatizanlarına karşı çıkarılmış bir yasa olduğunu, ancak yasadan en fazla zararı basın mensuplarının gördüğünü tekrarlamıştır. Binay'ın işaret ettiği nokta Tedbirler Kanununun kaldırılmasıyla meselenin halledilmiş sayılamayacağıdır. Çünkü Siyasal Partiler Kanununda gerekli düzenlemeler yapılmamıştır.

Eleştirileri cevaplamak ve tasarıyı savunmak üzere söz alan Adalet Bakanı Konya Milletvekili Hasan Dinçer 38 Sayılı Yasanın geçici önlemler getirdiğini ve bunların devamına artık gerek kalmadığının parlamento içinde ve dışında genel kabul gördüğünü ifade etmiştir. Tasarının bir af tasarısı olmadığını, dolayısıyla diğer basın suçları da affedilsin eleştirisinin geçerli olamayacağını söyleyen Dinçer, Siyasi Partiler Kanunu üzerinde ayrı bir çalışma yapıldığı bilgisini vermiştir. İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın Anayasal Düzeni Koruma Yasa tasarısının geri çekilmişken, 38 sayılı yasanın kaldırılmasının Anayasal düzenin korunması konusunda bir boşluk doğurup doğurmayacağı sorusuna karşılık; Dinçer Tahtakılıç'ın geri çekilen tasarının tekrar gündeme gelmesini istediğini ancak bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Sakarya Milletvekili Muslihittin Gürer tasarıyı yerinde fakat yetersiz bularak, Anayasa değişikliğinin gündeme getirilerek DP'lilerin siyasi

---

[76] *İlk Hedefler Beyannamesi, DP'nin artan otoriter eğilimlerine karşı antidemokratik yasaların kaldırılmasını ve Senato, Yargıç Güvencesi ve Anayasa Mahkemesi gibi bazı kontrol ve denge mekanizmalarının Anayasal sisteme dahil edilmesini içermektedir. Beyanname, CHP'nin 12 Ocak 1959 yılında toplanan 14. Kurultayı tarafından kabul edilmiştir. Bkz. Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)," Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8 (İletişim: İstanbul, 1983), ss. 2025-2036.*

[77] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84 (28.04.1969), s. 61.*

yasaklarının kaldırılmasını istemiştir. Bundan sonra verilen yeterlilik önergesi aleyhine söz alan Tahtakılıç, [Dinçer'in] "o kanun çıkmasa da bu kanunun kalkmasında hiç bir mahzur yoktur" tavrının devlet ciddiyetiyle bağdaşmadığını ifade ederek, konunun açıklığa kavuşması için müzakerelerin devamını istemiştir. Ancak, yeterlilik önergesi kabul edilmiştir.

Tasarının 1. maddesinin görüşmelerinde Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu da af hükmünün tasarıda bulunmasını talep eden değişiklik önergesini savunan kısa bir konuşma yapmıştır. Ancak, Adalet Komisyonu Sözcüsü Elazığ Milletvekili Kevni Nedimoğlu, Türk Ceza Kanunu'nun 2. maddesindeki "İşlendiği zamanın kanununa göre cürüm veya kabahat sayılmayan fiilden dolayı kimseye ceza verilemez. İşlendikten sonra yapılan kanuna göre cürüm veya kabahat sayılmayan bir fiilden dolayı da kimse cezalandırılamaz" hükmüne dayanarak bu önergeye katılmadıklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Azizoğlu önergesini geri almıştır. Ordu Milletvekili Ata Bodur'un değişiklik önergesi ise iki unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan af hükümlerinin tasarıya dahil edilmesi Ceza Kanununun yukarıda belirtilen 2. maddesi gerekçesiyle; Siyasal Partiler Yasasında değişiklik getiren hükümlerin tasarıya dahil edilmesi ise ayrı bir yasa tasarı/teklifi olduğu gerekçesiyle Oturum Başkanı Atıf Şohoğlu tarafından işleme konmamıştır.

Tasarının 1. maddesi üzerinde GP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, komünist çevrelere karşı 38 sayılı yasanın Anayasal düzeni koruyan 2. maddesinin korunması gerektiğini savunmuş ve tasarının bir af tasarısı olmadığını belirterek tüm basın suçlarının affedilmesi görüşüne karşı çıkmıştır. Tekrar söz alan Önder, Kırca'ya cevaben komünizm tehdidine karşı TCK 141 ve 142. maddeler olduğunu hatırlatmıştır. Kırca'ya göre ise "Türkiye'de demokrasi işlemiyor" diyerek propaganda yapan komünistlere karşı 141 ve 142. maddeler etkili olamaz. YTP Grubu adına söz alan Erzurum Milletvekili Nihat Diler Siyasi Partiler Kanununda değişiklik yapılmadan kabul edilmesinin anlamı olmayacağını iddia ederek, tasarının komisyona geri çekilmesini istemiştir. Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu ise tasarının "bir telaş içerisinde," gereği gibi düşünülmeden ve incelenmeden hazırlandığını söylemiştir.

Kifayet önergesinin kabul edilmesinden sonra, Diler'in tasarının komisyona geri çekilmesini; Kırca'nın 2. maddenin korunmasını; ve Ülker'in 2. madde hükümlerini içeren bir maddenin tasarıya dahil edilmesini teklif eden önergeleri reddedilmiş ve 38 sayılı kanunu kaldıran madde kabul edilmiştir. Tasarının diğer maddeleri yürürlük maddeleridir.

AF YASALARI

Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ile birlikte, Demokrat Parti (DP)'nin devamı olma iddiasıyla kurulmuş bir partidir. Bu açıdan AP'nin önemli gündem maddelerinden biri Yassıada Mahkemelerinde yargılanan ve cezalandırılan eski demokrat partililerin "adalete kavuşturulmasıdır."[78] Partinin isminin adalet olmasının nedeni olan bu misyon pratikte Yassıada mahkumlarının affedilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, 1961 seçimlerinden sonra kurulan ilk koalisyon hükümeti olan AP-CHP koalisyonunun 1962 yaz aylarında dağılmasının nedeni, eski DP'lilerin affedilmesi konusundaki anlaşmazlıktır. Bu dönemde AP, eski DP'lilerinde başarısız bir hükümet darbesi girişiminde bulunan Albay Talat Aydemir ve arkadaşları ile beraber affedilmelerini istemiş, ancak Ordu'dan gelen tepkiler üzerine hükümet ortağı CHP bunu kabul etmemiştir. Böylece af yasasının ancak İnönü liderliğindeki bir hükümet tarafından çıkarılabileceğini düşünen Yassıada mahkumlarının yakınlarının da teşvik ettiği AP-CHP hükümeti dağılmıştır.[79]

AP-CHP koalisyonunu takip eden CHP, YTP ve CKMP koalisyonu, çeşitli tepkilere rağmen, eski DP'liler için kısmı bir af getiren yasanın Parlamentoda kabul edilmesini ve 18 Ekim 1962'de Resmi Gazete'de yayınlanmasını sağlamıştır. Eski DP'lilerin mahkumiyet sürelerinde 4 yıl indirim getiren bu af yasası nedeniyle Ankara'da AP Genel Merkezi taşlanmış (2 Ekim) ve 27 Mayıs'ın kayıtsız şartsız korunacağını belirten *Milli Devrim Ordusu* (MDO) imzalı bildiriler dağıtılmıştır (5 Ekim). MDO, 14 Ekim 1962'de bazı gazetelere bildiri göndererek, "Menderes dönemini geri getirmek isteyen gericilere dur demek üzere bir Atatürk ve devrim ordusu" kurulduğunu ve "memleketin Menderes artıkları, komünistler ve ırkçılardan temizlendiği gün huzura kavuşacağı"nı ifade etmiştir.[80] Buna karşılık, kendilerini Türk gençliği adına hareket eden, Türk Ordusundan başka ordu tanımayan ve gerçek Atatürkçü ve vatanseverler olarak tanımlayan *Ay-Kurtlar* imzalı bir başka bildiri ise "Atatürkçü maskesi taşıyan MDO mensupları ve kızıl propagandası yapan gazeteleri uyarıyoruz" denmiştir.[81] 1963 yılında bir başka af kanunu çıkarılmış, ancak eski DP'liler tamamıyla bu kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır. Bundan sonra, Yassıada mahkemelerinde müebbet hapse mahkum olan Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1963 yılında sağlık nedenleriyle geçici tahliye edilmiştir. Bayar'ın Ankara'da büyük gösterilerle karşılanması üzerine, jetler Ankara üzerinden alçak uçuş yapmış ve yine AP Genel Merkezi taşlarla tahrip edilmiştir. Eski DP'lilerin affı meselesi ancak 1974 yılında siyasal hakların da

---

[78] *Avner Levi, "The Justice Party, 1961-1980," Political Parties and Democracy in Turkey içinde Metin Heper ve Jacob Landau, der. (London: I.B. Tauris, 1991), s. 136.*

[79] *A.k., s. 136.*

[80] *"DP'lilere Kısmi Af Çıktı," Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961–1980, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005), cilt 3, s. 48.*

[81] *A.k., s. 48.*

iade edilmesi ile tamamen çözülmüştür. Aşağıda incelediğimiz Af yasasına ek olarak, yine bu dönemde bir Anayasa değişikliği yapılarak siyasal hakların iade edilmesi girişiminde bulunulmuş, ancak Ordudan gelen tepkiler üzerine, CHP'nin desteği ile Meclis'te kabul edilen tasarı, Senatoda komisyona çekilmiştir.[82]

AP "memleket gerçeklerine, menfaat ve ihtiyaçlarına" uygun bir af çıkarılacağını seçim kampanyasında beyan etmiş ve hükümet programına da almıştır. Öte yandan, 27 Mayıs'ı bir devrim olarak gören CHP ve bu "devrimin" getirdiği yeni siyasal altyapıyı korumak isteyen Ordu'nun af girişimine sıcak bakmayacağı düşünülebilir. Nitekim, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural, Aralık 1965'te Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'na bir mektup yazarak cezaevinde bulunan eski DP'lilerin salıverilmesini esefle karşıladığını bildirmiştir.[83] "Tural Mektubu" olarak anılan bu mektup, o dönemde gündemi belirlemiş önemli bir tartışma konusu olmuştur. Demirel, kararın TBMM'ye ait olduğunu belirterek mektuba cevap vermiştir. Dolayısıyla, af yasa tasarısı sadece bir kaç mahkumun affedilmesi için değildir. Af yasa tasarısı, 27 Mayıs'ın, Yassıada mahkemelerinin, yeni kurulan rejimin getirdiği oyun kurallarının meşruiyeti ile doğrudan ilgilidir. Senato'daki Milli Birlik Grubu da eski DP'lilerin kısmen affedilmesini sağlayan tasarıyı 'Anayasanın başlangıcında belirtilen ilkeleri yok etme' girişimi olarak nitelendirmiş ve hükümeti, meşruiyetini yitirmekte olduğu konusunda uyarmıştır.[84]

Bu nedenle, örneğin, af yasa tasarısı Meclis gündemine getirildikten sonra, 9 Şubat 1966 tarihinde gerçekleştirilen 43. birleşimde hayat pahalılığı üzerine gündem dışı bir konuşma yapan Ankara Milletvekili İbrahim Sıtkı Hatipoğlu, hükümeti iyi olmayan bir başlangıç yaptığı, milli iradeyi gereksiz bir şekilde vurgulayarak daha önce yapılmış hataları tekrar ettiği gerekçesiyle eleştirmiştir.[85] Nitekim, Başbakan Demirel 30 Ocak 1966'da verdiği bir demeçte seçim ve af yasalarının kendileri için bir saygınlık meselesi haline geldiğini söylemiştir.

Af konusunda Hükümetin iki tasarısı ve milletvekillerinin verdiği bir kaç teklif vardır. Bu teklifler: Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cavit Ortaç ve 10 arkadaşının 24 Kasım 1965 tarihinde yapılan 14. birleşimde 2/81 sıra numarasıyla kayıtlara geçen Vergi suç ve cezalarının affı hakkında kanun

---

[82] *Bkz. Yasa Faaliyetleri, Anayasa Değişikliği.*

[83] *William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset (Hil Yayın: İstanbul, 1996), s. 152. Nihat Erim, Günlükler'ine mektubun 20-21 Mayıs olaylarından mahkum olanların affedilmesine karşı olduğu notunu düşmüştür. Nihat Erim, Günlükler 1925-1979, Cilt 2, (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2005), s. 819.*

[84] *Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980 (Hil Yayınları: İstanbul, 1996), s. 192.*

[85] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 43, (09.02.1966), ss. 662-663.*

teklifi;[86] Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın 2 Aralık 1965 tarihinde gerçekleştirilen 18. birleşimde verdiği ve 2/114 sıra numarasıyla kayıtlara geçen bazı orman suçlarının affına ve tazminatın terkinine dair kanun teklifi; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve 7 arkadaşının 22 Aralık 1965 tarihinde gerçekleştirilen 26. birleşimde 2/174 sıra numarasıyla kayıtlara geçen bazı siyasi suçlularla basın suçlularının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların cezalarının affına dair kanun teklifi; Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın 17 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 36. birleşimde 2/207 sıra numarasıyla kayıtlara geçen bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi; ve Senato Tabii Üyesi Kadir Kaplan ve 8 arkadaşının 28 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 38. birleşimde 2/223 sıra numarasıyla kayıtlara geçen 20/21 Mayıs olayları ile ilgili suçlar ve diğer bir kısım suçların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirilmesine dair kanun teklifidir. Hükümetin ise, 28 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 38. birleşimde 1/117 sıra numarasıyla kayıtlara geçen "bazı suç ve cezaların affı" hakkında 16 maddelik bir kanun tasarısı vardır. Bu tasarının gerekçesinde 10 Ekim 1965 seçimlerine kadar geçen sürenin bir geçiş dönemi olarak düşünülmesi gerektiği, bu geçiş döneminde işlenmiş bir kısım suçlara karşı verilmiş cezaların çektirilmesinde ve bazı suçların takibinde artık toplumsal bir yarar olmadığı ve bu nedenle affın toplumsal bir tedbir olacağı savunulmuştur.[87] Ayrıca, 20-21 Mayıs olaylarında yargılanıp ceza alan 67 eski Kara Harp Okulu öğrencisinin, affedilmek için Dilekçe Karma Komisyonuna yaptıkları başvuru, Komisyon tarafından oy birliği ile kabul edilen üç maddelik bir yasa tasarısına neden olmuştur. Bu tasarı 17 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 36. birleşimde 1/101 sıra numarasıyla kayıtlara geçen "sıkıyönetim mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harp Okulu öğrencisinin affı" tasarısıdır. Dilekçe Karma Komisyonu Başkanı da olan Reşat Özarda'nın ayrıca yukarıda belirtilen 207 sayılı teklifi yine söz konusu öğrencilerin affedilmesi doğrultusundadır. Dolayısıyla, Kara Harp Okulu öğrencilerinin affını öngören toplam üç kanun taslağı vardır. Bu tasarı ve teklifler belirtilen tarihlerde Adalet Komisyonuna sevk edilmişlerdir.

Af yasası ile ilgili ilk tartışmalar 19 Ocak 1966 tarihinde yapılmıştır. Bu tartışmaları tetikleyen af kanunu tasarısının kendisi değil, Ankara Merkez Cezaevi'nde çıkan isyandır. Jandarmanın ateş açması sonucu 3 kişinin ölümüyle sonuçlanan isyan, Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in 16 Ocak 1966'da açıkladığı af kanunu tasarısını yetersiz bulan mahkûmlar tarafından 18 Ocak 1966 tarihinde başlatılmıştır. Ayrıca, aynı gerekçeyle, aynı gün Üsküdar Toptaşı Cezaevinde 260 mahkûm açlık grevi başlatmış ve ertesi gün de Elazığ Cezaevinde 540 mahkûm ayaklanarak bir gardiyanı rehin almıştır.[88] Elazığ Cezaevindeki olaylar

---

[86] *Senatör Cahit Ortaç tarafından verilen bu teklif geçen parlamento döneminde müzakeresi yapılmadığı için hükümsüz kalan bir teklifin tekrarıdır.*

[87] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7, 108. birleşime ekli 79 sıra sayılı rapor, s. 1-2.*

[88] *Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961–1980, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005), cilt 3, s. 137.*

yaşandığı sırada, 37. birleşimini gerçekleştiren Meclis Ankara'da çıkan isyanı tartışmıştır. Her ne kadar basına açıklanmış olsa da, henüz ellerinde olmayan af kanunu tasarısının yetersiz olduğunun ilk tepkilerden anlaşıldığını belirten Fakih Özfakih (Konya), hükümetin dikkatini 27 Mayıs ruhunun korunmasına çekmiştir. "Devlet nizamını yaşatmak istiyorsak... İliklerimize kadar 27 Mayıs meşru temelini içimize yerleştirmeye mecburuz" diyen Özfakih, 27 Mayıs ruhuna aykırı bir af kanununun gelmesi durumunda "hangi müesseselerin heyelan içinde bulunacağını ve... Reaksiyonların son halkasının neyi ifade edeceğini kestirmek güçtür" diyerek hükümeti uyarmıştır.[89] Özfakih'i cevaplandıran Adalet Bakanı Hasan Dinçer ise önce Cumhuriyet Savcısının olayların nasıl gerçekleştiğini anlatan raporunu okumuş; hiçbir af yasasının herkesi memnun edemeyeceğini hatırlatmış; hükümetin güvenlik güçlerine 'silah kullanın' şeklinde ayrı bir emir vermediğini ve güvenlik güçlerinin silah kullanırken ayrıca Hükümetten izin istemelerinin gerekmediğini, dolayısıyla ölümlerden sorumlu olmadıklarını belirtmiş ve her olay karşısında "acaba demokrasi yaşayacak mı, yaşamayacak mı diye tereddüdün içinde olursak... Ve dâhili politikada bunu istismar ve endişe mevzuu yaparsak demokrasi yaşayamaz" demiştir. Bir kişi hariç[90] bütün Yassıada mahkûmlarının Cumhurbaşkanı tarafından affedildiğini hatırlatan Dinçer, Özfakih'e bunun 27 Mayıs'a gölge düşürüp düşürmediğini sormuştur.[91]

Bundan sonra, Af Kanunu tasarısı ile ilgili bir tartışma Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri 11-13 saatleri arasında Af Kanununun görüşülmesi yönündeki önergesi nedeniyle 28 Nisan 1966 tarihinde gerçekleştirilen 87. birleşimde yaşanmıştır. Başka konuları da içeren bir Başkanlık Divanı kararı ile 2 Mayıs 1966'ya kadar Meclisin çalışma usülünün ve gündeminin belirlenmiş olduğu ve Özarda'nın önergesinin o tarihten sonra değerlendirileceği bildirilmiş olsa da, oylanacak olan Divan kararı hakkında söz alan Özarda, vaadedilen af kanununun henüz çıkarılmamış olmasının yarattığı sorunlara, af yasa tasarısının "bir takım hissi sebeplerle, gayrıadil bir şekilde çok geç" hazırlandığına ve Harp Okulu öğrencilerinin de Af yasası kapsamına alınması gerektiğine işaret etmiştir.[92] Bundan sonra af yasa

---

[89] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 37, (19.01.1966), ss. 460-461.*

[90] *Bu kişi, Hükümetin talebi üzerine 8 Temmuz 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından affedilecek olan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dır. Daha önce 7 Kasım 1964 tarihinde sağlık sebepleri ile serbest bırakılmış olan Bayar'ın affıyla af kanunu tasarısını Meclis'ten geçirmek kolaylaşmıştır. Bunun dışında, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel örneğin 22 Eylül ve 5 Ekim 1964, 9 Ocak ve 1 Şubat 1965 tarihlerinde toplam 17 Yassıada mahkumunu affetmiştir. Bkz. Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961-1980, cilt 3, (YKY: İstanbul, 2005), s. 111, 129, 157.*

[91] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 37, (19.01.1966), ss. 461-465.*

[92] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 87, (28.04.1966), ss. 88-90.*

tasarısı Genel Kurulda müzakere edilmeye ancak 11 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 108. birleşimde başlanmıştır. Bu uzun aranın nedeni seçim yasasını değiştiren tasarının gündeme alınması ve muhalefetin de tasarının görüşülmesini gensoru ve genel görüşme önergeleriyle "engelleme" yoluna başvurmasıdır.[93] Ancak, hükümetin tasarıyı çekmesi üzerine Meclis 'normal' gündemine geçmiş ve yasa tasarı ve teklifleri müzakere edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, Af Yasa tasarısı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Yasası ve Gecekondu Yapılmasının Engellenmesi ve Islahı Hakkında Yasa'dan sonra gündeme alınmıştır.

Yukarıda belirtilen tasarı ve teklifler hakkında Adalet Komisyonu raporlarının, dolayısıyla bazı suç ve cezaların affı hakkındaki kanun tasarı ve tekliflerinin öncelikle görüşülmesi 108. birleşimde kabul edilmiştir. Yine aynı birleşimde, kanun taslağının tümü üzerindeki görüşmeler bitirilmiştir. Adalet Komisyonu 2-12 Şubat 1966 tarihleri arasında yaptığı toplam yedi toplantıda kendisine gelen tasarı ve tekliflerde bazı değişiklik ve ilaveler yapmıştır. Komisyon Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Hükümet tasarısının dokuz maddesini aynen veya küçük değişikliklerle kabul etmiştir. Genel Kurula sunulan 20 maddelik Af yasası taslağı Komisyonda oy çoğunluğu ile kabul edilmiştir. Diyarbakır Milletvekili Feyzi Kalfagil ve Hakkâri Milletvekili A. Karahan'ın muhalefet şerhleri taslağa eklenmiştir. Karahan, af yasa tasarısının 27 Mayıs ve 21 Mayıs sanıklarının arasında ayrım yapıldığından yola çıkarak yasa tasarısının "bir arka fikir eseri" olduğunu; ve Celal Bayar'ın "27 Mayıs devriminin meşruiyetini" kabul etmediğini, devrim sonrası oluşan Anayasal düzeni ve kurumları tanımadığını, dolayısıyla bunlara göre oluşan Meclis'in varlığına gölge düşüren bir kişiyi Meclisin affetmesinin doğru olmadığını savunmuştur.[94] Kalfagil ise 27 Mayıs'tan sonra çıkarılan af yasalarıyla huzursuzlukların giderildiği için yeni bir af yasasına ihtiyaç olmadığını; tasarının Demokrat Parti devrini temize çıkarmak ve "27 Mayıs devrimini ret ve inkara gitmek" anlamına geldiğini; tasarının işledikleri suçlar nedeniyle

---

[93] *Bu engellemeler ve hükümetin meclisi çalıştırmak için başvurduğu yollar için bkz. Çalışma Usulleri.*

[94] *S. Sayısı: 79, "bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cahit Ortaç ve 9 arkadaşının, Vergi suç ve cezalarının affı hakkında; Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın bazı orman suçlarının affına ve tazminatın terkinine dair; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve 7 arkadaşının, bazı siyasi suçlularla basın suçlularının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların cezaların affına dair; Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harb Okulu öğrencisinin affı hakkında; Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, bazı suç ve cezaların affı hakkında ve Cumhuriyet Senatosu Tabiî Üyesi Kadri Kaplan ve 8 arkadaşının 20/21 Mayıs olayları ile ilgili suçlular ile diğer bir kısım suçluların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirildiğine dair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu (1/117, 2/84, 2/114, 2/174, 1/101, 2/207, 2/225)," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 108, (11.07.1966) s. 31.*

dokunulmazlıklarının kaldırılması istenen bazı milletvekillerini de kapsadığını;[95] ve adi suçlarda cezaların çoğu çekilmeden af yoluna gitme geleneği oluştuğunu[96] ve bunun cezaevlerinde isyanlara yol açan bir beklenti haline geldiğini not ederek taslağa şerh düşmüştür.[97] Komisyon üyelerinin sadece sekizi taslağı itirazsız kabul etmişlerdir. Kalan bütün komisyon üyelerinin yasa taslağının tümüne ya da bazı kısımlarına muhalefetleri vardır. Denizli Milletvekili A. Şohoğlu, Erzincan Milletvekili A. Sağıroğlu, Giresun Milletvekili Hacı Ali Cüceoğlu, Kars Milletvekili O. Yeltekin, İstanbul Milletvekili A. Şeref Laç, Sivas Milletvekili N. N. Arslan ve Manisa Milletvekili S. Binicioğlu tasarının tümüne muhalif olduklarını not etmişlerdir.[98]

---

[95] *Örneğin "laiklik ilkelerine aykırı hareketle dini siyasete alet etmekten sanık Kayseri Milletvekili Mehmet Ateşoğlu hakkındaki" dava bu bölümde müzakerelerini ele aldığımız ve 780 sıra numarasıyla yasalaşan af yasası kapsamına girdiği için düşmüştür. Düşen bu dava nedeniyle Ateşoğlu hakkında Mecliste bulunan dokunulmazlık tezkeresi de Başbakan tarafından 4 Kasım 1966 tarihinde yapılan 3. birleşimde geri istenmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 3, (04.11.1966), s. 43. 2 Aralık 1966 tarihli 13. birleşimde ise milletvekillerine ait toplam 95 dokunulmazlık dosyası 780 sayılı Af Yasası nedeniyle ve tetkik edilmek üzere Başbakan Süleyman Demirel tarafından geri istenmiştir. 28 Aralık 1966 tarihli 25. birleşimde de Bursa Milletvekili Barlas Küntay'a ait dokunulmazlık dosyası 780 sayılı af kanuna girdiği nedeniyle Başbakanlık tarafından geri istenmiştir. Ayrıca, 18 Ocak 1967 tarihli 32. birleşimde Ziraat Bankası eski Genel Müdürü Milletvekili Nihat Dülge (Manisa) ve Ziraat Bankası eski İdare Meclisi üyesi Cumhuriyet Senatosu üyesi Mehmet Ünaldı'ya isnad olunan "görevini kötüye kullanmak ve irtikaptan" suçlarının 780 sayılı af yasası kapsamına girdiği ve davaların ortadan kalktığı doğrultusundaki 28 Kasım 1966 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı Genel Kurula duyurulmuştur. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 32, (18.01.1967), s. 188. Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoğlu'nun yasama dokunulmazlığı ile ilgili dosya da çıkan Af Yasası nedeniyle adli mercilerce incelenmesi için Başbakan Süleyman Demirel tarafından 4 Şubat 1967 tarihli 46. birleşimde geri istenmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (04.02.1967), s. 263. Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım'ın yasama dokunulmazlığı dosyası da 780 sayılı af kanunu kapsamında Başbakan tarafından geri istenmiştir.*

[96] *Tasarının birinci maddesinin tartışıldığı 109. oturumda Hilmi İşgüzar 1923-1966 yılları arasında toplam 20 af yasası çıkarıldığını belirtmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 109, (12.07.1966), s. 638.*

[97] *S. Sayısı: 79, "bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cahit Ortaç ve 9 arkadaşının, Vergi suç ve cezalarının affı hakkında; Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın bazı orman suçlarının affına ve tazminatın terkinine dair; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve 7 arkadaşının, bazı siyasi suçlularla basın suçlularının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların cezalarının affına dair; Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harb Okulu öğrencisinin affı hakkında; Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, bazı suç ve cezaların affı hakkında ve Cumhuriyet Senatosu Tabiî Üyesi Kadri Kaplan ve 8 arkadaşının 20/21 Mayıs olayları ile ilgili suçlular ile diğer bir kısım suçluların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirildiğine dair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu (1/117, 2/84, 2/114, 2/174, 1/101, 2/207, 2/225)," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 108 (11.07.1966) s. 31.*

[98] *S. Sayısı: 79, "bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi Cahit Ortaç ve 9 arkadaşının, Vergi suç ve cezalarının affı hakkında; Cumhuriyet Senatosu Kastamonu Üyesi Ahmet Nusret Tuna'nın bazı orman suçlarının affına ve tazminatın terkinine*

Kanunun görüşülmesi esnasında ilk söz alan kişi M.P. Grubu adına Fehmi Cumalıoğlu'dur. Ona göre Hükümet tasarısı ile Adalet Komisyonu raporu arasında "zevahiri kurtarmaya matuf ufak tefek değişikliklerden başka esaslı bir fark bulunmadığını peşinen ifade etmek gerekir".[99] Af yasası çıkarılırken, cemiyetin huzur ve sükûnuna hizmet etmesi, umumi efkârı yatıştıracağına inanılan hallerde af yoluna gidilmesi lazım gelir. Ancak bu iktidarın bir mukabil ihtilal sonunda (27 Mayıs) düşünülebilecek karakterde bir af tasarısı hazırlaması söz konusu değildir. Bu af tasarısı "bir siyasi kurnazlık vesikasıdır. 27 Mayıs'ı ret ve inkâr eden bir zihniyetle hazırlanmıştır".[100] Burada hükümetin niyetini teşhise yarayacak bir örnek vermek gerekirse, Af kanunu tasarısında Anayasayı ihlal suçundan Yassıada'da mahkûm edilenlerin cezalarının tamamı bütün hukuki neticeleriyle affedilmekte ve bunlara en yüksek Devlet Memurluklarına gelme yolu açılmaktadır. Ancak aynı af, 21 Mayıs olayı failleri için geçerli değildir. Eklemek gerekirse, "siyasi suçlardan dolayı idamları faydalı bulmayan bir inanışın her zaman savunucusu olarak, Talat Aydemir ve arkadaşlarının da idam edilmemeleri için Yüksek Meclisin atıfetine vaktiyle müracaat ettiğimiz zaman belirttiğimiz üzere, bu sebeplerden birinin 27 Mayıstan sonraki intikamcı tahrikler olduğunu kabul etmek insafa uygun düşer"[101]. Devam eden Cumalıoğlu, "bu iki suçlu grubunun durumu bir arada düşünüldüğü zaman, Anayasanın temelinde yatan hükme saygılı bulunan her vicdan genç Harbiyelileri ve genç subayları daha fazla şefkat ve atıfete layık görür" tespitinde de bulunmuştur. Cumalıoğlu, Anayasayı çiğneyenlerin niyet ve maksatları bakımından mesele mütalaa edildiği zaman, "lehlerine bir netice doğması icap eden genç Harbiye talebelerini ve genç subayları, durumları daha ağır olan Yassıada mahkûmları için düşünülen hudutsuz şefkat ve atıfete layık görmemek, eski devrin mesulleri ile o devre sahip çıkmaktan ve 27 Mayıs ihtilalinin meşruiyetini kabul etmemekten başka nasıl bir niyet ve sebeple izah olunabilir?"[102] sorusunu sorarak, Harbiyelilerin de af kapsamına dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

---

dair; Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve 7 arkadaşının, bazı siyasi suçlularla basın suçlularının ve bunlarla ilgili olarak mahkûm olmuş diğer suçluların cezalarının affına dair; Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesince mahkûm edilen 67 eski Kara Harb Okulu öğrencisinin affı hakkında; Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, bazı suç ve cezaların affı hakkında ve Cumhuriyet Senatosu Tabiî Üyesi Kadri Kaplan ve 8 arkadaşının 20/21 Mayıs olayları ile ilgili suçlular ile diğer bir kısım suçluların affına ve bir kısım idari işlemlerin değiştirildiğine dair kanun teklifleri ve Adalet Komisyonu raporu (1/117, 2/84, 2/114, 2/174, 1/101, 2/207, 2/225)," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 108, (11.07.1966) ss. 30-31.

[99] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 108, (11.07.1966), s. 571.*

[100] *A.k., s. 572.*

[101] *A.k., s. 573.*

[102] *A.k., s. 574.*

Devam eden Cumalıoğlu, şu çarpıcı soruyu da sormadan edememiştir: "Hükümet sözlerinde samimi ise, 21 Mayısçılar için neden geçmişi kapamak istemektedir? Özel bir maksadı olmasaydı, Hükümet, geçmişe ait tortuyu toptan temizlemek yoluna giderdi diyecekleri haksız çıkaracak hangi sebep vardır. Gerekçede bulunmamakla beraber Hükümetin sözde bir sebep ileri sürdüğünü öğrenmiş bulunuyoruz". Cumalıoğlu'na göre, Yassıada mahkûmlarıyla 21 Mayıs olayı suçlularının durumları başka bir yönden incelendiği zaman da 21 Mayısçılar lehine yeni bir netice ortaya çıkmaktadır. Devam eden Cumalıoğlu, bütün geçmişi hatırlatmanın sebepsiz olmadığını, Orgeneral Sayın Cemal Tural'ın, 21 Mayısçıları affına karşı olmasının, meşhur Tural mektubu hadisesinin ortaya koyduğu bir gerçek olduğunu; geçmişteki bütün bu hadiseleri bilenlerin zihninde "21 Mayısçıların af edilmemeleri için birtakım zevat, Hükümet üzerinde baskı mı yapıyor?" şüphesinin uyandığını da sözlerine eklemiştir.

Netice olarak, Hükümetin bu noktaları aydınlatması ve kuşkuların giderilmesi açısından adeta efsaneleştirilen Tural mektubunun Meclise ve millete açıklanmasının zamanının geldiğini söyleyen Cumalıoğlu, Hükümetin bu açıklamaları yapması halinde, devam eden dedikoduların dağılacağını ifade etmiştir. "Bu itibarla AP'nin sorumsuzca siyasi bir istismar vasıtası olarak kullandığı af konusu, yaratacağı zararlı sonuçlara rağmen, bugün bir emrivaki halini almıştır" diyerek sözlerini bitirmiştir.[103]

Daha sonra CHP Grubu adına söz alan Mustafa Uyar ise, CHP olarak, "memleket gerçekleri, menfaat ve ihtiyaçlarına uygun bir af kanununun çıkarılmasının karşısında olmadıklarını, bu konuda AP iktidarı ile olan anlaşmazlığın hangi suçların, hangi şartlarla affın kapsamına dâhil edilmesi veya af dışında bırakılmasının memleket gerçekleri, menfaat ve ihtiyaçlarına uygun olacağı hususunun tespitinde olduğunu" belirtmiştir.[104] AP iktidarının getirdiği af kanunu tasarısı, gerek Hükümet ve gerek komisyon metinleri olarak incelendiği vakit, bu tasarının daha önce belirtilen kıstaslara ve memleket gerçeklerine, menfaat ve ihtiyaçlarına hiçbir surette uygun düşmeyen hükümler taşıdığı meydana çıkmaktadır.

Devam eden Uyar, "Anayasamızın temelini teşkil eden 27 Mayıs devriminin meşruluğu fikri karşısında ve Cumhuriyetimizin temel niteliklerinden olan laiklik ilkesi karşısında pek kayıtsız ve müsamahakâr görünen AP iktidarının bu zihniyeti aynen bu tasarıya da aksetmiştir."[105] Bu yüzden, Af Kanunu tasarısı mevcut şekli ile huzur yerine huzursuzluk getirecektir. Tasarının tekliflerin ışığı altında değiştirilmesi için komisyona iadesi ve komisyonun kısa zamanda bu değişiklikleri yapması gerekir. Uyar'a göre tasarı, AP'nin kendi

---

[103] *A.k., s. 575.*
[104] *A.k., s. 576.*
[105] *A.k., s. 577.*

siyasi tercihlerini yürütmek için ortaya koyduğu bir vasıta mahiyetini taşımaktadır.

Uyar'a göre, aslında bu tasarı, "Anayasa ve hukuk dışı davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bulunan bir iktidarın sorumlularını 27 Mayıs 1960'tan önceki durumlarına getirmeyi hedef tutmaktadır. Bu hedef, memleket gerçeklerine aykırı ve milli huzuru bozacak niteliktedir"[106] ve bu tasarı, atıfet sınırını da aşarak, Anayasanın başlangıç kısmında yer alan temel ilkeyi hiçe saymak suretiyle, 27 Mayıs devriminin meşruluğuna gölge düşürücü bir mahiyet taşımaktadır.

Devam eden Uyar, tasarının 6. maddesi ile güdülen maksatlardan birinin Celal Bayar'ın affını sağlamak olduğunu, bu af kanunu tasarısı ile Celal Bayar ve onun gibi Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle özel aftan faydalanmış olanların suçluluklarının bütün sonuçlarının ortadan kaldırılmak istendiğini ifade etmiştir. Uyar'a göre;

Bu tasarı ile asıl yapılmak istenen şey, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olanların hepsini TBMM ve Hükümet üyeliği ve siyasi parti üyeliği dışında bütün kamu haklarından faydalandırmaktır. Binaenaleyh, Sayın Cumhurbaşkanının tasarrufu ile bu meselenin sona ermiş bulunduğunu ileri sürmek ve bu konunun yüce huzurunuzda tartışılmasını böylelikle önlemeye yeltenmek, kimseyi aldatmaması gereken bir taktikten ibarettir.[107]

Uyar ayrıca, yine 6. maddede, Yüksek Adalet Divanının mahkûm etmiş olduğu kişilerin, kamu haklarından faydalanmalarını sağladığını, bunun ortaya koyacağı sonucun ise, 27 Mayıs 1960 devriminin ruhunu inkârdan başka bir anlama gelemeyeceğini ve tasarının 27 Mayıs devriminin meşruluğu ilkesini ihlâl eden en zararlı hükmünün ise bu hüküm olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu hükümle Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olan ve halen firar halinde bulunanlar hariç bütün kişilere, Devlet memurluğuna, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve mahalli idareler memurluklarına ve bunların yönetim ve denetim görevlerine atanma hakkı, seçme hakkı ve TBMM ve Hükümet üyeliği ile siyasi parti üyeliği hariç diğer bütün kamu haklarından faydalanmak hakkı tanınmaktadır. Uyar' göre, eğer yapılışından 6 yıl sonra 27 Mayıs 1960 devrimi öncesine bir af kanunu vesilesiyle dönülmek istenmiyorsa, bu tasarının Yüksek Adalet Divanı hükümlülerine emeklilikten faydalanma imkânını vermek amacını aşan ve bunlara devlet ve kamu hizmetlerinde yer verilmesini mümkün kılacak olan hükmüne hep birlikte karşı çıkmak gerekir.

Uyar'a göre, tasarının 9. maddesi, 218 sayılı Af Kanunundan ayrık olarak, TCK 158'de yer alan Cumhurbaşkanına hakaret fiillerinin de affını içermektedir. Bilhassa, 27 Mayıs devriminden itibaren, artmış olan Cumhurbaşkanına hakaret filleri, daha ziyade, 27 Mayıs 1960 devriminin

---

[106] *A.k., s. 577.*
[107] *A.k., s. 578.*

haklılığını inkâr amacıyla işlenmiştir. Devam eden Uyar, bu sebepten ötürü, Cumhurbaşkanına hakaret suçlarının bundan önceki bütün af kanunlarında olduğu gibi genel af kapsamının dışında tutulmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, yine bu maddenin TCK'nın 159. maddesinde yer alan Türklüğe ve Türk Silahlı Kuvvetlerine hakaret fiillerinin de affını içerdiğini, ancak bunun da genel af kapsamı dışında tutulmasının gerektiği aşikârdır.

Uyar sözlerine şöyle devam etmiştir:

Tasarıyı, objektif ve samimi olarak inceleyecek olursak, bununla güdülen hakiki maksadın, hukuk ve Anayasa dışı tutum ve davranışları ile gayrimeşru hale gelerek, bu milleti felakete götürmüş olan ve 27 Mayıs 1960 devriminin tasfiye ettiği DP iktidarının suçlularını (bu ulvi devrini adeta hiçe sayarak) eski itibarlarına kavuşturmak olduğu anlaşılmaktadır.[108]

TİP Grubu adına söz alan Yunus Koçak ise, bu af tasarısının kanunlaşmasının gerçekten zorunlu, gerekli olduğunu belirtmiştir. Ona göre,

Önümüzdeki tasarıyı bir art niyetin eseri olarak değerlendirmek istememekteyiz. Türkiye'de 27 Mayıs 1960 hareketi geniş bir suçlu şebekesinin yakasına yapışmıştır. Önümüzdeki af tasarısı bu suçluları öteki siyasi suçlulardan itina ile ayırarak ele almakta ve bunların cezalarının bütün hukuki neticeleri ile birlikte affedilmeleri cihetine gidilmiş bulunmaktadır. Burada affı istenilen siyasi suçlular 27 Mayıs 1960'a kadar bir eylemi yürütmüş olan kişilerdir. Bu eylem nedir? Tarih felsefesi açısından bakılınca, Yassıada hükümlülerinin suçu, hukuk devleti anlayışını hiçe saymış, demokrasiyi boş bir kalıp haline getirerek bir oy avcılığı şeklinde ve halk zararına olarak uygulamış ve milli bağımsızlığımız, egemenlik haklarımızla bağdaşmayan bir politika yürütmüş olmalıdır ki, bu eylem hukuki ifadesini T.C.K'nın 146 ncı maddesinde bulmuştur.[109]

Koçak, bu tasarıyı hazırlayanların, 21 Mayıs hükümlülerini de kapsama sokmaları gerektiğini, çünkü onların korkulacak, toplumda sükûnu, istikrarı bozacak, kişi itibariyle, zihniyet itibariyle tehlikeli olmadığını, yanı sıra, fikir suçlularının da af kanunu kapsamı içine dâhil edilmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Devam eden Koçak, Yassıada hükümlülerinin affının 27 Mayıs öncesine bir dönüş, bir restorasyon anlamı taşımadığının tasarıda kesinlikle açıklanması gerektiğini ve böyle bir restorasyonu önleyici hükümler getirmek suretiyle Anayasanın zorunlu kıldığı teminatın verilmesi gerektiğini, oysa bu tasarıda bu gibi açıklıklar ve teminatlar bulunmadığından başka üstelik 5 yıldan beri af konusunda ileri sürülmüş iddialar ve bugün bu af tasarısına sahip çıkan AP iktidarının en sorumlu ağızlarından DP'nin devamı bulundukları ifade edilmiş bulunduğu göz önünde tutulursa, Yassıada hükümlülerinin affında bir art düşüncenin yattığı hususunu görmemezlikten gelmenin mümkün olmadığını

---

[108] *A.k., s. 582.*
[109] *A.k., s. 584.*

belirtmiştir. Çünkü bu çeşit bir affın af sayılması mümkün değildir; tam tersine yeni suçlar ve suçlular yaratır. Neticede, af tasarısının böyle bir art düşünce mahsulü olduğu, Yassıada hükümlüleri dışındaki siyasi suçları aynı ölçüler içinde kapsamına almamış olmasından da ortaya çıkmaktadır.

Koçak'a göre, af tasarısının siyasi suçlularla ilgili bölümü kendi mantık çerçevesinde bile tutarlı olmaktan çok uzaktır. Çünkü "bu tasarıyı hazırlayanların Yassıada hükümlülerini af kapsamı içine alınca 21 Mayıs suçlularını da bütün siyasi suçlularla birlikte aftan yararlandıracak kadar mantık açısından tutarlı olmayı düşünmeleri gerekirdi"[110]. Böylece, Yassıada hükümlüleri tam bir affa tabi tutulurken, genç Harbiyeli ve subayların çok az bir kısmı bu aftan yararlanacaktır.

Devam eden Koçak, önlerine sunulan bu tasarının gerekçesinde, ileri hürriyet ve demokrasi ilkelerini kapsayan bir Anayasa'ya göre bir af tasarısı hazırlandığından bahsedildiğini belirtmiştir. Fakat burada bir çelişki vardır ki o da şudur: "Hangi ileri hürriyet, hangileri demokrasi, hangi atıfet, hangi müsamaha hislerine göre fikirlerini serd etmekten başka suçu olmayan insanları ilelebet hapishanelerde tutmak ve Türkiye'de demokrasiyi bir şekil, içi boş bir kabuk haline getirmek cüretini ve bu cüretin merhamet, atıfet ve Anayasa'ya uygunluğunu müdafaa edebilir?" Bunları belirttikten sonra Koçak, bu maddelerin de af kanunu kapsamı içinde mütalaa edilmesi ve affa dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

YTP Grubu adına söz alan Kasım Küfrevi ise, milletin kardeşlik ve beraber yaşamak arzusundan bu af talebine cevap verecek bir metin üzerinde Meclisin anlaşması gerektiğini söylemiştir. Parti olarak bu tasarıyı yetersiz bulduklarını da sözlerine eklemiştir. Küfrevi'ye göre, bu tasarının iki önemli niteliği mevcuttur. Bunlar:

1. Tasarıda bariz bir eşitsizlik vardır.
2. Bu haliyle huzursuzluğu tamamıyla bertaraf edemeyecektir.

Eşitsizlik vardır, zira T.C. Kanununun 146. maddesi gereğince Anayasayı ihlal suçundan mahkûm olanlar arasında tefrik yapmaktadır. Bu hususta, kademeli bir affa riayet edildiği ileri sürülse bile, topluma gerekli huzur gelmeyecektir. Bunların düzeltilmesi için aşağıdaki tekliflerin nazara alınması gereklidir:

1. Affın kapsamı genişletilmelidir.
2. Yüksek Adalet Divanınca mahkûm olanlarla 21 Mayıs olayları dolayısıyla mahkûm olanların bil cümle asli ve feri ve mütemmim cezaları affedilmelidir.
3. T.C. Kanununun 141, 142, 162 ve 163 üncü maddeleri ile 6187 sayılı kanunun hükümleri gereğince mahkûm olanların bütün asli ve feri ve mütemmim cezaları affedilmelidir.

---

[110] *A.k., s. 585.*

Ona göre "bu tasarı siyasi bir karaktere sahiptir. Metin, ürkek bir ruh haletinin ve titrek bir kalemin mahsulüdür. Tasarıda bu haliyle basit bir eşitsizlik mevcuttur ve huzursuzluğu tamamıyla bertaraf etmesi mümkün değildir"[111]. Dolayısıyla, affın kapsamı genişletilmeli ve 21 Mayıs olayları dolayısıyla mahkûm olanların cezaları affedilmelidir.

Küfrevi, bu nedenle parti olarak, tekliflerini ihtiva eden ve metnin bu istikamette hazırlanması için tasarının komisyona verilmesini öngören önergelerini Başkanlığa sunacaklarını bildirmiştir.

AP Grubu adına söz alan kişi ise, İçel Milletvekili Mazhar Arıkan olmuştur. Arıkan'a göre, af bir yargı tasarrufu değildir. "Bir yargı tasarrufu olmadığı içindir ki, Yüce Meclisler ve Devlet Başkanı affı çıkarırlarken mahkemelerin vazifeleri dâhiline giren, hususiyle suçluluk meselesini veya mahkûmiyetin haklı olup olmadığını tetkikten katiyetle içtinap ederler ve etmelidirler"[112]. Arıkan'a göre, Yassıada hükümlüleri içerisinde milletvekili olan olmayan dâhil 148'inin Emekli Sandığı ile ilgisi vardır. Bu ilgililerden 52'si halen malulen veya 25 senesini doldurmak suretiyle emekli olmuşlardır. Böylece geriye 96 kişi kalır. Bunların 79'u bir iki sene içinde memnu hakların iadesi yoluyla amme haklarına kavuşabilecek durumdadır. Geriye kala kala 17 kişi kalmaktadır. Bunlar ise mesleki hizmetleri çok az olan bazı genç kimselerdir. "Keyfiyeti teferruatıyla arz etmekten maksadımız amme hakları iade edilen bu kişilerin resmi kademeden ne derecede bulunduklarını Yüce Heyetinizin kolayca teemmül edebilmesi içindir"[113].

Ayrıca, tasarının 5. maddesi siyasi bir hüviyet taşımaktadır. 20–21 Mayıs suçlularına ilişkin bulunan bu madde sevk şekli itibariyle hususi af mahiyetinde iken, komisyon 6. maddeye mütenazır olarak bir adalet duygusuyla metinde değişiklik yapmıştır. Tasarı metnine göre ölüm veya müebbet ağır hapse mahkûm edilenlerin cezaları 24 sene muvakkat ağır hapse çevrilmiştir. Bunun dışında muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalara mahkûm edilenlerin cezalarından 5'er senesi affedilmiştir. Komisyon, emeklilik ve memur olma mevzuunda engelleyici bir şart koymamıştır. Hususi affa tabi tutulanlar için ise, bihakkın veya şartla tahliye anında umumi affın bütün neticelerinden istifade edebilecekleri de şimdiden kayıt altına alınmıştır.

Devam eden Arıkan, tasarının 9. maddesinin ise istisnaları gösterdiğini belirtmiştir. Yani, "kanun vâzıı cemiyetin yüksek menfaatlerini nazara alarak bazı suçların affını bu mülahaza içerisinde mahzurlu telakki etmiştir"[114].

Tasarıyla ilgili son sözü ise Adalet Bakanı Hasan Dinçer almıştır. Dinçer sözlerine, 27 Mayıs'a kesinlikle gölge düşürmek veya onun meşruiyetini inkâr etmek gibi her hangi bir maksadın asla mevzu bahis olmadığını belirterek

---

[111] *A.k., s. 590.*
[112] *A.k., s. 591.*
[113] *A.k., s. 594.*
[114] *A.k., s. 595.*

başlamıştır. Çünkü 27 Mayıs, bugün memleketin temel nizamını teşkil eden Anayasa'ya esas olmuştur. Dinçer'e göre, Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olanlar 463'tür. Bunların 263'ü 78 sayılı Af Kanunundan faydalanmıştır. 78 sayılı Af Kanunu bir koalisyon devrinden çıkmıştır. Eğer af 27 Mayıs'a gölge düşürmek manasına geliyorsa, ta o zamandan başlamış olması icap eder. "Yani bu iddiayı yapan arkadaşların kendi fiilleri bunun içinde mündemiçtir"[115]. Ayrıca, yine bunların 96'sı 218 sayılı Af Kanunundan faydalanmışlardır. 218 sayılı Af Kanunu ise bir koalisyon devrinin mahsulüdür.

İkinci olarak, bu af meselesi huzurlara yeni gelen bir mesele değildir. Birinci Koalisyon Hükümeti kurulduğu zaman programıyla huzurlara gelmiş bir meseledir. Ayrıca, bu af bir siyasi kurnazlık vesikası değildir, "bir gerçeğin vesikasıdır, bir başka türlü tefsire, teşhise ve ifadeye müsait değildir. Bu af sadece millet adına Büyük Meclisimizin göstereceği bir atıfetin ifadesidir. Başka bir şey değildir"[116].

Başka bir önemli noktaya dikkat çeken Dinçer, Tural Mektubu diye adlandırılan mektubun, o zamanlar Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Tural'ın, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'na, bir vazife münasebeti ve icabı içerisinde yazdığı bir mektuptan ibaret olduğunu belirtmiştir. Yani, Dinçer'e göre "Tural mektubu ne Hükümete ne Meclislere herhangi bir şekilde baskı edasını ifade edecek en küçük bir noktayı ihtiva etmemektedir"[117].

20–21 Mayıs olaylarından mahkûm olanların affına da değinen Dinçer, bunların 22 tanesinin müebbet hapse mahkûm olduğunu ve bu tasarıda bunların hapislik müddetinin 24 seneye indiğini belirterek, kendilerine bir müebbetlik yerine bir "muvakkatlik" imkânının sağlanmış olduğunu ifade etmiştir.

Dinçer'in konuşması üzerine CHP Grubu adına söz alan Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, daha önce de cezasını yeterince çekenlere af getirildiğini, bunun mümkün olduğunu, ancak tasarıyla bu kez Yüksek Adalet Divanı tarafından affedileceklere devlet memurluğuna geri dönme imkanı sağlandığına işaret etmiştir.[118] Feyzioğlu'na göre hükümetin tasarısı, affedilecek mahkûmların sadece emeklilik hakkına kavuşmalarını amaçlasaydı, Emekli Sandığı Yasasında bir değişikliğe gidilebilirdi. Hükümet, getirdiği tasarı ile affedilecek mahkûmların siyasi yasaklarını ortadan kaldırmamaktadır, fakat büyükelçi, müsteşar, vali, genel müdür vb. olabilmelerine imkan sağlamaktadır. Ayrıca, benzeri bir uygulama 20-21 Mayıs olaylarından[119] mahkûm olanlar için öngörülmemektedir. Feyzioğlu'nun değindiği ikinci nokta 27 Mayıs "devrimini"

---

[115] *A.k., s. 596.*
[116] *A.k., s. 597.*
[117] *A.k., s. 597.*
[118] *A.k., ss. 601-610.*
[119] *Talat Aydemir ve arkadaşlarının ikinci başarısız darbe girişimi 21-22 Mayıs gecesinde gerçekleşmiş, olaya katılan Kara Harb Okulu öğrencileri ve subaylar meslekten çıkarılmışlardır. Aydemir ve yakın arkadaşı Fethi Gürcan ise sırasıyla 5 Temmuz 1964 ve 27 Temmuz 1964 tarihlerinde idam edilmişlerdir.*

eleştirmeyi suç sayan 38 sayılı Milli Güvenliği Koruma yasası doğrultusunda ceza alanların affedilecek olmasıdır. Anayasa'nın emirleri doğrultusunda 27 Mayıs'ın meşruluğunu savunanların şerefsizlikle itham edildiği bir ortamda böyle bir yasa suçu teşvik etmek anlamına gelecektir. Üçüncü olarak, Feyzioğlu vatandaşın hazine'ye borcunu ödemek için bir çift öküzünden birini sattığı bir ortamda, örtülü ödenekten usulsüz yapılan harcamalara verilen para cezalarının bir kısmının ve rüşvet ve irtikap suçlarının affedilecek olmasını eleştirmiştir. Daha önceki af yasalarına konu olmayan "Türklüğü tahkir, Türklüğe karşı işlenen suçlar, Silahlı Kuvvetlere karşı işlenen suçlar" gibi suçların gündeme gelen tasarıda yer alması da Feyzioğlu'nun eleştirdiği dördüncü noktadır. Beşincisi, laiklik aleyhindeki suçlardan sadece Türk Ceza Kanunu 163/1 kapsamındaki suçların af kapsamı dışında tutulması, aynı maddelerin diğer fıkralarının ise af kapsamına alınmasıdır. Laikliğe yöneltilen her tehlikenin Atatürk'ün eserini en can alıcı noktasından yaraladığını savunan Feyzioğlu, Cumhurbaşkanı'nın "daha dün" Nurculuğun nasıl büyük bir tehlike olduğuna işaret ettiği bir ortamda, Nurculuk propagandasını affeden bir yasanın Millet Meclisinde müzakere edilmesini eleştirmiştir. Feyzioğlu, ayrıca devlet memurlarının partizan amaçlarla görevlerini suiistimal etmelerine zemin hazırlayacağı iddiasıyla, görevi ihmal suçlarının ve döviz kaçakçılığı suçlarının bir kısmının affının öngörülmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Feyzioğlu'nun değindiği son nokta hangi tarihten sonra işlenen suçların affedileceğidir. 1965 seçimleri için siyasi propagandanın başladığı 19 Ağustos 1965 tarihi Feyzioğlu'na göre makul bir tarihtir. Bunun Senato seçimlerinin yapıldığı 5 Haziran 1965'e çekilmesi ise nasıl olsa af çıkacak diyerek o dönemde suç işleyenleri haklı çıkarmak olacaktır.

Feyzioğlu'nun konuşmasından sonra, Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi ve YTP Grup Başkanvekili Isparta Milletvekili İrfan Aksu'nun, CHP Grubu adına İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın, İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın, ve Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy ile Mardin Milletvekili Rifat Baykal'ın tasarının komisyona iadesini isteyen önergeleri açık oya sunulmuştur. Oylama sonucunda bu istek 217'ye karşı 95 oyla reddedilmiştir. Bundan sonra Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak'ın tasarının tümü hakkında görüşmelerin yeterli olduğu önergesi, tasarının maddelerinin müzakeresine geçilmesi, maddelerin öncelikle görüşülmesi ve Genel Kurul'un hafta sonu hariç her gün 15-20 saatleri arasında toplanması kabul edilmiştir.

Tasarının maddelerinin görüşülmesine 12 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 109. birleşimde başlanmıştır. Birinci maddede temel tartışma konusu af yasasının ne zamana kadar işlenen suçlar için geçerli olduğudur.[120] Komisyonun da kabul ettiği Hükümet önerisi 29 Ekim 1965 tarihine kadar

---

[120] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 109, (12.07.1966), ss. 633-646.*

işlenen suçlar için af getirilmesidir. Ancak, söz alanlar tarafından bu tarihin seçimlerin yapıldığı 10 Ekim 1965'e ve propaganda sürecinin başladığı 19 Ağustos 1965'e çekilmesi yönünde bazı konuşmalar yapılmış ve önergeler verilmiştir. Bu önergeler reddedilmiştir. AP Grubu adına konuşan İçel Milletvekili Mazhar Arıkan ise 23 Şubat 1963 tarihinde yürürlüğe giren 218 sayılı af yasasının af tarihini 15 Şubat 1963 olarak kabul ettiğini hatırlatarak, affın 5 Haziran 1966 tarihine kadar işlenen suçları kapsamasını savunmuştur. Bu doğrultuda Nahit Menteşe (Aydın) ve Mazhar Arıkan (İçel), İsmail Boyacıoğlu (Burdur) ve Talat Köseoğlu (Hatay) tarafından verilen önergeler karşısında, Komisyon önce takdir Genel Kurul'undur diyerek görüş belirtmemiş, ancak Oturum Başkanının "Genel Kurul komisyonun mütalaasını bilmek ister" diyerek ısrar etmesi üzerine Komisyon sözcüsü Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin önergelere katılmadıklarını belirtmiştir. Yapılan oylamada, önerge kabul edilmiş, bu kez Komisyon da değişikliğe katıldığını belirtmiştir. Birinci maddede yapılan ikinci değişiklik maddeye bir fıkra eklenmesidir. Komisyonun önerdiği ve Genel Kurul tarafından kabul edilen bu ek fıkra ölüm cezalarını müebbet hapise, müebbet hapisleri de 30 yıl ağır hapise çevirmektedir. Kars Milletvekili Celal Nuri Koç'un maddeye idari cezaların affını ve Konya Milletvekili Yunus Koçak'ın kamuya ait fabrikalarda çalışan işçilere verilen disiplin cezalarının affını ekleyen önergeleri ise reddedilmiştir.

Tasarının "rüşvet ve irtikap suçları nedeniyle verilen hürriyeti bağlayıcı cezaların [üç yıldan fazla olmamak üzere] üçte ikisini ve para cezalarının tamamını" affeden ikinci maddesi zimmet ve ihtilas suçlarını düzenleyen dokuzuncu madde ile birlikte ele alınması için Komisyon bir önerge vermiştir.[121] Ancak, bu önergenin müzakeresinden önce CHP Grubu adına söz alan Konya Milletvekili İhsan Kabadayı, maddeyi eleştirmiş, bu türden aflar çıkarılmazsa hakkında rüşvet suçu dosyası bulunan milletvekillerinin Meclis çatısı altında bulunamayacağını belirtmiş ve topluma örnek olunması gerektiği yönünde bir konuşma yapmıştır. Adalet Bakanı Hasan Dinçer, Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar daha önce çıkarılan hiç bir af yasasında rüşvet, irtikap, iltimas ve sahtekarlık suçlarının kapsam içine alınmadığını belirterek maddeyi eleştirdiğini; söz konusu maddenin hükümet tasarısında olmadığını, komisyon tarafından eklendiğini vurgulayan kısa bir konuşma yaparak maddenin sorumluluğunun kendilerinde olmadığını belirtmiştir. Böylece maddeyi savunmak Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel'e düşmüştür. Maddenin söz konusu suçları işleyenlerin yargılanmasını önlemek gibi bir amacı olmadığını, yargılanıp ceza alanları kapsadığını ve objektif kıstaslara göre yapıldığını savunan Tekinel, maddeyi dokuzuncu madde ile beraber ve hükümet yetkililerine danışarak yeniden değerlendirmek üzere geri çekmek istediklerini hatırlatmıştır. Verilen

[121] *A.k., ss. 646-656.*

önergeler doğrultusunda madde metinden çıkartılmıştır, ancak dokuzuncu madde müzakere edilirken konu tekrar gündeme gelecektir.

Af Yasasının ikinci maddesi olarak kabul edilen, tasarının üçüncü maddesi Orman yasasında belirtilen suçlar hariç olmak üzere, suç tarihinde 15 yaşını doldurmamış olanların işlediği suçları birinci madde kapsamına almaktadır. Bu madde çocuk suçluların zaten ayrı bir prosedüre tabii oldukları, cezalarında indirim yapıldığı için gereksiz; dokuzuncu madde ile birlikte olması gerektiği nedeniyle kanun tekniğine aykırı; ve bir milletvekiline göre 65, bir başka milletvekiline göre de 75 yaş üstündeki suçluları kapsamadığı için eksik görülmüştür. Maddenin çıkarılması, komisyona iadesi ve 75 yaşını doldurmuş olanları da içermesi doğrultusundaki önergeler reddedilmiş, madde aynen kabul edilmiştir. Bundan sonra 1963 yılında çıkarılan 218 sayılı Af Yasası ile af kapsamı dışında bırakılan ölüm ve müebbet ağır hapis cezalarını af kapsamına alan tasarının dördüncü maddesi kısaca müzakere edilmiş ve –tasarının ikinci maddesi geri çekildiği için- Af Yasasının üçüncü maddesi olarak kabul edilmiştir.

109. birleşimde müzakere ve kabul edilen son madde tasarının en tartışmalı iki maddesinden biri olan ve 21 Mayıs mahkûmlarını konu alan beşinci maddedir. Bu maddenin bir diğer tartışmalı madde olan ve 27 Mayıs müdahalesinden sonra Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilenleri kapsayan tasarının altıncı maddesi ile birlikte veya altıncı maddenin müzakeresinden sonra müzakere edilmesi doğrultusunda İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın verdiği önerge Genel Kurul tarafından reddedilmiştir. Beşinci maddeyi 21 Mayıs mahkûmlarına karşı ayrımcı ve gayrıadil olduğu gerekçesiyle AP hariç bütün parti grupları eleştirmiştir. Bu iddianın temelinde ise Türk Ceza Kanununun 146. maddesinden yargılanmış ve hüküm giymiş olan 21 ve 27 Mayıs mahkûmlarına farklı muamele yapılmasıdır. CHP Grubu adına Kars Milletvekili Muzaffer Şamiloğlu, YTP Grubu adına Hakkâri Milletvekili Ali Karahan, MP Grubu adına Giresun Milletvekili Kudret Bostuer ve TİP Grubu adına Konya Milletvekili Yunus Koçak özellikle bu nokta üzerinde durmuşlardır. Örneğin Koçak, tasarının Yassıada hükümlülerine imtiyaz kanunu olduğunu ve bu nedenle de Anayasanın 12. maddesine aykırı bulunduğunu savunmuştur.[122] Koçak, ayrıca, gerekçesinde 10 Ekim seçimlerine kadar geçen süreyi bir geçiş dönemi olarak tanımlayan af yasa tasarısının Anayasanın ilkelerini tahrip edecek bir restorasyon fikrini barındırdığını savunmuştur. 21 Mayıs hükümlülerinin af kapsamına diğerleriyle eşit bir biçimde ele alınmasının korkulduğu gibi rejimi tehdit etmeyeceğini savunan Koçak, bu hükümlülerin tamamen af edilmesi yönündeki önergelerin kabul edilmesini isteyerek sözlerine son vermiştir. Maddeyi AP Grubu adına Mazhar Arıkan iki gerekçe ile savunmuştur. Birincisi, işlendiği tarihten bu yana suçun kamu vicdanında

[122] *A.k., ss. 670-672.*

bıraktığı etkiler kaybolmuş değildir. İkincisi, Ordu'nun mutlak beka unsuru olan disiplin ve itaati bozmuşlardır. Bunun üzerine CHP Grubu adına söz alan Konya Milletvekili İhsan Kabadayı, "sosyal alemle, sivil alemle pek de teması olmayan ... tertemiz, tecrübesiz" öğrencilerin suçlarının affedilmezken, "yaşını başını almış ... tarihi geçmişi bilen, on yıllık iktidar devirlerinde basının, milletin, muhalefetin, bağırmalarını tanımayan, kollarını vicdana bağlı bir kol gibi değil, makinaya bağlı bir parça gibi ... kaldıran insanların" affedilmesini doğru bulmadığını belirtmiştir.[123] Beşinci madde üzerinde son sözü alan Erzurum Milletvekili Nihat Diler ise affın hangi kriterlere göre yapıldığının açık olmadığını belirterek, söz konusu öğrencilerin affının daima gündemde kalacağını ve hükümetin Ordu'dan korktuğu için öğrencileri af kapsamına alamadığı yönünde olumsuz propaganda aracı haline gelebileceğini öne sürerek maddeyi eleştirmiştir. 13 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 110. birleşimde beşinci maddenin oylaması yapılmıştır. Hakkında birçok değişiklik önergesi verilen bu maddeyi Komisyon bütün önergelerle birlikte tekrar değerlendirmek üzere geri çekmiştir. Böylece Kırca'nın beşinci maddenin müzakerelerine başlarken verdiği ve o zaman reddedilen beşinci maddenin altıncı maddeden sonra ele alınması yönündeki önergesi fiili olarak hayata geçmiştir.

15 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 112. birleşimde Komisyon tasarının beşinci maddesini değiştirerek Genel Kurula sunmuştur. Söz konusu değişiklikler 20-21 Mayıs 1963 olaylarından dolayı verilen cezalarda daha büyük indirimler öngörmüştür. Örneğin, ölüm ve ağır müebbet hapis cezaları 24 yıl ağır hapis cezasından 20 yıl hapis cezasına indirilmekte, diğer hürriyeti bağlayıcı cezaların ise 5 yılı değil 8 yılı affedilmektedir.[124] Maddenin müzakereleri sırasında aynı zamanda tasarıyı hazırlayan Adalet Komisyonu Üyesi Konya Milletvekili Yunus Koçak ve Diyarbakır Milletvekili Fevzi Kalfagil maddenin değiştirildiği komisyon toplantısından kendilerinin haberdar olmadığından şikayet ederek, maddenin tekrar komisyonda görüşülmesini talep etmiş ve değişik metnin komisyon metni olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürmüşlerdir.[125] Buna karşılık, Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel, muhalefet sıralarından itirazlar arasında içtüzük hükümlerine uyduklarını ve o güne kadar devam eden pratiği sürdürdüklerini belirterek uygulamayı savunmuştur.[126] Komisyonun değişiklikleri, önerge veren ve toplantıda bulunan milletvekillerinden hiç birinin önergesini geri almasını sağlamamıştır. Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel maddenin müzakeresinin bittiğini öne sürerek doğrudan oylamaya geçilmesini istemiş, ancak Oturum Başkanı Ferruh

---

[123] *A.k., s. 675.*

[124] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 112, (15.07.1966), s. 17.*

[125] *A.k., s. 25; ve s. 30.*

[126] *A.k., s. 31.*

Bozbeyli daha önce komisyonun maddeyi geri çektiğini hatırlatarak, değiştirilerek getirilen beşinci maddenin yeni madde niteliğinde olduğunu, dolayısıyla yeniden müzakere edilebileceğini hatırlatmıştır.[127]

Maddenin yeniden başlayan müzakerelerinde ilk söz alan İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç 20-21 Mayıs olaylarından ceza alanlara "ordu disiplinini korumak" adına ayrımcı muamele yapmanın bir temeli olmadığını, toplam 20 kişi olan söz konusu mahkûmları affetmenin ordunun iç disiplinini zedeleyeceğinin doğru olmadığını ve bu ayrımcılığa son verilmediği sürece ileride yeni bir af yasası çıkarmak zorunda kalacaklarını, bunun da toplumsal huzuru zedeleyeceğini savunmuştur.[128] Devamında CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Orhan Birgit de dengeli bir af yasası çıkmadığı taktirde, değişen siyasal iktidarlarla yeni af yasalarının bekleneceğini, bunlardan adi hükümlülerin de yararlanacağını, dolayısıyla toplumun adalet duygusunun sarsılacağını belirtmiştir.[129] Manisa Milletvekili Sami Binicioğlu, maddenin konusu olan insanların genç ve tecrübesiz olmaları nedeniyle 20-21 Mayıs olaylarına karıştığını, "bu genç evlatlardan" atıfetin esirgenmemesi gerektiğini savunmuştur.[130] Afyonkarahisar Milletvekili Muzaffer Özdağ ise konuya biraz daha farklı bir açıdan yaklaşarak, söz konusu mahkûmların aslında bir disiplin suçu işlemediklerini –disiplin gerçekte yasalara uymaktır diyerek— iddia etmiştir. Özdağ'a göre 20-21 Mayıs olayları "bir askeri isyan" olayı değildir, ülkedeki ümitsiz siyasi şartlardan doğmuş "talihsiz" bir harekettir: "hareketleri kendilerine ait bir kusurdan değil, içtimai ve siyasi bünyemizin patolojik oluşundan doğmuştur"[131]. Yukarıda belirtildiği gibi komisyon toplantısından haberdar edilmedikleri gerekçesiyle değişik metnin komisyon metni olarak kabul edilemeyeceğini savunan Konya Milletvekili Koçak ise af yasası tasarısının eşitlik ilkesine uygun olmadığı görüşünü tekrar etmiştir.[132] Koçak'ın konuşmasından sonra Komisyon Başkanı Tekinel af yasasından yararlanacakların 15-20 gün içinde tahliye edilebilmesi için yasaya bir fıkra eklenmesi gerektiğini belirtmiş ve aynı yasanın aynı maddesini çiğneyen kişilere farklı uygulamalar getirildiği iddiasının doğru olmadığını savunmuştur. Tekinel'in buradaki dayanak noktası ilk darbe girişiminin 22 Şubat 1962'de yapılması ve girişimde bulunanların ceza almamasıdır. Bundan sonra YTP Grubu adına Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre rejimin artık oturduğunu savunarak, ayrımcı uygulamanın bir gerekçesi olmadığını savunmuştur. Madde müzakerelerinin yeterli olduğu doğrultusunda İstanbul

---

[127] *Verilen değişiklik önergeleri karşısında madde komisyona geri çekilmeyip sadece önergeler komisyona istenmiş olsaydı değişik metin yeni bir madde muamelesi görmeyecekti.*

[128] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 112, (15.07.1966), ss. 18-21.*

[129] *A.k., ss. 21-22.*

[130] *A.k., ss. 22-23.*

[131] *A.k., s. 23.*

[132] *A.k., ss. 24-25.*

Milletvekili Mustafa Ertuğrul'un önergesi aleyhine söz alan İhsan Kabadayı (Konya) başkan tarafından ara ara esasta değil kifayet önergesi hakkında konuşması gerektiği uyarısı ile geçen bir konuşma yapmıştır. Kifayet önergesinin kabul edilmesinden sonra, madde hakkında verilen 13 değişiklik önergesinin, üçü ortak yapılan bir açık oylamada olmak üzere, tümü reddedilmiştir. Madde 112. birleşimde yeter sayı olmaması nedeniyle oylanamamıştır. 18 Temmuz 1966 tarihinde yapılan 113. birleşimde maddenin açık oylanması yönünde bir önerge verilmemiş, işaretle yapılan oylama sonucunda madde yasanın 4. maddesi olarak kabul edilmiştir.

Tasarının en önemli ve tartışmalı bir diğer maddesi olan altıncı madde Yassıada mahkûmlarının bütün suçlarını ve bazı sonuçları hariç olmak üzere aldıkları cezaların bütün sonuçlarını affetmektedir. 13 Temmuz 1966 tarihli 110. birleşimde yapılan müzakerelerde tartışılan iki temel konu eski Başbakan Adnan Menderes'in örtülü ödenekten yaptığı usulsüz harcamalar nedeniyle Hazine'ye borçlandırılan Menderes ailesinin borçlarının affedilmesi ve ceza alanların emeklilik hakkına kavuşabilmesi gerekçesiyle devlet memurluğu dışında, örneğin bazı KİT'lerde, görev alabilmeleridir. YTP Grubu adına konuşan Süleyman Arif Emre (Adıyaman) tasarıyı daha önce çıkarılan af yasalarının devamı olarak görmüş, eleştirilerini tasarının Anayasa'nın ruhunu ve rejimi zedelediğini iddia eden CHP'ye yöneltmiş, ve iddia edildiğinin aksine müzakere edilen af yasasının 27 Mayıs öncesi rejimin restorasyonunun mümkün olmadığını savunmuştur.[133] Bundan sonra Coşkun Kırca CHP Grubu adına nispeten uzun bir konuşma yapmıştır.[134] Tasarının, Yassıada mahkûmlarını imtiyazlı kıldığını ve en önemlisi, söz konusu mahkumları genel affa uğrattığını iddia etmiştir. Kırca, genel affın sadece cezaları değil, yargı organlarının kararlarını ve bu kararların hukuki neticelerini kaldırdığını belirterek, tasarının DP iktidarının sorumluluğunu ortadan kaldırmakta olduğunu ve bu nedenle Giriş bölümünde "hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti"nden bahseden Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuştur. Affa konu olan kişilerin emekli olabilmesi için Emekli Sandığı Yasasında değişiklik yapılabileceğini hatırlatan Kırca, gürültüler ve "yuh" sesleri arasında gerçek amacın bu kişileri emeklilik hakkına kavuşturmaktan çok şereflendirmek olduğunu "hukuktan anlayan herkesin" bildiğini iddia etmiştir. Kırca, 27 Mayıs Devriminin meşruiyeti fikri zedelenirse hiç bir yaranın sarılamayacağını savunarak konuşmasını sonlandırmıştır.

Ertesi gün ilk sözü alan Aydın Milletvekili Nahit Menteşe, affedilecek mahkumların devlet memuru da olabilmesi gerektiğini, gerek DP'nin Hazine'ye devredilen mal varlığının gerekse Menderes ailesinin Hazine'ye ödediği

---

[133] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 110, (13.07.1966), ss. 720-722.*

[134] *A.k., ss. 722-728.*

miktarın, örtülü ödenekten usulsüz harcamalar nedeniyle verilen cezaları misliyle karşıladığını ve tasarının Anayasayı sarsmaktan çok, sağlamlaştıracağını savunarak tasarıyı desteklemiştir.[135] Bundan sonra MP Grubu adına söz alan Manisa Milletvekili Sami Binicioğlu, gürültüler ve Başkanın uyarıları ile sık sık kesilen ve nihayet oturuma ara verilmesine neden olan bir konuşma yapmıştır. Binicioğlu. "hapishanelere girmiş-çıkmış ve bir hiç yüzünden partisi kapatılmış, vilayeti kendisine rey verdi diye kaza yapılmış [ve] daima yapılan zulümleri unutmuş, affetmiş bir partinin" mensubu olarak affın karşısında olmadıklarını, ancak beşinci ve altıncı maddelerdeki eşitsizlik nedeniyle altıncı maddeye karşı olduklarını belirtmiştir.[136] Ayrımcı olduğunu belirttiği tasarının kabul edilmesi halinde tarihimize bir kara leke olarak geçeceği iddia eden Binicioğlu, Adnan Menderes'in örtülü ödenekten "bol bol vatan cephesi ocaklarına ve DP başkanlarına bu derece har vurup harman savurduğu paralar affedilirken, zavallı orman köylüsünün bir liralık bir tazminatını affetmekten acizsiniz" diyerek AP sıralarının tepkisini çekmiştir. Aynı maddeden ceza alan iki gruba ayrı aflar getirilmediği takdirde af yasasına olumlu oy vereceklerini belirten Binicioğlu, Hatay Milletvekili Talat Köseoğlu'na "dışarıda benimle konuş" dediği konuşmasını bitirmiş, ancak "senin gibi çok pehlivanlar gördük" dediği Köseoğlu'yla tartışmasının sürmesi nedeniyle oturuma ara verilmiştir.[137] İkinci oturumda TİP Grubu adına söz alan Yunus Koçak, tasarının hem bazılarına ayrıcalıklı muamele yaptığı için, hem de 27 Mayıs ilkelerine aykırı olduğu için Anayasa'yla bağdaşmadığını ve bu nedenle kabul edilmesi halinde Anayasa'yı rafa kaldırmış olacaklarını iddia etmiştir. Koçak, Atatürk'ün de af çıkardığını, ancak bunu rejim oturduktan sonra yaptığını söyleyerek 27 Mayıs sonrasında kurulan rejimin henüz istikrara kavuşmadığını ve çıkarılacak yasa ile daha da istikrarsızlaştıracağını ima etmiştir.[138] Devamında CKMP Grubu adına söz alan 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren eski Milli Birlik Komitesi Üyesi ve Afyonkarahisar Milletvekili Muzaffer Özdağ ise siyasi suçların affını toplumsal ve siyasal huzurun temeli saydığını, demokrasinin zafer rejimi değil barış ve uzlaşma rejimi olduğunu ve beşinci ve altıncı maddede görülen eşitsizliğin giderilmesi gerektiğini söylemiştir. Özdağ'ın konuşması daha çok 27 Mayıs'ı savunma ve AP'yi suçlama ekseninde geçmiştir. Özdağ'a göre "27 Mayıs; barıştır, sevgidir, işbirliğidir, şefkattir" fakat "27 Mayısı yapanların vatanseverliğinden istifade ederek hizmet imkanı bulmuş bazı talihsizler, bazı bahtsızlar bugüne kadar 27 Mayısı yapanlara en ağır hakaretleri reva görmüşlerdir".[139] 27 Mayısı yapanlara

---

[135] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 111, (14.07.1966), ss. 739-742.*
[136] *A.k., s. 742.*
[137] *A.k., s. 744.*
[138] *A.k., ss. 745-750.*
[139] *A.k., s. 751.*

"vatan haini diyebilmek küstahlığını" gösterme "bedbahtlığını" gösteren bu insanların iktidar partisi saflarına layık olmadığını söylemiştir.[140] Bundan sonra Meclis'te "edepsizler de görüyorum" sözünü söylemesi üzerine AP sıralarından tepkiler alan Özdağ, Başkan tarafından sözlerini açıklamaya davet edilmesi üzerine "[e]dep; ölçüye, nizama, kanuna uygun davranışı ifade eder" diyerek sözünün arkasında durmuş, ancak Başkanın ikinci uyarısı üzerine sözlerini açıklayarak konuşmasını sonlandırmıştır. Altıncı maddenin metinden çıkarılması, komisyona iadesi ve fıkralarında değişiklik yapılması yönünde birçok önerge verilmiştir. Bunlardan CHP Grubu ve Yunus Koçak tarafından verilen maddenin tümünün tasarıdan çıkarılması önergeleri CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın önergesi doğrultusunda açık oya sunulmuş 232'ye karşı 93 kabul oyu ile reddedilmiştir. Aydın Milletvekili Nahit Menteşe'nin yasanın yürürlüğe girdiği tarihte ödenmemiş olan zararların ve para cezalarının ödenmemesini; İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın altıncı maddenin hükmünden faydalanan askeri şahıslara nişan, rütbe, madalya ve emeklilik haklarının geri verilmesini; ve Muş Milletvekili Kemal Aytaç'ın cezalarının infazı sırasında firar etmiş olanların da birinci fıkra hükmünden yararlanmasını öneren önergeleri ise, birincisi hariç, komisyonun da katılımı ile kabul edilmiştir. Kalan bütün önergeler işaretle yapılan oylamada reddedilmiştir. Bu önergelerin oylanması sırasında Ali Karcı, Yunus Koçak ve Oturum Başkanı Nurettin Ok arasında söz verme/içtüzüğe uygun yönetim konusunda bir tartışma yaşanmış ve Koçak üç kez ihtar almıştır. Altıncı madde, beşinci madde olarak, 204 kabul, 75 red ve 3 boş oy ile Genel Kurulda kabul edilmiştir.

Tasarıdaki yedinci madde daha önce çıkarılmış olan 113 ve 218 sayılı af yasalarından fiilen faydalananların cezalarından ikişer yıl indirilmesini öngörmektedir. Göreceli tartışmasız olan bu maddede cezaların 3 veya 5 yıl indirilmesini öngören bazı değişiklik önergeleri verilmiş fakat tümü reddedilmiştir. Sekizinci madde, vergi aslının daha önce veya "bu kanunun" yürürlük tarihinden itibaren altı ay içinde ödenmiş olması şartıyla kesinleşmiş ve tahsil edilememiş vergi cezalarının affedilmesini öngörmektedir. 15 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 112. birleşimde sekizinci maddede değişiklik isteyen 15 önerge verilmiş, Adalet Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel önergeleri komisyona istemiştir. 18 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 113. birleşimde komisyon önergeler ışığında değiştirilmiş sekizinci maddeyi Genel Kurula sunmuş, madde üzerinde verilen bütün değişiklik önergeleri reddedilmiş ve madde işaretle oylanarak kabul edilmiştir. 113. birleşimde ayrıca İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve Amasya Milletvekili Ahmet Demiray yüksek öğrenim bursu alıp, borçlarını ödemeyenlerin affına dair tasarıya bir ek yapılması önergesi reddedilmiştir.[141]

---

[140] *A.k., s. 751.*

[141] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 113, (18.07.1966), ss. 46-51.*

Yine birleşimde Kütahya Milletvekili Mesut Erez ve Rize Milletvekili Erol Akçal tasarıya "Sayıştay ilamlarına konu olan zimmet ve tazminlere taalluk" eden bir madde ekleyen bir önerge vermişler, komisyonun da katıldığı önerge hakkında söz isteyen olmamıştır. Ancak, bunun nedeni Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu'nun belirttiği gibi maddenin mahiyeti konusunda bilgi sahibi olmamalarıdır. Bu konuda, Genel Kurul'da bulunan Maliye Bakanlığı Temsilcisi Ahmet Tevfik Alpaslan Milletvekillerinin sorduğu soruları Hükümet adına cevaplandırmıştır. Alpaslan'ın bazı sorulara "zannediyorum" diyerek cevap vermesi üzerine, oturum Başkanı net cevaplar verilmesi gerektiğini, komisyonun maddeyi incelemek için isteyebileceğini belirtmiş, bunun üzerine madde komisyon tarafından istenmiştir.[142] 19 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 114. birleşimde Komisyon, Erez ve Akçal'ın önergesine, "bütçe harcamaları"ndan kastın "genel bütçe harcamaları" olmasını sağlayacak bir değişiklikle katılmıştır. Erez ve Akçal'ın da kabul ettiği bu değişiklik sonucunda Sayıştay'ın verdiği tazminat ve zimmet cezalarını affeden önerge -7. madde olarak- Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.[143]

Müzakereleri 113. birleşimde başlayan ve en az beşinci ve altıncı maddeler kadar tartışmalı geçen tasarının dokuzuncu maddesi af kapsamı dışında bırakılan suç ve cezaları düzenlemektedir. Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel dokuz fıkradan oluşan maddede bazı teknik hatalar olabileceğini daha müzakereler başlarken belirtmiştir. Bu nedenle, Tekinel milletvekillerinden konuşmalarını yaptıktan sonra değişiklik önergelerini vermelerini istemiş, kendilerinin hazırladığı taslağı bunların doğrultusunda yeniden düzenleyeceklerini duyurmuştur. Madde hakkında ilk sözü YTP Grubu adına alan Kars Milletvekili Cengiz Ekinci tasarının "siyasi kuvvet ve şahıslara karşı işlenen suçlarda ileri derecede atıfetkar davranıldığı halde, Devlete karşı, Devlet müesseselerine karşı işlenen suçlarda atıfetini son derece esirgemiş" olduğuna dikkat çekmiş ve af kapsamının TCK 141, 142 ve 163'ten verilen cezaları da içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmuştur.[144] CHP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, rüşvet, irtikap ve sahtekarlık suçlarının, sıfat ve vazifeyi suiistimal suçlarının ve seçim suçlarının af kapsamına alınmasını eleştirmiştir. Ülker, TCK 141 ve 142. maddelerde düzenlenen suçların af kapsamı dışında bırakılmasının Anayasal düzenin korunması açısından bir zorunluluk olduğunu öne sürerek destekledikten sonra TCK 163/1'de düzenlenen irticai örgüt kurma suçuna verilen cezaların af kapsamına almasını laiklik ilkesini savunma adına eleştiren uzunca bir konuşma yapmıştır.[145] Ülker'e göre Milliyetçi-Türkçü akım Osmanlı'daki İslamcılık gibi

---

[142] *A.k., s. 51.*

[143] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 114, (19.07.1966), ss. 114-117.*

[144] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 113, (18.07.1966), ss. 59-60.*

[145] *A.k., ss. 60-71.*

diğer akımları aşarak kurtuluşumuzun ve yeni düzenin kaynağı olmuştur. Bu yeni düzende, egemenlik şeriata dayanan saltanatta değil halktadır. Tam da bu durumu ifade etmesi nedeniyle laiklik ilkesi milliyetçiliğin bir sonucu olan, halktan yana, halkçı, bir ilkedir. Dolayısıyla, laikliğe karşı olmak halka karşı olmak demektir. Konuyu, Nurculuğa getiren Ülker, bu akımın Türkiye'yi bölmek ve devletin temel düzenini yıkmak istediğini; Atatürk'e deccal dediğini; şapkanın, kadınların kollarının ve bacaklarının açık olmasına karşı olduğunu; "Afyonda karılarınıza yanaşmayınız" derken "doğuda '[b]ol bol çocuk yapınız' dediğini" savunmuştur.[146] Ayrıca, Yassıada mahkemelerinde örtülü ödenekten 147 bin lira aldığı saptanan Necip Fazıl Kısakürek'in *Yeni İstanbul*'da yayınladığı yazılarda açıkça şeriat istediğini, başka yazılarında da bunu başarana kadar suç işlemeye devam edeceklerini belirttiğini, dolayısıyla bu kişilerin affı hak etmediğini savunan Ülker, TCK 163'de asıl mahkûmiyetlerin birinci fıkradaki örgüt kurma suçundan değil dördüncü fıkradaki propaganda suçundan verildiğini ve bu nedenle birinci fıkranın af kapsamı dışında tutulmasının hiç bir anlamı olmadığını iddia etmiştir. Devamla MP Grubu adına Çorum Milletvekili Hasan Latif Sarıyüce daha çok partisinden ayrılan İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Laç'ın kişisel çıkarları için tasarıya madde ekletmek çabasında olduğu iddiası ekseninde dönen bir konuşma yapmıştır.[147] TİP Grubu adına Urfa Milletvekili Behice Hatko Boran TCK 141. ve 142. maddelerin af kapsamı dışında bırakılmasını eleştirmiştir.[148] Boran'a göre bu maddeler sadece işçi sınıfının diktatörlüğünü değil, şekil itibarıyla demokrasiye benzeyen ancak içerik olarak ekonomik açıdan güçlü sınıfların işçi sınıfının demokratik hak ve özgürlüklerini kısıtlayan eğilimleri de yasaklamaktadır. Bu nedenle, meseleyi komünizm propagandasına indirgemek yanlıştır. Boran'a göre; sosyal adalet, hukuk devleti, dokunulmaz hak ve özgürlükler gibi ilkeleri içeren bir anayasanın olmadığı 1960 öncesinde; grevden, işçi sınıfının siyasal örgütlenmesinden ve doğu illerinin geri bırakılmış olmasından bahsedenlere TCK 141. maddeden cezalar verilmiştir. Oysa, artık suç sayılmayan bu eylemlerden ceza alanlar -ki

---

[146] *A.k., ss. 68.*

[147] *Laç avukatlık vekaletlerini aldığı kaçakçıları korumak için tasarıya madde ekletmek istediği iddiasının bir iftira olduğunu, eğer aldığı tek bir vekalet varsa "şerefsiz yaşamayı" vaadettiğini ve MP'den Bölükbaşı'nın "mütedil sosyal liberalizm" olarak adlandırdığı solculuğu nedeniyle istifa ettiğini aynı birleşimde sataşma gerekçesi ile söz olarak belirtmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 113, (18.07.1966), ss. 73-74. Tartışma af kapsamında kalacakları belirleyen dokuzuncu maddenin müzakerelerinde de devam etmiştir. Bahattin Uzunoğlu sık sık bölünen, mikrofonunun kapatıldığı ve ihtar cezası aldığı konuşmasında döviz kaçakçılarına af getiren önergeyi bazı milletvekillerinin Sultanahmet cezaevindeki döviz kaçakçılarıyla yaptığı pazarlığın neticesi olduğunu iddia ederek sert bir dille eleştirmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 114, (19.07.1966), ss. 154-157. Yapılan oylamada önerge reddedilmiştir.*

[148] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 113, (18.07.1966), ss. 76-81.*

tamamı 1960 öncesi eylemler nedeniyle verilmiştir- af kapsamına alınmalıdır.[149] Bir yazıyı yazan yazar ve yayınlayan genel yayın yönetmeninin bir örgüt oluşturduğu iddia edilerek TCK 141. maddesindeki örgütlenme tanımının zorlandığını vurgulayan Boran, bu maddeden hüküm giymiş yurttaşların sınıf tahakkümünü gerçekleştirecek bir örgütlenme oluşturdukları iddiasının doğru olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, bu maddeden hüküm giyenlerin cezalarının çoğunu çektiğini, ancak toplumda sabıkalı durumda bulunduklarını belirten Boran, sosyal fayda, atıfet, insaniyet ve insaf gereği bu vatandaşların sabıkalı durumunun devam etmemesi gerektiğini savunmuştur. Boran TCK 142. maddeden verilen cezaların da af kapsamına alınması gerektiğini ise şöyle savunmuştur:

142 nci madde tamamen fikir suçlariyle ilgilidir. ... fikir suçları Ceza Kanununun klâsik suç anlayışı dışında kalır. Modern ceza hukukunda suç, maddi sonuç doğuran bir fiildir ve bu suç telâkkisinde maddi bir sonucun meydana gelmesi ağır basar... Fikir suçlarından hem bir maddi sonuç doğmaz, hem de maddi sonucun doğması tam teşebbüs halinde görülen vaziyet değildir, mantıki ve zorunlu bir bağlılık yoktur, sebep ve netice münasebeti yoktur. Çünkü mesele sadece propagandadan ibarettir... propaganda doğrudan doğruya bir fikir suçudur ve Ceza Hukukunun aradığı maddi sonucun doğması vaziyeti hâsıl olmaz.[150]

Boran, yine fikir suçu ile ilgili olan TCK 163. maddenin af kapsamına alınırken, 142. maddedeki fikir suçlarının kapsam dışı bırakılmasının yarattığı çelişkiye değinerek konuşmasını tamamlamıştır. Aynı birleşimde TCK'nın 141. maddesinden mahkum olanların affını sağlayan bir önergesi açık oylamaya sunulmuş 253'e karşı 16 oy ile reddedilmiştir. Boran, TCK 142. maddeden mahkum olanlar için af getiren başka bir önergeyi de takip eden 114. birleşimde vermiş, ancak yapılan açık oylama sonucunda önerge 221'e karşı 41 oy ile reddedilmiştir.

AP Grubu adına Kars Milletvekili Abbas Ali Çetin bir suçun affını istemenin o suçu mazur görmek anlamına gelmediğini belirttikten sonra,

---

[149] *Boran'dan aktarırsak: "141'den hükme bağlanmış olaylar arasında yalnız bir tanesi 1960 dan sonra hükme bağlanmıştır ama, 1960 dan sonra hükme bağlanan bu olay dahi, yine dikkatinizi çekerim, 1960 dan önce yer almış olan bir olaydır. O da 14 doğulu yurttaşın evvelâ memleket bütünlüğünü bölmek suçu ile itham edilerek, sonra da 141'in dördüncü fikrası tahtında millî hisleri zayıflatmak suçu ile itham edilerek mahkûm edilmiş olmalarıdır. Aynı fiillerin iki yetkili mahkeme tarafından birisi bir mahkemece 125 inci madde tahtında görülüp O maddeden sevk edilmesi ve oy birliğiyle o mahkemece beraat ettirilmesi, sonra sevk maddesinin değiştirilerek 141'e 4'ten bir ikinci mahkeme tarafından ise mahkûm edilmesi de gösteriyor ki ... söz konusu olan fiiller, o kadar da vahîm, ağır ve suç niteliği çok sarih olan fiiller değillerdir. Ve üstelik bu doğulu yurttaşlarımız kendilerine verilen 16 aylık cezanın 14 ayını da tutuklu olarak hapiste fiilen geçirmiş bulunuyorlar" Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 113, (18.07.1966), ss. 78.*

[150] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 113, (18.07.1966), s. 79.*

tasarının AP'nin seçim vaatleri neticesinde Genel Kurul'a geldiğini, AP'nin kapsamı memleket gerçeklerine uyan bir af ilan etmeyi vaat ettiğini belirttikten sonra memleket gerçeklerini saptayacak olanın da AP olduğunu iddia etmiştir.[151] Dolayısıyla, Çetin, TİP'in veya CHP'nin saptadığı memleket gerçeklerine göre bir af çıkarmak durumunda olmadıklarını belirtmiştir. Bundan sonra Afyonkarahisar Milletvekili Muzaffer Özdağ CKMP Grubu adına tasarının istisnalar konusunda adil olmadığını savunmuştur.[152] YTP adına söz alan Ekinci gibi vatandaş aleyhine işlenen suçların af kapsamına alınırken, devlet aleyhine işlenen suçların kapsam dışı bırakılmasının haklı bir nedeni olmadığını belirten Özdağ, Türkçülüğün TCK 141. madde ile takibata konu olmasından şikayet ederek, bu maddenin yeteri kadar açık olmadığını savunmuştur.

Dokuzuncu maddenin müzakereleri 19 Temmuz 1966 tarihinde gerçekleştirilen 114. birleşimde sona ermiştir.[153] Madde hakkında çoğu değişiklik olmak üzere toplam 70 önerge verilmiştir. Bunların 16'sı CHP grubu tarafından verilmiştir. Müzakereler sırasında verilen önergelerden bir kısmı geri çekilmiş, 5 önerge ise açık oya sunulmuştur. Ayrıca, Adana Milletvekili Ali Kırcı tarafından verilen tasarıya TBMM üyelerinin Af yasasının hükümlerinden yararlanmasını engelleyen bir (19.) madde eklenmesi önergesi de dokuzuncu maddenin kapsamında müzakere edilmiştir.[154] Verilen önergelerin hemen hepsi birden fazla fıkrada değişiklik istediği için, Başkan bunları sınıflandırmada zorlanmış ve karışıklıktan şikayet etmiştir.[155] Maddenin müzakereleri sırasında yaptığı konuşmada Edirne Milletvekili Türkan Seçkin, komünizm propagandasının af kapsamı dışında bırakılmasını desteklemiş, aynı şekilde TCK 163. madde kapsamından verilen bütün suçların da af kapsamı dışında bırakılması gerektiğini Cumhurbaşkanı'nın 10 Temmuz 1966 tarihindeki beyanını aktararak savunmuştur:

Türkiye Cumhuriyeti lâiktir. Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Cumhuriyetimizin bu niteliği dini inkâr mahiyeti taşımaz. Lâiklik, dinin Devlet işlerine karışmasını ve aklî olmayan kaynakların yani hurafelerin hukuku etkilemesini reddeder. İşte bunun içindir ki, rejimimizin niteliklerine aykırı siyasi maksatlar güden nurculuk Anayasaya aykırıdır. Dolayısıyle suçtur.[156]

Seçkin'e göre bu kadar ısrarla ve önemle üzerinde durulan suçların affedilmesi cahil halkı aydına düşman yapan Nurculara imkan vermektir, ki bu "münevver kütlesi adı altında bu Parlamentoda" bulunan bütün milletvekillerini ilgilendirmektedir.

---

[151] *A.k., ss. 81-83.*
[152] *A.k., ss. 83-85.*
[153] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 114, (19.07.1966), ss. 126-184.*
[154] *A.k., ss. 117-165.*
[155] *A.k., ss. 145-146.*
[156] *A.k., s. 142.*

TBMM üyelerinin işlediği suçların af kapsamı dışında tutulmasına yönelik bir kaç tane önerge vardır. Bunlardan birini Ali Kırcı, önce ayrı bir madde olarak eklenmek üzere vermiştir. Kırcı'nın da talebi üzerine dokuzuncu madde kapsamında ele alınan bu önergeye ek olarak, aynı nitelikte MP Grubu adına Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar ve Bolu Milletvekili Hasan Özcan'ın; Yozgat Milletvekili Nuri Kodamanoğlu'nun; Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin'in; İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'ın; Isparta Milletvekili Tahsin Argun'un; Sivas Milletvekili Nazif Arslan'ın; Yozgat Milletvekili Nuri Kodamanoğlu, İstanbul Milletvekilleri Coşkun Kırca ve Reşit Ülker'in CHP Grubu adına verdikleri önergeler vardır. Önerge üzerine söz alan Kodamanoğlu milletvekillerine yöneltilmiş olan suçlamaların çoğunun laikliğe karşı suçlar ve dinin politikaya alet edilmesi ile ilgili olduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmiştir:

Türk Devletinin temel nizamını herkesten önce ve herkesin başında korumak görevimiz iken, hemen hemen tamamı Adalet Partili olan bir kısım arkadaşlar bu göreve karşı gelmekle suçlandırılmaktadırlar. Biz bu ithamlara inanmak istemiyoruz. Ancak bunun böyle olduğunu, itham edilenler, tarafsız Türk yargıçları önünde beraat ederek ispat etmelidirler.[157]

Kota gelirleri ve ithalat ile ilgili suçları af kapsamına alan bir önerge karşısında, benzeri suçlar itham edilen Ankara Milletvekili Hasan Tez'in yaptığı konuşmayı örnek gösteren Kodamanoğlu, bütün sanık arkadaşlarının aynı şekilde davranmasını beklediğini belirtmiştir. Esengin ise dünyanın hiç bir demokratik ülkesinde Meclislerin kendi üyeleri için bir af kanunu çıkarmadığını ve bu şekildeki bir affın Anayasaya da aykırı olduğunu savunmuştur. Sanık milletvekillerinin üç-dört yıldan beri bekleyen (dokunulmazlık) dosyaları olduğunu, bunların başkanlık tarafından komisyonlara verilmediğini iddia eden Esengin'in sözleri oturum başkanının "herhangi bir dosya Meclise Meclis Başkanlığı tarafından getirilmez. İçtüzük hükümlerine göre sıraya girer, gündeme girer, gelir" uyarısıyla kesilmiştir. Esengin'in 21 Mayısçıların inatla af kapsamının kısmen dışında bırakılmasının Başbakanın komutanlardan emir aldığı izlenimini doğurduğu iddiasıyla AP sıralarından gürültüler yükselmiştir. Başbakan'ın "Devlete silah çekilmiştir, onun için bunları affetmiyoruz" şeklinde konuştuğunu aktaran Esengin'e göre; "eğer Devlet normal düzeni içerisinde gidiyorsa hiç kimse Devlete silah çekmez" ve silahlı kuvvetler meşruluğunu kaybeden iktidarların bekçiliğini yapmayacaktır.[158] Önerge sahiplerinden Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar ve Adana Milletvekili Ali Karcı da 148 milletvekilinin sanık durumunda olduğunu ve Meclisin üyeleri hakkında af çıkarmasının doğru olmadığını belirtmiştir. Karcı'nın konuşmasından sonra Adalet Bakanlığının "Bakanların sıfat ve vazifeyi suistimal suretiyle işledikleri

---

[157] *A.k., s. 167.*
[158] *A.k., s. 168.*

suçların" affın kapsamı dışında bırakılmasına Hükümet olarak katıldıklarını belirten önergesi Oturum Başkanı Ferruh Bozbeyli tarafından okunmuştur. Bu doğrultuda İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın "27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren sıfat ve vazifeyi suiistimal suretiyle işlenen suçların tamamını" af kapsamı dışında bırakan önergesine de Komisyon sözcüsü Sabri Keskin "bakanlar hariç" katılmadıklarını belirtmiştir.[159]

27 Mayısın meşruiyetini tartışmaya açmayı yasaklayan 38 sayılı yasa kapsamındaki suçların da af kapsamı dışına alınması Coşkun Kırca ve Ferda Güley tarafından istenmiştir. Güley, önergelerini bazı AP milletvekillerinin daha önce yaptığı ve Meclisteki dokunulmazlık dosyalarında yer alan konuşmalardan alıntılar yaparak savunmuştur: "27 Mayıs İhtilalini yapanlar... 38 kişilik bir saltanat kurdular. Saltanatı paylaşamadılar, 14 kişiyi 20 bin lira maaşla dışarıya sürdüler".[160] Bu türden sözlerle 27 Mayıs'ın halka kalleş bir oyun gibi yansıtılmasından şikayet eden Güley, 27 Mayıs'ın gayrı meşru olduğunu iddia etmenin, aynı zamanda Kurucu Meclisi, Adalet Divanını ve Anayasayı da gayrı meşru ilan etmek olduğunu hatırlatmıştır. Güley'e göre Anayasaya meşru, fakat onun temelinde yatan 27 Mayısa gayrı meşru demek mümkün değildir. AP yönetimini bu türden beyanlarda bulunan üyeleri hakkında işlem yapmaya çağıran Güley, 27 Mayısı ve Anayasayı yapanlara tecavüz eden insanları Meclis'in affetmemesi gerektiğini savunmuştur. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın daha önce Meclis Başkanı'na "Orduya hakaret yapılıyor, bize satılmış kumandanlar, deniliyor" şeklinde bir mektup yazdığını hatırlatan Güley, yasanın veto edileceğini de savunmuştur. Güley'in doğrudan AP sıralarını hedef alan konuşması, AP'lilerin şiddetli gürültüleri ve oturum başkanının müdahaleleri ile bölünmüş, bu arada Güley kürsüden bazı milletvekilleri ile ikili diyaloga girmiştir.[161] Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel (İstanbul) İnönü'nün 38 sayılı yasa için "Bu bir devrin icabıdır. Anayasaya aykırı bir hüküm getirmiş olabilir. Bunu zamanla telafi ederiz. Bugün bu kanunu çıkarmak zorundayız" dediğini hatırlattıktan sonra, daha önce CHP'nin de bu kanun kapsamındaki bazı suçları affettiğini belirtmiştir.[162] Bakanlar kurulu üyeleri hariç, bütün milletvekilleri bu affın kapsamına alınmıştır.

Sonuçta dokuzuncu maddenin müzakereleri sırasında TCK 141 ve 142'den verilen suçların af kapsamına alınması, TCK 159 ve 163. maddenin tümünün af kapsamı dışında bırakılması reddedilmiştir. TCK 153. maddede belirtilen suçlar Nevzat Şener ve İsmail Sarıgöz, İsmail Hakkı Yıldırım ve Hami Tezkan, Süleyman Arif Emre, ve Osman Saraç'ın verdikleri önergeler doğrultusunda af kapsamına alınmıştır.[163] Ayrıca, Ali Esat Birol'un bazı kanun

---

[159] *A.k., s. 170.*
[160] *A.k., s. 173.*
[161] *A.k., ss. 171-178.*
[162] *A.k., s. 179.*
[163] *A.k., s. 149.*

maddelerinden verilen cezaların af kapsamına alınmaması doğrultusundaki önergesi de, Komisyonun TCK 403/2 hariç katılması ve Birol'un bu fıkranın çıkarılmasını kabul etmesi sonucu kabul edilmiştir. Yassıada mahkumlarına verilen para cezalarının affına ilişkin çok imzalı bir önerge geri çekilmek istenmiştir. Ancak önergeye imza koyanlardan Abdurrahman Güler önergeyi geri çekmeyerek oylanmasını sağlamış ve önerge kabul edilmiştir. Komisyon bu önergeye "Ali İpar işi ise katılıyoruz" diyerek katılmıştır.[164]

Af yasa tasarısı özellikle dokuzuncu maddenin müzakereleri nedeniyle yaklaşık 10 saat süren 19 Temmuz 1966 tarihli 114. birleşimde Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Bu birleşimde öncelikle tasarının 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, ve 18. maddeleri yapılan kısa müzakerelerden sonra kabul edilmiştir. Af yasasının iki yürürlük maddesinden biri Komisyona çekilen 14. maddenin müzakeresinden sonra, diğeri ise üzerine yukarıda özetlenen uzun tartışmaların yapıldığı dokuzuncu maddenin müzakeresinden sonra oylanmıştır. Oylamaya katılan 261 milletvekilinden 217'si tasarının lehinde, 44'ü ise aleyhinde oy kullanmış ve böylece af yasa tasarısı Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

Cumhuriyet Senatosu 1 Ağustos 1966 tarihinde yaptığı birleşimde Genel Kurul tarafından kabul edilen metinde iki değişiklik yaparak af yasa tasarısını kabul etmiştir. Buna göre, Senato 20-21 Mayıs olaylarından dolayı müebbet cezası alanların cezalarını 20 yıldan 15 yıl hapis cezasına indirmiş ve döviz kaçakçılığından verilen hürriyeti bağlayıcı cezaların altışar ayını ve para cezalarının üçte birini affeden hükmü çıkarmıştır. Senato kararını 2 Ağustos tarihli bir yazı ile Millet Meclisine göndermiş, Millet Meclisi Adalet Komisyonu 3 Ağustos'ta yaptığı toplantıda Senato'nun yaptığı değişikliklerin birincisini oy çokluğu, ikincisini de oy birliği ile benimsemiştir.[165] Aynı tarihte yapılan ve birinci toplantı yılının son birleşimi olan 123. birleşimde af yasasının "devamlı mesai sarf edilerek" çıkarılması konusunda bütün parti grupları anlaşmış ve Komisyon raporunun dağıtılmasının üzerinden 48 saat geçmeden ele alınması Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.[166]

Af yasa tasarısının ele alındığı bu son birleşimde yapılan müzakereler esasen bu iki değişiklik ekseninde olmuş ve her iki değişiklik de aynen kabul edilmiştir.[167] Ancak, bu sırada Başkanlığın tasarının sadece değişen kısımlarını müzakere ettirme yönünde bir uygulamaya gitmesi üzerine, İstanbul Milletvekili

---

[164] *A.k., ss. 154-155.*

[165] *Bkz. S. Sayısı 79'a 1. Ek, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı 1, Cilt 8, Birleşim 123, (03.08.1966).*

[166] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 123, (03.08.1966), ss. 888-889. İçtüzük 101. madde gereği Komisyon raporlarının Genel Kurul'da müzakere edilebilmesi için raporların dağıtılmasından itibaren 48 saat geçmiş olması gerekmektedir.*

[167] *Senatodan değiştirilerek gelen bir tasarı hakkında Genel Kurulda değişiklik önergesi verilemez. Genel Kurulda Senatonun yaptığı değişiklikler kabul edilirse tasarı yasalaşır. Değişiklikler reddedilirse tasarı Senato ve Meclis üyelerinden oluşan karma bir komisyona sevk edilir.*

bir önerge ile buna itiraz etmiş ve kısa süren bir usül tartışması da yaşanmıştır. Başkanlık sadece değişen kısımların müzakere edilebileceği görüşünü saklı tutmakla birlikte, tartışmaları uzatmamak için, değişiklik yapılan maddelerin tümünün müzakere edilmesi doğrultusunda muhalefet Milletvekillerinden gelen talepleri kabul etmiştir. Buna karşılık, konuşma süresini 10 dakika ile sınırlandıran bir önerge de benimsenmiştir. CHP Grubu adına Coşkun Kırca, CKMP Grubu adına Rifat Baykal, TİP Grubu adına Yunus Koçak, YTP Grubu adına Süleyman Arif Emre, MP Grubu adına Hilmi İşgüzar ve Konya Milletvekili İhsan Kabadayı yaptıkları konuşmalarda 20-21 Mayıs olaylarından mahkûm olanlar lehine dördüncü maddede yapılan değişikliği yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir.[168] TCK'nın aynı maddelerinden (146 ve 153) hüküm giyen iki gruptan birine kısmı diğerine genel af niteliğinde uygulama yapılmasının Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğu bu konuşmacıların ortak vurgusudur. Koçak, TCK 141 ve 142'den hüküm giyenlerin af kapsamına alınmamasını tekrar eleştirirken, af yasasının aslında yalnızca Yassıada hükümlülerini affetmek için getirildiğini iddia etmiştir.[169] YTP grubu adına konuşan Süleyman Arif Emre, eşitsizliği giderecek önerileri tasarıda yer almadı diye olumsuz oy kullanmayacaklarını belirtmiştir.[170]

Yapılan eleştirilere Adalet Bakanı Konya Milletvekili Hasan Dinçer'in verdiği cevaplar hem AP Grubunun pozisyonunu anlamak, hem de verdiği somut bilgiler açısından önemlidir. Dinçer, iddia edildiği gibi tasarının 27 Mayıs suçlularının affı için getirilmediğini şöyle savunmuştur: Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilen toplam 463 kişiden 415'i daha önce çıkarılan 78 ve 218 sayılı af kanunları ve Cumhurbaşkanlarının Anayasal af yetkilerini kullanmaları sayesinde affedilmiştir. Kalan mahkûmlardan 42'si ise cezasını çekmiştir. Dolayısıyla, af yasası ile bu mahkûmlardan hiç biri cezaevinde olmayan sadece 6 kişinin affı söz konusudur. Yassıada mahkûmlarından sadece 148'inin Emekli Sandığı ile ilgisi olduğunu belirten Dinçer, bunlardan 51'inin emekli olduğunu, kalan 97'den 79'unun daha önce çıkarılmış olan af yasaları sayesinde 1967 yılının sonlarına doğru "memnu haklarının iadesi tarikiyle memur olmak şartları varsa... haklarını mahkeme kararıyla iktisabedecek durumdadır".[171] Dolayısıyla geriye kalan 18 kişi gerekçe gösterilerek 27 Mayıs öncesinin restorasyonunun hedeflendiği "tamamiyle bir sabun köpüğü gibi erimeğe mahkûm bir iddiadan ibarettir".[172] Kaldı ki, 20-21 Mayıs olaylarından mahkûm olan 94 kişiden müebbet cezası alan 24'ü hariç hepsi tahliye edilecek ve memur olma hakkına kavuşacaklardır. Anayasa'nın sadece Orman suçlarını

---

[168] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 8, Birleşim: 123, (03.08.1966), ss. 890-896.*
[169] *A.k., s. 893.*
[170] *A.k., s. 894.*
[171] *A.k., s. 897.*
[172] *A.k., s. 897.*

affetmeyi ve Yassıada mahkûmlarının milletvekili olmasını yasakladığını belirten Dinçer, taslak anayasa metninde Yassıada mahkûmlarının affedilmesini yasaklayan bir hüküm olduğunu fakat Kurucu Meclis'in bu hükmü çıkardığını, dolayısıyla 27 Mayıs mahkûmlarına af çıkarmanın rejimin meşruiyeti ile bir ilgisi olmadığını hatırlatmıştır. Tasarıda eşitlik ilkesinin zedelendiği iddialarını "aflarda eşitlik prensibinin dışında başka faktörler vardır... bundan evvel çıkarılmış olan aflarda da bu faktörler nazarı itibara alınmış[tır]" diyen Dinçer, TCK 146. maddeden hüküm giymesi gereken 22 Şubat olaylarına neden olanlar affedilirken, aynı maddeden hüküm giyenlerin neden affedilmediğini sormuştur. Dinçer'den sonra AP grubu adına söz alan Kars Milletvekili Abbas Ali Çetin de Anayasa taslağından çıkarılan kısıtlamaya değinerek tasarıyı savunmuştur.

Tasarının döviz suçlarına af getiren ve Cumhuriyet Senatosu tarafından reddedilen kısmının müzakerelerinden sonra, bu değişiklik de oylanmış ve af yasa tasarısı yasalaşmıştır. Bundan sonra bütün parti grupları tarafından verilen Meclis'in 1 Kasım 1966 tarihine kadar tatile girmesi önergesi kabul edilmiştir.

780 Sayılı Af Yasasında Revizyon:

Af yasa tasarısı 3 Ağustos 1966 tarihinde yasalaştıktan sonra İçel Milletvekili Mazhar Arıkan ve iki arkadaşı "aftan hariç tutulan maddelere göre ölüm veya müebbet ağır hapse mahkûm edilmiş veya edilecek olanların" af yasası kapsamına alınmasına yönelik bir yasa teklifinde bulunmuşlardır (2/497).[173] Adalet Komisyonu 9 Mayıs 1967 tarihli raporunda, suç tarihi af yasasının çıkmasından önceye rastlayan fakat ölüm cezalarının infazı için dosyaları Meclis'e gönderilen iki vakayı örnek göstererek, af yasasını gözden geçirmenin zorunluluk haline geldiğini ifade etmiş ve teklife katılmıştır. Raporda, istisnaları düzenleyen 9. maddede "maddenin kabul şekline uygun olarak sadece müebbet ağır hapis ve ölüm cezasına mahkûm edilmiş olanlar veya edilecekler için gerekli değişikliğin yapılmadığı" ve Komisyonun ittifakla ve Hükümetin teklife aynen katıldığı belirtilmektedir.[174] Komisyon raporu 7 Temmuz 1967 tarihli 135. birleşimde üzerinde hiç bir tartışma yaşanmadan oylanmış ve kabul edilmiştir.[175]

20-21 Mayıs 1963 olaylarından Mahkûm olanların Affedilmesi:

Yukarıda değinildiği gibi, 20-21 Mayıs 1963 darbe girişiminden dolayı ceza alanların da af yasası kapsamına alınması 780 sayılı af yasasının müzakerelerinde tartışılan temel konulardan biri olmuştur. Nitekim, böyle bir affın çıkarılması konusunda Meclis Başkanlığına verilmiş toplam 4 teklif ve 1 tasarı vardır. Teklifler, Cumhuriyet Senatosu Hatay Üyesi Mustafa Deliveli

---

[173] *S. Sayısı 283: "İçel Milletvekili Mazhar Arıkan ve 3 arkadaşının bazı suç ve cezaların affi hakkında 3.8.1966 tarihli ve 780 sayılı Kanunun 9. maddesinin ilk fıkrasında ve (A) bendinde değişiklik yapılması hakkında kanun teklifi ve Adalet Komisyonu raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 20, Birleşim: 135'in sonuna ekli, (7.7.1967), s. 1.*

[174] *A.k., s. 2.*

[175] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 20, Birleşim: 135, ss. 512-513.*

tarafından 26 Haziran 1967 (2/550); Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi ve Milli Birlik Grubu Başkanı Fahri Özdilek ve 14 arkadaşı tarafından 12 Aralık 1967 (2/595); MP Grup Başkanvekili Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder ve 2 arkadaşı tarafından 20 Aralık 1967 (2/599); ve Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş ve iki arkadaşı tarafından 22 Aralık 1967 (2/602) tarihlerinde verilmiştir. Hükümetin tasarısı (1/453) ise 23 Aralık 1967 tarihlidir.[176] Tasarının gerekçesinde, 780 sayılı kanunla 20-21 Mayıs olaylarından mahkum olanlara kademeli olarak af getirildiği hatırlatılmış,[177] ve bu aftan sonra darbe girişiminden dolayı mahkum olmuş kalan 24 mahkumun da affının amaçlandığı belirtilmiştir. Deliveli ise teklifinde, Af yasasının müzakereleri sırasında TCK 146. maddeden mahkum olan bütün siyasi suçluların affedilmesinin Milletvekili ve Senatörler tarafından dile getirildiğini; zamanın Adalet Bakanının kısa zamanda getirilecek yeni bir tasarı ile bu konunun da ele alınacağını belirttiğini; fakat aradan bir buçuk yıl geçmesine rağmen böyle bir tasarının gelmediğini; ve toplamı 24 olan bu kişilerin affedilmeleri ile vicdanların rahatlayacağını ifade etmiştir.[178] Özdilek ve arkadaşları ise gerekçelerinde 27 Mayıs'a neden olanlar affedilirken, 21 Mayıs olaylarından suçluların büyük bir kısmının affedilmemesinin adalet ve eşitlik ilkelerine aykırı olduğuna dikkat çekmiş; Hükümet tarafından üstü örtülü olarak kabul edilmesine rağmen bu eşitsizliğin giderilmesi için gerekli adımların atılmasının çeşitli sakıncalar öne sürülerek ertelendiği belirtilmiş; ve mevcut durumun devam ettirilmesinde hiç bir siyasi, sosyal, psikolojik ve terbiyevi fayda olmadığı ifade edilmiştir.[179] Önder ve arkadaşları da gerekçelerinde 20-21 Mayıs olaylarından mahkum olanların affedilmemelerinin eşitlik ve adalet ilkelerine aykırı olduğu ve durumun muhafazasında bir fayda olmadığını vurgulamışlardır.[180] Türkeş ve arkadaşları ise 21 Mayıs olayının geçiş döneminin sarsıntıları içinde ortaya çıkan bir toplumsal huzursuzluk nedeniyle meydana geldiğini, olaylardan dolayı hukuki sorumluluk taşıyanların affedildiğini ve 27 Mayıs'tan bu yana cereyan eden hadiselerin tek sorumlusunun 21 Mayıs hükümlüsü 24 kişi olmadığını ve bu

---

[176] *S. Sayısı 466 "Af Kanunu tasarısı ile Cumhuriyet Senatosu Hatay Üyesi Mustafa Deliveli'nin, 780 sayılı Kanunun 4. maddesi hakkında değişiklik yapılması hakkında, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Fahri Özdilek ve 14 arkadaşının 780 sayılı Kanunun 4. maddesine ek kanun, Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder ile iki arkadaşının, 21 Mayıs suçlularının affı hakkında, Ankara Milletvekili Alparslan Türkeş ve iki arkadaşının, 780 sayılı Kanunun 4. maddesine ek kanun teklifleri," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 21'in sonuna ekli, (25.12.1967).*

[177] *780 sayılı Af Yasasında, ölüm ve müebbet cezalarının 15 yıl ağır hapis cezasına indirilmesine; hürriyeti bağlayıcı geçici ceza alanların cezalarından 8 yıl indirilmesine ve 8 yıldan az ceza alanların affedilmesine karar verilmişti.*

[178] *S. Sayısı 466, s. 3*

[179] *A.k., s. 5.*

[180] *A.k., s. 6.*

kişiler eşitlik ve toplumsal fayda ilkelerinden hareketle af ve şefkat istediklerini ifade etmiştir.[181]

Adalet Komisyonu 25 Aralık 1967 tarihinde tasarıyı esas alarak teklifleri birleştirmiş ve 3 maddelik tasarının tümünü aynen kabul etmiştir. Genel Kurul'un aynı tarihli 21. birleşiminde Komisyon raporunun öncelik ve ivedilikle görüşülmesi kabul edilmiştir.[182] Rapor üzerinde AP Grubu adına Hatay Milletvekili Talat Köseoğlu, CHP Grubu adına Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin, GP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, MP Grubu adına Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar, TİP Grubu adına Yunus Koçak ve şahsı adına İlyas Kılıç söz almışlardır. Söz alan bütün milletvekilleri yaptıkları kısa konuşmalarda tasarıyı olumlu bulduklarını ve destekleyeceklerini dile getirmiştir.[183] İşaretle yapılan oylamada tasarı kabul edilmiş ve böylece yasalaşma ile ilgili süreç tamamlandıktan sonra 21 Mayıs mahkumlarından halen ceza evinde olanların da tahliye edilmesinin önü açılmıştır.

20-21 Mayıs olaylarından mahkum olanlarla ilgili çıkarılan başka bir yasa da bu kişilerin askerlik durumu ile ilgili olmuştur. Buna göre olaylardan dolayı ceza alan harp okulu öğrencileri muvazzaf askerlik hizmetini yapmış sayılmıştır. Ayrıca, bu öğrenciler arasında yüksek öğrenimini bitirenlerden 1076 sayılı yasanın kapsamına girenlere isterlerse Yedek Subay Okuluna gitme ve okulu bitirdikten sonra 6 aylık asteğmenlik süresinden sonra terhis olma hakkı tanınmıştır.[184]

ÖZEL AF

1965-1969 meclisinin gündeminde bulunan bir özel af tasarısı, evrakta sahtecilikten mahkûm olan Mehmet Necati Gümrükçüoğlu'nun başvurması üzerine Dilekçe Karma Komisyonu tarafından hazırlanmıştır (1/102). Tasarı aslında bir önceki dönemde hükümsüz kalan 8 Nisan 1965 tarihli tasarının, dilekçe karma komisyonu tarafından 13 Ocak 1966 tarihinde yenilenmesinden ibarettir. Tasarın gerekçesine evrakta sahtecilik nedeniyle 3 yıl hapis ve 3 yıl kamu hizmetlerinden men cezasına çarptırılan Gümrükçüoğlu'nun, Toprak Tevzi Komisyonu Başkanı bulunduğu dönemde bölgede ikamet etmemelerine rağmen kardeşi ve eniştesine toprak tahsis edilmesini sağlamasının "vazife nüfuzunu kötüye kullanmak" olarak değerlendirilmesi gerektiği

---

[181] *A.k., s. 7.*

[182] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 23, Birleşim:21, (25.12.1967), s.56.*

[183] *A.k., ss. 56-61.*

[184] *Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim:36 (5.2.1968), ss. 218-221; ve S. Sayısı 22'ye 3. ek "Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Kadri Kaplan ve 4 arkadaşının 97 sayılı Kanunla değiştirilen 1076 sayılı kanunun 3. maddesine 5 fıkra eklenmesine dair ek kanun teklifinin Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim:36'nın sonuna ekli, (5.2.1968).*

belirtilmektedir.[185] Ancak, Adalet Komisyonu, Gümrükçüoğlu'nun 780 sayılı af yasasından faydalandığını ifade etmiş ve Gümrükçüoğlu'nun şahsına özel bir af yasası çıkarılsa bile mevzuat itibarıyla fiili ve hukuki durumunda bir değişiklik olmayacağı gerekçesiyle tasarıyı oy birliği ile reddetmiştir.[186] Genel Kurul'da Komisyon raporu okunmuş, rapor üzerine söz alan olmayınca maddelere geçilmesi oylanmıştır. Bu oylamada maddelere geçilmesi reddedildiği için, tasarı İçtüzük hükümleri gereği reddedilmiş sayılmıştır.[187]

---

[185] *S. Sayısı 276 "Manisa ilinin Çaprazkebir Mahallesi 146 No.lu hanede nüfusa kayıtlı Ali Remzi oğlu Fatma'dan doğma 1.8.1928 doğumlu Mehmet Necati Gümrükçüoğlu'nun cezalarının affı hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 27'nin sonuna ekli, (15.1.1968), s.1.*

[186] *A.k., s. 3, 5.*

[187] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 27, (15.1.1968), s. 318.*

SONUÇLANDIRILAMAYAN ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ: DEMOKRAT PARTİLİLERİN SİYASİ YASAKLARININ KALDIRILMASI

Yassıada'da yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılan Demokrat Partililerin (DP) önce 1962 yılında ve ardından 1966 yılında çıkarılan af yasaları ile serbest kalmışlardır.[188] Ancak, 1961 Anayasasının milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen 68. maddesi[189] milletvekilliğine engel olan suçlardan birinden hüküm giymiş olanların *affedilmiş olsalar dahi* milletvekili seçilemeyeceğine hükmetmektedir. Konuyla ilgili olan Geçici 15. madde ise Anayasanın halkoyu ile kabulünden önce affedilmiş olanların 68. maddedeki seçilme yasağına tabii olmadıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla, Yassıada mahkûmları affedilmiş olmalarına rağmen seçilme hakkından mahrum kalmaktadır.

1968 yılında toplanan 4. AP Büyük Kongresi oybirliği ile, Parti yönetimini mahkum edilmiş DP'lileri siyasal haklarına kavuşturacak Anayasa değişikliğini 1969 seçimlerinden önce yapmakla görevlendirilmiştir.[190] Anayasa değişiklikleri her iki Meclis'te de üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gereken değişiklikler olduğu için, AP'nin verilen görevi yerine getirebilmesi için CHP'nin desteğine ihtiyacı vardır ve aşağıda görüleceği gibi CHP -yaklaşan seçimlerde AP'nin elinden bir koz almak amacıyla- bu desteği vermiştir. Eski DP'lilerin siyasi haklarına kavuşmasını "bir ödev, memleketin huzur vasıtası" olarak değerlendiren CHP lideri İsmet İnönü, Edirne Milletvekili Türkan Seçkin ile eski MBK Üyesi İstanbul Milletvekili Orhan Erkanlı'nın CHP'den istifa etmeleri ve bazı CHP örgütlerinin fotoğraflarını kaldırmasıyla sonuçlanan tepkilere karşın tekliften yana olmuştur. İnönü bu tavrını Milli Birlik Grubu'nun Cumhurbaşkanı ile birlikte kendisine muhtıra vermesine rağmen değiştirmemiştir. Ancak, 15 Mayıs 1969'da Anayasa değişikliğinin Millet Meclisinde kabul edilmesinden sonra, önce Türk Silahlı Kuvvetleri Anayasa değişikliğine karşı olduğunu açıklamış, sonra da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay "Anayasa değişir ve huzursuzluk çıkarsa istifa ederim" demiş ve 19 Mayıs'ta Ankara'da bir Anayasa'yı koruma mitingi yapılmıştır. İnönü ise Cumhurbaşkanı Sunay'a bir mektup göndererek "Ordumuzun Anayasa bütünlüğünü asla zedelemeyen bir Anayasa değişikliğini bahane edip Anayasayı tümü ile

---

[188] *Bkz. Yasa Faaliyetleri, Af Yasası.*

[189] *Anayasa Madde 68: "Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve -taksirli suçlar hariç olmak üzere- beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da milletvekili seçilemezler."*

[190] *Bkz. "İnönü Kuyudan Adam Çıkardı," Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980, cilt 3 (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul 2005), s. 212-213, 227-228.*

reddeden bir davranış içine girmesine asla ihtimal vermediğimi belirtmek isterim" demiştir. Bu sırada Emniyet civarında toplanan tanklar, teklifin Cumhuriyet Senatosunda komisyona çekilmesi üzerine üslerinde dönmüşlerdir.

Meclis içinde, bir gündem dışı konuşmaya, Hükümet hakkında iki gensoru önergesi verilmesine ve parlamentonun yasama faaliyeti üzerine baskı yapılıp yapılmadığının araştırılmasını talep eden bir araştırma önergesine neden bu "geri adım" aslında sadece bir erteleme niteliğindedir.[191] Nitekim, 1969 seçimlerinden sonra başlayan yeni dönemde tekrar iktidar olan AP Grubunun ilk yaptığı işlerden biri Anayasa değişikliğini Senato'dan geçirmek olmuştur. Ancak, TİP Senato'da yapılan oylamanın usule aykırı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve Yüksek Mahkeme, DP'lilerin siyasi yasağını kaldıran Anayasa değişikliğini 1970 yılında usul yönünden iptal etmiştir. 1974 yılında aynı Anayasa değişikliğinin kabul edilmesine kadar DP'liler siyasal haklarına kavuşamamışlardır. Her ne kadar 1974 yılına kadar gerçekleştirilememiş olsa da, söz konusu Anayasa değişikliğinin Meclis'te kabul edilmesi süreci önemi nedeniyle aşağıda ele alınacaktır.

Anayasanın değiştirilmesi hususu 1961 Anayasasının 155. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre, Anayasa değişiklikleri Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilmekte, ve teklifler ayrı ayrı (Meclis ve Senato) üye tam sayılarının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilebilmektedir. 155. madde ayrıca Anayasa değişiklik tekliflerinin ivedilikle görüşülemeyeceğine hükmetmektedir. İçtüzük (madde 99 ve 106) ise yasa tekliflerinin/tasarılarının ancak iki müzakereden sonra kesin olarak kabul edilmiş olacağını ve ikinci müzakerenin birincisinden 5 gün sonra gündeme alınacağına hükmetmektedir. Ancak İçtüzük madde 76, Hükümet veya ilgili Komisyonun gerekçe belirterek tekliflerin/tasarıların ikinci müzakeresini 5 gün geçmeden isteyebileceğini belirtmektedir.

TEKLİF VE KOMİSYON RAPORU

DP'lilerin siyasal yasaklarını kaldıran Anayasa değişikliği teklifi (2/888) İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve İzmir Cumhuriyet Senatosu Üyesi Beliğ Beler ve 227 arkadaşı tarafından verilmiştir. 8 Mayıs 1969 tarihli 90. birleşimin

---

[191] *İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç yaptığı gündem dışı konuşmada; Afyonkarahisar Milletvekili Muzaffer Özdağ verdiği gensoru önergesinde; ve Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre verdiği araştırma önergesinde bu hususa değinmişlerdir. Takip eden birleşimde Adana Milletvekili Turhan Dilligil de Meclis dışından gelen bir direktifi Meclise intikal ettirerek, parlamenterlerin vicdani karar özgürlüğü üzerinde baskı yaptığı gerekçesiyle Başbakan hakkında bir gensoru önergesi vermiştir. Ancak, yaklaşan seçimler nedeniyle Meclis tatil edildiği için bu önergelerin hiç biri işlem görememiştir. Meclisin tatil edilmesi ve seçim sonuçları açıklandıktan 3 gün sonra toplanması yönünde verilen önerge aleyhinde söz alan Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu da konuya değinmiştir. Söz konusu önergeler, gündem dışı konuşma ve Feyzioğlu'nun konuşmasının ilgili bölümü metnin sonuna aynen eklenmiştir.*

Gelen Kâğıtlarına kayıtlı olan Teklif Anayasa Komisyonuna sevk edilmiştir.[192] Komisyon raporunu 13 Mayıs 1969 tarihinde hazırlamış ve Rapor 14 Mayıs 1969 tarihli 93. birleşimde müzakere edilmeye başlanmıştır.[193]

Teklifin gerekçesinde; Anayasada yer alan bazı müeyyidelerin, bizzat Anayasanın ruh ve maksadına, ceza hukukuna, af kurumuna, modern ceza felsefesine ve hür milletler Anayasasına imza koyan Türkiye'nin medeni bir toplum olarak yaşayabilmesi için kabul ettiği hak ve hürriyetler manzumesinin esaslarına aykırı düştüğü ifade edilmektedir. "Türk toplumunun içinde bulunduğu vasat bakımından, o gün mâzur görülebilen bu müeyyidelerin bugün artık devamını meşru ve mazur gösterecek hiçbir sebep kalmamıştır" diyen Gerekçe, ağır hapis cezası gerektiren bir çok suçun korkutucu (terhibi) olmadığını da belirtmektedir. Bu bağlamda, DP döneminin övülmesini ve 27 Mayısın eleştirilmesini suç sayan 38 sayılı Tedbirler Kanununun bazı fiiller için "ağır ceza"yı vaazettiğine dikkat çeken ve binlerce namuslu, haysiyetli, ahlaklı ve bilgili vatandaşın/basın mensuplarının/fikir adamlarının, bu tedbirler kanununa muhalefetten suçlu bulunduğunu vurgulayan Gerekçe, "en çok müsamaha gören ve görmesi lazımgelen... mahkûmiyetler ve mahkumlar bu neviden mahkumiyetler ve mahkumlardır" diyerek Anayasanın 68. maddesi ile bu durumdaki insanların siyasi haklarının kısıtlanamayacağını savunmaktadır.[194]

Komisyon, teklifi 5 kişilik alt komisyonun raporu esasında değerlendirmiştir. Teklif Anayasanın 68. maddesinin 2. fıkrasına bir ek yaparak, Yüksek Adalet Divanınca ve 38 Sayılı kanunu ile mahkûm edilip affedilmiş olanları hariç tutmaktadır. Komisyon bunu değiştirerek, 68. maddedeki "affa uğramış olsalar da" ibaresinin değiştirilmesinin amacı yerine getireceğini belirtmiştir. Bunun, rüşvet, irtikap, hırsızlık gibi yüz kızartıcı suçlardan kesin hüküm giymiş ve affedilmiş kişilerin temsil yetkisi kazanabilmesi endişesine neden olabileceğini belirten Komisyon, şu gerekçelerle bu endişelerin yersizliğini savunmuştur: Parlamentolar af yasalarını çıkarırken yüz kızartıcı suçları af kapsamı dışında bırakmaktadırlar; siyasi partiler adaylarını vatandaşların itibar göstereceği kişiler arasından seçmektedirler; ve Türk seçmeni aklıselimin emrettiği en isabetli tercihi yapmakta titizlik göstermektedirler. Komisyon, teklifin Geçici 11. maddeyi kaldıran hükmünü aynen benimsemiştir.[195] Bunun dışında, teklife bir yürürlük maddesi eklenmiştir.

TİP İzmir Milletvekili Cemal Hakkı Selek şu gerekçe ile Komisyon raporuna muhalefet şerhi koymuştur:

---

[192] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 90, (08.05.1969), s. 276.*

[193] *Sevk Sayısı: 900, "İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve İzmir C. Senatosu Üyesi Beliğ Beler ve 227 arkadaşının Anayasanın 68. maddesinin değiştirilmesine ve geçici 11. maddesinin kaldırılmasına dair kanun teklifi ve Anayasa Komisyonu raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 93'ün sonuna ekli, (14.05.1969), ss. 1-8.*

[194] *A.k., s. 4.*

[195] *A.k., ss. 5-6.*

Anayasa ve hukuk dışı davranışlariyle meşruluğunu kaybetmiş ve 27 Mayıs Devrimi ile mahkûm edilmiş sakıt iktidarın temsilcilerinin, bu teklifin kanunlaşmasıyla T.B.M.M.'sine girme olanaklarını elde etmeleri 27 Mayıs Devrimini haksız, mesnetsiz, hatta gayrimeşru bir tasarruf durumuna düşürecektir. Böyle bir teklifle gerçekleştirilecek değişiklik, 27 Mayıs Devrimine dayanan bugünkü Anayasa düzeninin meşruluğunu tartışma konusu yapacak ve demokratik siyasi hayatımızda daha büyük huzursuzluklara yol açacaktır.[196]

BİRİNCİ MÜZAKERE

Teklif, Anayasa Komisyonu Başkanı Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım'ın verdiği önergenin kabul edilmesi ile gündeme alınmış, basılıp dağıtılmasının üzerinden 48 saat geçmeden ve öncelikle müzakere edilmeye başlanmıştır. Yıldırım'ın önergesi aleyhinde söz alan Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci (TİP Grubu adına) ve şahsı adına TİP Konya Milletvekili Yunus Koçak İçtüzüğün yasaların müzakeresini düzenleyen hükümlerini hatırlatarak, bunlardan amacın yasa tekliflerinin dikkatlice incelenmesini sağlamak olduğunu hatırlatmışlardır. Ekinci ayrıca teklifin gündeme alınıp alınmaması konusunun Başkanlık Divanında müzakere edilmemesinin teamüle aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ekinci'ye göre Anayasa değişikliği teklifi "Anayasa düzenini tahribeden ve onun temelini teşkil eden 27 Mayısa gölge düşüren nitelikte"dir. Koçak ise halkın her sınıfı ve tabakasını ilgilendiren bir çok yasa teklifi varken, daha gündeme dahi alınmamış bir teklifin üstelik üzerinden 48 saat geçmeden müzakere edilecek olmasını eleştirmiş ve "bu sürat niçin?" diye sormuştur. Teklifin "Türk toplumunu içinden çıkamayacağı vahim bunalımlara" götürebileceğini iddia eden Koçak'a göre iki büyük liderin anlaşmasına karşı durulmaz havası içinde teklifin görüşülmesi ve karara bağlanması doğru değildir.[197]

Önerge lehinde söz alan Ankara Milletvekili Kemal Bağcıoğlu; Yıldırım'ın önergesinin teklifin *ivedilikle* görüşülmesi anlamına geldiğini iddia eden Ekinci'nin farklı anlamlara gelen "öncelik" (takdimen görüşme) ve "ivedilik" (müstecaliyet) kavramlarını karıştırdığını ifade etmiştir.[198] Önergenin sahibi Yıldırım ise Anayasa Komisyonu Başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada, teklif Komisyonda müzakere edilirken konunun kamuoyunda ve vicdanlarda gereği gibi tartışılmadığı gibi bir itiraz olmadığını ifade etmiştir.[199]

---

[196] *A.k., s. 7.*

[197] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 93 (14.05.1969), ss. 429-432.*

[198] *Güncel İçtüzük'te öncelik ve ivedilik kavramlarının farkı için bkz. Fahri Bakırcı, TBMM'nin Çalışma Yöntemi, (İmge: Ankara, 2000), ss. 190-197.*

[199] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 93 (14.05.1969), ss.432-433.*

AZİZOĞLU: MEDENİ TOPLUMLAR YARALARINI SARANLARDIR

Önergenin kabul edilmesinden sonra, Oturum Başkanı Ferruh Bozbeyli toplantı yeter sayısının 226, karar yeter sayısının üçte iki çoğunluk olan 300 olduğunu belirterek, YTP Grubu adına söz alan Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu'nu kürsüye davet etmiştir.[200] Sözlerine Türk siyasi tarihinin en önemli olaylarından birinin müzakere edildiğini belirterek başlayan Azizoğlu'na göre 1960 İhtilalinin en önemli nedeni iktidar ve muhalefetin birbirinin varlığına tahammül edememesidir. Azizoğlu, ihtilallerin toplumsal bünyede derin sarsıntılar yaratmamasının imkansız olduğunu, ancak medeni toplumların bu sarsıntıları ilk fırsatta tamir eden toplumlar olduğunu ifade etmiştir. Teklifin kabul edilmesiyle, Anayasada yabancı madde gibi duran bir pürüzün silineceğini savunan Azizoğlu, "İsmet Paşa'nın teklife katılması siyasi ortamı yumuşatmış, işi kolay hale getirmiştir" diyerek teklife olumlu oy vereceklerini duyurmuştur.

BÖLÜKBAŞI: MİLLİ MENFAATLERE VE REJİM İSTİKRARINA AYKIRI

MP Grubu adına Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı teklifin aleyhinde konuşmuştur.[201] Bölükbaşı'na göre, daha başından demokrasimizin çürük zemine oturmasında büyük sorumluluğu olan iki eski Cumhurbaşkanı (Celal Bayar ve İsmet İnönü), bir takım ince hesaplarla "bir siyasi barışma ve bahar havası oyununu" sahnelemektedirler. Samimiyetsiz olarak nitelendirdiği teklifin yaraları sarmaktan çok açacağını iddia eden Bölükbaşı, maruz kalacakları bütün isnat ve iftiralara rağmen, milletin selameti için, teklife "hayır" diyeceklerini belirtmiştir. Geçmişteki zihniyetleri ve "halen içinde bulundukları" ruh hali nedeniyle Yassıada mahkûmlarının affedilerek kamu görevlerine geri dönmelerinin sağlanmasını, milli menfaatlere ve Anayasanın ruhuna uygun bulmadıklarını -Af Yasası çıkarılırken yazdıkları bir mektupla- Cumhurbaşkanına bildirdiklerini hatırlatan Bölükbaşı, CHP'nin de müzakereler sırasında "27 Mayıs devriminin" meşruluğunu zedeleyeceği gerekçesiyle Af Yasasına karşı çıktığını vurgulamıştır. Bölükbaşı'na göre, CHP ve onun içinden çıkan GP'nin daha önce kamu görevlerine geri dönmesine karşı çıktığı insanlara, şimdi Parlamentoya girme, Hükümet ve Devletin başına geçme imkanı tanıması "normal mantık ve fikir ölçüleriyle" açıklanması mümkün olmayan bir çelişkidir. Bundan sonra, İnönü'ye yüklenen Bölükbaşı şöyle konuşmuştur:

Büyük Türk Milletine bir kere daha ifade edelim ki; Millet Partisi, af, müsamaha ve kardeşlik fikrinin daima yanında ve her gün bir başka türlü konuşan inançsız ve çıkarcı politikacıların daima karşısında olmuştur ve olacaktır. Özellikle 27 Mayıs ihtilâlinin zararlı akıl hocalığını yapan ve kendi çıkarı uğruna ihtilâli gayesinden uzaklaştıran ve idamlara mâni olabilecek zemini, sözlerini, «Peygamber buyruğu» sayan çevrelerde önceden hazırlamak

[200] *A.k., ss.434-435.*
[201] *A.k., ss.435-438.*

imkânına sahibolduğu halde bunu yapmayan ve son anda samimiyetsiz teşebbüslere girişen ve ihtilâlden sonra Devlete el koymak isteyen bir ihtirasla kırgınlıkları ve küskünlükleri artıran C.H.P.'sinin ve «her şey benim» diyen liderinin zihniyetinin karşısındadır.[202]

Bölükbaşı'na göre, İnönü bütün siyasi hayatı boyunca "kinim dinimdir" düsturuna bağlı kalmış, ancak 85 yaşına gelince "kin gütme davasını bu memlekette kaldırmak bende iman halindedir" şeklinde konuşmaya başlamıştır. Ancak iki eski Cumhurbaşkanının köşesine çekilmesi ile Türk milletinin huzura kavuşabileceğini ve siyasetin normal mecrasına girebileceğini savunan Bölükbaşı, rejimin selametini düşünerek teklife "hayır" oyu vereceklerini tekrarlamıştır.

İNÖNÜ: SORUMLU KİŞİLER DEĞİL, YETERSİZ KURUMSAL YAPIYDI

Ardından, CHP Grubu adına Malatya Milletvekili İsmet İnönü sadece Bölükbaşı'na cevap vermekle kalmamış, aynı zamanda ilk demokrasi tecrübesinin 1960 yılında başarısızlıkla sonuçlanması hakkında oldukça analitik bir değerlendirme yapmıştır.[203] 27 Mayıs askeri müdahalesini yapanların daha başından demokratik rejimi yeniden kurmak için hareket ettiklerini ilan etmesinin "şerefli bir hareket" olduğunu vurgulayarak sözlerine başlayan İnönü, demokratik rejimin kırılmasında sadece yönetici kişilerin değil, Anayasa gibi kurumsal yapı eksikliklerinin ve sert başlayan çok partili rekabetin daha sonra herkes için model haline gelmesinin de etkili olduğuna dikkat çekmiş, ve eklemiştir:

10 senelik tahlilden ve tecrübeden sonra kanaatim odur ki, bunu [askeri müdahale ile sonuçlanan süreci] münhasıran baştakilerin hataları farz etmek yanlıştır. Bu, her yönü ile cemiyet nizamının zaruri olan neticesi idi. O zaruri netice, onları felâkete uğrattı, yeni rejim geldi.[204]

Bu çerçevede, yaşanan tarihsel süreci bir ilerleme olarak değerlendiren İnönü, 1961'deki ilk koalisyondan itibaren geçmişin yaralarını sarmayı amaçladığını, ancak müdahaleyi yapanların güvence araması, siyasi gerilim, isyan (Aydemir Olayı) ve Kıbrıs Krizi gibi nedenlerle bu yöndeki adımları tedricen ve gecikerek atmak zorunda kaldığını vurgulamıştır. Bölükbaşı'nı kastederek ancak "kafasında bir yeri eksik" olan birinin Bayar ile kendisinin gizli bir tertip içinde olduğunu iddia edebileceğini söyleyen İnönü, teklifin kabul edilmesi halinde 27 Mayıs düzeninin adım adım çözüleceği iddialarını -27 Mayıs ile gelen Çift Meclis sistemi, Doğal Senatörler, Anayasa Mahkemesi,

---

[202] *A.k., s. 437.*
[203] *A.k., ss. 438-444.*
[204] *A.k., s. 442.*

Anayasanın katılığı[205] gibi çeşitli kontrol ve denge mekanizmalarını sayarak-reddetmiştir. İnönü, daha önce bu türden kurumsal düzenlemeler olmadığı, dolayısıyla Anayasa kolayca değiştirilebildiği için 1960 yılında demokratik rejimin kırıldığına dikkat çekmiştir. Yine aynı çizgide, İnönü, çıkarılacak siyasi affın Anayasanın başlangıcında yer alan "Anayasa ve Hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti" ifadesine aykırı olduğu iddiasını da şu sözlerle reddetmiştir: "Bir iktidarın meşruiyetini kaybetmesi, münhasıran başında bulunan adamların hatasından gelmez. Türlü kanaatlerden, türlü kanunlardan ve türlü alışkanlıklardan gelir."[206] 1960 öncesinde geçerli olan *kuvvetler birliği* ilkesinin Kurtuluş devri ve İmparatorluğa ve onun köklü anlayışlarına karşı mücadele şartlarından kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu vurgulayan İnönü, Bölükbaşı'nın kendisini bu Anayasayı değiştirmemekle suçlamasını "insafsızlık" olarak nitelendirmiştir.

Bizde askeri ihtilaller hep kısa hedefli olmuştur, ihtilalden sonra Hükümet olarak kalanlar başarılı olamamışlardır diyen İnönü, İttihat ve Terakki yönetimini örnek göstermiştir: "Askeri ihtilal yaptı, geldi ve Edirne'yi aldı, 1912'de bunu yaptı, 1918'de, altı sene sonra da bütün İmparatorluğu düşman eline bırakarak memleketten kaçtı."[207] İnönü, Anayasa değişikliğine destek verdiği için kendi partisinden "azar işittiğini" ancak arkadaşlarını ikna edeceğinden emin olduğunu ve teklif kabul edilince Anayasanın bütün ilkelerinin yavaş yavaş değişeceği korkusunun yersiz olduğunu söyleyerek kürsüden ayrılmıştır.

FEYZİOĞLU: GEÇİCİ 11. MADDE DEĞİŞTİRİLMELİ

GP Grubu adına Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, siyasi hakların iadesi konusuna parti hesabı yaparak bakmadıklarını ve konuyu bir siyasi mücadele ekseni haline getirmediklerini belirterek, yeni bir öneri getirdiklerini duyurmuş ve bu metni açıklamıştır.[208] İstenmeyen bazı sonuçlar doğurabileceği gerekçesiyle 68. maddedeki "affa uğramış olsalar da" ifadesini kaldırmanın doğru olmayacağını ileri süren Feyzioğlu'na göre, Geçici 11. maddede değişiklik yapılarak amaca ulaşılabilir. Bu çerçevede, Yüksek Adalet Divanınca hüküm giymiş olanların, 21-22 Mayıs Olaylarından dolayı mahkûm edilip affedilmiş olanların ve 38 sayılı Tedbirler Kanuna göre mahkûm olanların yukarıdaki fıkrada konmuş olan seçilme yasağına tabii olmayacakları fıkrasının Geçici 11. maddeye eklenmesini isteyen Feyzioğlu, böylece örneğin yüz kızartıcı suçlardan

---

[205] *Katı Anayasa değiştirilmesi zor Anayasalardır. Bkz. Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2000), s. 403.*

[206] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 93, (14.05.1969), s. 442.*

[207] *A.k., s. 444.*

[208] *A.k., ss. 444-449.*

ağır hapis cezası almış olanların seçilme hakkı kazanmasının önüne geçileceğini savunmuştur. Feyzioğlu, siyasi affa karşı olmadıklarını ve verecekleri önergenin teklifte bir iyileştirme olarak değerlendirilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.

Yassıada mahkumlarının tedricen affedilmesinin şartlardan kaynaklandığını ve bunun bir polemik konusu haline getirilmemesi gerektiğini söyleyen Feyzioğlu, doğası gereği siyasi mahkumiyetlerin her zaman kamu vicdanında değişik izler bıraktığını da vurgulamıştır. Bazılarının suçlu bulduğunu, başka bazıları suçlu bulmaz. Feyzioğlu, Türkiye'de şartların değiştiğini, bu yeni şartlar altında Milliyetçilerin, Cumhuriyetçilerin, Mustafa Kemalcilerin geçmişle ilgili kısır tartışmaları bir kenara bırakıp, yoksulluğu yenmek gibi başka mücadeleleri yürütmesi gerektiğini ve Anayasa değişiklik teklifinin bu amaca hizmet edeceğini ileri sürmüştür.

AYBAR: YASSIADA MAHKÛMLARI HARİÇ

Teklif aleyhine konuşan ikinci, ve son milletvekili TİP Grubu adına Mehmet Ali Aybar'dır (İstanbul). Aybar'a göre teklif kişisel nedenlere dayanmaktadır ve Anayasal düzende gerilemeyi ifade etmektedir. Anayasanın başlangıcında belli *kişilerin* mahkûm edildiğini ve Anayasayı tehlikeye düşürmeksizin bu kişilerin siyasi haklarının iade edilemeyeceğini savunan Aybar, Alman Anayasa Mahkemesinin kararlarına dayanarak Anayasa içinde de -temel ilkeler ve ikinci derecedeki maddeler olmak üzere- bir hiyerarşi olduğunu ileri sürmüş ve 1961 Anayasasının başlangıcının temel ilkelerden olduğunu savunmuştur. Aybar, Yassıada hükümlüleri hariç, affa kavuşmuş hükümlülerin siyasi haklardan yararlanmasına bir itirazları olmadığını ve bu doğrultuda bir önerge vereceklerini ifade etmiştir. "Tarih insanların iradesi dışında oluşur" anlayışında olan İnönü'nün ilk demokrasi tecrübesinin başarısızlıkla sonuçlanmasını "bir nevi kadercilikle" açıkladığını öne süren Aybar, "iktidar sandalyesinde oturanlar için tarihi olaylara seyirci kalmak ve tarihin dar boğazlara gitmesinden sorumsuzluk içinde bulunmak, asla düşünülemez" demiştir.[209] Yassıada mahkûmlarının Anayasayı tahrip etme maksat ve niyetlerinin gizli olmadığını iddia eden Aybar, halkın bu kişilerin siyasi hakları iade edilsin gibi bir talebi olmadığını öne sürmüştür. Mecliste irticayı büyük bir şiddetle kınayan İnönü'nün,[210] esasen irticai nitelikte olan teklife öncülük etmesini hayretle karşıladığını belirten Aybar, Anayasanın iç hiyerarşi nedeniyle

---

[209] *A.k., s. 450.*

[210] *Aybar bu noktada Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesinde meydana gelen olaylar nedeniyle İnönü'nün verdiği Gensoru önergesine ve bu önergenin müzakerelerinde yaptığı konuşmaya göndermede bulunmaktadır. 1966'da Nurcular, 1968'de din ve Tanrı konusunda söylediği sözleri tepkilere yol açan Öktem'in cenaze namazının kılınması, çoğunluğu çember sakallı kişiler tarafından engellenmeye çalışılmıştır. İnönü gerek basına yaptığı açıklamalarda gerekse verdiği gensoru önergesinin müzakerelerinde olayları "bir 31 Mart vakası" olarak değerlendirmiştir. Bkz. "Yürekli Bir Hukukçu," Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980, cilt 3 (Yapı Kredi Yayınları: İstanbul 2005), s. 222.*

kendi ile çelişebilen durumlar olabileceğini savunarak, getirilen teklifin Anayasanın temel ilkelerine aykırı olduğu iddiasını tekrarlamıştır.

DEMİREL: VEHİMLERE LÜZUM YOKTUR

Başbakan Isparta Milletvekili Süleyman Demirel kısa konuşmasında; iç olaylar nedeniyle oluşmuş yaraların sarılması ve iç barışın sağlanmasıyla, milletin gücünün ve devletin dış itibarının artacağını savunmuştur. Anayasanın, bütün fertleri "kaderde, kıvançta ve tasada ortak" saydığına; insan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, ferdin ve toplumun huzurunu gerçekleştirmeyi ve güvence altına almayı devletin hedefi olarak belirlediğine; ve vatandaşların ayrıma tabii tutulmasına karşı olduğuna dikkat çeken Demirel şu soruyu sormuştur:

Fertleri birbirinden korkan, birbirini kendileri için tehlikeli sayan, birbirine kırgın, küskün bir toplum, kaderde, kıvançta ve tasada nasıl ortak olabilir? Böyle bir toplum içerisinde huzur nasıl gerçekleştirilebilir ve nasıl teminat altında tutulabilir?[211]

Siyasi özgürlüğün insan haklarının temelini oluşturduğunu belirten Demirel, bir kısım vatandaşların siyasi haklardan mahrum bırakıldığı durumda, siyasi özgürlüklere sahip olanların imtiyazlı duruma geleceğini vurgulamıştır. Teklifin, Anayasanın ruhu ile bağdaşmadığı iddialarını reddeden Demirel, siyasi hakların iadesini hem insan hakları, hem de milli menfaatlerimiz bakımından gerekli gördüklerini, bununla çekişmelerin sona ereceğini söylemiş ve bazı endişeleri gidermek amacıyla eklemiştir: "Vehimlere lüzum yoktur. Kimsenin güvensizlik duygusu içinde olmasına lüzum yoktur."[212]

BÖLÜKBAŞI: SORUMLU İNÖNÜ'DÜR

MP Grubu adına ikinci defa söz alan Bölükbaşı, tek parti itiyatlarının hâkim bulunduğu, tek parti kanunlarının hâkim bulunduğu bir zamanda demokrasinin kurulamayacağını bilemeyecek bir yaşta mı idi" diye sorarak demokrasiye geçilirken "teminatlı bir Anayasa" yapılmamasından İnönü'nün sorumlu olduğunu iddia etmiştir.[213] Vaktiyle, İnönü'ye ahşap eve elektrik tesisatı yapmaya kalkıştıklarını söylediğini ifade eden Bölükbaşı, Adnan Menderes'in asılmasına neden olan olaylardan İnönü'nün sorumlu olduğunu ima etmiştir. Bundan sonra, İnönü'nün Ordu'dan gelen Yassıada mahkumlarına af çıkmasın baskısına iddia ettiği gibi direnç göstermediğini ileri süren Bölükbaşı, Ordu'dan gelecek tepkilerden çekindiği için yine bir siyasi suçlu olan Talat Aydemir'in [ve Fethi Gürcan'ın] asılması için oy kullanan İnönü'nün idamların aleyhinde olduğu iddiasının da samimi olmadığını söylemiştir. Demirel'i de cevaplandıran

---

[211] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 93 (14.05.1969), s. 453.*
[212] *A.k., s. 453.*
[213] *A.k., s. 455.*

Bölükbaşı, Ülkedeki huzursuzluğun kaynağının 27 Mayısı gayrimeşru sayanlar olduğunu, Bayar'ın Anayasal düzene bağlı olduğu şeklinde bir beyanı olmadığını ve böyle bir beyanda bulunmayan kişileri parlamentoya davet etmenin, huzuru davet etmek olmadığını ifade etmiştir.

YILDIRIM: TEKLİF İSABETLİDİR

Anayasa Komisyonu Başkanı Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım, siyasi parti gruplarının teklife olumlu yaklaşmasını teşekkürle karşılamış ve sırasıyla Feyzioğlu'nun önerisini ve TİP ve MP'nin eleştirilerini ele almıştır. Feyzioğlu'nun önerisi karşısında Yıldırım ilk Anayasanın ilan edildiği 1876'dan itibaren hiç bir Anayasada affedilen kişilere siyasi yasak getirilmediğini, esasen "affedilseler de" ifadesinin 1961 Anayasasının hiç bir taslağında olmadığı ve bu ifadenin Anayasaya son anda konulmuş olduğu bilgisini vermiştir. Yıldırım ayrıca yüz kızartıcı suçlardan mahkûm olup affedilmiş kişilerin parlamentoya geleceği endişeleri karşısında yukarıda aktarılan Komisyon Raporundaki hususları da tekrarlamıştır.

Teklifin kabul edilmesi ile 27 Mayısın meşruluk temelinin zedeleneceği iddialarını reddeden Yıldırım, 27 Mayısın Anayasa olduğunu; Anayasa hükümleri arasında bir hiyerarşi olmadığını; ve Aybar'ın Anayasada bir hiyerarşi olduğu iddiasının keyfi ve Anayasaya saygısız bir tutum olduğunu ifade etmiştir. Teklifin 27 Mayısın meşruluk temelini zedeleyeceği endişesinin sadece en küçük iki parti grubu tarafından ileri sürüldüğünü ve bunun da Komisyonun isabetli bir teklif ile Genel Kurula geldiğinin göstergesi olduğunu vurgulayan Yıldırım, Af Yasasında eksik kalan bir unsurun bu değişiklikle tamamlanacağını söylemiştir.

Yıldırım'ın konuşmasından sonra kısa bir söz alan Feyzioğlu, Anayasa tarihine dair verilen bilgilerin doğru olduğunu, ancak düzenleme ile yüz kızartıcı suçlardan mahkum olanların Meclis'e gelemeyeceğinden emin olunamayacağı görüşünü tekrarlamıştır. Feyzioğlu verdikleri önerge dikkate alınmasa dahi, teklife olumlu oy vereceklerini belirtmiştir.

Verilen kifayet önergesi aleyhine ve CHP Grubu adına Hatay Milletvekili Hüsnü Özkan söz almış ve Bölükbaşı'nın İnönü hakkındaki iddialarının doğru olmadığını açıklayabilmesi için müzakerelerin devam etmesini istemiştir. Kifayet önergesinin kabulünden sonra, 68. maddede değişiklik yapan tasarının ilk maddesi hakkında söz alan olmamış, ancak iki değişiklik önergesi verilmiştir. Bunlardan birincisi Yassıada mahkûmlarını siyasi aftan hariç tutmaktadır ve TİP milletvekillerinden yukarıda söz alan Ekinci ve Hatay Milletvekili Yahya Kanbolat tarafından verilmiştir. İkinci önerge GP Grup Başkanvekili Çorum Milletvekili Hilmi İncesulu tarafından verilmiştir ve Feyzioğlu'nun yukarıdaki konuşması doğrultusunda sadece Geçici 11. maddede bir değişiklik yapılmasını öngörmektedir. Her iki önerge de reddedilmiş, ve madde işaretle yapılan oylama sonucunda Komisyondan geçtiği gibi kabul

edilmiştir. İşaretle oylanan ikinci madde Geçici 11. maddeyi yürürlükten kaldırmaktadır. Teklifin son maddesi yürürlük maddesidir.

İKİNCİ MÜZAKERE

İkinci tur müzakereler, yine Yıldırım'ın -İçtüzük 76. maddeye dayanarak "parti grupları sözcülerinin çoğunluğu, bu kanun teklifinin topluma huzur sağlayıcı vasfını belirterek biran evvel çıkarılması lüzumunda ittifak etmişlerdir" gerekçesiyle- teklifin gündeme alınmasını talep eden önergesinin kabulü ile ertesi gün (15 Mayıs 1969) tarihinde başlamıştır.[214] Ekinci ve İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Yıldırım'ın önergesi aleyhinde konuşan iki milletvekili olmuştur. Ekinci, teklifin ciddiyetle değerlendirilebilmesi için birinci müzakerenin üzerinden 5 gün geçmesinin zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Tahtakılıç ise "bu acelecilik niçin?" diye sormuş ve AP ve CHP gruplarının 5 gün sonra aynı çoğunluğu sağlayamayacakları endişesi içinde olduğunu ima etmiştir. Tahtakılıç, huzurun iki kişinin (Bayar ve İnönü) gölgesinde olmadığını ifade etmiştir. Önergesini savunan Yıldırım, teklifi incelemek için zamana ihtiyacımız var diyen Ekinci'nin, teklif hakkında grup adına görüş belirten TİP Genel Başkanı ile çeliştiğine işaret etmiştir. Yıldırım, Tahtakılıç'a cevaben, teklifin daha Senato'dan geçeceğini, Parlamentonun yakında tatile girme ihtimalinin olduğunu ve teklifin bir an önce kabul edilmesinin toplum yararına olduğu konusunda iki küçük parti grubu hariç görüş birliği olduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra Oturum Başkanı Bozbeyli teklifin gündeme alınmasını ve 5 gün geçmeden müzakere edilmesini ayrı ayrı oya sunmuştur.

İçtüzük hükümleri gereği tasarıların/tekliflerin ikinci müzakeresinde sadece değişiklik önergeleri müzakere edildiği için, önce Ekinci ve Kanbolat'ın yukarıda belirtilen değişiklik önergesi müzakere edilmiştir. Önergelerini savunmak için söz alan Ekinci, teklifin Anayasanın ruhuna aykırı olduğu ve 27 Mayıs devriminin meşruiyetini kaybetmesine neden olacağı yönündeki görüşlerini tekrar etmiş ve amaçlananın bir "restorasyon" olduğunu iddia etmiştir. 38 Sayılı tedbirler kanununun kaldırılmasından sonra ikinci adımı oluşturan Anayasa değişikliği teklifini, Milli Birlik Komitesinin karar ve tasarruflarının tamamen tasfiye edilmesini ve doğal senatörlük kurumunun kaldırılması adımlarının takip edeceğini iddia etmiştir. Böylece Yassıada mahkûmlarının siyasi yasaklarının kaldırılmaması gerektiğini ifade eden Ekinci'nin değindiği ikinci konu ise fikir suçları nedeniyle siyasi hakları ellerinden alınanlara af getirilmesidir. TCK 141. ve 142. maddeden ceza alanlar için hiç bir af çıkarılmamasını "bu vatandaşların günahı nedir?" diyerek eleştiren Ekinci, huzurun sadece bir zümrenin siyasi haklarının iadesi ile değil, bütün fikir suçlularına siyasi haklarının geri verilmesi ile sağlanabileceğini savunmuştur.

---

[214] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 94, (15.05.1969), ss. 509-511.*

Ekinci'ye göre önce fikir suçluları siyasi haklarına kavuştuktan sonra, "belki" Yassıada mahkûmlarına siyasi haklarının iade edilmesi ile huzur sağlanabilir.[215]

Ekinci ve Kanbolat'ın önergesi aleyhinde söz alan Hatay Milletvekili Talat Köseoğlu, teklifin 27 Mayısın meşruiyetini zedeler bir nitelikte olmadığını ifade etmiştir. Ekinci'nin Yassıada mahkumları affedilmesin, fakat fikir suçluları affedilsin fikrini "sakat" olarak nitelendiren Köseoğlu; yürütme dışında, yasama organı üyelerinin de Yassıada'da mahkum edildiğini, bunların da fikirlerini oylarıyla ifade etmiş kişiler olduğunu vurgulamış, ve önergenin aleyhinde olduğunu belirtmiştir. İkinci değişiklik önergesi olan İncesulu'nun önergesi hakkında söz alan olmamıştır. Her iki önerge de ikinci defa reddedilmiş ve metin komisyondan geçtiği gibi kabul edilmiştir. Bundan sonra, iki ayrı önergede Anayasa değişiklik teklifinin açık oylanması istenmiştir.

Ancak, oylamaya geçilmeden önce Tahtakılıç teklifin tümü aleyhine söz almış, ancak çekinser olduğunu belirten bir konuşma yapmıştır. İnönü'nün İttihat ve Terakki hakkındaki görüşlerinin doğru olmadığını ileri süren Tahtakılıç, Yüksek Adalet Divanı tarafından verilecek olan idam cezalarının onaylanmasına, İhtilalin "önlemeyi şiar edindiği kardeş kavgasını bertaraf eylemek şöyle dursun, belki de yıllar boyunca izleri silinmeyecek bir kin ve nifak kaynağı teşkil edecek"tir gerekçesiyle karşı çıktığını belirtmiştir.[216] CHP ve AP liderlerinin tutumu nedeniyle 27 Mayıstan bu yana kinlerin arttığını ve husumetlerin körüklendiğini söyleyen Tahtakılıç, İnönü'nün 3-5 gün evvel Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze töreninde meydana gelen olaylar nedeniyle Türkiye'de 31 Mart tehlikesi olduğundan bahsetmesi ile Yassıada mahkûmlarına siyasi af getiren teklifin bağdaşmadığını ileri sürmüş ve böylece İnönü'nün çelişki içinde olduğunu ima etmiştir. Tahtakılıç'a göre, teklif, estirilen rejim bunalımı havasının köklenmesine neden olmaktadır.

Demokrasi tecrübesinin 1960'ta başarısızlıkla sonuçlanmasını yetersiz Anayasa ile açıklayan İnönü'ye zamanında güvenceli bir Anayasa yapma teklifini götürdüklerini ifade eden Tahtakılıç, İnönü ve Bayar'ı kastederek "bu iki şahsın evvela halka itimadı, güveni olmamıştır; ondan sonra rejime inanmamışlardır" demiştir.[217] Bu çerçevede, Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü'nün Parti tüzüğüne kendisini "Milli Şef," yani değişmez Genel Başkan ilan eden bir madde koydurduğunu hatırlatan Tahtakılıç, "bunu da mı demokrasi fikri ile yapmıştır" diye sormuştur.[218] Teklife, zamanı bakımından karşı olduğunu belirten Tahtakılıç, "biz ne istersek Türkiye'de o olur" diyen iki kişinin arzusu ile memlekette huzur olmayacağı görüşünü tekrarlamıştır.

Teklifin tümü lehinde bir konuşma yapan Erzurum Milletvekili Nihat Diler ise, millet olarak üstünlüklerini bildiğimiz için demokrasi rejimini

---

[215] *A.k., ss. 513-516.*
[216] *A.k., s. 520.*
[217] *A.k., s. 521.*
[218] *A.k., s. 521.*

seçtiğimizi; 1960 ihtilalinin demokrasinin bütün teminat ve müesseselerini kuramadığımız için olduğunu; ve teklifin kabul edilmesi "kin ve husumet duyguları cemiyetimizin bünyesinden silinmiş" olacağını ifade etmiştir.[219]

İsim okunarak yapılan açık oylamada 29 ret ve 1 çekinser oya karşılık 309 kabul oyu verilmiş ve Anayasa değişikliği teklifi Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

TEKLİFİN SENATODA KOMİSYONA ÇEKİLMESİNİN NEDEN OLDUĞU TEPKİLER

İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın, Devlet Başkanının Parlâmentonun bir tasarrufu hakkındaki beyanlarını uygun bulmadığına dair demeci[220]:

Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım;

Tarih diyor ki; «Çeşnisiyle, kendisine mahsus şuuru ile, Devlet bütünlüğü hayaliyle bir Türk Milleti var.» Ümidimiz, hayalimiz o idi ki; bu Türk Milleti temelli bir demokratik Devlet kuruluşuna sonuna kadar erişecek ve bunu bütün müesseseleriyle gerçekleştirmiş olacak. Bu ümit ve hayalle yaşayanlardan birisiyim. Şimdi de bu işin ümide, hayale kaldığı inancı içindeyim; fakat bir mesele hakkındaki görüşümü yine ifade etmeden geçemeyeceğim.

Sayın arkadaşlar,

Ben bu gündem dışı konuşmayı 3 gün evvel istemiştim. Hassas terazi gibi olduğunu bildiğim bu demokratik rejimin hassasiyetini ifade ederek, Devlet Başkanının bir Meclis tasarrufu hakkındaki beyanları üzerinde görüşümü ifade etmek istemiştim. Şimdi, bu görüşümün ilerisinde birtakım hâdiseler oldu ve ben yine hayal ve ümit âlemine dönmeye mecbur oldum; fakat düşüncelerimi söylemeden bu kürsüden ayrılmayacağım.

Sayın arkadaşlar, modern demokrasi hukuku bugün, İtalya Faşizmi üzerine demokratik bir Devlet kurmaya muvaffak oldu, Alman Nasyonal Sosyalizmi üzerinde bir Devlet kurmaya muvaffak oldu. Öyle anlaşılıyor ki biz, zihniyetlerimizle, idrakimizle, her türlü millî heyecanımızla, Türkiye'de, istiklâl mücadelesiyle beraber millî egemenliğe dayanan bir Devlet şuurunda en modern müesseseleri kurduk, fakat maalesef huzurlu bir Devlet kuruluşu içerisinde değiliz. Bu, neden böyle oluyor?

Arkadaşlar bu, şimdiki halde mevcut Anayasa, 15 yıldır dâvacılığını şahsan da yaptığım Anayasa, şöyle bir anagörüşü ihtiva eder: Egemenlik milletindir, fakat Millet egemenliğini Anayasa çerçevesinde kullanır. Yasama hakkı Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Büyük Millet Meclisi yasama hakkını bu Anayasanın çerçevesinde kullanır. Devlet Başkanı, millî bütünlüğün

---

[219] *A.k., s. 523.*

[220] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 97, (22.05.1969), ss. 581-582.*

temsilcisi ve Devletin Başkanıdır. Fakat Anayasanın ruhu ve çerçevesinde vazife gördüğü zaman bu iş yürür.

Şimdi, ben, Devlet Başkanının son tasarrufuna baktım. Bir yasama konusu hakkındaki fikrimiz şu veya bu olabilir. Parlâmentoya gelmiş, Meclisten birisi reyini izhar etmiş, karar almış, 2 nci meclis de müzakere halindedir. Maalesef diğer perde arkası hâdiselerden hiç malûmatımız olmaz, ebediyen de olmamasını arzu ederim, şimdiden sonra hepsinin de vâridolmaması hayaliyle yaşayacağım... Fakat Devlet Başkanı kalkıyor: «Bu kanunu uygun görmüyorum» diyor.

Hayır arkadaşlar, bakınız bu Millet Meclisinin tarihinde nasıl bir şey var. Aslında Türk Anayasasında veto hakkı yoktur, kanunların tekrar müzakeresini istemek hakkı vardır. Bu bir veto hakkı değil arkadaşlarım. Bu, Devlet Başkanına verilmiş bir kanun konusunun, yasama konusuna giren bir mevzuun tekrar müzakeresini istemek hakkıdır. Fakat bu, Meclisiyle, Senatosuyla kararını verip, neticesi, kanun tasarısının kabul edilmesinden sonra başlayan bir haktır.

Binaenaleyh bir konu, Parlâmentonun çerçevesine girip de, yasama yetkisi dâhilinde ele alındığı andan itibaren, bu mevzu kanunlaşıncaya kadar Devlet Başkanının bir şey söylemeye hakkı yoktur.

Niçin Devlet Başkanı üzerinde duruyoruz? Başka şeyler... Arkadaşlar söyledim; perdenin arkasını izah etmek Hükümete düşer. Bugün Parlâmento daha büyük hâdiseler karşısındadır. Bunu da göz yumarak geçmiyorum, günü gelince o hususta da söz alacağım. Fakat bugün, üzerinde, 3 gün evvel telgrafla istediğim gündem dışı konuşma...

Arkadaşlarım, bu hassas terazi, bu demokrasi, her noktası en küçük rutubet almadan, en küçük zerre konmadan yaşar. Meclis, Meclis olduğu zaman, Devlet Başkanı yetkilerinin çerçevesinde kaldığı zaman, icra icra kudretine sahibolduğu zaman, Anayasa Mahkemesi kuruluş çerçevesinde vazife yaptığı zaman, Yüksek Hâkimler Şûrası hayal ettiğimiz tarafsız hâkimlerin sevkü idaresini üzerine aldığı zaman bu müessese yürür. Bu müesseselerin sahibi çıkmadığı anlaşılıyor, bu ayrı bir meseledir. Fakat size yine ümide ve hayâle kalan bir şeyi söyleyeyim; bugün artık Jules Verne'in gördüğü rüya içerisindeyiz. Hayal etmiştir; Ay'ın fethiyle meşguldür.

Türk Parlâmentosunun âmme vicdanına şunu söyleyeyim: Arkadaşlar, Parlâmentonun yasama yetkisi çerçevesine giren bir mevzuda gayritabii hareketlere, kanunsuz davranışlara müsamaha ettiğiniz günden itibaren bu Parlâmento mevcudolmaz, demokrasi mevcudolamaz..

Bir noktada felsefi bir hata var; arkadaşlar, egemenlik idaresinin esası halk reyinin hâkim olması esasıdır, temel buna dayanır. Kim rey kazanır? Rey kazananlar hakkında fikrin nedir? O ayrı bir meseledir. O hususdaki fikirlerimi söylemiştim, ama bu aşamayı, bu noktayı aşıp da arkadaşlar herkes memlekette

canının istediğini yaparsa demokrasi değil, sağlam bir devlet nizamı da yürümez.

Ben şimdi, herkesin eteklerindeki taşı dökmesi gününü bekliyorum ve Anayasanın çerçevesine girecek yeni bir âlemin hayali için yine mücadele etmek üzere hazırlanıyorum.

Hepinizi hürmetle selâmlarım.

Afyonkarahisar Milletvekili Muzaffer Özdağ'ın, rejim buhranına sebebiyet verdiği iddiasiyle Hükümet hakkında bir gensoru açılmasına dair önergesi. (11/81)[221]

Millet Meclisi Başkanlığına;

Özü: Millete karşı asli vazife ve sorumluluğunun icabını ifadan kaçınan, yurdu, rejimi basiret ve iyiniyetten uzak tutumuyla buhrana sürükleyen Demirel Hükümeti hakkında gensoru açılma isteği.

1. Hükümetin asli vazifesi milletin saadet ve selâmetini huzur ve refahını, yurt güvenliğini, Devlet kuvvetini temin edecek tedbir ve icraatı yürütmektir.

Uzun felâket, gaflet, ihmal devirlerinin artığı çözüm bulmamış sayısız meseleler önünde, yokluk çaresizlik sıkıntıları içerisindeki halkımızın Hükümetinden beklediği budur.

Ağır tehdit ve tehlikelere mâruz, dünya için savaş odağı bir bölgede mevki almış Türk Devletinin hayat ve beka güç ve kudreti bulabilmesi, varlığını geliştirerek koruyabilmesi Cumhuriyet Hükümetinden devamlı uyanıklık, ciddiyet, feragat, fazilet, basiret ve üstün hizmet çabası ister.

Cumhuriyet Hükümetlerinin teklif, tedbir, karar ve icraatına kişi zümre, parti çıkarları, kısa vadeli oy ve seçim kaygısı taşıyan hasis hesaplar değil, Türk Milletine umut ve refah, Türk Devletine kudret vermek fikri hâkim olmalıdır.

Millî ve meşru olma iddiasını taşıyan bir yönetim milletin bütününün hizmetinde bulunmak, fiil ve kararlarında milletin asli ihtiyaçlarını, menfaatlerini önde ve üstün tutmak zorunluluğundadır.

Bir Hükümet, bir iktidar için gerçek meşruiyet temeli halk çoğunluğunun seyyal oyuna dayanmak değil, millet bütünlüğünün, Devletin hizmetinde bulunmaktır.

İktidarlar, hükümetler sadece icraatlariyle, yaptıklariyle değil, ihmalleriyle, yapmadıkları, yapamadıklariyle de sorumlu tutulurlar.

Çağın gerisinde kalmış, ciddî meseleler, ağır sıkıntılar içindeki Türkiye'de zaman millete ait ve Hükümet tasarrufunda bulunan hayati değerde bir millî servet ve imkândır.

Zamanın her saniyesinin millet hizmetinde müspet icraatla değerlendirilmesi esastır.

---

[221] *A.k., ss. 583-584.*

Demirel Hükümeti vazife ve sorumluluk mevkiine geldiği andan günümüze kayıtsızlığın, umursamazlığın, basiretsizliğin, ehliyetsizliğin örneği olmuştur.

Kütle mesele ve ıstıraplarına karşı duygusuzluk ve ilgisizlik, milletlerarası siyasi durum ve devlet güvenliğini ilgilendiren gelişmelerde gaflet ve kayıtsızlık, millî şeref ve itibarla ilgili meselelerde umursamazlık sembolü olan Demirel Hükümetinin davranışlarına yön ve mihver, iç politikada suni huzursuzluk yaratmak ve bunu istismar etmek olmuştur.

Siyasi af konusu Demirel Hükümetinin menfi politika ve zihniyetine tipik bir misaldir.

Bu menfi meslek ve zihniyetin yurdu, rejimi, milleti içine düşürdüğü büyük zararlara malolan ağır buhranı hâlâ yaşamaktayız.

Basiret, iyiniyet ve ehliyetten yoksun küçük hesap ve hırsların yönettiği bir politika ile yurdun, rejimin ve Devletin içine düştüğü buhranın âmil ve sorumlusu Demirel Hükümetidir.

Yaşanan, daha vahim gelişmeler gösterme istidadı taşıyan buhrandan çıkış, milleti Devleti daha ağır zararlardan korumak, milletin gerçek menfaatlerinin hizmetinde bir hükümet teşkiline imkân hazırlamak için sorumlu Demirel Hükümeti hakkında Anayasanın 89 uncu maddesi gereğince gensoru açılmasının teminini dilerim.

Saygılarımla.

Afyon Milletvekili

Muzaffer Özdağ

Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre'nin, Parlâmentonun yasama faaliyeti üzerinde mânevi baskı yapılmasına teşebbüs edilip edilmediği konusunda bir Meclis araştırması yapılmasına dair önergesi. (10/52)[222]

Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına;

Affedilmiş bazı vatandaşlara siyasi haklarının verilmesi yoluyla memlekette normal bir demokratik hukuk vasatının teessüsü için girişilen gayretler ortaya üzerinde ciddiyetle durulması gereken daha mühim bir mesele çıkarmıştır.

Af mevzuunda hazırlanan ve Anayasanın 68 inci maddesinin değiştirilmesini ve geçici 11 inci maddesinin kaldırılmasını hedef alan ve Millet Meclisimizce kabul edilen kanun teklifinin, Cumhuriyet Senatosunda reddedilmesini temin maksadiyle, alt kademelerden baskı yapıldığını ileri süren bir kısım komutanlar tarafından teşebbüslere girişildiğine dair efkârı umumiyemize haberler intikal etmiştir.

Yasama organının tesirden azade normal şartlar içerisinde çalışma imkânını selbetmeye ve Parlâmentoyu mânevi baskı altında tutmaya matuf

---

[222] *A.k., ss. 584-585.*

teşebbüslerin mevcudiyetinin iddia edilmiş olması demokrasimiz ve millî iradeye gölge düşürecek bir mahiyet almıştır.

Çok mahdut bazı çevreler tarafından ihdas edilmek istenilen ve kahraman ordumuzun demokrasiye bağlı ve millî iradeye hürmetkar büyük kütlesinin maksat ve gayesine asla uymayan bu tutum ve davranışların ordumuzun siyaset dışı, bitaraf hüviyetiyle bağdaşmayacağı aşikârdır.

Bu kabîl tutum ve davranışların menşei ne olursa olsun tahkiki ile vakıaların gerçek yüzünün ortaya çıkarılması gerek Parlâmentomuz ve gerekse ordumuza yöneltilen suizanların izalesi bakımından bir zaruret halini almıştır.

Anayasamızın 110 uncu maddesine göre, T.B.M.Meclisi mânevi varlığında Başkomutanlık rütbesini taşımaktadır. Bu sebepten duruma vaziyet etmek vazife ve salâhiyeti her şeyden evvel Parlâmentomuza verilmiş bulunmaktadır.

Anayasamızın mezkûr maddesi her ne kadar Riyaseti Cumhura temsil yetkisi ve Bakanlar Kuruluna icra vazifesi ve Meclislerimize karşı da mesuliyet yüklemiş ise de, millî iradeye ve demokratik rejimin mevcudiyetine yönelen her türlü hukuk dışı hareketler karşısında gereken tedbirleri almak yetkisi ve kudreti birinci derecede her müessesenin fevkinde olan Meclislerimize ait bulunmaktadır.

Bu itibarla önergemin kabuliyle bu mevzuda İçtüzüğümüzün 177 nci maddesi gereğince Meclis tahkikatı [araştırması][223] açılmasına ve bir Tahkikat [Araştırma] Komisyonu teşkili ile:

1. Parlâmentonun yasama faaliyetine yönelen ve Anayasamızın ve kanunlarımızın çizdiği hudutları aşacak şekilde mânevi baskı veya tesir yapılmasına teşebbüs edilip edilmediğinin;

2. Teşebbüs edilmiş ise, müsebbip ve faillerinin kimler olduğunun tespit ve tahkikine,

3. Ve bu hususta alınması gereken tedbirlerin tâyini ile bir rapor halinde Meclisimize arzı için kurulacak komisyona vazife verilmesine karar ittihazını saygılarımla arz ve rica ederim.

21.5.1969

Süleyman Arif Emre

Adıyaman Milletvekili

Adana Milletvekili Turhan Dilligil'in, Meclis dışından gelen bir direkifi Meclis içine intikal ettirerek, Cumhuriyet Parlamenterlerinin vicdanî karar

---

[223] *Tahkikat soruşturma anlamına gelmektedir ve soruşturma komisyonu kurulması TBMM (Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu ortak) toplantısında alınabilecek bir karardır. Oturum Başkanı Emre'nin onayıyla kastedilenin Meclis Araştırması olduğu hususunda Genel Kurulu bilgilendirmiştir.*

hürriyetlerine baskı yaptığı iddiasiyle Başbakan, hakkında gensoru açılmasına dair önergesi (11/82)[224]

Millet Meclisi Yüksek Divan Başkanlığına;

Eski D.P.'lilerin siyasi haklarının iadesi ile ilgili olarak 219 imza ile Yüksek Meclise sunulan Anayasa tadil teklifi, Anayasanın şartları içinde gerekli işlemi görmüş ve Yüce Meclisin 309 oyu ile onaylanarak Senatoya sunulmuştur.

Teklifin Senatoda görüşülmesine takaddüm eden günlerde, Sayın Cumhurbaşkanı konuya müdahalede bulunmuş ve tasvibi asla mümkün olmıyan bir yetki aşması ile 19 Mayıs mesajında, Senatoyu baskı altına alan ve Anayasa şartları içinde cereyan etmekte olan bir parlamento olayını tasvibetmediğini bildiren beyanda bulunmuştur.

Sayın Cumhurbaşkanı, bununla da iktifa etmeyerek, 27 Mayısta yayınladığı mesajında:

«Maksadı aşan bir tutumla Anayasanın değiştirilmesini öngören teşebbüsün, Cumhuriyet Senatosunda geçmemiş olmasının, millî iradeyi gölgelediği iddiaları isabetli sayılmaz.»

Demek suretiyle önceki müdahalesinin muhasebesini de yaparak haklılıklarını tescil ettirmek arzusuna kapılmışlardır.

Bu durumda:

1. Cumhurbaşkanı, Millet Meclisince kabul edilen Siyasi af kanunu metninin Senatoda müzakeresinden önce verdiği beyanat ile görev ve yetkilerinin dışına çıkmıştır. Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin ne olduğu Anayasanın 97 nci maddesinde gösterilmiştir. Maddeye göre:

«Cumhurbaşkanı gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder, yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder, milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayınlar. Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir.»

Cumhurbaşkanı, Anayasanın 98 inci maddesine göre:

«Göreviyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.»

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olmıyan işlemlerinden dolayı ise, sorumlu addedilebileceği aşikârdır. Bu sorumluluk cezai de olabilir, siyasi de olabilir.

19 Mayıs 1969 tarihli beyanatiyle Cumhurbaşkanı siyasi bir sorumluluğun içine girmiştir. Anayasanın kendisini görevlendirmediği bir konuda, Anayasanın 5 inci maddesinde yer alan;

«Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.»

Hükmünü hiçe sayarak, yasama organının üzerinde tesir icrasına tevassül etmiştir.

---

[224] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 98, (28.05.1969), ss. 652-654.*

Bu suretle Sayın Cumhurbaşkanı millet egemenliğine karşı gelmek gibi bir durum yaratmıştır.

Cumhurbaşkanı, Anayasanın 93 üncü maddesine göre; Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayınlar. Uygun bulmadığı bir kanunu bir daha görüşülmek üzere T.B.M.M.'e geri gönderir. Buna rağmen T.B.M.M. kanunu yine kabul ederse, Cumhurbaşkanı kanunu yayınlamak mecburiyetindedir.

Bu kaidenin iki istisnası vardır: Bütçe Kanunları ve Anayasa değişikliği ile ilgili olan kanunlar.

Cumhurbaşkanı, bu kanunları iade yetkisine sahip değildir, aynen yayınlamak mecburiyetindedir.

Hal böyle olunca, Anayasanın kendisine iade yetkisini bile tanımadığı bir kanun hakkında Cumhurbaşkanı evleviyetle bir mütalâa dermeyanı hakkına haiz olamaz.

Ancak, Anayasa gereğince Bakanlar Kuruluna, gerekli gördüğü bir konuda başkanlık ederek, Hükümet politikası ile ilgili görüşlerini o toplantıda bildirebilir.

Sayın Cumhurbaşkanı, 19 Mayısta yayınladıkları mesajlarında siyasi affı hedef tutan Anayasa değişikliği ile ilgili kanun teklifi hakkında, umumi efkâra düşüncelerini bildirmekle, görev ve yetkilerinin dışına çıkmıştır.

Teklif henüz Senato'dan geçip kanunlaşmadığı bir sırada Sayın Cumhurbaşkanı milletin temsilcilerinin iradesi üzerine, hem de milletin ordusu ile, tesir icra etmek istemiş ve bilindiği şekilde, Hükümete ve Parlâmentoya baskı yaparak teklifin Senato'dan çıkmasını önlemiştir.

Anayasanın 96 nci maddesi gereğince, Anayasaya sadakat yemini eden Sayın Cumhurbaşkanı, bu davranışı ile yemininin dışına çıkmıştır.

Bu, yetki aşımının müeyyidesi ne olacaktır?

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa gereğince kendi seçtiği Cumhurbaşkanını düşürme yetkisine sahip değildir. Fakat Cumhurbaşkanının harekât ve beyanlarını eleştirmek ve şayet gerekirse davranışını, «Takbih» ile kınamak T.B.M.M. nin vazifeleri cümlesindendir.

Bir siyasi partinin amblemini taşıyan bastonla gezdiği için bir Cumhurbaşkanını kınayacak ve hatta bu davranışını idam talebine mesnet yapacak kadar Reisicumhur makamının tarafsızlığına bağlı ve hassas görünen bir toplumda, bir başka Cumhurbaşkanı, kendi yetkilerini aşıp, millî iradeyi gölgeleyecek şekilde, Hükümete ve Parlâmentoya baskı yaparsa, bu hareketin Yüce Meclis tarafından cevapsız bırakılmaması ve hareketin, «takbih» edildiğinin karar altına alınması iktiza eder.

2. Siyasi haklar teklifinin Senato Umumi Heyetinde görüşülmesinden önce, Senato A.P. Grubunda bir konuşma yapan Sayın Başbakan;

«Sayın Cumhurbaşkanımızın ortaya koyduğu yeni faktör ve diğer değiştirme tekliflerini tetkik etmek üzere, kanun teklifini komisyona havale edelim...»

Demek suretiyle, Sayın Cumhurbaşkanının Parlâmento kararını değiştirecek direktifte bulunduğunu anlatmış olduğu gibi;

Cumhurbaşkanının ortaya koyduğu yeni faktörü benimseyerek, kanun teklifinin komisyona çekilmesine mesnet kabul etmekle, Cumhurbaşkanının yetkilerini aşmasını olağan telâkki ettiğini de belirtmiş olmaktadır.

Sayın Başbakanın, meclisler dışında ve meclislere tahakküm edecek bir direktifi benimseyerek parlamenterlere bu yönden tesir etmesi tasvibedilecek bir tutum olamaz.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası millî iradenin yegâne tecelligâhı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisini tanır ve her ne suretle olursa olsun, Meclislere baskı teşebbüsünü reddeder.

Bu sebeple, Meclis dışından gelen bir direktifi, Meclis içine intikal ettirerek, Cumhuriyet parlamenterlerinin vicdani karar hürriyetlerine baskı yapan Sayın Başbakan hakkında da gensoru açılmasını yüce heyetinizden arz ve rica ederim.

Saygılarımla.

Adana Milletvekili

Turhan Dilligil

Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu'nun Meclisi tatil eden önerge aleyhindeki konuşmasından ilgili bölümler:[225]

Değerli arkadaşlarım, elbette Hükümetle birlikte sorumsuz kışkırtmaların içine düştüğümüz şartlarda bir payı vardır, siyasi oyunların bir payı vardır. Bunlar üzerinde daha fazla durmaya lüzum görmeden Sayın Cumhurbaşkanının da durumuna temas etmeyi bir vazife sayıyorum. Tarih önünde, Meclisin tarihe mal olacak zabıtları önünde, Sayın Cumhurbaşkanının son günlerde, son haftalar içinde takip ettiği tutuma temas etmeyi kaçınılmaz bir vazife sayıyorum.

Gerek Sayın Başbakan gerek C.H.P. nin Genel Başkanı, Cumhurbaşkanının siyasi hakların iadesine taraftar olduğunu, kendileriyle yaptıkları bir konuşmadan sonra basına ifade etmişler ve yine yetkili kurullar önünde yaptıkları ve basına intikal eden konuşmalarda Sayın Cumhurbaşkanının siyasi hakların iadesine taraftar olduklarını, birçok defa mutabakatlarını ifade etmiş bulunduklarını söylemişlerdir. Bu mutabakat var idiyse, aksi sabit olmadıkça inanmaya mecbur olduğumuz bu beyanlar doğru ise, yani Sayın Cumhurbaşkanı siyasi hakların iadesine taraftar olduklarını, gerek muhalefetin bir sorumlu başına, gerek iktidarın başına, daha evvel ifade etmiş bulunuyorlar idiyse, daha

---

[225] *A.k., ss. 731-732.*

sonra Parlâmentonun yetkilerine müdahale ölçüsüne kadar varan davranışlarda bulunmaları büsbütün yadırganacak bir hareket teşkil etmektedir.

Sayın Cumhurbaşkanının dünkü mesajlarında da, Anayasa hukukumuz ve hür demokratik rejimin icaplarına zıt, ters anlayışlara yol açması mümkün bazı beyanlar bulunduğunu ifade etmek mecburiyetindeyim.

Değerli arkadaşlarım, Sayın Cumhurbaşkanı, Anayasamızın 96 ncı maddesine göre insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağına, milletin kayıtsız, şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağına ve savunacağına Yüce Meclis önünde, millet önünde, tarih önünde yemin etmişlerdir. Anayasamızda bütün kurulların ve mercilerin yetkileri gösterilmiştir. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir devlet yetkisini kullanamaz. Bir kanunun Anayasaya aykırı olduğunu kesin hükme bağlıyabilecek merci Anayasa Mahkemesidir.

İktisadi ve sosyal dertlere cevap vermiyen, yetersiz, beceriksiz, hatalı, ihmalci bir iktidarı değiştirmenin yolu da milletin hür seçimlerle ortaya çıkacak iradesidir. Bunun dışında hiç kimse kendisini Anayasa Mahkemesi yerine koyarak Anayasaya aykırılık konusunda son sözü, nihai ve kesin sözü söyliyemez. Bugün yürürlükte olan Anayasa hukukumuza göre, Meclisten çıkan bir kanunun Anayasaya aykırılığını bir kesin hükme, bir son söze bağlamak yetkisi bağımsız mahkemenindir.

Yine, her hangi bir kimse kendisini milletin üstünde sayarak ve millet iradesinin yerine geçerek; ehliyetsiz, ihmalci veya yetersiz saydığı bir iktidarı bu sebeple gayrimeşru ilân etmeye kalkışamaz; egemenliğin millette olduğu hiçbir şekilde unutulamaz. Böyle bir çığırın açılması, millet egemenliğinin dışında ve üstünde kaynağını Anayasadan almıyan birtakım yetkilerin varlığını kabul etmek demektir, üstelik bu yetkilerin kimde olduğu bilinmeden, böyle yetkilerin varlığını müphem şekilde kabul etmek demektir.

Sayın Cumhurbaşkanı için hazırlanan nutuk ve mesajlarda, demokratik rejime ve milletin hür iradesine gölge düşürecek beyanlar yer almamalıdır. Anayasa ilkeleri dışında meşruluk tartışmalarına yer verilirken hiçbir makam, hiçbir merci, hiçbir müessese bunun zararlı sonuçlarından kendisini kurtaramaz.

Temellerinden sarsılacak olan müesseselerden biri Türkiye Büyük Millet Meclisi ise bu çığır açıldığı takdirde, hiç şüphesiz, sarsılacak olan müesseselerden, makamlardan biri de bizzat Cumhurbaşkanlığı makamıdır.

Tekrar ediyorum; hiçbir kimse, hiçbir kurul, hiçbir makam kaynağını Anayasadan almıyan bir yetkiyi kullanamaz. Son derecede dengeli şekilde yetkileri tespit etmiş olan, Anayasaya aykırılık hallerinin tedbirlerini bizzat kendi bünyesinde taşıyan bir Anayasa yürürlüktedir. Bu Anayasanın bir noktasına değil, her noktasına hassasiyet ve saygı gösterilmesi değiştirilmediği müddetçe kesin bir mecburiyettir.

UMUMİ HAYATA MÜESSİR AFETLER DOLAYISIYLA ALINACAK TEDBİRLERLE YAPILACAK YARDIMLARA DAİR KANUN

Afet ve afet sonrası yardım konusu 1965-1969 meclisinin tartıştığı temel konulardan biri olmuştur. Bunda 1966 yılında yaşanan Varto depremi başta olmak üzere yaşanan depremlerin büyük etkisi vardır. Nitekim, Varto depremi sonrasında yapılan yardım ve yeniden imar faaliyetlerini incelemek üzere kurulan Meclis Araştırma Komisyonunun işaret ettiği noktalardan biri de afetler sonrasında yardım faaliyetlerini düzenleyen yasal altyapının yeterli olmadığıdır.[226]

Tasarı, afetzedelere daha hızlı bir şekilde barınma ve iskan imkanı yaratmak üzere bakanlıklar temsilcilerinde kurulacak komisyonları daraltmak; acil yardım süresini uzatmak; acil barınma ihtiyacını karşılamak üzere İmar ve İskan Bakanlığına portatif baraka yaptırma, satın alma, kiralama ve bina tutma yetkisi verme; afetlerle, ilgili kadastro işlemlerinin uygulama esaslarının Tapu ve Kadastro Müdürlüğü ile İmar ve İskan Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle saptanması; ve resmi ve özel ortakların elinde bulunan inşaat malzemesinin tercihen ve öncelikle afet işlerine tahsis edilmesi gibi gerekçelerle Meclis'e sunulmuştur.

Tasarı aslında 2 esas ve 2 yürürlük olmak üzere 4 maddeden oluşmaktadır. Ancak, tasarı 15.5.1959 tarih ve 7269 sayılı "Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunun" birçok maddesini değiştirmektedir. Tasarının 1. maddesinde 7269 sayılı kanunun 26 esas ve 2 geçici olmak üzere toplam 28 maddesinde değişiklik yapılmaktadır. Tasarının 2. maddesi ise yine aynı kanuna bazı ek maddeler getirmektedir.

Millet Meclisinin 18.3.1968 tarihli 60. Birleşiminde İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu (Cumhuriyet Senatosu Muğla Üyesi) tarafından kanunun öncelikle görüşülmesini öngören bir önerge verilmiş ve kabul edilmiştir. Bu arada Hamdi Orhon (Trabzon) usul hakkında söz almış, bu kanunun niteliği itibarıyla ülke ihtiyaçları yönünden gerekli bir tasarı olduğunu, vaktiyle kabul edilip Cumhurbaşkanınca veto edildiğini, komisyonlara gittiğini ve hafızalarda yalnızca adının kaldığını söylemiştir. Böyle önemli bir kanunun rapor okunmadan, niçin veto edildiği açıklanmadan nasıl müzakere edileceğini sormuştur. Ya Bakan ya da Komisyon Başkanının bu konuda genel bir açıklama yapmasını, ondan sonra raporun okunup okunmaması hakkında görüş sahibi olunmasını istemiştir. 50-60 yahut 80 maddelik bir kanunun aceleye getirilerek müzakere edilmesinin mümkün olmadığını ve ülkeye de faydalı olacağına inanmadığını savunmuştur. Bunun üzerine Komisyon Başkanı Mustafa Kemal Yılmaz (Ankara) söz almıştır. Bilindiği gibi, 7269 Sayılı Kanunun Büyük Millet Meclisince kabul edilip Senatoda belirli bir zaman zarfında görüşülemediği için

---

[226] *Bkz. Cilt 3, Araştırma Faaliyetleri, Deprem Araştırma Komisyonu.*

İçtüzük hükümleri gereğince kanunlaştığını söylemiştir. Bu kanunun Senatoda tekrar görüşülmesi amacıyla Cumhurbaşkanınca veto edilip yeniden Büyük Millet Meclisine geldiğini ve Geçici Komisyon kurulduğunu, Komisyonun bu kanun üzerindeki müzakereleri bitirip Meclisin huzuruna getirdiğini açıklamıştır. Meydana gelen deprem, sel gibi afetler yüzünden hızla karar almak ve afetzedeleri düştüğü durumdan kurtarmak için birtakım noksanlıkların görüldüğünü belirtmiştir. İmar ve İskan Bakanlığının bu afetlerde gözlemlediği aksaklıkları da dikkate alarak, Komisyonun mevcut Kanunu tekrar gözden geçirdiğini ve basılıp dağıtılan 7269 Sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki tasarının da Meclise getirildiğini ifade etmiştir. Mevcut tasarının, doğal afetlerde Bakanlığa, valilere, kaymakamlara, nahiye müdürlerine, köy muhtarlarına verilecek yetkiler ile teşkil edilecek fon ve bu fonun kullanılmasına dair hükümler getirdiğine işaret etmiştir.

Bu konuşmadan sonra Komisyon raporu okunmuş ve rapor üzerine görüşmeler başlamıştır. İlk olarak Güven Partisi Grubu adına Adnan Şenyurt (Erzurum) konuşmuştur. Afet bölgelerinde yapılacak teknik işlerden en önemlisinin hasar tespitine ait işlemler olduğunu söylemiştir. Şenyurt'a göre, hasar tespit işlemlerinin isabetli olup olmaması, ilerde alınacak önlemlerin olumlu veya olumsuz oluşunda en etkili unsurdur. O itibarla tasarının en önemli maddelerinden birisinin bu olduğunu belirtmiştir. Bu maddenin biraz daha açıklığa kavuşturulması gerektiğini, birinci fıkrasında fen elemanlarından kurulacak heyetlerin kimlerden ve kaç kişiden ibaret olacağının açıkça belirtilmediğini ileri sürmüştür. Kendilerine göre, fen heyeti bir mühendis başkanlığında mutlaka üç kişiden ibaret olmalı ve bu suretle rapor düzenlenmelidir. Raporun düzenlenmesinde göz önünde bulundurulacak diğer hükümler ya kanunda ya da yönetmeliklerde bulunmalı ve bu durum da açıklığa kavuşturulmalıdır. Fen heyetlerinin başında bulunmasını istedikleri mühendisin bulunmasında zorluk çekilebileceğini, diğer bölgelerden bu gibi yetkili kimseler sağlanmasının, hem ilerde alınacak önlemler için, hem de vatandaşlar arasındaki huzursuzluğu büyük ölçüde gidermek için bir teminat olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, tespit yapılacak yerin gün ve zamanının hızlı bir şekilde mahalline ulaştırılması ve ilgililere önceden duyurulması, yapılan tespite ait düzenlenecek raporun mahalle veya köy muhtarlığına ve ilgili kişilere imza ettirilmesi, raporun gerekçesinin kısa da olsa raporda yer alması gerektiğini öne sürmüştür. Önlemlerin afetten önce alınmasının çok isabetli, daha az masraflı, daha ekonomik, can ve mal kaybına yer bırakmayacak bir konu olduğunu savunmuştur. Afetten sonra alınacak önlemlerden, afetten önce alınacak önlemlerin daha önemli olduğunu ileri sürmüştür. Dikkatlerini çeken bir konunun da Devlet Planlama Teşkilatı olduğunu; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının zaman zaman programına aldığı "Taşkından korunma" işlerinin, her nedense birkaç yıldan beri plandan çıkartıldığını, bunun doğru olmadığını söylemiştir. Bu konuda İmar ve İskan Bakanlığının planlamayı ve ilgili bakanlığı

uyarmasını temenni ettiklerini, tasarı üzerindeki isteklerinin bunlar olduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Millet Partisi Grubu adına Hilmi İşgüzar (Sinop) söz almış, hem Hükümet tasarısı hem de Geçici Komisyonun hazırladığı rapor üzerine konuşacağını belirtmiştir. Kanun tasarısının tam anlamıyla olmasa bile, büyük çapta ihtiyaçların giderilmesini sağlayacak maddeleri kapsadığı için Millet Partisi Grubu olarak bu düzenlemenin lehinde olduklarını söylemiştir. Felakete uğrayan vatandaşların acılarının dindirilmesi ve bu kişilere Devlet eliyle yardım yapılmasının geçici bir önlem olduğunu; gerçek önlemin ise, elde olmayan afetlerin dışında olanlara daha önceden önlem almak suretiyle, bunların iyi bir şekilde disipline edilerek sağlanacağını savunmuştur. Deprem hariç, sel felaketlerinin özellikle çığ ve toprak kaymalarının çeşitli nedenlerden ileri geldiğini, Hükümetlerin bu konuya eğilerek ve ona göre önlem alarak bu kanunun uygulanmasının kolaylaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Birkaç gün önce Ankara'da devam edegelen sellerin vatandaşlar üzerinde çeşitli etkiler yaptığını, savaş ve olağanüstü hal olmadığı halde, Ankara'nın altı yedi günden beri susuz kaldığını, barajların taştığını açıklamıştır. Onun için genel hayata etki eden afetlerin önlenmesini sağlamak amacıyla, özellikle İmar ve İskan Bakanlığının Hükümeti uyarması suretiyle, barajların yapılmasında önce baraj emniyetinin kurulması, beş on kilometrelik alanın ağaçlandırılması, yağan yağmurların frenlenmesi ve barajın hiç değilse kendi seviyesinde tutulması imkanını araştırmanın, bu kanunun uygulanması bakımından yerinde olacağını ifade etmiştir. Ayrıca toprak erozyon ve kaymasının da önlenmesi için 1961 yılından sonra yeni Anayasayla getirilmiş olan hükümlerin sağladığı imkanlara göre, ağaçlandırma çalışmalarının bütün Bakanlıkça ele alınarak genişletilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığıyla işbirliği yapılarak azgın derelerin ve dere yataklarının ıslah edilmesi gibi konuların üzerinde hassasiyetle durulmasının lüzumuna işaret etmiştir. Bunlar yapılmadıkça ne kadar iyi kanun çıkarılırsa çıkarılsın, Devletin imkanları ne kadar geniş olursa olsun, bu afetlerden zarar gören vatandaşları tatmin etmenin mümkün olmayacağını ve bu felaketlerin de bizi sürekli tehdit edeceğini öne sürmüştür. Modern ülkelerde tekniğin ilerlemesi ve iyi bir ekipman çalışması yapılması nedeniyle deprem hariç, diğer afetlerin % 80'e yakın bir oranda önlendiğini dile getirmiştir. Uygulamasında büyük aksaklıklar olan 7269 sayılı Kanuna bazı maddeler eklenmesi ve bazılarının da değiştirilmesinin yerinde olduğunu; Kanunun birinci maddesinde idarecilere geniş yetki verilerek felakete uğrayan insanların dertlerine çare bulma imkanı sağlanmasını bir yenilik olarak kabul ettiklerini söylemiştir. Bu Kanunun getirdiği geçici maddeyle % 50'ye yakın indirim sağlayan bir imkanı da memnuniyetle karşıladıklarını, zira Sinop, Gerze, Demirci yangınlarında büyük zarar gören vatandaşlar için yaptırılan ev bedellerinin bu insanlara ağır geldiğini, taksitlerini de ödeyemediklerini belirtmiştir. Taksitleri ödeme süresinin

uzatılmasını ve maliyetin de -masraflarını dikkate almak suretiyle- % 50'ye yakın indirime tabi tutulmasını yerinde gördüklerini ifade etmiştir. Gerze'de evinin kirasını, 70-80 liralık aylık taksitini veremeyecek durumda insanlar olduğunu, bu Kanunun geçici bir zaman için de olsa vatandaşa ferahlık vereceğini öne sürmüştür. Kendi parasıyla ev yapmış olan felaketzedelerin de bu Kanundan yararlandırılmasının hakkaniyet ifadesi olduğunu, bu yönden Kanunun ilgili maddesini yerinde gördüklerini bildirmiştir. Kanunda bazı maddelerin açık olmadığını, o maddeler geldiği zaman görüşlerini açıklayacaklarını, maddelerde yeri geldikçe öğrenmek istedikleri hususların, Bakan ve Komisyon tarafından aydınlatılmasını isteyeceklerini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Gıyasettin Karaca (Erzurum) konuşmuştur. 1959 yılında çıkarılan 7269 sayılı Kanunun bugünkü şartlar içerisinde ihtiyaçları karşılamadığının, birçok eksiklikleri bulunduğunun görüldüğünü belirtmiştir. Bu Kanunun esasını iki hususun teşkil ettiğini; birinin hasar tespiti, diğerinin de yönetmelik meselesi olduğunu, yönetmeliğin yapılmasının yetkili organlara, bu işin de İmar ve İskan Bakanlığına tanındığını söylemiştir. Yetkili fen elemanlarının, mühendislerin ve onların yanlarına alabilecekleri o bölgedeki kişilerin de marifetiyle tam bir hasar tespiti imkanına işaret etmek istemiştir. Doğu depreminde o andaki teknik elemanların azlığı nedeniyle yetkili olmayan kişilerin de hasar tespiti yaptığını, bunun sonucunda büyük sızlanmaların meydana geldiğini, bu durumun Deprem Araştırma Komisyonu ve Bakanlığın ileri gelenlerince bilindiğini öne sürmüştür. Hasar tespiti konusunda gereken dikkat ve özenin gösterileceği inancını taşıdığını dile getirmiştir. Kanundaki bazı maddelere biraz daha açıklık getirilmesi gerektiğini, sırası geldiğinde söz alıp bu konudaki görüşlerini ifade edeceklerini belirtmiştir. Afetler nedeniyle yapılan bazı yapıların maliyet fiyatlarının çeşitli nedenlerle çok yükseldiğini, vatandaşın ekonomik ve sosyal durumunun bu yapıların değerini ödemeye imkan vermediğini, bu miktarın gereği halinde % 50'ye indirilmesi için daha önce kanun teklifinde bulunduğunu, teklifteki dileğinin bu Kanunun geçici dördüncü maddesinde kabul edilmesinin yerinde olduğunu ifade etmiştir. Sosyal ve ekonomik bakımdan son derece geri kalmış olan Hınıs'ta, 1959 depreminde yıkılan evlerin ancak birkaç ay önce tamamlanabildiği, bu inşaatların ilk başta 17-18 bin liraya çıkacağının tahmin edildiği, bu yolda taahhütte bulunulmuş olmasına rağmen inşaatın uzaması ve müteahhitlerin bazı nedenlerle artırıcı taleplerinin göz önüne alınması ile maliyet bedellerinin 45 bin liraya çıktığı tespitinde bulunmuştur. Aylık geliri 50 lira olmayan vatandaşın 45 bin lirayı ödeyemeyecek güçte bulunduğu dikkate alınırsa, Kanunun bu indirimi kabul etmiş olmasından memnunluk duyduklarını söylemiştir. Kanunun biran önce çıkarılmasına Cumhuriyet Halk Partisi Grubu olarak taraftar olduklarını ve bunun için de gereken gayreti esirgemeyeceklerini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Karaca'dan sonra Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır) söz almıştır. Tasarının doğal afetlere karşı önlemler alınması ve bunların düzenli bir şekilde yerine getirilmesi için birçok ihtiyaçlara cevap verdiğini, bundan dolayı biran önce kanunlaşmasının zorunlu olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin gerek jeolojik yapısı, gerek coğrafi özellikleri, gerekse hava şartları bakımından doğal afetlere en çok maruz kalan ülkeler arasında bulunduğunu, afetlere karşı önceden her türlü tedbirin alınması gerektiğini savunmuştur. Bu konunun sadece İmar ve İskan Bakanlığının hizmet ve çalışma alanına girmediğini, bir Devlet hizmeti olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin jeolojik bakımdan bir deprem kuşağı ile çevrildiğini, bu nedenle her yıl olmasa bile iki üç yılda bir önemi küçümsenmeyecek çapta depremler olduğunu ifade etmiştir. Bu itibarla Türkiye'nin jeolojik haritasının hazırlanması ve deprem bölgelerinin tam anlamıyla haritalarının çıkarılması gerektiğini öne sürmüştür. Öncelikle oturulması mümkün olmayan bölgelerin tespit edilerek buraların boşaltılması, sonra da buna mücavir bölgelerde depreme dayanıklı konutların yapılması tespitinde bulunmuştur. Böylece can ve mal kaybına neden olacak deprem felaketinin büyük tahribat açmasına engel olunabileceğini ileri sürmüştür. Depremin dışındaki diğer doğal afetlerin de küçümsenmeyecek oranda üzüntülere neden olduğunu, bunlar için de ciddi önlemler alınmasının lüzumuna işaret etmiştir. Ekinci'ye göre, su taşkınları, su baskınları gibi meseleler bu asırda kesin surette önlenmesi mümkün olan afetlerdir. Türkiye'nin bütün su yataklarının incelenmesi, bunların önlerine gerekiyorsa baraj yapılması veya gerekiyorsa kanallandırılması gibi tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bunun için Devlet Su İşleri, Hükümet, ilgili bakanlıklar ve diğer kuruluşlar elbirliği ile çalışmalıdır. Son günlerde meydana gelen su baskınlarının yarattığı felaketler herkesin gözü önündedir ve Ankara gibi Türkiye'nin başkentinde bir çeşit hayatı felce uğratıcı sonuçlar doğurmuştur. Ekinci, su baskınları ve hava şartları ile ilgili afetlerin meydana gelmesinde Türkiye'nin bitki örtüsünün de son derece önemli olduğunu söylemiştir. Bu nedenle ormanların korunması ve yeniden ormanlandırma çalışmalarına girilmesinin üzerinde Hükümet ve Devletin ciddiyetle durması gerektiğini öne sürmüştür. Afetler önlenir ve tekrarına engel olucu tedbirler alınırsa, İmar ve İskan Bakanlığının afetlerin meydana gelişinden sonra alacağı tedbirlerin son derece kolay ve rahatlıkla alınabilecek tedbirler durumuna geleceğini ve yükün azalacağını belirtmiştir. Büyük maliyetle ortaya konmuş olan binaların borç taksitlerinin vatandaşlar tarafından ödenemediğini, bu itibarla Bakanlığın %50'ye kadar indirim yetkisine sahip olmasının ve bu konuda bir yönetmelik yapma imkanına kavuşmasının isabetli olduğunu ifade etmiştir. Bu indirimin dikkatli kullanılması ve gerçek istihkak sahiplerinin tespit edilerek bunların borçlarının indirilmesi konusunda hassas davranılması gerektiğini söylemiştir.

Adalet Partisi Grubu adına Feyyaz Köksal (Kayseri) konuşmuştur. 7269 sayılı Kanunun Umumi Hayata Müessir Afetler Kanunu halinde iken, bugün

yalnız başına bütün afetleri kapsayan bir kanun durumuna geldiğini söylemiştir. Özellikle köyleri ilgilendiren, genel hayata etkili olmayacak gibi düşünülen, küçük bir köy için çok büyük olan afetlerin dahi kanuna girdiğini belirtmiştir. Kanunun gayet güzel olarak düzenlendiğini, Meclisin de yardımıyla tashih görerek daha iyi bir şekil alacağını ifade etmiştir. Afetler meselesinde, afet gelmeden önce tedbir almanın önemli olduğunu ileri sürmüştür. Köksal'a göre, şu anda bütün memleketin bir sel felaketine maruz olabileceği bir durum mevcut iken Adana'dan, Menderes'ten, Gediz'den ve Bursa ovasından bir şey işitilmemektedir. 10-15 yıl içinde yapılan barajlar bu nehirleri, oraya akan suları bir felaket olmaktan kurtarmıştır. Bunun tespit edilmesi gerekmektedir. Yapılacak iş, biran önce bütün suların özellikle selle ilgili olan yan derelerin, bütün derelerin ve ırmakların regüle edilmesi ve düzen altına alınmasıdır. Köksal konuşmasının devamında, son yılların tecrübeleriyle Kanuna iki ek madde konmasının kendini mutlu ettiğini söylemiştir. Ek beşinci madde ile acil yardım işlerine, uygulamanın gerektirdiği hazırlık çalışmalarına ve uygulamada inşaat çalışmalarına önem verildiğini, bunun da yepyeni bir hizmet anlayışının ifadesi olduğunu belirtmiştir. Özellikle acil tedbirlere ve yardımlara ilişkin harcamaların yapılabilmesi için birçok formaliteleri ortadan kaldıran bir hükmün geldiğine işaret etmiştir.

Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Nihat Diler (Erzurum) söz almıştır. 7269 sayılı Kanun hükümlerinin yeni bir anlayış içinde tekrar düzenlendiğini; ancak arzu ettikleri yönde değiştirilmediği için, Cumhurbaşkanınca veto edilmesinin bir talih eseri olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin maalesef bir afetler diyarı olduğunu, sel ve depremlerin peş peşe meydana geldiğini belirtmiştir. Bu durum karşısında yürürlükte olan veya değiştirilmesi gereken hükümler çerçevesinde bakanların inisiyatifinin hakim olduğunu öne sürmüştür. Yani bakanlar, görüşleri kuvvetli, enerjik, sorunları kendi zeka ve yetenekleri ile çözen kimselerse afetzedelerin ıstıraplarının giderilebileceğini, aksi olursa afetzedelerin kendi kaderine terk edileceğini ileri sürmüştür. Bunun sonucunda da kanunun müeyyidelerinin olduğu gibi uygulanamayacağı tespitinde bulunmuştur. Planlı bir döneme girildiğini, ilmin önceden görüş ölçülerine göre hareket edilerek sorunların çözülebileceğini; fakat ilmin gerektirdiği teknik tedbirlerin bu tasarıda bulunmadığını öne sürmüştür. Yeni Türkiye Partisi olarak, afetlerin meydana getirdiği tahribatı ve vatandaşın üzerinde bıraktığı etkiyi gidermek için bir planın uygulanması gerektiği görüşünde olduklarını ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak daha önce Meclis araştırması önergesi verildiğini, kendisinin bu önergeyi dikkatle takip ettiğini hatırlatmıştır. Buna bağlı olarak, bu tasarının, bütün mahzurları ortadan kaldıran, planlı görüşe uygun bir tasarı olup olmadığını sormuştur. Daha önce bu kanun tasarısı müzakere edilirken, peş peşe deprem ve sel felaketine maruz kalan vatandaşlar olduğunu, kendi evini yapana yardım metodu içinde bunlara yardım yapıldığını, her defasında bu vatandaşların evlerinin yıkıldığını, ödeme güçlerinin

kaybolduğunu söylemiştir. Diler'e göre, Hükümet bunu tahsil yoluna giderse, tahsili için yaptığı masraflar Hükümetin yanına kar kalacaktır. Bu vatandaşların ödeme güçleri göz ününde tutularak, önceki felaketlerden dolayı mevcut olan borçlarının silinmesi konusunda Hükümetin ne düşündüğünü sormuştur. Yeni Türkiye Partisi olarak, 7269 sayılı Kanunun muhtelif yönlerden değişikliğe tabi tutulmasının zaruretine inandıklarını ve maddelerin müzakeresi sırasında her madde üzerinde teker teker kendi görüşlerini ortaya koyacaklarını belirterek sözlerini bitirmiştir.

Bu konuşmadan sonra Nahit Menteşe (Aydın) tarafından verilen, konu üzerinde yeterince görüşüldüğünden müzakerelerin yeterliğine karar verilmesini isteyen yeterlik önergesi okutulmuştur. Ali Rıza Uzuner (Trabzon) yeterlik önergesi aleyhine söz almış, müzakeresi yapılan kanun tasarısının dört yıllık bir gecikmeden sonra tekrar görüşme imkanı buldukları bir tasarı olduğunu söylemiştir. Bu kanun tasarısının tedbir getiren, yani afetleri önleyecek, onların zararlarını en aza indirecek birçok hükümlerden yoksun olduğunu öne sürmüştür. Maddeler arasında da daha çok afetten sonra alınacak tedbirlere yer verildiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili kendilerinin ve arkadaşlarının görüşleri olduğunu ifade etmiş, yeterlik önergesinin reddedilmesini isteyerek konuşmasını bitirmiştir.

Bu konuşmanın ardından, önce yeterlik önergesi, sonra maddelere geçilmesi ve son olarak da ivedilikle görüşülmesi hususu oya sunulmuş, üçü de kabul edilmiştir.

Müzakerelere tasarının 1. maddesinden başlanmıştır, ancak 1. madde ile 7269 sayılı kanunun toplam 28 maddesinde değişiklik yapıldığı hatırlanmalıdır. Dolayısıyla, aşağıda madde 1, 2, 3, 15, 43 vb. denildiğinde kastedilen 7269 sayılı kanunda değiştirilen maddelerdir, tasarının maddesi değil, fıkrası niteliğindedir.

Önergelerin kabul edilmesinden sonra umumi hayata müessir afetler dolayısıyla alınacak tedbirlerle yapılacak yardımlara dair olan 15.5.1959 gün ve 7269 sayılı Kanunun değiştirilen 1., 2., 3., 4., 6., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 21., 22., 23., 27., 28., 29., 30., 31., 33., 36., 39., 40., 42., 43. maddeleri ile geçici 6. ve 7. maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir.

Maddeler üzerindeki görüşmelerin beşer dakika ile sınırlandırılmasına dair iki önerge verilmiş ve bu önergeler kabul edilmiştir. Maddelerin görüşülmesine 22.3.1968 tarihli 62. Birleşimde başlanmış, 25.3.1968 tarihli 63., 1.4.1968 tarihli 66. birleşimlerde sürdürülmüş ve 14.6.1968 tarihli 76. Birleşimde tamamlanmıştır. 2., 14., 17., 18., 22., 23., 27., 30., 42. ve geçici 7. madde hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, bu maddeler tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

1. madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon hiçbirine katılmamış önergeler reddedilmiştir. Madde, tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

3. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış ve önergeler reddedilmiş, madde metindeki yazılı şekliyle kabul edilmiştir.

4. madde hakkında Geçici Komisyon Sözcüsü Orhan Eren (Ankara) tarafından verilen ve baskıda unutulmuş olan "Genel Esasları" deyiminin madde metnine yazılmasına dair önerge kabul edilmiştir.

6. madde hakkında beş değişiklik önergesi verilmiş, bunlara Komisyon katılmamış, Hamdi Orhon (Trabzon) önergesinin Mehmet Atagün'ün (Kırklareli) verdiği önergeyle aynı nitelikte olduğunu belirterek Atagün'ün önergesine katıldığını belirtmiştir. İki önerge reddedilmiş, diğer iki önerge kabul edilmiştir. Madde yeniden düzenlenip getirilmek üzere Komisyona gönderilmiştir. 25.3.1968 tarihli 63. Birleşimde Komisyonun yeniden düzenlediği 6. maddenin birinci paragrafının son kısmında yer alan "konut" deyiminin metinden çıkarılmasına dair önergesi okutulmuş, önce önerge sonra da 6. madde yeni şekliyle oylanarak kabul edilmiştir.

13. madde hakkında iki değişiklik, bir de maddenin Komisyona geri verilmesi yönünde üç önerge verilmiş, iki değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, üç önerge de reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

15. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış ve madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

16. madde hakkında beş değişiklik önergesi ile Komisyon tarafından "köylerde" deyiminin basılmadığına, bu deyimin tasarıdaki söz konusu yere dahil edilmesine dair bir önerge verilmiştir. Değişiklik önergelerine Komisyon katılmamış ve bu önergeler reddedilmiştir. Komisyonun önergesi ile madde bu değişik şekliyle kabul edilmiştir.

19. madde hakkında yedi değişiklik önergesi verilmiş, altısına Komisyon katılmamış ve reddedilmişlerdir. Mehmet Atagün'ün (Kırklareli) bu maddenin birinci fıkrasının sonuna "Komisyon üyeleri vazifelerinden istinkâf edemezler ve oyunu kullanmak zorundadırlar" cümlesinin eklenmesine dair önergesine Komisyon katılmış ve kabul edilmiştir. Komisyon Başkanı Mustafa Kemal Yılmaz (Ankara) madde uzun olduğundan yeniden yazılması gerektiğini, bu nedenle maddenin Komisyona iadesini istemiştir. Bu istek Başkan tarafından olumlu karşılanmış ve yeniden yazılıp getirilmesi için komisyona verilmiştir. Yeniden düzenlenen madde Başkan tarafından okutulmuş ve bu şekliyle kabul edilmiştir.

21. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış ve bu önerge reddedilmiştir. Ali Rıza Uzuner (Trabzon) ile Hilmi İşgüzar'ın (Sinop) birlikte verdiği 21. maddenin birinci fıkrasında parantez içindeki ifadenin "Vakıflar Genel Müdürlüğüne, Hazineye, özel idareye ve belediyeye ait taşınmaz mallardan bir kamu hizmetine tahsis edilenler hariç" şeklinde değiştirilmesine dair önergeye Komisyon katılmış ve önerge kabul

edilmiştir. Başkan, komisyondan bu maddenin redakte edilmesini istemiş, yeni şekliyle okutup oya sunacağını belirtmiştir. Komisyon Başkanı Mustafa Kemal Yılmaz'ın (Ankara) 21. maddenin birinci fıkrasında parantez içindeki ifadenin "Vakıflar Genel Müdürlüğü taşınmaz malları ile, Hazineye, özel idare ve belediyeye ait taşınmaz mallardan bir kamu hizmetine tahsis edilenler hariç" şeklinde değiştirilmesine dair önergesi okutulmuş, madde bu şekliyle oylanarak kabul edilmiştir.

28. madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon bunlara katılmamış, önergeler reddedilmiş ve madde metinde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

29. madde hakkında yedi değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon hiçbirine katılmamış, önergeler reddedilmiş ve madde metinde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

31. madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon üçüne de katılmamış, önergeler reddedilmiş, madde metindeki şekliyle kabul edilmiştir.

33. madde hakkında maddenin Komisyona iadesine dair bir, değişikliğe dair altı önerge verilmiş, Komisyona iade ile iki değişiklik önergesine Komisyon katılmamış ve önergeler reddedilmiştir. Sedat Akay'ın (Kocaeli) maddenin (c) fıkrasının başına "Her yıl" ve "nispetinde" kelimesinden sonra "ödeyecekleri" kelimesinin eklenmesine, cümle içindeki "o yıla ait" kelimelerinin kaldırılmasına, ayrıca (ç) fıkrasının başına "fen hesabına" kelimelerinin eklenmesine dair önergesine Komisyon katılmış, önerge kabul edilmiştir. Başkan, Muslihittin Gürer (Sakarya), Fahri Uğrasızoğlu (Uşak) ve Ali Rıza Uzuner'in (Trabzon) 33. maddenin son fıkrasının metinden çıkarılması yönünde önerge verdiklerini, bunların nitelik olarak aynı olması nedeniyle birlikte oylatacağını söylemiştir. Komisyon bu önergelere katılmamış, önergeler kabul edilmiştir. Madde (c) ve (ç) fıkralarındaki değişiklik ve son fıkranın çıkarılmış haliyle oya sunulmuş, kabul edilmiştir.

36. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere yedi değişiklik önergesi verilmiştir. Bu önergelerden beşine Komisyon katılmamış ve reddedilmişlerdir. Nermin Neftçi'nin (Muş) değişiklik önergesine Komisyon buna ait takriri olduğunu belirtmiş, o çerçeve içerisinde önergeye katıldığını bildirmiştir. Bunun üzerine Neftçi, Komisyonun takririni bilmediğini, aynı mealde ise katıldığını söyleyince önergesi oylanmamıştır. Sonrasında Komisyon, önceki önergesinde değişiklik yaparak yeni bir önerge vermiş, bu önerge kabul edilmiştir. Komisyon ilk verdiği önergede bu maddenin son fıkrasındaki "İmar ve İskan Bakanlığınca tespit olunur" ifadesini "İmar ve İskan Bakanlığınca tespit ve ifa olunur şeklinde değiştirmiş, ayrıca (c) fıkrasının başındaki "afetleri önleme" ifadesinin "afetlerin zararını önleme" şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Bu madde yapılan değişiklikle birlikte, tashihli şekilde oylanarak kabul edilmiştir.

39. madde hakkında Reşit Ülker (İstanbul) ikinci fıkrada yer alan "İmar ve İskan Bakanlığının isteği üzerine" ibaresinin fıkra metninden çıkarılmasını teklif eden bir değişiklik önergesi vermiş, Komisyon katılmış, önce önerge, arkasından madde değişiklikle birlikte oylanarak kabul edilmiştir.

40. madde hakkında maddenin Komisyona geri verilerek yeniden düzenlenmesine dair bir, değişikliğe dair yedi olmak üzere toplam sekiz önerge verilmiştir. Komisyon önergelerle birlikte bu maddeyi bir kere daha görüşmek üzere geri istemiş, Başkan diğer maddelerle ilişiği olmadığından 40. maddeye tekrar dönmek kaydıyla Komisyonun isteğini kabul etmiştir.

43. madde hakkında yedi milletvekili görüşlerini açıklayan konuşma yaptıktan sonra komisyon madde ile ilgili önergeleri istemiş ve maddeyi geri çekmiştir.

Başkan, görüşülmekte olan kanun tasarısının geçici 6. maddesinde 40. maddeye iki defa atıf yapıldığını, 40. ve 43. madde ile ilgili önergelerin Komisyonca geri alındığını, yeniden düzenlenecek bu maddelerin müzakeresi bitmeyince geçici maddelere geçmenin mümkün olmadığını söylemiş ve birleşimi kapatmıştır.

8.4.1968 tarihli 70. Birleşimde gündem gereğince görüşülmesi gereken kanun tasarısının Komisyona iade edilen maddeleri henüz hazırlanmadığından görüşme yapılamamıştır.

14.6.1968 tarihli 76. Birleşimde Başkan, önce Komisyon tarafından yeniden düzenlenen 40. maddeyi, arkasından bu madde ile ilgili maddenin Komisyona iadesi ve değişiklik önergelerini okutmuştur. Dört değişiklik önergesi ile bir Komisyona iade önergesi sahipleri tarafından geri alınmıştır. Geri alınmayan üç değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Böylece 40. madde Komisyonun yeniden hazırlamış olduğu şekliyle oylanarak kabul edilmiştir.

Başkan, 43. maddenin müzakeresinin bittiğini, Başkanlığa verilen fakat okunmadan Komisyon tarafından kendisine havalesi istenen değişiklik önergeleri karşısında Komisyonun bu maddeyi yeniden düzenlediğini açıklamıştır. Beş değişiklik önergelerinden biri geri alınmış, dördüne Komisyon katılmamış ve bu önergeler reddedilmiştir. Önce Komisyonun değişiklik önergesi, sonra bu önergeyle değiştirilen maddenin tamamı oylanarak kabul edilmiştir.

Daha sonra "Çeşitli hükümler" başlıklı geçici 6. maddenin müzakeresine geçilmiştir. Geçici 6. madde hakkında biri Komisyona, diğeri Ali Baran Numanoğlu'na (Nevşehir) ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Numanoğlu'nun önergesine Komisyon katılmamış, Numanoğlu da teklifinde ısrar etmemiştir. Madde Komisyonun değiştirdiği şekliyle oylanmış ve kabul edilmiştir. Ardından Madde 2 başlığı altında toplanan ek maddelere geçilmiş, Ek madde 1 hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

Ek madde 2 hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. Ek madde 3 hakkında maddenin metinden çıkarılmasına dair iki, değişikliğine dair de iki önerge verilmiş, bunlara Komisyon katılmamış ve önergeler reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. Ek madde 4 hakkında altı değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon hiçbirine katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Madde metinde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. Ek madde 5 hakkında biri Komisyona ait olmak üzere toplam dört değişiklik önergesi verilmiş, bir değişiklik önergesi Komisyonun verdiği önergeye karşılık geri alınmış, diğer iki önergeye Komisyon katılmamış ve bu önergeler reddedilmiştir. Komisyonun önergesi kabul edilmiş ve maddenin son fıkrasında "yeteri kadar" ibaresinden sonra "teknik" kelimesi yazılması gerekirken, baskı hatası sonucu unutulduğundan, sözü geçen yere "teknik" kelimesi eklenmiş şekliyle madde kabul edilmiştir. Ek madde 6 hakkında biri Komisyon tarafından olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon dışında verilen önerge Komisyonun önergesine karşılık geri alınmış, madde Komisyonun değiştirdiği şekliyle kabul edilmiştir. Ek madde 7 hakkında madde ilavesini öngören iki önerge verilmiş, Komisyon birine katılmamış ve bu önerge reddedilmiştir. Diğer önergeye Komisyon katılmış, önerge kabul edilmiştir. Bu maddeye "Bu kanun gereğince; tarım arazileri, umumi hayata müessir ölçüde zarar gören ve görmesi muhtemel olan çiftçi ailelerinin iskân suretiyle topraklandırılmasına Bakanlar Kurulu kararına uyularak, Köy İşleri Bakanlığınca öncelik verilir" şeklindeki metnin, tasarı metnine ilave edilmesi oylanarak kabul edilmiştir.

Tasarının yürürlük maddeleri olan 3. ve 4. madde hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, bu maddeler tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. Bundan sonra kanunun tümü üzerinde aleyhte konuşmak için Nihat Diler (Erzurum) söz almıştır. Diler, Geçici Komisyonun tasarıda yaptığı değişikliklerin, uygulamada görülen güçlükleri ve boşlukları giderecek nitelikte olmadığını öne sürmüştür. Planlı devreye girildiğine göre, afetin meydana gelmesinden önce ve sonra alınacak tedbirleri bir plana bağlamak gerektiğini söylemiştir. Bu yolda verdikleri önergenin nazarı dikkate alınmadığını, bunun sonucunda kanunun eski kusurları içinde bulundurarak çıktığını ileri sürmüştür. Hasar tespitleri konusunda mevcut olan aksaklıkların bu kanunda da bırakıldığını belirtmiştir. 7269 sayılı Kanunun 29. maddesinin, bir çatı altında yaşayan fakat her biri ayrı ayrı bir aile ünitesi olan veya reşit durumda olan çocukların afete maruz kalmaları halinde ayrı ayrı yardımdan faydalanmalarına amirken, bu kanunla bu hakkın da elden alındığını ifade etmiştir. Grup olarak bu kanunun aleyhinde oy kullanacaklarını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Diler'den sonra Hilmi İşgüzar (Sinop) konuşmuş, Millet Partisi Meclis Grubu olarak kanunun lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir. Her şeyden önce kanunların objektif olarak hazırlanması gerektiğini söylemiştir. Kanunun tümü

incelendiğinde, imkan nispetinde objektif kalındığı düşüncesinde oldukları için olumlu oy kullanacaklarını ifade etmiştir.

Son olarak İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu (Cumhuriyet Senatosu Muğla Üyesi) teşekkür niteliğinde çok kısa bir konuşma yapmıştır. Arkasından kanun tasarısının açık oylamasına geçilmiştir. Oylamaya 17 milletvekili katılmış, 16 kabul, 1 ret oyu çıkmıştır. Başkan, gerekli oy çoğunluğu sağlanamadığı için gelecek birleşim tekrar açık oya sunulacağını belirterek birleşimi kapatmıştır.

Millet Meclisinin 19.6.1968 tarihli 78. Birleşiminde müzakeresi tamamlanan kanun tasarısı 272 katılımcıdan 263'ünün kabul, 9'unun ret oyuyla kabul edilerek Senatoya sevk edilmiştir.

ARSA OFİSİ KANUNU

Arsa Ofisi kanunu Birinci Demirel Hükümetinin artan göç nedeniyle giderek kesifleşen konut sorununu çözmek amacıyla çıkarmak istediği bir dizi yasadan biridir. Millet Meclisinin gündemine gelen Konut, Tapu ve Kadastro, İmar, İskan, Tapulama, Kooperatif ve Gecekondu yasa tasarıları da göç yoluyla gerçekleşen şehirleşme sonucu ortaya çıkan yerleşme/barınma sorunlarına tedbir olarak değerlendirilebilecek kanunlardır. Tasarı, İmar ve İskan Bakanlığınca hazırlanmış, Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 14.3.1966 tarihinde kararlaştırılmış ve 19.3.1966 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Tasarı 22.3.1966 tarihli 70. Birleşimin Gelen Kağıtlar bölümünde yer almış ve İçişleri, Maliye, İmar ve İskan ve Plan komisyonlarına gönderilmiştir.[227] İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu'nun tasarının "havale edilmiş olduğu İmar ve İskan, İçişleri ve Plan komisyonlarından seçilecek 5'er üyeden" oluşan bir Geçici Komisyonda görüşülmesi önergesi ikinci toplantı yılının başlarında kabul edilmiştir.[228] Geçici Komisyon raporunu 19.7.1967 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuştur. Üçüncü Toplantı yılına geçilmiş olması nedeniyle 20.11.1967 tarihli 6. Birleşimde yeni bir Geçici Komisyon kurulmuştur. Yeni Geçici Komisyonun Meclis Başkanlığına sunduğu 12.2.1968 tarihli raporunda bir önceki Geçici Komisyon raporunun kabul edildiği belirtilmiştir.

İmar ve İskan Bakanlığınca hazırlanan "Arsa Ofisi kanun tasarısı"nın gerekçesinde özetle şu hususlar yer almaktadır: Son 15 yılda nüfusun hızla artması, sanayileşmede meydana gelen gelişmeler, bir kısım nüfusun ekonomik etkilerle köylerden şehirlere akın etmesi karşısında, zamanında birtakım yöneltici tedbirler alınamaması yüzünden, zaman zaman imar planları zorlanmış ve düzensiz bir şehirleşmeye yol açmıştır. Bunların sonucunda, büyük şehirlerin etrafı gecekondularla dolmuş, imar sınırları dışında her türlü kontrolden uzak alanlar parsellenerek satışa arz edilmiş, özellikle 1953'den sonra arazi rantı teminatlı bir gelir kaynağı haline gelerek arsa spekülasyonunu doğurmuş, büyük şehirlerdeki arsa fiyatlarında yüzlerce misli artışlar görülmüştür. Bölge ve şehir planlarının başarıya ulaşabilmesi, konut, sanayi ve turizm alanları için duyulan arsa ve arazi ihtiyacının karşılanabilmesi, arsa politikasını yürütebilecek merkezi bir kurumun kuruluşuyla mümkün olacaktır. 1963 ve 1964 icra planlarında kurumun kurulmasıyla ilgili olarak Maliye, İçişleri, İmar ve İskan Bakanlıkları gösterilmiş olduğundan, bu bakanlıklar ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı temsilcilerinden bir komisyon kurularak birlikte gerekli çalışmalar yapılmış ve ekli kanun tasarısı hazırlanmıştır. Kurum, İmar ve İskan Bakanlığına

---

[227] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim:70, (22.03.1966), s. 486.*

[228] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim:10, (25.11.1966), ss.212-213. Tasarının sevk edildiği komisyonların tamamının muhtemelen yanlışlıkla Menteşoğlu'nun önergesinde yer almadığı not edilmelidir.*

bağlı, kamu tüzel kişiliğine sahip döner sermayeli "Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü" adıyla bir genel müdürlük şeklinde düşünülmüştür. 4 bölüm ve 23 maddeden oluşan tasarının hazırlanmasında Anayasanın 35., 36., 38., 41., 49., 51. ve 53. maddeleri özellikle göz önünde tutulmuştur.

19.7.1967 tarihinde Meclis Başkanlığına verilen Geçici Komisyon raporunun gerekçesinde ise, tasarı gerekçesindeki ifadelere benzer ifadeler kullanılarak, şehirlerin etrafının gecekondularla dolduğu ve arsa pazarının zaman zaman spekülatörlerin hakimiyeti altına girdiği tespitinde bulunulmuştur. Gerekçeye göre, belediyelerin mali kaynaklarının yetersiz oluşu, ülke ölçüsünde düzenli bir arsa politikasının yürütülmesine imkan vermemiştir. Arsa Ofisinin kurulmasıyla elde edilmek istenenlerden bazıları şunlardır: a) Konut inşasına veya sanayi ve turizm tesisleri kurmaya elverişli bulunan yerlerde arazi ve arsalar satın alarak, arsa stoku yapmak; b) Satın alınan arazi ve arsaların amaca uygun planlaması için gerekli harita, imar planı, yol, su, kanalizasyon, elektrik, havagazı gibi kamu hizmet ve tesislerini tamamlamak suretiyle bu yerleri inşaata hazır duruma getirmek; c) Arsaların aşırı fiyat artışlarını önlemek üzere, halk tipi konut yapacaklarla, sanayi ve turizm tesisleri kuracaklara arsa tanzim satışları yapmak, kiralamak veya irtifak hakkı tanımak. Bunlarla birlikte raporun gerekçesinde, Arsa Ofisi kurulmasının hiçbir şekilde serbest alım satım işlerine engel olmayacağı, bunların eskiden olduğu gibi devam edeceği ifade edilmiştir.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere Millet Meclisinin 27.1.1969 tarihli 37. Birleşiminde başlanmış, tasarı 15.2.1968 tarihinde üyelere dağıtıldığı için okunmasına gerek duyulmamıştır. Gündemin birinci sırasında kayıtlı bulunan tasarı üzerinde gruplar adına yapılacak konuşmaların 20, şahsi konuşmaların 10, maddeler üzerindeki konuşmaların 5'er dakika ile sınırlandırılmasına dair Cengiz Ekinci (Kars) tarafından bir önerge verilmiş ve kabul edilmiştir. Tasarının öncelikle görüşülmesi evvelce kararlaştırıldığından, tümü üzerindeki görüşmelerde ilk sözü Güven Partisi Grubu adına Turan Şahin (Muğla) almıştır. Şahin, konuşmasının genelinde gerekçede belirtilen konuları kendi üslubu içinde dile getirmiştir. Son 10-15 yıllık nüfus artışının % 2,9'a varacak bir ölçü içerisinde büyük bir hızla geliştiğini, köyden şehre göçün büyük ölçüde arttığını; ancak düzenli bir şehirleşmenin söz konusu olmadığını, büyük şehirlerin etrafının gecekondularla dolduğunu söylemiştir. Türkiye'de öteden beri rasyonel bir arsa politikası yürütülemediğini, bunun bir merkezi kuruluş eliyle yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gecekondu kanun tasarısının Mecliste kabul edilip çıktığını belirtmiş, Arsa Ofisi kanun tasarısı olmaksızın bunun noksan olduğunu, sonuç alma imkanının bulunmadığını öne sürmüştür. Çok arkadaşının Meclis kürsüsünden sahillerin ve turistik beldelerin yağma edildiği iddiasında bulunduğunu, şehirlerde bir ev yapma imkanına sahip olan insanların astronomik rakamlardan dolayı arsa temin edemediğini, Türkiye'nin büyük ıstırabının bunlar olduğunu belirtmiştir. Arsa Ofisi eliyle hazineye ve belediyeye ait, şehrin gelişmesi ile ilgili arsa spekülasyonuna engel olucu ve

önceden her türlü tedbiri almak amacına bağlı satın almaların yapılacağına işaret etmiştir. Güven Partisi olarak bu kanun tasarısı ile ilgili düşüncelerinin olumlu olduğunu söylemiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Reşit Ülker (İstanbul) konuşmuştur. Türkiye'nin en önemli sorunlarından en başta geleninin konut sorunu olduğunu, şehirlerdeki konutların % 30'unun oturulamayacak durumda bulunduğunu öne sürmüştür. Ülker'e göre, konutun toplam maliyeti içinde arsa bedeli % 5-10 arasında olması gerekirken, ülkemizde % 10-50 arasında değişmektedir. Batı ülkelerinde % 5-10 arasındaki oran zamanında alınan tedbirlerle korunmuştur. Örneğin, Norveç'te bu oran % 6-8 arasındadır ve arsa bedeli bir işçinin iki-üç aylık gelirinin karşılığıdır.

Ülker, önümüzdeki 20 yılda şehirlere 20-30 milyon insanın göç edeceğini, bunların yerleşmesi için gerekli arazide kaba bir hesapla 200 milyar liraya varacak bir değer artışı olacağını ve bu artışın hiçbir emeğin karşılığı olmadan arazi spekülatörlerinin ceplerine ineceğini ileri sürmüştür. Yine yapılan araştırmalara göre, İstanbul Köprüsünün yapılması nedeniyle civar arazilerin değerleneceğini, köprü projesinin değerlendireceği arazi sahiplerinin, bu arazileri çok yüksek fiyatla kamuya satarak üretim sonucu olmayan haksız kazanç sağlayacaklarını belirtmiştir. Ülker konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Arazi spekülasyonunun ekonomik anlamı kamunun bir azınlığa servet transfer etmesidir. Arsa spekülatörleri gelişme ihtimali görülen bütün toprakları, sahilleri şimdiden kapatmıştır. Bu yerlerde gerek kamu, gerekse özel teşebbüs tarafından ekonomik bir işe girişildiği zaman büyük bedeller ödemek zorunda kalınmaktadır. Arsa sorunu çözülmedikçe konut, kalkınma ve sanayileşme sorununun çözümlenmesi zor olacaktır. Mevzuatta bu konu ile ilgili hükümler olmasına rağmen bunlar işleyemez durumdadır. Örneğin, Belediye Kanununda belediyelerin ihtiyari görevleri arasında arsa tanzim satışı yapmak vardır. Fakat diğer bir maddesiyle, iş çok olduğu için arsa tanzim satışı ancak mecburi görevler bittikten sonra yapılabileceği esasına bağlandığından bu hüküm bugün işlememektedir. Yine 5237 Sayılı Kanunda katılma (iştirak) payı denilen –bir arsanın önünden geçen yola katılma payı- bir müessese vardır. Katılma payı arsanın vergi değeri üzerinden hesaplanmaktadır. Bu şekilde hesaplandığı için, Ankara'da bir vatandaşın 100.000 liralık bir arsanın vergi değerinden 55 lira katılma payı ödediği literatüre geçmiş bir gerçektir. Bu şekilde soruna çare bulma imkanı yoktur. Bunun tedbirleri üzerinde durmak gerekir ve bu tedbirlerin başında boş bırakılarak bekletilip değeri artırılan arsalardaki değer artışının kamuya ait olması prensibi gelir. Bu bekletmeyi önleyici tedbirler almak gerekir. Bunlar vergi tedbirleri, oraya yapılan tesislerin bedellerini arsa sahiplerinden almak şeklinde olabilir. Dolayısıyla bu arsaların zaman içinde değerlenmesinden doğan artışın olduğu gibi millete intikal etmesi durumu arsa spekülatörlerini kazançsız hale getireceğinden, bir süre sonra bu işten vazgeçip sermayelerini faydalı yatırımlara yatıracaklardır.

Ülker, Arsa Ofisi Kanununu özü ve prensibi doğru bir kanun olarak gördüklerini; ancak soyut, tek başına, diğer tedbirler alınmaksızın ortaya konulursa hiçbir sorunu çözmeyeceği inancında olduklarını belirtmiştir. Kanuna göre, Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü sermayesinin 250 milyon lira olacağını ve bunun on yılda –her yıl bütçeye 25 milyon lira konarak- ödeneceğini belirttikten sonra, arazi fiyatlarının bu kadar hızla yükseldiği bir sırada, bu ofise verilecek 25 milyon lirayla ne kadar arazi alınıp stok edilebileceğini sormuştur. Konulan sermayeyi yetersiz bulduklarını, bunun yanındaki tedbirlerin bir bütün olarak getirilmesi zorunluluğuna inandıklarını söylemiştir. Bu tedbirlerin başında toprak reformu ile vergi reformunun geldiğini, Turistik Bölgeler Kanunu, Konut Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu gibi kanunların biran önce çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca belediye ve diğer kamu kuruluşlarının elinde bulunan arsaların satışının durdurulmasına işaret etmiştir. Beş Yıllık Planda ve Anayasada öngörülen diğer tedbirler bir arada düşünülmediği, bu tedbirler bir araya getirilmediği (getirilmesi mümkün ve gereklidir) takdirde bu kanunun esas soruna hiçbir çare getirmeyeceği inancını taşıdıklarını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Millet Partisi Grubu adına Hasan Lâtif Sarıyüce (Çorum) söz almıştır. Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün kurulması ile ilgili olan bu kanunu Millet Partisi Grubunun benimsediğini; ancak kanunun öngördüğü hususlarla, amaçların gerçekleşmeyeceğini de samimi olarak belirtmek istediklerini söyleyerek konuşmasına başlamıştır. Devamında, bu kanunun hızla ilerleyen şehirleşme hareketini normale döndürmek, gecekondu yapımını ve kaçak inşaatı önlemek, mümkün mertebe vatandaşlara üzerinde konut yapabileceği arsalar sağlamak için çıkarıldığını belirtmiştir. Arsa Ofisinin 250 milyon lira sermaye ile kurulacağını ve bu sermayenin 10 yıl içinde bütçeden sağlanacağını açıklamıştır. Sarıyüce'ye göre, sermayenin 10 yıl içerisinde meydana getirilmesi daha başlangıçta Arsa Ofisinin çok cılız bir şekilde ortaya çıkması demektir ve 10 yıl sonra da belki elindeki sermaye ile hizmet yapmak imkanından mahrum olacaktır. Sarıyüce, kanunda önemli noksanlıklar olduğunu ifade ederek eleştirisini sürdürmüştür. Arsa Ofisi kurulduğu takdirde, Hazineden, belediyelerden, özel ve tüzel kişilerden arsa temin edeceğini, kanunda bu üç kaynağın gösterildiğini dile getirmiştir. Oysa şehirlerin gerek içerisindeki gerekse civarındaki birçok arsaların spekülatörler ile arsa ticareti yapan özel ve tüzel kişilerin eline geçtiğini öne sürmüştür. Örnek olarak Ankara civarında sanayi bölgesi ilan edilen Yuva Köyü ile Macun Çiftliği arasındaki arsaların, bu bölgenin sanayi bölgesi olacağı açıklanmadan önce öğrenildiğini ve bu arsaların derhal kapatılarak ticaret erbabının eline geçtiğini söylemiştir. Şahısların ellerinde ihtiyaçlarının çok üstünde, uzun zamandan beri beklettiği arsalar bulunduğunu, kanunda bunlarla ilgili bir hüküm getirilmediğini, sınırlayıcı hükümlere şiddetle ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmüştür. Bu olmadığı takdirde, Arsa Ofisi Kanununun da iki yıl önce kabul edilen Gecekondu Kanunu gibi

uygulamada istenileni veremeyeceğini savunmuştur. Arsa Ofisinin her vatandaşa bir arsa verecek şekilde kurulmasına ve amacının da bu olması gerektiğine işaret etmiştir. Sarıyüce'ye göre, Arsa Ofisi Hazineden, belediyelerden devralacağı veya özel ve tüzel kişilerden istimlak edeceği arsaları, ev yapmak isteyen vatandaşlara – karını ve masrafını eklemek suretiyle – konut sahası olarak peşin parayla veya taksitle verebilmelidir. Satış şekli kanunda yönetmeliğe bırakılmıştır. Oysa bu iş yönetmelik işi değildir, kanunda bu konu açık olarak hukuki bir hükme bağlanmalıdır. Sarıyüce, inşaat yapan müteahhit tüccarlar bulunduğunu, bunların arsayı alıp üzerine binayı yaptıktan sonra vatandaşlara daire daire sattığını, bu kişilerin de Arsa Ofisinden arsa alarak üzerine bina yapmak suretiyle bu işin ticaretini yapabileceklerini ifade etmiştir. Fakat kanunda bu hususta bir açıklık olmadığını, konunun kapalı bir şekilde bir maddeye bağlandığını, bu bakımdan açıklığa kavuşturulmasında fayda olduğunu ileri sürmüştür. Arsa Ofisinden alınan arsalara da çürük çarık apartmanlar yapılacaksa ve bunlar vatandaşlara 100-180 bin lira arasında satılacaksa, o zaman bu ofisin kurulmamasının faydalı olacağı tespitinde bulunmuştur. Bu kanunda gördükleri noksanlıkların giderilmesi temennisiyle Millet Partisi Grubunun olumlu oy kullanacağını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır) konuşmuştur. İkinci Beş Yıllık Planda kalkınmanın üç unsurlu bir problem olarak gösterildiğini, bunların da tarımda gelişme, dengeli bir sanayileşme ve düzenli bir şehirleşme olduğunu söylemiştir. Bu üç unsurun birbirine sıkıca bağlı bulunduğunu ve birbirini etkilediğini belirtmiştir. Arsa Ofisi Kanununun düzenli bir şehirleşmeyi karşılayacağını; ancak diğer iki unsurun ihmal edilmesi durumunda bu kanunun uygulamada hiçbir yararı olmayacağını ileri sürmüştür. Türkiye'de son 20 yıldan beri görülen şehirleşme hareketinin Batı ülkelerinde görülen şehirleşme hareketinden tamamen farklı bir yönde geliştiği tespitinde bulunmuştur. Ekinci konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Batı ülkelerinde şehirleşme, sanayileşmenin çekici kuvvetiyle birlikte, tarımda modernleşmenin itici kuvvetinin ortaklaşa meydana getirdiği dengeli bir şehirleşme olmuştur. Oysa Türkiye'deki şehirleşme, sanayileşmenin çekici etkisinin dışında, tamamen tarım alanındaki itici etkilerle meydana gelmektedir. Türkiye'de sanayileşme hareketi köyden şehre akan nüfusun iş bulmasını sağlayacak bir hızda olmadığı için, şehirlere akan nüfus genellikle şehrin etrafında ve şehirle organik bağı olmayan gecekondu semtleri oluşturmakta, bu semtlerde köy hayatı aynen sürmektedir. Bundan dolayı Gecekondu Kanununa ve ciddi tedbirler alınma çabalarına rağmen, büyük şehirlerde gecekondularda yaşayan nüfus şehirli nüfusun yarısına yakın bir orana yükselmiştir. Ülkemizdeki önemli konulardan birisi de arsa spekülasyonu konusudur. İstanbul, Ankara ve İzmir'de elinde tuttuğu arsanın kısa zamanda fiyatının artması nedeniyle milyonlar, milyarlar sahibi olan vatandaşlar mevcuttur. Bu tamamen kamuya ait olan bir değer artışıdır ve kamunun hakkıdır. Ekinci, Türkiye'de konut sorununun çözümü için;

Gecekondu Kanununun, komisyonlarda görüşülmekte olan sahillerle ilgili kanunun, Arsa Ofisi Kanununun ve bunları tamamlayan diğer kanunların birlikte uygulanmasının zorunlu olduğunu savunmuştur. Bu kanunda bazı noksanlıklar gördüklerini, Arsa Ofisinin mülkiyetine geçecek arsaların satılması, kiralanması veya irtifak hakkı tesisi gibi konuların yönetmeliğe bırakılmasını doğru bulmadıklarını ifade etmiştir. Bunların ne şekilde kiralanacağı, hangi şartlarda satılacağı konularının kanunda tespit edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ayrıca 10 yılda toplanacağı düşünülen 250 milyonluk döner sermayeyi çok az bulduğunu, bunun amacı gerçekleştirmede yeterli olmayacağını belirtmiştir. İlk aşamada daha büyük bir sermaye ile donatılarak özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi şehirlerde arsaların hızla Arsa Ofisine geçmesini sağlayacak mali tedbirlerin alınması lüzumuna işaret etmiştir. Bu yapılmadığı takdirde Arsa Ofisi yeterli miktarda arsa alamayacağından, tanzim satışlar yapması, arsa spekülasyonunu önlemesi imkanının mevcut olamayacağını dile getirmiştir. Bunun sonucunda emekçi, dar gelirli yurttaşların konut sahibi olabilmesi için kendilerine ucuz arsa tahsis edemeyeceğini ileri sürmüştür. Grup olarak kanuna karşı olmadıklarını; ancak maddelerin görüşülmesinde bazı maddelerin değiştirilmesi veya yeni fıkralar eklenmesi yönünde önerge vermek suretiyle, kanunun daha mükemmel olması için çaba harcayacaklarını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Adalet Partisi Grubu adına Nuri Eroğan (İstanbul) söz almıştır. Kendinden önce konuşan sözcülere cevap niteliğinde bir konuşma yapmış, grup sözcülerinin bu tasarının karşısında olmadığını belirtmelerinden memnunluk duyduklarını ifade etmiştir. Bir kısım sözcülerin bu kanunun yürüyebilmesi için başka kanunlara ihtiyaç olduğu, onlar çıkmadığı takdirde bu kanunun fonksiyonunu yerine getiremeyeceği tarzındaki konuşmalarına karşılık, bunu tek bir kanun olarak arz etmediklerini, daha önce çıkan Gecekondu Kanunu ve gelecek olan konut kanunu ile bunu takip edecek diğer kanunları, yerine getirilmesi zorunlu olan hizmetlerin bir zinciri olarak gördüklerini belirtmiştir. Bir sözcünün toprak reformuyla köyden şehre göçün önleneceği yönündeki tespitine karşılık, tarım reformu yerine zirai reformu getirerek tüm endişeleri toptan ortadan kaldıracaklarını söylemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı nüfus artışı ve şehirleşme sonucu konut sorununun önem kazandığına işaret etmiştir. Anayasanın 49. maddesi ile İkinci Beş Yıllık Planın öngördüğü şekilde bu kanun sayesinde arsa spekülasyonunun önlenmesine çalışılacağını dile getirmiştir. Arsa Ofisi döner sermayesini az bulanlara Anayasanın 53. maddesiyle[229] cevap vermiş, bugünkü imkan ve şartların kendilerini sınırladığını, bunun dışına çıkmanın hayli zor olduğunu savunmuştur. Kanunun büyük bir ihtiyacı karşılayacağını, konut ve sahiller hakkındaki kanunların da yakında

---

[229] *Anayasa Madde 53: Devlet, bu bölümde belirtilen, iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadi gelişme ile mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.*

Meclise sunulacağından şüphe edilmemesi gerektiğini, komisyonların hızla bu konuda çalıştığını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Gruplar adına konuşmalar tamamlandığından Süleyman Onan (Kırşehir) şahsı adına söz almıştır. Sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı köylerden şehirlere aşırı derecede göç başladığını, özellikle büyük şehirlere yapılan göçler yüzünden şehir imar planlarının zorlandığını, şehir içinde barınma imkanı bulamayanların şehir kenarlarına gecekondular yaparak yerleştiğini söylemiştir. Son yıllarda gayrımenkullerin çok rağbet gördüğünü ve değerlerinin de o oranda arttığını belirtmiştir. Bunu fırsat bilen bazı açıkgöz kapitalistlerin arsa spekülasyonu yaparak vurgunlar vurmaya başladığını öne sürmüştür. Bu tehlikeli harekete dur diyebilmek için arsa konusunu disiplin altına almak gerektiği, Arsa Ofisi kurulmak suretiyle bunların tek elden yönetilmesinin faydalı olacağı tespitinde bulunmuştur. Arsa ticaretiyle büyük vurgunlar vuran milyonerlerin çoğalmasını gören her açıkgözün, kendi imkanlarını seferber ederek arsaları yağma ettiğini, hatta yabancı uyruklu kişilerin dahi açıktan veya dolaylı olarak bu işin ticaretini yaptığını ileri sürmüştür. Onan, konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir: Türkiye'nin en seçkin yerlerini yabancı uyruklular işgal etmiş durumdadır. İstanbul'un en değerli yerleri gayrımüslimlerin elinde, Marmara Denizindeki en kıymetli adalar -Heybeliada, Büyükada, Kınalıada, Burgaz Adası- onların işgali altındadır. Buna paralel olarak Beyoğlu, Taksim gibi süzme semtler de yabancı uyrukluların işgalindedir. Bu yerlerde Türkler adeta azınlıkta kalmaktadır. Yabancı uyrukluların bu gayrımenkulleri nasıl elde ettiği incelendiğinde insan hayretler içinde kalmakta, yüreği burkulmaktadır. Burgaz Adası'nın karşısındaki Kaşık Adası'nı bir Yahudiye 5 bin liraya satmışlar, bu adanın şimdiki değeri en az 10 milyon liradır. Taksim Kilisesi etrafındaki gayrımenkullerin tamamı bize ait olmayıp kilise vakfıyesi olarak görülmektedir. Onan, bunları ve buna benzer olayları Hükümete ihbar ettiğini belirtmiş, ülkemizin seçkin yerlerinin vurguncuların ellerinden kurtarılmasını istemiştir. Arsa Ofisi kurulduktan sonra, kilise vakfı olan boş yerlerin, belirli bir süre tanındıktan sonra derhal yabancı uyruklulara intikal eden fiyat üzerinden geri alınması gerektiği tespitinde bulunmuştur. Onan'a göre, Arsa Ofisi sadece birkaç büyük ilde kalmamalı, özellikle köylere girmeli, eserlerini köylerde gösterip ispatlamalıdır. Onan, şehir içi, şehir dışı ve kıyılardaki arsaların yağma edildiğini, Adalet Partisi iktidarının bu yağmaya göz yumduğunu, kurulacak Arsa Ofisinin bu yerlere sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Başbakan Demirel'in 1968 yerel seçimlerinde Ankara'da Yenimahalle ve Karşıyaka semtlerindeki Hazine ve hatta şahıslara ait arsaları gecekonduculara alenen ikram ettiğini, bu yüzden ölümle sonuçlanan olayların meydana geldiğini söylemiştir. Bu kanunun ülkemiz için hayırlı olacağına inandığını, bu nedenle olumlu oy vereceğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Onan'dan sonra Geçici Komisyon Sözcüsü Adnan Akın (Balıkesir) konuşmuş, Arsa Ofisi kanun tasarısının Hükümet tarafından 1966 yılında

hazırlandığını ve iki geçici komisyondan geçtikten sonra görüşülmeye başlandığını söylemiştir. Bu tasarının Konut Kanunu tasarısıyla birlikte düşünülmesinin yerinde olacağını, kendisinden önce konuşan arkadaşlarının öne sürdükleri tereddütleri gidermek için söz aldığını ifade etmiştir. Tasarıda 250 milyon liralık döner sermaye olduğunu, bunun Hazineden on yıla kadar alınması öngörülerek düzenlendiğini dile getirmiştir. Meclisin imkanları bulunursa Hazineden bir yılda da sağlayacağını, döner sermayenin yalnızca Hazineden alınacak tutar ile işleyeceğinin düşünülmemesi gerektiğini savunmuştur. Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün fonuna Konut Kanununun öngördüğü bazı mali kaynaklardan büyük miktarda para geldiğini, Konut Kanunu incelenirse bunun görüleceğini ileri sürmüştür. Belediyeler ve Milli Emlakın elindeki arsaların Konut Kanunu ile Arsa Ofisine devredileceğine, bunların Ofis aracılığıyla satışından elde edilecek paranın döner sermayeye ekleneceğine işaret etmiştir. Bu sermayenin dondurulmuş sermaye değil, sürekli işleyen bir sermaye olduğunu, bu konuda herhangi bir endişe duyulmaması gerektiğini söylemiştir. Bu tasarının sosyal hizmet getiren bir tasarı olduğunu vurguladıktan sonra, Arsa Ofisinin köyde, kasabada, şehirde oturan vatandaş için muhtelif tiplerde ayrı ayrı projeler yapacağını ve bu projelerin üzerinde inşaata bizzat İmar ve İskan Bakanlığının izin vereceğini, bütün bunları düzenleyecek olanın da Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü olduğunu belirtmiştir.

Akın'dan sonra Devlet Bakanı Seyfi Öztürk (Eskişehir) söz almıştır. Süleyman Onan'ın Başbakanı muhatap alarak 1968 yerel seçimlerindeki suçlamalarına karşılık, Onan'ın hangi belgeye dayanarak konuştuğunu bilmediğini; ancak bunun gerçek dışı ve hayali olduğunu söylemiştir. Öztürk'e göre konunun aslı, o bölgedeki dar gelirli ve yoksul vatandaşların 775 sayılı Gecekondu Kanunu dairesinde arsaya sahip olmaları ve gecekondu yapmaları için İmar ve İskan Bakanlığı tarafından işlem yapılmasıdır. Yani, yoksul ve dar gelirli vatandaşların arsaya sahip olup gecekondu yaptıklarını, bunun yerel seçimlerle ilgisi olmadığını ve vatandaşların yapılmış bir hizmetten faydalandığını ifade etmiştir. Onan'ın bunu siyasi bir mesele olarak ortaya atmasının isabetli bir hareket tarzı olmadığına dikkat çekmiştir. Devamında, bu tasarının herşeyden önce büyük bir ihtiyaca cevap verdiğini ve plan hedeflerine uygun olarak hazırlandığını savunmuştur. Bu kanunun tek başına sorunu çözecek bir kanun olmadığını öne sürmüştür. Arsa Ofisi Kanunu, Gecekondu Kanunu ve gündemde bulunan Konut Kanununun bütün olarak iskan politikasının temelini oluşturduğunu ve sosyal ihtiyaca cevap vereceğini belirtmiştir. Toprak reformu üzerinde çok durulduğunu, bunun bir siyasi tercih ve görüş meselesi olduğunu dile getirmiştir. Konuşmasının sonunda, Adalet Partisi iktidarı olarak, Hükümet Programında ve seçim beyannamelerinde tarım reformunu hangi esaslarla yapacaklarını taahhüt ettiklerini ve bu yönde çalışma yaptıklarını, tarım reformu kanun tasarısının da yakında Meclise sunulacağını söylemiştir.

Öztürk'ün konuşmasından sonra Süleyman Onan, 1968 yerel seçimleriyle ilgili açıklamasının gerçek olduğunu belirtmek için söz istemiş, Başkan görüşmenin dışında olduğunu söyleyerek söz vermemiştir. Bunun üzerine Onan, tutanaklara geçmesi bakımından Başkana hitaben, 1968 yerel seçimleri devresinde orada yaptırılan gecekondulara ait arsaların Hazineye mi, şahıslara mı ait olduğunu, Başbakan Demirel'in oraya bizzat gidip gitmediğini, oranın adının mahalle olarak "Demirel Mahallesi" konulmak istenilip istenilmediğini, bir vatandaşın bu uğurda ölüp ölmediğini sormuştur. Başkan, bunun Arsa Ofisi kanun tasarısıyla ilgisi olmadığını belirtince, Onan, Hazine arsalarına ne şekilde göz yumulduğu açısından ilgisi olduğunu söylemiştir. Devlet Bakanı Seyfi Öztürk bu soruları cevaplamak istediğini belirterek söz almıştır. Burada Hazineye ait arsalar olduğu gibi, şahıslara ait ihtilaflı arsaların da bulunduğunu, 775 sayılı Gecekondu Kanununa göre işlem yapıldığını ve bu işlem dairesinde şahıslara arsa verildiğini ifade etmiştir. Başbakanın gecekondu bölgelerini her hafta gezdiğini, bu bir şikayet konusu ise kendilerinin bunu şeref saydığını söylemiştir. Şahıslar arasında her yerde kavga olduğunu, orada 775 sayılı Kanunun uygulamasından doğan bir olayın meydana gelmediğini ileri sürmüştür.

Son olarak Kemal Sarıibrahimoğlu (Adana) şahsı adına konuşmuştur. Arsa Ofisi kanun tasarısını içten desteklediğini, iyi amaca hizmet edeceği kanısı uyandıran ve bütün grupların desteğini alan bu kanunun partizan amaçlara alet edilmemesini temenni etmiştir. Kanun tasarısında bazı noksanlıklar olduğunu, yan tedbirler alınmazsa bu kanunun işleyemeyeceğini öne sürmüştür. Bütçe tasarısı gerekçesinde Maliye Bakanlığının sahil yağması olayını kabul ettiğini ve bunun önlenmesi için emirler verdiğini memnuniyetle gördüklerini söylemiştir. Medeni Kanunun 641. maddesine hayat veren tekliflerine Hükümetin eğilim göstermesinden memnun olduklarını belirtmiştir. Sorunlar iyi niyetle incelenirse partiler olarak, bu memleketin evlatları olarak birleşemeyecekleri hiçbir davanın olmadığını savunmuştur. Sözlerinin devamında, toprak reformunun bu kanunun işlemesi açısından zorunlu olduğunu, toprak reformunun sadece toprağın Ali'den alınıp Veli'ye verilmesi anlamına gelmediğini, parçalanmaya tabi olan ve artık işletilemez duruma gelen toprakların birleştirilmesi hedefini de güden, daha geniş anlamda bir tarım reformunu da içine alan geniş bir konu olduğunu ifade etmiştir. Seyfi Öztürk gibi "toprak reformu siyasi bir tercih meselesidir" diyerek işin içinden çıkmanın mümkün olmadığını öne sürmüştür. Çünkü Anayasanın 37. maddesinin "Devlet toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlariyle gereken tedbirleri alır" dediğini, bunun amir bir hüküm olduğunu dile getirmiştir. Siyasi iktidarın bu tedbirleri alması gerektiği, almazsa Anayasa karşısında görevini yapmamış olacağı tespitinde bulunmuştur. Dolayısıyla bunun siyasi bir tercih meselesi olmadığını belirtmiştir. Toprak reformu ve sahillerle

ilgili kanun tekliflerinin hızla komisyonda geliştirilerek Meclise getirilip hızla kanunlaştırılmasını temenni ettiğini söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Daha sonra Osman Nuri Ulusay'ın (İstanbul) verdiği yeterlik önergesi okutulmuş, bu önerge aleyhine Dursun Akçaoğlu (Çankırı) söz almıştır. Çoğu arkadaşının kişisel görüşlerini bildirmediğini, grup adına konuşanların da bazı konularda açıklayıcı beyanda bulunmadıklarını söylemiştir. Örneğin, Anayasa ve diğer kanunlarla vatandaşa verilen mülkiyet hakkına tecavüzün olup olmadığını veya başka kanunlardaki diğer haklarıyla çelişme olup olmayacağını sormuştur. Gerek Hükümet gerekse Komisyon beyanında bazı boşluklar olduğunu, "gelecek yönetmelikle doldurulacak" denildiğini, bazı kişilerin de "tüzükle olması daha uygundur" diyebileceğini belirtmiştir. Böyle önemli bir kanunda her arkadaşının bu konularda enine boyuna fikrini söyleyerek vatandaşta meydana gelecek her türlü soruların önlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle yeterliğe iltifat edilmemesini ve müzakerelere bir parça daha izin verilmesini istemiştir.

Bu konuşmanın ardından önce yeterlik önergesi, sonra maddelere geçilmesi ve tasarının ivedilikle görüşülmesi oylanarak kabul edilmiş, ardından maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. 1. ve 2. madde görüşüldükten sonra zaman dolduğundan Başkanvekili İsmail Arar birleşimi kapatmıştır. Maddeler üzerindeki görüşmeler 31.1.1969 tarihli 41. Birleşime sarkmıştır.

1., 14., 17., 18., 19., 20. ve 22. maddeler hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

9. ve 15. maddeler hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş, maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

2. madde hakkında bir değişiklik, bir de maddeyi Komisyonun geri alıp yeniden düzenlemesi yönünde iki önerge verilmiş, Komisyon Sözcüsü maddeyi geri aldıklarını belirtmiştir. Böylece madde, verilen önergelerle birlikte Komisyona iade edilmiştir. Komisyon yeniden düzenlediği maddeyi 31.1.1969 tarihli 41. Birleşimde değişiklik önergesi olarak vermiş, diğer değişiklik önergesi sahibi yeni metne katılarak önergesini geri almıştır. Önce Komisyonun önergesi, sonra bu önergenin 2. madde olması kabul edilmiştir.

31.1.1969 tarihli 41. Birleşimde 3. maddeden başlanarak görüşmelere devam edilmiştir.

3. madde hakkında iki değişiklik, bir de maddenin Komisyona iadesi yönünde toplam üç önerge verilmiş, Komisyon iade önergesi ile bir değişiklik önergesine katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Bir değişiklik önergesine Komisyon katılmış ve önerge kabul edilmiştir. Bu arada Komisyon Başkanı maddede baskı hataları olduğunu belirtmiş, bunların tashihi yapılarak oylanmasını istemiştir. Değişiklik önergesi ve Komisyonun işaret ettiği tashihlerle birlikte madde oylanarak kabul edilmiştir.

4. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere üç değişiklik önergesi verilmiş, bir önerge geri alınmış, diğer önergeye Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Madde Komisyonun getirdiği değişik şekliyle kabul edilmiştir.

5. madde hakkında altı değişiklik, üç de maddeye ek yapılmasına dair toplam dokuz önerge verilmiş, değişiklik önergelerinden biri geri alınmış, beşine Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Üç adet maddeye ek yapılmasına dair önergelere Komisyon katılmış, önergeler kabul edilmiştir. Maddeye "Bu miktar lüzumu halinde Bakanlar Kurulu kararı ile bir misli artırılabilir" ifadesi eklenmiş ve madde ile birlikte oylanarak kabul edilmiştir.

6. madde hakkında altı değişiklik önergesi verilmiş, üçü geri alınmış, iki önergeye Komisyon katılmamış ve reddedilmiştir. Bir değişiklik önergesine Komisyon katılmış, önce önerge, sonra değişik şekliyle madde kabul edilmiştir.

7. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere dört değişiklik önergesi verilmiştir. Bunların dışında maddenin Komisyona iadesine dair önergeye Komisyon katılmadığı için Başkan bu önergeyi oya sunmamıştır. Çünkü Meclis kararıyla maddenin zorla Komisyona geri verilemeyeceğini, değiştirmeyecekse yine aynı şekilde geri getireceğini belirtmiştir. Önergelerden birine Komisyon katılmamış reddedilmiştir. Diğer önergelerden birine Komisyon katılmış, bu önerge ve arkasından Komisyonun önergesi kabul edilmiştir. Diğer önerge oylanmadan Komisyon maddeyi yeniden düzenlemek için geri istemiş, önergelerle birlikte madde Komisyona geri verilmiştir. Komisyon yeniden düzenlediği maddeyi önerge olarak vermiş, önce önerge, sonra yeni düzenlenmiş şekliyle madde kabul edilmiştir.

8. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere üç değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Komisyonun önergesi kabul edilince diğer önerge geri alınmıştır. Komisyonun önergesi 8. madde olarak kabul edilmiştir.

10. madde hakkında Komisyon maddeye son fıkra olarak "Bu halde tapu idareleri resen şüf'a hakkındaki şerhi kaldırmaya yetkilidir" ifadesinin eklenmesine dair bir önerge vermiş, önce önerge, sonra madde ekli şekliyle kabul edilmiştir.

11. madde hakkında maddenin tasarı metninden çıkarılmasına ve madde numaralarının buna göre düzenlenmesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmış, maddenin tasarı metninden çıkarılması ve madde numaralarının buna göre zincirleme devam etmesi kabul edilmiştir.

11. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş, madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

12. madde hakkında dört değişiklik önergesi verilmiş, üçüne Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Diğer önergeye Komisyon katılmış, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

12. maddeden sonra 13. madde olarak yeni bir madde eklenmesi ve mütaakıp maddelerin numaralarının buna göre düzenlenmesine dair iki önerge verilmiş, Komisyon birine katılmamış, bu önerge reddedilmiştir. Diğer önergeye Komisyon katılmış, önce önerge, sonra önergenin 13 madde olması kabul edilmiştir.

16. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş, madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

21. madde hakkında yeni bir maddenin 21. madde olarak eklenmesi ve müteakip maddelerin numaralarının buna göre düzenlenmesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

Maddeler üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra tasarının tümü üzerinde lehte ve aleyhte söz isteyen olmamıştır.

Millet Meclisinin 3.2.1969 tarihli 42. Birleşiminde Arsa Ofisi kanun tasarısı açık oylamaya sunulmuş, 241 kabul, 6 ret, 8 çekinser oyla kabul edilerek Senatoya sevk edilmiştir.

GECEKONDU KANUNU

775 sıra numarasıyla 30 Temmuz 1966 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren ve gecekonduların bir kısmının ıslahını, bir kısmının tasfiyesini ve yeni gecekonduların yapılmasını engellemeyi amaçlayan Gecekondu Yapılmasının Engellenmesi ve Islahı Hakkında Kanun (bundan sonra Gecekondu Kanunu olarak anılacaktır) tasarısı (1/76) 20 Aralık 1965 tarihinde gerçekleştirilen 25. birleşimde Anayasa, Adalet, İçişleri, Maliye, İmar ve İskân ve Plân komisyonlarına sevkedilmiştir.[230] Gecekondu Kanunu tasarısının, 22 Aralık 1965 tarihinde Devlet Bakanı Cihat Bilgehan'ın önergesi doğrultusunda adı geçen komisyonlardan seçilecek üçer üyeden kurulu Geçici Komisyonda görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, aynı konuda daha önce Reşit Ülker (İstanbul) ve 10 arkadaşının 2/13 sıra numarasıyla ve Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşının 2/23 sıra numarasıyla 24 Kasım 1965 tarihinde gerçekleştirilen 14. birleşimde verilmiş iki teklif de Anayasa, İçişleri, İmar ve İskan, Maliye, ve Plan komisyonlarına sevk edilmiştir. Bu teklifler de İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın 24 Aralık 1965 tarihinde (27. birleşim) verdiği önerge doğrultusunda aynı geçici komisyona sevk edilmiştir. Ayrıca, 7 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 32. birleşimde Cumhuriyet Senatosu Üyesi Rıfat Öztürkçine de "Gecekondu İmarı, Tasfiyesi ve Islahı" hakkında bir kanun teklifi vermiştir. 17 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 36. Birleşimde bu teklifin de aynı geçici komisyona sevk edilmesi kararlaştırılmıştır.

Genel Kurulda görüşülen ve yasalaşan tasarı "gecekondulaşmanın nedeni olan geniş anlamdaki toplumsal ve ekonomik sorunların değil, sadece dar anlamdaki şehircilik sorunlarının çözümünü" öngörmektedir.[231] Yine 1965-1969 döneminde yasama gündemine gelen Arsa Ofisi Yasası, Konut Yasası gibi tasarılarda şehircilik sorununa getirilen 'yasal' önlemler çerçevesinde değerlendirilebilir. Gecekondu Yasası gecekondular için "ıslah," "tasfiye," ve "önleme" bölgelerini getirmekte ve "modern kent planlama" yoluyla gecekondu alanlarının kentle bütünleşmesini amaçlamaktadır. "Ancak, kamu arsalarının belediye eliyle gecekondu sahiplerine, hatta gecekondu tacirlerine aktarılması geleneğine son verilmemesi nedeniyle, 775 sayılı yasa uzun erimli toplum yararlarına yanıt vermekte yetersiz kal[mıştır]."[232]

17 Mart 1966 tarihli 67. Birleşimde Başkanlık Divanının Perşembe günleri yalnız Gecekondu Kanunu'nun görüşülmesi ile ilgili değişiklik önergeleri oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Buna göre, Gecekondu Kanunu yalnız Perşembe günleri görüşülmüştür. Gecekondu Kanunu tasarısının

---

[230] *Bir önceki Parlamento döneminde de gecekondularla ilgili bir yasa tasarısının olduğunu burada not etmeliyiz.*

[231] *Bkz. "Gecekondulu Kentleşme Deneyimi," Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961-1980 (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005), Cilt 3, s. 149-150.*

[232] *A.k., s. 149-150.*

kabul edilmesi Meclis'teki siyasal partilerin üzerinde kolayca anlaştığı bir konu olduğu için, 72. Birleşimde başlayan görüşmeler fazla uzun sürmemiştir.

Gecekondu Kanunu Tasarısı'nın görüşülmesi esnasında çeşitli partiler söz alarak bu konuyla ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir. İlk olarak, MP Grubu adına Hüseyin Balan, gecekondu problemini bir çözüme bağlamak için Meclise getirilen gecekondu kanunu tasarısının, "milletin bir ana davasını yalnız imar ve iskân yönünden ele almış bulunmaktadır. Gecekondu sakinlerinin menşeleri tetkik edilirse bunların ekseriyetinin geçim sıkıntısı ve işsizlik yüzünden baba, dede yurdunu terk edip iş bulmak, insanca yaşamak için para kazanmak hayali içinde büyük şehirlere, onlarca işveren bölgelere göç eden köylüler, işsiz bölge ve şehir sakinleri olduğunu görürüz." diyerek bu tasarının yetersizliğini vurgulamıştır.[233] Dolayısıyla, bu kanun tasarısının arzu edilen neticeleri sağlayabilmesi için mali imkânsızlıkların ve inkişaf sahalarının genişletilmesine ihtiyaç vardır. Yapılacak iş, gecekonduların doğuş sebeplerini ortadan kaldırmaya çalışmak ve doğacak gecekonduları planlamak olacaktır.

Balan'a göre tasarının sayılan eksiklikler dışında olumlu yanları da bulunmaktadır. Bunlardan en ulvi olanı, "bugüne kadar devam eden gecekondu sakinleri ile mülki amirlerin ve bilhassa belediyenin savaşını önlemeyi öngörmüş olmasıdır. Hükümet ile halk ve halk ile halk arasında önü alınmayan bir uyuşmazlık ve savaş sürüp gitmekte olduğu için, bu hal huzursuzluk, asayişte düzensizlik, haksızlık, husumet yaratmakta olduğu için" bu kanunun kabulünden sonra İmar ve İskân Bakanlığının himmeti ve belediyelerin de fedakârlık ve gayretiyle bu gibi davranışlara sebep kalmayacağını müşahede etmek gerekir.[234]

CHP Grubu adına Reşit Ülker ise, şehirleşme ve gecekondu probleminin Türkiye'nin en büyük problemi olduğunu ve böyle olmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ülker'e göre, "Kanunu getirip, gecekondularla ilgili tedbirleri alırken, öbür yandan konut meselesini bir bütün olarak ele alıp, onun gerektirdiği tedbirleri ciddiyetle ele almayacak olursak, Gecekondu Kanununu çıkarmış olmamıza rağmen gecekondu meselesini halledemeyeceğimiz aşikârdır" tespitinde bulunmuştur.[235] Yanı sıra, gecekondu problemine eğilirken, aynı anda toprak reformuna da eğilmek gerekmektedir. Aksi halde, bu meselenin çözümü katiyen mümkün olmayacaktır. Devam eden Ülker, gecekondu problemini önlemek için; akımla orantılı iş alanlarının açılmasını da önermiştir. Ülker'e göre, CHP bu kanunun gelmesinden sevinç duymaktadır ve bu kanunun prensip olarak lehindedir. Büyük Meclisin, bu kanunun eksik olan noktalarını tamamlayacağı noktasında ise inançları tamdır.

Ülker, tasarının CHP'nin önem verdiği 5 yıllık Plan esasları içinde gelmiş bir kanun olması dolayısıyla parti olarak lehinde olduklarını ifade

---

[233] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 72, (24.03.1966), s. 569.*

[234] *A.k., s. 569.*

[235] *A.k., s. 572.*

etmiştir. Bu yüzden, parti olarak bu kanun tasarısının canı gönülden lehinde olduklarını, müzakeresi sırasında Yüce Meclisin bu kanuna şekil vermesi için bütün güçleriyle gayret sarf edeceklerini sözlerine eklemiştir.

TİP Grubu adına Behice Hatko Boran ise, gecekondu davasının en başta gelen önemli ve gün geçtikçe de önemi artan davalardan biri olduğunu söylemiştir. Ancak, Boran, "Gecekondu davası bununla beraber teşrii tasarruf olacak bir mesele değildir. Yani kanun yapma yolu ile çözülebilecek bir mesele değildir" diyerek, bu konunun kanun yapma yolu ile halledilebilecek meselelerden biri olmadığı tespitini yapmıştır.[236] Ona göre, gecekondu davası doğrudan doğruya şehirlerin büyüme vetiresiyle ve şekli ile ilgili olan, ondan doğan bir meseledir. Şehirlerin böyle geniş gecekondu bölgeleri yaratacak şekilde büyümesi ise bu memleketin topyekûn sosyal bünyesi ile kısacası az gelişmiş, ekonomik temeli geri, tarımsal bir ekonomisi olan bir memleket oluşundan ileri gelmektedir. Boran'a göre,

Demek ki, gecekondu meselesinin çözüm yolu kanun yolundan geçmemektedir. Bunun çözüm yolu memleketi bugünkü geri, tarımsal ekonomi durumundan kurtarmaktır. En kısa zamanda süratle sanayileşmeye gitmek ve bu sanayileşmeyi öyle montaj sanayii, tüketim sanayii gibi hafif kollara değil; gerçek temel sanayi koluna yöneltmek, mutlaka toprak reformunu yapmak, toprak reformu ile beraber tarım reformunu da yürüterek tarımda hızlı bir gelişmeyi ve kalkınmayı başarmak ve bütün bunların da gerek ekonomik hayatı gerek kültür hayatını kapsayan merkezi emredici bir planla, bir programla meydana getirmektir.[237]

Sözlerinin sonunda Boran, belirtilen bu nedenlerden dolayı tasarı aleyhinde oy vereceklerini belirtmiştir.

AP Grubu adına Muhiddin Güven'e göre, gecekondu kanununun bir an önce Meclisten çıkması gerekmektedir. Güven, bu tasarının "memleketteki bir iskân hareketinin şehirler üzerine yığmış olduğu bir ağırlığı muayyen bir çerçevede halletmek hususundaki tedbirleri ihtiva ettiğini" belirtmiştir.[238] Devam eden Güven, bu tasarıyla amaçlananın, maruz kalınan, karşı karşıya kalınan aykırı bir şekildeki şehirleşmelerin önüne geçmek ve buradaki vatandaşların iskân meselelerini en iyi bir şekle irca etmek ve buna ait tedbirleri almaktır. Hükümetin, her şeyden önce erozyonu önleme tedbirleri alacağını ve en önemli amaçlarının "aç olan toprağı doyurmak" olduğunu söylemiştir.[239] Yanı sıra, ithal edilen tarım makinelerinin imal edilmeye çalışılacağını ve bir sanayi politikasına başlanacağını da ifade eden Güven, bunun için öncelikle bu kanunun çıkması gerektiğini belirtmiştir.

---

[236] *A.k., s. 576.*
[237] *A.k., s. 577.*
[238] *A.k., s. 581.*
[239] *A.k., s. 585.*

YTP Grubu adına Nihat Güler ise, YTP'nin, mevcut Gecekondu Kanunuyla gecekondularda yaşayan vatandaşların gecekondularını yıkmadan onlara birer mesken temin etmek suretiyle gecekondu problemini çözmek ve aynı zamanda gecekondu mevzuunda isabetli tasfiye ve önleme tedbirlerini istihdaf ettiği için bu davada samimi hareket edeceğini ve "hükümete yardımcı olmaktan, vazife ve mesuliyet şuuru içinde, büyük bir zevk duyacağını" söylemiştir.[240] Ancak, bu kanunun hakikaten süratli bir şekilde vatandaşın ihtiyacına cevap verip, memleketin en mühim meselelerinden birisi olan gecekondu probleminin önüne geçmek ve bu problemi halletmek için, her yıl asgari, bütçeden 300 milyon lira para ayırmak gerektiğini de belirtmiştir. Diler, YTP'nin bu kanunda hükümeti destekleyeceğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.

İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, gecekondu sorununun bir yasa çıkarılarak çözülemeyeceğini, gecekondularda oturanlara oturacak başka bir yer gösterilmeden gecekonduların yıkılamayacağını ve sorunun çözümü için fon ayrılması gerektiğini oysa yasa tasarısında bu yönde bir düzenleme olmadığını belirtmiştir.[241] Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ise gecekondulaşmaya neden olan göç yoluyla şehirleşme ve nüfus artışı olgularına dikkat çekerek köylüyü köyde tutacak şekilde yaşam standartlarında iyileştirmeler yapmadan, sadece yasal önlemlerle gecekondu sorununa çözüm bulmanın mümkün olmadığını belirtmiştir.[242] Ağrı Milletvekili Abdülbari Akdoğan ise arsa üretimi ve kredilendirme gibi teknik açılardan tasarının yetersiz olduğunu belirtmiştir.[243] Gecekondu sorunun sadece yasal önlemlerle çözülemeyeceği Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal'ın da vurguladığı bir noktadır. Sorunun bilimsel araştırmalarla teşhis edilmesinin öncelikli olması gerektiğini iddia eden Uysal, sanayileşmeden hızlı gelişen şehirleşmenin ve köylerdeki yetersiz şartlar nedeniyle göçün en önemli sorun olarak nitelediği gecekondu sorununun temelinde yattığına işaret etmiştir. Uysal'a göre tasarı bir sosyal politikanın sahip olması gereken derinlikten yoksun, yetersiz bir tasarıdır.[244] Buna karşılık İzmir Milletvekili Mustafa Uyar gecekondu kanun tasarısının tek başına sorunun çözümüne yetmeyeceği görüşüne katılmış, fakat iyimser bir yaklaşımla konuya hükümetin gündeminde olan Konut ve Arsa Ofisi kanun tasarıları da hesaba katılarak yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir.[245] Tekirdağ Milletvekili Kemal Nebioğlu ise arsa spekülasyonu önlenmedikçe, mali imkanlar bulunmadıkça, kredi politikası ile lüks konut yapımı önlenmedikçe, toprak reformu yapılmadıkça, inşaat malzemeleri yoksul halk lehine fiyatlandırılmadıkça ve

---

[240] *A.k., s. 585.*
[241] *A.k., ss. 587-591.*
[242] *A.k., ss. 591-595.*
[243] *A.k., ss. 595-597.*
[244] *A.k., ss. 597-598; ve Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 75, (07.04.1966), ss. 658-660.*
[245] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 75, (07.04.1966), ss. 660-662.*

konut meselesi ekonomik kalkınma içinde ele alınmadıkça gecekondu sorununun çözülemeyeceğini öne sürmüştür.[246]

Bu tasarıyla ilgili iki muhalefet şerhi vardır. Bunlardan biri İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'e, diğeri ise Muş Milletvekili Nermin Neftçi'ye aittir. Ülker'in muhalefet şerhi koymasının gerekçesi özetle şöyledir: "Kanun 5 yıllık plan gereğince getirilmesi gereken bir kanundur. Esas maksat da özellikle gecekonduların mülkiyet sorununu çözmektedir. Kanun bizim teklifimizde görüleceği gibi Anayasamızın öngördüğü taksitle kanunlaştırma yoluna gitmemiştir. Vakıf arazileri de kanunun şümulü dışında mütalâa edilmiştir. Bu şartlar altında kanun mülkiyet problemini çözmeyecektir".[247]

Tasarıya muhalefet şerhi koyan diğer isim ise müzakereler sırasında da söz alarak tasarıyı samimi bulmadığını ve sorunun sadece hukuki önlemlerle çözülemeyeceğini belirten[248] Nermin Neftçi'dir. Neftçi'nin gerekçesi ise özetle şöyledir:[249]

1. "Tasarı, sadece gecekondu konusunu ele alarak gecekonduların yeniden yapılmasını önleme tedbiri ile eskilerin ıslah ve tasfiyesini öngörmektedir. Yalnız başına gecekonduyu ele alıp konut problemini ele almamak, halkın, konut ihtiyacında olanların geçici bir zaman için oyalanması anlamındadır.

2. Kanun tasarısında, uygulamanın en önemli kısımları yönetmeliklere bırakılmıştır. Dolayısıyla tasarı uygulamayı sınırlamamakta, hatta prensipleri dahi getirmemektedir.

---

[246] *A.k., ss. 662-664.*

[247] *S. Sayısı: 83, "Gecekondu kanun tasarısı ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ve 10 arkadaşının; İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve 12 arkadaşının, Gecekonduların düzenlenmesi hakkında; Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşının, Gecekonduların ıslah, tasfiye ve önlenmesi hakkında; Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Rifat Öztürkçine'nin, Gecekonduların imarı, tasfiyesi ve ıslahı hakkında kanun teklifi ve Anayasa, Adalet, İçişleri, Maliye, İmar ve İskân ve Plân komisyonlarından 3 er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu (1/76, 2/13, 2/23, 2/193)," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim 72, (24.03.1966), s 51.*

[248] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 72, (24.03.1966), ss. 585-587.*

[249] *S. Sayısı: 83, "Gecekondu kanun tasarısı ile İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ve 10 arkadaşının; İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve 12 arkadaşının, Gecekonduların düzenlenmesi hakkında; Konya Milletvekili İhsan Kabadayı ve 10 arkadaşının, Gecekonduların ıslah, tasfiye ve önlenmesi hakkında; Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Rıfat Öztürkçine'nin, Gecekonduların imarı, tasfiyesi ve ıslahı hakkında kanun teklifi ve Anayasa, Adalet, İçişleri, Maliye, İmar ve İskân ve Plân komisyonlarından 3 er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu (1/76, 2/13, 2/23, 2/193)," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim 72, (24.03.1966), s 52. Neftçi, daha sonra İmar ve iskan Bakanlığı 1967 mali yılı bütçesinin müzakerelerinde de CHP grubu adına söz alarak Gecekondu yasası üzerine eleştirilerde bulunmuştur. Neftçi'nin konuşması ve İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu'nun Neftçi'nin görüşlerinin CHP grubunun görüşleri olamadığını iddia eden cevabı için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 64, (25.02.1967), ss. 529-532 ve ss. 557-560.*

3. Tasarı kamu kurumlarının elinde olup da belediye sınırları ve mücavir saha içindeki arsaların genellikle belediyelere devredileceği esasını getirmektedir. Fakat bu ve buna benzer hükümler gecekonduların ıslah, tasfiye ve önlenmesi için faydalı olmamış ve uygulanamamıştır.

4. Tasarı ile kurulması öngörülen fonun yararlanacağı kaynaklar, ilk kuruluş için faydalı değildir. Ve bu fonun kurulması ve faydalı olarak yaşaması mümkün olmayacaktır.

5. Gecekonduların ıslah ve tasfiyesi de, birtakım hukuki kayıt ve şartlara bağlanmıştır. Getirildiği sanılan tedbirleri uygulama şans ve imkânına sahip değildir.

Tasarı hakkında eleştirileri ve Abdülbari Akdoğan (Ağrı) ve Kemal Nebioğlu'nun (Tekirdağ) sözlü sorularını Cumhuriyet Senatosu Üyesi ve İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu 75. birleşimde cevaplandırmıştır.[250] Mustafa Uyar'ın diğer tamamlayıcı yasa tasarıları ile beraber ele alındığında Gecekondu Kanununun gecekondu sorununa kapsamlı bir çözümün bir parçasını oluşturduğu yönündeki görüşünü doğru bulduğunu ve tamamlayıcı yasalarla ilgili sürecin başladığını belirten Menteşoğlu'na göre gecekondu sorununun 3 uzun vadeli ve 2 kısa vadeli çözümü vardır. Buna göre, işsizlik sorununa karşı istihdamın artırılması, göç baskısına karşı kırsal alanda "medeniyet şartları" ve genel bir yerleşme politikası uzun vadede ele alınacak çözüm araçlarıdır. Gecekondu yapımını durdurmayı ve bazı gecekondu bölgelerini tasfiye etmeyi amaçlayan Gecekondu Yasa tasarısı ise kısa vadeli önlemlerden biridir. Konuşmasında, ekonomik ve sosyal boyutları olması nedeniyle gecekondu sorununun sadece yasa çıkarılarak çözülemeyeceğini savunan milletvekillerinden biri olan TİP Urfa milletvekili Behice Boran'ın ideolojik eğilimleri nedeniyle hukuk devleti dışına çıkma eğiliminde olduğunu ima eden Menteşoğlu'na "son söz milletvekilinindir" ilkesi gereği söz alan Boran cevap vermiş, bunun üzerine tartışma uzamış, Menteşoğlu tekrar söz almış ve ancak İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven'in AP Grubu adına konuşarak son söz milletvekilinindir ilkesini yerine getirmiştir. Güven'in TİP sözcülerinin "yalnız kafalarında yaşattıkları düşüncelere hizmet etmek üzere" konuştuklarını iddia etmesi üzerine, TİP Milletvekili Boran kendisine hakaret gerekçesiyle söz istemiş, ancak bu gerekçelere katılmayan Başkan oylamaya giderek hakaret iddiasının kabul edilmediğini bildirmiş ve Aydın Milletvekili Nahit Menteşe'nin önergesi doğrultusunda tasarının maddeleri görüşülmeye başlanmıştır.[251] Bu sırada Tahtakılıç'ın tasarının komisyona geri çekilmesine yönelik bir önergesi de reddedilmiştir.

---

[250] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 75, (07.04.1966), ss. 664-670.*

[251] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 75, (07.04.1966), ss. 672-677.*

Bundan sonra tasarının maddelerinin görüşülmesine 79., 87. ve 107. birleşimlerde devam edilmiştir. Bu birleşimde tasarıdaki bazı Arapça kelimelerin değiştirilmesi, bazı ifadelerin düzeltilmesi ve bazı kanunlara göndermede bulunulması gibi tasarının esasını değiştirmeyen önergeler verilmiş, bunlardan Erzurum Milletvekili Ahmet Mustafaoğlu'nun 2. maddede ve Elazığ Milletvekili Kevni Nedimoğlu'nun 3. ve 4. maddelerde değişiklik yapan önergeleri Komisyon'un da katılımıyla kabul edilmiştir. 29.6.1966 tarihinde gerçekleştirilen 103. birleşimde tasarının 8-16. maddeleri müzakere edilmiş ve tartışmalar daha çok 8. maddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. 8. madde, mülkiyeti Belediyelere geçecek olan arsa ve arazilerin, Belediyeler tarafından kiraya verilebilmesini, satılabilmesini ve başka şekillerde değerlendirilebilmesini mümkün kılmakta ve bu uygulamalardan elde edilecek gelirin tasarının 12. maddesinde belirtilen fon hesabında toplanmasını öngörmektedir. İstanbul Milletvekili Reşit Ülker belediyelere devredilecek arsa ve arazilerin sadece gecekondu davasına ayrılması gerektiğini savunmuştur. Ülker'e göre mevcut gecekonduların çoğu sanayi bölgelerinin yakınlarında bulunduğu için arazileri değerlidir. Bu nedenle belediyeler tarafından gelir artırmak amacıyla gecekondu ile mücadele amaçları dışında kullanılabilir. Bu durumda, gecekondu ile mücadele adına sosyal konutlar için sanayi bölgelerinin çok uzağında yerler gösterilecektir; ki bu, gecekondu bölgelerinin ıslahını zorlaştıracaktır çünkü buralarda yaşayan fakir halk işlerine gelmek için yol parası ödemek istemeyeceklerdir. Erzurum Milletvekili Nihat Diler de belediyelerin söz konusu arsa ve arazileri gecekonduların tasfiyesi, ıslahı ve önlenmesi için değil, doğrudan doğruya spekülasyon yapmak, kar temin etmek için kullanacaklarını öne sürmüştür. Eleştirileri cevaplayan Komisyon Başkanı 8. maddede bahsedilen arazilerin asla üzerinde gecekondu yapılan araziler olmadığını, bu arazilerin üzerine ucuz konut yapılması gibi zorlayıcı kayıtlar koymak türünden katı önlemlerin gelirlerin artmasına ve şehirlerin gelişmesine olumsuz etkilerde bulunacağını, ve keyfi uygulamaları önlemek için belediyelerin söz konusu araziler üzerindeki tasarruflarını merkezi idarenin (İmar ve İskan Bakanlığının) iznine bağladıklarını savunmuştur. Devamla söz alan Reşit Ülker ve Behice H. Boran (Urfa) belediyelere devredilecek arazilerden üzerinde gecekondu bulunanların mutlaka olacağını belirtmişlerdir. Boran bu türden arazilerin kiraya verilip verilemeyeceğini sormuş, Tekinel ise konunun mülkiyet hakkı ile ilgili bir sorun olduğunu, bu hakka müdahale edemeyeceklerini ima ederek, bildirmiş ve Boran'ın "lüzumsuz" konuşmalarını/endişelerini tasarının müzakeresinden sonra cevaplandıracağını belirtmiştir. Süleyman Arif Emre (Adıyaman) tasarıda "arsa ve arazi" kelimeleri yerine "gayrımenkuller" kelimesinin kullanılmasının, böylece söz konusu arsalar üzerine bina yapıp onları kiraya verme imkanına kavuşabileceklerini savunmuştur. İzmir Milletvekili Arif Ertunga ise dile getirilen şüphelerin yersiz olduğunu, belediye meclislerine ve onların üzerinde İmar ve İskan Bakanlığına güvenmek gerektiğini savunmuştur. Bundan sonra,

Boran belediyelere devredilen arsa ve arazilerin hiç bir şekilde satılamayacağını ve sadece istisnai hallerde kiralanabileceğini; Emre'nin arsa ve arazi tabirlerinin yerine gayrimenkul tabirinin kullanılmasını; ve Ülker'in 8. maddenin tümden kaldırılmasını öneren önergeleri okunmuş ve Meclis tarafından reddedilmiştir.

Tasarının 16-18. maddeleri 1.7.1966 tarihinde geçekleştirilen 104. birleşimde; 19-25. maddeleri 4.7.1966 tarihinde gerçekleştirilen 105. birleşimde; 26-34. maddeleri ise 6.7.1966 tarihli birleşimde kabul edilmiştir. Bu son oturumda, tasarının 27., 30., 31., 32., ve 33. maddeleri komisyonun önerisiyle değiştirilerek kabul edilmiştir. Söz konusu değişiklikler "bağışıktır" yerine "muaftır" gibi küçük değişikliklerdir, ancak 31. maddedeki değişikliğin esas nedeni Reşit Ülker'in Genel Kurul tarafından kabul edilen bir değişiklik önergesidir. Bunun dışında milletvekillerinin verdiği bütün değişiklikler reddedilmiştir. Bu kanun tasarısının ilk oylamasının yapıldığı 107. birleşimde ise tasarının 35-44. maddeleri ve 5 geçiçi maddesi müzakere edilmiştir. Komisyonun önerisi üzerine 37. maddede bir değişiklik yapılmış, milletvekillerinin verdiği değişiklik önergeleri reddedilmiştir. Tasarının tümü lehinde AP grubu adına İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven ve tümü aleyhinde Erzurum Milletvekili Nihat Diler söz almıştır. Diler, tepki çeken kanun vatandaşların gözünü boyamak, onları kandırmak için çıkarılmıştır şeklindeki sözlerini şöyle açıklamıştır: Kabul edilen tasarının muğlak ifadeleri nedeniyle yasa tekniğine uymadığını, gecekondu sorunuyla başa çıkmak için gerekli mali imkanları yaratmadığını, gecekondu sorununu çözmek yerine büyüteceğini iddia etmiş ve sadece kanun çıkarılarak sorunun çözülemeyeceğini öne sürmüştür. Son söz milletvekilinindir ilkesi gereği (İçtüzük 137. md.) söz alan Siirt Milletvekili Adil Yaşa tasarının iyi niyetli ve gerçekçi olduğunu, ancak Türkiye'deki konut sorununun sadece şehirlerdeki gecekondu sorunuyla sınırlı olmadığını, Güneydoğu'da insanların sağlık koşullarından uzak, mağaralarda yaşadıklarına dikkat çekmiştir. 107. birleşimde yapılan oylamaya 41 milletvekili katılmış, bunlardan 39'u kabul oyu vermiştir. Oy çoğunluğu olmadığı için Gecekondu kanun tasarısının açık oylaması 108. birleşimde yeniden yapılmış ve tasarı Meclisçe kabul edilmiştir.

Verilen oyların sonucu şu şekilde gerçekleşmiştir:

Üye sayısı: 450
Oy verenler: 348
Kabul edenler: 311
Reddedenler: 28
Çekimserler: 9
Oya katılmayanlar: 101

Oylama sonucundan da görüleceği üzere bu tasarı büyük bir uzlaşmayla kabul edilmiştir. Yani muhalefet de lehinde oy kullanmıştır. Bu da bu tasarının tüm partilerin üzerinde kolayca anlaştığı bir tasarı olmasından ileri gelmektedir. Sadece TİP, Gecekondu probleminin kanun yapmakla halledilemeyecek bir

problem olduğunu belirterek aleyhte oy kullanmıştır. Diğer partiler ise, tasarının olumlu olmakla beraber bazı noktalarda eksik kaldığını, ancak bunlara rağmen tasarının desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak, Gecekondu Yasasının şehircilik sorunlarıyla başa çıkmakta yeterli olamayacağı, örneğin 1967 mali yılı bütçe müzakerelerinde İmar ve İskan Bakanlığı bütçesi görüşülürken tekrar gündeme gelmiştir.[252]

Gecekondu Yasası 775 sıra numarasıyla 30.7.1966 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

[252] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 64, (25.02.1967), ss. 529-532; s. 538 ve ss. 557-560.*

TAPULAMA KANUNU

TBMM'ce 17.7.1964 tarihinde kabul edilip 4.8.1964 tarihinde yayımlanan 509 Sayılı Tapulama Kanunu, Anayasa Mahkemesinin 964/38 esas 965/59 karar sayısını taşıyan 16.11.1965 tarihli kararıyla şekil yönünden -Tapulama Kanunu'nu Senato'daki oylaması sırasında yeter sayı olmadığı gerekçesiyle- iptal edilmiştir.[253] Gerekçeli karar 12 Ocak 1966 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve kararın sonuç kesiminde iptal hükmünün 12 Mayıs 1966 tarihinde yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, bu tarihe kadar yeni bir tapulama kanununun çıkarılması gerekmektedir.

7 Şubat 1966 tarihinde İçişleri, Adalet ve Plan Komisyonlarına sevk edilen Tapulama Kanunu Tasarısı'nın bu komisyonlardan seçilecek beşer üyeden oluşan geçici bir komisyonda görüşülmesine dair önerge 9 Şubat tarihinde (43. birleşim) tartışılmıştır. TİP Grubu adına konuşan Konya Milletvekili Yunus Koçak'ın "Anayasa'nın emrettiği toprak reformu yapılmadan çıkarılacak bir tapulama kanununun, toprak ağalarının ve nüfuz sahiplerinin işine yarayacağı ve hazine topraklarının peşkeş çekileceği" gerekçeleriyle karşı çıktığı önerge kabul edilmiştir. Önerge aleyhinde konuşan bir başka üye Turhan Feyzioğlu'dur. Toprak reformu kanun tasarısının geçici bir komisyonda görüşülmesinin geçmiş günlerde reddedildiğini hatırlatan Feyzioğlu, konunun önemli bir konu olması nedeniyle aceleye getirilmemesini ve toprak reformundan bağımsız bir şekilde ele alınmamasını talep etmiştir. Önerge lehine söz alan İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve AP Grubu adına Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan ise Tapulama Kanununun sadece usul bakımından iptal edildiğini, bundan önce Cumhurbaşkanı tarafından da veto edilmesi nedeniyle Meclis zemininde yeteri kadar zaten tartışılmış olduğunu savunmuşlardır.

Cumhuriyet Senatosu'ndan değiştirilerek geri gönderilen (Meclis İdare Amirlerince hazırlanan) Sayıştay Kanunu teklifi 2 Mart 1966 tarihinde gerçekleştirilen 60. Birleşimde Maliye, Sayıştay ve Plan Komisyonlarından oluşacak bir geçici komisyona sevk edilmesi yönünde meclis idare amirlerince hazırlanan bir önerge, teklifin sadece Anayasa Komisyonu'na sevk edilmesini öneren Coşkun Kırca'nın muhalefeti sonrasında, diğer milletvekillerinin de katıldığı Çetin Altan'ın önerisi doğrultusunda Anayasa komisyonundan da 5 üyeyi içeren bir geçici komisyona sevk edilmesi yönünde değiştirilmiştir.[254]

84. Birleşimde, Tapulama Kanunu Tasarısı ile Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanun Tasarısının görüşülmesine münhasır önergenin diğer önergelerden önce oya sunulmasına ve Başkanlık sunuşlarında yer alan bütün önergelerin 2 Mayıs 1966 gününe kadar ertelenmesine dair CHP, A.P., YTP ve TİP Grupları adına verilen önerge okunmuş ve kabul edilmiştir. Adı geçen

---

[253] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim:13, (22.11.1965), s. 362.*

[254] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 60, (02.03.1966), ss. 12-17.*

kanun tasarılarının görüşülmesine imkân sağlamak üzere Salı günlerinde toplanılması hakkındaki önerge de, üzerinde yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. Burada ilginç olan bir nokta, bu son önergenin görüşülmesi sırasında yaptığı müdahaleler dolayısıyla, Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'e iki ihtar cezasının verilmesidir. 87. birleşimde, Tapulama kanun tasarısının görüşülme usulüne dair Geçici Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel tarafından verilen ve "maddeler hakkında değiştirge teklifinde bulunacak milletvekillerinin tasarının tümünün görüşülmesi sırasında önergelerini vermeleri ve maddelere geçildiğinde sadece değiştirge önergesi vermiş olanlara söz verilmesi ve değişiklik istenmeyen maddelerin ayrıca görüşülmemesi" ile ilgili önerge yapılan tartışmalardan sonra kabul edilmiştir.

Ancak, verilen bu önerge aleyhinde tasarıyla ilgili ilk söz alan kişi İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'dir. Ülker'e göre, bu kanunun önemi aşikârdır ve bu kanunun şimdi önlerine gelmesinin sebebi, İçtüzük hükümlerine Senatoda riayet edilmediğinden dolayı Anayasa Mahkemesinin bu kanunu iptal etmesinden doğmuştur. Yapılması gereken bellidir, İçtüzükte gösterilmiştir. "Tümünün müzakeresi, tümünden sonra maddelerin müzakeresi".[255] Bu usulü terk etmek Meclise bir şey kazandırmaz. Bu yüzden "biz burada çabuk yapacağız diye bir kere daha bu kanunu kötü duruma sokmayalım, normal müzakeresini yapalım" anlayışı daha makuldur.[256]

Verilen önerge lehinde konuşan ilk kişi, Burdur Milletvekili Faik Kırbaşlı'dır. Kırbaşlı'ya göre, "bu kanunu belli edilen muayyen bir müddet içinde çıkaramazsak yine bu Meclisin, doğacak mahsurlara deva aramak mecburiyetinde kalacağını şimdiden hatırlatmak isteriz".[257] Durum böyle olunca ise, bütün tapulama faaliyetleri durabilir, bunların durması ise geniş çapta memleket ölçüsünde bazı hadiselerin dahi doğmasına sebep olabilecektir. Bu bakımdan, bu kanunun, önergede teklif edildiği şekliyle bir an evvel çıkarılması gerekmektedir.

Önerge aleyhinde söz alan ikinci kişi ise, CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'dır. Kırca'ya göre, İçtüzüğün vaaz ettiği temel esas, kanunların evvela tümü üzerinde bir müzakere yapılması, sonra bunların madde madde görüşülmesi ve ondan sonra "tümü üzerinde kısa rey izharlarından sonra da tümünün oylanması şeklindedir, eğer kanun ivedilikle görüşülecekse -ki bu kanun da elbette ki ivedilikle görüşülmesi gereken bir kanundur-, öteden beri Türk Parlamentosunda bu temel esastan bazı zaruretlerle ayrılmalar olmamış değildir".[258] Eğer Cumhurbaşkanı bu kanunu tekrar müzakere için Meclise göndermişse, bunun gereğini yapıp kanunu usulüne göre müzakere etmek

---

[255] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 87, (28.04.1966), s. 145.*
[256] *A.k., s. 146.*
[257] *A.k., s. 146.*
[258] *A.k., s. 147.*

gerekir. Devam eden Kırca şu tespitte bulunmuştur: "Maddeleri itibariyle ilmi bir tutarlılık zaruretine dayanmaksızın bu kanunun maddeleri müzakere edilmez ve sadece tümü müzakere edilirse, yarın bu kanunun tekrar Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi mesuliyeti gene maalesef Hükümete ve Geçici Komisyona ait olacaktır".[259]

Önerge lehinde söz alan Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel "hadiseler bizi sıkıştırmıştır"[260] diyerek kanunun bir an önce çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Tekinel bunu derken, sıkışan tarafın Komisyon olmadığını, Meclis olduğunu belirtmiştir. Tekinel'e göre bu kanun, bu memleket için çok önemlidir, çünkü "ağırlık noktası fazladır"[261]. Ve bu kanunun önemli olmasının gerekçesi, "memleketin içinde bulunduğu ihtiyaçların meydana getirmiş olduğu reaksiyonun eseri" olmasından kaynaklanmaktadır. Devam eden Tekinel, bu kanunun sistematik bir kanun olmadığını, şimdiye kadar Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına girmiş olan kanunlar arasında, bunun kadar üzerinde tetkikat yapılmış, bunun kadar meseleleri üzerine eğilmiş başka bir kanun olmadığı tespitinde bulunmuştur. O yüzden, önerge aleyhinde söz alıp bu kanunun yeteri kadar tetkikat yapılmadan kabul edileceği eleştirilerini yapan milletvekillerinin eleştirileri haksızdır. Acele edilmesinin temel nedeni ise, Anayasa Mahkemesinin verdiği 6 aylık süredir, çünkü eğer 6 aylık sürede bu tasarının kanunlaşmaması halinde, tasarının tümüyle iptal edilme tehlikesi vardır. 22 Nisan 1966 ve 28 Nisan 1966 tarihlerinde yapılan 84. ve 87. birleşimlerde meclisin çalışma düzenine ilişkin verilen önergelerin gerekçesi, Anayasa Mahkemesinin iptal hükmünün yürürlüğe gireceği 12 Mayıs 1966 tarihine kadar yeni Tapulama Kanununun yapılması zorunluluğudur.[262] Buna karşılık önergelere katılmayan Memduh Erdemir (Kırşehir) ve Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır) gibi muhalefet milletvekilleri Meclis'in yavaş çalışmasının nedeninin gündemde bulunan ve hükümetin bir an önce çıkarmak istediği seçim yasası olduğunu belirterek, seçim yasa tasarısının geri çekilmesini istemişlerdir.[263]

Tekinel'in önergesinin kabul edilmesinden sonra, 100+5 geçici madde ve bir cetvelden oluşan tasarının öncelikle görüşülmesi kabul edilmiştir.[264] Bundan sonra ilk söz alan kişi, Erzurum Milletvekili Nihat Diler olmuştur. Diler, Kadastro davasının memleket için temel dava ve meselelerden biri olduğunu,

---

[259] *A.k., s. 148.*

[260] *A.k., s. 149.*

[261] *A.k., s. 150.*

[262] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 84, (22.04.1966), ss. 26-27; ve Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 87, (28.04.1966), s. 145.*

[263] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 84, (22.04.1966), ss. 28-32.*

[264] *Hükümet tarafından hazırlanan tasarının 29, 70 ve 75. maddeleri ve geçici 5. maddesi Komisyon tarafından değiştirilmiştir.*

"toprak hukukunu sağlam esaslara bağlamak yönünden zaruri"[265] olduğunu ve Kadastro davasının halledilmesi için ise iyi bir Tapulama kanununun çıkması gerektiğini söylemiştir. Bu yüzden, Komisyonun yaptığı hatalardan vazgeçmesi ve ilgili maddelerin yeniden kaleme alınması memleket için daha hayırlı olacaktır. Tasarının aleyhinde söz alan bir diğer kişi ise, TİP Hatay Milletvekili Yahya Kanbolat'tır. Kanbolat'a göre bu yasa talihsiz bir yasadır. Bu tasarının özellikle 33. maddesi "uygulamada hataları görülmüş pek çok yolsuzluklara yol açmış, bir maddeyi daha önce bu yolda alınan önleyici tedbirleri de düşünmeyerek ve daha da genişleterek kabul etmiştir".[266] Ki bu madde birçok hukuk bilgini tarafından da (örneğin, Recai Seçkin) eleştirilmiştir. Bütün bu nedenler yüzünden, kazandırıcı zaman aşımını mümkün olduğu kadar ağır şartlara bağlamak, yurdun gerçeklerine daha uygun düşer. Devletin toprakları üzerinde kazandırıcı zaman aşımını tamamen önlemek gerekmektedir.

90. Birleşimde CHP Grubu adına Ankara Milletvekili İlyas Seçkin söz almıştır. Parti olarak bu tasarının kanunlaşmasının en büyük arzularından biri olduğu saptamasıyla konuşmasına başlayan Seçkin, tasarıyla ilgili ilk söyleyecekleri hususun, tasarının bir an evvel kanunlaşması olacağını belirtmiştir. Seçkin'e göre CHP, tapulamayı, toprak reformunu temel hizmetlerinden birisi olarak saymaktadır. Devam eden Seçkin, "tapulamanın, memleketimizin sosyal ve ekonomik hayatında başlıca müspet ve müessir rol oynayacağına inanmaktayız. Gayrimenkuller ve dolayısıyla tapu siciline ilişkin temel haklar manzumesinin askıda bırakılmasının ve her çeşit nizalardan kurtarılmasının tek çaresinin mükemmel bir Tapulama Kanununun bir an evvel yürürlüğe girmesiyle sağlanabileceğine inanmaktayız"[267] diyerek bu tasarı hakkında olumlu bir düşünceye sahip olduklarını belirtmiştir. Devam eden Seçkin, toprağa ilişkin her teşebbüsün başarıya ulaşabilmesi için de, tapu ve kadastro yolu ile vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkların kaldırılması gerektiğini de eklemiştir. Bu yüzden, 12 Mayıs'a kadar bu kanun yeniden incelenip kabul edilmelidir. Aksi taktirde, bu konuda büyük bir boşluk meydana gelecektir.

Seçkin'e göre, tasarıyla ilgili eleştiriler ise haksızdır. Çünkü tasarı 5602 sayılı Tapulama Kanununun bazı aksayan taraflarını ve memleket ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan boşluklarını göz önünde tutarak birçok yenilikler getirmiş, yargıca geniş takdir hakkı tanınmış, aynen boşanma davalarında olduğu gibi, tarafların iddia ve savunmaları ile bağlı kalmaksızın hakiki hak sahibine belirtmesi yetkisi verilmiştir.[268] Seçkin'e göre, ayrıca, yargıca re'sen davaları yürütme yetkisi verilmiştir. Tarafların işleri kasten sürüncemede bırakması

---

[265] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 87, (28.04.1966), s. 154.*
[266] *A.k., s. 159.*
[267] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 90, (03.05.1966), s. 249.*
[268] *A.k., s. 250.*

ihtimaline karşı, yargıcın işleri re'sen yürütmesi hakikaten büyük bir boşluğun doldurulması bakımından faydalı bir hükümdür.

İstanbul Milletvekili Reşit Ülker ise, "bu kanunla ilgili efkârı umumiyenin hırçınlaşması, ilim adamlarının, o zamanki Yargıtay Başkanının ve diğer Yargıtay daire başkanlarının fikir serd etmeleri boşuna değildir" diyerek, tasarıyla ilgili endişelerini dile getirmiştir.[269] Ülker'e göre, daha önce bu tasarıyla ilgili eleştirilerini dile getiren arkadaşlarla birlikte bu kanunun bilhassa tapusuz arazilerin tescili ile ilgili 33. maddesindeki tescil haddinin 1954'te kabul edilen yirmi dönümden yüz dönüme çıkarmanın, "-o zaman burada yüz dönüm müzakere edildi, yetmiş beş dönüm kabul edildi"- doğru olmayacağını ifade etmiş, ilk ifade eden insanlardan biri olduğunu söylemiştir. Böyle olursa eğer, "gökyüzündeki ay işgal edilip, ancak oradan toprak verilebilir. Çünkü Türkiye hudutları içinde verilecek toprak kalmayınca ya bütçeye para konulur yahut da başka topraklar bulunup verilmesi lazım veyahut da vazgeçmek lazım" dediklerini belirtmiştir.[270] Devam eden Ülker, 20 dönüm veya 100 dönüm arazi dendiğinde bunun İstanbul'da belki "Karun" değerinde olduğunu, Konya'da veya başka bir ilde ise hiçbir şey ifade etmeyebileceğini, bunun temel nedeninin ise bu konularda bir fikir birliğine varılamaması olduğunu belirtmiştir.

Ülker, şu tespitte bulunmuştur:

"Şimdi ben liberalim diyen ve buna rağmen, yarın topraksız çiftçiye verilebilecek toprakları, biz yüz dönüm esasını kabul ederek ve bu amir maddenin çeşitli bölümlerini birbirinden fark etmeksizin, 'Efendim, yüz dönüm, yirmi dönüm nedir? Kimseye bir şey olmaz' şeklinde düşünür de global hareket edersek zannediyorum ki, memleket realitelerine uygun hareket etmiş olmayız".[271]

AP Grubu adına konuşan kişi ise, Kars Milletvekili Abbas Ali Çetin olmuştur. Çetin, kimsenin bu tasarının aleyhinde olmadığını, kendilerinin de parti olarak tasarının lehinde olduklarını ve bunun Meclis için bir şans olduğunu belirtmiştir. Çetin'e göre bu tasarı, "araziyi muayyen hale, sahibini de muayyen hale getirmek hedefini, gayesini tahakkuk ettirmek için gelmiş bir kanundur. Ve buna lüzum vardır"[272]. Her şeyden evvel arazi işleyenin, işlediği arazi üzerinde emniyetle çalışması ve toprağı tam manasıyla istismar edebilmesini mümkün kılan bir kanundur. Eğer bu kanun tam anlamıyla uygulanırsa, hukuk ihtilaflarını büyük ölçüde bertaraf edecek olduktan başka toprağın tam manasıyla istismarına da imkân ve emniyet sağlamış olacaktır. Bu kanunun sosyal, hukuki ve iktisadi faydaları da mevcuttur. Bu bakımdan da süratle çıkması gerekmektedir. Mayıs'ın 12'sine kadar çıkmadığı taktirde ise "meriyetten düşecektir ve bu

---

[269] *A.k., s. 252.*
[270] *A.k., s. 253.*
[271] *A.k., s. 256.*
[272] *A.k., s. 256.*

kurulmuş teşkilat maaş alamaz hale gelecektir. Yani Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü çalışamaz hale gelecektir"[273].

Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner ise, tasarının karşısında olduğunu belirterek sözlerine başlamıştır. Aslında kanunun tümüyle karşısında olmadığını, ancak içinde asıl önemli olan ve kamuoyunu işgal eden şeyin, Türk köylüsünü ve çiftçisini yakından ilgilendiren birkaç maddesinin olduğunu belirten Uzuner, bu maddelerin lehinde olmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Uzuner'e göre, "bu kanun çıktığı takdirde esasen Türkiye'mizde mevcut toprak muvazenesizliği, dengesizliği daha çok bozulacak, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu diye halen yürürlükte bulunan kanun tamamen işlemez hale gelecektir"[274]. Bu tartışmalı maddeler ise 32 ve 33. maddelerdir.[275] 33. maddeyle neden 100 dönüm dendiğini anlamak mümkün değildir. Çünkü Türkiye'de 100 dönümü küçük bir çiftçi kolay kolay işleyemez. 100 dönümü güçlü çiftçi işleyebilir. Topraksız veya toprağı az olan vatandaş, daha doğrusu esasen yüz dönümü olmayan vatandaştır. Uzuner'e göre, "demek ki zilyetlikle, vermek istediğimiz zilyedinde bulunan 33. maddeye göre yüz dönüme çıkarmak istiyoruz bunu, saha esasen güçlü çiftçinin elindedir. Aynı köyde hiç toprağı olmayan vatandaşa nereden toprak bulup da vereceğiz?" diyerek bu maddeyle ilgili çekincelerini dile getirmiştir.[276] Kısaca 33. madde tamamen mülkiyetle ilgili, tescille ilgilidir ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu yürütmeyecek olan bir maddedir.

Hükümet adına söz alan kişi ise Devlet Bakanı Refet Sezgin olmuştur. Sezgin'e göre, bu kanunla ilgili eleştiriler haksızdır. Sezgin'e göre "özellikle 33. maddeyle ilgili duruma gelince, "Bu maddedeki yüz ölçümü miktarının ve zilyetliğe ilişkin belgelerin Devlet arazisinin haksız olarak iktisabına imkân vereceği ve böylece Anayasanın öngördüğü toprak reformunun yapılamayacağı gerekçesine dayanmaktadır"[277]. Ayrıca, bu maddenin yüz ölçümü ile ilgili maddesinin Anayasa hükmü ile ilişiği yoktur. Çünkü Anayasa mülkiyet hakkını sınırlamamış bulunmaktadır. Yüz ölçümüne ilişkin hükümler ispat külfeti ve şekil yönünden bir usul hükmüdür. Bu maddedeki ispat belgeleri ise zamanında uygulanan mevzuatın ve onu uygulayan mercilerin hükümlerine ve yetkilerine dayanan belgedir, yeni bir ihdas değildir.

---

[273] *A.k., s. 256.*

[274] *A.k., s. 258.*

[275] *6333 sayılı Kanunun 20 dönüm sahaya da cevaz veren ve bunun da tescil edilebileceğine işaret eden maddesi. Madde özetle şöyledir: "Tapuda kayıtlı olmayan ve beher parçasının yüzölçümü yüz dönüme kadar olan (Yüz dönümü dahil) gayrimenkul, nizasız ve fâsılasız en az yirmi seneden beri malik sıfatıyla zilyetliği belgelerle veya bilirkişi veyahut şahit beyanları ile tevsik olunan zilyedi adına tespit olunur".*

[276] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 90, (03.05.1966), s. 259.*

[277] *A.k., s. 263.*

Yanı sıra, 92. maddeye ilişkin iddialar da 32. maddeye ilişkin iddiaların bir benzeridir. Sezgin'e göre, bu itibarla 509 sayılı Tapulama Kanununun çeşitli çevrelerce uğradığı tenkitler haksızdır ve sevk edilen kanun tasarısının kabulü gerçekten Tapu sicil düzenine, Medeni Kanunun uygulanmasına ve herkesin arzu ettiği toprak reformunun sıhhatle yapılmasına örnek teşkil edecektir. Daha sonra verilen, kanunun tümü üzerindeki görüşmelerin yeterli olduğuna dair önerge ise kabul edilmiş ve kanunun maddelerinin müzakeresine geçilmiştir. Tasarının maddeleri üzerindeki görüşmeler sırasında, sadece 33. madde hakkında 8 adet olmak üzere onlarca değişiklik önergesi verilmiş, ancak bunlardan Komisyonun da katıldığı Erzurum Milletvekili Adnan Şenyurt'un 22. maddede değişiklik yapan önergesi[278] ve Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel (İstanbul) ile Sözcü Kevni Nedimoğlu'nun (Elazığ) bir yazım hatasını düzelten önergesi hariç hiçbiri kabul edilmemiştir. Daha sonra yapılan açık oylamaya 450 üyeden sadece 39 kişi katılmıştır. 12 ret, 27 kabul oyu çıkmıştır. Gerekli oy çoğunluğu sağlanamadığı için açık oylama bir sonraki birleşime devredilmiştir.

Tapulama kanun tasarısının açık oylaması 93. birleşimin 1. oturumunda yapılmış, ancak oylamanın sonucu oturum sona ermeden alınamadığı için,[279] oylama iptal edilmiş ve tekrarlanmıştır.

İkinci oylamanın sonucu şöyledir:

Üye sayısı: 450
Oy verenler: 306
Kabul edenler: 227
Reddedenler: 77
Çekimserler: 2
Oya katılmayanlar: 142

---

[278] *A.k., s. 281.*

[279] *Oturumun oylama sonuçlanmadan sona ermesinin nedeni iktidar partisi grubunun yasa tasarılarını müzakere etmek isterken, meclis gündeminde Turhan Feyzioğlu ve Nihat Erim'in bakanlar kurulu hakkında verdikleri gensoru olmasıdır. AP grubu adına konuşan Nizamettin Erkmen oturumu yöneten Başkan İsmail Arar'a gensoru önergelerinin görüşülemeyeceğini söylemiş, Arar Erkmen'i cevaplandırmış, bu sırada gürültüler ve protestolar nedeniyle oturum kapanmıştır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 6, Birleşim: 93, (06.05.1966), ss. 389-390.*

KOOPERATİFLER YASASI

Kooperatifler Yasası ile ilgili ilk girişim Konya Milletvekili Fakih Özfakih ile Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu ve 23 arkadaşının 24 Kasım 1965 tarihli 14. birleşimde verdikleri teklif (2/53) olmuştur.[280] Aynı konuda Bursa Milletvekili Kasım Önadım da daha sonra bir teklif (2/232) vermiştir.[281] Ayrıca, Hükümetin de bir Kooperatifler Kanunu tasarısı (1/151) vardır.[282] Tasarı ve teklifler geldikleri gün ilgili uzmanlık komisyonları olan Adalet, Ticaret ve Plân Komisyonlarına sevk edilmiştir. Hükümetin tasarısı, Ticaret Bakanı Sadık Tekin Müftüoğlu'nun önergesinin Genel Kurul tarafından kabul edilmesiyle, adı geçen komisyonlardan seçilecek 3'er kişiden kurulu Geçici Komisyona sevk edilmiştir.[283] Daha sonra Adalet Komisyonu Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel'in, Özfakih ve Önadım'ın tekliflerinin de Hükümetin tasarısını inceleyen Geçici Komisyona sevk edilmesini teklif eden önergeleri kabul edilmiştir.[284] Bundan yaklaşık 5 ay sonra Geçici Komisyon Raporunu hazırlamıştır.[285] Bu Rapora bir ek olduğu da anlaşılmaktadır.[286]

Ticaret Bakanlığınca hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 4.3.1966 tarihinde kararlaştırılan "Kooperatifler kanunu tasarısı"nın gerekçesinde özetle şu konular belirtilmiştir: Anayasa ilkelerinin ışığı altında ve demokratik düzen içinde, kalkınma hamlelerinin ekonomik alandaki gelişmelerini birlikte çalışma yoluyla gerçekleştirmek, tek başına yetersiz olan emek ve sermayenin birleştirilmesiyle büyük yatırımlara doğru yönelmeyi sağlamak, bugün bütün dünyaca bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Ülkemizde kooperatifler 1.1.1957 tarihinde yürürlüğe giren 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun 485-502. maddeleri ile bu Kanunun anonim şirketlere ait hükümlerinin uygulanması suretiyle kurulup faaliyet göstermektedirler. İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda, Finlandiya, İtalya, Fransa, İngiltere, İsviçre, Avusturya, Almanya ve bütün Amerika ile Avustralya'da; ayrıca Çin, Japonya, Hindistan'da 100 yılı geçen bir süreden beri ilkeleri konulmuş ve literatürü zenginleşmiş olan kooperatifçiliği, bizim kooperatifçilerimiz, iştigal konularına

---

[280] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (24.11.1965), s. 382.*

[281] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:1, Cilt:2, Birleşim:44, (11.02.1966), s.705.*

[282] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:1, Cilt:5, Birleşim:64, (14.03.1966), s.138.*

[283] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:2, Cilt:10, Birleşim:34, (10.01.1967), s.293.*

[284] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:2, Cilt:12, Birleşim:52, (13.02.1967), ss.509-510.*

[285] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:2, Cilt:20, Birleşim:136, (10.07.1967), s.551.*

[286] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:3, Cilt:22, Birleşim:20, (22.12.1967), s.700.*

göre çeşitli anlamlarda yorumlamakta ve birbirine uymayan hükümler yer aldığından halk arasında kooperatif hakkında yayılan bilgiler de birbirine uymamaktadır. Tarım alanında çalışan kredi ve satış kooperatifleri 20.000'e yakın köyü çalışma alanına almıştır. Şehirlerdeki esnaf kefalet, yapı, tüketim kooperatifleri ile şeker pancarı, balık ve muhtelif konulardaki üretim kooperatifleri göz önüne alınırsa, kooperatiflerin ülkenin tamamını ilgilendiren en büyük davalardan biri olduğu görülür. İleri ülkelerin çoğu bağımsız kooperatif kanunları ile hayret verici sonuçlara ulaşmışlardır. Yunanistan 1914, Japonya 1923, Meksika 1927, Arjantin 1926, Brezilya 1933, Şili 1925, Ekvator 1937, Guatemala 1949 tarihinde bağımsız kooperatif kanunlarına kavuşmuşlardır. Bizde tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri dışında kalan kooperatifler tamamen ticaret şirketi kimliği ile kurulmakta ve Ticaret Kanunu içinde bulunan bir kısım hükümlere uyularak işletilmektedir. Bu husus kooperatiflerin bünye ve karakterine uyan yeni ve özel bir kanuna ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ticaret Kanununun kooperatiflere dair 478-502. maddelerinin ülke ihtiyaçlarını karşılamadığı herkesçe bilinmektedir. Bundan ötürü kooperatiflere ait mevzuatın ıslahı elzemdir. Bu hususlar dikkate alınarak tasarı hazırlanmıştır. Bu tasarının getirdiği yenilikler uluslararası kooperatif anlayışına uygundur. Kuruluşta kolaylık, kamu tüzel kişilerinin gayeleri bakımından ilgilendikleri kooperatiflere ortak olmaları, kademeli kooperatifler birliklerinin kurulması, Hükümetin görev ve yetkilerine ait hükümlerde açıklık bu yeniliklerden sayılabilir.

Gerekçede bu konular belirtildikten sonra tasarının içerdiği hükümler dokuz bölümde açıklanmıştır.

Konya Milletvekili Fakih Özfakih ile Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu ve 23 arkadaşı, 1. dönemden hükümsüz kalan kanun tasarıları arasında (1/806) sıra numarasını taşıyan Kooperatifler kanun tasarısını benimsediklerini ve İçtüzüğün 69/2 maddesi gereğince ilgili komisyona havalesini Millet Meclisi Başkanlığından talep etmişlerdir. Hükümsüz kalan, İsmet İnönü başkanlığındaki Hükümetin Bakanlar Kurulunca 8.2.1965 tarihinde kararlaştırılan "Kooperatifler Kanun Tasarısı"nın gerekçesinde de, yukarıdaki gerekçede belirtilen konulara değinilerek aynı şeyler söylenmiş ve yine aynı şekilde tasarının içerdiği hükümler dokuz bölümde açıklanmıştır.

Bursa Milletvekili Kasım Önadım'ın, Kooperatifler Kanun teklifi (2/232)[287].

9.2.1966

Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

---

[287] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:3, Cilt:28, Birleşim:86, Sıra Sayısı:351, s.27.*

Memleketimizde uzun yıllar çalışıldığı halde, bir türlü çıkarılması mümkün olmayan ve oldukça geniş bir kütleyi ilgilendiren Kooperatifler Kanun Tasarısını gereğinin ifası için takdim ediyorum.

Saygılarımla

Bursa Milletvekili
Kasım Önadım

Önadım, cari mevzuattan farklı olarak Kooperatifler kanun tasarısındaki belli başlı yenilikleri 18 madde halinde sıralamış, gerekçe ve tasarının içerdiği hükümleri Hükümet tasarısından olduğu gibi almıştır. Buradan yola çıkarak, Önadım'ın mevcut tasarı ve tekliflerin gündeme alınmamasından şikayetçi olduğu ve bir kooperatifler kanunu çıkması için ayrı bir çaba gösterdiği düşünülebilir. Nitekim, Önadım'ın teklifine dikkat edilirse, "Kooperatifler kanunu tasarısının ifası[nı]" yani yerine getirilmesini istemektedir.

Genel Kurulun 20.1.1967 tarihli 34. Birleşiminde kurulması kabul edilen Geçici Komisyon, raporunu 30.6.1967 tarihinde Başkanlığa vermiştir. Raporda, Hükümet tasarısının müzakerelere esas olarak alındığı vurgulanmıştır. Her tür kooperatifçiliği kapsayan bağımsız bir kooperatifler kanununun olmadığı, bu durumun sayıları 7 bine yaklaşan kooperatifleri ciddi sıkıntıya soktuğu belirtilmiştir. Bu sıkıntıları gidermek için hazırlanan kanun tasarısının 15.3.1967 tarihinde müzakere edilmeye başlandığı, 12 toplantı yapan Komisyonun 76 saat çalışarak 102 madde olan tasarının 82 maddesinde değişiklik yapıldığı, 20 maddesinin de aynen kabul edilerek çalışmaların tamamlandığı ifade edilmiştir.

Kanun tasarısının aldığı son şekle göre getirdiği yenilikler şu şekilde özetlenebilir:

1- Her Türk vatandaşı kooperatif kurma hakkına sahiptir. Kooperatiflere girmek ve çıkmak herkesin ihtiyarındadır. Tasarı kooperatiflerin Hükümet emri ile yukardan aşağıya idare edilme görüşünü reddetmektedir. Kooperatifler, toz haline gelmiş küçük sermayelerin birleşerek bir özel sektör kaynağı yaratan kuruluşlar olarak çalışacaktır.

2- Kooperatifçilikte Devletin rolü yardım etme, koruma olarak yer almıştır. Vesayet altında kooperatifçiliğin gelişip faydalı olması fikri itibar görmemiştir.

3- Bugüne kadar kooperatiflerde üst kuruluşlar olabileceğine dair yasal bir yaptırım bulunmamaktaydı, tasarıda aynı konuda; kurulmuş kooperatifler bölge birlikleri, merkez birlikleri, merkez birlikleri de Türkiye Milli Kooperatifler Birliği gibi kuruluşlarla yurt çapında teşkilatlanma olanağına kavuşacaktır.

4- Kanun tasarısı her çeşit kooperatif için bazı muafiyetler getirmektedir. Buna göre; her kooperatifin birbirinden aldığı faiz ve komisyonlar, ortakların verdikleri kefalet nedeniyle aldıkları paralar banka ve sigorta muameleleri vergisinden; her çeşit defterlerin tasdiki ve mühürlenmesi ile tüzüklerinin tasdiki dahil her türlü noter, tapu harcı, Damga Vergisinden; sahip oldukları

gayrımenkullerin Arazi, Bina, İktisat, Buhran ve Müdafaa vergilerinden; 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 199 sayılı Kanunla değişik 7. maddesinin 16. bendindeki esaslar dahilinde Kurum Vergisinden muaf olacaklardır.

Raporun sonunda Başkan Kasım Önadım (Bursa), Başkanvekili Süleyman Çağlar (Manisa), Sözcü İsmail Hakkı Boyacıoğlu (Burdur), Katip Arslan Topçubaşı (Çorum), Musa Kazım Coşkun (Ankara), Halil İbrahim Cop (Bolu), İbrahim Ethem Kılıçoğlu (Giresun), Hüseyin Yaycıoğlu (Maraş) isimleri yer almaktadır. Diğer üyeler Fenni İslimyeli (Balıkesir), Cengiz Nayman (Kayseri) ve Hayri Başar (Eskişehir) söz haklarının saklı olduğunu belirtmişlerdir.

Geçici Komisyonun 19.12.1967 tarihli, Başkanlığa verdiği ek raporda, 30.6.1967 tarihli raporun görüşülerek aynen benimsendiği bildirilmiştir. Başkan Kasım Önadım (Bursa), Sözcü İsmail Hakkı Boyacıoğlu (Burdur), Katip Arslan Topçubaşı (Çorum), Halil İbrahim Cop (Bolu), Süleyman Çağlar (Manisa) isimleri bulunmakta, diğer isimlerden İbrahim Sıtkı Hatipoğlu (Ankara), Ahmet Üstün (Ankara), Nihat Diler (Erzurum), Cengiz Nayman (Kayseri) ve Ahmet Şener (Trabzon) söz haklarının saklı olduğunu belirtmektedirler.

Rapor ve eki 30.9.1968 tarihli 86. birleşimde müzakere edilmeye başlanmıştır. Devlet Bakanı Sadık Tekin Müftüoğlu (Zonguldak) ikinci sırada bulunan Kooperatifler kanun tasarısının, gündemin ilk sırasında görüşülmesine dair önerge vermek istediklerini Başkana sözlü olarak bildirmiştir. Bu arada İrfan Solmazer (Tokat) Meclise hazırlanarak geldiklerini; fakat nasıl bir teklif yapılacağından haberleri olmadığı için hangi teklifin konuşulacağını bilmediklerini, bu şartlar altında çalışmanın zor olduğunu belirterek söz almıştır. Toplantıların gündeminden maksadın, toplantıyı izleyen üyelerin teklif ve tasarılar üzerinde hazırlık yapması, bunların en faydalı bir şekilde Meclisten çıkmasının sağlanması olduğunu söylemiştir. Bugünkü gündemde hayat pahalılığının ıstırabını çeken yüz binlerce vatandaşla ilgili bir kanun teklifi bulunduğunu, Kooperatifler Kanununun öncelikle görüşülmesini Bakanın yazılı olarak Başkanlığa bildirmediğini belirtmiştir. Milletvekillerini sürekli emrivakiler karşısında bırakıp, kanun tasarısı ve teklifleri üzerinde fikirlerini söylemeye fırsat vermeme durumunda olmaması için Başkanlığa ikazda bulunmak istediğini ifade etmiştir.

Başkan, öncelik teklifi verilebileceğini ve Meclis karar verirse o konunun müzakereye alınabileceğini belirterek Ticaret Bakanı Ahmet Türkel'in (Bursa), Kooperatifler tasarısının öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep eden önergesini okutmuştur.

Yaşar Akal (Samsun) öncelik aleyhinde söz almış, Kooperatifler Kanununun bir an önce çıkmasını istediğini; ancak sayıları aileleriyle birlikte milyonlarca kişiyi bulan bir topluluğa ait kanun teklifi ve Hükümet tasarısının, Komisyonun hazır bulunmaması şeklinde geriye kaldığını söylemiştir. Milletvekillerinin hazırlandıkları kanun tasarılarının görüşülmesi yerine, süratle

geçebilecek şekilde kanun tasarılarının öncelikle gelmelerinin önlenmesini, bu usullere meydan vermemek için öncelik teklifinin reddini talep etmiştir.

Hilmi İncesulu (Çorum) da öncelik aleyhinde söz alarak, gündemin üçüncü bölümünün birinci maddesinde bulunan ve çok geniş bir kütleyi ilgilendiren, mahalli idareler ve belediyeler memur ve müstahdemlerine verilecek Avansa ait kanunu Başkanın talik ettiğini söylemiştir. Kooperatifler Kanunu uzun olduğundan müzakeresine başlandığında, büyük bir kütleyi ilgilendiren kanunun müzakeresinin gecikeceğini belirtmiştir.

Başkan, İncesulu'nun konuşmasıyla ilgili olarak, Başkanlığa bir öncelik önergesi verildiğini, bu geri alınmadıkça veya Heyeti Umumiye bunu reddetmedikçe Başkanlığın yapacağı başka bir işlemin olmadığını ifade etmiştir. Öncelik önergesi kabul edilirse talik edilen birinci kanunun bundan sonraki birleşimde yine başta görüşüleceğini ve ikinci sırada olacağını söylemiştir.

Reşat Özarda (Aydın) usul hakkında söz almış, öncelik önergesinin, İçtüzüğün 74. maddesine uygun olmadığını ileri sürmüştür. Bu maddeye göre, kuvvetli bir gerekçe gösterilerek bir kanun tasarısı veya teklifinin diğer bütün işlerden önce görüşülebileceğini belirtmiştir. Yani, ikna edici bir gerekçenin olması gerektiğini söylemiştir. Başkanlığa verilen öncelik teklifinde hiçbir gerekçe gösterilmediğini, gerekçeden yoksun bir teklifin oylanmaması kanısında olduğunu ifade etmiştir.

Başkan, İçtüzüğe aykırı bir durum bulunmadığı, bu kanun tasarısının gerekçesi olduğu ve Komisyon raporunda bu gerekçenin uzun bir şekilde anlatıldığı tespitinde bulunmuştur.

Nahit Menteşe (Aydın) önergenin lehinde söz almış, Kooperatifler Kanunu hakkında Hükümetin öncelik ve ivedilik takriri verdiğini; ancak bundan diğer kanunların müzakere edilmeyeceği anlamı çıkarılmaması gerektiğini belirtmiştir. Gündemin birinci maddesinde Avans kanun tasarısı olduğunu, Meclis tatile girmeden önce bu konuda milletvekillerinin sayısız takrirler verdiğini, tatil dolayısıyla Komisyonun toplanma imkanı bulamayıp bu takrirler üzerinde fikrini beyan edemediğini söylemiştir. Esnaf vatandaşların bu kanununun ne zaman çıkacağını sürekli olarak kendilerinden sorduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle esnafı ilgilendiren bir kanun tasarısını öne almanın isabetli bir karar olduğunu, milletvekillerinin bu yolda oy kullanacaklarını tahmin ettiğini dile getirmiştir. Avans kanun tasarısının da geniş bir kitleyi ilgilendirdiğini, onun da görüşüleceğini, 1968 Martından itibaren belediye ve özel idare memurlarının haklarını alacaklarını savunmuştur.

Önergenin lehinde ikinci olarak Abdülbari Akdoğan (Ağrı) konuşmuştur. Gündemi Millet Meclisi Başkanlığının tanzim ettiğini, önceden tespit edilen gündemde her kanun tasarısı ve teklifinin yer aldığını söylemiştir. Gündemde bulunan kanun tasarısı ve tekliflerinin sırası daha önce tespit edildiğine göre, konuşma yapacak milletvekillerinin görüşülmesi icabeden kanun tasarı ve teklifleri hakkında hazırlıklı olmaları gerektiğini ileri sürmüştür.

Kürsüde konuşacak milletvekilinin bir konuya hazırlıklı olup, diğer konuda fikrinin olmamasını yersiz bulduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı daha önce gündeme alınan bu kanun tasarısının görüşülmesinin, bir öncelik ve ivedilik teklifi de bulunduğuna göre yerinde olduğunu belirtmiştir.

Bu konuşmalardan sonra önerge oylanarak kabul edilmiş, Geçici Komisyon raporunun okunmasına gerek duyulmamıştır. Ardından Kooperatifler Kanunu tasarısının tümü üzerindeki görüşmelere geçilmiş, ilk sözü Kemal Sarıibrahimoğlu (Adana) almıştır. Kooperatifler Kanunu tasarısının bir an önce kanunlaşmasının memleket hayrına olacağını, çünkü kooperatifler mevzuatının son derece dağınık ve yetersiz olduğunu söylemiştir. İleri batı ülkelerinde tarımın tamamen kooperatifleştiğini; üretim, satış ve hatta taban fiyatı tespitinin de kooperatiflerin inisiyatifine ve kararına bağlı hale geldiğini öne sürmüştür. Mevcut iktidarların, kooperatiflerin tespit ettiği tarımsal reform ve taban fiyatı politikasını uygulamak durumunda bulunduğunu, bunun da tarımsal hayatın faydasına olduğunu ve süratli bir kalkınmayı mümkün kıldığını ifade etmiştir. Gittikçe büyüyen ve niteliği itibariyle insaf tanımayan piyasa mekanizması karşısında, esnaf ve memurların kooperatifler kurmak suretiyle birleşerek büyük güç kazandıklarını ileri sürmüştür. Bu güçten dolayı aldıklarını ucuza almak, sattıklarını mümkün olduğu kadar pahalı satmak ve kredi ihtiyaçlarını da tefeciye muhtaç olmadan, ağır faizler vermeden sağlamak imkanı bulduklarını dile getirmiş, batı uygarlığına dahil ülkelerin bunu yaptıklarını iddia etmiştir. Bu kanunun partizan idareleri bir ölçüde frenleyeceğini, Adalet Partisi iktidarının nasıl bu kanunu getirdiğine biraz da hayret ettiğini söylemiştir. Sarıibrahimoğlu'na göre, Anayasa kooperatifçilik ve tarımın kalkınması konularındaki esasları temel hükümler olarak kabul etmiştir. Bu hükümlerin ışığı altında bozuk düzeni değiştirmedikçe bu kanun bir süsten ibaret kalacaktır. Elin oğlu 3 bin, 5 bin, 8 bin liraya traktör yapmakta, üreticilerimiz bunu 50-100 bin liraya almak zorunda bırakılmaktadır. Oysa Ziraat Fakültesinin Makina Kürsüsü profesörleri sadece motorunu ithal etmek suretiyle, Türkiye şartlarına en uygun traktörün 8-10 bin liraya imal edilebileceğini söylemektedirler. Bu denenmemekte ve Amerika'da üretilen bir traktör Londra üzerinden İstanbul'a, oradan da Adana'ya gelinceye kadar 8 el değiştirmektedir.

Sarıibrahimoğlu, bir kanun çıkarıldığını, ama o kanunun yaşamasını mümkün kılacak hüküm ve tedbirler getirilmediği takdirde, bunun ölü bir kanun olacağını ifade etmiştir. Kanada'nın Toronto eyaletinde dönüm başına 750 kilo buğday alındığını, Avustralya'da bunun 600 kilo olduğunu, buralarda kooperatifçiliğin bütün şümulü ile kurulduğunu, birtakım tefeci ve aracının kaldırıldığını öne sürmüştür. Bu durumu Bütçe Komisyonunda açıkladıkları zaman Adalet Partili ziraat mühendisi kökenli iki senatörün itiraz ettiğini ve Bahri Dağdaş'ın "250 kilodan fazla alınamaz" dediğini; fakat Adana'da bir iki vatandaşın bunu ispat ettiğini hatırlatmıştır. (Başkan, asıl konu üzerinde konuşması için kendisini iki kez uyarmıştır.) Bugün pamuk fiyatına birinci

derecede etki eden pamuk tohumunun (çiğitin) ihracına izin verilmediğini, güçlü bir kooperatif olsa bunun yapılamayacağını iddia etmiştir. Pamuk tohumunun (çiğitin) dış piyasası 90 kuruş, 1 liranın üzerinde ise, 3 tane yağ fabrikatörünün tröst kurarak bunu 50-60 kuruşa aldığını, çiftçinin değil tüccarın ve ihracatçının korunduğunu söylemiştir. Bu arada Başkan asıl konu üzerinde konuşması için üçüncü kez uyarmış, kanunun 102 madde olduğuna ve tümü hakkında 17 kişinin söz aldığına işaret ettikten sonra tümü üzerindeki konuşmaların 15 dakika ile sınırlandırılması hakkında Reşat Özarda'nın önerge verdiğini ifade etmiştir. Sarıibrahimoğlu'nun konuşmasının bu üslup içinde devam edebilmesi için Yüce Heyetin oyunu almak mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. Sarıibrahimoğlu, Başkanın usulsüzlük yaptığını, 50 yıllık Meclis tarihinde böyle teamülün olmadığını, Başkanın mensup olduğu iktidar grubunun çoğunluğuna dayanarak sözünü kesmek istediğini öne sürmüştür. Başkan ise asıl konunun dışında konuşulduğu kanaatinde olduğunu, ikazlarını yaptığını, bu nedenle konuşmanın devamı hususunu oya sunacağını söylemiş ve yapılan oylama sonucu Sarıibrahimoğlu'nun konuşmasının devamı kabul edilmemiştir. Sarıibrahimoğlu bu karara "siyasi tarih sizden hesap soracaktır" diyerek tepki göstermiştir.

Bundan sonra Reşat Özarda'nın verdiği, kanunun tümü üzerindeki konuşmaların 15 dakika ile sınırlandırılmasını talep eden önerge okutulmuştur. Sarıibrahimoğlu bu önergenin aleyhinde söz almış ve bütçe görüşmelerinde, Bütçe Kanununun yetişmesi gerektiğinden Meclisin gece gündüz çalıştığını, bu nedenle konuşmaların sınırlandırılmasının normal olduğunu; fakat Meclisin ilk toplantı gününde, ilk toplantı saatlerinde bu tahammülsüzlüğün ibret verici olduğunu söylemiştir. Arkasından Reşat Özarda (Aydın) lehte konuşmak için söz almıştır. Gündemi teşkil eden kanun tasarısının İsmet İnönü'nün başkanlık ettiği Hükümet zamanında Meclise sevkedildiğini, görüşülüp tamamlanamadığını, yeni Hükümetin de aynı kanunu benimseyerek getirdiğini, bu nedenle bu kanun üzerinde partiler bakımından polemik yapma imkanı olmadığını ifade etmiştir. 102 maddelik bir kanun tasarısının görüşüldüğünü, bu maddelerin herhangi birisinin üzerinde her milletvekilinin değişiklik önergesi vermek ve önergesini açıklamak, o madde üzerinde söz alıp konuşmak hak ve yetkisine sahip olduğunu söylemiştir. Önergeyi tarafsız bir milletvekili olarak kendisinin verdiğini, 102 maddelik kanun tasarısının üzerinde aylarca konuşularak, polemik yapılarak ülkeye faydalı olunamayacağını belirtmiş, verdiği teklifin lehinde oy kullanılmasını istemiştir.

Özarda'dan sonra lehte söz alan Cevat Önder (Erzurum) konuşmuştur. 1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Planının öngördüğü sosyal, kültürel, ekonomik hayata etki eden önemli tasarıların Mecliste sırada beklediğini, görüşülen tasarının da bunlardan biri olduğunu belirtmiştir. Önder'e göre Meclis kanun çıkarmaya susamıştır. Onun için kürsüde zaman öldürülmesini, kürsünün suiistimal edilmesini istememektedir. Kürsüye çıkan konuyla ilgili olsun olmasın saatlerce konuşursa, kanunlar sırada bekler, zamanında çıkmaz ve sosyal, ekonomik,

kültürel kalkınma da gerçekleşemez. Önder, Adalet Partisi Grubunun çoğunluğa dayanarak söz hakkını sınırlandırmak istemediğini; aksine kürsünün suiistimal edilmesinin önlenmesini, zamanın değerlendirilmesini istediğini savunmuştur. 15-20 dakika içinde söylenmeyecek hiçbir fikrin mevcut olmadığını söylemiştir. Meclisin birinci görevinin kanunların çıkışını sağlamak olduğu ve fabrika gibi çalışması gerektiği tespitinde bulunmuştur.

Önder'in konuşmasından sonra Başkan, Mustafa Uyar'ın gruplar adına yapılan konuşmaların yarım saatle sınırlandırılmasını teklif eden bir önerge verdiğini, Özarda'nın da bu teklife katıldığını, yani gruplar adına yapılan konuşmaların yarım saat, şahıslar adına yapılan konuşmaların ise 15 dakika ile sınırlandırılması ve tasarının tümü üzerindeki görüşmelerde bunun uygulanması yönünde iki önerge olduğunu belirtmiştir. Önergeler birlikte oya sunularak kabul edilmiştir.

Önergelerin kabulünden sonra Güven Partisi Grubu adına Hayri Başar (Eskişehir) söz almıştır. Başar, kanunun gerekçesine bakılırsa, demokratik rejim içinde kalkınan ülkelerde veya ülkelerin tümünde kooperatifçilikle kalkınmanın temel olduğunun görüleceğini belirtmiştir. Bu kanunun, sosyal adalet ilkeleri içerisinde toplumun kalkınmasına vesile olacağını, bu nedenle biran önce çıkmasını istediklerini söylemiştir. Üretimden tüketime, krediden her türlü ticaret ve ihracata kadar her sınıfın bu kanuna ihtiyacı olmakla birlikte, özellikle nüfusun % 76'sını oluşturan köylü ve çiftçinin kooperatifleşmedeki ihtiyacının ayrıca incelemeyi gerektirdiğini ifade etmiştir. Başar konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Türkiye'de tarım istatistiklerinin az bulunmasına, belki de bu konuda hiç istatistiki bir rakam bulunmamasına rağmen şu açıkça iddia edilebilir ki henüz tarımda mevcut potansiyelin % 50'si değerlendirilmemektedir. Tarımdaki mevcut potansiyelin hiç olmazsa % 75-80'ini değerlendirmek için kooperatifçilik en önemli rollerden birini oynayacaktır. Bilimsel olarak tespit edildiğine göre gübre % 20, sulama % 100, makineleşme % 25, verimde artış sağlamaktadır. Bunların uygulamasını yukardan, Devletten veya baskıyla yürütülen bir şekilden kurtarmak için, mevcut potansiyelin içerisinde çalışan işgücünü harekete geçirmek gerekmektedir. Bu kanunun Türkiye'ye yapacağı en büyük iyilik, yukardan emir almadan, Devletten yardım beklemeden, tarımda çalışan işgücünü seferber ederek kendi gücü ile kalkınabileceği bir ortam yaratması olacaktır. Başka ülkelerde kooperatifçilik hiçbir zaman yukardan devletin etkisi ile yapılmamış, taban fiyatını kooperatiflerin kendisi düzenlemiş, ihracatını kooperatiflerin kendisi yapmıştır. Kanunun gerekçesinde isimleri görülen İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda, Finlandiya gibi ülkelerde kooperatifler taban fiyatını oluşturmakta, devlet bunlara müdahale etmemektedir. Bu uygulamaları Türkiye'de yapmaya imkan yoktur. Mevcut kooperatiflere bakılırsa Tarım Kredi Kooperatifleri Ziraat Bankasının, Esnaf Kefalet Kooperatifleri Halk Bankasının, Pancar Üretim Kooperatifleri Şeker Şirketinin, Yapı Kooperatifleri Emlak Kredi Bankasının himaye ve desteğinde

faaliyet göstermektedir. Türkiye için gerekli olan üretimden tüketime, ihracata kadar herşeyi içine alan üretim ve pazarlama kooperatifleri maalesef ülkemizde uygulanamamıştır. Türkiye'deki faal kooperatiflerde bir himayeye ihtiyaç vardır. Kooperatifçilik bir eğitim meselesidir, bir felsefe ve düşüncedir. Bu düşünce henüz doğmadığına göre, önderlik ve yardımla bu kooperatiflerin yaşadığı dikkate alınırsa, özellikle tarımda üretimden pazarlamaya ve ihracata kadar bu işi yapmak için İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Devletin bu işte fiilen görev almaları gerekmektedir.

Başar bu sözlerinden sonra, ufak tefek hatalar bulunmasına rağmen bu kanunun kalkınmada öncü olacağına inandıklarını, tasarının biran önce Meclisten çıkarak Türk Milletinin emrine girmesini istediklerini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Başar'dan sonra Talat Köseoğlu (Hatay) konuşmuştur. Türk ekonomisinde kooperatifçiliğin büyük rol oynadığının, hatta sosyal ve kültürel alanlarda büyük hizmetler gördüğünün vatandaşlar tarafından bilindiğini söylemiştir. Bundan önceki Ticaret Kanununda yer alan hükümlerin uygulamada büyük zorluklar gösterdiğini ifade etmiştir. Bu kanunun, Türk Milletinin arzu ettiği herşeyi içine alan, her ihtiyacını kapsayan bir kanun olmadığını; fakat milli kooperatifçilik idealine doğru bir basamak ve köprü olduğunu, çünkü bağımsız bir kimliğe sahip olacağını öne sürmüştür. Köy İşleri Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığında konu ile ilgili çalışmaları gördüğünü, Türk köylüsünün kalkınması konusunda kooperatifçiliğin derinlemesine incelendiğini, konuyla ilgili çok geniş bilgi toplandığını ve bunların değerleneceğini belirtmiştir. En başta bir kooperatifçilik bankası kurulmasının zaruretine şahit olduğunu dile getirmiştir. Köseoğlu'na göre, 40-60 bin arasındaki köy ve yörenin dertlerinin giderilmesi, ürünlerinin değerlendirilmesi, Türkiye'nin kalkınmasında başlı başına büyük bir davadır. Köyde domatesin kilosu 25 kuruşa, 40 km ilerdeki bir kasabada 50 kuruşa, 300 km uzaklıktaki bir kasabada ise 2 liraya satılmaktadır. Bu kadar değişik fiyat ve ekonomik farkların karşısında Türk kooperatifçiliğinin rolü büyük olacaktır. Bu sözlerinden sonra, mevcut kanun tasarısını eskiye nazaran büyük yenilikler getirdiği için onayladıklarını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Ardından Ahmet Tahtakılıç (İstanbul) söz almıştır. Özel bir kooperatifler kanunu çıkmasının ülke yararına olacağını, kooperatifçiliğin esas unsurunun kooperatör yani ortak olduğunu söylemiştir. Ortağın kooperatifçiliğe inanması ve kooperatifi kuran ortakların birbirine güvenerek bir araya gelmesi gerektiğini öne sürmüştür. Türkiye kooperatifçiliğinde bu yolun açılmadığı, çünkü kooperatiflerin kendi kendine değil, hep yukardan aşağı kurularak yürütülmek istendiği tespitinde bulunmuştur. Bu yüzden kooperatör denilen unsurun yaratılmasının propaganda ve bilimsel mücadelesinin yapılmadığını, vatandaşta kooperatifçiliğe inanç için Devlet teşkilatının gereği gibi çalışmadığını belirtmiştir. Fındık Tarım Satış Kooperatifinin bir kilo fındığı ihraca hazır hale getirmek için yaptığı masrafın, bir kişinin bir kilo fındığı ihraca hazır hale

getirmek için yaptığı masraftan yüksek olduğunu, görevi dolayısıyla Karadeniz'de yaptığı etüdün sonucunda bu durumu gördüğünü, böylece kooperatifçilik fikrinin temelden iflas ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca kooperatiflerde genel giderlerin çok fazla olmasının kooperatif kuramını kökünden kaldırdığını ileri sürmüştür. Tahtakılıç'a göre, Türkiye'de inşaat kooperatifleri hatır ve nüfuz kooperatifi ise sonuç vermekte, bunların dışında geniş bir kooperatifçilikle mesken ihtiyacının halledildiğine rastlanılmamaktadır. Bunun nedeni ortak da, Devlet de siyasetçidir. Esnaf Kefalet Kooperatifleri de ülkeye çok şey kazandırmıştır; fakat partizanlık konusunu bu kooperatiflerin beyninden ne geçmiş yönetimler kaldırmıştır, ne de bugünkü yönetim kaldırabilecek durumdadır. Kendi memleketi Uşak'ın Karahanlı Kazasında bir numaralı kooperatif varken, ihtiyaç olmadığı halde partizanlık nedeniyle iki numaralı kooperatif de kurulmuştur. Belki bugün üç numaralı kooperatif de vardır. Bunun nedenini, ekonomik sorunları parti politikasından ve oy endişesinden ayrı mütalaa edecek bir siyasi seviyenin kurulamamasında aramak gerekir. Bu kooperatiflerin idare heyetlerine davaya inanmış kişiler yerine, partizan insanlar getirilerek güven ortadan kaldırılmaktadır. Tahtakılıç, her hükümetin programında kooperatifçiliğe önem verileceğinin yazıldığını, bugünkü Hükümetin yazmamazlık edemeyeceğini, çünkü Anayasada Devletin kooperatifçiliğe önem verip teşvik edeceğine dair madde olduğunu belirtmiş, güven unsuru oluşturulmazsa kooperatifçiliğin yaşayamayacağını savunmuştur. Kooperatiflerdeki bir tek yolsuzluk ve suiistimalin zaten mevcut olmayan güveni kökünden kaldırdığını ileri sürmüştür. Türkiye'de ortakların sermayesine dayanan bir kooperatif olmadığını, bunların Devletin verdiği plasmanlarla yaşayabildiğini söylemiştir. Ankara'da Mebusevleri ve Gaziosmanpaşa evleri olduğunu, Emlak Bankasına gidilip bunların dosyaları incelenirse, bu ortakların dişe dokunur bir ortaklık sermayesinin olmadığının görüleceğini dile getirmiştir. Devlet fonunu genişletecek tedbirler alınmadığı sürece, yani zararına bakmadan bu ölçüdeki kooperatifleri yaşatmayı göze almadıkça, bu kanunun kooperatifçiliğe fayda sağlamayacağını iddia etmiştir. Devamında "Ziraat Bankasının Türk ekonomisindeki yerini bilen insanım. Fakat lûtfen tetkik ediniz. Bugün birtakım faal besi kooperatifleri var. Besi kooperatiflerinde evvelâ Devlet itimat etmiyor ortağa. Bütün arazisini ipotek edeceksin, ferdi veriyor krediyi, zannetmeyin kooperatife veriyor. İllâ bir karşılık fikri. Bankalarımız dikkat ederseniz kontur garanti, garanti, garanti, bir daha garanti. Niye? İtimat unsuru olmayınca, o da aktif pasif hanesiyle bilânçosunu yaptığı için garanti, kontur garanti, garanti kontur, garanti... Bu garanti, kontur garanti sistemi hep itimatsızlıktan geliyor. Bizim hayvan yetiştirme kooperatiflerinde tetkik ediniz Ziraat Bankasında her ortak aldığı paranın birkaç misli arazisini kooperatife ipotek etmek suretiyle para alır ve kendi ipotek ettiği arazinin ölçüsünde para

alır. Bu, kooperatifçilik değildir."[288] demiştir. Bu kanunun çıkmasına taraftar olduğunu; fakat bu kanun Türkiye kooperatifçiliğini halledecek deniliyorsa, bunda ümide kapılmamak gerektiğini söylemiştir. Yalnız başına bu sorunların halledilemeyeceğini, bunun çok yanlı sorunlar olduğunu, genel ekonomi anlayışıyla ve güvenle ilgisi bulunduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Müzakerelere 4.10.1968 tarihli 88. birleşimde devam edilmiş, ilk sözü Cumhuriyet Halk Partisi adına Murat Öner (Afyonkarahisar) almıştır. Kooperatiflerin ekonomik kalkınmada geniş halk topluluklarının katkısını sağlayabileceğini, halkın içten ve dıştan sömürülmesini önlemekte etkili araçlar olabileceğini ileri sürmüştür. Ekonomik kalkınma ve tüm üretimi artırmada en büyük eksikliğin tasarruf, yatırım ve sermaye azlığı olduğunu; özel sermaye kesimindeki gönüllü tasarruf eksikliğinin Devlet gücüyle sermaye toplayarak giderilmeye çalışıldığını söylemiştir. Bununla birlikte tek tek yatırım gücü olmayan halkın bir araya gelmesi ve kooperatifler kurması sağlanabilirse onların da yatırım güçlerinin artırılacağını öne sürmüştür. Bu yönden Türkiye'de kooperatiflerin gelişmiş ülkelere göre daha etkili olabileceğini, oralarda küçük sermayesiyle emeğini birleştirerek çalışanların önemli genişlikte olmadığını belirtmiştir. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde çalışan nüfusun % 83'ünü ücretlilerin, yaklaşık olarak % 4'ünü işverenlerin, % 7'sini kendi sermaye ve emeğini birleştirerek çalışanların teşkil ettiğini dile getirmiştir. Böyle bir ekonomik yapıda tüketim kooperatiflerinin gelişebileceğini, başka kooperatiflerin tüm ekonomik hayatı etkileyecek ölçüde gelişemeyeceğini ileri sürmüştür. Türkiye'de ise kendi ailesi içinde ücretsiz çalışanlar hariç, geri kalan çalışan nüfusun % 54'e yakınının küçük sermayesi ile kendi hesabına çalıştıklarını, asıl kazançları emeklerine bağlı olan bu küçük işletmelerin özellikle üretim, alım-satım alanlarında kooperatifleşmeye ihtiyaçları bulunduğunu ifade etmiştir. Bu zümreye girenlerin küçük çiftçiler, hayvan yetiştiricileri, küçük esnaf ve sanatkârlar olduklarını söylemiştir. Bu kesimin alınterlerinin tam karşılığını alamadığını iddia etmiş, çiftçinin 30-40 kuruşa elinden çıkan patatesin manava gelinceye kadar birkaç misli pahalanmasının makul bir açıklamasının olmadığını belirtmiştir. Küçük çiftçilerin kredi ve satış alanlarının esas itibariyle bu kanunun sınırları dışında kaldığını öne sürmüştür. Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin tarım alanındaki düzen bozukluğunu gideremediği, tefeciliğe son vermediği, ortakların kredi ve satış ihtiyaçlarını karşılayamadığı, bu alanı yeniden düzenlemek için tarım kooperatifleri kanun tasarısı hazırlanıp biran önce Meclise getirilmesi tespitinde bulunmuştur. Öner'e göre, kooperatiflerde demokratik yönetim gerçekleşmeyip dış etkilere elverişli ortam yaratılırsa, halk, kooperatifleri Devlet dairesi sayacak ve yaşam mücadelesini kooperatifler dışında yürütmeyi sürdürecektir. Ortakların

---

[288] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:2, Yasama Yılı:3, Cilt:28, Birleşim:86, (30.9.1968), s.655.*

dışında kooperatiflerin yönetimine karışılmasının şimdiden önüne geçilmelidir. Öner buna bağlı olarak tasarıda yer alan müdahale konularına değineceğini belirtmiş, konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Kooperatiflerin kuruluş izinleri Ticaret Bakanlığınca verilecektir. İzin verilmediğinde genel kurallara göre, kurucular aylarca izin bekleyecek, arkasından Danıştay'a dava açacaklar ve sonuç almak için yıllarca bekleyeceklerdir. Bu sakıncayı giderici önlemler kanunda bulunmalıdır. Aynı yerde aynı konuda iki kooperatif kurulması için izin istenirse ilk başvuruya öncelik veren bir usul konmalıdır. Bir kuruluşun kooperatif olmasının zorunlu şartı siyasi tarafsızlık ilkesidir. Tasarılarda bulunan, siyasi partilerin il, ilçe ve merkez yönetiminde görev alan ortakların kooperatif yönetim kurulu üyeliğine seçilemez hükmü Komisyon tarafından gereksiz ve Anayasaya aykırı sayılarak metinden çıkarılmıştır. Oysa bu hüküm gereklidir ve Anayasanın ruhuna uygundur. Mecliste Komisyon mütalaasının kabul edilmemesi tarafımızdan umulmaktadır. Öner bu sözlerinden sonra Kooperatifler Kanununu düzenlemekle işin bitmeyeceğini, Kanunun uygulanmasında hükümetlerin takınacakları tavrın ve kooperatiflere karşı siyasi iktidarların yürütecekleri politikanın önemli olduğunu vurgulamıştır. Kooperatifleri ekonomik ve mali yönden güçsüz halk zümrelerinin kuracağını, bu nedenle sermayelerinin amaçlarını gerçekleştirmeye yetmeyeceğini ve kredi isteyeceklerini, bankaların kooperatif işlerine öncelik tanımaları gerekeceğini, bu yapılmadıkça kooperatifleri halka yararlı kuruluşlar olarak ayakta tutma imkanı olmayacağını söylemiştir. Devletin şartlar eşit olduğunda kooperatif mallarını alıp almayacağını; Devlet kuruluşlarının ürettikleri malları satarken kooperatif isteklerine öncelik tanıyıp tanımayacaklarını sormuş, bu ve buna benzer önlemler alınmazsa Kooperatifler Kanununun halka büyük faydalar sağlamayacağını öne sürmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi Grubunun, kooperatiflerin Devlet tarafından bu ölçüde desteklenmesi gerektiği inancında olduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Bu konuşmadan sonra Başkan, Komisyon Sözcüsü İsmail Hakkı Boyacıoğlu (Burdur) tarafından; sadece değişiklik önergesi verilen maddeler üzerinde müzakere açılmasına, değişiklik önergesi verilmeyen maddelerin okunup oylanmasıyla yetinilmesine, üyelerin değişiklik önergelerini gelecek birleşime kadar Başkanlığa teslim etmelerine karar verilmesini teklif eden önergeyi okutmuştur. Ali Karcı (Adana) bu önerge aleyhine söz alarak, görüşülen kanunun Türk Halkı bakımından üzerinde önemle durulması gereken bir kanun olduğunu, yapılacak uygulamanın bir oldu bittiye getirilip hemen kanunlaşması sebebini doğuracağını, gruplar ve şahıslar adına konuşacak isimlerin bulunduğunu, mümkünse yeterlik önergesi verilmeyip bu kişilerin de konuşmalarına fırsat verilmesini sağlamak bakımından Meclisin buna hayır diyeceğine olan inancını belirtmiştir. Başkan, Karcı'nın önergenin içeriğini iyice anlamadığını, konuşmaların kısıtlanması veya kesilmesinin sözkonusu olmadığını söylemiş, ardından önerge aleyhine söz alan Mahmut Bozdoğan

(Adana) konuşmuştur. Bozdoğan, Türkiye'nin ekonomik hayatında sayısız faydalar sağlayacak olan bu kuruluşların kanununu bir çırpıda çıkarmanın faydadan çok zarar getireceğini savunmuştur. Başkan önergeyi tekrar açıkladıktan sonra oylama yapılmış ve önerge kabul edilmiştir.

Güven Partisi Grubu adına İhsan Kabadayı (Konya) konuşmuştur. Bu tasarı kanunlaşırsa dertlerin şifa, acıların derman bulacağını, sosyal ve ekonomik alandaki mevcut kaynaşma ve sivriliklerin önemli bir kısmının silineceğini savunmuştur. (Kabadayı'nın konuşmasında verdiği örneklerin hepsinin tarımdan olması dikkat çekmektedir.) Tatil gezilerinde şahsında derin iz bırakan olayları örnek vermekten kendini alamayacağını belirterek, Kayseri ve Niğde bölgesinde gezerken elma harmanlarının başında vatandaşların ağladığını gördüğünü, elmanın 15 kuruş olduğunu, elmacı kooperatifi kurulsaydı bu dertlerin silineceğini, elma suyunu yapacak veya elmayı ihraç edecek imkanlar olsaydı bunun sağlanacağını söylemiştir. Alaşehir'in Sarıgöl Kazasında vatandaşların geçen seneki tütün alımından dert yandığını, kalitesi çok üstün olan tütünler alınmayıp yakılırken, düşük kaliteli tütünlerin binbir etkiyle alındığını ve eksperlerden (iktidar mensupları) acı acı şikayet edildiğini öne sürmüştür. Vatandaşın tek değil çift eksper istediğini, haklarını koruyacak tütün eksperi bulunursa dertlerin silineceğini söylediklerini ifade etmiştir. Bu yıl tütün rekoltesinin düşük, randımanın yüksek olduğunu, açıkgöz istismarcıların köylere yayılarak kapalı 7-8 liradan tütün aldıklarını, kooperatif olsaydı bunun önleneceğini belirtmiştir. Üzümün 207 kuruş olduğunu, 200-210 kuruşa bir üzümün idare etmeyeceğini, kooperatifin ise üyelerin üzümünü alıp üye olmayanların üzümünü almadığı için onların üzümünün 160-170 kuruşa kadar satıldığını, hele yağmur yiyen üzümün 160 kuruştan yüzüne bakan olmadığını ileri sürmüştür. Tüm üzüm üreticilerini içine alan bir kooperatif olsaydı bu dertlerin silineceğini dile getirmiştir. Pamuğun 235 kuruş olduğunu, bunun maliyeti bile karşılamadığını, ciddi anlamda tüm üreticiyi içine alan bir kooperatif bulunmadığı için tüccara 220-210 kuruştan satılacağını; fakat elden çıktıktan iki ay sonra fiyatın 250-280 kuruşu bulacağını belirtmiştir. Kabadayı'ya göre, kooperatifçiliğin gelişmesi zayıflayan orta sınıfı güçlendirecektir. Türkiye'de fakirlik ve sefalet artmakta, bu artış solculara, aşırı solculara sermaye olmaktadır. Kooperatifleşme gelişirse, solun ciddi olmayan yalan dolu laflarına şamar olacaktır. Kabadayı konuşmasının devamında hangi konuda olursa olsun sadece kanun çıkarmanın yetmeyeceği, çıkan kanunun faydalı ve verimli bir şekilde işleyiş ortamı hazırlanmadıktan sonra romantik olmaktan öteye gidemeyeceği tespitinde bulunmuştur. Türkiye'de kooperatifçilik sözünün yeni olduğunu, 3-5 yıl öncesine varmadığını, Batının bildiğini, Orta ve Doğu Anadolunun bu sözü esnaf kooperatifleriyle duyar hale geldiğini ifade etmiştir. Bunu işler hale getirmek için kooperatif elemanlarının iyi yetiştirilmesi, halkın iyi eğitilmesi, kursların verilmesi, plasmanın iyi finanse edilmesi,

kooperatifin işleyişini hısım akrabalıktan, politik tasalluttan uzak kılmak gerektiğini savunmuştur.

Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Ali Karcı (Adana) konuşmuştur. Türkiye'de kooperatiflerle ilgili mevzuatın ihtiyaçları karşılamadığının, Türk Ticaret Kanunundan ayrı bir kanunla bu alanın düzenlenmesi gerektiğinin uzun süredir iddia edildiğini, tasarının bu yönde olumlu bir adım olduğunun söylenebileceğini belirtmiştir. Ancak tasarı incelenince bu kanunun kooperatifler kanunu tasarısı mı, yoksa ticari şirketlerin kuruluşunu düzenleyen bir kanun tasarısı mı olduğunu kendi kendilerine sormak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Gerekçenin ilk cümlesinde "...tek başına yetersiz olan emek ve sermayenin birleştirilmesiyle büyük yatırımlara yönelmeyi sağlamak..." şeklinde ifade bulunduğunu, sermaye birleşmesinin ve büyük yatırımlara gidilmesinin kooperatifçiliğin değil, ticari şirketlerin amacı olduğunu ileri sürmüştür. Karcı'ya göre, tasarı iş yapmak isteyen girişimcileri vergi muaflığı zırhına bürüyerek korumakta, daha çok kazanmaları yolunu açmaktadır. "Hiçbir ortak kooperatifin iş sırlarını öğrenmeye yetkili değildir. Her ortak kooperatife ait iş sırlarını gizli tutmak zorundadır. Bu mecburiyete uymayan ortak bir yıla kadar hapis veya 500 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası ile veya her ikisi ile birlikte cezalandırılır" diyen 25. madde tasarıdaki kooperatifçilik anlayışı hakkında bilgi vermektedir. Bu sözlerinden sonra sermayeden, iş sırlarından, hapisten, 10.000 lira para cezasından bahseden bir kooperatifler kanun tasarısının kooperatifçiliğe mi, yoksa kooperatif gömleği giydirilerek kar için kurulmuş olan şirketlere mi daha yakındır diye sormuştur. Tasarıdaki 10. maddenin, bir ortağın çekilmesiyle kooperatif mevcudiyetinin tehlikeye düşmesinden bahsettiğini, bir kişinin ayrılmasıyla o kooperatifin nasıl sarsıntı geçireceğini sormuş, kooperatiflerde güçlerin daima denk olduğunu, güçler denk olmazsa o kuruluşun adının şirket olacağını söylemiştir. Konuşmasının devamında kooperatif kurmanın Ticaret Bakanlığı iznine tabi olmasını eleştirmiş, partizanlığın günlük işlerden sayıldığı bu ortamda bunun suiistimallere yol açacağını öne sürmüştür. Örneğin, iktidardaki parti taraftarlarının hakim olduğu bir yörede, diğerlerinin kuracakları bir kooperatifin Ticaret Bakanlığınca önlenebileceğini; bunun pamuk, tütün, zeytin, fındık yetiştiren bölgelerdeki etkileri düşünülürse, bu maddenin sakatlığının kendiliğinden ortaya çıkacağını savunmuştur. Kooperatif tipleri dikkate alınmadan tasarının hazırlandığını, bir diğer eksikliğin de bu olduğunu söylemiştir. Üretim, tüketim, yapı, kredi, pazarlama ve satış kooperatifleri gibi muhtelif kooperatifler olduğunu, bunların her birinin kendine has nitelikleri bulunduğunu, hükümetlerin normal olarak bu tip kooperatifler hakkında belli bir görüş ve politikasının olması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle planlı kalkınmayı metot olarak kabul etmiş bir ülkede plan hedeflerine uygun olarak belli bir ya da birkaç tip kooperatifin geliştirilmesinin elzem olabileceğini, tasarıda bu noktanın

ihmal edildiğini ileri sürmüştür. Maddelere geçildiğinde fikirlerini söyleyip gereken değişiklik önergelerini vereceklerini ifade etmiştir.

Bu konuşmadan sonra tasarının tümü üzerinde yeteri derecede görüşüldüğüne dair Nahit Menteşe (Aydın) tarafından verilen yeterlik önergesi okutulmuş, Nihat Diler (Erzurum) Grup adına konuşmadıklarını ve söz istediğini belirtmiştir. Başkan ise yeterlik önergesi geldiğinde Başkanlığın grupların konuşup konuşmadığını değil, altı kişinin konuşup konuşmadığını araştırdığını; önerge geldiğinde altı kişinin konuştuğunun tespit edildiğini söylemiş yeterlik önergesi aleyhinde ve grup adına Diler'e söz vermiştir. Yeni Türkiye Partisi Grubu adına konuşan Nihat Diler (Erzurum), kooperatifler kanun tasarısının Türkiye'deki planlı kalkınmanın temel taşını teşkil edebileceğini, bunun üzerinde grup sözcülerinin görüş belirttiğini, bir parti grubunun görüşünü açıklamamasının eksiklik olduğunu ifade etmiştir. Planlı kalkınmaya girildiği için bu kanunun hem planla ilişkilerinin, hem de planda mevcut olan aksaklıkların neden ileri geldiğinin tespit edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Planın hangi yönlerden aksadığı ve bu aksaklıkların kooperatifleşme yoluyla ne şekilde giderilebileceği konularına hiçbir konuşmacının gerektiği gibi değinmediğini, bu nedenle noksanlık arz ettiğini öne sürmüştür. Bu hususlar aydınlatılmadan ve bir partinin görüşü açıklanmadan yeterlik önergesi verilmesinin yersiz ve haksız olduğunu, önergenin kabul edilmemesini söylemiştir. Bu konuşmanın ardından, önce yeterlik önergesi, sonra maddelere geçilmesi hususu, daha sonra da ivedilikle görüşülmesi teklifi oylanarak kabul edilmiştir. Komisyon Sözcüsü İsmail Boyacıoğlu'nun verdiği, değişiklik önergelerinin incelenip karara bağlanmasını temin için önergelerin Komisyona teslim edilmesine ve bu nedenle görüşmelerin 7.10.1968 Pazartesi günkü birleşime bırakılmasına karar verilmesine dair önergesi okutulmuş, Ahmet Şener (Trabzon) bu önerge hakkında söz almıştır. Şener, Komisyonun değişiklik önergelerini Pazartesi gününe kadar istediğini, belki birkaç arkadaşın verebileceğini belirtmiştir. Daha iyi inceleme yapılarak önergelerin verilmesi ve bu kanunun iyi çıkmasının sağlanması için, önergelerin tesliminin Pazartesi gününe değil daha ilerdeki bir güne uzatılmasını talep etmiştir. Başkan, sürenin Pazartesi değil onu takip eden Cuma gününe kadar uzatılmasını Komisyonun uygun bulduğunu söylemiş ve bu husus oylanarak kabul edilmiştir.

Tasarının maddeler üzerindeki müzakeresine 25.11.1968 tarihli 9. Birleşimde başlanmış, 6.12.1968 tarihli 14., 10.12.1968 tarihli 15., 13.12.1968 tarihli 17., 6.1.1969 tarihli 22., 10.1.1969 tarihli 26., 17.1.1969 tarihli 31. birleşimlerde devam edilmiş ve 20.1.1969 tarihli 32. Birleşimde tamamlanmıştır.

5., 6., 7., 12., 15., 23., 27., 28., 32., 33., 34., 36., 37., 39., 40., 41., 42., 43., 47., 48., 51., 52., 60., 61., 62., 66., 68., 71., 78., 79., 82., 84., 89., 97., 99., 100., 101., 102. maddeler olmak üzere toplam 38 madde hakkında değişiklik önergesi verilmemiştir.

58., 64., 85., 94., 95., 98. maddeler olmak üzere toplam 6 maddenin kanun metninden çıkarılmasına dair önergeler verilmiş, bu önergelere Komisyon katılmamış ve hiçbiri kabul edilmemiştir.

1., 2., 3., 4., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 24., 25., 26., 29., 30., 31., 35., 38., 44., 45., 46., 49., 50., 53., 54., 55., 56., 57., 59., 63., 65., 67., 69., 70., 72., 73., 74., 75., 76., 77., 80., 81., 83., 86., 87., 88., 90., 91., 92., 93., 96. maddeler olmak üzere toplam 58 madde hakkında değişiklik önergesi verilmiştir. Bunlardan 1., 2., 3., 4., 8., 10., 11., 14., 16., 17., 18., 20., 21., 22., 29., 31., 35., 38., 44., 46., 49., 54., 55., 57., 65., 69., 72., 73., 76., 77., 83., 87., 92., 96. maddelere ait değişiklik önergelerine Komisyon katılmamış ve bu önergeler kabul edilmemiştir. 9., 13., 25., 30., 50., 63., 75., 80., 86. maddelere ait değişiklik önergeleri kabul edilmiştir.

9. madde hakkında dört değişiklik önergesi verilmiş, üçüne Komisyon katılmamış ve kabul edilmemiştir. Hayri Başar'ın (Eskişehir), maddenin son kısmının "Amaçları bakımından ilgilendikleri kooperatiflerin kuruluşlarına yardımcı olur, önderlik edebilir ve ortak olabilirler" şeklindeki değişiklik önergesine Komisyon katılmış, ayrıca Komisyon "köyler" kelimesinden sonra "gibi" kelimesinin eklenmesini teklif etmiş, madde bu değişikliklerle oylanarak kabul edilmiştir.

13. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge kabul edilmiştir. Sonra Komisyon önergeye filhal katılmış, Başkan Önadım 93. maddede değişiklik yapacaklarını söylemiştir.

25. madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, Müzakereler sürerken Reşit Ülker (İstanbul) "Hükümet tasarısının 25. maddesinin oya konmasını" isteyen önerge vermiş, müzakeresi yapılan bir madde üzerinde yeniden önerge verilip verilmeyeceği hakkında bu önerge de müzakere edilmiştir. Kemal Çetinsoy (Adana) "25. maddenin Hükümet teklifi veçhile birinci ve son fıkra hariç olarak verilecek hapis cezasının bir ay olarak oya sunulmasını" teklif eden önerge vermiştir. Üç değişiklik önergesinden ilkine Komisyon katılmamış ve önerge reddedilmiştir. Ülker önergesini "Hükümet tasarısının 25. maddesinin birinci ve son fıkrası hariç, Hükümet tasarısının kabulünü teklif ederim" şeklinde tashih etmiş, Komisyon bu önergeye katılmamış, önerge kabul edilmiştir. Sonra Komisyon filhal katılmış, Ülker'in önergesi 25. madde olarak oylanmış ve kabul edilmiştir.

30. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmış ve önerge kabul edilmiştir. Buna göre birinci fıkranın birinci cümlesi "Ana sözleşmeye, kooperatif borçları için her ortağın kendi payından fazla olarak, şahsan ve belirli bir miktara kadar kooperatiften sonra sorumlu olacakları hususunda bir hüküm konabilir" şeklinde değiştirilmiştir.

50. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmış ve önerge kabul edilmiştir. Buna göre "Yoksunluk" kelimesi yerine "oya katılamayacaklar" ibaresi konmuştur.

63. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiştir. "Yargıç" kelimesinin "mahkeme" şeklinde değiştirilmesine dair önerge Komisyonun katılımıyla kabul edilmiştir. Komisyonun verdiği değişiklik önergesi de kabul edilerek madde değişik şekliyle oylanarak kabul edilmiştir.

75. madde hakkında ikinci fıkranın maddeden çıkarılmasına dair üç önerge verilmiştir. Komisyon önergelere katılmamış, önergeler kabul edilmiştir. Komisyon filhal katılmış ve ikinci fıkranın çıkarılması suretiyle madde kabul edilmiştir.

80. madde hakkında dört değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış ve reddedilmiştir. İkisine Komisyon katılmış, madde önergeler doğrultusunda değişiklik yapılarak kabul edilmiştir.

86. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon ikisine de katılmamış, önergelerden biri kabul diğeri reddedilmiştir. Kabul edilen önergeye Komisyon filhal katılmıştır. Hayri Başar'ın (Eskişehir) önergesi ile maddeye dördüncü fıkra olarak "Kooperatiflerin, bilhassa istihsale yararlı kooperatiflerin kuruluşu, öncelikle kredilenmesi ve memleket yararına faaliyette bulunmaları hususunda ilgili bakanlıklar ve kuruluşlar nezdinde gerekli teşebbüsleri yapmak ve koordinatör olarak vazife görmek" fıkrası eklenmiştir.

10., 14., 21., 26., 44., 45., 53., 54., 59., 67., 74., 81., 88., 90., 93. maddeler hakkında Komisyon değişiklik önergeleri vermiş ve bu önergeler kabul edilmiştir. Ayrıca Komisyon Geçici Maddenin birinci satırında geçen "mukavelelerini" teriminin "sözleşmelerini", ikinci satırda geçen "Ana-mukavelelerini" teriminin de "Anasözleşmelerini" şeklinde tashihini istemiş, madde bu tashihiyle oylanarak kabul edilmiştir. Yeni bir geçici madde ilavesi istemini kapsayan bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış ve reddedilmiştir.

19., 24., 56., 70., 91. maddeleri Komisyon geri çekmiş ve yeniden düzenlendikten sonra oya sunulmasını istemiştir.

19. madde hakkında 2.12.1968 tarihli 12. Birleşimde dört değişiklik önergesi, bir de Komisyon teklifi verilmiş, bir önerge sonradan Komisyon teklifine katılmıştır. Komisyon, Hükümetin tasarısına paralel olarak ve milletvekilleri tarafından yapılan teklifleri de dikkate alarak yeni bir metin hazırlamak için teklifini geri almıştır. Komisyonun hazırladığı yeni metin 6.12.1968 tarihli 14. Birleşimde Başkanlığa sunulmuştur. Yapılan görüşmelerde üç değişiklik önergesine de komisyon katılmamış ve önergeler reddedilmiştir. Komisyonun 19. madde olarak tekrar yazıp verdiği önerge kabul edilmiş, arkasından kanunun 19. maddesi olarak da oylanmış ve kabul edilmiştir.

24. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, müzakereler sonucunda bu önergelerle birlikte madde komisyona tedvin edilip getirilmesi için iade edilmiştir. 6.12.1968 tarihli 14. Birleşimde Komisyona iade edilen 24. madde Komisyon tarafından yeniden düzenlenerek 13.12.1968 tarihli 17. Birleşimde Başkanlığa verilmiştir. İki değişiklik önergesine Komisyon

katılmamış, önergeler reddedilmiş ve Komisyonun yeniden düzenleyerek verdiği metin kabul edilmiştir.

56. madde hakkında 10.1.1969 tarihli 26. Birleşimde iki değişiklik önergesi verilmiş, uzun müzakerelerden sonra Komisyon maddeyi geri almış ve görüşmesi ertelenmiştir. 20.1.1969 tarihli 32. Birleşimde bu maddeyi yeniden düzenleyen Komisyon bu maddenin yeni şekliyle oylanması için önerge vermiş ve kabul edilmiştir.

70. madde hakkında 20.1.1969 tarihli 32. Birleşimde Komisyon Başkanı Önadım maddeye "Kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Yönetim Kurulu üyeleriyle, memurlarına 62. madde uygulanır" fıkrasının eklenmesine dair önerge vermiştir. Bunun dışında üç değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış ve reddedilmiştir. Diğer iki önerge Komisyona verilerek maddenin yeniden düzenlenip Başkanlığa verilmesi istenmiştir. Yani iki önerge de Komisyonun görüşleriyle birleştirilmek üzere geri alınmıştır. Aynı birleşimde Komisyon maddeyi yeniden düzenlemiş, kendi önergesini geri almış, diğer iki önergeye Komisyon katılmamış ve reddedilmiştir. Komisyonun yeniden düzenlediği madde kabul edilmiştir.

91. madde hakkında 20.1.1969 tarihli 32. Birleşimde üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış ve önergeler reddedilmiştir. Komisyonun "91. maddenin Hükümet metninde olduğu gibi oylattırılmasını" isteyen önergesini tashih ederek vermek üzere geri almış, yapılan oylamada bu maddenin Komisyona geri verilmesi kabul edilmiştir. Aynı birleşimde madde yeniden düzenlenerek oylanmasına dair Komisyon tarafından önerge verilmiş ve bu önerge kabul edilmiştir.

20.1.1969 tarihli 32. Birleşimde madde üzerindeki müzakereler bittikten sonra Güven Partisi Grubu adına Hayri Başar (Eskişehir) söz almıştır. Bu kanunla Anayasanın bir emrinin yerine getirileceğini ve Planın kalkınmamız için öngördüğü kooperatifçiliğin daha kolay gerçekleşme imkanı bulacağını söylemiştir. Türkiye'de kooperatifçiliğin geniş şekilde yayılması için, kamu tüzel kişilerine, özel idarelere, belediyelere, köy ve derneklere büyük görevler düştüğünü belirtmiştir. Başar'a göre, köylü ve çiftçi kooperatifçilikle teşkilatlanarak hem kendilerinin, hem de ülkenin kalkınmasına yararlı olacaklar; kendi mallarını -aracı, sömürücü edebiyatını ortadan kaldırarak- tüketiciye daha ucuz ve daha kolay intikal ettireceklerdir.

Başar'dan sonra Adalet Partisi Grubu adına Kemal Çetinsoy (Adana) konuşmuştur. Kanun tasarısının hazırlanmasında emeği geçenlere, müzakerelerde büyük gayret sarf eden milletvekillerine Adalet Partisi Grubu olarak teşekkür etmiştir. Bu kanunun hedefinin, büyük vatandaş kütlelerinin, özellikle köylü ve çiftçilerin refahını sağlamak olduğunu söylemiştir.

Son olarak Ticaret Bakanı Ahmet Türkel (Bursa) söz almış, bu tasarının pekçok eleştiricinin incelemesinden geçtiğini, tartışmanın uzun zaman aldığını ve 24 yıllık bir devre içinde kanunlaşma imkanına bugün kavuştuğunu

söylemiştir. Değerli fikirlerin ürünü olan bu eserin, milletvekillerinin yardımıyla kooperatifçilik hayatımıza kazandırılmasının Türk ekonomisine büyük faydası olacağını ifade etmiştir.

Bu konuşmadan sonra kanun açık oya sunulmuş, oylamaya 45 üye katılmış, 42 kabul, 3 çekimser oy verilmiştir. Yeterli çoğunluk bulunmadığından, vakit de çok geç olduğundan açık oylama tekrarlanmak üzere birleşim kapanmıştır. Kooperatifler Kanunu 21.1.1969 tarihinde gerçekleştirilen 33. birleşimde 3 red ve 7 çekimser oya karşı 216 kabul oyu ile Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.[289]

[289] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 31, Birleşim: 33, (21.01.1969), s. 333*

AVUKATLIK KANUNU

Avukatlık Kanunu ile ilgili bir Hükümet tasarısı ile Kemal Sarıibrahimoğlu (Adana) ve yedi arkadaşının,[290] Fakih Özfakih (Konya) ve yirmibir arkadaşının,[291] İsmet Angı (Eskişehir) ve iki arkadaşının verdikleri üç Avukatlık Kanunu teklifleri vardır. 1.2.1967 tarihli 43. Birleşimde Millet Meclisi Başkanlığı, tasarı ve teklifleri Çalışma ve Adalet Komisyonlarından olmak üzere yedişer üyeden kurulu Geçici Komisyona sevk etmiştir. Geçici Komisyon raporunu 24.6.1967 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuştur. Bu rapor İçtüzüğün 42. maddesi gereğince 20.11.1967 tarihinde Meclis Başkanlığı tarafından Komisyona teslim edilmiştir. Yeni kurulan Geçici Komisyon 20.12.1967 günü yaptığı toplantıda 24.6.1967 tarihli raporun kabul edilmesine ve Genel Kurulda savunmasının Geçici Komisyonca yapılmasına oybirliğiyle karar vermiştir.

Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 20.1.1967 tarihinde kararlaştırılan "Avukatlık Kanunu Tasarısı"nın gerekçesinde özetle şu konular üzerinde durulmaktadır: 27.6.1938 tarihinde Yasama Meclisi tarafından kabul edilerek 1.12.1939 tarihinde yürürlüğe giren 3499 sayılı Avukatlık Kanununun, ülkemizde avukatlık mesleğinin gelişmesinde önemli etkileri olduğu gerçektir. Ancak 1938 yılından bu yana ülkemizin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatındaki büyük gelişmelere paralel olarak avukatlık mesleğinin şekil ve içeriğinde geniş değişiklikler olmuştur. Avukatlık Kanununun münferit hükümlerinin değiştirilmesi ile yetinilmeyerek tamamının bir sistem ve esasa göre hazırlanmasını gerektiren nedenlerin başında 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının, avukatlık mesleğinde de esaslı değişiklikleri zorunlu kılan yeni bir ruh ve anlayış getirmiş olmasıdır. Tasarıda Türkiye Barolar Birliği adı ile kurulması öngörülen meslek kuruluşu, Avukatlık Kanununun bütün sistemine etki edecek bir önem ve nitelik taşımaktadır. Yürürlükte bulunan kanunun bazı hükümlerinde, avukatlığın kamu hizmeti niteliğinde bir meslek olduğu ifade edilmişse de, avukatın bir kamu hizmetlisi olarak sahip bulunması gereken hak ve sorumluluk üzerinde gereği kadar durulmamıştır. Tasarı avukatları hak ve sorumlulukları bakımından Devlet memurlarına, daha doğrusu Cumhuriyet Savcılarına elden geldiğince yakın bir statüye sokmuştur. Avukatlara karşı işlenen suçlar ile avukatların işlediği suçlara ilişkin hükümler yanında, avukatın dosya incelemesi, evraktan suret çıkarması, tebligat icrası gibi yetkileri üzerinde de önemle durulmuştur. Tasarının getirdiği bir yenilik de, avukatları Sosyal Sigortadan faydalandırmasıdır. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun işçi niteliğinde olmayan serbest meslek erbabına mecburi şekilde

---

[290] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim:14, (24.11.1965), s. 379*

[291] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 1, Birleşim:14, (24.11.19665, s. 382*

uygulamasına ilk örnek oluşturacak olan bu hükümler avukatların isteklerini gerçekleştirmek çabasıyla kaleme alınmıştır. Tasarı mümkün olduğu kadar öztürkçe kelimelerle yazılmış, özellikle yeni Anayasanın getirdiği öztürkçe terimlerin kullanılması konusunda dikkat gösterilmiştir.

Kemal Sarıibrahimoğlu (Adana) ve yedi arkadaşının verdiği 27.10.1965 tarihli Avukatlık Kanunu teklifinin gerekçesinde, 3499 sayılı Avukatlık Kanununun düzenlendiği 1938 yılında, memleket yararlarının zorunlu kıldığı tek partili bir inkılâp idaresinin olduğu belirtilmiştir. Almanya'da Hitlerizmin, İtalya'da Faşizmin bütün gösterişi ve şaşaası ile dikkatleri üzerine çektiği, Avukatlık Kanununu hazırlayanların iç ve dış akımların, sosyal ve politik havanın etkisinde kalmamasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu kanunun, baroları Adalet Bakanlığının vesayeti altına sokan, hatta Bakanlığa idare heyetinin fesih yetkisini tanıyan (Mad: 81) hükümleri ile antidemokratik bir karakter taşıdığının görüldüğü dile getirilmiştir. 1938'den bu yana Dünya ve Türkiye'nin çok değiştiği, İkinci Dünya Savaşının, insanların yaşayış, düşünce ve değer yargılarında inkılâp sayılabilecek değişiklikler yarattığı, faşizm ve nasyonal sosyalizmin acı birer anı olarak tarihin karanlıklarına gömüldüğü tespitinde bulunulmuştur. Demokratik yönetim tarzının itibar kazandığı, bütün dünyada revaç bulmaya başladığı, Türkiye'nin bu akımın dışında kalamayacağı ve kalmadığı savunulmuştur. Gerekçenin devamında şu hususlara değinilmektedir: 1961 Anayasası tamamen demokratik bir karakter taşımaktadır. 122. maddesinde, özerk meslek kuruluşlarının teşkilini öngörmüş, yönetim ve işleyişlerinin demokratik esaslara uygun olmasını emretmiştir. Bu kanun teklifi ile Barolar Birliği teşkili öngörülmüştür. Bu birlik bağımsız ve tüzel kişiliğe sahip olup, kamu hizmeti gören ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olacaktır. Bunun yanında avukatlık ücretinin belirli esaslara bağlanması, ücret ihtilaflarının mecburi tahkim yoluyla çözülmesi öngörülmüştür. 19. ve 20. maddelerde bir avukatın hangi nam ile olursa olsun Devlet dairelerinde ve kurumlarda birden fazla iş alamayacağı, halen çalışmakta olanların da istediği tercih hakkı kendisine ait olmak üzere on gün içinde istifa zorunda bulunduğu kuralı getirilmiştir.

Fakih Özfakih (Konya) ve yirmibir arkadaşının, daha önce hükümsüz kalmış kanun teklifleri arasında Cumhuriyet Senatosu Üyesi Muhittin Kılıç tarafından verilmiş ve hükümsüz kalan teklifler listesinde 2/653 sıra numarasını ihtiva eden Avukatlık Kanunu teklifini benimsedikleri ve İçtüzüğün 69. maddesinin ikinci fıkrası gereğince komisyona gönderilmesini talep ettikleri 4.11.1965 tarihli kanun teklifinin gerekçesinde, 1960 yılında zamanın Adalet Bakanı ile İstanbul Barosunun ortak bir çalışma yaparak avukatlık kanunu tasarısı hazırladığı, kurulan komisyonda bu tasarının müzakere edildiği belirtilmektedir. Bu devrede Kurucu Meclisin kurulduğu ve yeni Anayasayı hazırlamakta olduğunun komisyonca nazara alınarak çalışmalarına ara verdiği söylenmektedir. 1961 seçimlerinden sonra kurulan Koalisyon Hükümetinde

Adalet Bakanlığının Avukat Volf Çernis'e yeni bir avukatlık kanun tasarısı hazırlaması teklifinde bulunduğu, Çernis'in İstanbul Barosu ile temas etmek suretiyle daha çok Alman Avukatlık Kanunu çerçevesinde ve ondan esinlenerek bir tasarı hazırlayıp Bakanlığa sunduğu anlatılmaktadır. Diğer yandan İstanbul Barosunun bütün bu çalışmaları ve tasarıları göz önünde tutarak yeni bir tasarı meydana getirdiği açıklanmaktadır. Ankara Barosunun 20-21-22 Nisan 1963 günlerinde 48 baronun katılımıyla Ankara'da hazırlık niteliğinde Barolar Birliği toplantısı düzenlediği, bu toplantılarda kanun tasarısının maddeler halinde tespit edilerek karara bağlandığı ifade edilmektedir. 17-18-19 Mayıs 1963 günlerinde Ankara, İstanbul ve İzmir Barolarından katılan üçer kişilik temsilcilerin oluşturduğu dokuz kişilik komisyonun işbu kanun tasarısını hazırladıkları bildirilmektedir.

İsmet Angı (Eskişehir) ve iki arkadaşının avukatlık kanunu teklifinin gerekçesinde 1938 yılından beri gerek Türkiye'de gerek bütün dünyada önemli olayların olduğu, insanların görüş ve hayat anlayışlarının tamamen değiştiği, bu nedenle 3499 sayılı Kanunun yeni ihtiyaçlara cevap vermediği belirtilmiştir. 1961 Anayasasının 122. maddesinin getirdiği yeni hükme ayak uydurma zorunluğu da ortaya çıkınca yeni bir kanun üzerinde çalışmalar yapıldığı ifade edilmiştir. 1963 yılında 48 baronun katılımıyla Ankara'da yapılan toplantıda yeni kanunda yer alması gereken prensiplerin tespit edildiği, bu suretle Ankara, İstanbul ve İzmir Barolarının ortak eseri olan bu tasarının meydana geldiği söylenmiştir. Aynı konuda Adalet Bakanlığınca da hazırlanan bir tasarı bulunduğu, o tasarının birçok hükümleriyle mutabakat halinde bulunan baroların, bazı hükümlerini de ihtiyaca yeterli görmediği bildirilmiştir. Bu tasarı hazırlanırken Anayasa dilinin ve hukuk dilindeki sadeliğe yönelişin göz önünde tutulduğu dile getirilmiştir.

Geçici Komisyonun raporunda, Avukatlık Kanunu tasarısı esas alınmak suretiyle kanun teklifleri de birleştirildikten sonra müzakere edildiği belirtilmektedir. Raporun gerekçesinde, Avukatlık Kanunu tasarısının genel olarak ihtiyacı karşılayacak ve bilhassa gerekçesinde belirtilen amacı gerçekleştirecek vasıfta görüldüğü ifade edilmiştir. Esasları itibariyle onaylanmakla birlikte, müzakereler sırasında bazı hükümlerde değişiklik yapılması ve bazı yeni hükümler eklenmesinin zorunlu bulunduğu belirtilmiştir. Devamında, gerek maddelerde yapılan değişiklik, gerekse eklenen maddelerle getirilen önemli yenilikler anlatılmıştır. (Bir yıl olan staj süresinin birbuçuk yıla çıkarılması ve staj sonunda da bir sınav zorunluluğunun konması gibi...). Komisyonun yeniden düzenlediği Avukatlık Kanun tasarısı 13 kısım, 198 esas ve 17 geçici maddeden oluşmuştur. 199. ve 200. maddeler kanunun yürürlük tarihi ve yürüten makamla ilgilidir.

Millet Meclisinin 31.1.1969 tarihli 41. Birleşiminde tasarının tümü üzerinde görüşmelere geçilmiştir. Mustafa Akalın (Afyon), gündemin ikinci maddesinde bulunan Avukatlık Kanunu tasarısının görüşülmesine başlanmasına

ve görüşmelerin akşam saat 20'ye kadar devamına dair bir önerge vermiştir. Geçici Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel (İstanbul) önerge aleyhine söz almış, ara vermeden bu tasarının görüşülmesini istemiştir. Gündemin sıkışık durumunu bildiği için sadece başlanmasını ve kalan kısmının bundan sonraki gündem içinde konuşulmasını talep etmiştir. Başlanmadığı takdirde saat 20'den sonra durumun belki güçleşeceğini söylemiştir. Akalın'ın önergesi oylanarak kabul edilmiştir. Arkasından İsmail Hakkı Tekinel'in (İstanbul), Avukatlık Kanunu tasarısı ve teklifleri ile Geçici Komisyon raporunun evvelce üyelere dağıtıldığı, bunların okunması uzun zaman alacağından okunmaksızın müzakerelere başlanması yönündeki önergesi kabul edilmiştir. Sonrasında Reşat Özarda'nın (Aydın), tasarının tümü üzerindeki konuşmaların onar dakika ve madde üzerindeki konuşmaların beşer dakika ile sınırlandırılmasına dair önergesi kabul edilmiştir.

Önergelerin kabulünden sonra ilk sözü Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Mesut Ozansü (Balıkesir) almıştır. Kanunların zamanla uygulama yeteneğini kaybettiğini, nitekim 3499 sayılı Kanunun çıktığı 1938 Türkiyesi ile 1969 Türkiyesi arasında muazzam farklar olduğunu söylemiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan gelişmeleri anlatmıştır (Bu gelişmeler Kemal Sarıibrahimoğlu ve yedi arkadaşının verdiği 27.10 1965 tarihli Avukatlık Kanun teklifinin gerekçesinde anlatılanlarla çok yakın olduğu için burada yazılmamıştır). Devamında, 27 Mayıs 1960 Devrimiyle Devletin temelinin baştan aşağı yeni bir ruh ve zihniyetle hazırlanan Anayasa düzeni üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Yeni Anayasaya "Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz" hükmü konulduğunu, bütün kanunlar gibi Avukatlık Kanununun da lafız ve ruh itibariyle Anayasaya uygun olması gerektiğini söylemeye ve açıklamaya gerek olmadığını ifade etmiştir. Halen yürürlükte olan kanunun Anayasanın ruhu ile bağdaştığının ileri sürülemeyeceğini dile getirmiştir. Tasarıların gerekçesi ile içindeki hükümlerin birbirlerine aykırı olduğunu ileri sürmüş, tasarıya göre barolar tarafından verilen kararların barolar birliğinde de inceleneceğini, şeklen bir karara bağlanacağını ve barolar birliği kararlarının da Adalet Bakanının onayına sunulacağını açıklamıştır. Bakanlıkça onaylanmayan kararların uygulanmayacağını, bu tarzda bir barolar birliği kuruluşunun Anayasanın 122. maddesinin ruhuna uygun olmayacağını savunmuştur. Tümü ile bazı noksanları bulunmasına rağmen tasarının birçok yenilikleri içerdiğini dile getirmiştir. Tasarıda bulunan kanuni arızaların giderilmesi için maddeler üzerinde imkanları ölçüsünde değişiklik tekliflerinde bulunacaklarını, bunda Barolar Kanun tasarısını esas alacaklarını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Adalet Partisi Grubu adına Ali Naili Erdem (İzmir) konuşmuştur. Yeni Anayasanın 122. maddesinin böyle bir kanun hazırlığına kendilerini zorladığını, halen yürürlükte bulunan kanunun günün ihtiyaçlarına cevap vermemesinin de nedenlerden biri olduğunu söylemiştir. Kanun tasarısının en önemli yenilik olarak Barolar Birliğini getirdiğini, diğer yeniliklerin haklar ve sorumluluklar

olmak üzere mesleki yenilikler olduğunu belirtmiştir. Dilde yapılmaya çalışılan özleştirme çabasında ne derece başarıya ulaşıldığının konuşmalar sırasında tespit edileceğini ifade etmiştir. Erdem'e göre, yargı organı içinde adaletin bulunup çıkarılmasında görev alan avukat, adil ölçülerin insanıdır. Bu nedenle avukatlık istenildiği gibi yerine getirilebilen bir meslek değildir. Her aklına gelenin istediği şekilde yerine getirebileceği bir meslek olmayan avukatlığın birçok kayıtlamalara tabi tutulması normaldir ve bu kayıtlamalar bizzat mesleğin gereğidir. Ne kuvvetin ağırlığı, ne de zayıfın merhameti avukatlık müessesesinin kutsallığını çatlatamaz. Erdem, bu kanun dolayısıyla avukatlık müessesesini anlatmaya çalıştığını söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Güven Partisi Grubu adına M. Salih Yıldız (Van) söz almıştır. Her tasarı gibi Avukatlık Kanunu tasarısının da noksan veya eleştiriyi gerektiren taraflarının olduğunu; ancak bütün bu eksikliklere rağmen mesleğe çok büyük yenilik getiren niteliğini de inkar etmemek gerektiğini söylemiştir. Adaletin yardımcısı olan avukatın her türlü güvenceden ve sosyal güvenlikten mahrum olmasının son derece anormal olduğunu belirtmiştir. Sosyal güvenliği olmayan bir avukatın adaletin yardımcısı olamayacağını ileri sürmüştür. Bu kanun tasarısının bu yönü ile büyük yenilik getirdiğini ve büyük bir boşluğu doldurduğunu ifade etmiştir. Maddelere geçildiği zaman bazı fikirlerinin olacağını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Yunus Koçak (Konya) söz almıştır. Avukatlık Kanunu tasarı ve tekliflerinin bugüne kadar kendini şiddetle hissettiren bir ihtiyacın karşılanması yolunda iyi bir adım olduğunu söylemiştir. Koçak'a göre, Anayasa devlet temelini ve yapısını yasama, yürütme ve yargı yetkisi olmak üzere üç temel sütun üzerine kurmuştur. Bunlar birbiri ile çelişen değil, birbirini tamamlayan organlardır. Yargı yetkisi içinde çalışan insanların, bu arada avukatların hukuk devletine ve vatandaşa faydalı olacak, kendi fikirlerini serbestçe ifade edecek şekilde görevlerini yapmaları için imkanlara kavuşturulmaları gerekir. Avukatlık Kanunu tasarı ve tekliflerinin en önemli niteliği meslek mensuplarını teminata kavuşturmasıdır.

Koçak, avukatların Sosyal Sigortalara bağlanması ve geçmiş Devlet hizmeti bulunan avukatların Sosyal Sigortalara intibakı konusunda karışıklık ve birbiri ile çelişir hükümler bulunduğunu, yeri geldikçe bunları açıklayıp değişiklik önergesi vereceklerini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Koçak'tan sonra Mustafa Akalın (Afyonkarahisar) söz almıştır. Avukatlara sosyal hayat içinde mevkilerine yakışır bir nitelik kazandırmak gerektiğini, bu kanunla bunun az çok sağlandığını söylemiştir. Devamında, tasarının getirdiği yeniliklere değinerek konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olanlar evvelce avukat oluyorlardı, üçüncü madde ile bu hak yalnız Hukuk Fakültesi mezunlarına tanınmıştır. Avukatlık ruhsatnamesi Barolar Birliği tarafından verilecektir. Avukatlık sınavını Barolar Birliği yapacaktır. Beş defa sınavı kazanamayan bir daha sınava giremeyecektir.

İş sahibi rıza gösterse bile, avukat sırrı açıklayamayacaktır. Yönetim Kurulunun izni olmadan başka bir avukat hakkında dava alamayacaktır. Bir avukat birden fazla baroya kayıt yaptıramayacaktır. Avukatlar mahkemelere Barolar Birliğinin tayin ettiği kılıkla çıkacaktır. Avukatlara karşı işlenen suçlar, hâkimlere karşı işlenen suçlar gibi işlem görecektir. En az onbeş avukat bulunan yerlerde baro kurulacaktır. Baro genel kurul toplantılarına katılmak mecburi olup, gelmeyene para cezası verilecektir.

Akalın, yaptığı tespite göre, bu tasarı ile otuziki veya otuzüç yenilik getirildiğini, her şeye rağmen mükemmel olduğunun iddia edilemeyeceğini ifade etmiştir. Maddelerin görüşülmesi sırasında verilecek değişiklik önergeleri ile daha iyi bir Avukatlık Kanununun yürürlüğe gireceği ümidinde olduklarını dile getirmiştir. Kendilerinin en çok üzerinde durduğu ve sevindikleri noktanın, avukatların Sosyal Sigortalara tabi olarak hiç olmazsa geleceklerinin garanti altına alınması olduğunu söylemiştir. Biran önce maddelere geçilmesini arzu ettiğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Akalın'ın ardından Selahattin Hakkı Esatoğlu (Nevşehir) konuşmuştur. Bu tasarıyı yeterli bulmadığını ve eski kanuna göre önemli yenilikler getirmediğini söylemiştir. Eskiden olduğu gibi yeni tasarının da avukatlığı kamu hizmeti saydığını, bir çalışmanın kamu hizmeti olabilmesi için onun kamu yararına uygun düşmesi ve sosyal adalet kurallarına aykırı olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Avukatlığı yalnız ücret ödeyenlerin yararlandığı bir savunma mesleği halinden çıkarıp, her mağdurun yararlandığı bir hizmet haline getirmek gerektiğini savunmuştur. Müvekkiliyle arasındaki ücret ilişkisinin bir avukatı kamu yararına adalete yardımcı olmaktan uzaklaştırdığını, ne pahasına olursa olsun müvekkilinin özel çıkarını her şeyin üstünde tutmaya zorlayacağını iddia etmiştir. Esatoğlu'na göre, avukatla müvekkil değil, müvekkille baro karşı karşıya gelmeli, müvekkili baro dinlemeli, ücreti baro tahsil etmelidir. Vatandaşa avukatını seçme hakkı tanınmakla birlikte, her dava ve iş barodan geçerek avukata gelmelidir. Barolar iş alır ve dağıtırsa daha işin başında ancak haklı konular adalete intikal ettirilmiş olur. Böylece hem vatandaşın hakkı korunur, hem de iş hacmi bir oranda azalır. Esatoğlu, staj sonunda sınav konulmasını eleştirmiş, hiçbir meslekte o mesleğe hazırlayan fakülte bitirildikten üstelik staj da yapıldıktan sonra sınav yapılmadığını dile getirmiştir. Tıp doktorluğunu, dişçiliği, mühendisliği ve öğretmenliği bu duruma örnek olarak göstermiştir. Avukatlığın gerçek sınavının meslek hayatı olduğunu, başarılı olamayanın halk tarafından tasfiye edileceğini öne sürmüştür. Hâkimlik stajı sonunda sınav olmadığını, neden avukatlık stajı sonunda sınav konulduğunu sormuştur. Avukatlığın daha çok kamu hizmeti kişiliğine kavuşturulması taraftarı olduğunu; örneğin Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde iki-üç bin avukat varken, doğu illerinde ve birçok ilçede avukat olmadığını söylemiştir. Avukatlık kamu hizmeti ise, bu hizmetten İstanbul'daki vatandaş yararlandığı halde, Hakkâri'deki vatandaşın niçin yararlanmadığını sormuş, Barolar

Birliğinin avukat olmayan il ve ilçelere genç avukatları gönderme yetkisine sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu tasarının Sosyal Sigortalar Kurumuna girme zorunluluğu getirdiğini, bunun şartlarının çok ağır olduğunu, büyük baroların da buna karşı çıktığını ifade etmiştir. Sosyal Sigortalarda hem işçi hem de işverenin prim ödediğini, burada ise tek başına avukatın prim ödeyeceğini, bugünkü şartlarda bunun zor olduğunu belirtmiştir. Primini ödemeyen avukatın meslekten uzaklaştırılmasının haksız ve adaletsiz olduğunu, avukatlığın yazıhane kirası, sekreter ücreti, telefon, vergi gibi giderlerinin büyük yekün tuttuğunu öne sürmüştür. Esatoğlu'na göre, bu giderlere bir de prim gideri eklenmesi uygulamada imkansız gibidir. Barolar Birliği kendi bünyesinde yardım sandığı yoluyla belki bu duruma çare bulabilir. Esatoğlu tasarı hakkındaki eleştirilerini sürdürmüş, Barolar Birliğinin bir kısım kararlarının Adalet Bakanlığınca onaylanarak kesinleşmesini anlamanın güç olduğunu söylemiştir. Bugünkü şekliyle Adalet Bakanlığının barolara müdahale etmemesini, Barolar Birliği kararlarının Danıştayca denetlenmesini istemiş, tasarının bunu getirmediğini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Daha sonra Reşit Ülker (İstanbul) söz almıştır. Tasarının asıl beklenilen yeniliği değil, bugüne kadar mevcut olmayan Barolar Birliğini getirdiğini söylemiştir. Barolar Birliğinin de Anayasanın 122. maddesinin emrettiği özgürlük içerisinde getirilmediğini öne sürmüştür. Bu birliğin karar aldığı her konuda son sözün Adalet Bakanlığında olduğunu belirtmiş, bunun yanlışlığını dile getirmiştir. Barolar Birliğinin verdiği kararları kamu bakımından uygun görmeyen Adalet Bakanlığının Danıştaya başvurması yolunun açılmasını savunmuştur. Ülker'e göre, avukatlar başkalarının haklarını korurlar, fakat kendi hakları korunmamıştır. Bu tasarıda getirilen sigorta şartları o kadar ağırdır ki çok avukat sigorta primlerini ödeyemeyecek ve emredici hükümler bulunduğu için baro levhasından silinmek durumunda kalacaklardır. Ülker, büyük emek verilerek hazırlanan bu tasarının tam ve kamil çıkmasını temenni ederek konuşmasını tamamlamıştır.

Ülker'in konuşmasından sonra Abdüllatif Ensarioğlu'nun (Diyarbakır) verdiği yeterlik önergesi okutulmuştur. Ardından yeterlik önergesi, maddelere geçilmesi ve tasarının ivedilikle görüşülmesi oya sunularak kabul edilmiştir. Başkan, gelecek birleşimde maddelerin görüşülmesine başlanacağını belirtilerek birleşimi kapatmıştır.

Millet Meclisinin 3.2.1969 tarihli 42. Birleşiminde maddeler üzerinde görüşmeler başlamadan önce Selahattin Hakkı Esatoğlu (Nevşehir) bir önerge vermiştir. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok önergede bahsedilen hususun Meclisin aldığı karara uymadığını, çünkü 14.10.1968 tarihinde "değişiklik önergesi vermek isteyenler tasarının tümü üzerindeki müzakereler bitip maddelere geçileceği ana kadar önerge verebilirler" tarzında bir kararın kabul edildiğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Esatoğlu, bu kararın verildiği saatte Mecliste pekçok arkadaşının bulunmadığını, tasarının da

31.1.1969 tarihli 41. Birleşimde Meclise geleceğini bilmedikleri için tümü üzerindeki müzakereler sırasında değişiklik önergelerini hazırlayıp veremediklerini açıklamıştır. Kendilerine kısa bir süre verilmesini, bu süre içinde değişiklik önergelerini hazırlayıp o maddelerin müzakeresinde önergeleri doğrultusunda konuşma hakkına sahip olmak istediklerini ifade etmiştir. Başkan, 14.10.1968 tarihinde kabul edilen önergeyi okutmuş, Esatoğlu'nun önergesinin açık olmadığını, temenni niteliğinde olduğu için oylatmayacağını belirtmiştir. Arkasından Yunus Koçak'ın (Konya), değişiklik önergelerinin 7 Şubat Cuma gününe kadar verilmesi ve bu günden sonra verilen önergelerin kabul edilmemesine yönelik önergesi oylama sonucu reddedilmiş ve ivedilik teklifi kabul edilerek maddeler üzerindeki görüşmelere geçilmiştir. Bu birleşimde (42. Birleşim) başlayan görüşmelere 7.2.1969 tarihli 46. Birleşimde devam edilmiş ve aynı birleşimde tamamlanmıştır.

1., 2., 3., 5., 6., 7., 9., 10., 11., 14., 17., 18., 19., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 36., 37., 39., 40., 41., 44., 45., 46., 47., 48., 49., 50., 51., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60., 61., 62., 64., 65., 66., 67., 68., 69., 70., 71., 72., 73., 74., 75., 76., 79., 80., 82., 83., 84., 85., 86., 87., 88., 89., 90., 91., 92., 93., 94., 95., 96., 98., 99., 100., 101., 102., 104., 105., 106., 107., 108., 110., 112., 113., 114., 115., 116., 118., 119., 120., 122., 123., 124., 125., 126., 127., 128., 130., 131., 132., 133., 134., 135., 136., 137., 138., 139., 140., 141., 143., 145., 146., 147., 148., 149., 150., 151., 152., 153., 154., 155., 156., 158., 159., 160., 161., 162., 165., 168., 169., 170., 171., 172., 173., 175., 176., 177., 178., 179., 180., 181., 183., 185., 192., 194., 195., 196., 197., 198. maddeler ile Geçici 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16. maddeler hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, bu maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

63., 103., 109., 129. ve 142. maddeler hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, sonra geri alınmış ve maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

42., 144., 166., 167., 174. ve 187. maddeler hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, sonra geri alınmış ve maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

4. madde hakkında dört değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, iki önergeye Komisyon katılmamış ve bu önergeler reddedilmiştir. Diğer önerge reddedilen bir önergeyle aynı nitelikte olduğu için oya sunulmamış ve madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

8., 15. ve 186. maddeler hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş ve maddeler tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

13., 43., 163. ve 184. maddeler hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiş ve maddeler tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmişlerdir.

12. madde hakkındaki önergeleri Komisyon istemiş, madde yeniden düzenlenmek üzere Komisyona gönderilmiştir. Komisyonun yeniden düzenlediği madde değişiklik önergesi olarak verilmiştir. Bunun dışında yedi değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, üçüne Komisyon katılmamış ve reddedilmiştir. Komisyon diğer üç önergeye yönelik maddede değişiklik yaptığını belirtmiştir. Komisyonun, (a) bendi ile "şu kadar ki" ile başlayan fıkra metninde yazılı "il ve belediye meclisi üyeliği" ibaresindeki "il" kelimesinin "il genel meclisi" ve (g) bendinin "gazete ve dergi sahipliği veya bunların yayın müdürlüğü" şeklinde yaptığı değişiklikle madde kabul edilmiştir.

16. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, komisyon katılmış, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

20. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, aynı nitelikte olduğu için biri geri alınmış, diğerine Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiş ve madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

35. madde hakkında yedi değişiklik önergesi verilmiş, üçü geri alınmış, dördüne Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

38. madde hakkında verilen önergelerle birlikte madde Komisyona geri verilmiş, Komisyonca yeniden düzenlenmiştir. Verilen yedi değişiklik önergesinden beşi, komisyon maddeyi yeniden düzenlediği için geri alınmış, diğer iki önergeye Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Madde Komisyonun, (b) bendinde "Aynı işte menfaati zıt bir tarafa avukatlık etmiş veya mütalaa vermiş olursa", (e) bendinde "iş sahibi, meslek görevini yapan bir avukata karşı bir suç işlemişse" şeklindeki değişiklikleri ve maddeye "(e) bendinde gösterilen hallerde, baro başkanı, iş sahibinin başvurması üzerine kendisine bir avukatı vekil olarak tayin eder" fıkrasını eklediği şekliyle kabul edilmiştir.

7.2.1969 tarihli 46. Birleşimin ikinci oturumunda Geçici Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel (İstanbul) söz almış, daha önce kabul edilen takrirle sadece değişiklik önergesi verilen maddeler üzerinde görüşüleceğini, Komisyon olarak bu önergelerin hepsini incelediklerini, işe hız kazandırmak için önerge verilmiş maddelerin önergelerle birlikte Komisyona iadesini istemiştir. Değişiklik önergesi verilmeyen maddelerin okunmasını, ondan sonra değişiklik önergesi verilen kalan maddelerin müzakere edilmesini teklif ettiklerini söylemiştir. Başkanvekili Nurettin Ok, değişiklik önergesi verilen maddelerle verilmeyen maddeler arasında bağlantı varsa müşkül duruma düşüleceğini belirtince Tekinel böyle bir durumun olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine değişiklik önergesi verilen bütün maddeler önergelerle birlikte Komisyona verilmiştir. Nazif Aslan (Sivas) ve Ahmet Mustafaoğlu'nun (Erzurum) birlikte verdiği, müzakerelerin saat 24'e kadar uzatılmasına dair önerge kabul edilmiştir. Arkasından değişiklik önergesi verilmeyen maddeler okunmaya başlanmış ve

kabul edilmişlerdir. Sonrasında değişiklik önergesi verilen maddelerin müzakeresine geçilmiştir.

77. madde hakkında Komisyon maddenin son fıkra hükmüne dayanarak bir metnin eklenmesine dair önerge vermiş, önce önerge sonra fıkraya eklenmiş metin şekliyle madde kabul edilmiştir.

78. madde hakkında Komisyon maddenin 3. fıkrasına ikinci cümle olarak "Şu kadar ki, levhada yazılı avukat sayısı 20'den az olan barolarda disiplin kurulu üyeleriyle denetçilik bir kişide birleşebilir" şeklinde bir fıkra eklenmesine dair önerge vermiş, önce önerge, sonra fıkra eklenmiş haliyle madde oylanarak kabul edilmiştir.

81. madde hakkında Komisyon maddeye 8 numaralı bend olarak "8. Avukat bürolarının niteliklerini belirtmek;" hükmünün eklenmesi ve 8 numaralı bendin de 9 numara olarak değiştirilmesine dair önerge vermiştir. Önce önerge, sonra değişik şekliyle madde kabul edilmiştir.

97. madde hakkında Komisyon maddeye 8 numaralı bend olarak "8. Başkanlık Divanı olmayan barolarda, divanın diğer üyelerine ait görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak" hükmünün eklenmesi ve 8 numaralı bendin de 9 numara olarak değiştirilmesine dair önerge vermiştir. Önce önerge, sonra değişik şekliyle madde kabul edilmiştir.

111. madde hakkında biri komisyona ait olmak üzere üç değişiklik önergesi verilmiş, ikisi geri alınmıştır. Önce Komisyonun verdiği önerge, sonra değişik şekliyle madde kabul edilmiştir.

117. madde hakkında Komisyon maddeye 10 numaralı bend olarak "10. bu kanunun 30. maddesinin (b) bendi ile 49 ve 75. maddelerinde ve 77. maddenin ikinci fıkrasında Birliğe verilen görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak" hükmünün eklenmesi ve 10 numaralı bendin de 11 numara olarak değiştirilmesine dair bir önerge vermiştir. Önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

121. madde hakkında Komisyon maddenin 11. bendinin "Bu kanunun 33 ve 54. maddeleri ile 77. maddesinin dördüncü fıkrasında ve 83. maddesinde birliğe verilen görevleri yerine getirmek ve kullanmak" şeklinde değiştirilmesine dair önerge vermiştir. Önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

157. madde hakkında verilen değişiklik önergeleri sahipleri tarafından geri alınmış, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

164. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, diğerine Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiştir. Madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

182. madde hakkında Komisyon bir değişiklik önergesi vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

188. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, komisyon katılmamış, önerge sahibi prensibe dokunuyorsa oya konulmamasını istemiş,

önerge işlemden kaldırılmıştır. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

189. madde hakkında Oturum Başkanı verilen önergelerin aynı nitelikte olduğunu, bu nedenle işlemden kaldırıldığını söylemiş, madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

190. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Oturum Başkanı bu önergenin Barolar Birliği Yardım Sandığı kurulması kabul edilmiş gibi düzenlendiğini, bunun daha önce Meclis tarafından reddedildiğini belirterek önergeyi işleme koymamıştır. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

191. madde hakkında Komisyon tarafından bir değişiklik önergesi verilmiş, önce önerge sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. 193. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, diğerine Komisyon katılmamış, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

Bundan sonra geçici maddeler üzerinde görüşmeler başlamıştır. Geçici madde 1 hakkında Komisyon maddeyi yeniden müzakere edip yeni şekliyle değişiklik önergesi olarak vermiştir. Önce önerge sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. Geçici madde 2 hakkında Komisyon daha önce kendisine teslim edilen değişiklik önergeleri ışığı altında yeni bir metin hazırlamış, madde bu şekliyle değişiklik önergesi olarak verilmiştir. Komisyonun dışında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon bunlara katılmamış, önergelerden biri reddedilmiştir. Geçici Komisyon önergesindeki 15 yıl kelimesinden önce "ve geçici 3., 4., 5. maddelerdeki borçlanmalarla birlikte" ibarelerinin eklenme önergesi nazarı dikkate alınmak kaydıyla kabul edilmiştir. Geçici Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel (İstanbul), bu ibareleri maddenin teselsülünü bozmayacak bir yere monte edeceklerini belirterek diğer maddelere geçilmesini istemiştir.

Geçici madde 3 hakkında biri Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon dışında verilen önergeyi sahibi geri alarak Komisyonun önergesine katılmıştır. Önce Komisyonun önergesi sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. Geçici madde 4 hakkında Komisyon önceden verilen değişiklik önergeleri ışığında maddeyi yeniden düzenlemiş, bunu değişiklik önergesi olarak vermiştir. Bunun dışında beş değişiklik önergesi verilmiş, dördü Komisyonun maddede yaptığı değişiklik sonucu geri alınmış, birine Komisyon katılmamış reddedilmiştir. Önce Komisyonun değişiklik önergesi sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. Geçici madde 5 hakkında Komisyon maddeyi yeniden düzenleyerek bunu değişiklik önergesi olarak vermiştir. Bunun dışında verilen bir değişiklik önergesi geri alınmış, önce Komisyonun önergesi sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. Geçici madde 17 hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon bunlara katılmamış, biri reddedilmiş, diğeri nazarı dikkate alınmak kaydıyla kabul edilmiştir. Önce maddenin birinci fıkrasındaki 4 yıl olan sürenin 10 yıl, son

bendinde geçen 10 yıl ibaresinin de 4 yıl olarak değiştirilmesine dair önerge, sonra madde bu değişik şekliyle kabul edilmiştir.

199. madde hakkında Komisyon tasarı metninde olmayan ve 199 numarayı içeren bir madde düzenleyerek değişiklik önergesi vermiş, önce önerge, sonra 199. madde olarak tasarı metnine eklenmesi kabul edilmiştir. Bu kabul dolayısıyla önceden mevcut olan 199. madde 200. madde, 200. madde de 201. madde numarasını almıştır. Yani 200 maddelik tasarı, kanunlaştıktan sonra 201 maddeye çıkmıştır. 200. madde (kanunun yürürlük tarihi) hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. 201. madde (kanunu yürüten makam) hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici Komisyon Başkanı İsmail Hakkı Tekinel, tasarı metninde mevcut baskı hataları, yanlış kullanılmış kelimeler ve eksikliklerin listede gösterildiği şekilde tashih ve ikmaline dair bir önerge vermiş ve kabul edilmiştir. Böylece 201 maddelik Avukatlık Kanunu tasarısının görüşmeleri tamamlanmıştır.

Kemal Sarıibrahimoğlu (Adana) tümünün lehinde söz almış, Anayasanın 120 ve 122. maddelerine aykırı yönleri olmasına rağmen, getirdiği sosyal haklar ve mesleğe faydalı hükümleriyle bu kanunun büyük bir hamle olduğunu söylemiştir. Türkiye avukatlarının ve barolarının, iktidar ve muhalefetin ortak eseri olan bu kanuna emeği geçenleri tebrik etmiştir.

Arkasından Adalet Bakanı Hasan Dinçer (Konya) bir teşekkür konuşması yapmıştır. Sonra kanunun tümü işaretle oya sunulmuş ve kabul edilmiştir.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ KURULUŞ YASASI

Hacettepe Üniversitesi (HÜ) kurulmasına dair yasa tasarısı Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in Başbakanvekili olarak imzaladığı 11 Mayıs 1967 tarihli bir yazı ile Millet Meclisine sevk edilmiştir. Tasarının gerekçesinde, "Ankara Üniversitesi bünyesi içinde kurulmuş bulunan Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ve yüksek okullarının üniversite niteliği kazandığı ve Hacettepe Üniversitesinin bağımsız bir kuruluş olarak teşkilatlanmasının gerektiği, Ankara Üniversitesi Senatosu ve Hacettepe Bilim Merkezi Genel Kurulu tarafından karar altına" alındığı ve DPT'nin de HÜ'nin kurulmasını olumlu karşılayıp plan hedeflerine uygun bulduğu hatırlatılmıştır. Gerekçeye göre HÜ'nün Ankara Üniversitesinden ayrı bir kuruluş haline getirilmesinin iki temel zorunluluğu vardır. Birincisi, Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara Üniversitesinin eğitim ve yönetimini aksatacak kadar genişlemiştir. İkincisi, HÜ'nün çalışma ve eğitim ilkeleri Ankara Üniversitesinden farklıdır. Yine gerekçede, 1965 yılında 60 öğretim üyesini Erzurum Atatürk Üniversitesine gönderdiği hatırlatılarak, Hacettepe Yüksek Öğrenim kurumlarının ana hedefinin öğretim üyesi yetiştirerek yurdun çeşitli bölgelerinde yeni fakülte ve üniversiteler kurulmasına yardım etmek olduğu vurgulanmaktadır. Yürürlük maddeleri dahil 16+5 Geçici maddeden oluşan tasarı, 4936 sayılı Üniversiteler Kanunundan farklı olarak rektör ve dekanların görev sürelerini daha uzun tutmuş ve birer yıl için olmak üzere tekrar seçilmelerini mümkün kılmıştır.[292]

Milli Eğitim Komisyonu raporunu 15 Mayıs 1967 tarihli bir yazı ile Meclis Başkanlığına sunmuştur. Komisyon, açılacak fakültelerin yurdun büyük şehirler dışında kalan çeşitli yerlerine dağıtılmasını dileyerek tasarının gerekçesine katılmıştır. Bunun dışında Komisyon, Hükümet tasarısındaki 4. ve 9. maddeleri çıkarmış, 5. ve 6. maddeleri ise birleştirmiştir. Bunlardan 4. maddenin içeriği 2. maddede ifade edilmiştir. Bütçe Plan Komisyonu ise 17 Mayıs 1967 tarihli bir yazı ile Milli Eğitim komisyonunun kabul ettiği metni küçük değişikliklerle kabul ettiğini Millet Meclisi Başkanlığına bildirmiştir. Her iki komisyonda da tasarıya muhalefet eden bir üye yoktur.[293] Tasarı 18 Mayıs 1967 tarihli 104. birleşimde gelen kâğıtlara kaydedilmiş; 15 Haziran 1967 tarihli 119. ve 19 Haziran 1967 tarihli 121. birleşimlerde müzakereleri tamamlanmıştır.[294] Tasarının açık oylaması, 121. birleşimde yeter sayı sağlanamadığı için 21 Haziran 1967 tarihi 122. birleşimde tekrar edilmiş ve oylamaya katılan

---

[292] *S. Sayısı 288, "Hacettepe Üniversitesi kurulması hakkında kanun tasarısı ve Milli Eğitim ve Plan komisyonları raporları," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 119'un sonuna ekli, (15.6.1967), ss. 1-2.*

[293] *A.k., ss. 3-5.*

[294] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 119, (15.6.1967), ss. 589-606 ve Cilt: 19, Birleşim: 121, (19.6.1967), ss. 11-23.*

270 milletvekilinden 262'sinin kabul oylarıyla yasalaşmıştır. Yasa 892 sıra numarasıyla 8 Temmuz 1967 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

HÜ'nün kurulması hakkında meclis grupları arasında bir uzlaşma olduğu için tasarının müzakeresi iki birleşimde ve sorunsuz bir şekilde tamamlanmıştır. Müzakerelerde ilk sözü AP grubu adına Ankara Milletvekili Recai Ergüder almıştır.[295] Tasarının yasalaşmasından büyük bir haz duyacaklarını ifade eden Ergüder, Hacettepe Tıp Fakültesinin yeni ve modern bir eğitim sistemi uyguladığını ve bununla uluslararası çevrelerin de takdirini kazandığını ifade etmiştir. Buna göre, İngiltere'de tıp eğitimini artırmak için kurulan Kraliyet Komisyonu Hacettepe'de de incelemelerde bulunmuş ve Komisyon üyesi Sir Williams *Medical Journal*'da Hacettepe Tıp Fakültesinin usüllerini İngiltere'de uygulayacaklarını yazmıştır. Yine aynı Komisyondan "Glasgow Üniversitesi Dekanı Charles Fleming... Hacettepe Tıp Fakültesinde gördüklerim inanılmayacak derecede muvafakiyet veren neticeler olmuştur" şeklinde yazmıştır. Benzeri bir şekilde Hollanda Leiden Üniversitesi Eğitim Kurulu da Hacettepe Tıp Fakültesinin kendileri için örnek olabileceğini ifade etmişlerdir. Ergüder'in bu türden son örneği Dünya Sağlık Teşkilatı'nın Hacettepe'de uygulanan eğitim entegrasyon sistemini Avrupa'ya örnek göstermesidir. Hacettepe Tıp Fakültesinin kendi kadrosundan Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesine 65 kişiyi gönderdiğini hatırlatan Ergüder, tasarının kabul edilmesi ile aslında kurulmuş olan "bir müessesenin süratle gelişmesini ve tekamülünü" sağlayacaklarını ifade etmiştir.

CHP Grubu adına İçel Milletvekili İsmail Çataloğlu, tasarıyla kurulacak üniversitenin 1957-58 yıllarında Çocuk Sağlığı Enstitüsü ve Çocuk Hastanesi olarak kurulduğunu, tıp fakültesine ek olarak diş hekimliği ve fen fakültelerinin altyapısına sahip olduğu ve Atatürk Üniversitesine öğretim üyesi gönderdiğini hatırlatmıştır.[296] Hacettepe'yi Enstitü olarak kuran ve yöneten kişinin, İhsan Doğramacı'nın mütevazi, dinamik ve kendini bilim sevgisiyle insanlığa adamış bir kişi olduğunu söyleyen Çataloğlu, Ergüder'in bahsettiği uluslararası tıp çevrelerinin takdir belirten sözlerini tekrar etmiştir. Tasarının 1. maddesinde HÜ'nün merkezinin Ankara olacağı hükmünün yer aldığını ve bunun, HÜ'nün yurdun çeşitli yerlerinde yüksek okullar kuracağı anlamına geldiğini öne süren Çataloğlu, İhsan Doğramacı'ya ve onun mesai arkadaşı dekan doktor Doğan Karan'a başarılar dileyerek ve saygılar sunarak konuşmasını sonlandırmıştır.

GP Grubu adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, tasarıyla örnek olabilecek bir faaliyet geçmişine sahip bir fakültenin üniversite haline getirileceğini ifade etmiştir.[297] Türkiye'nin yetişmiş eleman eksikliğine cevap vereceğini, Atatürk Üniversitesine gönderilen elemanların bunun kanıtı

---

[295] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 119, (15.6.1967), ss. 590-592.*
[296] *A.k., ss. 592-593.*
[297] *A.k., ss. 593-594.*

olduğunu belirten Çelikbaş, üniversitelerin çeşitli bölgelerin ekonomik potansiyelinin değerlendirilmesi konusunda bilimsel yaklaşımlar geliştirerek ülke kalkınmasına katkıda bulunmasını dilemiştir.

MP Grubu adına söz alan Afyon Karahisar Milletvekili Mustafa Akalın, HÜ'nü kastederek esasen var olan bir kurumun tabelasının asılmasını memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir.[298] Akalın'ın dikkat çektiği bir nokta, açılacak fakültelerin büyük şehirlerde toplanmaması, yurdun az gelişmiş bölgelerine yayılmasıdır.

TİP Grubu adına Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci de tasarıyı memnuniyetle karşılamış, ancak hali hazırda bir üniversite bulunan bir ilde başka bir üniversitenin kurulmasına gönüllerinin razı olmadığını, yeni üniversitelerin Diyarbakır, Adana, Edirne, Eskişehir gibi illerde kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ekinci, her başarılı fakültenin üniversite yapılamayacağını savunarak, Komisyondan tasarıyı geri çekmesini istemiştir.[299]

Şahsı adına Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu, Hacettepe'nin başarısının ardında "Atatürkçülük dediğimiz, ortanın solu dediğimiz dinamik bir hayat anlayışı[nın] ve felsefesi[nin]" uygulanmasının yattığını iddia etmiştir.[300] Sarıibrahimoğlu, kendisinin Adana'da bir üniversite kurulması yönünde çok önce verilmiş bir teklifi olduğu hatırlatarak serzenişte bulunmuştur.

Verilen yeterlilik önergeleri aleyhinde söz alan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, HÜ'nün "sola değil, sağa ve ilme dayalı çalıştığını ispat etmek" imkanı bulmak için müzakerelerin devamını istemiştir.[301] Yeterlilik önergesi kabul edilmiş ve maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Tasarının birinci maddesi Sakarya Milletvekili Muslihittin Gürer'in aleyhte söz alıp lehte konuşmasından sonra kabul edilmiştir. Madde üzerinde herhangi bir değişiklik önergesi verilmemiştir.

İkinci madde, Tıp, Sağlık Bilimleri ve Fen ve Sosyal Bilimler Fakülteleri kurulmasını getirmektedir. Bu madde, fakültelerin Ankara dışında kurulmasına dair görüşlerin ifade edilmesine vesile olmuştur. Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, fakültelerin hepsini bir merkezde toplamanın faydası olmadığını belirten ve üniversitelerin bölgesel kalkınmaya somut katkılar yapacak şekilde çalışmasını talep eden bir konuşma yapmıştır. Trabzon Milletvekili Ahmet Şener Çelikbaş'ın görüşlerine katıldığını ifade etmiş ve aynı yönde bir konuşma yapmıştır. İçel Milletvekili İsmail Çataloğlu yurtdışında bulunan bilim adamlarını doğrudan taşraya sevk etmenin zor olduğunu, ülkenin ekonomisi düzeldikçe taşradaki eksikliklerin yavaş yavaş giderileceğini söylemiştir. İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç insan gücü olmaksızın araştırma yapılamayacağını ve üniversite kurmanın bir anlamı olmayacağını, o

---

[298] *A.k., ss. 594-595.*
[299] *A.k., ss. 595-596.*
[300] *A.k., s. 596.*
[301] *A.k., s. 598.*

nedenle insan unsuruna değer verilmesi gerektiğini ve bu amaçla bütün üniversitelerin Hacettepe gibi yeni bir çalışma devresine girmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Bu sırada Plan Komisyonu sözcüsü Nuri Bayar söz alarak, üniversiteyi kurmakla görevli kişilerin kurulacak fakültelerin yurdun çeşitli bölgelerinde olacağını kendisine bildirdiğini ve bunu Heyete arz etmekle kendisini görevli kıldıklarını ifade etmiştir. İkinci madde hakkında verilen yeterlilik önergesi aleyhinde söz alan Ağrı Milletvekili Abdülbari Akdoğan, Erzurum Atatürk Üniversitesine gönderilen kişilerin tümünün asistan olduğunu, yeni kurulacak fakültelerde asistanlarla idare edilecekse maddeye karşı olduğunu ifade etmiş ve maddeye fakültelerin öncelikle Doğu Anadolu illerinde kurulması yönünde bir ek yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine söz alan Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem Erzurum'a gönderilen kişilerin tümünün asistan değil, 35 tanesinin profesör, öğretim üyeleri ve öğretim görevlileri, 30'unun asistan olduğunu ifade etmiştir.

İkinci madde üzerinde Urfa Milletvekili Behice Hatko Boran diğer konuşmacılardan farklı bir konuyu dile getirmiştir. Hükümetin gönderdiği tasarıda kurulacak fakültelerin yüksek okullar açacağının söylendiğini, komisyonun ise yaptığı değişiklikle bu kararı senatoya bıraktığını belirten Boran, senatonun kompozisyonunda da yüksek okul müdürlerine yer verildiğini hatırlatmış ve HÜ senatosunun atama ile gelen müdürlerden oluşabileceğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla, Boran'a göre üniversitenin demokratik esaslar üzerine oturmamış olma riski mevcuttur. Bunu gidermek için, senatoda yüksek okul müdürleri değil, o okulların doçent ve profesörleri arasından seçilecek temsilciler yer almalıdır. İkinci madde üzerinde son sözü alan Niğde Milletvekili Ruhi Soyer ülkenin değişik bölgelerinde fakülteler kurulmasını ve üniversite eğitiminin sosyal bilimlerden ziyade fen bilimlerine yoğunlaşmasını istemiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Mustafa Akalın'ın yeni açılacak fakültelerin Ankara dışında açılması doğrultusunda ikinci madde hakkındaki değişiklik önergesi reddedilmiş ve madde komisyonun getirdiği şekliyle kabul edilmiştir.

Tasarının üçüncü maddesi Plan komisyonunun redaksiyon önergesi ile birlikte kabul edilmiştir. Yedinci maddeye kadar bütün maddeler herhangi bir değişiklik önergesi olmaksızın kabul edilmiştir. Ankara Milletvekili Recai Ergüder HÜ'nün inşaatı, makina ve tesisatı ile ilgili işlerde Muhasebei Umumiye Kanununun 135. maddesi ile 2490 sayılı kanun hükümlerinin uygulanmamasını getiren yeni bir yedinci madde önergesi vermiştir. Plan Komisyonu sözcüsü Nuri Bayar bu önergeye katılmış, ancak madde göreceli uzun bir tartışmadan sonra kabul edilmiştir. Yozgat Milletvekili Nuri Kodamanoğlu devlet inşaatında uygulanagelen mevzuattan muafiyet getiren maddeyi yerinde bulmuştur. İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç artırma-eksiltme kanununu değiştirmek yerine, istisnalarla değişik sistemler uygulamanın devlet fikrine ve dinamizmine aykırı olduğunu belirterek madde önergesini eleştirmiştir. Trabzon Milletvekili Hamdi Orhon, Tahtakılıç'a katıldığını belirtmiş, HÜ'nün Muhasebei Umumiye

kanunu dışında bırakılmasının, parlamento denetimi dışı bırakılması anlamına geldiğini ve bunu parlamentonun kendi eliyle yapmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ağrı Milletvekili Abdülbari Akdoğan da Orhon ve Tahtakılıç'a katılmış, yeni ve işlevsel bir artırma-eksiltme kanununun derhal meclise getirilmesini istemiştir. Erzurum Milletvekili Ahmet Topaloğlu, Ergüder'in önergesi kabul edildiği taktirde, HÜ'ye bir imtiyaz tanınmış olacağını ifade etmiştir. Artvin Milletvekili Sabit Osman Avcı, Ergüder'in önergesinin HÜ'yü Sayıştay denetimi dışında bırakmadığını vurgulayarak, maddenin öngördüğünden daha geniş inisiyatifler tanıyan yeni bir devlet ihale yasa tasarısının Meclis'e sevk edildiğini belirtmiştir. Burdur Milletvekili Faik Kırbaşlı, madde ile HÜ'nün Muhasebei Umumiye Kanunu dışında kalacağı iddiasının yanlış olduğunu, sadece keşif bedelinde en fazla % 20 artışı mümkün kılan maddesinden muafiyet getirdiğini ve bunun da yarım kalmış inşaatları tamamlayabilmek için gerekli olduğunu ifade etmiştir. Plan Komisyonu sözcüsü de inşaatların bir an önce bitirilmesini mümkün kılacağı için Ergüder'in önergesine katıldıklarını ifade etmiştir. Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem de keşif bedellerinde % 20'yi geçen artışlarda yeni bir ihale açılma zorunluluğuna işaret ederek, inşaatların hızlı bir şekilde bitirilmesi için maddenin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ertem, yeni bir Artırma Eksiltme Kanununun geçen dönem Meclise sevk edildiğini ve kadük olduğunu hatırlatarak ve bu kanuna tabii olan Ege Üniversitesinin henüz inşaatlarını tamamlayamadığını, buna karşılık kanundan muaf tutulan ODTÜ'nün inşaatlarını çok kısa zamanda bitirebildiğini ifade etmiştir.[302] YTP grubu adına söz alan Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu özerk olan üniversitelere mali özerklik tanımakta tereddüt etmek için bir neden olmadığını vurgulamıştır. Ergüder'in yedinci madde önergesi kabul edilmiştir.

Bundan sonra, geçici altıncı madde üzerinde Plan Komisyonu Nuri Bayar'ın verdiği ve kabul edilen bir önerge dışında, bütün maddeler komisyonun sunduğu şekliyle aynen kabul edilmiştir.

AP Grubu adına İstanbul Milletvekili Mehmet Yardımcı'nın tasarının tümü üzerindeki teşekkür niteliğindeki kısa konuşmasından sonra açık oylamaya geçilmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi 121. birleşimde yeter sayı olmadığı için oylama 122. birleşimde tekrarlanmış ve tasarı kabul edilmiştir.

---

[302] *Muhasebei Umumiye Kanununun 135. maddesinden Ege Üniversitesinde de muafiyet getiren bir yasa, daha sonra, 20 Temmuz 1967 tarihli 144. birleşimde kabul edilmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 144, (20.7.1967), ss. 368-369; ve S. Sayısı: 316 "Ege Üniversitesi bina ve tesisatının yapımı hakkında kanun tasarısı ile İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve Arif Ertunga'nın, Ege Üniversitesi bina ve tesisatının yapımı hakkında kanun teklifi ve Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu'nun, Ege Üniversitesi bina ve tesisatının yapımı hakkında kanun teklifi ve Bayındırlık, Maliye, Milli Eğitim ve Plân komisyonlarından 4'er üye alınarak kurulan Geçici Komisyon raporu," aynı birleşime ekli.*

İŞ VE DENİZ İŞ KANUNLARI VE DEĞİŞİKLİKLERİ

1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Kanunu ve 1954 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanununu yürürlükten kaldıracak olan İş ve Deniz İş yasa tasarıları bir önceki parlamento döneminden devreden tasarılardır.[303] 22 Mart 1966 tarihli 70. birleşimde Cumhuriyet Senatosundan değiştirilerek dönen tasarılar Tarım, Ulaştırma, Sanayi, Milli Savunma, Sağlık ve Sosyal Yardım, Bayındırlık, İçişleri, Ticaret, Adalet, Çalışma ve Plan komisyonlarından ikişer üyeden oluşan geçici komisyona sevkedilmiştir.[304] 13 Haziran 1966 tarihli 96. birleşimde Cumhuriyet Senato'sunun zamanında müzakere etmediği gerekçesiyle,[305] tasarıların Millet Meclisinde kabul edildiği şekliyle yasalaştığı kabul edilmiştir. Ancak, Millet Meclisinde kabul edilerek Senatoya gönderilen teklif ve tasarıların görüşme süresinin ne zaman başlayacağı konusunda parlamentonun iki kanadı arasında anlaşmazlık vardır.[306] Nitekim, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Şevki Atasagun, Cumhurbaşkanına bu anlaşmazlığı anlattığı bir mektubu göndererek, kendisinden "zamanında görüşülmedi" gerekçesiyle onayına sunulan yasaları veto etmesini istemiştir. İş ve Deniz İş yasaları da Cumhurbaşkanının bu mektubu gerekçe olarak ekleyerek veto ettiği yasalar arasındadır. 27 Haziran 1966 tarihli 102. birleşimde ilgili Cumhurbaşkanlığı tezkereleri okunmuş, yasaların tasarı olarak ilk havale edildikleri Geçici Komisyonlarda görüşülmesi ve bu maksatla bu komisyonların yeniden kurulmaları hususu kabul edilmiştir.

Komisyon, Çalışma Bakanlığı, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) ve Türkiye İşveren Konfederasyonu (TİSK) temsilcilerini davet ederek yürüttüğü çalışmalarında Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunun kabul ettiği metni esas alarak müzakere yapmıştır. Çalışmaları sonucunda Komisyon, 111 madde ve 4 geçici maddeden oluşan İş Yasa tasarısında, Senato Geçici komisyonunun kabul ettiği metni sadece 4+1 geçici maddesinde küçük değişiklikler yaparak kabul etmiştir. 57 maddeden oluşan Deniz İş Yasa tasarısında ise Senato Geçici komisyonun kabul ettiği metnin sadece bir maddesinde yine küçük bir değişiklik yapmıştır.[307] İş ve Deniz İş yasa tasarılarının birlikte müzakere edilmesi kararı gereği, tasarıların tümü üzerinde ayrı ayrı görüşme yapılmamıştır. Tek seferde tamamlanan tasarıların tümü

---

[303] *İş Yasası tasarısı 21 Nisan 1964, Deniz-İş Yasa tasarısı 25 Eylül 1963 tarihinde üçüncü İnönü Hükümeti tarafından Meclis'e sevk edilmiştir.*

[304] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 70, (22.03.1966), s. 495.*

[305] *7 Nisan 1966 tarihli 75. birleşim tutanaklarının gelen kâğıtlar bölümünde İş ve Deniz İş yasa tasarılarının Cumhuriyet Senatosundan gelen işler olarak kaydedildiği ve ilgili geçici komisyona sevk edildiği yer almaktadır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 75, (07.04.1966), s. 655.*

[306] *Bkz. Çalışma Usülleri.*

[307] *160 ve 161 sıra sayılı Geçici Komisyon raporları 10 Şubat 1967 tarihli 51. birleşim tutanaklarına eklidir.*

üzerindeki görüşmelerden sonra, önce Deniz İş yasa tasarısının, sonra da İş yasa tasarısının maddeleri görüşülmeye başlanmıştır.

Geçici Komisyon raporları 10 Şubat 1967 tarihli 51. birleşimde görüşülmeye başlanmıştır. İlk sözü AP Grubu adına alan Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler yaptığı kısa konuşmada sadece patronun veya işçinin değil bütün Türk milletinin çıkarlarını göz önünde bulundurarak hazırladıklarını ifade ettiği İş Yasa tasarısının getirdiği yenilikleri şu şekilde saymıştır:

1. İş Kanununun kapsamı genişletilmiş, bir işçi çalıştıran işyerleri de kanunun şümulüne alınmıştır.

2. İşçinin tarifi açıklığa kavuşturulmuş, fikir işçileri ile beden işçileri tefriki kaldırılmış böylece mazideki ihtilâflar sona erdirilmiştir.

3. İşçi haklarının korunmasında bilhassa faydalı olan ve mevsimlik işlerde ehemmiyeti aşikâr olan işçilere kimlik ve çalışma karnesi verilmesi usulü kabul edilmiştir.

4. İş mahkemelerinde işçi ve işveren temsilcilerinin temsil edilmeleri imkânını getirmek suretiyle hem çalışanın ve hem de çalıştıranın emniyeti sağlanmıştır.

5. Ücret farklılıklarının ve bu yüzden vuku bulan adaletsizlikleri önlemek maksadı ile merkezde kurulacak bir kurul marifetiyle bütün Türkiye için asgari ücretler tespiti esası kabul edilmiştir. Bu yepyeni bir müessesedir.

6. Kıdem tazminatı müessesesi yeniden tanzim edilmiş olup tazminatın hesaplanmasında ve intikalinde ehemmiyet arz eden yenilikler getirilmiştir.

7. İşçilerin ücretlerinin zamanında ve eksiksiz ödenmesini temin maksadı ile cezai mahiyette tedbirler getirilmiş işçilerin hakları teminata bağlanmış bulunmaktadır.[308]

Güler'e göre Deniz İş yasa tasarısının getirdiği yenilikler ise şunlardır:

1. Kanunun kapsamı işyeri itibariyle, işyerinde çalışan gemi adamı sayısı itibariyle ve geminin tonajı itibariyle genişletilmiş bulunmaktadır.

2. Gemi adamlarına çalışma ve kimlik karnesi verilmesi ve işten ayrılanlara çalışma belgesi verme mecburiyeti konulması, iş ve meslek hayatında istikrarı sağlamıştır.

3. Büyük işyeri mahiyetinde olan gemilerde belirli oran dâhilinde eski mahkûmlara ve sakat bulunan kimselere çalışma imkânı sağlanmış ve böylece sosyal hayatımızda yeni bir adım atılmıştır.

4. Kıdem tazminatı müessesesi yeniden düzenlenmiş, iş akdinin çözülmesi yeni şartlara bağlanmış ezcümle, yurt dışında iken işten çıkarılan veya çıkan gemi adamlarının yol masraflarının ödenmesi mecburiyeti işverene yüklenilmiştir.

---

[308] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 12, Birleşim: 51, (10.02.1967), s. 479.*

5. Asgari ücretin tespiti ve iş süreleri, ücretli hafta tatilleri, bayram tatilleri ve genel tatil hakları gemi adamlarına da tanınmış ve yeni esaslara bağlanmıştır.[309]

TİP Grubu adına Ankara Milletvekili Rıza Kuas, müzakere edilmekte olan İş Kanunu tasarısının 3008 sayılı İş Kanununda işveren varolan lehine olan düzenlemeleri koruduğunu savunduğu konuşmasında, özel sektör eliyle kalkınma anlayışını kalkınmayla değil "yoksulluk denizi içinde küçük zengin adacıkların" oluşmasına neden olduğu ve kalkınma için gerekli fedakarlığı sadece işçilerden istediği için eleştirmiştir. Kuas'a göre tasarı Anayasal "sosyal devlet" ilkesi ile bağdaşmamaktadır, çünkü işçilerden çok işverenin haklarını düzenlemekte, iş sözleşmesinin feshini zorlaştırmayarak iş güvencesi gibi önemli bir konuya değinmemekte ve kıdem tazminatını hak etmeyi üç yıl çalışmış olma şartına bağlamaktadır. Tasarı ayrıca, işverene keyfi nedenlerle toplu işten çıkarma hakkı vermektedir. Eski belli bir oranda hükümlü ve sakatların çalıştırılması hükmüne uymayanlara öngörülen cezaların caydırıcı olmayacağını öne süren Kuas, genel olarak yasa hükümlerine uymayan işverene verilecek cezaların da gülünç olduğunu ifade etmiştir. Kuas, bölgesel ve işkollarına göre farklı asgari ücret seviyelerinin öngörülmesini eleştirerek bütün işkolları için tek bir asgari ücret tespit edilmesi gerektiğini savunmuştur. Tarım işçilerinin yasa kapsamına alınmaması ve işveren ve işveren vekilinin ortak sorumluluğunun yasa hükümlerinde yer almaması Kuas'ın eleştirdiği diğer noktalardır. Kuas, her iki tasarı hakkında da pek çok (150 adet) değişiklik önergesi verdiklerini belirterek sözlerine son vermiştir.[310]

CHP Grubu adına İzmir Milletvekili Şeref Bakşık yaptığı kısa konuşmada iki tasarının da bir an önce kabul edilmesini dilemiştir.[311] Benzeri bir şekilde AP grubu adına konuşan Ankara Milletvekili Hasan Türkay da tasarıların yasalaşmasının yıllardır beklendiğini, politik çıkarlarla sürecin geciktirilmemesini dilemiş ve tasarının, işçi tarifini açıklığa kavuşturmak, toplu işten çıkarmaları kısmen önlemek, iş mahkemelerinde işçi ve işveren temsilcilerinin bulunmasını sağlamak, kıdem tazminatının varislere de ödenebilmesi gibi yenilikler getirdiğini belirtmiştir.[312]

MP Grubu adına Trabzon Milletvekili Ahmet Çebi ise özel sektöre öncelik vermek konusunda AP ile ortak görüşte olduklarını belirterek, tıpkı Kuas gibi tasarının 3008 sayılı kanunda bir yenilik getirmediğini iddia etmiştir. İşçi haklarına karşı değiliz ancak özel sektörede imkan vermemiz gerekir diyen Çebi'nin özellikle eleştirdiği nokta tek işçi çalıştıran yerlerin dahi İş Yasası kapsamına alınıyor olmasıdır. İşveren ve işveren vekili ayrımının muğlak

---

[309] *A.k., s. 480.*
[310] *A.k., ss. 480-485.*
[311] *A.k., ss. 486-486.*
[312] *A.k., ss. 486-487.*

olduğunu belirten Çebi'ye göre müzakere edilen tasarı yasalaşırsa, "iş yapmak isteyen müteşebbislere göz açtırmayacaktır".[313]

Şahsı adına Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, tasarıda, çalışma müdürünün teklifi ve mülki idare amirinin onayı ile işyerlerinin kapatılabilmesini eleştirmiş ve kapatma kararını hükümet işveren ve işçi temsilcilerinde oluşan üç kişilik bir komisyonun alması gerektiğini savunmuştur. İzmir Milletvekili Enver Turgut ise tasarıda para ve hapis cezalarının öngörülmesi nedeniyle kendisine işverenlerden gelen şikayetleri dile getirmiş, fakat yıllardan beri sürüncemede kalan tasarıların yasalaşmasında büyük fayda olduğunu da belirtmiştir. Aydın Milletvekili Nahit Menteşe, iki kişi çalıştıran bir kunduracıyı bile işveren sayan tasarının, işçiden farkı olmayan orta esnaf sınıfı açısından sıkıntı yaratacağını, bu sınıf için bazı muafiyetler getirilmesi konusunun düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Burdur Milletvekili Faik Kırbaşlı ise tasarının Türkiye'nin ekonomik açıdan kat ettiği mesafenin bir göstergesi olduğunu belirterek, tasarının emek ve sermaye ilişkilerinde dengeli bir tutumu yansıttığını ve üretimin artması için bu iki unsur arasında koordinasyonun şart olduğunu söylemiştir. Kırbaşlı'nın dikkat çektiği bir başka konu ise çok daha düşük ücretlerle çalışacak bir çok işsiz bulunurken, ücretlerin düşük olduğunu iddia ederek greve gitmenin doğru olmadığıdır. Konuşmasında gizli işsizlik sorununa da değinen Kırbaşlı, tıpkı Menteşe gibi, patron/işveren kavramının iyi tarif edilmediğini söylemiş ve Özoğul gibi işyerleri kapatma takdirinin bir kişide değil üç kişilik bir komisyonda olmasını talep etmiştir. Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem'in konuşmasından önce şahsı adına son söz alan Milletvekili Hilmi İşgüzar (Sinop) olmuştur. İşgüzar, tasarının genellikle yenilik getirdiğini belirterek, tarım işçilerinin de yasa kapsamına alınmasını talep etmiştir.[314]

Bakan Erdem konuşmasında gruplar ve şahıslar adına konuşmalarda dile getirilen bazı konuları ele almıştır. Erdem ilk önce geçirdiği tarihsel gelişim sürecini aktararak, tasarının şu veya bu partinin değil parlamentonun eseri olduğunu belirtmiştir. Kuas'ın 3008 sayılı kanundan başlayarak işverenden yana bir tutum izlendiğine dair iddialarını yanıtlayan Erdem TİP'in Atatürkçülükte sosyalizm arayan bir hareket olduğunu, fakat işverenden yana olduğunu iddia ettikleri söz konusu kanunun Atatürk döneminde çıkmış olduğunu ifade etmiştir. Sosyal devlet ilkesini TİP ile aynı şekilde anlamalarının mümkün olmadığını belirten Erdem, tasarıda müzakereler sırasında giderilebilecek bazı eksik yönlerin olabileceğini, fakat bunların telaşı gerektirecek nitelikte ve büyüklükte olmadığını savunmuştur. Erdem'e göre müzakerelerde "rahatlıkla" değiştirilebilecek konulardan biri bir tek işçi çalıştıran kişilerin dahi işveren sayılmasıdır. Asgari ücretlerin o güne kadar işkolu, bölge veya ülke esasında

---

[313] *A.k., s. 488.*
[314] *A.k., ss. 489-495.*

değil, şehir esasında saptandığını hatırlatan, getirilen tasarıyla asgari ücret sisteminin tek elden idare edileceğini ifade etmiştir. İşgüzar'ın tarım işçilerinin yasa kapsamına alınması talebi karşısında, tarım işçisini tanımlamanın zorluğuna ve tarım işlerinin bölgeye, ürüne göre değiştiğine dikkat çeken Erdem, bu konunun ayrı bir Tarım İş yasası ile düzenlenmesi gerektiğini ve bu yönde çalışmaların devam ettiğini ifade etmiştir.[315]

Son söz milletvekilinindir ilkesi gereği Konya Milletvekili Yunus Koçak (TİP) tasarının bir an önce yasalaşmasını istemenin mümkün olmadığını, tarım işçileri konusunda Erdem'in kısmen haklı olduğunu ancak Tarım İş Yasasının yıllardır çıkmamış olmasının bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Koçak, henüz bir yıllık bir Çalışma Bakanını sorumlu tutmadıklarını, fakat "gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin maalesef hiç de birbirinden farklı düşünmediklerini, ... hepsinin daima toprak ağasından yana, fabrika ağasından yana" olduğunu öne sürmüştür. Anayasanın Türk halkının büyük çoğunluğu lehine yorumlandığında doğru yorumlanmış olacağını savunan Koçak, 150 yıldır takip edilen sistemin Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmadığını, geri kalmışlıktan kurtarmadığını savunmuştur. Ekonomik açıdan güçlü olanlarla, olmayanlara aynı haklar verildiği zaman, söz konusu haklardan sadece güçlülerin yararlanabileceğini ifade eden Koçak, tasarının daha öncekiler gibi özel sektörü alabildiğine rahat bırakan "geri bir zihniyet" taşındığını iddia etmiştir. Koçak son olarak Anayasanın işçilere sağladıkları hakların gerisinde olduğunu kabul etmesine rağmen tasarının yasalaşmasını isteyen Türk-İş'e "hayret ettik"lerini ifade etmiştir.[316]

Koçak'tan sonra Geçici Komisyon sözcüsü Burdur Milletvekili İsmail Hakkı Boyacıoğlu tasarının geçtiği süreci hatırlatarak, esasen yasalaşmış bir tasarıyı yeniden müzakere ettiklerini ifade etmiş, ve müzakereler sırasında "yeni yeni fikirlerin ortaya atılması kanaatimizce kanunu sabote etmekten başka bir şey değildir" demiştir.[317] İşveren ve işçi diye iki sınıfı karşı karşıya getirmek istemediklerini belirten Boyacıoğlu, işverene yaşama imkanı verilmezse ülke ekonomisi için sakıncalar doğacağını belirtmiştir.

Koçak'tan sonra Bakan ve Komisyon sözcüsü konuştuğu için son söz milletvekilinindir ilkesi gereği son sözü Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin almıştır. Bilgin, TİP hariç bütün partilerin tasarının işçi ve işverenin menfaatlerini koruduğunu kabul ettiğini, TİP'in fikir getirmekten çok, sınıf bilinci ve mücadelesi başlatmak için işçiyi, fukaralığı ve kürsüyü istismar ettiğini iddia etmiştir. Bilgin'in konuşmasına, yerinden müdahale ederek 150 adet değişiklik önergesi verdiklerini belirten Kuas'a Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul'un "sersem otur yerine" demesi, ve Kuas'ın "kabak gibi konuşma, gel dışarı... Öyle kaba kuvvetlerinizden korkan yok sizin" diyerek cevap vermesiyle

---

[315] *A.k., ss. 495-497.*
[316] *A.k., ss. 497-500.*
[317] *A.k., s. 500.*

bölünmüştür. Konuşmasına "[m]iktarları az ve fakat kaba kuvvet istimalinde, her türlü tezahürü göstermek isteyen bir zihniyetin yeni bir tezahürünü gördük" diyerek devam eden Bilgin, TİP'in verdiği değişiklik önergelerinde de kendileri açısından bilinmeyen bir taraf olmadığını ifade etmiştir. "[B]ir doktrin körlüğü içinde mütemadiyen sefaletin, mütemadiyen fukaralığın edebiyatı yapılacak. Olmaz böyle şey" diyen Bilgin'e göre TİP'in işçi ve işveren arasında nifak çıkarma ve memleketi anarşiye götürme gayesine Parlamento ve vatanperver Türk işçisi izin vermeyecektir.[318]

Verilen yeterlilik önergesi aleyhine konuşan İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş da TİP'e yüklenerek, "bunların hataları yüzlerine vurulsun ve sosyalizmin nasıl iflas ettiğini bütün dünya tekrar tekrar" öğrensin diyerek müzakerelerin devamını istemiştir.[319] Ancak, kifayet önergesi ve maddelerin görüşülmesine geçilmesi Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

DENİZ İŞ

13 Şubat 1967 tarihli 53. birleşimde bir sonraki birleşimde bütçe görüşmeleri başlayacağı gerekçesiyle madde sayısı az olan Deniz İş Yasasının maddelerinin öncelikle müzakere edilmesi İzmir Milletvekili Enver Turgut tarafından önerilmiştir. Tekirdağ Milletvekili Kemal Nebioğlu ve Ankara Milletvekili Rıza Kuas'ın aleyhte, Ankara Milletvekili Hasan Türkay'ın lehte konuşmalarından sonra, Turgut'un önergesi oylanmış ve kabul edilmiştir. Böylece, Deniz İş Yasasının maddelerinin müzakeresi başlamıştır. Maddelerin müzakeresinde konuşma süresi, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın önergesinin kabul edilmesiyle beş dakika ile sınırlandırılmıştır. Özarda ve Ankara Milletvekili Hasan Türkay önerge lehinde, Kuas ve Çebi ise önerge aleyhinde birer konuşma yapmışlardır. Uzun geçmişi nedeniyle tasarının tek bir partinin eseri olmaması, özellikle iki büyük parti arasında yasalaştırma sürecinin bir an önce tamamlanması konusunda uzlaşmaya neden olmuştur. Nitekim, 52. birleşimde tasarının 31 maddesi kabul edilmiştir. Ayrıca, tasarı hakkında verilen değişiklik önergelerinin biri hariç tümü TİP Milletvekilleri Yahya Kanbolat (Hatay) ve Kuas tarafından verilmiştir. Kuas ve Kanbolat tasarının 1, 2, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ve 31. maddeleri hakkında olmak üzere, müzakere edilen 31 maddenin 21'i için değişiklik önergesi vermişlerdir. Bu önergelerin tümü reddedilmiştir. Kanbolat ve Kuas'ın vermediği tek değişiklik önergesi aynı zamanda kabul edilen tek değişiklik önergesidir ve Türkay tarafından verilmiştir. Türkay, yasanın öngördüğü iş sürelerine tabii olmayanları düzenleyen 27. maddeye birden fazla makinistin olduğu durumlarda başmakinistin de eklenmesini önermiştir.

---

[318] *A.k., ss. 501-502.*
[319] *A.k., s. 503.*

Deniz İş Yasası tasarısının 32. maddeden başlayarak görüşülmesine 1967 mali yılı bütçe görüşmelerinden sonraki ilk birleşim olan 6 Mart 1967 tarihli 68. birleşimde devam edilmiştir. Bu birleşimde tasarının 32-40. maddelerinin müzakereleri yapılmış ve kabul edilmiş, 41. maddesinin de müzakerelerine başlanmıştır. Müzakerelerde toplam 16 değişiklik önergesi verilmiştir. Bunlardan, 13'ü Kanbolat ve Kuas'ın 32, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41. maddeler hakkında verdikleri önergelerdir ve görüşülmesi gelecek birleşime sarkan 41. madde hakkındaki hariç bu önergelerin tümü reddedilmiştir. Kalan 3 değişiklik önergesi, 37, 38 ve 39. maddeler hakkındadır ve Komisyon tarafından verilmiştir. Genel Kurul tarafından kabul edilen Komisyon önergeleri gemi adamlarına ceza, zarar karşılığı kesinti ve gemi adamlarının asgari ücretlerinin henüz kabul edilememiş olan İş Kanunu'nun 33. maddesi değil ilgili maddesi hükümlerince belirlenmesine dairdir.

10 Mart 1967 tarihli 71. birleşimde tasarının maddeleri üzerindeki müzakereler tamamlanmış ve maddeleri kabul edilmiştir. Bu birleşimde Kuas ve Kanbolat'ın 41. madde ve 42, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 55 ve 1 geçici madde hakkında verdikleri değişiklik önergeleri reddedilmiştir. Komisyon'un 42. maddede ifadeyi iyileştiren ve 50. maddede ağır para cezalarının sulh mahkemeleri tarafından verileceği doğrultusundaki önergeleri ise kabul edilmiştir. Komisyon ayrıca 51, 52, ve 53. maddeleri düzeltmek için geri çekmiş ve bu maddeler düzeltilmiş halleriyle kabul edilmiştir. Yürürlük maddeleri olan 56. ve 57. maddeler de aynı birleşimde kabul edilmiştir. Tekirdağ Milletvekili Kemal Nebioğlu TİP Grubu adına tasarının tümü aleyhinde kısa bir konuşma yaparak tasarının mevcut yasaya göre bazı iyileşmeler getirdiğini, ancak bunların çağdaş sosyal normların gerisinde kaldığını, bu eksikliği gidermek için verdikleri değişiklik önergelerinin reddedildiğini ifade etmiştir.[320] Tasarı lehinde AP grubu adına Hasan Türkay konuşmuştur. TİP'in verdiği önergelerle kürsüyü gereksiz yere işgal ettiğini söyleyen Türkay, tasarıya olumlu oy vereceklerini belirtmiştir.[321]

Deniz İş Yasası 13 Mart 1967 tarihli 72. birleşimde yapılan açık oylamada kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 229 milletvekilinden 203'ü kabul, 13'ü red, 8'i ise çekimser oy vermiştir.

İŞ YASASI

Deniz İş yasa tasarısının açık oylamasının yapıldığı 72. birleşim İş yasa tasarısının müzakerelerinin de başladığı birleşimdir. İş yasa tasarısının maddeleri üzerinde son müzakereler 72., 74., 75., 77., 79., 82., ve 85. birleşimler olmak üzere toplam sekiz birleşimde tamamlanmıştır. 13 Nisan 1967 tarihli olan 85. birleşimde hem yasanın daha önce komisyona çekilen bazı maddeleri

---

[320] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 71 (10.3.1967), ss. 135-137*

[321] *A.k., ss. 137-138.*

tamamlanmış hem de tasarının ilk açık oylaması yapılmıştır. Yeter sayı olmadığı için, ertesi gün yapılan 86. birleşimde tekrar edilen açık oylamada, İş Yasası 27 red ve 6 çekimser oya karşılık 229 kabul oyu ile Genel Kurul'dan geçmiştir. Böylece 4'ü geçici olmak üzere toplam 112 maddeden oluşan tasarının yasalaşma süreci bir ay sürmüştür. Bu süre madde sayısı çok olan böylesine bir temel yasa için az sayılabilir. Ancak, tasarının bir önceki parlamento döneminden devreden, Meclis tarafından daha önce kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı tarafından Senato'nun iradesi göz ardı edildiği gerekçesiyle geri gönderilmiş bir tasarı olduğu hatırlandığında, özellikle CHP ve AP arasında hali hazırda ulaşılmış belli bir uzlaşma olduğu da düşünülebilir. Nitekim, Özarda'nın yukarıda belirtilen önergesi doğrultusunda, değişiklik önergeleri ile ilgili konuşmaları beş dakika ile sınırlandırılmıştır. İş yasası müzakerelerine başlarken Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün verdiği ve konuşma süresini on dakikaya çıkaran önergesi ise reddedilmiştir.[322] Buna ek olarak, tasarının maddeleri hakkında değişiklik önergelerinin ezici çoğunluğunun TİP Milletvekilleri Rıza Kuas, Yahya Kanbolat, Kemal Nebioğlu ve Şaban Erik tarafından verilmiş olması da tasarının bir an önce yasalaşması konusunda Genel Kurul'da bir uzlaşma olduğuna işaret etmektedir. TİP Milletvekillerinin verdikleri önergeler arasında; süreksiz işleri de yasa kapsamına alan, deneme süresini 1 ay'a indiren (8. md.), toplu işten çıkarma şartlarını zorlaştıran (24. md.), ücretin haczedilemeyecek kısmını artıran (28. md.), işçi çizelgelerinin istendiği zaman sendika temsilcilerine gösterilmesini zorunlu kılan (71. md.), haftalık çalışma saatini 48'den 40'a indiren (61. md.), ağır ve tehlikeli işlerde 18 yaşından küçüklerin ve kadınların çalışmasını yasaklayan düzenlemeler vardır. Ancak, bu önergelerin tümü reddedilmiştir. Belli bir aşamadan sonra ve muhtemelen Genel Kurul'da oluşan konsensüsün çabalarını boşa çıkarması nedeniyle TİP Milletvekillerinin verdikleri değişiklik önergeleri hakkında dahi söz almadığı görülmektedir.[323]

Tasarının, 2, 4, 7, 11, 16, 18, 21-23, 26, 27, 30, 37-43, 45-48, 54, 57-60, 66, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 81-96, ve yürürlük maddeleri olan 108 ve 109. maddeleri, haklarında değişiklik önergeleri verilmeyen maddelerdir. Talat Köseoğlu 1. ve 3. maddelerde, Abdurrahman Güler 3. maddede, Rıza Kuas, Yahya Kanbolat ve Kemal Nebioğlu da 43. maddede değişiklik öneren önergelerini geri çekmişlerdir. Aziz Zeytinoğlu ve Reşit Ülker gibi milletvekillerinin de değişiklik önergeleri vererek katıldıkları süreçte, sadece kıdem tazminatını düzenleyen 14., zarar karşılığı kesintiyi düzenleyen 31., para cezasını düzenleyen 32., rapor başlıklı 79. ve 80. maddelerde Komisyon'un

---

[322] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 15, Birleşim: 72 (13.3.1967), ss. 149-152.*

[323] *Bkz. Özellikle 30 Mart 1967 tarihli 77. birleşimde yapılan müzakereler. Kuas, Kanbolat ve Nebioğlu'ndan hiç biri 49-53., 62-64. maddeler hakkında değişiklik önergeleri vermelerine rağmen söz almamıştır. Benzeri bir durum 3 Nisan 1967 tarihli 79. birleşimde de gözlenmektedir.*

verdiği değişiklik önergeleri kabul edilmiştir.[324] Dolayısıyla, müzakerelerde, milletvekillerinin verdiği hiç bir değişiklik önergesi kabul edilmemiştir. Ancak, Komisyon, verilen değişiklik önergeleri ışığında düzelttikten sonra müzakeresini sağlamak amacıyla 5., 33., 65., 75., ve 97-107. maddeleri ve geçici 1. maddeyi geri çekmiştir. Bunlardan, 5. madde "istisnalar"ı düzenleyen maddedir. Üzerinde en çok tartışma yapılan maddelerden biri olan bu madde, 3 işçi çalıştıran işletmelerden hangilerinin yasa kapsamı dışında olduğunun Çalışma ve Ticaret Bakanlıklarının birlikte hazırlayacağı bir tüzükle belirleneceğini getirmektedir. Çeşitli esnaf örgütlerinde yöneticilik yapmış olan Hasan Tez'in küçük esnafın kapsam dışı bırakılması yönünde bir çaba gösterdiği not edilmelidir. 33. madde Asgari Ücret Komisyonu'nun komposizyonu ile ilgilidir. Komisyon tarafından getirilen ve kabul edilen hali ile Asgari Ücret Komisyonu işçi, işveren ve hükümet kanadından gelen 5'er üyeden kurulacak ve 10 kişi ile toplanabilecektir. TİP Milletvekilleri Yunus Koçak ve Rıza Kuas'ın 5 işçi, 3 işveren ve 2 hükümet temsilcisinden oluşan ve çoğunluk ile toplanabilen bir Asgari Ücret Komisyonu önerisi ise reddedilmiştir.

İş Yasa tasarısının hakkında en çok değişiklik önergesi verilen maddesi "ücretlere para cezasını" düzenleyen 99. maddesidir. Bu madde hakkında, 21'i TİP Milletvekilleri Kuas ve Koçak tarafından olmak üzere toplam 24 değişiklik önergesi verilmiştir. Müzakerelerden anlaşıldığı kadarıyla TİP'in Komisyon tarafından dikkate alınan tek önergesi 31. madde hakkında verdiği üç önergeden biridir. Zira, bu madde hakkında Komisyon'un verdiği değişiklik önergesi, TİP'in verdiği önerge ile aynı mahiyettedir.

13 Nisan 1967 tarihli 85. birleşimde yürürlük maddelerinin kabul edilmesinden sonra AP Grubu adına Ankara Milletvekili Hasan Türkay ve TİP Grubu adına Ankara Milletvekili Rıza Kuas tasarının tümü üzerine söz almışlardır. Türkay, kıdem tazminatının varislere de verilebilmesi, fazla mesai ücretinin % 50 olarak belirlenmesi gibi tasarının getirdiği yenilikleri kısaca hatırlatarak, kendilerinin işverenden yana olduğu şeklindeki TİP iddialarına halkın karar vereceğini söylemiştir. Tasarının geçmiş dönemden devreden bir çalışma olduğunu hatırlatan Türkay, diğer gruplardan milletvekillerinin büyük gayretleri olduğunu vurgulayarak, emeği geçen herkese teşekkürlerini ifade etmiştir.[325] Kuas ise sözlerine sendikacı olduğunu vurguladığı Türkay'a cevap vereceğim diyerek başlamış ve Oturum Başkanı Nurettin Ok'un İçtüzük hükümleri gereği cevap veremeyeceği, oyunun rengini belli etmek için konuşabileceği uyarısıyla karşılaşmıştır. Aynı uyarıyı Türkay'a yapmadığı için Ok'u haksız bulan ve Ok'un daha sonraki müdahalelerini "taraftarlık" olarak

---

[324] *Komisyonun değişiklik önergelerinin kabul edilmesiyle, kıdem tazminatı konusunda 6 aydan fazla sürelerin bir yıla tamamlanması ve para cezaları yerine "ücret kesintisi cezası" deyiminin kullanılması kararlaştırılmıştır.*

[325] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 85 (13.4.1967), ss. 127-128.*

niteleyen Kuas, esas olarak TİP'in işçiden veya işverenden yana değil, gerçekten ve Anayasa'dan yana olduğunu vurgulayan ve İş yasasının anayasanın getirdiği ilkelere aykırı olduğunu iddia eden bir konuşma yapmıştır. Kuas'a göre Anayasa ekonomik açıdan zayıf olanı korumayı emretmektedir. Oysa işçinin sokağa atılmasını zorlaştırmayan, işçi alacaklarını rüçhanlı alacak saymayan iş yasa tasarısı zayıf olan işçiden değil, güçlü olan işverenden yanadır ve bu nedenle reddedilmelidir.[326] Kuas'tan sonra söz alan Geçici Komisyon Başkanı Kaya Özdemir teşekkür mahiyetinde yaptığı kısa bir konuşmada, komisyonda TİP temsilcisi olarak bulunan Yahya Kanbolat'ın çalışmaları iyi niyetli addettiğini ancak parti disiplini gereği olumsuz oy kullanacağını kendisine ifade ettiğini belirtmiştir.[327]

Millet Meclisinin kabul ettiği iş yasası metni 29 Haziran 1967'de Cumhuriyet Senatosunda görüşülmeye başlanmış ve 13 Temmuz 1967'de yapılan açık oylamada bazı maddeleri değiştirilerek kabul edilmiştir.[328] Senato toplam 53 maddede değişiklik yapmıştır. Millet Meclisi Geçici Komisyonu Senatoca yapılan değişikliklerden 44'ünü benimsediğini, 9'unu ise benimsemediğini raporunda belirtmiştir. Geçici Komisyonun benimsemediği maddeler şunlardır: 3, 5, 14, 74, 75, 97, 102, 104, 106. Senato değişiklikleri üzerine geçici komisyon raporu 21 ve 24 Temmuz tarihli 145. ve 146. birleşimlerde tamamlanmıştır. Yapılan müzakerelerde Geçici komisyon raporu doğrultusunda, örneğin 3. maddede Senato'nun işyerini bildirme süresini 10 günden bir aya çıkaran değişikliği Millet Meclisi tarafından reddedilmiştir. 8. maddede Senatoca yapılan değişiklik Komisyon tarafından benimsenmiştir. Ancak, Meclisteki müzakereler sırasında İstanbul Milletvekili Reşit Ülker maddedeki maddi bir hataya dikkat çekmiş ve bu hatanın ancak -komisyonun benimsemesine rağmen- madde reddedilirse düzeltilebileceğine işaret etmiştir.[329] Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Kaya Özdemir'in de Ülker'e katılımıyla Senatodan değiştirilerek gelen 8. madde Genel Kurul tarafından reddedilmiştir. Buna ek olarak, yukarıda belirtilen Komisyonun Senato tarafından yapılan değişikliği benimsemediği tüm maddeler Genel Kurul tarafından reddedilmiştir. Anayasa hükümleri gereği, reddedilen maddelerin tümü Senato ve Meclis'te kurulmuş bulunan İş Yasa tasarısı ile ilgili Geçici Komisyonlardan seçilecek 5'er kişiden oluşan Karma Komisyonda 26-27

---

[326] *Ak., ss. 128-132.*

[327] *Ak., ss. 133.*

[328] *S. Sayısı: 160'a 1. ek, "İş Kanun Tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı Tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Geçici Komisyon raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 145'nin sonuna ekli, (21.7.1967).*

[329] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 145,(21.07.1967), s. 506.*

Temmuz 1967 tarihlerinde görüşülmüştür.[330] Karma Komisyon, Senatoca kabul edilen 3, 8, 74, 97, 99, 102, 104 ve 106. maddeleri aynen kabul etmiş, 5. ve 14. maddeleri yeniden düzenlemiştir.[331] 28 Temmuz 1967 tarihli 150. birleşimde bu maddelerin tümünde Meclis Karma Komisyonunun önerdiği metinleri kabul etmiştir.

931 sayılı İş Yasası, TİP'in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından TBMM'de kabulü sırasında usul hatası yapıldığı gerekçesiyle 12 Mayıs 1970 tarihinde iptal edilmiştir. Söz konusu usül hatası Senato ve Meclis kanatlarından oluşan karma komisyonda CHP'den ayrılanların kurduğu GP'nin ağırlığı oranında temsil edilmemesidir.[332] Bundan sonra yeni İş Yasası 1 Eylül 1971 tarihinde kabul edilmiştir.

KAPICILARIN, 16 YAŞINI DOLDURMUŞ ÇIRAKLARIN VE YARDIMSEVERLER DERNEĞİ ÇALIŞANLARININ İŞ KANUNU KAPSAMINA ALINMASI

Kapıcıların İş Yasası kapsamına alınması teklifi (2/745) İstanbul Milletvekili Reşit Ülker tarafından verilmiştir.[333] Ülker, teklifinin gerekçesinde Türkiye'de 250 bin, İstanbul'da 85 bin kapıcı olduğunu; hazırlıkları Bülent Ecevit'in Çalışma Bakanlığı döneminde yapılan İş Yasa tasarısının bütün işyerlerini kapsamına aldığını, ancak AP Hükümetinin yasayı çıkarırken kapıcıları ve kalorifercileri kapsam dışı bıraktığını ve müzakereler sırasında kendisinin buna itiraz ettiğini belirtmektedir. Kapıcılara ek olarak, 16 Yaşını doldurmuş çırakların ve Yardım Severler Derneği merkez ve taşra teşkilatında çalışanların İş Yasası kapsamına alınması teklifi (2/797) ise İstanbul Milletvekili Kaya Özdemir tarafından verilmiştir.[334] Her iki teklifte Çalışma Komisyonuna sevk edilmiş ve 30 Ocak 1969 tarihli Komisyon Raporunu takip eden ilk birleşimin gelen kâğıtlarında yer almıştır.[335] 5 Mayıs 1969 tarihli 87. birleşimde

---

[330] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 146,(24.07.1967), s. 577.*

[331] *S. Sayısı: 160'a 2. ek, "İş Kanun Tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 150'nin sonuna ekli, (28.7.1967).*

[332] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskiliste/KARARLAR/IPTALITIRAZ/1970/K1970-26.HTM (erişim: 26 Haziran 2007).*

[333] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 29, Birleşim: 5, (05.11.1968), s. 36.*

[334] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 22, (06.1.1969), s. 284.*

[335] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 32, Birleşim: 42,(03.02.1969), s. 57.*

müzakeresine başlanan Rapor daha kapsamlı olan Özdemir'in teklifini esas almış ve yerinde bulmuştur.[336]

Esasen bir maddeden oluşan teklifin müzakereleri iki birleşimde tamamlanmış ve teklif kabul edilmiştir. Müzakerelerde tasarının tümü üzerine söz alan konuşmacıların tümü -İstanbul Milletvekili Reşit Ülker (CHP grubu adına), Bilecik Milletvekili Şadi Binay,[337] Hatay Milletvekili Yahya Kanbolat (TİP Grubu adına), Çankırı Milletvekili Dursun Akçaoğlu (GP grubu adına), Ankara Milletvekili Hasan Türkay, İzmir Milletvekili Enver Turgut, Hatay Milletvekili Talat Köseoğlu ve Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu[338]- teklifin lehinde olduklarını bildirmişlerdir. Ancak, Kanbolat İş Yasası kapsamı dışında bırakılan kesimlerin daraltılması ve bütün çırakların yasa kapsamına alınması gerektiğini eklemiştir. Zeytinoğlu ise, 18 yaşını doldurmuş çırakların iş yasası kapsamına alınması gerektiğini ifade etmiştir. Her iki doğrultuda verilen değişiklik önergeleri, Komisyon ve Genel Kurul tarafından kabul edilmemiş ve yapılan işaretle oylamada teklif Komisyon'dan geçtiği gibi kabul edilmiştir.[339]

---

[336] *S. Sayısı: 791, "İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in kapıcıların İş Kanunu kapsamına alınmasına dair kanun teklifi ile İstanbul Milletvekili Kaya Özdemir'in 931 Sayılı İş Kanunun 5. maddesinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı hükümler ilave edilmesi hakkında kanun teklifi ve Çalışma Komisyonu raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 87'nin sonuna ekli, (05.05.1969)., s. 3*

[337] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 87,(05.05.1969), ss. 162-164.*

[338] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 91,(12.05.1969), ss. 332-336.*

[339] *A.k., ss. 341-344.*

SEÇİM YASASI

Askeri müdahaleden sonra yapılan ilk seçimler olan 1961 seçimlerinden önce, büyük çoğunluğu CHP'lilerden oluşan Kurucu Meclis, diğerlerinin yanında, hem çift meclis sistemini getirmiş hem de çoğunluk sistemine dayanan seçim sistemini değiştirmiştir. Buna göre Senato seçimleri en çok 5 ve en az 1 senatörlük seçim bölgelerinde ve çoğunluk sistemi uygulanarak; Meclis seçimleri ise Barajlı d'Hont nispi temsil sistemi uygulanarak yapılacaktı. Ancak, seçim sistemi istenilen neticeleri vermediği, yani DP'nin devamı sayılan AP'yi iktidardan uzak tutmaya yetmediği için; Senato seçimlerinde barajsız d'Hont nispi temsil sistemi ve Meclis seçimlerinde milli bakiye (ulusal artık) nispi temsil sistemi kabul edilmiştir. 1964 kısmı senato seçimlerinde ve 1965 milletvekili seçimlerinde bu değiştirilen sistemler uygulanmıştır. Dolayısıyla, Kurucu Meclisin getirdiği seçim sistemleri ancak bir kez uygulanabilmiştir.

Seçimden hemen sonra yaptığı açıklamada Süleyman Demirel "1950 deki ekseriyet sistemine dönmeyeceğiz. Muhalefetsiz demokratik idare olmaz. Asgari 1961 şartlarına döneceğiz" demiştir.[340] Dolayısıyla, 12. dönem parlamentosunun en önemli tartışma konularından birisi, Seçim Kanunu olmuştur. Milli Bakiye sistemini kaldıracak olan ilk Tasarı, Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra gündeme gelmiş, ancak yasalaşması 1 Mart 1968 tarihini bulmuştur.[341] Buradan da anlaşılacağı gibi, muhalefetin Seçim Kanununun değişmesine karşı güçlü bir direnci vardır. Muhalefet bu direncini en çok usul gereği öncelikle gündeme alınması gerektiğini iddia ettiği Gensoru ve Genel Görüşme önergeleri vererek göstermiştir. Öyle ki, bu yasanın görüşülmesini engellemek için muhalefet tarafından "Samsun çevresinde üretilen fasulyelerin ihracına mani olmak suretiyle milli servetin israfına" neden olmak gibi çeşitli nedenlerle 31 adet gensoru önergesi ve 15 adet Genel Görüşme önergesi verilmiştir. Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in tasarının öncelikle görüşülmesi doğrultusundaki önergesi karşısında, muhalefet milletvekilleri Anayasa'nın 89. maddesinin hükümleri gereği herhangi bir yasa tasarısı/teklifinden önce gensoru ve genel görüşme önergelerinin müzakere edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[342] Dinçer'in 64. birleşimde verdiği önerge tartışılırken, oturuma ara verilmiş ve ikinci oturuma başkanlık eden Ahmet Bilgin gensoru ve genel görüşme önergeleri verilişinden bir birleşim sonra gündeme alınmasının Anayasa hükmü olduğunu belirterek, AP milletvekillerinin

---

[340] *Aktaran Nermin Abadan, Anayasa ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, Sevinç Matbaası: Ankara, 1966, s. 362.*

[341] *Yasa 21 Mart 1968'de Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış, ancak 6 Mayıs 1968'de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.*

[342] *Ayrıca Turhan Feyzioğlu, Coşkun Kırca ve Nihat Erim'in bu önergenin oylanamayacağı yönünde başka bir önergeleri vardır. Ancak, Dinçer'in önergesinin oylandığı 65. birleşimde yapılan tartışmalardan, bu önergenin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Önergenin kaybolmasının nedeni ise muhtemelen 61. birleşimde çıkan kavgadır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 64, (14.03.1966), ss. 172-178.*

müdahalelerine rağmen daha önce verilmiş bir genel görüşme önergesini gündeme almıştır. Dinçer'in önergesi 65. Birleşimde oylanmış ve kabul edilmiş, fakat muhalefet milletvekillerinin gensoru ve genel görüşme önergelerinin öncelikle oylanması, dolayısıyla müzakere edilmesi gerektiği doğrultusunda şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştır. Sonuçta, muhalefet partili, özellikle CHP'li milletvekillerinin devam eden itiraz ve müdahaleleri sırasında Başkanlıkça Genel Görüşme ve Gensoru önergelerinin Seçim Kanunu tasarısından önce ele alınacağı ve itirazların varidolmadığı bildirilmiştir.[343] Yani, bir anlamda muhalefet, Genel Görüşme ve Gensoru önergelerinin Seçim Kanunu tasarısından önce görüşülmesini kabul ettirerek, bu yasanın kolay kolay Meclisten geçemeyeceği mesajını vermiştir. Bunun üzerine iktidar partisi grubu gensoru ve genel görüşme önergelerinin gündeme alınıp alınmayacağı tartışmalarında her konuşmacının süresini 5 dakika ile sınırlandıran bir önergeyi kabul etmişlerdir. Daha sonra da Meclis'in çalışma günlerini ve saatlerini uzatmışlar ve belli gündem başlıklarının özel günlerde ele alınmasını kabul etmişlerdir. Bu çerçevede, muhalefet tasarının görüşülmesini engellemek amacıyla, oylanmadan önce Genel Kurul toplantısında okunması zorunlu olan gensoru ve genel görüşme önergelerini uzun tutmuştur. Örneğin, 68. Birleşimde Millet Partisi Grup Başkanvekili Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder ve 6 arkadaşının, telefon konuşmalarının Hükümet tarafından dinlendiği ve bu suretle Anayasanın 17. maddesinin ihlâl edildiği iddiası ile Ulaştırma Bakanı hakkında bir gensoru açılmasına dair önergesi toplam 470 sayfadır. İçel Milletvekili Mazhar Arıkan'ın "gayriciddi ve gayrıkanuni"[344] bulduğu bu önergenin ilk okunmaya başladığı birleşim 71. birleşimdir.[345] Daha sonra sırasıyla 73, 76, 77, 78, 88. birleşimlerde önergenin okunmasına devam edilmiştir. İktidar partisi grubu ise Seçim Kanunu tasarısını bir an önce yasalaştırmak için, Bütçe görüşmelerinden sonra Meclis çalışmalarına bir süre ara verme geleneğini devam ettirmemiş, tasarının "görüşmeyi gerektirmeyen maddelerden önce görüşülmesi,"[346] "öncelikle

---

[343] *Bkz.Cilt 1,Çalışma Usulleri başlığı altında "gensoru ve genel görüşme ne zaman gündeme alınır?" tartışması.*

[344] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 73, (25.03.1966), s. 604.*

[345] *Yassıada davasındaki iddianameler de eklenerek önerge uzatılmıştır. Bu tür önergelerin sadece sonuç kısımlarının okunması doğrultusunda bir önerge Feyyaz Köksal (Kayseri) tarafından ve Başkanlık Divanı tarafından çıkarılacak bir özetinin okunması doğrultusunda bir önerge de Sabri Özcan (Gümüşhane) tarafından verilmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 77, (11.04.1966), ss. 728-729 ve s. 731. Ancak, gensoru önergesinin son 25 sayfasının kaldığı gerekçesiyle her iki önerge de Başkanlık Divanı tarafından reddedilmiştir. Buna karşılık, benzeri uzunlukta yeni önergeler geldiğinde Divan'ın Genel Kurul'un oyuna sunmak üzere yeniden görüş bildireceğini belirtmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 80, (15.04.1966), s. 886.*

[346] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 61, (04.03.1966), s. 51.*

görüşülmesi"[347] gibi önergelerle ve gensoru önergelerinde konuşmaları 15 dakika ile sınırlandırmak[348] gibi uygulamalarla süreci hızlandırmaya çalışmıştır. Bu sırada Feyyaz Köksal ve 146 arkadaşının Cumartesi ve Pazar günleri 10-24 saatleri arasında seçim kanununun görüşülmesi yönündeki önergesi Başkanlık Divanında Nurettin Ok, Önal Şakar ve Şadi Binay'ın muhalefetine rağmen oy çokluğu ile reddedilmiştir.[349] Ancak, 13 Haziran 1966 tarihinde gerçekleştirilen 96. birleşimde tasarının komisyona geri çekilmesi ile seçim yasası kaynaklı gerilim ve mücadele geçici bir süre için son bulmuştur.

Seçim kanununu değiştirecek ilk tasarı (1/86) 27 Aralık 1965 tarihinde (28. birleşim) verilmiş ve İçişleri, Adalet, Anayasa ve Plan Komisyonlarına sevk edilmiştir. 264 maddeden oluşan bu tasarı ek ve düzeltmeleriyle 10'dan fazla seçim kanununda değişiklik getirmektedir. Ancak, bu tasarı 7 Ocak 1966 tarihinde yapılan 32. birleşimde Adalet Bakanı Hasan Dinçer tarafından komisyonlardan, Başbakan Süleyman Demirel tarafından da Meclis'ten geri çekilmiştir.[350] Başbakanlığın 13 Ocak 1966 tarihli 10 maddelik yeni bir Seçim Kanunu tasarısı, 17 Ocak 1966 tarihinde gerçekleştirilen 36. birleşimde Meclis kayıtlarına 1/100 sıra numarasıyla geçmiştir. Aynı birleşimde, tasarı görüşülmek üzere İçişleri, Adalet ve Anayasa komisyonlarına sevk edilmiştir. 19 Ocak 1966 tarihinde gerçekleşen 37. birleşimde Adalet Bakanı Hasan Dinçer, tasarının Adalet, İçişleri ve Anayasa komisyonlarından oluşan bir karma komisyonda görüşülmesi doğrultusunda bir önerge vermiş, ancak AP, CHP, TİP, YTP ve CKMP Gruplarının ortak teklifi ile bu önergenin 31 Ocak 1966 tarihinde müzakere edilmesi kararlaştırılmıştır. 39. birleşimin gerçekleştiği bu tarihte önerge tartışılmış, ancak çoğunluk olmadığından oylanamamıştır. 2 Şubat 1996 tarihli takip eden birleşimde Dinçer'in geçici komisyon kurulması yönündeki önergesi kabul edilmiştir. Bunun üzerine, 4 Şubat 1966'da İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ve Muğla Milletvekili Turan Şahin, 3. İnönü hükümeti döneminde Meclise sunulan ve sekiz değişik komisyonun gündeminde olan Toprak Reformu Kanunu tasarısını müzakere etmek üzere geçici bir komisyon kurulmasını önermişlerdir. Tartışmalarda, seçim yasasından daha öncelikli olması nedeniyle toprak reformunun da tıpkı seçim yasası gibi geçici bir komisyonda müzakere edilmesi gerektiği öne sürülmüş, ancak TİP'in de desteklediği önerge reddedilmiştir.[351]

---

[347] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 64, (14.03.1966), ss. 172-178.*

[348] *A.k., ss. 144-145.*

[349] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 80, (15.04.1966), ss. 886-887.*

[350] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 32, (07.01.1966), ss. 272-273.*

[351] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 41, (04.02.1966), ss. 552-558.*

Geçici Komisyon'un raporu ve dolayısıyla Seçim kanunu tasarısı 2 Mart 1966 tarihinde gerçekleştirilen 60. birleşimde müzakere edilmeye başlanmıştır. 13 Ocak 1966 tarihli tasarı, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde 1961 seçimlerinden sonra yapılan değişikliklerle benimsenen Nispi Temsil sistemi yerine 1961 yılında 304 sayılı yasa ile yürürlüğe giren Çoğunluk sistemine geri dönmektedir. Milletvekili seçimlerinde ise 1965 yılında yapılan değişikliklerle getirilen milli bakiye ve birleşik oy pusulası usüllerini kaldırmakta ve yine 1961 tarihli 304 sayılı kanunla benimsenmiş olan bölge barajlı[352] nispi temsil sistemini geri getirmektedir. Tasarının getirdiği bir başka değişiklik ise kaydoldukları seçmen kütüğünün dışında bulunan seçmelerin oy kullanabilmesine imkan tanımasıdır.

Tasarı, geçersiz oyların sayısının ve seçim giderlerinin artmasına, seçim kanunundaki bazı sürelerin uzamasına ve Yüksek Seçim Kuruluna gereksiz görevler yüklenmesine neden olduğu gerekçeleriyle birleşik oy pusulasını kaldırmaktadır. Senato seçimlerinde orijinal çoğunluk usülüne geri dönülmesinin nedenleri ise şöyle özetlenebilir: 24 seçim çevresinden bir, 25 seçim çevresinden iki senatör seçiliyor olması, henüz sakıncaları belirlenmeden ve gerekçeleri belirtilmeden orijinal çoğunluk seçim sisteminin ülke gerçeklerine aykırı bir biçimde değiştirilmiş olması ve adayların şahsiyetlerinin önemli olduğu Senato seçimlerinde parti bazında oy vermeye daha elverişli olan nispi temsil sisteminin Senatonun kuruluş amaçlarına hizmet etmeyecek olmasıdır. Milletvekili seçimlerinde milli bakiye usülünün kaldırılmasıyla ilgili olarak tasarının öne sürdüğü iddialardan biri, milli bakiye sistemi getirilirken bu sistemin sadece olumlu yönlerinin dikkate alınmasıdır. Hükümet tasarısı demokratik ülkelerde farklı farklı seçim sistemleri uygulandığını vurgulayarak, "mevcut seçim sistemlerinden munhasıran birini, yalnız lehinde olan tarafları ile ele alıp, diğerlerinden üstün tutmak gerçeğin tam olarak ifadesi sayılamaz" ifadesine yer vermektedir. Tasarı, bir ülke için hangi seçim sisteminin en iyi sistem olduğunun her zaman tartışılacak bir konu olduğunu teslim etmekle beraber 1961 yılında yürürlüğe giren kanunlarla kabul edilen seçim sisteminin memleketin yararına daha uygun olduğu sonucuna varıldığını belirtmektedir. Tasarıya göre farklı seçim çevrelerini (milli seçim çevresi olarak anılan) tek bir çevre kabul ederek, bir çevrenin adayının başka bir çevreden seçilmesine izin veren milli bakiye sistemi uygulamada memleket gerçek ve yararlarına uygun değildir. Son olarak, Tasarıya göre sistem bağımsız adaylar lehine olmuştur, çünkü oyların %

---

[352] *Bölge barajından kasıt milletvekili çıkarmak için yasa ile belirlenmiş bir asgari oy oranı değildir. Her seçim çevresinde (ilde) kullanılan geçerli oyların, o seçim çevresinden (ilden) çıkacak milletvekili sayısına bölünmesi sonucu ortaya çıkan rakam bölge barajıdır. Örneğin, bir seçim çevresinden 4 milletvekili seçilecekse, bölge barajı geçerli oyların % 25'idir. Bu sistemde geçerli oyların % 25'ini alamayan partiler milletvekili çıkaramaz. Oysa Milli Bakiye usülü Nispi Temsil sisteminde bir parti bir seçim çevresinde milletvekili çıkaramayacak kadar küçük bir oy sayısına sahip olsa da, bu oylarını milli seçim çevresinde toplayarak değerlendirebilir.*

2.24'ünü alan partiler Meclise girebilmiş ancak % 3.9 bağımsız oy hiç bir şekilde değerlendirilememiştir.

22 Şubat 1966 tarihli komisyon raporu, Başkan K. Bağcıoğlu, ve üyelerden A. A. Hacıpaşaoğlu, E. Çetiner, S. Keskin, Y. Arıbaş, C. N. Koç, N. Şener ve T. Koraltan'ın tasarı lehine ve S. H. Esatoğlu, H. Orhon, O. Birgit, R. Aybar, Y. Koçak ve A. Sağıroğlu'nun muhalefet şerhleri ile Genel Kurul'a sevk edilmiştir.[353] Komisyon raporu, TBMM üyelerinin seçimlerinin 1961 yılında Kurucu Meclis tarafından yapılan 3 temel kanunla (298, 304, 306 sayılı kanunlar) düzenlendiğini belirttikten sonra, 27 Mayıs ihtilalini takip eden ilk seçimlerin bu kanunlar esasında yapıldığını ve olumlu sonuçlar verdiğini ifade etmektedir. Buna rağmen, Rapor'a göre 1964 yılında çıkarılan 447 sayılı yasa ile Senato seçimlerinde nispi temsil sistemine geçilerek ve 1965 tarihli 533 ve 656 sayılı yasalarla da milli bakiye ve birleşik oy pusulası ilkeleri benimsenerek sistemde köklü değişiklikler yapılmıştır. Komisyon, seçmenlerin kaydoldukları seçim bölgesi dışında oy vermelerine imkan tanıyan madde hariç, tasarının tüm maddelerini benzeri gerekçelerle kabul etmiştir. Senato seçimlerinde çoğunluk ilkesine geri dönülmesini haklılaştırmak için Rapor'da, Hükümetin gerekçelerine ek olarak, Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu Enver Ziya Karal'ın Senato için çoğunluk sistemini benimsedikleri, fakat bu hususun Anayasada yer almasına gerek olmadığı ifadesi alıntılanmıştır. Milli Bakiye sistemi konusunda Rapor, Hükümetin gerekçelerini tekrarlamakta ve milli bakiye sistemini uygulanması zor, yanıltıcı, milli iradenin tecellisini geciktirici bir sistem olarak nitelendirmektedir. Birleşik oy pusulası usülünün kaldırılması konusunda da Hükümetin gerekçeleri aynen raporda tekrar edilmiştir. Komisyonun "ileride daimi seçmen kütüklerinin tanzimine kadar tatbikatta bazı sakıncalar tevlidedebileceği mülahazası ve Kurucu Meclisin vücuda getirdiği sisteme bağlılığın da bir ifadesi olarak" tasarından çıkardığı tek husus seçmenin kayıtlı olduğu seçim bölgesi dışında oy kullanabilmesini sağlayan maddedir.[354]

2 Mart 1966 tarihli 60. birleşimde, muhalefetin içtüzük hükümleri gereği görüşülmesine imkân yoktur iddialarına rağmen, müzakere edilmeye başlanan tasarı hakkında ilk sözü YTP grubu adına Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi almıştır. Küfrevi konuşmasına, "Türkiye'ye geldiği tarihten milli bakiyeler sisteminin ihdas edildiği zamana kadar, seçim mevzuatının geçirdiği istihalelere bir nazar atfetmekte fayda mülahaza etmekteyim" diyerek başlamıştır.[355] Küfrevi'ye göre;

---

[353] *S. Sayısı: 73, "TBMM üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümler hakkında kanun tasarısı ve Geçici Komisyon raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı:1, Cilt: 5, Birleşim: 60'ın sonuna ekli, (2.03.1966), ss. 5-8.*

[354] *A.k., s. 7.*

[355] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 60, (02.03.1966), s. 29.*

Seçim mevzuundaki çabalar 1876 tarihine kadar Türkiye'ye irca ederken Cumhuriyetin ilanı ve devlet idaresindeki tebeddül milleti tatmin etmiş olabilir. Fakat, İttihat ve Terakki'nin bünyesindeki mücadele sistemi, İttihat ve Terakki'nin Seçim Kanununu tatbik etmek hususundaki anlayışı, İttihat ve Terakki'den sonra yegâne parti olarak Türk Milletinin siyasi hayatına hükümran olan Halk Partisinin bünyesinde devam etmiştir. 1950 senesinde Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarı gizli rey, aleni tasnif usulünü sinesinde bağdaştıran bu seçim sistemi ile Türk Milletinin huzuruna çıkmış ve Türk Milletinin siyasi tarihinde ilk defa seçimle bir iktidar tahavvülü vâki olmuştur. Tarihi hadiseleri tahlil edenler hangi sebeplerle CHP'nin bu Seçim Kanununu getirdiğini ileri sürerlerse sürsünler, hangi şerait tahtında CHP'nin böyle bir kanunla siyaset sahnesine çıkmak mecburiyetini hissettiğini söylerlerse söylesinler, şeraitlerden tecrit edildiği zaman, o kanunları çıkarmayı icbar ettiren atmosferlerden tarihçiler o zümreyi tecrit ettikleri zaman, Türk Milleti siyasi tarihinde ilk defa iktidar tahavvülüne imkân sağlayan bir Seçim Kanunu kabul etmek durumunda olduklarını tescil ettireceklerdir.[356]

Devam eden Küfrevi, ellerinde gerekçe olarak bu Seçim Kanununun neden Meclise geldiği noktasındaki delilleri ihtiva etmesi gereken Hükümet tasarısının gerekçesi vardır. Bu gerekçe şu noktalarda toplanmaktadır: "Evvela Kurucu Meclis vasatına seçim mevzuatını irca etmek ister. Kurucu Meclis Türkiye'nin istikbali bakımından ve Türk demokrasisinin yerleşmesi bakımından gereken en üstün tedbirleri almış ve müesseseleri kurmuştur. O vasat irca etmek suretiyle biz o vasat üzerinde yapılan bir nevi tahrifatı ortadan kaldıracağız, iddiasındadır".[357] Eğer biz, en azından Türkiye'yi demokrasi ölçüleri bakımından ve demokratik müesseselerin gelişmesi bakımından Kurucu Meclis vasatında donduracaksak, her şeyden evvel Kurucu Meclise mensup olan sayın milletvekillerinin eza duymaları icabeder.[358] Bu noktada, hükümet tasarısı "hakkı gösterip, batılı tahkir etme çabası içerisindedir.

Küfrevi, Milli Bakiyeler sisteminin uygulandığını ve bunun, -Adalet Partisi sözcülerinin iddia ettiğinin aksine- siyasi bünyede mevcut bulunan partilerin adetlerinde bir artış oluşturmadığını belirtmiştir. Barajlı d'hont sisteminin uygulanması, çok partili hayatı Parlamentoya getirecektir tezi tamamıyla yanlıştır. Şayet d'hont sistemi uygulanmış olsa idi, bugün Meclis ikili bir çatışmaya her an müncer olan memleketin temsilcileri halinde tecelli edecekti. İşte esas, Kurucu Meclisin gayesi budur. Kurucu Meclisin gayesi, d'hont sistemini getirmek değildir. Kurucu Meclisin gayesi ikiliği, dogmatizmi millet sinesinden sıyırıp atacak bir sistemi getirmektir. Sonuç olarak Küfrevi, belirttiği bu vb. nedenlerden dolayı, "milleti süratle iki kampa ayırma imkânını

---

[356] *A.k., s. 30.*
[357] *A.k., s. 31.*
[358] *A.k., s. 31.*

bahşeden seçim sisteminin ortadan kaldırılması kanaatinde olduklarını" söylemiştir.[359]

Küfrevi'nin konuşmasından sonra muhalefetin yukarıda bahsedilen engelleme çabaları nedeniyle seçim yasa tasarısının müzakerelerine devam edilememiş ve nihayet tasarı 13 Haziran 1966 tarihli 96. birleşimde geri çekilmiştir. Bundan sonra, seçim yasa tasarısı ilgili süreç Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in 5 Şubat 1968 tarihli 36. birleşimde tasarının yeniden kurulacak bir geçici komisyonda görüşülmesi teklifinin kabul edilmesi ile yeniden başlamıştır.[360] Bu ikinci Geçici Komisyon raporunu 26 Şubat 1968 tarihinde hazırlamıştır.[361] Komisyon üyelerinden Ş. Asbuzoğlu (Eskişehir), A. Karahan (Hakkâri), C. Kırca (İstanbul), A. Kurtel (Kars), S. F. Önder (Konya), N. Neftçi (Muş) ve N. N. Arslan'ın (Sivas) muhalif olduğu Rapor 1 Mart 1968 tarihli 56. birleşimde müzakere edilmeye başlanmıştır. Rapor lehinde oy kullanan üyeler ise İ. H. Tekinel (İstanbul–Başkan), K. Bağcıoğlu (Ankara), A. Topçubaşı (Çorum), A. Bozdoğanoğlu (Adana), N. Şener (Amasya), O. Eren (Ankara), K. Şensoy (Ordu) ve K. Erdoğan'dır (Sakarya). Geçici Komisyon bu kez sadece milletvekili seçimlerinde nispi temsil siteminin uygulanmasını kabul etmiştir. Dolayısıyla, ilk geçici komisyonun kabul ettiği Senato seçimlerinde çoğunluk sistemi ve birleşik oy pusulasının kaldırılması hususları ikinci geçici komisyon tarafından oy birliği ile reddedilmiştir. Netice itibarıyla, Genel Kurul'a iki yürürlük maddesi hariç tek maddelik bir kanun tasarısı gelmiştir. Raporda belirtildiği kadarıyla bu tek maddenin yapılmasında verdiği önergelerden çoğu kabul edilen Komisyon üyesi Nevzat Şener'in önemli katkıları vardır. Komisyonun kabul ettiği metin her iki meclis için de milli bakiye sistemini terk etmekte ve tercihli oy hariç 1961 seçimlerinde uygulandığı şekliyle 306 sayılı Milletvekili seçimi kanunu hükümlerine dönmektedir. Birinci komisyon raporunda yer almayan ancak ikinci komisyonun raporunda kaldırıldığı belirtilen bir başka husus ise seçim sayısının saptanmasına ilişkindir. 1965 seçimlerinden evvel yapılan değişikliklerle seçim sayıları birden fazla Senatör çıkaran seçim çevrelerinde o çevrenin çıkaracağı Senatör sayısına bir eklenerek saptanmaktaydı. Milletvekili seçimlerinde aynı işlem sadece iki milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde uygulanmaktaydı. Komisyonun kabul ettiği metin bu uygulamayı da kaldırmaktadır.[362] Komisyon milli bakiye sistemini kaldırırken yukarıda aktarılan gerekçeleri aynen tekrar etmiştir.

---

[359] *A.k., s. 35.*

[360] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 36, (5.02.1968), s. 201.*

[361] *S. Sayısı: 73'e 1. Ek, "TBMM üyelerinin seçimlerinde uygulanacak hükümler hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Adalet ve Anayasa Komisyonlarından 5'er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 27, Birleşim: 56'nın sonuna ekli, (01.03.1968), ss. 8-16.*

[362] *A.k., s. 9.*

Komisyon üyelerinden S. Faruk Önder ve Coşkun Kırca tasarının komisyonda müzakereleri sırasında önergeler vermişler ancak bunlar oya sunulmamış fakat genel Kurul'un bilgisine sunmak üzere Rapora eklenmiştir. Kırca'nın önerisi, her seçim çevresinde basit harici kısmet sisteminin kalan üyeliklerine en yüksek değerlendirilmemiş oylara sahip partiler arasında dağıtılması esasına göre uygulanmasını; belli bir seçim çevresinde temsilci çıkarmak için bir partinin o seçim çevresinde en az % 5 oy almasını; ve bir partinin değerlendirilmemiş oyların büyüklüğüne göre üyeliklerin dağıtılmasından istifa edebilmesi için, o seçim çevresindeki geçerli oyların % 5'ini almasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, Kırca'nın önerisi % 5 seçim çevresi barajı getirmektedir. Önder'in oylanmayan önerisi ise çevre barajının hesabında kullanılan geçerli oy sayısının o bölge milletvekili sayısına bölündükten sonra elde edilecek rakamı değil bu rakamın % 51'inin dikkate alınması doğrultusundadır.[363]

Önder'in ayrıca Rapora yazdığı bir muhalefet şerhi de vardır. Burada, Önder milli bakiye sisteminin kaldırılmasına karşı çıkmakla birlikte sistemin çoğunlukçu yönlerini güçlendirecek bir uzlaşma yolu olarak bir partinin % 5 barajını aştığı seçim çevrelerindeki oylarının milli bakiye sistemine dahil edilmesi veya yukarıda belirtilen önerisini düşünebileceğini ifade etmiştir.[364]

İkinci Komisyonun Raporu 1 Mart 1968 tarihli 56. birleşimde görüşülmüştür. Bu birleşimin bütçe görüşmelerinin bitirilmesini takip eden günde ve bir önceki birleşimde alınan karar gereği saat 10.00'da başladığı AP grubunun tasarıyı yasalaştırma kararlılığının göstergesi olarak not edilmelidir. Geçici Komisyon Başkanı İstanbul Milletvekili İsmail Hakkı Tekinel'in Raporun öncelik ve ivedilikle görüşülmesi önergesi üzerine CHP Genel Başkanı Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Başbakan Isparta Milletvekili Süleyman Demirel, TİP Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Aybar ve AP grubu adına Erzurum Milletvekili Cevat Önder söz almışlardır.

İNÖNÜ: DEMİREL DÜZENİ= İRTİCA + SEÇİM YASASI

Raporun görüşülmesi aleyhinde söz alan İnönü'nün irtica iddialarına ve seçim yasasına odaklandığı konuşmasında, milli bakiyeyi kaldıran seçim yasa tasarısının gündeme alınmasına Demirel Hükümetinin genel yaklaşımı çerçevesinde karşı çıkmıştır.[365] İrtica konusunda kendilerinin suç ve tecavüz olarak gördüğü noktaları, Başbakan Demirel'in vicdan hürriyetinin tezahürü olarak gördüğünü belirten İnönü iddiasını Konya Müftüsü örneği ile desteklemiştir. İnönü'ye göre, Konya müftüsü çeşitli yerlerde, CHP gibi ortanın solunda yer alanları da kapsayacak şekilde İslamiyette sol meselesini anlatmakta

---

[363] *A.k., s. 14.*

[364] *A.k., s. 13.*

[365] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (01.03.1968), s. 57-60.*

ve solcuları kafirlikle açıkça suçlamaktadır. Başbakan'ın vicdan hürriyetini öne sürerek Konya Müftüsünün tutumuna karşı harekete geçmediğini ifade eden İnönü, Müftünün doğrudan Başbakana bağlı olan bir Devlet memuru olduğunu ve ona göre hareket etmek zorunda olduğunu hatırlatmıştır. Yine bu çerçevede bütün camilerin siyasi kongre halini aldığını öne süren İnönü ülkede büyük ölçüde küfür ittihamı olduğunu ve vatandaşların da bu 'kafirler' aleyhine "tecavüze, taarruza, tasalluta" teşvik edildiğini ileri sürmüştür.[366] Hükümetin laiklik ve vicdan hürriyeti anlayışının mutlak bir vatandaş çatışmasına sistemli bir şekilde zemin hazırladığına milletvekillerinin dikkatini çeken İnönü, getirilen seçim yasası tasarısının da Başbakanın/Hükümetin genel politikası ile yakından ilgili olduğunu iddia etmiştir.

Konya Müftüsünün tutumunu irtica olarak görmeyen Hükümetin bütçe müzakerelerinden hemen sonra seçim yasasını Meclis'e getirdiğini vurgulayan İnönü, bu kadar acelenin anlamı olmadığını söylemiştir. İnönü, yakın zamanda seçimlerin yapılacağını hatırlatarak, Hükümetin kendi partisini avantajlı duruma getirmek amacıyla bu seçimlerden önce seçim yasasını değiştirmek istediğini iddia etmiştir. Seçim yasası gibi önemli yasaların partilerin uzlaşmasıyla yapılması gerektiğini ifade eden İnönü, kendilerinin iktidarı kaybetmek pahasına serbest seçimlerin yapılmasını sağladığını, ancak kendilerinden sonra gelen (DP) iktidarların sonsuza dek iktidarda kalma hevesini seçim yasası ile oynayarak gerçekleştirmeye çalıştıklarını iddia etmiştir. İnönü'ye göre Başbakan Demirel vicdan hürriyeti politikasından sonra yeni bir seçim yasasıyla kendi geleceğini sağlama bağlamak çabasındadır.

Başbakanın sürekli istedikleri düzen değişikliğinin ne olduğunu kendilerine sorduğunu hatırlatan İnönü, değiştirmek istedikleri düzenin Konya müftüsü ve seçim yasası ayaklarından oluşan "Demirel düzeni" olduğunu söylemiştir.[367] Seçim yasasının kaşla göz arasında çıkarılacak bir yasa olmadığını ve gelecek yıla kalabileceğini ifade eden söyleyen İnönü uzlaşma aranmasını teklif etmiştir.

Başbakan Süleyman Demirel esasen İnönü'nün sözlerine/eleştirilerine cevap niteliğinde bir konuşma yaparak tasarının gündeme alınmasını savunmuştur.[368] İnönü'nün yanlış bilgilere dayanarak değerlendirmelerde bulunduğunu iddia eden Demirel, Türkiye'deki düzene Cumhuriyet düzeni dendiğini, bu düzenin çok sağlam olduğunu ve seçim yasası ile değişeceği iddialarının gerçeklere aykırı olduğunu savunmuştur. 1961 yılında Kurucu Meclis hangi sistemi getirdiyse ona geri dönüyoruz diyen Demirel, seçim yasası meselesinin CHP'nin 1961'den sonra yaptığı değişikliklerden kaynaklandığını, dolayısıyla meseleyi çıkaranın AP olmadığını ifade etmiştir. Bundan sonra CHP'nin neden seçim yasasında değişiklikler yaptığını anlatmaya koyulan

---

[366] *A.k, s. 58.*
[367] *A.k., s. 59.*
[368] *A.k., ss. 60-63.*

Demirel, 1961 yılında bütün avantajlar CHP'nin elinde iken, DP'ye oy verenler ıstıraplara tabii tutulurken, AP'ye oy verirseniz namlular konuşur ve CHP+Ordu= İktidar formülü denilirken, Türk milletinin yine de CHP'ye oy vermediğini hatırlatmıştır. Demirel, AP'nin oylarını 1963 yerel seçimlerinde % 35'den % 46'ya ve 1964 Kısmı Senato seçimlerinde % 49'a çıkarması sonucunda iktidara gelme imkanı olmadığını anlayan CHP'nin, AP'yi iktidara getirmemek için seçim yasasında değişiklikler yaparak milli bakiye sistemini getirdiğini savunmuştur. Demirel, AP sıralarından "bravo" sesleri ve alkışlarla karşılanan şu sözlerle konuşmasını sürdürmüştür:

1961 seçim sistemini allak, bullak eden kanun Cumhuriyet Halk Partisinin eseridir, Adalet Partisini tek başına iktidara getirtmemek için çıkarılmıştır ve birtakım küçük partileri Meclis içine sokmak, küçük partilere hayat hakkı tanımak değil, onları koltuk değneği halinde kullanıp, koalisyonlar halinde iktidarı Cumhuriyet Halk Partisinin devam ettirmesi için çıkarılmıştır, bu kanun.[369]

Milli Bakiye sistemini getiren değişikliklere daha muhalefette iken bir takım bölücülüklere aracı olacağı nedeniyle karşı çıktıklarını hatırlatarak, getirdikleri teklifin altında başka bir niyet aramanın doğru olmadığını savunan Demirel, kendilerinin muhalefetine rağmen CHP'nin seçim yasasını değiştirmesi karşısında kıyameti kopartmadıklarını, gök kubbeyi yıkmadıklarını ve meclisi allak bullak etmediklerini, sadece 1965 seçimlerinde milli bakiye aleyhine kampanya yaptıklarını ve 1965 seçimleri için yayınladıkları beyannamede seçim yasasını değiştirecekleri sözünü verdiklerini söylemiştir. Seçim beyannamemizde "ne dediysek, onu yapıyoruz" diyen Demirel, 12 Ocak 1966'da getirilen tasarının Konya müftüsü ile bir alakası olmadığını söylemiş ve Haziran 1966 Senato seçimlerinde AP'nin oylarını % 53'ten % 56'ya çıkardığını hatırlatmıştır. Tasarı ilk meclise geldiğinde muhalefetin her celsesi 584 bin liraya mal olan Meclisi iki ay boyunca çalıştırmadığını vurgulayan Demirel, engelleme yapmayacağız diyen CHP'nin sabahleyin 110 sayfalık bir gensoru önergesi verdiğini vurgulamıştır.

İrtica konusunda, Türkiye'de 50 bin cami olduğunu belirterek, bütün imamlardan şikayetçi olursanız "bu büyük bir sıkıntı demektir" diyen Demirel, suçu ne iktidar olarak kendilerinin ne de muhalefetin tayin edemeyeceğini, İnönü'nün hem insanları hem de hükümeti suçlu ilan etmeye hakkı olmadığını savunmuştur. İktidarın seçim beyannamesine koyduğu hususları yapacağını, "iktidar bizim istediğimizi ya yapar, yahut da yaptırmayız" fikrinin parlamentoyu ve iktidarı tahrip amacı güden bir fikir olduğunu savunan Demirel, CHP'nin/İnönü'nün seçim yasasını değiştirirken kendilerine "en ufak bir şey" sormadığını hatırlatarak CHP'nin uzlaşma vurgusunda samimi

[369] *A.k. s. 61.*

olmadığını ima etmiş ve kendilerinin uzlaşma aradıklarını fakat başarılı olamadıklarını söylemiştir.

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar seçim yasasının AP'nin gerdiği bir ortam içinde gündeme gelmesinin yanlış olduğunu belirterek konuşmasına başlamıştır.[370] Kendilerine yönelik Meclis içinde başlayan saldırıların, dışarıda devam ettiğini ve parayla tutulmuş adamların yasal mitinglerine saldırıda bulunduğunu belirten Aybar, demokrasiyi yaşatmak için samimiyet çağrısında bulunmuştur. Demirel'in "iktidarın dilediğini yapması en sarih hakkıdır" sözlerinin doğru olduğunu, fakat iktidarın muhalefeti yok etmeye hakkı olmadığını hatırlatan Aybar, bir partiye hak etmediği oylarla Meclise girme olanağı tanıyan tasarının 1961 sistemine geri döndüğü gerekçesiyle haklılaştırılamayacağını savunmuştur. Aybar'a göre mevcut milli bakiye sisteminin adil olduğundan şüphe duyulamaz.

İnönü'nün irtica konusundaki endişelerine katılan Aybar, vatandaşların solculara, yani sosyal reformlar isteyen, devrimler isteyen, Anayasa içinde sosyalizm isteyenlere karşı tahrik edildiğini; ve Anayasanın 47. maddesine[371] aykırı bir biçimde Cuma hutbelerinde vaizlerin işçi-işveren ilişkilerini köle-efendi ilişkilerine benzettiğini ifade etmiştir. Aybar'a göre irtica ortamı geliştirilmekte ve zorbalık teşvik edilmektedir. Bu bağlamda, AP Genel Başkan vekili Talat Asal'ın TİP mitinglerini "kuralları zorlamak" olarak değerlendirdiğini hatırlatan Aybar, Anayasa'nın 28. maddesine[372] göre silahsız ve saldırısız gösteri ve toplantı yapma hakkı tanıdığını hatırlatmış ve AP zihniyetinin yasal gösterilerden rahatsız olduğunu vurgulamıştır. AP'nin bu mitinglere karşı zor kullanma tehdidinde bulunduğunu ve Ankara ve İstanbul'da TİP faaliyetlerine saldırılar düzenlendiğini ifade eden Aybar, milli iradede muhalefetin de payı olduğunu belirterek AP'den muhalefete kulak vermesini istemiştir.

Tasarıyla getirilen çevre barajını eleştiren Aybar, sistemin Kurucu Meclis tarafından öngörülmesinin yeterli bir savunma zemini olmadığını tekrarlamıştır. AP'den tasarıyı geri çekmesini istemiş, aksi taktirde demokrasinin başına geleceklerin tarihi sorumluluğunun AP'de olacağını söylemiştir.

Tasarının öncelik ve ivedilikle gündeme alınması konusunda son konuşmayı AP Grubu adına Erzurum Milletvekili Cevat Önder almıştır.[373] Ortamı gerenlerin kendileri değil, meşru düzeni, kanunları ve Hükümet kuvvetlerini zorlayanlar olduğunu savunan Önder, Meclis çalışmalarını

---

[370] *A.k., ss. 64-66*

[371] *"İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir."*

[372] *"Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir."*

[373] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (01.03.1968), s. 66*

engelleme doğrultusunda bazı tertiplerden bahsedildiğini belirterek, Mecliste direnmenin meşru olmadığını, beğenilmeyen yasaların Anayasa Mahkemesine götürülebileceğini ancak çıkan kanunların da mutlaka uygulanacağını söylemiştir.

Önder'in konuşmasından sonra tasarının gündeme alınmasının kabul edilmesi üzerine CHP ve TİP milletvekilleri salonu terk etmişlerdir. Böylece, tek maddelik tasarının yasalaşması oldukça kolaylaşmıştır. Tasarının tümü üzerinde parti grupları adına konuşmaların yarım saat ve milletvekillerinin şahısları adına yapacağı konuşmaların 15 dakika ile ve maddeler üzerindeki sözlerin 10 dakika ile sınırlandığı müzakereler verilen bir önerge doğrultusunda tasarı sonuçlandırılana kadar devam etmiştir.

Tasarının tümü üzerine müzakerelerde ilk sözü AP Grubu adına Amasya Milletvekili Nevzat Şener almıştır.[374] Aynı zamanda tasarı hakkında rapor hazırlayan geçici komisyonun da üyesi olan Şener, AP'nin seçim beyannamesi ve hükümet programında seçim yasasını değiştirme vaadinin yer aldığını ve daha önce de bu vaadi gerçekleştirme doğrultusunda adımlar attıklarını hatırlatmıştır. Seçim yasalarında 1961'den sonra yapılan değişiklikleri hatırlatarak, "bu kanunları bu kadar sık değiştirmek için sebep nedir?" diye soran Şener, tıpkı Demirel gibi, uğradığı seçim yenilgileri üzerine, CHP'nin seçim yasalarında değişiklik yaparak ve türlü vaad ve tekliflerle küçük partileri desteğine alarak iktidarda kalmak istediğini iddia etmiştir. Zamanında CHP'nin ekseriyet usülünü savunduğunu başlıca CHP üyelerinden alıntılar yaparak aktaran Şener, tasarının gerekçesinde de bahsedilen milli bakiye sisteminin bağımsız adayların aleyhine olması, bazı milletvekillerinin başka seçim çevrelerinden seçilmesi, zayıf bir çoğunluk ile iş başına gelen hükümetin rahat çalışmasına izin vermemesi gibi nedenleri sayarak tasarıyı savunmuştur. Seçim sistemini belirlerken amacın istikrarlı bir hükümet oluşmasını ve *başlıca* fikirlerin temsilini sağlamak olduğunu ifade eden Şener, faşizmle son bulan Weimar Cumhuriyetinde olduğu gibi parçalanmış parlamentolarda demokrasinin riske girebileceğini savunmuştur.

MP Grubu adına Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder, halkın refahı gibi sorunlar dururken seçim yasası ile meşgul olunmasını eleştirmiştir.[375] Tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesinin usulsüz olduğunu öne süren Önder, demokrasinin ahlak ve fazilet rejimi olduğuna inandıklarını, siyaseti manevi karaborsacılık sayanların ise her zaman ahlaklı ve faziletli kişilerle mücadele ettiğini ifade etmiş ve iktidarın seçim yasasını değiştirerek zorla iktidarda kalmak istediğini öne sürmüştür. Talat Asal'ın 20 Ocak 1965 günü Mecliste yaptığı bir konuşmada küçük partilerin yaşamasını istediğini beyan ettiğini hatırlatarak seçim sistemini küçük partiler aleyhine değiştiren bir tasarı

---

[374] *A.k., ss. 68-73.*
[375] *A.k., ss. 73-76.*

getirmiş olan AP'yi eleştiren Önder, o zaman benzeri beyanlarda bulunan CHP'nin de yaptığı transferlerle küçük partilerin altını oyduğunu söylemiştir. Önder, çoğunlukla iktidara gelmesine rağmen transfer pazarı açan AP'nin ahlak ve faziletle bağdaşmayan haksız ve zararlı davranışlarıyla mücadele ettiklerini de eklemiştir. MP olarak milli bakiyeye muhtaç olmadıklarını, Müslüman Türk milletinin kendi hakiki temsilcisi MP'ye teveccüh edeceğinden emin olduklarını söyleyen Önder, iktidardan eğer kendisine güveniyorsa, karma liste usülünü kabul etmesini istemiştir. Önder, milli iradeye saygı gösterenlerin milli bakiye sistemini kaldırmaması gerektiğini savunmuş ve AP'nin milli iradeyi etkisiz bir hale getirmek istediğini iddia etmiştir. Zira, AP'nin kendi iktidarını sağlamlaştırmak istemesinin dışında seçim yasasını değiştirmeyi gerekli kılan bir husus yoktur. Önder'in bütçe görüşmelerinde de işaret ettiği bir konu getirilen sistem ile oyların iki parti arasında paylaştırılacak olması ve ülkenin iki kutuplu bir siyasete sürüklenmesidir. Önder, milli bakiye sisteminin bazı sakıncaları olabileceğini, barajlı d'Hont sisteminin de sakıncaları olduğunu bu sakıncaların ıslahı için çeşitli yollar olduğunu belirtmiş ve bu yolda çalışmayı önermiştir.

YTP Grubu adına Sivas Milletvekili Nihat Doğan, müzakere edilen tasarının Senato seçimlerinde çoğunluk sistemini benimsememesi ve birleşik oy pusulasını kaldırmaması açılarından önceki tasarıya göre daha insaflı bir tasarı olduğunu ifade etmiş ve eklemiştir: "iktidar bu kanunu biraz daha geciktirmiş olsaydı sağ duyudan uzaklaşmayacak ve milli bakiye sistemindeki görüşünde bu derece ısrar etmeyecekti."[376]

Amerika'da uygulanan sınırlı ve servet esasına dayanan seçim sisteminin daha 1964 yılında kaldırıldığını hatırlatan ve bu ülkede halen okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanamamasını insanlık haysiyetine aykırı bulduğunu belirten Doğan 1951 yılına kadar İngiltere'de bazı seçmenlerin birden çok oy kullandığını da ifade ederek her seçim sisteminde "bazı sivrilikler" olacağını, milli bakiye sisteminin de bundan muaf olmadığını ifade etmiştir. Barajlı d'hont sisteminin barajı az farkla da olsa geçen partilerin lehine adaletsiz olduğunu savunan Doğan'a göre, Anayasanın sosyal devlet ilkesi çeşitli fikirlerin parlamentoda temsil edilmesini gerektirmektedir. Doğan, milli bakiye sisteminin bir partinin tek başına iktidara gelmesini engellemediğini hatırlatarak, sistemin bağımsız adaylar aleyhine olması gibi bazı mahzurlarının getirilen tasarı ile de giderilmediğini dolayısıyla geçerli bir değişiklik gerekçesi olamayacağını ifade etmiştir. Siyasal ortamda verilen sözlerin pek çoğunun yerine getirilmediğini hatırlatarak, AP'nin seçim beyannamesinde seçim yasasını değiştireceği sözünü vermesinin tasarı için sağlam bir gerekçe oluşturmadığını ifade eden Doğan, "komünist diye itham edilen... İşçi Partisinin saf dışı edilmesi çabalarını da hatalı" bulduklarını belirtmiştir.[377] Doğan'ın işaret ettiği bir başka nokta ise

---

[376] *A.k. ss. 76-79, 76.*
[377] *A.k., s. 79.*

Önder'in de değindiği siyasetin CHP ve AP arasında iki kampa bölünmesi ve sertleşmesidir. Son olarak Doğan Ankara ve İstanbul'daki öğretim üyeleri arasında yapılan ve 3-4 Şubat 1968'de Milliyet gazetesinde yayınlanan bir anketin sonuçlarına dayanarak milli bakiye sisteminin adil bir sistem olduğunu savunmuştur.

Şahsı adına Kayseri Milletvekili Feyyaz Köksal daha önce milli bakiyeyi getiren değişikliğin 12 dakika içinde yapılmış olduğunu hatırlatarak, tasarıyla 1961 sistemine geri dönülmesinin "gayet yerinde" olduğunu ifade etmiştir.[378]

GP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca söz almıştır.[379] Gerçekçi bir yaklaşımla hiç bir parti grubunun kendi aleyhine bir seçim sistemini getirmeye razı olmayacağını ifade eden Kırca, milli bakiye sisteminin kaldırılması konusunda AP grubu ile tam mutabakat içinde olduklarını belirtmiştir. Kırca, milli bakiye sisteminin kaldırılmasının sadece AP'nin bencil motivasyonlarıyla açıklanamayacağını savunmuştur. Kırca'ya göre demokratik bir rejimde seçmenin ve rejimin üç temel ihtiyacı vardır. Birincisi, seçmenin oy verdiği siyasi eğilimin hakkaniyetli bir tarzda parlamentoda temsil edilmesidir. İkincisi, seçmenin kendisini idare edecek olan iktidarın başını bilerek ve tanıyarak seçmesi, yani iktidarın başının parti grupları tarafından seçilmemesidir. Üçüncüsü parlamentoların istikrarlı bir şekilde çalışmasının şartlarının sağlanmasıdır. Hiç bir seçim sisteminin bu üç şartı tamamıyla karşılayamayacağını belirten Kırca, Komisyon metninin de çok yetersiz olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, Kırca'nın değindiği olumsuzluklardan biri barajlı d'Hont sistemidir. Kendisinin geçmişte bir an önce sivil yönetime geçilsin kaygısıyla, bazı düşüncelerinden fedakarlık yaparak barajlı d'Hont sistemine oy verdiğini itiraf eden Kırca, 1 milyon seçmenin 31 temsilciyi seçeceği bir seçim çevresinde barajın 32 bin olacağını buna karşılık 45 bin seçmenin 3 milletvekili seçeceği bir seçim çevresinde barajın 15 bin olacağını ve bu baraj rakamları üzerinde düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. Barajlı d'Hont sisteminde 45 bin seçmen olan bir seçim çevresinde iki partinin 14 bin 500 oy alması ve üçüncü partinin 16 bin oy alması halinde üç milletvekilliğini de tek partinin alacağını ekleyen Kırca, tıpkı milli bakiye sistemi gibi barajlı d'Hont sistemi de başarılı bir sistem değildir.

GP olarak önerilerinin Senato seçimleri sonrasında siyasi ortam hakkında ciddi bir fikir edindikten sonra milli bakiyeyi kaldıracak bir seçim sistemi yolunda çalışmak olduğunu ifade eden Kırca, değindiği üç ihtiyacı karşılayacak seçim sistemini Genel Kurul'a şöyle açıklamıştır:

Nedir bu sistem? Bir kere bu sistem çok basit bir sistem, hesabı kolay... Son derecede basit ve basit olduğu için de herkesin kolaylıkla benimsiyebileceği bir sistem: Basit harici kısmet usulünün, sisteminin en büyük bakiyeler usulü.

---

[378] *A.k., s. 80.*
[379] *A.k., ss. 80-85.*

Yani, her vilâyette, her seçim dairesinde muteber oyların toplamı ne ise, o aded o vilâyetin çıkaracağı milletvekili veyahut senatör sayısına taksim edilir, bir seçim sayısı bulunur. Bu seçim sayısı, her partinin o vilâyette aldığı muteber oylara taksim edilir ve o partiye düşecek milletvekillikleri sayısı bulunur. Bütün milletvekillikleri bu ameliye neticesinde bölüşülemiyor ise, o zaman geri kalan milletvekillikleri partilerin değerlendirilmeyen oylarının büyüklüğü sırasına göre dağıtılır. Ancak, biz buraya seçmen içindeki siyasi eğilimleri, parlâmentoyu Anayasaya hadim normal ve müstakar bir şekilde çalıştırabilmek için kanalize etmek de hiçbir surette demokratik rejim teorisine aykırı olmayacağından ve Batı'da da pek çok misalleri gösterilebileceği veçhile, bu şekilde o vilâyetten milletvekili veya senatör çıkarabilmek için bir partinin o vilâyette kullanılan muteber oyların yüzde 5'ini almasını şart olarak koyuyoruz. Bunu teklif ediyoruz. Bu, âdil bir kere. Sebebi; 45 000 oy, halen teklif edilen baraj 15 000, üç milletvekili çıkıyorsa... Bizim teklif ettiğimiz baraj 2 250. 1 000 000 oy 31 milletvekili... Dikkat buyurunuz, komisyonun teklif ettiği baraj 32 000, bizim teklif ettiğimiz baraj 50 000. Ama bir hakkaniyet var; mebus sayısı çoğaldıkça baraj yükselir. Komisyonun teklif ettiği metinde aksi var. Bu, hakkaniyete de karşıdır. Hakkaniyet ölçüsünden Adalet Partisinin tek başına iktidara gelmek gibi meşru, hem de çok meşru arzusunun dışında bir netice doğabileceğini sanmıyorum. Teklif ettiğimiz sistem, hem Adalet Partisinin, veyahut bu sistem; temenni edelim ki, kabul edilsin ve çok devamlı olsun, iktidara gelmeye namzet her hangi bir partinin tek başına iktidara gelmesi imkânlarını âzami nispette açık tutar, aynı zamanda daha hakkaniyetlidir.[380]

Kırca, tasarının maddelerinin görüşülmesi sırasında MP ve YTP gruplarıyla birlikte bu sistemi öneren bir önerge vereceklerini belirterek, bu önergenin gruplar arasında tartışılması için oturuma bir saat ara verilmesini teklif etmiştir.

Kırca'dan sonra Geçici Komisyon Sözcüsü Ankara Milletvekili Kemal Bağcıoğlu kısa bir konuşma yaparak, seçim mevzuatında 1961'den sonra ve müzakere edilmekte olan ve tasarıyla yapılan değişiklikleri özetlemiştir.[381] Bunlar yukarıda belirtildiği için tekrar edilmeyecektir. Ancak, Bağcıoğlu'nun değindiği bir başka konu Önder'in Komisyonda öncelik ve ivedilik kararı alınmadığı gerekçesiyle, tasarının Genel Kurulda öncelik ve ivedilikle görüşülmesinin usulsüz olduğu iddiasıdır. Bağcıoğlu, Komisyonun böyle bir kararı aldığını söylemiştir.

Şahsı adına Aydın Milletvekili Reşat Özarda tasarının üzerine konuşmuştur.[382] Milli bakiye sisteminin milli bünyemize uygun bir sistem olmadığını ifade eden Özarda, milli bakiye sistemi ile bir seçim çevresinden aday olmayanların o seçim çevresinden milletvekili seçilebilmesini eleştirmiştir.

---

[380] *A.k., s. 83.*
[381] *A.k., ss. 86-87.*
[382] *A.k., ss. 87-89*

Özarda'nın değindiği bir başka konu demokratik rejimi dejenere edecek bir ön seçim sisteminin olmasıdır. Ön seçimlerin parti delegeleri tarafından değil, vatandaşlar tarafından yapılması sayesinde partilerin yerel teşkilatlarının bazı oligarşik grupların, aşiretlerin veya ailelerin ele geçmesinin önleneceğini savunan Özarda, ön seçimlerin tıpkı Amerika'daki gibi *primaries* şeklinde yapılmasını teklif etmiştir. Eğer sadece parti üyeleri değil, her vatandaş parti adayının seçimine katkıda bulunursa, Özarda'ya göre demokratik sistem önce partiler içinde yerleşir. Barajlı d'Hont sistemi de yukarıda belirtilen nedenlere benzer nedenlerle Özarda'nın eleştirilerine konu olmuştur. Özarda, Kırca'nın % 5 seçim çevresi barajına ve bir saatlik ara verilmesi önerisine destek vermiştir. Ancak, maddelerin görüşülmesi sırasında bu yönde verilen bir önerge kabul edilmemiştir.

Özarda'nın konuşmasından sonra Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler'in verdiği kifayet önergesi aleyhinde Manisa Milletvekili Sami Binicioğlu konuşmuştur. Binicioğlu, "sol tehlikeye" karşı milli bakiye sistemi kaldırılırken milliyetçi güçlerin de Meclis dışına atılacağından endişe ettiğini ifade etmiştir.[383] Kifayet önergesinin kabulünden sonra gruplar arasında uzlaşma sağlamak amacıyla MP, YTP ve GP Grupları tarafından verilen bir saatlik ara önergesi Erzurum Milletvekili Nihat Diler ve Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun lehte konuşmalarına rağmen reddedilmiştir.

TİP ve CHP Grupları salonu terk ettikleri için tasarının tek maddesi üzerinde daha önceden söz alan 5 milletvekili konuşamamıştır. Madde üzerinde lehte ve üzerinde olmak üzere ikişer milletvekili söz almış, aleyhte söz alan ise olmamıştır.

AP Grubu adına Cevat Önder çok kısa bir konuşma yaparak, milli bakiye sisteminin bakiye oylarla kimin hangi seçim çevresinden seçileceğine partinin karar vermesine imkan tanıyarak tek dereceli sistemi ihlal etmesi gibi yukarıda belirtilen mahzurları tekrar etmiştir. GP grubu adına Kırca, daha önce söylediklerine ek olarak tasarının getirdiği sistemin kutuplaşma ile sonuçlanabileceğine işaret etmiş ve milletvekillerinden meseleyi serinkanlılıkla ele almalarını istemiştir. Özarda, *primaries* şeklinde ön seçim yapılmasının vatandaşlara seçimlerde kendi istediklerini seçme hakkını vereceğini ve yine demokratik ilkeler gereği seçmenin kendi tercihini sandığa yansıtabilmesi için karma liste yapılmasına imkan tanınmasının şart olduğunu savunmuştur. Kayseri Milletvekili Feyyaz Köksal ise 1961'de getirilen seçim sisteminin yeteri kadar uygulanmadan değiştirilmesini ve Kırca'nın meselenin Senato seçimlerinden sonra ele alınması yönündeki önerisini eleştirmiştir. İnönü'nün iktidara haksız yüklendiğini düşünen Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'na göre 1961 sistemine geri dönen tasarı milli bünyemize uygun bir sistem getirmemektedir, çünkü 1961-1965 arasında siyasi istikrar yoktu.

---

[383] *A.k., s. 91.*

Yılanlıoğlu'nun değindiği ikinci nokta Karma Liste yapılmasına imkan tanınması gerektiğidir. İngiltere'de uygulanan dar bölge sistemini teklif ettiğini ifade eden Yılanlıoğlu, mevcut tasarının iyileştirilmesi için verilecek önergelerin dikkate alınmasının iyi olacağını söylemiştir.[384]

Adalet Bakanı ve Konya Milletvekili Hasan Dinçer muhalefetin istekleri doğrultusunda Senato seçimlerinde çoğunluk usülünden ve birleşik oy pusulasının kaldırılmasından vazgeçildiğini söyleyerek, uzlaşma aranmadı iddialarını reddetmiştir.[385] Hükümet olarak milli bakiye sisteminin kaldırılması üzerinde hassasiyetle durduklarını belirterek bu sistemin sakıncalarını tekrar eden Dinçer, milli bakiye oylarıyla seçilecek milletvekillerinin parti tarafından belirlenmesi nedeniyle fiili olarak iki dereceli seçim sistemine neden olan milli bakiye sisteminin Anayasanın 55. maddesine[386] aykırı olduğunu savunmuştur. Dinçer, barajlı d'Hont sisteminin milliyetçi partileri de meclis dışında bırakacağı iddialarını da aynı sistemle daha önce bu partilerin Meclise girdiğini belirterek reddetmiştir. Dinçer'e göre, kendini seçmene beğendiremeyen parti, sistem ne olursa olsun Meclise girme imkanı bulamayacaktır ve "aslolan istikrarlı bir Meclisin ve istikrarlı bir Hükümetin kurulması meselesidir."[387]

Tasarının tek maddesi üzerinde söz alan son milletvekili Trabzon'dan seçilen Osman Turan'dır. Türkiye'nin gün geçtikçe ağırlaşan bir manevi buhran içinde olduğunu düşünen Turan'a göre seçim yasasının istikrarlı ve sağlam otoriteli bir Hükümet kurulmasını sağlaması gerekir, zira demokrasi "milli irade istikametinde sağlam bir otorite kurmak dâvasıdır."[388]

Birinci madde hakkında verilen kifayet önergesi aleyhinde konuşan (Nevşehir) Ali Baran Numanoğlu barajlı d'Hont sistemine karşı çıkmış ve seçmenlerin partiye değil adaya oy vermesine imkan tanınması gerektiğini savunmuştur. Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca birinci maddede değişiklik yapan birer önerge vermişlerdir. Emre'nin önergesi karma liste yapma imkanını getirmekte ve delegeler tarafından belirlenen parti adayları sırasının seçmen tarafından değiştirilebilmesine imkan tanımaktadır. Kırca'nın önergesi ise % 5 çevre barajı hariç yukarıda aktarılan teklifini (seçim çevrelerinde milletvekilliklerinin en yüksek artık usülüne göre dağıtılmasını) kapsamaktadır. Emre önergesini açıklamak için söz almış, ancak Kırca almamıştır. Komisyonun katılmadığı her iki önerge de reddedilmiştir.

---

[384] *Bu paragraf için bkz. A.k., ss. 94-98.*
[385] *A.k., ss. 98-100.*
[386] *"Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır."*
[387] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (01.03.1968), s. 100.*
[388] *A.k., s. 100.*

Hüseyin Yaycıoğlu ve Hasan Latif Sarıyüce'nin verdiği önergenin kabul edilmesiyle birinci madde İçtüzük 108. madde hükümleri doğrultusunda önce dört kısım ayrı ayrı okunarak oylanmış, sonra da maddenin tümü oylanmıştır. Seçim yasası 1036 sayı ile Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

TİP Grubunun başvurusu sonucunda, Anayasa Mahkemesi 1036 sayılı yasayla getirilen baraj sistemini Anayasa'nın "Türkiye Cumhuriyeti demokratik bir hukuk devletidir" ilkesine oy çokluğu ile aykırı bularak 6 Mayıs 1968 tarihinde iptal etmiştir.[389] Karar 24 Ekim 1968 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

---

[389] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1968/K-1968-13.htm (erişim, 15 Temmuz 2007). Karar bir tezkere ile Genel Kurula 10 Haziran 1968 tarihli 74. birleşimde duyurulmuştur.*

BAZI ŞARTLARI YERİNE GETİREN SİYASİ PARTİLERİN DEVLET YARDIMI ALMASI

Siyasi Partiler Yasası'nın (SPY) 74. maddesi devlet tarafından siyasi partilere yapılacak yardımı düzenlemektedir. Bu maddeye göre, siyasi partilerin devlet yardımından faydalanabilmeleri için bir önceki milletvekili seçimlerinde oyların en az % 5'ini almaları gerekmektedir.[390] Bitlis Milletvekili Zarife Koçak ve büyük çoğunluğu AP'lilerden oluşan 29 arkadaşı, maddenin "daha dengeli ve adil bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla" işte bu şartı değiştiren bir yasa *teklifi* 23 Ocak 1968 tarihinde sunmuşlardır.[391] Koçak ve arkadaşlarının teklifi, bir önceki seçime katılmayan ancak belli şartları yerine getiren partilerin de devlet yardımından faydalanabilmesini sağlamaktadır. Buna göre, bir önceki milletvekili seçimine katılmayan fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)[392] üye tam sayısının % 5'ine sahip olan siyasi partiler, il merkezlerinin üçte birinde ve merkez ilçeler dahil ilçe merkezlerinin üçte birinde teşkilatlanması şartıyla asgari yardım haddi olan her yıl için 500 bin Türk lirasına hak kazanacaklardır. Bu şartlara göre bir önceki seçime katılmayan bir siyasal partinin en az 32 TBMM üyesine sahip olması, en az 23 il ve 213 ilçe merkezinde teşkilatlanmış olması gerekmektedir.

Böyle bir teklifin verilmesinde, CHP'ye Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ile özdeşleşen "ortanın solu" eğiliminin hakim olması üzerine, CHP'den ayrılanların Güven Partisini kurmaları etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca AP'nin başlıca rakibi olan CHP'deki bölünmeyi kurumsallaştırmak ve böylece rakibini zayıflatmak istemesi doğaldır. Bu doğal istek de teklifin nispeten kısa bir sürede kabul edilmesinde rol oynamış olabilir. Nitekim, Geçici Komisyon Başkanı Kars Milletvekili Abbas Ali Çetin'in teklifin öncelikle görüşülmesini talep eden önergesinin aleyhinde söz alan Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga ve Kars Milletvekili Adil Kurtel teklifin AP ve GP yararına olduğuna işaret etmişlerdir. Çanga ve Kurtel 21 Aralık 1967 tarihinde dağıtılan Avukatlık Kanunu tasarısı gibi önemli bir tasarı görüşülmezken, Koçak'ın teklifinin öncelikle görüşülmesi talebini eleştirmişlerdir.[393]

---

[390] *74. maddeye göre oy oranlarına göre alınacak devlet yardımı şöyledir: % 5-10: 500 bin, % 11-20: 1 milyon; % 21-30: 2 milyon; % 31-40: 2.5 milyon; % 41-50: 3 milyon; % 50 üzeri: 3.5 milyon. Yardım miktarları yıl başınadır.*

[391] *S. Sayısı: 620, "Bitlis Milletvekili Zarife Koçak ve 29 arkadaşının Siyasi Partiler Kanununun 74. maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Adalet, Anayasa ve Plan Komisyonlarından 5'er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 39'un sonuna ekli, (12.2.1968), s. 1.*

[392] *Bu noktada 1961 Anayasasına göre TBMM'nin Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olmak üzere iki kamaradan oluştuğu hatırlanmalıdır.*

[393] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 38, (9.2.1968), ss. 363-364. Teklifin öncelikle görüşülmesi önergesi TİP milletvekillerinin yoklama istemeleri ve toplantı yeter sayısı olmadığının anlaşılması üzerine ertelenmiştir.*

MÜZAKERELER

Geçici Komisyon raporunu 2 Şubat 1968 tarihinde hazırlamış ve teklifi oy çokluğu ile aynen kabul etmiştir. Komisyon raporu 12 Şubat 1968 tarihli 39. birleşimde müzakere edilmeye başlanmıştır. Samsun Milletvekili Bahattin Uzunoğlu ve Mardin Milletvekili İbrahim Aysoy'un önergelerinin kabul edilmesi ile tasarının tümü üzerine konuşmalar 10 dakika, maddeler üzerindeki konuşmalar ise 5 dakika ile sınırlandırılmıştır. Konuşma süresini kısıtlayan bu önergeyi milletvekillerine söz vermeden oylattığı için İstanbul Milletvekili Orhan Birgit ve oturum başkanı Atıf Şohoğlu arasında küçük bir tartışma yaşanmıştır. GP mensubu olan Şohoğlu'nun, partisinin devlet yardımından yararlanmasını öngören teklifin müzakere edildiği oturumu yönetmesinin bir talihsizlik olduğu müzakereler sırasında Ordu Milletvekili Ferda Güley tarafından ifade edilmiştir.

Müzakerelerde ilk sözü CHP grubu adına Nevşehir Milletvekili Selahattin Hakkı Esatoğlu almıştır.[394] Teklife imza koyanlardan 8'inin GP, 20'sinin AP mensubu olduğunu belirten Esatoğlu, getirilen teklifin partilerin devlet yardımı almasının bazı ana ilkelerine aykırı olduğunu ifade etmiş ve eklemiştir: YTP ve TİP'in devlet yardımından yararlanmasını öngören teklif birbuçuk yıldır Komisyonda bekletilirken, Koçak'ın teklifi acele ile ilgili süreçlerden geçirilip Genel Kurul'a getirilmiştir. Komisyonun organlarını oluşturduğu toplantıda teklifin müzakeresine geçildiğini ve bunun İçtüzük hükümlerine aykırı olduğunu savunan Esatoğlu, halktan oy almayan partilerin gerçek parti sayılamayacağını ve seçime katılmamış partilere Hazine yardımı yapılmasının SPY'nin temel ilkelerine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Suni kuruluşlara Hazineden para verilmek isteniyor diyen Esatoğlu, küçük partileri koruma gerekçesiyle teklifi destekleyen AP'nin de samimi olmadığını ifade etmiştir. Esatoğlu'na göre, eğer AP gerçekten samimi ise Milli Bakiye sistemini kaldırmaktan vazgeçmesi gerekmektedir.

YTP Grubu adına Hakkâri Milletvekili Ali Karahan, Meclis'te bulunan bütün partilere Hazine yardımı yapılması gerektiğini ve birbuçuk yıl önce bu doğrultuda bir teklif verdiklerini hatırlatmıştır.[395] TİP'in yardım almasını engellemek amacıyla grubu bulunan partilerin devlet yardımından yararlanmasına karşı çıkıldığını, fakat beslendiği bozuk düzen değiştirilmedikçe TİP'in gelişmesinin engellenemeyeceğini ifade eden Karahan'a göre Anayasal düzenden yana olan -YTP gibi- diğer partileri devlet yardımından mahrum bırakmak Anayasaya yapılacak en büyük kötülüktür.

TİP Grubu adına söz alan Kars Milletvekili Adil Kurtel'e göre, teklifin amacı "Anayasa dışı tutum ve davranışlarında iktidara çanak tutan ve bugüne kadar iktidarın dümen suyunda giden GP'ye her yıl bütçeden 500.000 lira

---

[394] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 39, (12.2.1968), ss. 394-396.*

[395] *A.k., ss. 396-397.*

vermektir."[396] Teklifte belirtilen kriterlerin GP'nin niteliklerine göre belirlendiğini, GP'ye imtiyaz tanınmak istendiğini ve bunun Anayasa'nın 12. maddesine aykırı olduğunu iddia eden Kurtel, Alman Anayasa Mahkemesinin bir kararına atıfta bulunarak partilerin devletten yardım almamaları gerektiğini savunmuştur. Kurtel'e göre devlet bütçesinden siyasi partilere yardım yapılması, GP gibi suni kuruluşların kurulmasına neden olmaktadır.

GP Grubu adına Ankara Milletvekili Emin Paksüt doğal olarak teklif lehine bir konuşma yapmıştır.[397] Paksüt, siyasal partilere devlet yardımının tamamen kaldırılması halinde, kimseden teklif lehine oy vermesini istemeyeceklerini belirttikten sonra, CHP'nin GP'yi suni kuruluş olarak nitelendirmesini TİP ile ağız birliği ve gerçeklere gözü kapalılık olarak değerlendirmiştir. "Anayasa düzeni içinde, bu Anayasayı yıkmak isteyenlerin karşısında azimli bir çaba sarfeden bir siyasi partiye" Türk milletinin para vermesinin normal olduğunu belirterek teklifi savunan Paksüt, üye sayılarının 48 olduğunu ve teşkilatlandıkları il sayısının üçte ikiyi, ilçe sayısının yarıyı aştığını belirterek teklifteki kriterlerin GP'ye göre saptanmadığını göstermeye çalışmıştır. Paksüt, zamanında yine parlamento içinde doğan Millet Partisinin ayrı bir yasa ile Hazine'den yardım almasına itiraz edilmediğini de hatırlatmıştır. Teklifin Anayasaya aykırı olduğunu söyleyenler, Anayasanın karşısında olanlardır diyerek TİP'e yüklenen Paksüt, ne CHP, ne de TİP'in teklif hakkında söz söylemeye hakkı olmadığını iddia etmiştir.

Giresun Milletvekili Kudret Bostuer CHP grubu adına ikinci sözü alan üye olmuştur.[398] Bostuer, bir yandan milli bakiyeyi kaldırmak isteyerek çok partili hayattan hoşlanmadığını gösteren AP'nin, diğer taraftan GP'nin Hazineden yardım almasını desteklemesini çelişkili ve tutarsız bulduğunu ifade etmiştir. Bostuer'e göre, rejimin temeli siyasi partilerin kitlesi, yani aldıkları oylardır, oysa teklif parti grubundan hareket ederek oligarşik eğilimleri güçlendirmektedir. Belli bir asgari oy oranına sahip partilere yardım yapılmasının adalete uygun olduğunu savunan Bostuer, teklifin başlığı GP'ye Atıfet Kanunu olarak değişirse ahlakiliğin sağlanabileceğini iddia etmiştir.

CHP Grubu adına üçüncü sözü Ordu Milletvekili Ferda Güley almıştır.[399] Güley, devlet yardımının seçime katılma ve oy alma kriterine bağlı olduğunu hatırlattıktan sonra, fikir anlaşmazlığı nedeniyle CHP'den ayrılan arkadaşları hakkında esas kararı milletin seçimlerde vereceğini belirtmiş ve bu karar gerçekleşmeden yapılacak yardımın doğru olmadığını savunmuştur. Daha önce, Millet Partisine yapılan yardımın bir defaya mahsus olduğunu da hatırlatan Güley, GP'nin iktidara değil, muhalefete muhalefet ettiği için AP tarafından desteklendiğini öne sürmüştür. Daha sonra, Paksüt'ün AP ve Demirel aleyhinde

---

[396] *A.k., ss. 397-399, 397.*
[397] *A.k., 399-400.*
[398] *A.k., 400-402.*
[399] *A.k., 403-404.*

ve CHP lehinde bazı konuşmalarını hatırlatan Güley, Anayasayı koruma işinin -Paksüt gibi- şahısların veya partilerin değil, milletin işi olduğunu vurgulamıştır.

Geçici Komisyon Başkanı Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler, teklifin komisyonda İçtüzük hükümlerine aykırı bir biçimde müzakere edildiği iddialarının doğru olmadığını, İçtüzük 31. madde gereği aciliyet durumlarında Komisyonun aynı gün esastan müzakere yapabileceğini ifade etmiştir.[400] Güler'e göre, % 5 oy alan bir parti Mecliste 32 sandalye ile temsil edilecektir ve teklif bu oy oranının karşılığı olan sandalye sayısına sahip olan partilerin Hazine yardımından yaralanmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, teklifin adalete ve hakkaniyete uygun olduğunu ve soğukkanlı yaklaşıldığında bunun anlaşılacağını savunan Güler, sadece GP düşünülerek bir düzenleme yapılmadığını söylemiştir.

YTP Grubu adına ikinci sözü Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre almıştır.[401] Emre, grubu olan her partinin devlet yardımı alabilmesinin daha adil bir düzenleme olacağı görüşünü tekrarlamış ve bu yönde 14 Şubat 1966 tarihli bir teklifleri olduğunu hatırlatmıştır. Kendi teklifleri hala komisyonda bekletilirken, Koçak ve arkadaşlarının tekliflerinin acele ile komisyondan geçirilmesini eleştiren Emre, % 5'ten az oy alan küçük partilere devlet yardımı yapılmamasının gelecekte ülkeye büyük hizmetler verecek idealist partilerin gelişmesini engelleyen bir uygulama olarak tanımlamıştır.

Emre'nin konuşmasından sonra verilen iki yeterlilik önergesi aleyhinde söz alan İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç siyasi partilerin devletten yardım almasını eleştirmiş ve müzakerelerin devamını talep etmiştir. Bu sırada 5 milletvekilinin ayağa kalkarak yoklama istemesi üzerine, Salonda yeter sayıda üye olmadığı anlaşılmış ve yeterlilik önergesi takip eden 14 Şubat 1968 tarihli 40. birleşimde oylanarak kabul edilmiştir. Teklifin tümü üzerinde müzakerelerin yeterliliğinin kabul edilmesinin ardından, Süleyman Arif Emre ve Ahmet Tahtakılıç'ın teklifin komisyona iadesini isteyen önergeleri de reddedilmiştir. Bundan sonra, 15 milletvekilinin önergesi ile teklifin maddelerinin müzakerelerine geçilmesi konusu, Ankara Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun muhalefetine rağmen, açık oyla karara bağlanmıştır.

Teklif üç maddeden oluşmaktadır ve bunlardan ikisi yürürlük maddesidir. Dolayısıyla, "aşağılık adam," "ahlaksız herif, satılmış köpek," "pis komünist," "muzur herif," "satılmış adam," ve "Rus uşağı," gibi sözlerin de kullanıldığı tartışmalar daha çok birinci madde üzerinde yoğunlaşmıştır.[402] Birinci maddenin müzakerelerinde ilk sözü CHP Grubu adına Esatoğlu (Nevşehir) almıştır. GP'nin CHP'den kopmasını bir "ihanet" olarak nitelendiren Esatoğlu, teklifte getirilen kriterlere göre toplam 32'si parlamenter olmak üzere 1258 kişi ile yardım almaya hak kazanılabileceğini ve teklifin toplumsal tabanı

---

[400] *A.k., 404-406.*

[401] *A.k., 406-407.*

[402] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 40, (14.2.1968), ss. 432-466.*

olan ciddi partilerin oluşmasını engeller nitelikte olduğunu savunmuştur. GP Grubu adına Paksüt (Ankara) söz almış ve CHP'yi aşırı sol bir parti ile (TİP) ortaklık kurmakla 'suçlamıştır'. Paksüt'e göre mevcut kanun var diyerek teklifi eleştirmek doğru değildir, çünkü kanunlar değiştirilebilir. TİP Grubu adına Kurtel (Kars) teklifin GP'ye imtiyaz getirdiğini ve GP'nin gerçek anlamda bir muhalefet partisi olmadığını tekrar ederek, teklifin aleyhinde konuşmuştur. Ayrıca, Kurtel'e göre bir sermaye partisi olan, göbeğinden sermaye çevrelerine bağlı olan GP'nin ne devlet yardımına ihtiyacı vardır, ne de devlet yardımı beklendiği gibi onu bu sermaye çevrelerinin esiri olmaktan kurtarır. GP adına ikinci sözü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca almış ve teklifin GP'ye imtiyaz tanıdığı iddialarını reddetmiştir. Teklifin bir statü kurduğunu ve bu statü içine giren herkesin eşit olacağını belirten Kırca, TİP gibi aşırı bir sol partinin kendileri hakkındaki görüşlerinin doğal olduğunu ifade etmiştir. Buradan, CHP'ye yüklenen Kırca, CHP Genel Başkanının sözlerinin parti üyeleri için Allah'ın kelamı niteliğinde olduğunu, ayrıca Paşa'nın (İsmet İnönü) damadının sözlerinin de kanun niteliğinde olduğunu iddia ederek, CHP'nin teklif hakkında söz söyleyecek son parti olduğunu ileri sürmüştür. YTP Grubu adına Süleyman Arif Emre (Adıyaman) Meclis'te grubu bulunan bütün partilere yardım yapılması gerektiği görüşünü tekrar etmiştir. GP grubuna verilen üçüncü söz hakkını Genel Başkan Turhan Feyzioğlu kullanmıştır. Kendilerine yapılacak yardımın adalet ve demokrasiye uygun olduğunu belirttikten sonra, "gayrımilli bir siyasi parti" diyerek TİP'e yüklenmiştir. TİP'in kendilerine yapacağı tarizlerin ancak şeref vereceğini, TİP tarafından eleştirilmeleri nedeniyle milletin kendilerini bağrına basacağını savunan Feyzioğlu, şu sözlerle CHP ve TİP'i özdeşleştirmiş ve GP'nin farkını ortaya koymuştur: "komünist Almanya meddahlığı yapan, utanç duvarını savunan kalemlere maaş vermek için 2 milyon lira [CHP'nin aldığı yıllık yardım miktarı] alacaksın, Atatürk ilkelerini savunmak için kurulmuş partiye para vermeyeceksin."[403] TİP Grubu adına ikinci sözü Konya Milletvekili Yunus Koçak almış ve GP'yi kraldan fazla kralcı olmakla suçlamıştır. Koçak'a göre "bu fakir milletin parasını[n]... böyle iktidarın fedailiğini yapan ... partiye ... verilmesi her bakımdan tehlikelidir ve demokrasinin gelişmesini engelleyici, önleyici bir çığır açmaktadır."[404]

Koçak'ın konuşmasından sonra verilen 5 yeterlilik önergesi aleyhine Elazığ Milletvekili Kemal Satır konuşmuştur. Satır, yasalaşmak üzere olan teklifin demokrasimizin gelişmesine engel olacağını belirttikten sonra, CHP'nin aşırı solu himaye ettiği iddialarına cevap verebilmek için yeterlilik önergesinin reddedilmesini istemiştir. Ancak, yeterlilik önergesi kabul edilmiştir.

Teklifin birinci maddesi hakkında verilen 15 değişiklik önergesi vardır. İlginç sayılabilecek olanları GP'ye verilecek para yardımının, CHP'ye verilen

---

[403] *A.k., s. 443.*
[404] *A.k., s. 444.*

para yardımından düşülmesini ve GP'ye verilecek yardımın avans niteliğinde olmasını, yapılacak ilk seçimlerde % 5'in altında oy alması halinde yardım miktarının geri tahsil edilmesini isteyen önergelerdir. Netice itibarıyla Komisyon Başkanının bir düzeltme önergesi hariç, bu önergelerin tümü reddedilmiştir.

Üçüncü maddenin de oylanmasından sonra, tasarının tümü üzerine GP Grup Başkanı Turhan Feyzioğlu'na söz verilmiştir. Feyzioğlu müzakerelerde Meclis'in çoğunluğu ile TİP karşı karşıya gelmiştir diyerek TİP'in gayrımilli bir parti olduğunu, ve milliyetçi kitlelerden oy alan CHP'nin TİP ile işbirliği yapamayacağını ileri sürerek hem TİP'e hem de ayrıldıkları CHP'ye yüklenmiştir. Feyzioğlu'na göre teklife sadece TİP ve onula işbirliği yapanların karşı çıkması, teklifin ülke yararına olduğunun en iyi göstergesidir. "[B]izim her meseleye bakışımızda millet sevgisi ve milliyetçilik vardır" diyerek sözlerini sürdüren Feyzioğlu, TİP gibi gayrımilli partilerin iç politikada farklı taktikler izleyebileceğini, bu nedenle gayrımilliliği göreceğimiz alanın dış politika olduğunu ve TİP'in Kıbrıs meselesinde "sahibinin sesi gibi konuştuğunu" ileri sürmüştür.[405]

Tasarının tümü hakkında ikinci konuşmacı CHP Grubu adına Samsun Milletvekili Yaşar Akal'dır. Akal, turşu kurar gibi parti kurulamayacağını ve oy almamış bir partiye para yardımı yapılamayacağını ifade ettikten sonra, CHP'den ayrılıp GP'ye katılan ve oturuma başkanlık eden Atıf Şohoğlu'nun kendisine şu sözleri söylediğini öne sürmüştür: "Bu partiyi [CHP] ele geçirmiş, idare eden ve bu partiyi her zaman muayyen yerde söylediğinin tersi şekline getiren Feyzioğlu, Paksüt ve Kırca'dan kurtarmadıkça, parti kurulmaz."[406] Akal, bu sözleri söyleyen ve bu sözlere muhatap olanların yan yana bulunması nedeniyle GP'nin davadan, inançtan yoksun olduğunu ve uzun yaşayamayacağını savunmuştur. Akal'ın GP'nin tutmayacağını düşünmesinin bir başka nedeni ise bu milletin ekmek yediği çanağa tükürenleri tutmayacak olmasıdır.

Sonuçta yapılan açık oylamada Koçak ve 29 arkadaşının teklifi 216 oyla kabul edilmiştir.

1017 sayısıyla yasalaşan teklif 29 Şubat 1969 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI

TİP Grubu Anayasa'nın 12., 55. ve 56. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürerek, Siyasi Partiler Kanununun 74. maddesinde yapılan değişikliğin iptalini istemiştir. Anayasa Mahkemesi de yapılan değişikliği iptal etmiştir.[407] Oy çokluğu ile alınan kararın önemli sayılabilecek iki bölümü şöyledir:[408]

---

[405] *A.k., s. 463.*

[406] *A.k., s. 464.*

[407] *İlgili tezkere için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 34, Birleşim: 58, (21.2.1969), s. 388.*

[408] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1969/K1969-14.HTM (erişim: 5 Ağustos 2007).*

Devlet yardımı bakımından siyasî partiler arasında ayırım yapılmasına gidildi mi, değişmez nesnel ölçüler bulma güçlüğü veya bu türlü ölçülerden kaçınma eğilimi; zamana ve ihtiyaca göre yeni ölçüler bulup getirme çabası kendini gösterebilir. Milletvekili genel seçimlerine girmemiş siyasî partilerin Devlet yardımından yararlanabilmesi için 648 sayılı Kanunun geçici 4. maddesinin ikinci fıkrasında Millet Meclisinde grupları bulunması koşulu benimsendiği halde 1017 sayılı Kanunda bu ilke bir yana bırakılmış ve yardımdan yararlanabilecek siyasi partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az yüzde beşine sahip olması ve il ve ilçe merkezlerinin en az üçte birinde parti yönetim kurulunu kurmuş bulunması zorunluluğu hükme bağlanarak ortaya yeni bir ilke çıkarılmıştır. Hele nesnel ve değişmez olmayan böyle ölçüler Türkiye Büyük Millet Meclisinde oyçokluğunu elde tutan topluluğun dilediği, biçimde belirli bir siyasî partiyi kayırma veya güç duruma düşürme yahut bu iki ereği birden gerçekleştirme olanağının sağlanmasına yol açar ve Devlet yardımını keyfiliğe doğru yöneltir. Böyle bir durumun ise siyasî partiler arasında genel olarak ayırım gözetmeyen Anayasa'ya aykırılığı ortadadır.

...

Dâva konusu 1017 sayılı Kanunun 1. maddesinde öngörülen ve beşyüz bin liradan başlayarak üç milyon beşyüz bin liraya kadar yükselebilen yardım parasının ne gibi esaslara göre bu miktarlar üzerinden saptandığı ne metinde ne de gerekçede belli edilmediğinden söz konusu aşamalandırmadan doğan ayırımın haklı nedenlere dayandığı belli olmadığı gibi, bu paraların harcanma biçimi ve yerleri de belirli koşullara bağlanmış değildir. Şu durumuyla partilerin herhangi bir ihtiyacına serbestçe tahsis edilebilecek olan Devlet yardımı ileride kanun değiştirmeleriyle bugünkünün beş on katına da çıkarılabilir. Yukarıda da açıklandığı üzere siyasî partilere Devletçe yardım edilmesinin Anayasa'ya aykırı olmaması bu paraların kamu giderleri arasında yer alabilmesine bağlıdır. Bu da ancak yardım paralarının siyasî partilerin kamu yararına olan faaliyetlerine harcanması ile sağlanabilir. Siyasî partilerin çeşitli işleri ve giderleri vardır. Bunların hepsinde kamu yararı bulmak mümkün değildir. 1. madde ise, herhangi bir sınırlamaya yer vermediği için, Devlet yardımının siyasî partilerin kamu yararına olmayan iş ve hizmetlerine harcanması olanağı ve olasılığını taşımaktadır. Dâva konusu hükmün bu yönüyle de, Anayasa'ya uygunluğu düşünülemez.

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ PERSONEL YASASI

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personel yasası tasarısı bir önceki parlamento döneminden devreden, dolayısıyla hazırlıkları ve müzakereleri daha önce tamamlanmış bir tasarıdır. Tasarının tümü üzerine müzakerelerde AP Grubu adına söz alan Erzurum Milletvekili Cevat Önder'in belirttiğine göre, tasarı ilk defa 1962 yılında Subay terfih yasası tasarısı olarak hazırlanmış, ancak hazırlanmakta olan Devlet Personel Yasası'nın getireceği esaslara uyumlu olması için tasarı 1963 yılında Komisyon'dan geri alınmıştır.[409] Bundan sonra, 15 Şubat 1965 tarihinde Meclis'e sevk edilen tasarının, Milli Savunma, Maliye ve Plan komisyonlarından seçilecek beşer üyeden kurulu geçici komisyonda görüşülmesi 22 Mart 1966 tarihli 70. birleşimde kabul edilmiştir. 99 uncu Birleşimde, Anayasanın 92 nci maddesinin 10 uncu fıkrası hakkında Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan ve Genel Kurulun 13.6.1966 tarihli birleşiminde tasvibe iktiran eden raporu muvacehesinde 99 uncu Birleşimin gündeminin, tüzük gereğince bir defa görüşülecek işler kısmında yer alan Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu tasarısı ile Sayıştay Kanunu teklifinin Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süreleri geçmiş olduğundan gerek tasarı ve gerekse teklif metinlerinin 20.6.1966 tarihiyle Millet Meclisince kabul edilmiş şekliyle kanunlaşmış olduğu Genel Kurula bildirilmiştir. Dolayısıyla, TSK personel yasası Senato tarafından süresi içinde görüşülmediği gerekçesiyle Millet Meclisi tarafından 762 sıra numarasıyla yasalaşmış sayılmış ve 24 Haziran 1966 tarihli bir yazı ile onaylaması için Cumhurbaşkanlığına gönderilmiştir.[410] Ancak, 25 Haziran 1966 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun tarafından kendisine yazılan mektubu gerekçe göstererek 762 numaralı yasayı geri göndermiştir. Atasagun, 21 Haziran 1966 tarihli mektubunda süresi içinde görüşülmediğini öne sürerek tasarının yasalaşmış sayılmasının Senatonun, (Komisyonlara üye seçiminin uzaması nedeniyle gecikerek de olsa) "tecelli etmiş iradesini bertaraf etmeye matuf" ve Anayasa'ya aykırı bir davranış saymıştır.[411] Cumhurbaşkanının yasayı tekrar görüşülmek üzere Meclise iade ettiğine dair tezkere 27 Haziran 1966 tarihli 102. Birleşimde okunmuştur. Usulle ilgili görüşmelerden sonra, bu kanunların tasarı olarak ilk havale edildikleri Geçici Komisyonlarda görüşülmesi ve bu maksatla bu komisyonların yeniden kurulmaları hususu aynı birleşimde kabul edilmiştir. Böylece, Cumhurbaşkanının geri gönderdiği TSK personel yasasının Maliye, Milli Savunma ve Plan Komisyonlarından seçilecek 5'er üyeden oluşan Geçici Komisyonda görüşülmesine karar verilmiştir.

---

[409] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 90, (21.4.1967), ss. 348-349.*

[410] *S. Sayısı: 156, "Türk Silahlı Kuvvetleri Personel kanunu tasarısı ve Milli Savunma, Maliye ve Plan Komisyonlarından 5'er üye seçilerek kurulan Geçici Komisyon Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 89'un (20.4.1967) sonuna ekli.*

[411] *Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cilt 1, Çalışma Usülleri, Senato ile İlişkiler.*

Komisyonun raporunu 19 Kasım 1967 tarihinde hazırlamış olmasına rağmen rapor ancak 2 Mayıs 1967 tarihli 89. birleşimde Genel Kurul'da görüşülmeye başlanmıştır. Komisyon Millet Meclisinin kabul ettiği TSK personel yasa tasarısını aynen kabul etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Komisyon, Cumhurbaşkanının yasayı geri göndermesinden önce Senato'nun yaptığı değişiklikleri dikkate almamıştır.

20 Nisan 1967 tarihli 89. birleşimde 212+16 geçici maddeden oluşan tasarının tümü üzerinde müzakereler başlamadan önce, Geçici Komisyon Başkanı Rize Milletvekili İsmail Sarıgöz tasarının daha önce komisyonlarda ve Meclislerde etraflıca müzakere edildiğini gerekçe göstererek, "değiştirge önergelerinin tasarının tümü üzerindeki müzakerelerin bitimine kadar verilmesini" istemiştir.[412] Ancak bu önerge, İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaş ve Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul'un lehinde, Kırşehir Milletvekili Süleyman Onan'ın aleyhinde konuşmaları sonucu reddedilmiştir. Ordu Milletvekili Ferda Güley ise tasarının tümü üzerinde görüşmelerin aynı gün içinde tamamlanacağını düşünerek önergenin aleyhinde bir konuşma yapmış, ancak önergelerin ertesi güne kadar verilebilmesi halinde getirilen kısıtlamanın sorun olmayacağını belirtmiştir.

Tasarının tümü üzerine müzakerelerde ilk sözü MP Grubu adına Balıkesir Milletvekili Mesut Ozansü almıştır.[413] Ozansü, TSK ile ilgili dağınık mevzuatı bir kodda toplaması ve modern idare sisteminin gereklerini kısmen de olsa karşılaması açılarından olumlu bulduğunu belirttiği tasarının dört konuda yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, tasarı, önemli bir teşvik unsuru olan kıdemi kaldırmaktadır. Ozansü'ya göre, kıdem yerine getirilen ödenek ve ikramiyeler maddi bakımdan teşvik unsurları olabilirler, ancak bu bazıları için teşvik unsuru olmayabileceği gibi, uzmanlaşmayı da geciktirecektir. Dolayısıyla, örneğin, Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünü başarı ile bitiren asker kişilere Enstitü'de geçirdikleri zamandan dolayı kıdem verilmemesi (md. 208) bir hatadır. İkincisi, tasarıda öngörülen değerlendirme kriterleri sübjektiftir. Üçüncüsü, kurmay subay ve askeri hâkim ve hekimleri değerlendirmede farklı ölçütler getirmeyerek, tasarı sınıf özelliklerini dikkate almamıştır.[414] Son olarak,

---

[412] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 89, (20.4.1967), s. 318.*

[413] *A.k., ss. 320-321.*

[414] *Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman'ın 24 Mayıs 1967 tarihli 106. birleşimde yaptığı gündem dışı konuşmadan anlaşılmaktadır ki askeri hâkim ve hekimler ve astsubaylar Personel Kanununun ödenekler kısmından rahatsızlıklarını 22-23 Mayıs tarihli gazetelere yansıyan birer bildiri ile kamu oyu ile paylaşmışlardır. İç Hizmet yasasına göre iki kişinin ortak imza koymasının yasak olduğunu hatırlatan Ataman, bildirileri, Ordu'daki disiplin açısından yıkıcı ve tehlikeli bir durumun başlangıcı olarak gördüğünü belirtmiştir. Ataman'a cevap veren Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, TSK'da disiplinin sağlanması için her türlü tedbirin alındığını Genel Kurul'a arz etmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 106 (24.5.1967), ss. 326-327.*

tasarı kıymetleri yok eden bir mahiyet taşımaktadır. Zira, Ozansü'ya göre, tasarıda belli bir süre içinde terfi edemeyen bir generalin, kadrosuzluk nedeniyle dahi olsa, emekliye sevk edilmesi öngörülürken, üst rütbeye yükselemeyen sınıf arkadaşları albaylar uzun müddet orduda kalabileceklerdir. Tasarı üzerinde değişiklik önergeleri vereceklerini belirten Ozansü, çıkacak yasanın TSK'ya uğurlu olmasını dilemiş ve emeği geçenlere teşekkür etmiştir.

TİP Grubu adına Adana Milletvekili Ali Karcı tasarıda eksik gördükleri noktalara değinmiştir.[415] Askeri liselerin tasarı kapsamı dışında bırakılması sonucu Harbiyeye sadece "mali durumu liseyi okutacak kadar mükemmel olanların çocukları alınabilecektir" diyen Karcı, bunun Türk ordusunun "halk ordusu" olma niteliğini zedeleyeceğini öne sürmüştür. Zira, askeri liseler fakir halk çocuklarının okuması, subay olması için bir kapıdır ve Türk ordusu subayları dar gelirli ailelerden geldiği için halk ordusudur. Tasarıda, halktan uzaklaşma ve seçkinler yönetimine doğru bir eğilim olduğunu öne süren Karcı, amacın aşağıdan gelenlere bütün yolları tıkamak, "yönetimde söz ve karar sahibi olacakları, hep hakim sınıflar arasından çıkarmak" olduğunu iddia etmiştir.[416] Karcı'nın eleştirdiği ikinci nokta uzman jandarma çavuşların TSK bünyesi dışında bırakılmasıdır. "Ticarette bulunamaz," "hediye kabul edemez" gibi çıkarla ilgili bazı maddelerin konmamış olmasının tasarının üçüncü eksiği olduğunu belirten Karcı, bu düzenlemelerin İçhizmet veya Askeri Ceza kanununa bırakılmasına karşı olduklarını ifade etmiştir. Karcı ayrıca, Bazı temel hükümlerinin düzenlenmesinin yönetmeliğe bırakılması yoluna gidilmiş olmasının "birçok şeyleri Büyük Meclisin kararından kurtarıp, Hükümetin yahut Genelkurmay'ın tasarrufuna terk etmek" anlamına geldiğini ve bu duruma "hayır" dediklerini belirtmiştir. Karcı'nın öne sürdüğü beşinci eleştiri, tasarının ölü doğduğudur. Zira, tasarı, maaş hesabında gösterge rakamlarının devlet memurları için tespit edilen katsayılar ile çarpılmasını öngörmektedir. Ancak, bu katsayıların ne olduğu henüz belirlenmemiştir.

Bundan sonra Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu (Adana) "bugün açıklamamda zaruret var" diyerek söz almış; askeri liseleri kaldırmadıklarını ve Türk ordusunun Karcı'nın iddia ettiği gibi bir "halk ordusu" olmadığını, "Türk Milletinin, Türk Devletinin, Türk Hükümetinin ordusu" olduğunu ifade etmiştir.[417]

CHP adına Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç, TSK'nın mütalaasıyla birlikte hazırlanan tasarının yararlı ve özellikle getirdiği yenilikler nedeniyle ferahlatıcı olduğunu ifade etmiştir. Tasarının, kıta hizmetlerine ayrı bir önem vermesinin, madalya ve takdir müessesesini içermesi gibi olumlu özelliklerine

---

[415] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 89, (20.4.1967), ss. 321-324.*
[416] *A.k., s. 322.*
[417] *A.k., s. 324.*

değinen Koç, bazı maddelerde değişiklik önergeleri olacağını belirtmiş ve kanunu hazırlayanlara teşekkürlerini iletmiştir.[418]

AP Grubu adına Erzurum Milletvekili Cevat Önder, "Atatürk'ün ifadesiyle beyan etmek isteriz ki, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanperverliğinin çelikleşmiş, bir ifadesi, Türk topraklarının ve Türkiye idealinin tahakkuk ettirilmesi için sarf edilmekte olan sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatı olan ordumuz için bu tasarı hayırlı neticeler doğuracaktır" diyerek, tasarıyı mükemmel bulduklarını belirtmiştir.[419] Tasarının dağınık mevzuatı toparlayan bir kod niteliğinde olması, kıta hizmetleri ve kıdem konusunda yeni ve faydalı esaslar getirmesi, üst rütbelerdeki yığılmayı önleyecek olması ve madalyalar hakkındaki hükümler Önder'in olumlu bulduğu noktalar arasındadır.

Halk ordusu tabirinin maksadı belli olan bir tabir olduğunu iddia eden Önder, halk hakimiyeti kavramının millet hakimiyeti kavramından farklı olduğuna işaret ederek, 'halk rejimi', 'halk demokrasisi' içinde halk geçen terimlerin Marksist tek parti rejimlerini çağrıştırdığını öne sürmüştür. Milli hakimiyet kavramı ise çok partili rejimlere göndermede bulunmaktadır. Önder'e göre Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde de milli hakimiyet ilkesi bulunmaktadır. Profesör İlhan Arsel'den aktarmalar yaparak milli hakimiyetteki millet kavramının metafizik anlamda kullanıldığını, dolayısıyla "milletin ve onun hükmi şahsiyeti olan Devletin haiz olduğu yetkilerin tümü olarak anlamak" gerektiğini ifade eden Önder, milli hakimiyet ilkesi gereği Türk ordusunun milli bir ordu olduğunu savunmuştur. Türk ordusuna halk ordusu demek, Önder'e göre, "bir bühtan ve bir iftira"dır.[420] Fakir halk çocuklarına TSK'nın kapılarının kapandığı iddiası ise mesnetsizdir. Karcı'nın tasarının ölü doğduğu iddiasında gerçeklik payı olduğunu kabul eden Önder, üyelerin ve komisyonun getireceği tekliflerle bunun önüne geçilebileceğini söylemiştir.

YTP Grubu adına Kars Milletvekili Cengiz Ekinci söz almıştır.[421] Ekinci, üst rütbelerdeki tıkanıklığı ve personel bünyesindeki dağınıklığı gidermesi, maaş hadlerini tatminkâr bir seviyeye getirmesi, kıta tazminatı ile kıta hizmetini teşvik etmesi, erken terfi imkanları sağlaması gibi bazı olumlu özelliklerine rağmen tasarının bir çok eksiği olduğunu söylemiştir. Bunlardan bir tanesi, muharip sınıf-yardımcı sınıf ayrımı yapılmasıdır. Ekinci, Kore savaşında yardımcı sınıfların daha fazla zayiat verdiğini belirterek levazım, ulaştırma gibi işlevleri yardımcı saymanın günün şartlarında pek anlamlı olmadığını, bunun eskiden kalma bir alışkanlık olduğunu öne sürmüştür. Tasarının mali hükümlerinin bazı kazanılmış haklara dokunduğunu ifade eden Ekinci,

---

[418] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 90, (21.4.1967), ss. 345-347.*
[419] *A.k., s. 348.*
[420] *A.k., s. 349.*
[421] *A.k., ss. 351-352.*

müzakereler sırasında bu eksikliklerin giderilebileceğini söylemiş ve tasarının yanında olduklarını belirmiştir.

Şahsı adına Edirne Milletvekili ve tasarıyı hazırlayan geçici komisyonun üyesi Nazmi Özoğul, "halkın ordusu" deyimi üzerinden daha çok TİP'e yüklendiği bir konuşma yapmıştır. Harbiye'nin girişinde bulunan Atatürk heykelinin kaidesinde "Türk Ordusunun kuvvet ve kudreti komuta heyeti ile ölçülür" sözünün yer aldığını bilen propagandacıların, komutanlarla milletin arasını açmaya çalıştıklarını iddia eden Özoğul, subayların maaşlarını kesecekleri gibi iddialar olduğunu belirterek Ordu'ya yaklaşımlarını şöyle açıklamıştır: "bizim görüşümüz, prensibimiz, Türk Ordusu Türk Milletinin özü, Türk milleti, Türk Ordusunun özüdür" şeklinde konuşmuştur. "As[t]ların haklarına riayet, üstlerin salâhiyetlerine hürmetle mümkündür" ilkesine uyarak, silahlı kuvvetlerin manevi başkumandanı olan Meclis'in bütün kademelerde bulunan subayların maaşlarını sorumluluklarına ve yıpranma durumuna göre ayarlaması gerektiğini ifade eden Özoğul, hakları tam olarak verildiğinde Türk subayının 'öl dediğin yerde öleceğini, kal dediğin yerde kalacağını' söylemiştir.[422]

Karcı'nın sözlerine karşı Harbiye'ye giren öğrenciler arasında zengin-fakir ayrımı yapılmadığını, Harbiye'nin kapısında Kore'de komünistlere karşı kahramanca savaşan ve şehid olan subayların isimlerinin yazdığını, komünistlerin o kapıdan içeri giremeyeceğini ve Atatürk'ün "Türk aleminin en büyük düşmanı komünistliktir, her görüldüğü yerde ezilmelidir" sözünün Türk subaylarının kalbinde yazılı olduğunu öne sürmüştür.[423] Özoğul, kendisi Harbiye'de takım komutanı iken Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural'ın tabur komutanı olduğunu belirterek, Tural'ın eskiden beri komünizme karşı olduğunu memnuniyetle ifade etmiştir. Vatanperver subayların daha rahat ve iyi vaziyette ve "ter dökerek" çalışabilmelerini sağlamak için milletvekillerinden tasarının özellikle mali kısımlarında önemle durmalarını isteyen Özoğul, geçmiş yıllarda subaylara ev kiralanmadığını, gazozcu dendiğini hatırlatmıştır.

TİP Grubu adına ikinci defa söz alan Konya Milletvekili Yunus Koçak "halk ordusu" tartışmalarına açıklık getirmeye çalışmıştır. Türk ordusunun *kaynakları* itibarıyla halk ordusu olduğunu vurgulayan Koçak, bu deyimden yola çıkarak demagoji yapıldığını, kendilerinin gereksiz yere itham edildiğini ifade etmiştir. Harb okullarına liseyi bitiren herkesin girebilecek olmasındaki sorunun ancak Türkiye gerçekleri göz önüne alındığında anlaşılabileceğini söyleyen Koçak, köylülerin çocuklarını liseye dahi gönderemediğini vurgulamıştır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden "Bugün bir halk hükümetimiz vardır. Bu halkın mukadderatı artık bu halkın elindedir." sözünü aktararak halk kelimesine karşı duyulan alerjinin son bulmasını dileyen Koçak, halk ordusu derken milli

---

[422] *A.k., s. 353.*
[423] *A.k., s. 354.*

ordu demek istediklerini ve aralarında bir fark olmadığını vurgulamıştır. Bu sırada Özoğul'un niyet okumaya dayanan "sizin maksadınız başka" müdahalesi ile karşılaşan Koçak, "Marksist demokrasi falan" gibi şeylerin akıllarından geçmediğini vurgulamıştır. Koçak, Özoğul'un yerinden "ben senin ciğerini biliyorum" gibi müdahaleleri arasında, yasanın Ordu mensuplarına, millete ve memlekete hayırlı olmasını dileyerek sözlerini sonlandırmıştır.

Şahsı adına Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, kendisinin Kuleli Askeri Lisesi mezunu olduğunu vurgulayarak, askeri lise öğrencilerinin asker olmaması nedeniyle askeri liselerin tasarı kapsamı dışında bırakılmasının normal olduğunu belirtmiştir.[424] Genelkurmay Başkanının normal görev süresini 3 yıl ve yaş haddini 68 olarak belirleyen 67. maddenin redakte edilmesi gerektiği ve görev süresi sınırı yerine yaş sınırı getirilmesinin yerinde olacağı Kılıç'ın tasarı ile ilgili eleştirileri arasındadır. Tasarının mali hükümlerinin, tasarının yürürlüğe girmesini takip eden mali yılda yürürlüğe girecek olması nedeniyle, bu arada emekli olacakların hukuki durumunun muğlak olduğuna işaret eden Kılıç, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı teşkilat kanunlarının da bir an önce çıkarılmasını istemiştir. Kılıç, tasarının getirdiği sicil sisteminin gizli olmasını da eleştirmiş ve farklı çalışma şartlarını dikkate alacak şekilde sicil notu verilmesini mümkün kılmak amacıyla tasarıda değişikliğe gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Tasarıyla "yardımcı sınıf" gibi ayrı bir kategori getirilmesini de eleştiren Kılıç, terfilerde kıdem esası yerine kabiliyet esasının getirilmesini olumlu bulmuştur. Kılıç'ın konuşmasında değindiği son nokta askerlerin lojman sorunu ve askeri lojman yapımı için bütçeden daha fazla kaynak ayrılması gerektiğidir.

Tasarının tümü hakkındaki eleştirileri Geçici Komisyon Başkanı Rize Milletvekili İsmail Sarıgöz 90. ve 91. birleşimlerde cevaplandırmıştır. Ozansü'nün kıdem müessesesinin kaldırılmasına yönelik eleştirileri karşısında, Sarıgöz, 27 Mayıs'ta subayların "kütle halinde" emekliye sevk edilmesine rağmen üst rütbelerde bir yığılma olduğunu ve bunun üst sınıflarla aynı anda kıdem almayı sağlayan kurmaylık veya diğer ihtisas imkanlarının artmasından kaynaklandığını belirterek, tasarının getirdiği hizmette liyakat ve sicil notuna göre terfi uygulamasını savunmuştur. Sarıgöz, tasarının getirdiği değerlendirme kriterlerinin sübjektif olmadığını, subay ve astsubayların yapamayacağı işlerin ceza kanunlarında belirtildiğini, askeri liselerin kaldırılacağı iddiasının bir vehim olduğunu, uzman jandarma çavuşların statüsünü belirleyen ayrı kanunlar olduğunu ve temel hükümlerin değil yasanın uygulamasının yönetmeliklere bırakıldığını söyleyerek eleştirileri cevaplandırmaya çalışmıştır. Kılıç'ın işaret ettiği, tasarının mali hükümleri yürürlüğe girene kadar geçen sürede emekli olacakların hukuki statüsü konusunda; Sarıgöz hali hazırda 3 kategori emekli

[424] *A.k., ss., 358-363.*

olduğunu, yasalaştığında tasarının buna son vereceğini ifade etmiştir.[425] Sarıgöz, tasarının kıymetleri (emekliye sevk ederek) ziyan ettiği iddiasını da reddetmiştir. Yine Kılıç'ın sicil notlarında, dolayısıyla terfilerde, çalışma şartlarının dikkate alınmadığı yönünde eleştirisine karşılık; Sarıgöz, subayların mahrumiyet bölgelerinde ve şartların daha iyi olduğu bölgelerde eşit sürelerde çalışacaklarını, dolayısıyla herkesin eşit şartlarda olduğunu ifade etmiştir. Açık sicil müessesesini takip eden ülkelerin dahi bundan vazgeçtiklerini ve kendilerinin de bu müesseseyi getirmeyi düşünmediklerini belirten Sarıgöz, değerlendirme kriterlerinin objektif olmadığı iddiaları karşısında sicil notunu veren amirlerin de denetlemeye tabii olduğunu hatırlatmıştır. Lojman yapımı için 10 yıl süreyle her yıl 50 milyon liralık kaynak ayrıldığını ifade eden Sarıgöz, emeklilik konusunun ise tasarının yasalaşmasından sonra 5434 sayılı kanunda yapılacak değişiklikle çözüleceğini belirtmiştir. Muharip ve yardımcı sınıf ayrımının gereksiz olduğu görüşüne, ne Genel Kurmay'ın ne de Komisyon olarak kendilerinin katılmadığını ifade eden Sarıgöz, son kararı Genel Kurul'un vereceğini hatırlatmıştır. Sarıgöz, "halk ordusu" konusunda Önder'in görüşlerine katıldıklarını, halk deyiminden "sınıfsız bütün Türk milletini" anladıklarını ve bunun dışındaki ideolojik anlamları reddettiklerini ifade etmiştir.

Şahsı adına İstanbul Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, gerekçesinde de belirtildiği gibi tasarının Devlet Personel Kanununa (DPK) paralel hazırlandığını, ancak mali imkanlar ve hizmetlerin özellikleri dikkate alınmadan ve teşkilat kanunları revize edilmeden yapılan DPK'nın ölü doğmuş bir kanun olduğunu ve bu nedenle Tasarının müzakeresinin yersiz olduğunu savunmuştur.[426] Ayrıca, Tahtakılıç'a göre müzakere edilmekte olan tasarıdan önce, ordunun teşkilat yasasının çıkması gerekmektedir. Kılıç'ın eleştirdiği bir başka nokta da tasarıyla kıta hizmeti zorunluluğunun kalkması ve yerine bazı tazminatlarla kıta hizmetinin teşvik edilmesidir. Tahtakılıç'a göre bu, kaynağı subayların Mehmetçikle yakın teması olan, ordunun milli ve manevi gücünün temellerini zayıflatmaktadır.

Tahtakılıç'ın eleştirilerini Milli Savunma Bakanı Ankara Milletvekili Ahmet Topaloğlu cevaplandırmıştır.[427] Tasarının Cumhurbaşkanı tarafından geri

---

[425] *2 Ağustos 1960 tarihinde çıkan 42 sayılı yasaya göre emekli olan ordu mensupları, 27 Mayıs-2 Ağustos 1960 tarihleri arasında emekliye sevk edilen ordu mensuplarından daha iyi şartlara sahiptir. Örneğin, 42 sayılı kanunla emekliye sevk edilen bir tuğgeneral 2.100 lira, 27 Mayıs-2 Ağustos arasında emekliye sevk edilen bir tuğgeneral ise 1.300 lira emekli maaşı almaktadır. Bu eşitsizliği gidermek için Cumhuriyet Senatosu Trabzon Üyesi Yusuf Demirağ ve 154 arkadaşı bir yasa teklifi vermişlerdir (2/215). Teklif TSK personel yasasının da görüşüldüğü sırada, 22 Mayıs 1967 tarihli 105. birleşimde, görüşülmeye başlanmış ve Komisyonun önergesi doğrultusunda 2 Ağustos 1969 tarihi 29 Temmuz 1960 şeklinde değiştirilerek aynı birleşimde yasalaşmıştır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 105, (22.5.1967), ss. 314-320.*

[426] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 91, (24.4.1967), ss. 383-387.*

[427] *A.k., ss. 387-388.*

gönderilen bir yasa olduğunu hatırlatarak, tasarı hakkında müzakerelerin aslında daha önceden yapıldığını ve DPK'nın iyileştirilmesinin sonrasına ertelenmesi için çok geç olduğunu savunan Topaloğlu, kıta hizmetinin subayların asli görevi sayıldığını ancak ödüllendirildiğini ve yardımcı-muharip sınıf ayrımının modern ordularda olduğunu belirtmiştir.

İstanbul Milletvekili Kaya Özdemir'in yeterlilik önergesi aleyhinde söz alan Ordu Milletvekili Ferda Güley, Tahtakılıç'ın tasarının DPK'dan ve Teşkilat yasası olmamasından kaynaklanan iki eksikliği olduğu yönündeki görüşüne katılmıştır.[428] Güley'e göre de MSB ve Genel Kurmay teşkilat yasaları çıkarılmalı, Genelkurmay'ın yetki ve görevleri bir yasa ile belirlenmelidir. Aslında bu eksikliklerin nedeni, Güley'e göre, daha önce kabul edilmiş olan MSB teşkilat yasasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesidir ve iptal başvurusunda bulunan da AP Meclis Grubu adına Ali Naili Erdem'dir.

89. birleşimde başlayan tasarının tümü üzerinde müzakereler 24 Nisan 1967 tarihli 91. birleşimde tamamlanmıştır. Aynı birleşimde maddelerin görüşülmesine başlanmıştır. 18 Mayıs 1967 tarihli 104. birleşimde İstanbul Milletvekili Tekin Erer ve Antalya Milletvekili Ahmet Torgay geçen bir ayda tasarının ancak 50 maddesinin müzakerelerinin tamamlanabildiği gerekçesiyle maddeler üzerinde konuşmaların 5 dakika ile sınırlandırılması yönünde bir önerge vermişlerdir.[429] Her ne kadar bu önergenin kabul edilmesi üzerine süreç biraz daha hızlanmış olsa da maddeler üzerinde müzakereler ancak 19 Haziran 1967 tarihli 121. birleşimde tamamlanmıştır. Bu sırada iki kez komisyona geri çekilen 124. maddenin müzakerelerine mahsus olmak üzere 5 dakika sınırlandırması, 10 dakikaya çıkarılmıştır.[430] Böylece, tasarının müzakereleri yaklaşık 2 ay sürmüştür. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken bir husus bazı birleşimlerin sadece sözlü sorulara ve Deprem Araştırma Komisyonu Raporunun müzakeresine veya diğer gündem maddelerinin müzakeresine ayrılmış olmasıdır. Bu nedenle tasarı toplam 22 birleşimde müzakere edilmiştir.[431] Daha önce yapılan oylamada yeter sayı olmadığı için tasarı 21 Haziran 1967 tarihli 122. birleşimde Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 264 üyeden 251'i kabul, 7'si red, 6'sı da çekinser oy kullanmışlardır. Maddeler üzerine müzakereler tamamlandıktan sonra, tasarının tümü üzerine aleyhte söz alan olmamıştır. AP grubu adına Aydın Milletvekili Nahit Menteşe, şahsı adına Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, Geçici Komisyon Başkanı Rize Milletvekili

---

[428] *A.k., ss. 389-392.*

[429] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 104, (18.5.1967), s. 270.*

[430] *Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 112, (2.6.1967), s. 583.*

[431] *89, 90, 91, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 120 ve 121. birleşimler.*

İsmail Sarıgöz ve Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu teşekkür niteliğinde kısa birer konuşma yapmışlardır.[432]

Müzakerelerde, tasarıdaki 22. ve 71. maddeler çıkarılmış, 108. ve 109. maddeler ise 108. madde olarak birleştirilmiş ve 210. madde olarak yeni bir madde eklenmiştir. Böylece, toplam madde sayısı 212'den 210'a inmiştir. Verilen ek geçici madde önergelerinin bazılarının komisyon tarafından benimsenmesi sonucu toplam Geçici madde sayısı 16'dan 22'ye çıkmıştır. 22. ve 71. maddelerin çıkarılmasının nedeni, madde hükmünün yasama yetkisini devir anlamına gelmesidir. Bu maddeler subay ve astsubay sınıflarının kaldırılmasında ve yeni sınıflandırılmasında yürütme organını yetkili kılmaktadır.[433]

Tasarının, astsubaylar için kadrosuzluk nedeniyle terfi edememeyi düzenleyen 94. ve lojman tahsisini düzenleyen 188. maddelerinin Genel Kurul tarafından reddedilmesi üzerine Komisyon bu maddeleri değiştirmek zorunda kalmıştır. Komisyon, ayrıca, tasarının 3, 14, 21, 32, 33, 36, 44, 50, 69-71, 77, 81, 82, 87, 93, 116, 124, 146, 169-175 numaralı maddelerini önce geri çekmek zorunda kalmıştır. Komisyon çoğunda değişiklik yaparak bu maddeleri tekrar Genel Kurula sunmuştur. Ancak 169, 172 ve 173. maddelerde olduğu gibi bazı geri aldığı maddeleri değiştirmeden tekrar Genel Kurul'un onayına sunmuştur. Geri alınanlar dışında pek çok madde hakkında çoğunlukla redaksiyon niteliğinde değişiklik önergeleri bizzat Komisyon tarafından verilmiş ve Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. Genelde milletvekilleri tarafından verilen değişiklik önergeleri, özellikle Komisyon katılmıyorsa, reddedilmiştir. Ancak bu noktada, emekli bir asker olan Ordu Milletvekili Ferda Güley'in redaksiyon niteliğindeki bir çok değişiklik önergesinin Komisyonun da katılımıyla kabul edildiğini belirtmemiz gerekir. Bunun dışında Ankara Milletvekili Ali Rıza Çetiner, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca değişiklik önergeleri kabul edilenler arasındadır.

Yukarıda tasarının tümü üzerine müzakereler aktarılırken belirtildiği gibi tasarının 21. maddesinde (subay sınıfları) düzenlenen muharip ve yardımcı sınıf ayrımı tartışma konusudur. 21. madde, 4 ve 5 Mayıs tarihli 96. ve 97. birleşimlerde müzakere edilmiştir. Müzakereler sırasında verilen yeterlilik önergesi reddedilmiş ve komisyon maddeyi geri çekmiştir. 21. madde muharip-yardımcı sınıf ayrımını koruyarak 25 Mayıs 1967 tarihli 107. birleşimde kabul

---

[432] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 19, Birleşim: 121, (19.6.1967), ss. 53-55.*

[433] *"Madde 22-Silahlı Kuvvetlerin gelişme ve ihtiyacına göre mevcut subay sınıflarının kaldırılmasına veya yeni sınıfların kurulmasına ve bu sınıfların muharip veya yardımcı olarak tesbitine Genelkurmay Başkanının göstereceği lüzum ve Milli Savunma Bakanının teklifi ile Bakanlar Kurulunca karar verilir." 71. madde astsubaylar sınıfları için de 22. madde hükümlerinin uygulanacağına hükmetmektedir. Bkz. S. Sayısı: 156, "Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, Maliye ve Plan Komisyonlarından 5'er üye seçilerek kurulan Geçici Komisyon Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 89'un sonuna ekli, (20.4.1967), s. 9, 21.*

edilmiştir. Ordu Milletvekili Ferda Güley'in maliye sınıfı kurulması yönündeki önergesi de, Komisyon tarafından kabul edilmiş ve 21. madde metnine eklenmiştir. Tasarının en tartışmalı maddelerinden biri olan ve Subayların ve Astsubayların atanmalarını düzenleyen 124. madde ancak üç birleşimde karara bağlanabilmiştir. Ayrıca, Tasarının Askeri Hâkim ve Yardımcıları başlığını taşıyan 47. maddesi yargı bağımsızlığını zedelediği ve Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Komisyonuna gönderilmiştir. Madde ancak Anayasa Komisyonunun Anayasaya aykırı olmadığı doğrultusunda görüş belirtmesinden sonra kabul edilmiştir. Aşağıda bu iki madde ile ilgili süreç kısaca gözden geçirilecektir.

ASKERİ YARGI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

101, 102 ve 119. birleşimlerde müzakere edilen 47. madde aynen şöyledir:[434]

Madde 47- Askerî hâkim ve yardımcıları, askerî savcı ve yardımcıları, adlî müşavirler, Askerî Adalet İşleri Başkanlığı, Askerî Adalet Teftiş Kurulu kadrolarında ve askerî yargı ile ilgili idari görevlerde bulunan, askerî hâkim subayların sicil işleri ve yükselmeleri aşağıdaki istisnalar dışında bu kanun hükümlerine göre yapılır:

a) Askerî hâkim ve yardımcılarının, askerî savcı ve yardımcılarının, adlî müşavirlerin, askerî niteliklerine ait sicil notları idari üstlerince verilir.

b) Meslekî sicil notları:

1. Askerî hâkim ve yardımcılarının meslekî sicil notları, Askerî Yargıtay dairelerince ve daireler kurulunca,

2. Askerî savcı ve yardımcılarının meslekî sicil notları, Askerî Yargıtay Başsavcılığı ve Askerî Adalet müfettişlerince verilir ve bu iki notun ortalaması meslekî sicil notu olur.

3. Adlî müşavirlik görevinde bulunanların meslekî sicil notları, Askerî Adalet müfettişlerince verilir.

c) Askerî niteliklere ait sicil notları ile meslekî sicil notları eşittir. Bu iki not toplamı diğer subayların sicil notuna eşittir.

d) Askerî Adalet İşleri Başkanlığı ile Askerî Adalet Teftiş Kurulu Başkanlığı kadrolarında ve askerî yargı ile ilgili idari görevlerde bulunanların sicilleri, diğer subaylar gibi idari üstlerince düzenlenir.

e) Meslekî sicil notlarının nasıl ve hangi esaslara göre verileceği, kuvvet personel başkanlıklarında ne zaman bulundurulacağı, askerî niteliklerin neler olduğu, idari sicil üstlerinin kimler olacağı ve sicille ilgili diğer hususlar Subay Sicil Yönetmeliğinde gösterilir.

---

[434] *S. Sayısı: 156, "Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, Maliye ve Plan Komisyonlarından 5'er üye seçilerek kurulan Geçici Komisyon Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 89'un sonuna ekli, (20.4.1967), s. 16.*

f) Askerî Yargıtay Başkanı, II'nci Başkan, daire başkanları ve üyeleri ile Başsavcısının yüksek mahkeme hâkimleri olarak Anayasa ile belirtilen hakları saklıdır. Ancak, bunlardan yükselme sırasına gelenlerin general ve amiralliğe yükselmeleri bu kanun hükümlerine tabidir.

12 Mayıs 1965 tarihli 101. birleşimde Anayasa Komisyonu Sözcüsü İsmail Hakkı Yıldırım madde üzerine ilk sözü alarak, maddenin Anayasaya aykırı olduğunu ve değerlendirilmesi için Anayasa Komisyonuna gönderilmesi gerektiğini savunmuştur. Yıldırım'a göre, askeri yargının tasarı kapsamına alınarak; diğer personel ile yargı personeli arasında özellikle özlük işleri bakımından bir ayrım yapılmaması, askeri hakimlere bazı üstleri tarafından sicil verilecek olması Anayasal bir hüküm olan mahkemelerin bağımsızlığı ilkesine aykırıdır. Dolayısıyla, madde enine boyuna görüşülmek üzere Anayasa Komisyonuna sevk edilmelidir.[435]

CHP Grubu adına söz alan Ordu Milletvekili Ferda Güley ise Yıldırım ile aynı görüşte değildir.[436] Güley'e göre maddede Anayasaya aykırı herhangi bir unsur yoktur, çünkü Anayasanın 138. maddesinde "Askeri yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik teminatı askerlik hizmetlerinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir" hükmü vardır. Ayrıca, askeri hakimlerin özlük işerini düzenleyen 357 sayılı kanun askeri hakim ve yardımcılarının yükselmelerinde Askeri Yargıtay Dairelerince ve Daireler Kurulunca verilecek notlar ile idari üstler tarafından düzenlenecek sicillerin dikkate alınacağına hükmetmektedir. Güley'e göre, askeri yargı da askeri hizmetlerin bir unsuru olduğu için 47. maddenin hükümleri yerindedir. Güley'in yasa maddesinde itiraz ettiği tek nokta askeri niteliklere ait sicil notları ile mesleki sicil notlarını eşit sayan fıkranın "tam notları" eşittir şeklinde redakte edilmesi gerektiğidir.

MP Grubu adına Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar da maddenin Anayasa Komisyonuna gönderilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. İşgüzar'ın vurguladığı nokta Anayasa'nın 138. maddesinin askeri yargının özlük işlerini *askerlik hizmetlerinin gereklerine göre* düzenlemeyi emrediyor olmasıdır. Ancak, bu hüküm askeri yargı kurumunu 47. maddede yer alan şekle getirmeyi gerektirmemektedir. Zira, madde askeri yargı kurumunu "zedelemekte ve yargı organlarını teşkil eden insanları kendi vicdanlarının sesine göre karar vermekten uzaklaştırmaktadır."[437]

Maddenin Anayasa Komisyonuna sevk edilmesi görüşünü savunan bir başka konuşmacı da TİP Grubu adına Kars Milletvekili Adil Kurtel olmuştur.[438] Kurtel'e göre 47. madde, Anayasanın Askeri yargı başlığını taşıyan 138.

---

[435] *Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 101, (12.5.1967), ss. 127-129.*
[436] *A.k., ss. 129-132.*
[437] *A.k., s. 132.*
[438] *A.k., ss. 134-135.*

maddesinde ve mahkemelerin bağımsızlığı başlığını taşıyan 132. maddesinde ifade edilen ilkelerle çelişmektedir. Öte yandan, askerlik hizmetlerinin gerekleri göz önüne alınarak, 47. maddede Anayasaya aykırılık olmadığının da iddia edilebileceğini belirten Kurtel, konunun aydınlanması için Yıldırım'ın teklifine katıldıklarını belirtmiştir.

102. birleşimde devam eden müzakerelerde şahsı adına Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, Anayasa'nın 138. maddesi gereğince askeri yargının özlük işlerini *askerlik hizmetlerinin gereklerine göre* ve özel bir yasa ile düzenleneceğini belirterek, "askeri hakim Türk Ordusunun subaylarının giydiği elbiseyi giymektedir. Binaenaleyh, bu elbisenin şerefiyle ilgili, içhizmet ile ilgili bütün vasıfları da aynı zamanda bu askeri hakimler tatbik etmek mecburiyetindedirler" şeklinde konuşmuştur.[439] Ayrıca, Özoğul'a göre, maddenin Anayasa Komisyonuna gönderilmesi tasarının yasalaşmasında bir gecikmeye neden olacaktır.

Maddenin Anayasa Komisyonuna sevk edilmesi konusunda son konuşmayı Adıyaman Milletvekili Süleyman Arif Emre yapmıştır.[440] Emre, madde hükümlerinin Anayasal yargı bağımsızlığı ilkesine aykırı olduğu iddiasında bulunanların "Anayasada yer almış bulunan ve askeri yargı organını tanzim etmekte olan hükümleri" dikkate almadan, "bu hükümlerin nasıl olması, icabettiğini kendi kanaatlerine göre ve bilhassa kuvvetlerin ayrılması nazariyesine göre" düşündüklerini ifade etmiştir.[441] Emre'ye göre askeri yargı aslen komuta makamında olan bir yetkinin, ordu geliştikçe, devredilmesiyle (delege edilmesi) oluşmuş bir kurumdur. Modern dünya ordularının hiç birinde askeri yargının bağımsız olmadığını söyleyen Emre, Anayasanın 138. maddesine dayanarak tasarının 47. maddesinin Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmenin mümkün olmadığını öne sürmüştür.

Emre'nin konuşmasından sonra yapılan açık oylamada maddenin Anayasa komisyonuna havale edilmesi kabul edilmiştir. Anayasa Komisyonunun 47. maddeyi Anayasaya aykırı bulmadığına dair raporu aynen aşağıdaki gibidir:[442]

Yüksek Başkanlığa

Genel Kurulda müzakeresi yapılmakta iken Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım tarafından verilen önerge üzerine Anayasa muvacehesinde bir kere de komisyonumuzca tezekkür edilmesi için Genel Kurulun 15.5.1967 tarihli 102 nci Birleşiminde karar altına alınarak Başkanlığınızca komisyonumuza tevdi buyurulan «Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel kanunu tasarısının 47 nci

---

[439] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 102, (15.5.1967), s. 160.*

[440] *A.k., ss. 161-162.*

[441] *A.k., s. 161.*

[442] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 119, (15.6.1967), s. 617.*

maddesi» Millî Savunma Bakanlığı temsilcisinin de iştirakiyle komisyonumuzun 31.5.1967 tarihli 8 inci Birleşiminde tetkik ve müzakere olundu.

Her ne kadar Anayasanın 132 nci maddesinde hâkimlerin görevlerinde bağımsız oldukları hiçbir organ, makam, merci veya kişinin yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği, genelge gönderemeyeceği, tavsiye ve telkinde bulunamayacağı yazılı ise de yine Anayasanın 138 inci maddesinde askerî yargı organlarından bahsolunmakta ve bu maddenin 5 inci fıkrasında «Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre özel kanunla düzenlenir.» denilmektedir.

Filhakika bu sebeple 26.10.1963 tarihinde yasama organınca kabul edilmiş bulunan 357 sayılı Askerî hâkimler ve askerî savcılar Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanunun 12 nci maddesinde yükselme esasları tespit olunmuş ve askerî hâkimlerin yükselmelerinin bazı esaslar dairesinde Subaylar heyetine mahsus Terfi Kanunu esasları dâhilinde yapılacağı kabul edilmiştir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri personel kanunu tasarısında ise Silâhlı Kuvvetlere mensup bilcümle personelin tâyin, terfi ve nakilleri bir kanun içerisinde toplanmış ve böylece askerî hâkim ve yardımcılarının askerî savcı ve yardımcılarının yükselmeleri bahse konu 47 nci maddede tanzim edilmiştir.

Bu sebeple mezkûr 47 nci madde Anayasaya uygundur ve her hangi bir sakınca bulunmamaktadır.

Komisyonumuz adı geçen maddenin Anayasaya uygunluğunu 31.5.1967 tarihli 8 inci Birleşiminde bir çekinsere karşı üç aleyhte ve beş lehte oyla kabul etmiş ise de henüz raporu yazılmadan son 8.6.1967 tarihli 9 uncu Birleşimde verilmiş bulunan Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım'ın tekriri müzakere takririni kabul etmek suretiyle durumu bir kere daha müzakere etmiş ve neticede altı aleyhte oya karşı komisyon başkanının iltihak ettiği altı oy ile yukarıdaki gerekçeleri dikkate alarak yeniden Anayasaya uygunluğunu kabul etmiş bulunmaktadır.

Genel Kurula sunmak üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Anayasa Kom. Başkanı	*Bu rapor Sözcüsü*
Ankara	*Aydın*
Kemal Bağcıoğlu	*Nahit Menteşe*
Hatay	*Amasya*
Talât Köseoğlu	*Nevzat Şener*
İmzada bulunamadı	*İmzada bulunamadı*
Konya	*İstanbul*
Ziyaeddin İzerdem	*A. Şeref Lâç*
İmzada bulunamadı	
Erzurum	*İstanbul*
(Muhalifim)	*(Muhalifim)*

İ. Hakkı Yıldırım
İmzada bulunamadı
Kars
(Muhalifim)
Osman Yeltekin

Coşkun Kırca

İzmir
(Muhalifim)
Söz hakkım mahfuzdur
Şükran Akkanı

AydınErzurum
(Muhalifim)
Reşat Özarda

(Muhalifim)
Söz hakkım mahfuzdur
A. Mustafaoğlu

Adıyaman
(Muhalifim)
S. Arif Emre

Komisyonun kararından da anlaşılacağı gibi 47. maddenin Anayasaya aykırılığı konusunda üyeler altı lehte, altı aleyhte ve 1 çekinser oy kullanmış, Anayasa'ya uygunluk kararı ancak Başkan Bağcıoğlu'nun oyu sayesinde alınabilmiştir. Bundan sonra 47. madde hakkında 9 farklı değişiklik önergesi verilmiştir. Bunların bir tanesi Mustafa Akalın (Afyon), dört tanesi Mesut Ozansü (Balıkesir), bir tanesi Ferda Güley (Ordu) ve üç tanesi İsmail Hakkı Yıldırım (Erzurum) tarafından verilmiştir. Bu önergelerden redaksiyon niteliğinde olanlar olduğu gibi, askeri yargının general, amiral, korgeneral, koramiral, tümgeneral, tümamiral, tuğgeneral ve tuğamiral kadrolarının asgari sayısını belirleyen veya Askeri Yargıtay Başsavcısının üst rütbeye yükselmelerinin otomatik olarak yapılmasını getiren önergeler vardır. Ancak, bu önergelerin tümü reddedilmiş ve 47. madde geçici komisyonun sevk ettiği şekliyle kabul edilmiştir.[443]

MSB/GENELKURMAY BAŞKANLIĞI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Subayların ve astsubayların atanmaları başlığını taşıyan tasarının 124. maddenin tam metni şu şekildedir:[444]

MADDE 124.- Bakanlar Kurulu kararnamesiyle yapılması öngörülen atanmalar saklı kalmak kaydı ile subay ve astsubayların atanmaları:

a) Astsubaylar ile teğmen ilâ albay (albay dâhil) rütbelerindeki subayların atanmaları, Kuvvet Komutanlıklarının teklifi ile Millî Savunma Bakanlığınca;

---

[443] *A.k., ss. 618-620.*

[444] *Bkz. S. Sayısı: 156, "Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, Maliye ve Plan Komisyonlarından 5'er üye seçilerek kurulan Geçici Komisyon Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 16, Birleşim: 89'un sonuna ekli, (20.4.1967), s. 30.*

b) General ve amirallerin atanmaları, Kuvvet Komutanlıklarının lüzum göstermesi üzerine, Millî Savunma Bakanının inhası ve Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanınca ortak kararname ile;

c) Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay ikinci başkanı general ve amirallerin atanmaları, Genelkurmay Başkanının lüzum göstermesi üzerine, Millî Savunma Bakanının inhası ve Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanınca ortak kararname ile;

d) Askerî hâkimlerin atanmaları (general ve amiral rütbelerinde olanlar dâhil) Millî Savunma Bakanının inhası ve Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanınca ortak kararname ile;

e) Jandarma subay ve astsubaylarının atanmaları özel kanunları gereğince;

yapılır.

Yukardaki (c) bendinin uygulanmasında, Millî Savunma Bakanı inha işlemini yapmadığı takdirde, Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanına gereken teklifi yapmasını Başbakandan yaziyle istiyebilir; bu yazının bir örneği de aynı zamanda Millî Savunma Bakanına gönderilir. Başbakan kararını yazıyle Millî Savunma Bakanına ve Genelkurmay Başkanına bildirir. Başbakanın bu kararına uyulması zorunludur.

Madde üzerindeki tartışmalar daha çok 1961 Anayasasının, "VIII. Milli Savunma, a) Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı" başlığını taşıyan 110. maddesine atıfta bulunularak yapıldığı için bu maddenin de tam metnini başlangıçta aktarmak yerinde olacaktır. Madde aynen şöyledir:

ANAYASA MADDE 110— Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Madde üzerinde ilk sözü CHP Grubu adına İçel Milletvekili İsmail Çataloğlu almıştır. Çataloğlu'na göre 124. madde Anayasanın 110. maddesi ile "bin bir tezat halindedir" ve Genelkurmay Başkanı ile Milli Savunma Bakanının (MSB) "arasını açmak için bütün vesileleri toplamış bulunmaktadır."[445] Çataloğlu 124. maddenin özellikle c bendinin uygulanmasına dair son paragrafına odaklanarak, Genelkurmay Başkanının veya Milli Savunma

---

[445] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 17, Birleşim: 112, (2.6.1967), s. 579.*

Bakanının isteği yerine getirilmediğinde oluşacak durumun ne olacağını sormuştur. MSB'nın henüz teşkilat yasası olmadığını, dolayısıyla görevinin ne olduğunun henüz bilinmediğini belirten Çataloğlu, yine teşkilat yasası olmamasına rağmen ve muhtemelen 110. madde hükümlerine dayanarak, Genelkurmay Başkanının ordunun sevk ve idaresini üzerine aldığını ve bundan Başbakana karşı sorumlu olduğunu hatırlatmış ve MSB'ye selahiyet verilmesini eleştirmiştir. Çataloğlu'nun tercihi maddenin Anayasa Komisyonuna gönderilmesidir.

Güven Partisi (GP) Grubu adına söz alan Tokat Milletvekili İrfan Solmazer bu şekliyle maddeyi şaşkınlıkla karşıladığını ifade etmiş, Ordu'nun sevk ve idaresinden sorumlu olan Genelkurmay Başkanının birliklere subay, alay kumandanı vb. tayinler yapamayacak olmasını, bu atamaların sadece siyasi iktidarın elinde olmasını eleştirmiştir.[446] MSB'nın yetkilerine dair eski hükümlerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiğini hatırlatan Solmazer, Anayasa'ya göre, Genelkurmay Başkanı Başbakana karşı sorumlu iken, tasarıda MSB'ye verilen rolü sorunlu bulmuş ve maddenin Anayasa Komisyonuna havale edilmesini istemiştir.

Şahsı adına Samsun Milletvekili İlyas Kılıç Kurucu Meclis tutanaklarına göndermede bulunarak Anayasa'nın 110. maddesinin başka ülkelerin durumları ve kendi tarihsel geleneklerimizi dikkate alınarak karara bağlandığını vurgulamıştır. Kılıç'a göre hal böyleyken 124. maddede Genelkurmay Başkanını bazen hiç hesaba katmayacak hükümler vazedilmesi sakıncalıdır. Kılıç'a göre MSB'nin vazifesi Genelkurmay Başkanının ihtiyaçlarını karşılamaktır. Diğer konuşmacılar gibi Kılıç'ın da işaret ettiği sorun yaratan bir eksiklik MSB'nin teşkilat yasasının olmamasıdır. Bunun olmadığı durumda ve Anayasa hükümleri gereği subayların çalışma yerini Genelkurmay ve Kuvvet Komutanları belirlediğine göre, atamalar da kuvvet komutanlarının inhası ve Genelkurmay başkanının imzasıyla gerçekleşmelidir.[447]

CHP Grubu adına söz alan ikinci konuşmacı Ordu Milletvekili Ferda Güley olmuştur. Yine CHP grubu adına konuşan Çataloğlu'nun aksine 124. maddeyi Anayasanın ruhuna ve lafzına uygun bulduklarını belirten Güley, grup olarak maddenin kabulü doğrultusunda oy kullanacaklarını ifade etmiştir.[448]

Şahsı adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca öncelikle yürütülen müzakerelerin demokratik rejimin esaslarıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Demokratik rejimlerde devletin zor kullanan bütün kuvvetlerinin siyasi sorumluluk taşıyan makamlara bağlı olması gerektiğini ifade eden Kırca, MSB'nın "Silahlı Kuvvetlerin bir nevi vekil harcı" olduğunu "yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini, malzemesini temin" edeceğini fakat ondan sonrasına karışmayacağını öne sürmüştür. "Nihayet hukuk kaideleri sevk edilirken pratik

---

[446] *A.k., ss. 579-580.*
[447] *A.k., ss. 580-581.*
[448] *A.k., ss. 581-584.*

icaplar gözden uzak tutulamaz muhterem arkadaşlar" diyerek Genelkurmay Başkanlığının, yine Başbakan'a bağlı olan Devlet Planlama Teşkilatı, İstatistik Enstitüsü gibi dairelerle aynı düzlemde ele alınamayacağını ifade eden Kırca, Başbakan'ın bütün devleti idare etme gibi yoğun bir gündemi olması nedeniyle MSB'ye gerek olduğunu savunmuştur. Kırca'ya göre eğer MSB olmasaydı, Silahlı Kuvvetlerden sorumlu olacak bir devlet bakanlığı kurulurdu. Kırca, Genelkurmay Başkanının Başbakan'a karşı sorumlu olmasının normal olduğunu belirterek, bunun Genelkurmay başka bir makama karşı sorumlu olamaz şeklinde anlaşılamayacağını vurgulamıştır. Genelkurmay Başkanı ve MSB arasındaki olası bir ihtilafı siyasal görüş ile teknik görüşün çelişmesi olarak tanımlayan Kırca, bu görüş farklılığını en üst siyasi iradenin çözmesinin yerinde olacağını ifade etmiştir.[449]

Aynı zamanda tasarıyı hazırlayan Geçici Komisyonun Üyesi Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul, Genelkurmay ile Hükümet arasında bir ihtilaf çıkabileceğini düşünmediğini, böyle bir ihtilafın Türkiye'de mümkün olmadığını ifade etmiştir. MSB'nin siyasal sorumluluğu olduğunu ve kendilerinin gerekirse ondan hesap soracaklarını söyleyen Özoğul, 124. maddeyi yerinde bulduğunu belirtmiştir.[450]

AP Grubu adına İsmail Hakkı Yıldırım, Türk Silahlı Kuvvetlerini özerk kuruluşlar arasına sokmaya imkan görmediklerini ve Genelkurmay Başkanının ve kuvvet komutanlarının atama kararnamelerinde imzası bulunan MSB'nin diğer subayların atamalarında imzası bulunmaması gerekir görüşünü Anayasa çerçevesinde izah etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir.[451]

Geçici Komisyon Başkanı İsmail Sarıgöz eleştirileri cevaplandırmıştır. Komisyonun prensip olarak bütün subayların tayini yetkisini yürütmenin temsilcisi olan bakan'da olması gerektiğini kabul ettiğini belirten Sarıgöz, maddenin (a) fıkrasında albay dahil albaya kadar bütün subaylarının atamalarının MSB tarafından yapılmasını; (d) fıkrasında ise kuvvet komutanlarının, genelkurmay ikinci başkanının, generallerin, amirallerin atanmasında Genelkurmay Başkanının yürütme organına teklifte bulunmasının kabul edildiğini belirtmiştir. MSB ile Genelkurmay arasında bir ihtilaf olması durumunda başbakanın hakemliğine gittiklerini ve bunda Anayasa ile çelişen bir durum olmadığını belirten Sarıgöz, kesin kararın Meclisin takdirinde olduğunu belirterek sözlerine son vermiştir.[452]

Şahsı adına Reşat Özarda, 124. madde üzerinde yapılan uzun müzakerelerin temel nedeninin Genelkurmay ve MSB'nin teşkilat yasalarının olmaması olduğunu; MSB'nin durumunun muallakta olduğunu; Genelkurmay Başkanının hangi konularda Başbakana ve hangi konularda MSB'ye bağlı

---

[449] *A.k., ss. 584-588.*
[450] *A.k., ss. 588-589.*
[451] *A.k., ss. 589-591.*
[452] *A.k., ss. 591-593.*

olduğunun belli olmadığını; Genelkurmay Başkanının Başbakan'a karşı sorumlu olmasını rijit bir şekilde yorumladığımızda, Başbakan'ın aynı zamanda MSB olması gerekeceğini ve söz konusu teşkilat yasalarının bir an önce çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır.[453] 124. maddenin hiç değilse atamalarda MSB'nin rolünün ne olacağını belirlediğini ve maddede Anayasa'ya aykırılık olduğunu düşünmediğini belirten Özarda, Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım'ın MSB'ye re'sen atama yetkisi veren değişiklik önergesinin[454] kabul edilmesiyle maddenin oylanmasının yerinde olacağını ifade etmiştir.

Bundan sonra Kütahya Milletvekili Mehmet Ersoy'un verdiği yeterlilik önergesi, İçel Milletvekili İsmail Çataloğlu'nun aleyhteki konuşmasına rağmen kabul edilmiştir. Madde hakkında verilen değişiklik önergeleri sırayla okunup oylanırken, 4. değişiklik önergesinin oylanmasından sonra, Komisyon bütün önergelerle birlikte maddeyi geri çekmiştir.

5 Haziran 1967 tarihli 113. birleşimde Komisyon yeni 124. madde önerisini Genel Kurula sunmuştur.[455]

Madde 124.- Subay ve astsubayların atanmaları:

a) Astsubaylar ile Asteğmen-Albay (Albay dâhil) rütbelerindeki subayların atanmaları; Kuvvet Komutanlıklarının teklifi ile Millî Savunma Bakanınca,

b) General ve amirallerin atanmaları; Kuvvet Komutanlıklarının lüzum göstermesi ve Genelkurmay Başkanının teklifi üzerine Millî Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalıyacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile,

c) Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay II nci Başkanı general ve amirallerin atanmaları; Genelkurmay Balkanının teklifi, Millî Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalıyacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile,

d) Askerî hakimlerin ve Jandarma subay ve astsubaylarının atanmaları; özel kanunları gereğince,

e) Millî Savunma Bakanlığı karargâhı ile doğrudan doğruya bu Bakanlığa bağlı kuruluşlarda görevlendirilecek astsubay ve subayların atanmaları; Millî Savunma Bakanlığınca, bunlardan kararname ile yapılması gereken subay, general ve amirallerin atanmaları Millî Savunma Bakanının inhası ile Başbakanın imzalıyacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile yapılır.

Bu personelin başka göreve atanmaları, Millî Savunma Bakanının muvafakatı üzerine a, b, c, d bendlerine göre yapılır.

---

[453] *A.k., ss. 592-593.*

[454] *A.k., ss. 595-596.*

[455] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 113, (5.6.1967), s. 47.*

(b) ve (c) bendlerinin uygulanmasında Genelkurmay Başkanının teklifi üzerine, Millî Savunma Bakanı inha işlemini yapmadığı takdirde, Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanına gereken teklifi yapmasını Başbakandan yazı ile istiyebilir. Bu yazının bir örneğini aynı zamanda Millî Savunma Bakanına ve Genel Kurmay Başkanına bildirir. Başbakanın bu kararına uyulması mecburidir.

Görüldüğü gibi maddenin b fıkrasında Genelkurmay Başkanının teklifi eklenmiş, askeri hakimlerin ve Jandarmanın atama usülleri kendi özel yasalarına bırakılmış ve MSB'nin kendi karargahına atama yapmasına imkan tanınmıştır. Değişik 124. madde üzerinde ilk sözü İçel Milletvekili İsmail Çataloğlu almıştır. "Milli Savunma Bakanı alay kumandanlıklarının kimler tarafından yapılacağını nereden ve nasıl bilir?" diye sorarak ve MSB'nin parlamentoya sorumlu olmakla beraber Ordunun eğitimi ile uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını ifade ederek, Bakanlığa tanınan re'sen tayin yetkisini eleştiren Çataloğlu, maddenin ihtilaf halinde Başbakanı hakem kılan son fıkrasının da Anayasa Komisyonuna gönderilmesi gerektiğini savunmuştur.[456]

GP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise öncelikle parlamentoya karşı sorumlu olan siyasi otoritenin Silahlı Kuvvetlerin eylem ve işlerinde tam olarak hakim olması ilkesinin uygulanması gerektiği doğrultusundaki görüşünü tekrar etmiştir. Kırca'ya göre bu, MSB'nin haberi olmadan bir eylem ve işlem yapamamayı gerektirir. Genelkurmay Başkanlığının Başbakana bağlı dairelerden biri olarak değerlendirilemeyeceği görüşünü bu kez Kurucu Meclis müzakerelerinde Genelkurmay Başkanı "Başbakana bağlıdır" ibaresinin reddedilmesine göndermede bulunarak savunan Kırca'ya göre, MSB'nin re'sen atama yapabilmesinin Anayasa'nın 110. maddesine aykırı olduğunu savunmuştur. Zira, 110. madde Genelkurmay Başkanının TSK'nın komutanı olduğunu ifade etmektedir ve siyasi otoritenin Genelkurmay Başkanına, örneğin bir tümen komutanını empoze edebilmesi dünyanın hiç bir yerinde görülmemiştir. Kırca'ya göre, atamalarda inisiyatif genelkurmayda olmalıdır, ancak siyasi otorite genelkurmayın teklifini reddedebilmelidir. Aksi takdirde demokrasi olmaz.[457]

CHP Grubu adına Ordu Milletvekili Ferda Güley de MSB'ye tanınan re'sen atama yetkisini sorunsallaştırmıştır. TSK'nın fiili komutanı olan zata rağmen re'sen atamanın Anayasanın getirdiği Genelkurmay başkanlığı esprisi içinde değerlendirilemeyeceğini öne süren Güley, maddenin bu haliyle kabul edilmesi durumunda TSK ve siyasi kuvvet arasında bir buhran ve çelişki doğacağına işaret etmiştir.[458]

Şahsı adına Samsun Milletvekili İlyas Kılıç da 124. maddenin bu haliyle çıkması halinde genelkurmay başkanının üzüleceğini, orduda disiplinin

---

[456] *A.k., ss. 47-48.*
[457] *A.k., ss. 48-49.*
[458] *A.k., ss. 49-50.*

bozulacağını iddia etmiştir. Re'sen tabirinin Anayasaya ve Türk ordusunun örf ve adetlerine aykırı olduğunu öne süren Kılıç, atamaların Genelkurmay başkanının teklifi ve Bakanın onayı ile yapılmasını önermiş ve teklifi kabul edilmeyen Genelkurmay başkanının istifa edeceğini iddia etmiştir.[459]

Madde üzerinde söz alan bir başka Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'dur (Kastamonu). Yılanlıoğlu'na göre Anayasanın 110. maddesi Genelkurmay Başkanı ve MSB'nin görev ve yetkilerini ayırmadığı için 124. maddenin tanziminde zorluklar çekilmektedir. Zira, Anayasa maddesi, milli güvenliğin sağlanmasından ve TSK'nın savaşa hazırlanmasından TBMM'ne karşı Bakanlar Kurulunun sorumlu olduğunu belirtmektedir. Bakanlar kurulunda TSK'dan sorumlu kişi MSB'dir. Öte yandan, Genelkurmay Başkanı TSK'nın komutanı olarak tanımlanmakta ve Başbakan'a karşı sorumlu tutulmaktadır. Sıkıntıların çıkarılacak teşkilat yasası ile aşılabileceğini düşünen Yılanlıoğlu, 124. maddenin mevcut haliyle çıkması halinde Genelkurmay Başkanı ve MSB'nin çok nazik bir durumda kalacağını ifade etmiştir.[460]

MP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Hüseyin Ataman ise, emekli bir general olarak, bizzat yaşadığı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı dönemini hatırlatmış ve tugay komutanlarından itibaren atama yetkisinin Genelkurmay Başkanına verilmesi gerektiğini savunmuştur.[461]

Tokat Milletvekili İrfan Solmazer ise savaş ve barış durumlarının ayrı ayrı ele alınmasını öneren önergelerinin dikkate alınmadığını vurguladıktan sonra, siyasi otoritenin mevcut komutanları arasından en iyisini seçip genelkurmay başkanı atadığını, fakat ondan sonra bu komutana hiç bir yetki tanımadığını iddia ederek, MSB'ye verilen re'sen atama yetkisini eleştirmiştir. Duyduklarına göre, MSB'nin kendi karargahına dahi atama yapamadığını, ancak bunun karşılığının TSK içindeki bütün tayinleri re'sen yapabilmesi olmadığını ifade eden Solmazer, re'sen tabirinin kaldırılmasını istemiştir.[462]

Daha önce de MSB'ye re'sen atama yapma yetkisi doğrultusunda bir önerge vermiş olan Erzurum Milletvekili İsmail Hakkı Yıldırım ise getirilen eleştirilerin MSB'nin yetkilerini kötü niyetle kullanacağı faraziyesine dayandığını belirtmiş ve MSB'nin kendi yaverini bile tayin edemediğini vurgulamıştır. 110. maddenin sadece genelkurmay başkanını değil, siyasi otoriteyi de TSK'nın eğitimi ve savaşa hazırlanması konularında sorumlu tuttuğunu ifade eden Yıldırım, sorumlu bakan olan MSB'nin re'sen atama yetkisinin olması gerektiğini savunmuştur. Yıldırım'ın vurguladığı bir diğer nokta da genelkurmay başkanının sadece Başbakan'a karşı değil, MSB'ye karşı da sorumlu olduğudur.

---

[459] *A.k., ss. 50-51.*
[460] *A.k., ss. 52-53.*
[461] *A.k., s. 53.*
[462] *A.k., ss. 53-54.*

124. madde üzerinde müzakerelerin yeterli olduğuna dair İlyas Kılıç ve Ahmet Mustafaoğlu'nun (Erzurum) önergeleri, Mardin Milletvekili Rifat Baykal'ın aleyhte konuşmasından sonra oylanmış ve kabul edilmiştir. Bundan sonra, komisyonun 124. madde önerisi ve bu maddede değişiklik getirecek çeşitli önergeler oylanacak iken, CHP ve GP'den beş üye ayağa kalkarak yoklama istemişlerdir. Yoklamada çoğunluk olmadığından maddenin görüşülmesi ertelenmiştir.

15 Haziran 1967 tarihli 119. birleşimde 124. madde hakkında verilen 5 değişiklik önergesi de reddedilmiştir. Fakat bu sırada Komisyonun "re'sen" tabirini maddeden çıkardığı anlaşılmaktadır.[463] Madde komisyonun getirdiği şekliyle kabul edilmiştir.

SENATODAN GELEN METİN

21 Haziran 1967 tarihinde Millet Meclisi tarafından kabul edilen TSK Personel Yasası metni 23 Haziran tarihli bir yazı ile Senato'ya sevk edilmiş; Senato yasa metni üzerindeki müzakerelerini 21 Temmuz 1967 tarihinde tamamlamıştır. Senato, yasanın 31, 121, 172 ve 209. maddelerini değiştirmiş, Geçici 25. maddesini ise çıkarmıştır. Millet Meclisi Geçici Komisyonu 172 ve 209. maddelerde Senatoca yapılan değişiklikleri benimsemiş, 31, 121 ve Geçici 25. maddelerde yapılan değişiklikleri ise benimsememiştir.[464] Senatoca yasanın 172 ve 209. maddesinde yapılan değişiklikler ve Geçici 25. maddenin çıkarılması Meclis tarafından kabul edilmiş ve kesinleşmiştir.

En az bekleme süreleri başlığını taşıyan 31. maddede Senatonun yaptığı değişiklik havada; uçucu üsteğmen ve yüzbaşılara, denizde; denizaltı, dalgıç, balıkadam üsteğmen ve yüzbaşılara birer yıl; ve kurmay subaylara akademide okudukları her yıl için kıdem verilmesini getirmektedir. Maddenin müzakereleri sırasında GP grubu adına Coşkun Kırca (İstanbul), Milli Savunma Bakanı Adana Milletvekili Ahmet Topaloğlu ve Geçici Komisyon sözcüsü Rize Milletvekili İsmail Sarıgöz, Senatonun yaptığı değişikliğin reddedilmesi ve maddenin Karma Komisyonda görüşülmesi yönünde konuşmuşlardır. Buna karşılık müzakerelerde söz alan milletvekillerinin çoğunluğu Senatoca yapılan değişikliğin kabul edilmesi yönünde konuşmuşlardır. İsim belirterek ifade etmek gerekirse, Reşit Ülker (İstanbul), Reşat Özarda (Aydın), Ahmet Tahtakılıç (İstanbul), TİP grubu adına Yunus Koçak (Konya), İsmail Çataloğlu (İçel), Hüseyin Ataman (İstanbul) Senatoca yapılan değişikliğin yerinde olduğu ve kabul edilmesi yönünde

---

[463] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 18, Birleşim: 119, (15.6.1967), s. 622.*

[464] *S. Sayısı: 156'ya 1. ek "TSK Personel Kanunu tasarısına dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Millet Meclisi Maliye, Milli Savunma ve Plan Komisyonlarından seçilen 5'er üyeden kurulu Geçici Komisyon raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 148, (26.7.1967) sonuna ekli.*

konuşmuşlardır. Buna rağmen, Geçici Komisyonun benimsememe kararı Genel Kurul tarafından kabul edilmiş ve madde Senato ve Meclis'in ilgili geçici komisyonlarından seçilecek 3'er kişiden oluşan Karma Komisyon'a sevk edilmiştir.[465]

Yukarıda da bahsedildiği gibi 121. madde subayların ve astsubayların atanmaları ile ilgilidir. Bu maddede Geçici Komisyonun benimsememe kararının Genel Kurul tarafından kabul edilmesi doğrultusunda Karma Komisyona sevk edilmiştir. Senatoca yapılan değişiklik; Milli Savunma Bakanlığı ve ona bağlı kuruluşlarda görevlendirilecek subay ve astsubayların Milli Savunma Bakanınca atanmasını ve bunlardan kararname ile yapılacak, subay, general ve amiral atamalarının Bakanın inhası ile Başbakan'ın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanın onaylayacağı kararname ile yapılmasını öngören maddenin metinden çıkarılmasıdır. Bu madde üzerinde Kırca maddenin ilk müzakerelerinde de idare hukuku açısından önemli olduğuna işaret ettiği bir husus nedeniyle -kararnamenin Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olduğunu belirtme yönünde bir redaksiyon- Karma Komisyona sevk talep etmiştir. Özarda ve Koçak Senato metninin kabulü yönünde; Tahtakılıç ve Nazmi Özoğul (Edirne) Komisyonun Senatonun yaptığı değişikliği benimsememe yönünde konuşmalar yapmışlardır.[466]

31. ve 121. maddeler hakkındaki Karma Komisyon raporu ertesi gün yapılan 27 Temmuz 1967 tarihli 149. birleşimde müzakere edilmiştir.[467] Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Anayasanın 92. maddesi gereği, müzakerelerde milletvekilleri maddeler üzerinde söz alabilecekler ancak bir değişiklik önergesi veremeyeceklerdir. Sözler bittikten sonra, ilk önce Karma Komisyonun kabul ettiği metin oylanacak, eğer bu metin kabul edilmezse sırasıyla Senato'nun ve Meclis'in kabul ettiği metinler oylanacaktır.

Milli Savunma Bakanının da katılımıyla raporunu hazırlayan Karma Komisyon; 31. maddede Senatonun yaptığı değişiklikleri, devlet personel rejimini bozacağı ve kıdem kurumunun kaldırılması ile sağlanacak fırsat eşitliğine aykırı olduğu için benimsememiş, ancak redaksiyon niteliğinde bazı değişiklikler yapmıştır. Karma Komisyon 121. maddede de Senatonun yaptığı değişikliği, Milli Savunma Bakanına kendi çalışma arkadaşlarını seçme imkanı vermediği için kabul etmemiştir. Bu maddenin son fıkrasında bazı redaksiyonlar yapılmıştır. Karma Komisyon raporunun müzakerelerinde milletvekilleri sadece 31. madde üzerine söz almış, 121. madde üzerine söz alan olmamıştır. 31. madde

---

[465] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 148, (26.7.1967), ss. 661-678.*

[466] *A.k., ss. 679-684.*

[467] *S. Sayısı: 156'ya 2. ek "TSK Personel Kanunu tasarısının Cumhuriyet Senatosunca değiştirilen ve Millet Meclisince benimsenmeyen maddeleri hakkında Karma Komisyon raporu ile, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve Karma Komisyon metinleri," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 149, (27.7.1967) sonuna ekli.*

üzerinde söz alanlardan Ülker, Çataloğlu, Diler, Ataman ve Tahtakılıç Senatonun kabul ettiği metne, Özoğul ve Milli Savunma Bakanı Topaloğlu ise Karma Komisyonun kabul ettiği metne itibar edilmesi yönünde konuşmuştur. Her iki maddede de Karma Komisyonun kabul ettiği metinler işaretle yapılan oylamada Meclis tarafından kabul edilmiştir.[468] Böylece TSK Personel yasası ile ilgili süreç tamamlanmıştır.

Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu bir teşekkür konuşması yaparak 2 yıl, 5 ay, 12 gündür Meclis gündeminde bulunan TSK Personel Yasasının nihayet kabul edildiğini, bu süreçte tasarının 90 maddesinin esastan değiştirilerek iyileştirildiğini belirterek, TSK adına gayretlerinden ve titizliğinden dolayı Meclis'e teşekkür etmiştir.[469] TSK Personel yasası 926 sıra numarası ile 10 Ağustos 1967 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI

Resmi Gazete'de yasanın yayınlanmasından sonra Cumhuriyet Senatosu'nun 41 üyesi Anayasa'nın ruhuna ve 149. ve 150. maddelerine ve Anayasa Mahkemesinin 14 Nisan 1966 tarihli Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığının bir dairesi olmadığını ifade eden kararına (1963/67-1966/19) aykırı olduğunu ileri sürerek, Yasanın 34. maddesinin ve 121. maddesinin (e) fıkrasının iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmuşlardır. Yasanın Genel Kurul'daki müzakerelerinde de uzun tartışmalara konu olan söz konusu 34. ve 121. maddeler "Subaylığa nasp ve terfi onayı" ve "Subay ve astsubayların atanmaları" başlıklarını taşımaktadır. Dava konusu olan maddeler aynen aşağıdaki gibidir:

Madde 34 - Subaylığa nasp ve terfiler Millî Savunma Bakanı (Jandarma Subayları için İçişleri Bakanı) ile Başbakanın imzalayacakları ve Cumhurbaşkanının onaylıyacağı kararname ile yapılır.

Madde 121 (e) Millî Savunma Bakanlığı karargâhı ile doğrudan doğruya bu Bakanlığa bağlı kuruluşlarda görevlendirilecek astsubay ve subayların atanmaları; Millî Savunma Bakanlığınca, bunlardan kararname ile yapılması gereken subay, general ve amirallerin atanmaları Millî Savunma Bakanının inhası ile Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylıyacağı kararname ile yapılır. Bu personelin başka göreve atanmaları, Millî Savunma Bakanının muvafakati üzerine (a), (b), (c) ve (d) bendleri hükümlerine göre yapılır.

Davacılar, Anayasa Mahkemesinin yukarıda belirtilen kararına dayanarak, Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığının bir dairesi olmadığını ve bu nedenle Başkanlığın kendi komutası altındaki askerî personel ile ilgili nasp, atama ve terfi işlemleri üzerinde Millî Savunma Bakanının takdir

---

[468] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 21, Birleşim: 149, (27.7.1967), ss. 698-708.*

[469] *A.k., s. 708.*

yetkisi olamayacağını; Anayasa'nın 110. maddesi uyarınca, Genelkurmay Başkanının komutası altında olan TSK askeri personelinin atama, nasp ve terfilerinin de bir bütün halinde aynı komuta zincirinin kanunî tasarrufuna bağlanmış olması gerektiğini; buna karşılık 926 sayılı kanunda yalnız atanmalarda komuta zincirinin işlemesinin öngörüldüğünü (Madde 121 a, b, c,), fakat nasp ve terfilerin doğrudan doğruya Millî Savunma Bakanının uhdesinde bırakıldığını (Madde 34) ve bunun yalnız Anayasa'ya değil askerî disipline, görevin siyaset dışında selâmetle yürütülmesine, kanun hükümleri arasındaki birlik ve uyuma da aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Davacılara göre 926 sayılı kanun, Bakan kendisine bağlı bir karargah sayılan Milli Savunma Bakanlığına ve bağlı öteki kuruluşlarda görevlendirilecek askerî personeli doğrudan doğruya kendi takdir ve tasarrufuna göre atayabilmekte, fakat Genelkurmay Başkanı, Bakanın izni olmadan bu personeli bir başka göreve atayamamaktadır. Buna karşılık Bakanca yapılacak atamalarda, Genelkurmay Başkanının komutası altındaki kimseler için dahi Başkanın izni gerekli değildir. Dolayısıyla, Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığının bir dairesi hatta şubesi durumuna getirilmiş olmaktadır ve bu nedenle her iki hükmün de iptali gereklidir.[470]

Mahkeme her iki hükmü de üyelerden Hakkı Ketenoğlu ve Muhittin Taylan'ın muhalefetine rağmen aşağıda aynen aktarılan gerekçelerle 10 Ekim 1968 tarihinde iptal etmiştir. İptal kararının 7 Nisan 1969 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Karar 31 Mayıs 1969 tarihli Resmi Gazete yayınlanmıştır.

"926 sayılı kanunun 34. maddesi subaylığa nasbin ve terfilerin Millî Savunma Bakanı ile Başbakanın imzalayacakları ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararnamelerle yapılması kuralını koymaktadır. Hükümde 121. maddedeki tutumun aksine, nasp veya terfileri öngörülen personelin çalıştırılma yerleri bakımından herhangi bir fark gözetilmemiş, yalnız Jandarma Subaylarında kararname düzenleme yetkisi, İçişleri Bakanına bırakılmıştır.

211 sayılı ve 4 Ocak 1961 günlü Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 1. maddesi Türk Silâhlı Kuvvetlerini "Kara (Jandarma dahil), Deniz ve Hava Kuvvetleri subay, askerî memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askerî öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen silâhlı Devlet kuvveti" olarak tanımlar.

Anayasa'nın 110. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarına göre Silâhlı Kuvvetlerin komutanı Genelkurmay Başkanıdır ve Genelkurmay Başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Böyle olunca da Genelkurmay Başkanlığının, görevlerini bir bakan adına veya bakanlığın bir dairesi gibi değil, kendi adına ve Başbakana karşı sorumlu olarak yürütmesi

---

[470] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1968/K1968-41.htm (erişim 17 Temmuz 2007).*

gerekmektedir. Bu ilke ve Genelkurmay Başkanlığının, Milli Savunma Bakanlığının bir dairesi olamayacağı hususu daha önce Anayasa Mahkemesinin 14/4/1966 günlü ve 1963/67-1966/19 sayılı iptal kararıyle de hükme bağlanmıştır. (13/7/1966 günlü ve 12347 sayılı Resmî Gazete Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi Sayı: 4, Sayfa: 105, 107 ve 110).

Silâhlı Kuvvetler Komutanlığının, Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetki alanı dışında kalan başlı başına bir kuruluş oluşundan ve Silâhlı Kuvvetler Komutanının yeni Genelkurmay Başkanının Başbakana sorum bağı ile bağlı bulunuşundan çıkan sonuçların başında, Silâhlı Kuvvetlerde görev alacak personelin subaylığa nasplarında ve subayların da terfilerinde Millî Savunma Bakanlığının değil Genelkurmay Başkanlığının birinci derecede söz sahibi olduğunun kabulü gelir. 34. maddede öngörülen düzen Genelkurmay Başkanlığının yetkilerine müdahale anlamındadır ve bu başkanlığı Millî Savunma Bakanlığına ve kısmen de İçişleri Bakanlığına bağlı bir daire durumuna düşürür. Böyle bir tutumu ise Anayasa'nın 110. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkralarının açık hükümleri ile bağdaştırmak mümkün değildir.

Şu duruma göre 926 sayılı Kanunun, Anayasa'ya aykırılığı ortada olan 34. maddesinin iptali gerekir.

...

926 sayılı kanunun 121. maddesinin (e) bendi Millî Savunma Bakanlığına Silâhlı Kuvvetlerdeki herhangi bir astsubay, subay, general ve amiral Silâhlı Kuvvetler Komutanlığının muvafakatini almaksızın yeni bir göreve atamak ve kendi karargâhında veya kuruluşlarında çalıştırmak yetkisini tanımaktadır. Buna karşılık, yine aynı hüküm uyarınca, Genelkurmay Başkanlığı kendi komutası ve sorumu altındaki kuruluşlardan alınıp Millî Savunma Bakanlığı karargâhına veya kuruluşlarına atanmış kimseleri, Millî Savunma Bakanının muvafakati olmadıkça, Silâhlı Kuvvetler içinde bir göreve atayamamaktadır.

Bu hükmün, bir bölüm atamalar konusunda. Millî Savunma Bakanlığına Genelkurmay Başkanlığının üstünde bir merci niteliği verdiği ve Genelkurmay Başkanlığını Millî Savunma Bakanlığına bağlı bir daire durumuna düşürdüğü ortadadır. Böyle bir tutumun yukarıda açıklanan nedenlerle, Anayasa'nın 110. maddesiyle bağdaştırılmaması bir yana, Silâhlı Kuvvetlerin yetiştirilmesinde, savaş gücünün korunmasında, disiplinde ve komuta zincirinde meydana getirmesi muhtemel aksaklıklar yüzünden kaynağını Anayasa'dan alan bir görevin, Silâhlı Kuvvetler Komutanlığı görevinin, gereği gibi yürütülmesinin olumsuzca etkileyeceğinden haklı olarak endişe edilebilir.

Şu duruma göre 926 sayılı 110. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı ortada olan (e) bendinin iptali gerekir."[471]

---

[471] *A.k., italikler eklendi.*

GEÇİCİ 18. MADDEYE BİR FIKRA EKLENMESİ

Rize Milletvekili İsmail Sarıgöz 23 Ocak 1968 tarihli bir teklifle (2/631) 926 sayılı TSK Personel Kanununun Geçici 4. maddesinin değiştirilmesini ve Geçici 18. maddesine bir fıkra eklenmesini istemiştir. Teklif, Geçici 4. maddede 4 yıl olarak belirlenen yarbaylıkta bekleme süresini, "kademe, terfi ve aylıklarla ilgili mali hükümlerinin yürürlüğe gireceği mali yılın 1 Eylülüne kadar" 3 yıla indirmektedir. Teklifin gerekçesi, askeri personel rejiminin mali yönleri uygulanmadığı sürece, 4 yıllık yarbaylar 1.500 lira maaş alacakken, sivil sektörde aynı derecedeki 3 yılını tamamlamış memurların 1.750 lira alacak olması, dolayısıyla yarbayların mağdur edilecek olmasıdır.[472] Teklifin bu kısmı Komisyon tarafından uygun görülmemiş ve Sarıgöz tarafından geri alınmıştır.[473]

Geçici 18. madde, örneğin "askeri memur yetiştirmek üzere sivil olarak kursa tabii tutulan personelin kurs sürelerini kıdemlerine ilave" etmek gibi çeşitli durumlardaki askeri personele kıdem vererek mağduriyetleri önlemektedir. Teklif, 926 sayılı yasa "28 Mayıs 1961 tarihli Milli Birlik Komitesi kararından 6 ay ve daha az süre ile istifade edenlerin durumlarını düzeltmeyi her nasılsa dikkate almamıştır" gerekçesiyle verilmiştir. Komite'nin söz konusu kararı ile subaylara bir yıllık kıdem verilmiş, ancak uygulamada bütün subaylar bu karardan yararlanamayarak mağdur olmuştur. Komisyon, Sarıgöz'ün Geçici 18. madde ile ilgili teklifini "asteğmenlikte çeşitli disiplin cezaları veya imtihanda muvaffak olamama sebebiyle emsallerine nazaran geç terfi" edenleri de ekleyerek kabul etmiştir.[474]

Komisyon kararlarını üç aleyhte oya karşı çoğunlukla almıştır. Aleyhte olan milletvekillerinden Mehmet Atagün (Kırklareli) muhalefet şerhini Rapora eklemiştir. Atagün'ün muhalefet şerhine göre, teklif Komisyon'da müzakere edilip, reddedildikten bir hafta sonra tekrar müzakere edilerek kabul edilmiştir. İtirazı üzerine teklifin üçüncü defa müzakere edildiğini belirten Atagün, Milli Savunma Bakanının Komisyona açıklama yapması talebinin dikkate alınmadığını da eklemiştir. Atagün, teklife Milli Savunma Bakanının yokluğunda ve reddedilen tekliflerin aynı toplantı yılında tekrar ele alınamayacağını belirten İçtüzük 77. Madde hükümleri çiğnenerek müzakere edildiği gerekçeleriyle muhalif kalmıştır.[475]

Böylece, Komisyon Raporu doğrultusunda esasen 1 maddeden oluşan yasa teklifi Genel Kurul'un 7 Şubat 1969 tarihli 46. birleşiminde kısa bir müzakereden sonra kabul edilmiştir. Teklifin müzakerelerinde Samsun

---

[472] *S. Sayısı: 705 "Rize Milletvekili İsmail Sarıgöz'ün, 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun geçici 4. maddesinin değiştirilmesi ve geçici 18. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun teklifi ve Milli Savunma Komisyonu Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 32, Birleşim: 46, (7.2.1969) sonuna ekli, ss. 1-2.*

[473] *A.k., s. 3.*

[474] *A.k., ss. 2-3.*

[475] *A.k., s. 4.*

Milletvekili İlyas Kılıç'ın sivil sektörde görev yapan müstafi subayları da yasa kapsamına alan önergesi, Komisyon'un da katılımıyla kabul edilmiştir. Artvin Milletvekili Sabit Osman Avcı'nın yasanın yayım tarihi olarak belirlenmiş olan yürürlük tarihini 1 Ağustos 1969 olarak değiştiren önergesine ise Komisyon katılmış, ancak Tokat Milletvekili İrfan Solmazer'in önerge aleyhindeki konuşmasından sonra Avcı'nın değişiklik önergesi reddedilmiştir. Tasarının tümü üzerine söz alan Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul'da kısa bir konuşma yaparak, TSK Personel Yasasının ilk taslağında olan benzeri bir düzenlemenin yapılan kulisler nedeniyle Senato tarafından değiştirildiğini ve Meclis'in de bu değişikliği olduğu gibi kabul ettiğini ifade etmiştir. Özoğul, 4.000 subaya birer sene kıdem verilmesini sağlayacak teklifin lehinde oy kullanacağını da eklemiştir. Teklifin aleyhinde söz isteyen olmamış ve işaretle yapılan oylama sonucu Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.[476]

GEÇİCİ İKİNCİ MADDEYE BİR FIKRA EKLENMESİ

926 sayılı TSK Personel Yasasının Geçici 2. maddesinde değişiklik *tasarısı* 18 Mart 1968 tarihinde Başbakan Demirel'in imzasıyla Meclis'e gönderilmiş; Geçici Komisyon Raporunu 21 Mart 1969 tarihinde hazırlamıştır.[477] Tasarı her sınıftan general, amiral ve albayların terfi ve emeklilik işlerinin yürütülmesine açıklık getirmektedir. Örneğin 926 sayılı yasa gereği albayların asgari 2 yıllık sicili gerekmektedir ve bu iki yıl Ağustos 1970'de dolacaktır. Halbuki, Geçici 2. madde albayların 2 yıl beklemeden emekli edilmesine imkan tanımaktadır. Tasarının gerekçesi, "926 sayılı Kanuna göre lüzumlu şartlar tahakkuk etmeden albayların emekli edilmesi 926 sayılı Kanunun diğer hükümlerine uygun düşmemektedir" diyerek, 2 yıllık sicili olmayan albayların emekli edilebilmesini 926 sayılı yasa kapsamına almaktadır.[478] Benzeri hükümler general ve amiraller için de getirilmiştir.

Esasen bir maddeden oluşan Tasarının oldukça kısa süren müzakeresinde Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, Tasarıda geçen "her sınıf ve rütbedeki" deyimine dayanarak, Anayasanın yargı güvencesi ile ilgili 133. ve 134. maddelerinin dikkate alınarak gözden geçirilmesini ve ek fıkranın askeri hakim ve Yargıtay üyelerine uygulanmamasını istemiştir.[479] Kırklareli

---

[476] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 32, Birleşim: 46, (07.02.1969), ss. 335-338.*

[477] *S. Sayısı: 847 "926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun geçici 2. maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Milli Savunma, Maliye ve Plan Komisyonlarından seçilen 4'er üyeden kurulu Geçici Komisyon Raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 75, (7.4.1969) sonuna ekli.*

[478] *A.k., s. 2.*

[479] *Madde 133- Hâkimler azlolunamaz. Kendileri istemedikçe, Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylıklarından*

Milletvekili Mehmet Atagün'de aynı doğrultuda bir önerge vermiştir. Ancak, Komisyon Başkanı Rize Milletvekili İsmail Sarıgöz, özel ve genel yasa hükümleri arasında çatışma olduğunda genel yasa hükümlerinin geçerli olacağını gerekçe göstererek önergeye katılmadıklarını belirtmiştir. Atagün'ün uygulamanın tersi yönde olduğunu ve önergesinin kabulünü savunan konuşmasından sonra önerge reddedilmiştir. Tasarının madde ve yürürlük maddelerinin kabulünden sonra Tokat Milletvekili İrfan Solmazer kısa bir konuşma yaparak, Senato'dan da geçtiği taktirde kabul edilen tasarı sonucu general sınıfından 35, albay sınıfından da 500 personelin genç yaşta emekli edileceğini Genel Kurul'un dikkatine sunmuştur.[480]

172. MADDEDE DEĞİŞİKLİK

172. madde paraşüt, uçuş, denizaltı personelinin kazanılmış hakkı olan tazminattan mahrum kalmasına neden olduğu için değiştirilmiştir. Başbakan imzalı Hükümet tasarısı 20 Kasım 1968 tarihinde Millet Meclisine gönderilmiş, Komisyon 20 Ocak 1969 tarihinde Raporunu hazırlamış ve rapor 5 Mayıs 1969 tarihli 87. birleşimde müzakere edilip kabul edilmiştir. Müzakerelerde Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'ın Millet Meclisi Muhafız Alayı subay ve astsubaylarının da tasarıya dahil edilmesi yönünde bir önergesi Komisyon'un da katılmamasıyla Genel Kurul tarafından reddedilmiştir.[481] Trabzon Milletvekili Ömer Usta'nın benzeri bir önergesinin ise görevlilerin ihmali nedeniyle işleme konulmadığı, Başkanlık tarafından özürleri ile Genel Kurula duyurulmuştur.[482]

Yoksun kılınamaz. Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar ve meslekte kalmalarının caiz olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.
Madde 134- ... Askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunla belli edilir...

[480] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 75, (7.4.1969), ss. 452-454.*

[481] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 87, (05.05.1969), ss. 159-162; ve S. Sayısı 778 "Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununu 172. maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve İçişleri, Milli Savunma, Maliye ve Plan Komisyonlarından 4'er üye seçilerek kurulan Geçici Komisyon raporu," aynı birleşimin sonuna ekli.*

[482] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 89 (07.05.1969), s. 241.*

SAYIŞTAY KANUNU

Sayıştay Kanunu konusu Millet Meclisi tutanaklarına ilk defa 2.3.1966 tarihinde yapılan 60. birleşimde girmiştir.[483] Burada, "Cumhuriyet Senatosu tarafından değiştirilerek gönderilen" ibaresinden önceki parlamento döneminde bir Sayıştay kanunu taslağının Millet Meclisi tarafından kabul edilip, Senato'ya sevk edildiği anlaşılmaktadır. Sayıştay Kanunu taslağı Meclis İdare Amirleri tarafından hazırlanmıştır ve bu nedenle teklif niteliğindedir. Sayıştay Kanun teklifinin Senato'dan değiştirilerek Millet Meclisine dönmesi üzerine ilk tartışma teklifin hangi komisyonlarda inceleneceği konusunda olmuştur. İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Sayıştay'ın konumu aynı zamanda güçler ayrılığı ilkesini de ilgilendirdiği için teklifin Anayasa Komisyonu'na sevk edilmesi gerektiği doğrultusunda bir konuşma yapmıştır. Ardından söz alan Ahmet Tahtakılıç'ın da (İstanbul) desteklediği Kırca'nın önerisine karşılık, Çetin Altan (İstanbul) geri dönen bir teklifin içinde Anayasa Komisyonu üyelerinin de bulunduğu bir Karma Komisyonda görüşülmesini savunmuş ve bu yönde bir önerge vermiştir. Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan'ın Altan'ın önerisini destekleyen konuşmasından sonra, Kırca ve Altan'ın önergeleri oylanmıştır. Altan'ın kabul edilen önergesi doğrultusunda Sayıştay Kanun teklifinin Maliye, Plan, Sayıştay ve Anayasa komisyonlarından gelecek beşer üyeden oluşan bir Karma Komisyonda görüşülmesi kararlaştırılmıştır.

20.6.1966 tarihli 99. birleşimde, Cumhuriyet Senatosundaki görüşme süreleri geçmiş olduğu gerekçesiyle Sayıştay Yasa teklifinin Millet Meclisince kabul edilmiş şekliyle kanunlaşmış olduğu Genel Kurula bildirilmiştir. Ancak, Cumhuriyet Senatosunun görüşme süresinin ne zaman başlayacağı, dolayısıyla ne zaman bittiği tartışma konusudur.[484] Nitekim, Senato görüşme sürelerinin dolduğu iddiasıyla tasarı ve tekliflerin Millet Meclisince kabul edildiği şekilde yasalaştığı iddiasına katılmamaktadır. Senato Başkanı İbrahim Şevki Atasagun bu şekilde çıkan yasaları onaylamaması için Cumhurbaşkanlığına 21.6.1966 tarihinde bir mektup göndermiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de bu şekilde yasalaşan bütün tasarı ve teklifleri Senato'nun mektubunu gerekçe göstererek bir kez daha görüşülmek üzere geri göndermiştir.[485] Böylece 763 sayılı Sayıştay Kanunu, yeniden görüşülmek üzere 27.6.1966 tarihinde Meclis'e iade edilmiştir. Cumhurbaşkanının iade tezkeresi 29.6.1966 tarihli 103. birleşimde Genel Kurulda okunmuş ve yasa teklifinin Maliye, Sayıştay, Anayasa ve Plan komisyonlarından seçilecek beşer üyeden kurulu bir Geçici Komisyona havalesi ve bu komisyonun ilk komisyondaki üyelerden oluşması kabul edilmiştir.

---

[483] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 5, Birleşim: 60, (02.03.1966), ss. 12-17.*

[484] *Bu konuda bkz. Çalışma Usülleri, Senato ile İlişkiler.*

[485] *Cumhurbaşkanının vetosuna ekli Cumhuriyet Senatosunun mektubunun tam metni için bkz. 26.12.1966 tarihli 24. Birleşime ek 147 sıra sayılı Geçici Komisyon Raporu, ss., 1-3.*

Geçici Komisyon'un 27.7.1966 tarihli raporu Millet Meclisinin ikinci toplantı yılında, 26.12.1966 tarihli 24. birleşimde görüşülmeye başlanmıştır. Komisyon, Millet Meclisinde kabul edilen yasa metnini esas alarak Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri dikkate almıştır. 7+1 geçici maddeyi aynen kabul eden Komisyon, 47+1 geçici maddeye matlap (kenar başlığı) koymuş, 57+7 geçici maddeyi de değiştirmiştir. Bu değişikliklerin bir çoğu küçük dil düzeltmeleridir. Ancak, Komisyonun yaptığı önemli değişiklik Sayıştay kararlarının temyiz edilebilmesi ile ilgilidir. Komisyon, Sayıştay kararlarının önce Vergi Temyiz Mahkemelerinde sonra da Danıştay da temyiz edilebilmesini öngören 64. maddeyi uzun bir gerekçe ile değiştirerek Anayasanın 127. maddesi gereğince Sayıştay kararlarının "son ve kesin kararlar" olduğunu dolayısıyla temyiz edilemeyeceğini getirmiştir. Sayıştay kararlarına Danıştay'da temyiz yolu açıldığında davaların uzun sürmesi ve çoğalması gibi bir çok pratik zorluk yaşanacağını da belirten Komisyon, "Sayıştay ilamlarının şimdiye kadar olduğu gibi İcra ve İflas Kanunu hükümleri uyarınca infaz edilmesi"ni gerekli görmüş ve maddeyi bu yönde değiştirmiştir. İkinci bir önemli değişiklik Sayıştay'ın mali özerkliğini ilgilendirmektedir. Tasarıda, "Sayıştay bütçesinin Millet Başkanlığına sunulması ve Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi idareci üyeleri tarafından genel Bütçe tasarısına ithal edilmek üzere Maliye Bakanlığına gönderilmesi öngörülmüştür."[486] Bu uygulama Maliyenin Sayıştay bütçesi üzerinde kontrolü anlamına geldiği için, Komisyon yaptığı değişiklikle Sayıştay bütçesinin tıpkı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu bütçelerinde olduğu gibi Bütçe Karma Komisyonuna sevk edilmesini, Maliye Bakanlığına da toplam rakam bakımından bilgi verilmesini öngörmüştür.

Toplam 109+19 geçici maddeden oluşan tasarı ikinci defa ele alındığı için 24. birleşimde başlayan müzakereleri çok uzun sürmemiştir. Gruplar adına ilk sözü, MP Grubu adına Afyon Karahisar Milletvekili Mustafa Akalın almıştır. Akalın, kısa sayılabilecek bir konuşma yapmıştır. Akalın, sözlerine, bu kanun tasarısının uzun serüvenler geçirmiş olduğunu ve bugün (26.12.1966) son şeklini almış olarak Meclis'e geldiğini belirterek başlamıştır. Bilindiği üzere bu kanun teklifi daha önce görüşülmüş ve Meclisçe kabul edilmişti. Akalın, kanunun özellikle 45 ve 64 üncü maddelerinin uzun tartışmalara vesile olduğunu, bunun dışındaki diğer maddelerle ilgili esasen uzun tartışmalar ve fikir ayrılıklarının yaşanmadığını belirtmiştir.[487] Bu yüzden, uzun konuşmanın anlamsız olacağını belirten Akalın, Sayıştay Kanunu'nun bir an evvel kanunlaşması gerektiğine grup olarak inandıklarını belirterek sözlerine son vermiştir.

---

[486] *Cumhurbaşkanının vetosuna ekli Cumhuriyet Senatosunun mektubunun tam metni için bkz. 26.12.1966 tarihli 24. Birleşime ek 147 sıra sayılı Geçici Komisyon Raporu, s. 11.*

[487] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 24, (26.12.1966), s. 135.*

CHP Grubu adına söz alan Coşkun Kırca, bu kanun tasarısının ikinci defa, Cumhurbaşkanı tarafından müzakerenin talep edilmesi yoluyla çözülebilecek konulardan biri olmadığını belirtmiştir. Bu noktada Kırca, "Sayın Cumhurbaşkanının, bütün Cumhurbaşkanlarımızın kanunların ikinci defa müzakeresi söz konusu olduğu zaman, yasama meclisleri arasındaki usuli ihtilaflar konusunda vaziyet almamalarını yeniden kemali hürmetle istirham ve temenni ederim"[488] diyerek, eleştirilerini sunmuştur. Bu kanun teklifinde pek faydalı ve bir an önce yürürlüğe girmesinde zaruret olan hükümler mevcuttur. Mesela, "bizzat Sayıştay Başkanlığı boştur. Bu makamlara Parlamentomuzun bir an önce yeni üyeler seçmesi icap etmektedir. Bu kanun bunu sağlayacaktır".[489] Kırca'ya göre, meselenin özü şudur:

Sayıştay müessesesi bakımından değişik sistemler düşünmek mümkündür. Sayıştay'ı, Fransa'da olduğu gibi bir birinci derecede idare mahkeme kabul etmek, bu idari mahkemenin aldığı kararın muhtevasını sınırlandırarak... 'Sayıştay ancak objektif olarak hesap veya işlemin kanuna uygun veya aykırı olduğuna karar verir. Ama eğer, kanuna aykırı ise bir hesap veya işlem, bunu yapmış olan kimsenin bu kanuna aykırı işlemi yaparken sübjektif sorumluluğunun mahiyeti ve derecesi ne idi? Ve binaenaleyh, sübjektif sorumluluğun mahiyeti ve derecesine göre tazmin mükellefiyeti ne olacaktır? Sayıştay, bu konuda yetkisizdir' diyebiliriz. Ama Sayıştay'ın yetkili olduğu hesap veya işlem kanuna uygundur veya aykırıdır; objektif hüküm verme yetkisini kullanırken de onu birinci derecede bir idari mahkeme farz eder ve bu hükmü Danıştay'ın temyizen iptal etmesine cevaz veririz. Biraz evvel arz ettiğim gibi, Danıştay'ın: 1) Teşrii karar farz edildiği için; 2) Kesin olduğu için, Sayıştay kararlarını iptal etmesine imkân yok. Bilakis, Danıştay ve diğer bütün merci ve mahkemeler bunu bir muta olarak kabul etmek zorundadırlar.[490]

Devam eden Kırca, bir hukuk tekniği probleminin içinde olduklarını, bu hukuk tekniği problemlerinin her plüralist demokratik rejimde kendilerine göre birer baskı grubu haline gelen Yüksek Anayasa organlarının, Sayıştay gibi, Danıştay gibi, kendi yetkilerini genişletmek bakımından sahip oldukları ve sosyolojik bir gerçek olan eğilimlere göre de halledilemeyeceğini belirtmiştir. Bu noktada "ben Sayıştay'ı seviyorum onun için böyle yapıyorum, ben Danıştay'ı seviyorum onun için böyle yapıyorum"[491] denemeyeceğini, çünkü bunun bir hukuk meselesi olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Tasarının müzakereleri 29.12.1966 tarihli 26. birleşimde AP Grubu adına Cevad Odyakmaz'ın söz alması ile devam etmiştir. Kısa bir konuşma yapan Odyakmaz sözlerine, parti olarak bu kanunun bir an evvel çıkmasını arzu ettiklerini söyleyerek başlamıştır. Odyakmaz'a göre, eski kanunun tatbikatı

---

[488] *A.k., s. 134.*
[489] *A.k., s. 134.*
[490] *A.k., s. 137.*
[491] *A.k., s. 142.*

nazara alındığında ve bütün dünya mevzuatı gözden geçirildiğinde, yeni hazırlanan metin çok daha mütekâmil ve yenidir. Öyle ki, bu kanunun getirdiği yenilikler arasında bilhassa, giderlerin ve malların yalnız evrak üzerinden tetkiki yerine, kısmen de olsa, maddi murakabeye imkân sağlamıştır. Bu murakabeyi yapabilmek için de Sayıştay'ın kadrosu genişletilmiş, dört daire sekiz daireye çıkarılmıştır. Ayrıca mer'i kanunla murakabe dışında bırakılmış olan birçok devlet nakit ve ayniyatı da, yeni kanunla murakabe altına alınmıştır.[492] Odyakmaz sonuç olarak, Sayıştay Kanunu'nun bugünkü hali ile maksadı temine elverişli bulunduğunu ve ileri bir eser olduğunu düşündüklerini söyleyerek sözlerine son vermiştir.

TİP Grubu adına konuşan Yunus Koçak ise sözlerine, "Sayıştay Kanunu bir bakıma bir kaza organı mıdır, değil midir?"[493] sorusunu sorarak başlamıştır. Koçak'a göre bu sorunun cevabı 'evet'tir. Çünkü Sayıştay'ın yaptığı muameleler, 127 nci maddeye göre bir kazai muameledir. Yani Sayıştay'ın kararı fertlerin hukuku üzerinde, durumları üzerinde birtakım değişiklik yapabilmektedir. Koçak bu bakımdan, parti olarak kanunun hazırlanış tarzını, prensiplerini ve devlet parasının sarfı bakımından getirdiği hükümleri emniyetli bulduklarını belirtmiştir. Bu yüzden kanunu hazırlayanların iyi bir iş yaptıklarını, dikkatle çalıştıklarını da eklemiştir.

Şahıslar adına söz isteyen ilk kişi ise Kastamonu Milletvekili Adil Toközlü olmuştur. Toközlü'ye göre, kanunla ilgili ortaya konan görüşlerdeki ayrılık tek bir noktada toplanmaktadır. Bu da Anayasa'nın 127 nci maddesindeki kesin hükme bağlanır, düşüncesidir.[494] Toközlü'ye göre, Sayıştay hükmü kesin olduğundan, Danıştay'a gidilmesi, kararların son mercii olan burada tetkik ve iptal olunması gibi neticeler Anayasa'nın 127 nci maddesine de aykırı olurdu. Bu bakımdan "temyiz müessesesi, Anayasa vaazının maksat ve gayesine uygun olarak Sayıştay bünyesinde kurulmuş, bu da muamele ve işlemlerin mütehassıs elemanlar elinde yürümesi ve tetkik olunması bakımından çok yerinde bulunmuştur. 1934 tarihli Divanı Muhasebat Kanunu da temyiz müessesesini bir ihtisas işi olması itibariyle, Sayıştay bünyesine bırakmıştır".[495] Devam eden Toközlü, Sayıştay'ın ister idari, ister kazai, isterse nevi şahsına münhasır bir hesap mahkemesi olsun, Sayıştay'ın bir Anayasa müessesesi olarak kabul edilen ve yeni Anayasa'nın 127 nci maddesiyle kesin olarak bir yargı mercii olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Sayıştay'ın yargı bölümünde değil, yürütme bölümü içinde yer almış bulunması, yargı fonksiyonu yanında denetleme faaliyetinin yürütme ile de bağlantılı olmasından, bu bölümde yer almasından şüphe yoktur. Sonuç olarak Toközlü, Sayıştay Kanunu'nun "gerek muhariplerin hesabını tetkik

---

[492] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (29.12.1966), s. 235.*
[493] *A.k., s. 236.*
[494] *A.k., s. 237.*
[495] *A.k., s. 237.*

ve rüyet etmesini ve gerekse denetlemenin temini bakımından iyi bir şekilde hazırlandığı"[496] görüşündedir.

Ardından söz alan Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler ise, Anayasa'ya göre Sayıştay'ın yürütme bölümünde yer aldığını belirterek başlamıştır. Güler'in birinci itirazı şu şekildedir: Yargı bölümünde, Sayıştay'dan bir yargı organı olarak bahsedilmemiştir. Güler'e göre, böyle olunca, "Anayasa'da tasrih edilmediği halde yargı organıymış gibi mütalaa edilmekte ve Büyük Meclisimize gelen tasarı, Sayıştay'ı yargı organları arasına ithal etmektedir. Eğer biz 64 üncü maddeyi tasarının getirmiş olduğu şekliyle kabul edersek, yargı fonksiyonuna tecavüz etmiş, yargı fonksiyonunu gasp etmiş oluruz".[497] İkinci itirazı ise şuradadır: "Yargı yetkisi Anayasa'nın 7 nci maddesine göre 'Bağımsız Türk Milleti adına kullanılır" yargı yetkisi bunun dışında hiçbir makam ve hiçbir merci adına kullanılamaz. Hâlbuki eğer biz 64 üncü maddeyi bu tarzda kabul edersek, yargı yetkisini bir de Anayasa'nın ruhuna ve lafzına aykırı olarak TBMM adına kullandırmış oluruz. Bu ise, Anayasa'nın asla kabul etmediği lafzına ve ruhuna aykırı bir görüş olur".[498] Bu yüzden, bu madde bu hali ile çıktığı takdirde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilecektir. Bilerek, Anayasa'nın sarih hükümlerine rağmen, bu iptal keyfiyetine göz yumarcasına Meclisten herhangi bir kanunun çıkarılması doğru değildir.

Sonra söz alan kişi ise, Afyonkarahisar Milletvekili Mustafa Akalın olmuştur. Akalın, özellikle Coşkun Kırca ve Abdurrahman Güler'in sözlerine cevap vermek üzere söz almıştır. Yoksa ona göre, bu kanunun tartışılacak bir yanı yoktur. Akalın'a göre, Türk Sayıştayı kurulduğundan bugüne kadar daima bir yüksek yargı mahkemesi olarak görev ifa etmiş, kaza hakkına sahip olmuş ve uygulamada, bu konuda herhangi ciddi bir ihtilaf da bugüne kadar çıkmamıştır. Akalın'a göre,

Gerçekten de, 127 nci maddede birinci olarak Sayıştay'a TBMM adına denetleme yetkisi verilmiş, ondan sonra bir (ve) edatı konulmak suretiyle, ikinci görevini teşkil eden 'Sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama' görevi verilmiştir. Şimdi madem bu hüküm verilmiştir, hükme nasıl bağlanacaktır? Karar vererek bağlanacaktır. Verdiği karar nasıl olacaktır? Kesin olarak verilecektir. Yani başka merci yok artık. TBMM adına yapılan bu denetleme görevinden ikinci fıkra ayrıdır. O halde, kesin hükme bağlama görevinin TBMM adına yapıldığı şeklindeki bir iddiayı -beyler öyle söylüyorlar (Akalın'ın beylerden kastı, Coşkun Kırca ve Abdurrahman Güler'dir)- yukarıdaki izahat muvacehesinde kabul etmek mümkün değildir.[499]

---

[496] *A.k., s. 238.*
[497] *Ak., s. 238.*
[498] *A.k., s. 239.*
[499] *A.k., s. 241.*

Akalın'ın üzerinde durduğu ikinci husus ise, "Sayıştay hükümlerinin teşrii karar niteliğinde kabulü ile bu kararların sadece bir hesap ve işlemin mevzuata uygun olup olmadığını objektif olarak tespitten ibaret bulunduğu, sorumluların sübjektif haklarını hiçbir surette ilgilendirmediği, eğer hesap veya işlem kanuna uygun görülmemiş ise bundan doğacak mali ve cezai sorumluluklar ilgililerin sübjektif haklarına taalluk ettiğinden, bu sorumlulukların Sayıştay'ca değil, kaza yetkisini haiz organlarca hükme bağlanması gerekir" şeklindeki iddiadır. Akalın buna verilecek cevabın şu şekilde olduğunu belirtmiştir:

Sayıştay'ın kaza yetkisini haiz olmadığı noktasından hareket edilirse bu iddiaya bir an için katılmak mümkün olabilir. Ancak yukarıda belirttiğimiz üzere, Sayıştay'ın kaza yetkisine sahip bulunduğu Anayasaca kabul olunduğuna göre, Sayıştay'ın sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlarken, bunun hukuki bir karinesi olarak doğacak mali sorumlulukları da hükme bağlamada bir usulsüzlük veya Anayasa'ya aykırılık düşünülemez. Şunu da hemen belirtelim ki; Sayıştay hesap veya işlemde cezai sorumluluğu gerektiren bir hususa rastlarsa, hükme bağlamamakta ve bunu yetkili kaza mercilerine intikal ettirmektedir. Ve kanun teklifinde bu hususu düzenleyen hükümler de mevcuttur.[500]

Akalın, bu nedenlerden dolayı yapılan eleştirilere katılmadığını ve Sayıştay Kanunu'nun olduğu gibi, komisyondan geldiği gibi kabul edilmesi gerektiğini belirterek, sözlerine son vermiştir.

26. birleşimde Sayıştay Kanunu maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir. Tasarı ikinci defa görüşülen bir tasarı olduğu, dolayısıyla önceden ulaşılmış bir uzlaşma olduğu için maddelerin çoğu hakkında söz alan milletvekili olmamış, böylece 55 maddenin müzakeresi tamamlanmıştır. Müzakereler sırasında 3., 20., 25. ve 51. madde hakkında küçük ve daha çok şekle dair tartışmalar yapılmıştır. 3. maddedeki "savcı ve savcı yardımcıları" deyimi Trabzon Milletvekili Hamdi Orhon ve Afyon Karahisar Milletvekili Mustafa Akalın tarafından eleştirilmiştir; Burdur Milletvekili Faik Kırbaşlı da 20. maddenin daha net ifadelerle yazılmasını istemiştir. Ancak, Genel Kurul, her iki maddede de komisyonun kabul ettiği metni aynen kabul etmiştir. Kırbaşlı'nın 25. maddede geçen "mali kanun" deyiminden "mali" kelimesinin çıkarılması yönündeki önergesi ise Komisyonun katılımıyla genel kurul tarafından kabul edilmiştir. Saymanların istenilen evrakı zamanında vermemeleri halinde maaşlarının yarısının, takip eden üç ayda evrakı vermemekte ısrar etmeleri halinde maaşlarının diğer yarısının kesilmesini ve nihayet memuriyetten çıkarılmalarını öngören 51. madde ise Orhon ve Akalın'ın itirazlarıyla karşılaşmıştır. Akalın, Komisyon ile görüştüğünü ve Komisyonun "memuriyetten çıkarmadan kasıt artık sayman olarak istihdam edilmemesi manasına gelmektedir" görüşünde olduğunu ancak

[500] *A.k., s. 242.*

bunun maddede açık olmadığını savunmuştur. Orhon da maddenin yazılış biçiminden çıkarma cezasının Danıştay denetimine kapalı olduğu endişesini taşıdığını ve bunun düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu madde üzerinde söz alan Hatay Milletvekili Talat Köseoğlu da memuriyetten çıkarma statüsünün yasalarla düzenlendiğini; 51. maddenin bu düzenlemelere tezat oluşturduğunu; ve bu nedenle "memuriyetten çıkarma" yerine "memuriyetten el çektirilir" ibaresinin daha doğru olacağını savunmuştur.[501] Nevşehir Milletvekili İbrahim Boz maddenin yeniden yazılmasını sağlamak amacıyla komisyona iadesini isteyen bir önerge vermiş, eleştirileri dikkate alan Komisyon da bu 51. maddeyi ve onunla bağlantılı olan 53. ve 54. maddeleri geri almıştır. Bu maddelerin komisyon tarafından değiştirilmiş biçimleri takip eden 27. birleşimde hiç tartışmasız kabul edilmiştir.

30.12.1966 tarihli 27. birleşimde ayrıca tasarının kalan maddeleri ve daha sonra tümü oylanıp Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Bu birleşimde en çok tartışma konusu olan madde Sayıştay üyelerinin bilgi ve görgülerini artırmak üzere yurtdışına gönderilmesini düzenleyen 93. maddedir. Müzakereler sırasında komisyon bu maddeyi çekmiş, daha sonra tekrar getirmiş, bu yeni metin hakkında da bir çok eleştiri ve önerge olması üzerine önergelerle birlikte maddeyi tekrar çekmiştir. 93. madde her yıl en az iki en fazla sekiz Sayıştay mensubunun Birinci Başkan tarafından lüzum görülen memleketlere gönderilmesini öngörmektedir. Çelikbaş, Akalın ve Orhon bu maddede geçen "en az" teriminin bir emrivaki niteliğinde olduğunu, Sayıştay mensuplarının yurtdışına gönderilmesinin diğer devlet memurlarından ayrı bir kanunla düzenlenmesinin ayrıcalık yaratmak olduğunu savunmuşlardır. Netice itibarıyla, Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu'nun önergesi kabul edilerek 93. madde tasarıdan çıkartılmıştır. Ayrıca, disiplin işlerini düzenleyen maddelerden biri olan 96. maddenin (e) fıkrasında Sayıştay Yüksek Disiplin Kurulunun, disiplin soruşturmasına konu olan ilgiliyi "istifaya davet edebileceği" deyimi, mevzuatımızda böyle bir uygulama olmadığı gerekçesiyle Fethi Çelikbaş, Hamdi Orhon, Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu, Aydın Milletvekili Reşat Özarda, ve Edirne Milletvekili İlhami Ertem'in tepkisini çekmiştir. Çelikbaş'ın önergesi doğrultusunda "istifa etmeye davet" tasarıdan çıkarılmış, yerine "memuriyetten çıkarılması" ibaresi konulmuştur. 86. maddede geçen "savcı" tabirine Orhon ve Konya Milletvekili Yunus Koçak'ın yaptığı itirazlar ve Akalın'ın 91. maddenin daha açık yazılması yönündeki talepleri ise Genel Kurul tarafından kabul edilmemiştir. 95. madde üç defa üst üste olumsuz sicil notu alanların emekliliklerinin istenebileceği veya istifaya davet edilebileceklerini öngörmektedir. Orhon, bu kişilerin başka devlet dairelerinde görev alamayacakları yönündeki endişesini dile getirmiş, Komisyon Başkanı Sinop

---

[501] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 26, (29.12.1966), ss. 260-263.*

Milletvekili Mustafa Akalın ise bunların sadece Sayıştay bünyesindeki durumları ile ilgili olduğunu, diğer kurumlarda görev alabileceklerini belirtmiştir. 95. maddede herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Kastamonu Milletvekili Adil Tokgözlü'nün verdiği önerge doğrultusunda disiplin cezalarını düzenleyen ve idare hukukuna ve memur statüsüne aykırı bulunan 99. madde komisyona çekilmiş ve (e) fıkrasında göreve son vermeden kastın memurun görevine son verilmesi olduğu ve ilgilinin Danıştay'a başvurduğu taktirde boşalan kadrosuna atama yapılmayacağı açıklığa kavuşturulmuştur.

Sayıştay yasa tasarısının tümü hakkında söz alan olmamıştır. Tasarının oylanmasından sonra Meclis 4.1.1967 tarihine kadar tatil edilmiştir.

ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI

832 sayılı Sayıştay Yasasının 45. maddesinin "Sayıştay'ca verilen ilâmlar aleyhine Danıştay'a başvurulamaz" diyen son fıkrası; ve "Bakanlıklar ve Sayıştay'ın denetimine giren diğer idare ve kurumlarca malî konularda düzenlenecek yönetmeliklerle tüzükler, Sayıştay'ın istişarî mütalâası alındıktan sonra yürürlüğe konulabilir" diyen 105. maddesi Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesine götürülmüştür. Anayasa Mahkemesi 45. maddenin son fıkrasının iptali istemini, bu konuda daha önce verdiği bir kararı da hatırlatarak, "Anayasanın 127. maddesinin birinci fıkrasında sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak görevi Sayıştay'a verilmiş bulunmaktadır" diyerek reddetmiştir.[502] Mahkeme, Danıştay'ın 105. maddenin iptali istemini ise 16 Ocak 1969 tarihinde şu gerekçelerle kabul etmiştir:[503]

Söz konusu hükmün, Danıştay incelemesinden geçen bir tüzüğün, yürürlüğe konulmasına Bakanlar Kurulunca karar verilmeden önce Sayıştay incelemesinden de geçirilmesini zorunlu kıldığı meydandadır. Sayıştay'ca değişiklik öne sürülmesi halinde bunların tekrar Danıştay incelemesinden geçirileceği hakkında maddede bir kayıt yoktur. Bu duruma göre Sayıştay'ca öne sürülen, fakat Danıştay incelemesinden geçmemiş olan kimi hükümleri kapsayan metinlerin, tüzük adı altında Bakanlar Kurulunca yürürlüğe konulmasına, söz konusu 105. maddenin bu açık olmayan hükmü, uygulamada dayanak olarak gösterilebilir.

Bu nedenle 832 sayılı Kanunun 105. maddesinin tüzüklere ilişkin hükmü, Anayasa'nın 107. maddesiyle, tüzük tasarılarını inceleme işini Danıştay'ın görevleri arasında sayan 140. maddesine aykırı nitelik taşımaktadır.

---

[502] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1969/K1969-06.HTM (erişim 5 Ağustos 2007).*

[503] *A.k., Anayasa Mahkemesi Başkanlığının ilgili tezkeresi için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 31, Birleşim: 33, (21.01.1969), s. 300.*

Öte yandan Anayasa'nın 107. maddesi, öngördüğü kimi sınırlamalar dışında, Bakanlar Kuruluna kesin olarak tüzük yapma yetkisi vermiştir. Halbuki iptali istenen 105. madde, yürütmenin Anayasa'dan aldığı bu idari tasarruf yetkisini Anayasa'nın 127. maddesiyle yürütmeyi, malî konularda yasama adına denetlemekle görevlendirilmiş bulunan bir organın, danışma niteliğinde de olsa, önceden alınacak düşüncesine bağlamakta ve böylece Danıştay incelemesinden geçen bir tasarıyı (Tüzük) olarak yürürlüğe koymak için, Anayasa'nın Bakanlar Kuruluna tanımış olduğu tam yetkiyi, söz konusu 105. maddenin ikinci fıkrasiyle iki ay sürebilecek bir Sayıştay incelemesinin sonuna ertelemektedir. Maddenin tüzüklere ilişkin hükmü, Anayasa'nın 107. maddesine bu bakımdan da aykırıdır.

Yukarıdaki nedenlerle 832 sayılı Sayıştay Kanununun 105. maddesinin malî konularda düzenlenecek tüzüklerin Sayıştay'ın danışma niteliğindeki düşüncesi alındıktan sonra yürürlüğe konulabileceğine ilişkin hükmünün iptaline karar verilmesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi her iki kararı da oy çokluğu ile almıştır.

TÜTÜN VE TÜTÜN TEKELİ KANUNU

Tütün ve Tütün Tekeli kanununa yönelik bir Hükümet tasarısının[504] dışında Reşat Özarda'nın (Aydın) Tütün Ziraati Kanun teklifi ile Sami Binicioğlu (Manisa) ve Hilmi İşgüzar'ın (Sinop) birlikte verdiği Tütün ve Tütün Tekeli Kanun[505] teklifi vardır. Hükümet tasarısı 25.5.1966, Reşat Özarda'nın teklifi 7.1.1966, Sami Binicioğlu ve Hilmi İşgüzar'ın teklifi ise 13.9.1966 tarihlerinde Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Genel Kurulun 20.11.1967 tarihli 6. Birleşiminde Tarım, Ticaret, İçişleri, Adalet, Gümrük ve Tekel ile Plan komisyonlarından seçilen üçer üyeden kurulu Geçici Komisyon kurulması kabul edilmiştir. Geçici Komisyonda tasarı ve tekliflerin birleştirilerek görüşülmesi ve tasarı metninin müzakerelere esas alınması kararlaştırılmıştır.[506] 12.2.1968 tarihli 39. birleşimde bu Köy İşleri Komisyonu Başkanının önergesinin kabul edilmesiyle Geçici Komisyona Köy İşleri Komisyonundan da 3 üye katılmıştır.[507] Tasarının tümü üzerinde yapılan müzakereler sırasında, tasarının gerekçesinde ileri sürülen hususlar ile Gümrük ve Tekel Bakanının verdiği tamamlayıcı bilgileri yerinde bulan Komisyon, kanun tasarısını prensip olarak kabul etmiştir.

Geçici Komisyon raporunu 4.3.1968 tarihinde Meclis Başkanlığına vermiştir. Rapora üyelerden sadece Yahya Kanbolat (Hatay) muhalefet şerhi koymuş, söz hakkının saklı olduğunu belirtmiştir. Rapor 19.3.1968 tarihinde milletvekillerine dağıtılmıştır. Geçici Komisyonun tasarısı 116 esas, 1 geçici maddeden oluşmaktadır. 117. madde kanunun uygulama şeklini gösterir bir tüzük yapılacağına yöneliktir. 118. madde yürürlük tarihi, 119. madde yürütme makamıyla ilgilidir.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmeler 7.1.1969 tarihli 23. Birleşimde başlamış, 9.1.1969 tarihli 25. Birleşimde tamamlanmıştır. 14.1.1969 tarihli 28. Birleşimde maddelerin görüşülmesine geçilmiş, görüşmeler 16.1.1969 tarihli 30., 21.1.1969 tarihli 33., 28.1.1969 tarihli 38., 30.1.1969 tarihli 40., 4.2.1969 tarihli 43. birleşimlerde sürdürülmüş, 6.2.1969 tarihli 45. Birleşimde sonuçlandırılmıştır. 117 esas, 2 geçici ve 3 yürürlükle ilgili Tütün ve Tütün Tekeli kanun tasarısı 7.2.1969 tarihli 46. Birleşimde kabul edilerek kanunlaşmıştır.

---

[504] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 1, Cilt: 7, Birleşim: 95, (10.6.1966), s. 3.*

[505] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 1, (1.11.1966), s. 2.*

[506] *Örneğin Özarda'nın teklifinin 2.12.1966 tarihli 13. birleşimde kurulması kararlaştırılan konuyla ilgili komisyona sevk edilmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (21.12.1966), s. 5. Diğer teklifin geçici komisyona sevk edilmesi için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 2, Cilt: 14, Birleşim: 61, (22.2.1967), s. 161.*

[507] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 39, (12.12.1963), s. 379.*

Gümrük ve Tekel Bakanlığınca hazırlanan, Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 14.5.1966 tarihinde kararlaştırılan "Tütün ve tütün tekeli kanunu tasarısı"nın gerekçesinde, tütün konusunun üretici ve tüketici ülkelerin ekonomik hayatlarında önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Gerek dünyada gerekse Türkiye'de meydana gelen ekonomik ve sosyal değişikliklerin, 1938 yılında yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan 3437 sayılı Tütün ve Tütün İnhisarı Kanununun yerini alacak yeni bir kanun hazırlanmasını zorunlu kıldığı tespitinde bulunulmuştur. 8.2.1963 gün ve 11329 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Beş Yıllık Kalkınma Planının 1963 programında, 3437 sayılı Kanunun bugünkü şartlara uydurulması için bir tasarı hazırlanacağının belirtildiğine işaret edilmiştir. Açıklanan zorunluluğa ve kalkınma planının gereklerine uyularak hazırlanan bu tasarının başlıca özellikleri şu şekilde açıklanmıştır:

1- Tütün üretiminin ekonomik ve ticari gereklere göre ayarlanmasını mümkün kılan hükümler eklenmiştir.

2- Tütün eksperi yetiştirilmesi işinin bir yüksek okul açılarak çözümlenmesi esas alınmıştır.

3- Tütün satışlarında ekicilerin aldatılmasını önleyecek yeni hükümler konulmuştur.

4- Tütünlerin niteliklerini korumak amacıyla 3437 sayılı Kanunda noksan olan teknik hükümler eklenmiştir.

5- Türk tütünlerinin üretim tiplerinin tütün teknolojisine ve piyasa gereklerine uygun olarak standardize edilmesini sağlayacak yeni hükümler getirilmiştir.

6- Tütün ihracatının, imal tiplerinin standardizasyonu bakımından teknik denetlenmesi sağlanmıştır.

Reşat Özarda'nın verdiği, Tütün Ziraati kanun teklifinin gerekçesinde özetle şu konulara değinilmiştir: Milli ekonominin en önemli unsurlarından biri olan tütün, son yıllarda Türk tipi tütün yetiştiren ülkelerin bu konudaki başarılı çalışmalarına ayak uydurulamadığından hissedilir bir gerilemeye maruz kalmıştır. Gümrük ve Tekel Bakanlığının çalışmasını tütünün kaçakçılık ve sanayi safhalarına yoğunlaştırması, buna karşılık ziraati ile ilgili hizmetlerini Tarım Bakanlığına devretmesi, hizmetlerin paylaştırılması bakımından son derece önem taşımaktadır. Aslında ticari bir kuruluş olan Tekel'in aynı zamanda kamu hizmetiyle uğraşması bu kuruluşun bünyesine aykırıdır. Bu iki aykırı hizmet hem teorik hem de pratik olarak yeryüzünde hiçbir zaman düşünülmemiştir. İhracatın geliştirilmesi yalnız üretimin artırılması ile mümkün olmamaktadır. Tütün tarımının sadece yüksek kaliteli ürün sağlayacak alanlara yönlendirilmesi gerekirken, dikimin her yıl biraz daha genişlemesiyle ürünün uygun olmayan topraklara doğru yayılması sonucu kalite düşmüştür. Tarım Bakanlığı tütüncülüğün kalkınmasına hizmet etmeye çalışsa da, bu görevi yürürlükteki 3437 sayılı Kanunun aksatıcı hükümleri yüzünden

yürütememektedir. Tütün yetiştiriciliğindeki bütün çalışmalar Tarım Bakanlığı bünyesi içerisinde düşünülmesi gerekirken, bugün bu konu yürürlükteki kanunla Tarım, Gümrük ve Tekel, hatta Ticaret bakanlıklarına verilmiş, bu nedenle aynı konularda fakat değişik yönlerde yapılan çalışmalardan istenilen sonuçlar alınamamıştır. Türk tütüncülüğünde arzu edilen gelişimin sağlanması için Tütün Ziraati Kanunu hazırlanması gerekli görülmüştür.

Sami Binicioğlu (Manisa) ile Hilmi İşgüzar'ın (Sinop) Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu teklifinin gerekçesinde ise 3437 sayılı Kanunun yetersizliğinin, 1943 yılında İzmir'de, 1950 yılında Ankara'da toplanan tütün kongrelerinde ve 1961 yılından beri tütün ekici federasyonların çeşitli toplantılarında belirtildiği ifade edilmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planının 1963 programında da kanunun bugünkü şartlara uygun hale getirilmesinin kararlaştırıldığına işaret edilmiştir. Daha önce bu konuda ilgili bakanlıklarca hazırlanan tasarı ve çeşitli raporlardan faydalanılarak hazırlanan teklifin özelliklerinin şunlar olduğu açıklanmıştır:

a) Üretim konusunda Tarım Bakanlığının teknik yardımlarının zamanında ulaşması ve üretime bir yön vermesi sağlanmıştır.

b) Ekicilerin örgütlenmesi suretiyle kendi işlerini kendisi gören uygar bir toplum olduğumuz meydana çıkarılmıştır.

c) Ziraat Fakültelerinde tütün eksperi yetiştirmek için bölüm açılması ihtiyacı öngörülmüştür.

d) Tütün ürünlerinin geliştirilmesi, tütünlerimizin gerçek değerinin bütün dünyaya tanıtılması bakımından sigara ve benzerlerinin üretimi serbest bırakılmıştır.

Millet Meclisinin 7.1.1969 tarihli 23. Birleşiminde tasarının tümü üzerindeki görüşmeler başlamadan önce usul ile ilgili iki önerge verilmiştir. Muzaffer Döşemeci (İzmir) ve Zeki Efeoğlu'nun (İzmir) birlikte verdiği önerge, tasarı üzerinde fazla tartışmalara gidilmeden yalnızca değişiklik önergesi verilen maddelerin müzakerelerinin yapılmasına, ayrıca değişiklik önergelerinin haftaya Salı günü saat 15.00'e kadar verilmesine, bu günden sonra verilecek önergelerin ele alınmamasına yöneliktir. Kemal Ziya Öztürk'ün (Aydın) önergesi ise, tasarının tümü üzerinde şahıslar adına yapılacak konuşmaların 15, parti grupları adına yapılacak konuşmaların 30, maddeler üzerindeki konuşmaların da şahıslar adına 10, parti grupları adına 15 dakika ile sınırlandırılmasına dairdir. Yaşar Akal (Samsun) kürsüye gelmeden yerinden konuşmuş, Döşemeci ve Efeoğlu'nun birlikte verdiği önergenin açık olmadığını, üzerinde müzakere açılacak maddelerde sadece önerge verenlerin mi, yoksa herkesin mi konuşacağını sormuştur. Başkan, bu önerge kabul edilirse, değişiklik önergesi verilmemiş maddelerin okunup oya sunulacağını, değişiklik önergesi verilen maddeler üzerinde genel görüşme açılacağını, yani önerge vermeyenlerin de söz hakkına sahip olacağını açıklamış, önerge sahiplerinden Döşemeci de bunu onaylamıştır. Ardından önerge oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Kemal Ziya Öztürk'ün (Aydın), konuşmaların sınırlandırılmasını isteyen önergesine karşılık

Sami Binicioğlu (Manisa) aleyhte söz almıştır. Kanunun biran önce çıkmasının önemi kadar, en iyi şekilde çıkmasının daha iyi olduğunu savunmuştur. Bundan dolayı konuşmaların sınırlandırılmasının doğru olmadığını ileri sürmüştür. Bu kanunun tütün ekicisinin çıkarına olacak şekilde çıkabilmesi için, bütün milletvekillerinin tasarı ve teklifler üzerinde inceleme yapması, düşünmesi ve gördükleri noksanlıkları tespit edip, açıklamalarda bulunması bakımından konuşmaların zamanla sınırlandırılmaması tespitinde bulunmuştur. Arkasından Sabahattin Savacı (Gümüşhane) önerge lehinde söz almıştır. Kanun tasarısının uzun zamandır ellerinde olduğunu ve üzerinde düşünmeye çok vakit bulduklarını belirtmiştir. Bu nedenle iyi inceleyen, çok düşünen kişilerin, sınırlandırılan dakikalar içinde isteğini ve amacını ifade edip, gerektiği tarzda tasarıdaki değişikliklere Meclisi ikna edebileceğini ileri sürmüş, verilen zamanın yeterli ve isabetli olduğunu söylemiştir.

Daha sonra Hilmi İşgüzar (Sinop) önergenin aleyhinde konuşmuştur. Bu kanun tasarısının büyük bir üretici kütlesini ilgilendirdiğini, kendisi de kanun teklifinde bulunduğundan bunun üzerinde uzun zamandır çalıştığını söylemiştir. Her milletvekilinin fikrini söyleyebilmesini ve bunun sınırlandırılmaması gerektiğini öne sürmüştür. Sözlerinin sonunda önergenin aleyhinde oy kullanılmasını istemiştir.

İşgüzar'dan sonra Fethi Çelikbaş (Burdur) önergenin lehinde söz almış, tasarının tümü üzerinde yarım saat, milletvekillerinin de 15 dakikada fikirlerini söylemelerinin mümkün olduğunu öne sürmüştür. Fakat çoğu zaman, konunun dışına çıkarak yığınla mesele söylenmek istendiği için, yarım saatin de iki saatin de yetmediğini belirtmiştir. Birçok uluslararası toplantılarda 5-10 dakikada bir fikrin ifade edildiğini gördüğünü söylemiştir. Çelikbaş'a göre, tasarının müzakeresine başlanmadan önce, herkesin kaç dakika konuşacağı belli olursa, adaletli bir çalışmanın da düzeni gelmiş olacaktır. Çelikbaş, her yönüyle isabetli olan bu önergenin lehinde oy kullanılmasını isteyerek konuşmasını bitirmiştir. Bu konuşmalardan sonra Kemal Ziya Öztürk'ün (Aydın) önergesi oylanarak kabul edilmiştir.

Ardından Güven Partisi Grubu adına Mustafa Uyar (İzmir) söz almıştır. Yıllarca dünya piyasasına hakim olan Türk tütününün itibarını kaybettiğini, bunun nedeninin de iyi, kaliteli, standart tipli tütün yetiştirilememesi olduğunu söylemiştir. Diğer bir neden olarak, 3437 sayılı Kanunda mevcut olup da uygulanamayan yasak bölge konusuna işaret etmiştir. Tütün tarlasıyla diğer ürün tarlaların ayrılması gerektiğini, yeni tasarıda 45 ilin muhtelif ilçe, bucak ve köylerinde tütün tarımına izin verildiğini, yeniden tütün ekilecek alanların tespit edilmesinin öngörüldüğünü belirtmiştir. Yasak bölgeye dikilen tütünlerin sökülmesi gerektiğini, tasarıda buna ait hükümler bulunduğunu savunmuştur. Böylece, yasak bölge tespit edildikten sonra, Hükümet ve partiler olarak bu tespitin üzerinde ısrarla durmanın zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Geçmişte, tütün iyi para ettiği zaman, ertesi yıl dağ, taş, dere, tepenin tütün tarlası haline

geldiğini, yalnız tütüncülerin değil, avukatın, doktorun, hakimin, manifaturacının, kısacası herkesin tütüncü olduğunu öne sürmüş, tasarıda bunu önleyici hükmün olmadığını dile getirmiştir. Buna engel olacak tedbirin bu kanunda alınması gerektiğini, Komisyonda bu fikrini Anayasaya aykırı diye kabul ettiremediğini, bunun Anayasa ile ilgisinin olmadığını açıklamıştır. Tasarının ikinci maddesinde Devlet memurlarının, özellikle Tekel memurlarının görev yaptıkları bölgede tütün dikemeyeceklerinin emredildiğini belirtmiştir. Dikildiği takdirde 72. maddede müeyyidesi bulunduğunu ve sökülmez, alınır, şu yapılır, bu yapılır şeklinde ifadelere yer verildiğini, bunun yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Vatandaşın yasak bölgeye tütün dikmesi durumunda bunun söküleceğini, Tekel memuru yasak olmasına rağmen dolaylı veya dolaysız yoldan tütün diktirirse veya dikerse sökülmeyecek olmasının suiistimale kapı açacağını dile getirmiştir. Uyar konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Tütüncüyü korumak, tütünü değerlendirmek istiyorsak, tütün dikilecek alan nasıl ayrılıyorsa, tütünü dikecek olan kişileri de ayırmak gerekli ve faydalıdır. Böylece tütün bir aile tarımı haline gelecektir. Tasarıda her ne kadar ruhsat ve beyanname usulü getirildiyse de yetersizdir. Tütün ekicisi 10 dönüm tütün dikmesine rağmen 30 dönümlük beyanname vermekte ve 30 dönümlük kredi almaktadır. Bu durumu Ziraat Bankası müdürü de, Tekel müdürü de, herkes bilmekte; ancak kredi az olduğu için ekici bu yola sevk edilmektedir. Vatandaşı yalancılığa sevk etmeye kimsenin hakkı yoktur. Bu nedenle, kredilerin zamanında ve yeteri kadar verilmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Tütün dizi veya balya haline geldikten sonra randımanını, kalitesini tespit etme konusunda tasarıda bir hükme rastlanmamaktadır. Uygulamada her alıcı firma eksperi tütünleri ayrı ayrı tespit etmektedir. Havanın açık, kapalı, yağmurlu veya bulutlu oluşu, güneşin batıda veya doğuda bulunuşu tütünün kalite tespitine, gözün görüş yeteneğine etki etmektedir. Dolayısıyla aynı tütün bir firmada 60, diğer firmada 80 kalite (randıman) görülmekte, tütüncünün emeği boşa gitmekte, ziyan olmaktadır. Kendilerine göre, tek başına değil, en az üç, mümkünse beş kişilik heyetlerle tütünler tespit edilmelidir. Bu heyetin içinde Devletin, Tekel idaresinin, alıcı firmaların, tütüncülerin bir eksperi bulunmalı ve bu eksperler herkesin tütünlerini birlikte inceleyip tespit etmeli, sonuçta uzlaşmaya vardıkları randımanı tütün balyalarının üzerine yazmalıdırlar. Tasarıda bu konu yoktur, bunu kendileri teklif edecektir. Tütünler tarlada tahmin edilip Tekel ve Tarım personeli tarafından tütüncünün hesabına zimmet kaydedilmekte, örneğin, "10 dekar dikilen tütünden şu kadar tütün elde edilir" şeklinde yazılmaktadır. Sonuçta, üretici tahmini zimmet borcundan % 5 az tütün teslim ederse cezalandırılmamakta, % 5'e kadar göz aldanması kabul edilmektedir. Bu doğru ve iyi bir şeydir, yalnız tahminden ne kadar fazla çıkarsa çıksın ona ses çıkarılmamaktadır. Kendisi bunun karşısındadır. Zimmetin fazlasının da belirli bir orana kadar olanı kabul edilmeli, daha fazlasının hesabı sorulmalıdır. Başıboş bırakıldığı takdirde, kanunun yasak ettiği karaborsa yine çalışacaktır. 10 dekar

dikilen tütün 500 kilo tahmin edilmiş, 5.000 kilo elde edilmişse bunun hesabını sormak gerekmektedir. Çünkü 10 dekar tarlanın 5.000 kilo tütün vermesi mümkün değildir. Uyar, Güven Partisi olarak maddelerde ilgili yerlerde değişiklik önergeleri vereceklerini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat) konuşmuş, tasarının tütün tüccarının kazanması için her türlü imkanı sağladığını, tütün ekicisini ise hiç dikkate almadığını öne sürmüştür. Türk tütününün dünya tütünleri arasında önemli bir yeri olduğunu, yabancı sigaraların üzerinde "Türk tütününden yapılmıştır" sözünün boşuna yazılmadığını, sadece Amerika değil, diğer ülkelere de satış yapılabileceğini belirtmiştir. Tütüne her yıl baş fiyat tespit edildiğini, uygulamada baş fiyatın sembolik olmaktan öteye gidemediğini, asıl taban fiyatını tespit etmenin şart olduğunu ileri sürmüştür. Tütün ekicisinin bankalardan kredi alamadığını, bu yüzden tütünü daha toprakta iken, bankadan bol para alan tüccara yok pahasına sattığını, ya da bankadan bol kredi alan tefeciden yüksek faizle borç almak zorunda bırakıldığını söylemiştir. Tütün ekicisinin randıman tespitinden şikayet ettiğini, tespitin ekici dışında birtakım memurlar tarafından tütünün bölgesel farklılıklarına göre değil, il veya ilçelere göre yapıldığını savunmuştur. Yanyana iki tütün tarlasından biri falan, biri de filan ilçeye bağlı olduğu için fiyat farklarının değişik uygulandığına, tasarının bu durumu görmezlikten geldiğine işaret etmiştir. Tütün ekicisinin genellikle topraksız köylü olduğunu, kiraladığı toprağın dönümüne en az 20 lira kira ödediğini ve bu durumun da tütün maliyetini artırdığını, tasarının böyle önemli bir konu üzerinde hiç durmadığını dile getirmiştir. Bahadınlı'ya göre, tütün ticaret konusu olmakta devam ettikçe ekici zarar görecektir. Nasıl ki afyon Devlet tarafından satın alınıyorsa, tütün de aynı işleme tabi olmalıdır. 100 kişinin çıkarı için 3 milyon kişinin ekmeğini ticaret konusu yapmanın hiçbir insani ve ahlaki yanı yoktur. Bahadınlı, bu tasarının sigara kaçakçılığını meşrulaştırdığı, 44. maddede "Türkiye'de oturan yabancılar adına dış memleketlerden gönderilip ticari amaç ve niteliği bulunmayan tütün mamullerinin yurda sokulmasına Tekel Genel Müdürlüğünce izin verilebilir" dendiği, gerçekte ise durumun farklı olduğu tespitinde bulunmuş, konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: "Resmi kayıtlara göre 1964 yılında Amerikalı personele satılmak üzere Türkiye'ye 27 milyon paket Amerikan sigarası sokulmuştur. Türkiye'deki mevcut Amerikalıların sayısının 20 bin civarında olduğu söylenmektedir. Bu sayıya çocuklar da dahildir. Herkes sigara içmediğine göre, bunların % 40'ının sigara tiryakisi olduğu kabul edilip bir hesap yapılsa, bir günde kişi başına 9 paket sigara düşmektedir. Kişi başına günde bir paket sigara üzerinden ortalama bir hesap yapılsa, yıllık tüketim 2.920.000 pakete ulaşmaktadır. Geriye kalan 25 milyon küsür paket sigara karaborsaya intikal ettirilmekte, otel, gece kulübü ve benzeri yerlerde paketi 5 liradan satılmaktadır. Böylece satıcı Amerikalı ile aracıya bol kâr sağlanmaktadır. Bu duruma göre 1964 yılında sadece sigaradan 62,5 milyon

liralık kaçakçılık yapılmış ve bu paranın büyük bir miktarı Amerikalıların cebine girmiştir." Bahadınlı, bu sözlerinden sonra maddeler üzerinde de teker teker görüş sunacaklarını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Adalet Partisi Grubu adına Şükrü Akkan (İzmir) söz almıştır. Tütünün tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda hayati önem taşıdığını, bu nedenle tütün konusunun, tütün ekicisini, Hükümeti, tüketici vatandaşları ve tüccarları çok yakından ilgilendirdiğini öne sürmüştür. 3437 sayılı Kanunun günün ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olmadığını, bunun yerine müzakeresi yapılan tasarının getirildiğini belirtmiştir. Bu tasarı dışında, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri ile Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliği kanun tasarısının da 16.5.1966 tarihinde Hükümetçe Meclise sevk edildiğini, her iki tasarının birbirlerini tamamlayan ve tütün kurallarını günün şartlarına uygun duruma getiren hükümler taşıdığını söylemiştir. Tütün ve tütün tekeli kanunu tasarısının öteden beri şikayet konusu olan Devlet memurlarının -Tekel memurları dahil- memuriyetleri çevresi içinde doğrudan doğruya veya başkaları aracılığıyla tütün tarımı yapmalarını yasakladığını açıklamıştır. Yine tasarının, ekiciyi tütün dikiminden önce ispat kâğıdı vermeye, dikim alanlarının yüzölçümünü önceden belirtmeye mecbur tuttuğunu ve göstereceği alandan fazla tütün dikmeyi yasakladığını ifade etmiştir. Ayrıca tütün ekicisine verilen avansın günün şartlarına uydurulduğu tespitinde bulunmuştur. Bakanlıklararası Tütün Kurulunun yanı sıra Milli Tütün Komitesinin kurulacağını ve komiteye ilgili bakanlıklardan, tütün ekici kuruluşlarından, Yüksek Tütün Eksperleri Okulundan, Türkiye Ziraat Odaları Birliğinden, Ziraat fakültelerinden temsilciler alınacağını dile getirmiştir. Tasarının Tekel idaresine, sigara kâğıdını kontrolü altında yurt içinde yaptırma hakkı getirdiğine dikkat çekmiştir. Tarladaki tespitin kaldırıldığını, bunun yerine ekiciye ürün bildirimi mükellefiyeti yüklendiğini belirtmiştir. Tütün ticareti yapabilmek için tüccar yeterlik ve niteliğine sahip bulunmanın ve Tekel Genel Müdürlüğünce tescil edilerek belge almış olmanın şart koşulduğunu söylemiştir. Böylece, cebine 500 lira koyan fırsatçıların 5'er liralık pey akçesi karşılığı tütün almaları yasaklanmak suretiyle, tütün ekicilerinin korunduğunu savunmuştur. Akkan'a göre, daha birçok hükümleri içeren bu tasarının kanunlaşması, Türk tütüncüsünü dış piyasalardaki rakiplerinden koruyacaktır. Akkan, ekiciye dekar başına Ziraat Bankası ve kooperatiflerce çevirme kredisi olarak verilen 130 liranın yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. Bu tasarıyla dikim alanlarının kesin olarak bildirilmesi icap ettiğine ve sıkı bir denetime tabi tutulduğuna göre, dekar başına verilen çevirme kredilerinin en az 300 liraya çıkarılması gerektiğini, kanunun yürürlüğe girmesiyle bu yola gidilmesinde zorunluluk olduğunu savunmuştur. Piyasada diplomalı eksperlerin dışında, uzun yıllar tüccar işletmelerinde çalıştıktan sonra eksperliğe yükselmiş belgesiz eksperlerin bulunduğunu, bu kişilerin de belgeye bağlanmasının adalete uygun olacağını söylemiştir. Bu konuşmadan sonra oturumu yöneten Başkanvekili İsmail Arar birleşimi kapatmıştır.

9.1.1969 tarihli 25. Birleşimde tasarının tümü üzerindeki görüşmelere devam edilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Mustafa Ok (Manisa) konuşmuş, sözlerine tütünün ülkemizdeki tarihi gelişimini anlatarak başlamıştır. Duyunu Umumiyeden önce tütün ticaretinin serbest olduğunu, Devletin bandrol usulüyle tütün ticaretini vergilendirdiğini, Duyunu Umumiyenin kurulmasından sonra tuz ve tütün tekelinin bu idareye verildiğini söylemiştir. Duyunu Umumiyenin tütün tekelini 1884 yılında Osmanlı Bankasının da içinde bulunduğu üç yabancı bankanın kurduğu Reji Şirketine bıraktığını, bu şirketin tütün alım fiyatlarını düşük tutarak, satış fiyatlarını artırdığını, aradaki farkla halkın insafsızca sömürüldüğünü belirtmiştir (1885-86 yıllarında alış 7,6 kuruş, satış 26,1 kuruştur). Bu farkın kaçak tütün ticaretini körüklediğini, Reji Şirketinin kaçakçılıkla mücadele için bir kanun taslağı hazırladığını ve Hükümetin bunu kanunlaştırdığını, kanunu uygulama yetkisinin Reji idaresine verildiğini, Rejinin bu amaçla jandarma teşkilatı kurduğunu ifade etmiştir. Rejinin, Osmanlı idaresinin kendisine tanınan imtiyazı feshetme niyetini öğrenince çeşitli baskı ve entrika yollarına giriştiğini açıklamıştır. Edirne'nin kurtarılmasını planlayan İttihat ve Terakki yönetiminin gerekli parayı, imtiyazının 15 yıl daha uzatılmasına karşılık olarak Reji Şirketinden almaya mecbur kaldığına işaret etmiştir. Jandarmalı Reji idaresine Cumhuriyet döneminde son verildiğini, bu dönemde Tekel idaresinin kurulduğunu dile getirmiştir. Bunları bugünkü tütün rejimine nerelerden gelindiğini belirtmek, petrol ve madenlerden sonra şimdi de tütün alanına girmeye çalıştığı duyulan yabancı sermayeye karşı Meclisi ve Hükümeti uyarmak amacıyla anlattığını öne sürmüştür.

Halen yürürlükte olan 3437 sayılı Tütün ve Tütün İnhisarı Kanununun günün şartlarına uymadığını, bu konuyla ilgili olarak bir kanun tasarısı ve iki kanun teklifi verildiğini söylemiştir. 1951-1962 dönemini kapsayan 13 yıllık süre içinde aynı tip (Şark tipi) tütün yetiştiren Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'ya göre ihracatı en az gelişen ülkenin Türkiye olduğunu, bu üç ülkenin ticaretinin ülkemize göre çok fazla arttığını belirtmiştir. Tütün ihracatının fiyat bakımından da başarılı olmadığını ileri sürmüş, bunu kıyaslamalı olarak açıklamıştır. Buna göre, 1965 yılında Türkiye 12,38, Yunanistan 13,85, Yugoslavya 13,77 kuruşa tütün ihraç etmiştir. Böylece, ne ihracat miktarı ne de fiyatı bakımından komşu ülkelerle rekabet yapılamadığına, Bulgaristan'ın bile Ortak Pazara Türkiye'den daha çok tütün ihraç ettiğine dikkat çekmiştir. Dışişleri Bakanlığında yapılan bir komisyon çalışmasında ihracattaki noksanlığın nedeninin altı madde halinde toplandığını, bunların 1- İhracatçıların sorumluluklarını dikkate almayışları 2- Kalitesiz malların satılmak istenmesi 3- Mallarda standardizasyon bozukluğu 4- Yabancı firmalara karşı taahhütlerin zamanında yerine getirilemeyişi 5- Farklı fiyat politikasının uygulanışı 6- Alıcının taleplerindeki elastikiyet olduğunu anlatmıştır.

Bu altı madde incelendiğinde ilk beş maddede sayılan kusurların ihracatçılara ve Ticaret Bakanına ait olduğunun görüleceğini; fakat üzümde, pamukta, yağda ve tütünde hep suçlananın üretici köylü olduğunu öne sürmüştür. Beş milyona yakın tütüncünün kaderinin ihracatçıların eline bırakılamayacağı tespitinde bulunmuştur. Ok'a göre ekim alanlarının daraltılması sadece ekonomik ve ticari bir mesele değildir, bunun bir de sosyal yönü vardır. Ok, alan daraltılmasına gidilirken 150-200 bin ailenin tütün dikiminden yoksun kalacağını, bu kadar ailenin ne yapacağını, bunlara yeni iş sahalarının açılıp açılmadığını, tütün diktiği yerde başka bir ürün yetiştirip yetiştiremeyeceğini sormuştur. Tütünün kıraç arazide yetiştiğini, başka bir ürünün bu arazide bir aileyi besleyemeyeceğini savunmuştur. Ok, sözlerine şu cümlelerle devam etmiştir: Tasarıda, ihracatı geliştirme imkanlarının aranması gerekirken, kolay tarafa sapılarak ekim alanlarının daraltılması yönünde tedbirler getirilmiştir. Oysa 1963 yılından 1967 yılına kadar tütünle uğraşan aile miktarı ve ekilen alanlar gözden geçirilirse, endişeye düşecek artışın olmadığı görülecektir. Tütünle uğraşan aile adedi 1963 yılında 391.683, 1967 yılında ise 427.798'dir. 1964 yılında 2.711.740 dekar tütün dikilmişken, 1967 yılında 2.961.250 dekar tütün dikilmiştir. Gerek aile sayısında, gerekse dikim alanlarında çok büyük bir artış olmamıştır. Ok, ekici köylülerin tüccar ve tefecilerden yana çektikleri sıkıntıları örnekler vererek açıklamış, bu kanunda maalesef bunları önleyecek tedbirlerin getirilmediğini belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Millet Partisi Grubu adına Hilmi İşgüzar (Sinop) söz almış, 3437 sayılı Kanunun tütün üreticisine gerekli imkanları vermekten uzak kaldığını, Millet Partisi olarak görüşülmekte olan tasarının lehinde olduklarını belirtmiştir. İşgüzar'a göre, tütüncülük bir meslektir. Bugün bakıldığında avukatlar, doktorlar ve çeşitli meslek mensupları tütüncülük yapmakta, gerçek anlamıyla tütünden para kazanacak olan vatandaşlara bunların zararı dokunmaktadır. Ekim alanlarını sınırlandırması ve tütüncülüğü meslek olarak kabul etmesi bakımından yeni maddeler getirdiği için bu tasarıyı yerinde bulmuşlardır. İşgüzar konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Satış usullerindeki basitlik ve ilkellik nedeniyle ekiciler tütün satışlarından zarar görmekte, fiyat iniş ve çıkışları tütün üreticilerinin sürekli aleyhinde olmaktadır. Yeni kanun satış yerlerinde tütünlerin artırma ile satılmasına imkan verdiği için üreticiler bundan faydalanacaktır. Yine bu kanun, bir yere dikilen tütün tohum veya fidelerini başka çeşitlere ayrılmış olan yerlere dikmeyi yasaklamaktadır. Bu da üreticinin lehine olduğu gibi tütünlerin kalitesinin bozulmaması bakımından yerindedir. Bu kanunun en iyi maddelerinden biri de, tütünlerin iyi nitelikte yetiştirilmesi, kontrollerinin yapılması ve her türlü tütün teknolojisini takip bakımından tütün eksperlerinin yetiştirilmesi için Yüksek Tütün Eksperleri Okulunun açılmasıdır. Tütün tüccarlarının, üreticinin mali sıkıntılarından faydalanmak suretiyle tütünleri önceden ekicinin elinden almasını da bu tasarı kısmen önlemiştir. Bu tasarıyla

tütün tüccarlarının kayda tabi tutulması ayrı bir önem taşımaktadır. Tüccar, yeterlik ve niteliğe sahip olmak, Tekel Genel Müdürlüğü tarafından tescil edilmiş belge almak mecburiyetine tabi tutulmuştur. İşgüzar, bu tasarının birçok ihtiyaca cevap verecek maddeler içerdiğini belirtmiş, yeri geldiği zaman maddeler üzerinde ayrı ayrı olmak üzere görüşlerini ifade edeceklerini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Nihat Diler (Erzurum) konuşmuş, tütünün milli ekonomide ve ihracatta önemli rolü olduğunu söylemiştir. 3437 sayılı Kanunun günün ihtiyaçlarına cevap vermediğini, yeni tasarıda günün ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının dikkate alındığını belirtmiştir. Tütün üretiminin artırılması ve kalitesinin yükseltilmesi için ekim alanlarının yeniden gözden geçirilmesi, yeni bir fiyat politikası uygulanarak mevcut istikrarsızlığın giderilmesi, tütün üreticilerinin alın terinin sömürülmeden ülke imkanları içinde değerlendirilmesi dolayısıyla bu tasarıya olumlu oy vereceklerini ifade etmiştir. Yasal tedbirlerin yanında, bu tedbirlerin titizlikle yerine getirilmesini ilgili bakanlıklardan istediklerini dile getirmiştir. Diler'e göre, yasalar ne kadar iyi tedbirler getirirse getirsin, bu kanunları belirli kişiler yürütmektedir. Bu kişiler yasanın amacına ve ruhuna uygun şekilde yasaları uygulamazlarsa, bu takdirde yasadan beklenilen olumlu sonuç alınamayacaktır. Diler, tasarının tütün ekicilerine hayırlı olmasını dileyerek sözlerine son vermiştir.

Bu konuşmadan sonra Başkanvekili İsmail Arar, gruplar adına ikinci defa söz istendiğini belirtmiş, ilk olarak Güven Partisi Grubu adına Mustafa Uyar (İzmir) söz almıştır. Tasarı üzerindeki eleştirilerini biraz daha derinleştirerek, noksan kalan düşüncelerini arz etmeye çalışacağını söylemiştir. Tütünün dünya ticaretinde arz ve talep kanununa tabi bir ürün olduğunu, ihraç maddesi olarak dünya pazarının şartlarına ve kurallarına uygun şekilde ticaretinin düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Dünya pazarındaki tütün piyasasını izlemeden, içte fiyat tespiti yönüne gitmenin, nispeten hayal olacağını öne sürmüştür. Bu bakımdan tasarının tütün ticaretini öngören maddelerinin noksan hükümler getirdiği tespitinde bulunmuştur. İhracatta istekli alıcı bulabilme konusunda, iyi tütüne iyi para politikasını iç piyasada değil, dış piyasada göz önünde bulundurmanın zorunlu olduğunu savunmuştur. Bu tasarı ile tütün ekimini en uygun alanlarda yapmanın amaç edinildiğine işaret etmiş, yasak bölgeyi tespit ederken, tütünden geçinen vatandaşların geçimlerine engel olacak şekilde bir sınırlandırmaya gitmenin doğru olmayacağını ileri sürmüştür. Tütün dikilen alanlar ile tütün diken ailelerin daraltılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ekicilerin örgütlenmesinin bundan sonra görüşülecek Tütün Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile olacağını; ancak o kanunun da tütün üreticisinin örgütlenmesini sağlayacak nitelikte bulunmadığını ifade etmiştir. Uyar'a göre, tütüncüyü en çok ilgilendiren konulardan biri de kredi konusudur. Bugün verilen kredinin en az iki üç misline çıkmak zorunluluğu vardır. Bu yapılmadığı takdirde ekici tefeciye giderse, yine maliyet yükseltilmiş olacaktır.

Uyar, bu tasarıyla tütün eksperleri yetiştirmek için yeni bir okulun açılmasının öngörüldüğünü, bu okulun ayrı bir okul olarak değil, ziraat fakültelerinin bir şubesi şeklinde açılmasının daha faydalı ve daha az masraflı olacağını söylemiştir. Türk Milletinin huzursuzluğunun başlıca nedeninin politikacıların, partilerin samimiyetsizliği ve vatandaşların ıstıraplarını istismar eden tutumları olduğunu ileri sürmüştür. Kanunlar ne kadar iyi olursa olsun, eğer bunu uygulayacak olan makamlar, insanlar samimi olmazsa, en iyi kanunun en kötü kanun olacağı tespitinde bulunmuştur. Dolayısıyla, tütüncünün ıstırabını giderecek bir kanun çıkarırken istismar yollarının kapatılması gerektiğini dile getirmiştir. Şayet istismar amaç edinilirse, bu kanun değil, binlerce kanunun bunu önleyemeyeceğini savunmuştur. Bunu tescil ettirmek için 25.3.1967 tarihli Milliyet Gazetesinde yer alan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in demecini örnek vermiştir. Habere göre Ecevit önceki gün Fethiye'de yaptığı toplantıda, Tekel'in tütün ekicisini yalnız bıraktığı, Ege tütün piyasasını Cumartesi açıp, Pazar günü resmi tatil diye alıma son verdiği, bu yüzden de aracıların tütün fiyatını büyük ölçüde kırdığı yönünde demeç vermiştir. Bunun yalan ve vicdan sömürücülüğü olduğunu, Pazar günü de alım yapıldığını öne sürmüştür. Olmamış bir olayı olmuş göstermek gibi vicdan sömürücülüğüne sapmayacaklarını, sapanları da yalnız bırakmayacaklarını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Sonrasında Başkanvekili İsmail Arar, yeterlik önergesi verildiğini söylemiş, Komisyon veya Hükümet adına söz istenilip istenilmediğini sormuştur. Bunun üzerine Hükümet adına Gümrük ve Tekel Bakanı Nahit Menteşe (Aydın) söz almıştır. Tütün ekicilerinin yıllardan beri bu kanunu beklediğini söyleyerek başladığı konuşmasının devamında tasarının getirdiği yeniliklere değinmiştir. Tütünleri satın alma tarzının yıllardan beri birtakım aksaklıklar doğurduğunu, bu tasarının tütünlerin açık artırma suretiyle satışına imkan veren hükümler getirdiğini belirtmiştir. Mustafa Uyar'ın, randıman tespiti konusunda bir hükmün tasarıda bulunmadığı yönündeki sözlerine karşılık, açık artırmayla satış yapılacak yerlerin işleyiş tarzının, tasarının kanunlaşmasından sonra çıkacak tüzükle tespit edileceğini, ekspertizin ne şekilde yapılacağının yine tüzükte belirtileceğini ifade etmiştir. Yine Mustafa Uyar'ın avukat, memur gibi meslek sahiplerinin tütüncülük yapmasını önleyici birtakım tedbirlerin alınmasını istediğini, Anayasa ve genel hükümler bakımından buna imkan görmediğini söylemiştir. Tüzükte, ruhsat verilirken ekicinin geçmiş yıllardaki durumunun elbette değerlendirileceğini dile getirmiştir. Tüzükte yer alacak birtakım hükümlerle bu konunun önleneceğini savunmuştur. Ekiciyi geniş ölçüde rahatsız eden, Tekel İdaresine de mali sıkıntı ve zorluk yükleyen tütünleri tarlada yazma işinin, bu kanunla kaldırıldığına dikkat çekmiştir. Ayrıca tütün satışlarında ekicilerin tüccarlar tarafından istismar edilmesine engel olacak yeni hükümler getirildiğine işaret etmiştir. Eksperlerin yetiştirilmesi için Yüksek Tedrisat Okulu açılmasının da bu tasarıda öngörüldüğünü vurgulamıştır.

Tefeciliğin ortadan kaldırılmasının ve tütüncülere yeteri kadar kredi sağlamanın bu iktidarın baş prensibi olduğunu; ancak bu kanunda kredi konusuna yer vermenin mümkün olamayacağını ileri sürmüştür. Mustafa Ok'un ekim alanlarının azaltılmasının isabetli olmayacağı yönündeki sözlerine karşılık, ekim alanlarının sınırlanmasının ve yeniden tespitinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Üretimi, iç tüketim ve ihracat imkanlarına göre düzenlemek istediklerini, ihracat bugünkü şartların üstüne çıkarsa, yeni tedbirler getirmek, yeni iş sahaları düzenlemenin kendi görevleri olduğu tespitinde bulunmuştur. Tütüne politikanın karıştırılmamasını istediğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir.

Arkasından Mustafa Ok (Manisa) konuşmuştur. Bir parti grup sözcüsünün (Mustafa Uyar kastedilmektedir) konunun istismar edilmemesinden bahsettiğini belirtmiş, zaman, mekan ve şahıs ismi verilerek konuşulduğunda bunun neresinin istismar olduğunu sormuştur. Tütün konusu politikaya karıştırılmasın dendiği halde, tam aksi olarak Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterinin Fethiye'de söylediği sözü Meclise getirip tartışmanın istismar olduğunu öne sürmüştür. Kendisinin rakamları ve belgeleri konuşturduğunu, hiçbir parti ve kişi aleyhinde tek kelime söylemediğini savunmuştur. Yeterlik önergesi veren, belki de bu önergeye parmak kaldıracak arkadaşlarının bu kanunun mükemmel olduğunu zannettiklerini; fakat Manisa, Balıkesir, İzmir, Aydın, Denizli, Bursa, Uşak, Samsun ve Hatay bölgelerinden temsilcilerin bir araya gelerek bir belge yayınladıklarını, birçok milletvekilinde de bu belgenin bulunduğunu sandığını dile getirmiştir. Belgede, müzakeresi yapılan kanun tasarısının yürürlükte bulunan 3437 sayılı Kanundan da beter olarak hazırlandığının belirtildiğini, belgeyi hazırlayan temsilcilerin tütüncü ve hesaptan anlayan kişiler olduklarını ifade etmiştir. Mükemmel görülen bu tasarının ekici tarafından böyle görüldüğünü söylemiş, o halde yeterlik önergesinin niçin verildiğini sormuştur. Tütün bölgesinin daraltılmasına karşı olduklarını, bunun ihracatçının kusurunu üreticinin üzerine yüklemek anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Tütün bölgelerinin alabildiğine artmamasını, dondurulmasını ve bugünkü sınırlar içinde tutulmasını istemiştir. Bu tasarıda, tütün ekicisinin tefecinin elinden kurtarılması konusunda hiçbir imkan getirilmediğine dikkat çekmiştir. Ok'a göre, bu kanun tüccarla Tekel arasındaki açık eksiltmeyi önlememiş, kaptı kaçtı tüccarı ortadan kaldıracak ve karaborsa satışlarını önleyecek hükümler getirmemiştir. Ok, tüccarla ekici arasındaki pazarlık dengesinin kurulamadığına, ekicinin tütünlerinin değerinin 4-5 gün sonra 3-4 liraya düşmesini önleyecek hükümlerin bulunmadığına işaret etmiştir. Ayrıca, ekiciye avans maddesi aynen bırakıldığı için, tefecinin kucağına düşmesinin önlenemediğini, bütün bu kusurları giderecek tarzda değişiklik önergeleri vereceklerini belirtmiştir.

Bu konuşmadan sonra yeterlilik önergesi veren Zeki Efeoğlu (İzmir) önergeyi kanunun biran önce çıkarılması ve usulsüz konuşmalarla bu işin uzatılmaması için verdiklerini, bunda bir istismar buluyorlarsa önergeyi geri

aldığını söylemiş, önergedeki diğer imza sahibi Mehmet Ali Aytaş (İzmir) da geri aldığını ifade etmiş ve önerge geri verilmiştir.

Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Yahya Kanbolat (Hatay) söz almıştır. Müzakeresi yapılan tasarının, iç pazar ve fabrikasyon için Devlet lehinde bir tekel kurmasına karşılık, yaprak tütünün alım ve ihracı konusunda tüccar lehinde bir tekel idaresi öngördüğünü ileri sürmüştür. Kanbolat'a göre, tasarının 58. maddesi yaprak tütün ticareti yapacak kişileri çok dar tutmak amacı gütmektedir. Bu ticareti yapacak tüccarın öngörülen yeterlik ve niteliğe sahip olması mecburiyetinden başka, ticaret odası, bankalar ve mesleki kuruluşlar nezdinde de hatırı sayılır bir kişi olması gerekmektedir. Kanbolat, bu niteliği taşıyan tüccar sayısının çok az olduğunu, 58. maddenin küçük sermaye sahibi tüccarları tütün ticareti pazarından uzaklaştırdığını öne sürmüştür. Dolayısıyla tasarının birinci maddesinde ifade edilen "yaprak tütün ticareti serbesttir" sözünün bir anlamı olmadığını, bu serbestliğin birkaç tacir için geçerli olduğunu söylemiştir. Ayrıca tasarının Devlet için de bazı sınırlama ve yasaklama getirdiğini, 43. maddeye göre Tekel İdaresinin ekiciyi destekleme amacıyla tütün piyasasına müdahale edemeyeceğini dile getirmiştir. Tekel İdaresinin ancak kendi fabrikasının ihtiyacını karşılamak için ekiciden tütün alabileceğine; yine tasarının 43. maddesine göre, Devletin harmanlanmamış yaprak tütününü ihraç edemeyeceğine işaret etmiştir. Tekel İdaresinin kendisinde mevcut olan stok fazlası tütünleri ihracatçı tüccara satabileceğini; fakat kendisinin bu stok fazlasını ihraç etmesinin yasak olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak bu kanun tasarısının, hem ekici, hem küçük tacir, hem de Devletin aleyhinde olduğunu, bu nedenle reddedilmesi gerektiğini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Adalet Partisi Grubu adına Şükrü Akkan (İzmir) konuşmuştur. Geçici Komisyonun 14 gün geceli gündüzlü çalıştığını, bazı arkadaşlarının birkaç gün Komisyona gelip fikirlerini söylediklerini, sonra gelme gereği duymadıklarını ifade etmiştir. Komisyon tasarısında Cumhuriyet Halk Partisi ve Güven Partisi mensubu milletvekillerinin imzasının olmadığını, sadece başlarda bir iki gün gelen Yahya Kanbolat'ın muhalefet şerhi koyarak imzaladığını söylemiştir. Müzakeresi yapılan tasarı ile Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri tasarısının birbirini tamamladığını, o tasarının da biran önce kanunlaşması gerektiğini belirtmiştir. Halk Partisi zamanında önce bir kararnameyle, sonra Milli Korunma Kanunu ile tütün ekicilerinden % 5, % 4, % 2 kesildiğini, bunlardan biriken 105 milyon liranın milli bir bankada bloke edildiğini, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri tasarısıyla bu paranın % 25'inin kurulan kooperatif birliklerinin emrine verileceğini ve tütün satış yerlerinin yapılacağını dile getirmiştir. Yahya Kanbolat'ın Tekel İdaresinin destek alımı yapmayacağına yönelik sözlerine karşılık, bu kanundan sonra destek için ekicinin kendi kuruluşu olan kooperatiflerin Tekelin yerini alacağını, desteğin orada yapılacağını öne sürmüştür. Tekelin içtüketim için ihtiyacı olan tütünleri ekicinin yeminli eksperinin koyduğu randıman ve fiyat üzerinden alacağına işaret etmiştir. Yine

bu kanunla koçanların, yani sözleşmelerin tek kesilmesinden dolayı ortaya çıkan şikayetlerin giderildiğini, sözleşmelerin üç nüsha kesilip, birinin ekiciye, birinin alıcıya, birinin de Tekele verileceğini açıklamıştır. Böylece sözleşmeyi yırtarak ekiciyi kaderiyle başbaşa bırakmanın söz konusu olmayacağını savunmuştur. Sözlerinin sonunda, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Ecevit'in kooperatifler kurularak, ihracatın kooperatifler kanalıyla yapılmasına yönelik demeci olduğunu, bunu yerine getirmek için polemikten kaçınılmasını ve bu kanunların kabul edilerek sorunların çözülmesi yoluna gidilmesini istemiştir.

Görüşmelere 14.1.1969 tarihli 28. Birleşimde devam edilmiş, oturumu yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Mazhar Arıkan (İçel) ve Kaya Özdemir (İstanbul) tarafından verilen tümü üzerindeki görüşmelerin yeterli olduğuna dair önergeyi okutmuştur. Ahmet Tahtakılıç (İstanbul) önergenin aleyhinde söz almış, grup sözcülerinin konuşmaları arasında kanunun sisteminin bozuk olduğu yönünde görüşler söylendiğini ve bunların aydınlanmadığını belirtmiştir. Maddelere önergeler verilsin iş düzeltilsin gibi bir zihniyetle durumun düzeltilmesinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür. O nedenle, hem Türk köylüsünün geçimiyle, hem de dünya rekabetiyle ilgili bir konuda çıkarılacak kanunun dört başı mamur olmasını sağlamak için müzakerelere devam edilmesinde fayda olduğunu savunmuştur. Ayrıca, gruplar halinde müzakere sonucu milletvekillerine söz vermemenin, milletvekillerinin Parlamentoya devam arzusunu kırdığını öne sürmüştür. Bir saat daha tümü üzerinde yapılacak konuşmalara imkan vermek suretiyle bu işin aydınlatılmasını ve yeterliğin aleyhinde oy kullanılmasını istemiştir.

Tahtakılıç'ın konuşmasından sonra önce yeterlik önergesi, sonra maddelere geçilmesi hususu ve ivedilikle görüşülmesi teklifi kabul edilmiştir. Başkanvekili Nurettin Ok, Meclisin aldığı karar gereğince, önerge verilen maddeler üzerinde müzakere yapılacağını, önerge verilmemiş maddeleri okutup müzakere etmeden oya sunacağını belirtmiştir. Bu arada Abdülbari Akdoğan (Ağrı) tarafından verilen, maddelerin müzakeresinin beşer dakika ile sınırlanmasına yönelik önerge okutulmuş, Yaşar Akal (Samsun) bu önergenin aleyhinde söz almıştır. Akal'a göre, tasarının tümü hakkında konuşulurken arkadaşları pekçok meseleye değinmek istemiş; ancak "maddeler geliyor orada konuş" şeklinde bağırılmıştır. Şimdi maddeler gelmiştir, bu kanunun gayet iyi çıkmasını herkes istemektedir. Fakat bazı maddeler vardır ki, onlarda beş dakika ile hiçbir şey anlatılamaz. Bu bakımdan beş dakika ile kısıtlama önergesi reddedilmelidir. Akal, maddeler enine boyuna müzakere edilmeden geçerse, lehte bir tütün kanunu yerine hiçbir şey getirmeyen bir tasarı ile Meclisin bütün günlerini işgal etmiş olacaklarını ileri sürmüştür. Ardından Akdoğan'ın önergesi oylanarak kabul edilmiş ve maddelerin müzakeresine geçilmiştir.

5.,18.,23.,29.,36.,40.,41.,43.,45.,46.,47.,49.,54.,55.,60.,61.,62.,64.,65.,66.,67.,68.,69.,70.,72.,73.,74.,76.,77.,78.,79.,80.,84.,87.,89.,90.,92.,93.,94.,96.,97.,98.,99.,100.,101.,102.,104.,105.,106.,107.,108.,109.,111.,112.,113.,115.,116.,

117.,118.,119.,120. maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

6.,10.,31.,42.,53.,85.,86. maddeler hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

1.,17.,20.,39.,52.,88.,91. maddeler hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş ve bu maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

7. ve 27. maddeler hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş, maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

50. ve 95. maddeler hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, diğerine Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

81.,82.,83. maddeler hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, sonra geri alınmıştır. Maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

2. madde hakkında dört değişiklik önergesi verilmiş, üçüne Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Diğer önerge reddedilen önergelerden biriyle aynı nitelikte olduğu için Başkan işleme koymamış, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

3. maddeye geçildiğinde Zeki Efeoğlu (İzmir), değişiklik önergeleri görüşülürken, daha evvelce verilen önergelerin dışında verilecek önergelerin kabul edilmemesine dair bir önerge vermiş, bu önerge reddedilmiştir. Komisyon 3. maddenin, geçici 1. madde ile birlikte müzakere edilmesini talep etmiş ve bu talep kabul edilmiştir. 3. madde hakkında onaltı değişiklik önergesi verilmiş, üç önerge geri alınmış, aynı nitelikte olan üç önergeye Komisyon katılmamış, bunlar reddedilmiştir. Diğer on önerge tütün tarımı serbest olan ilçeleri gösteren 1 numaralı cetvele yeni ilçelerin eklenmesine yöneliktir. Komisyon 1 numaralı cetvel üzerinde bu önergelerin ışığı altında tekrar bir inceleme yapmak amacıyla önergeleri istemiş, Başkanlık bu önergeleri Komisyona havale etmiştir. Komisyon 1 numaralı cetveli yeniden düzenleyerek 6.2.1969 tarihli 45. Birleşimde Başkanlığa sunmuştur. Daha önce verilen önergelerden dördünü kabul eden Komisyon, bu önergeler ışığında Adana-Yumurtalık, Burdur-Merkez (Çeltikçi Bucağı), Sinop-Erfelek, Bitlis-Tatvan ilçelerini de 1 numaralı cetvele eklemiştir. Diğer önergelere Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiş, madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici 1. madde hakkında yedi değişiklik önergesi verilmiş, altısına Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Maddenin (c) fıkrasının son satırında "ile köy odalarına" ibaresinden sonra "ve şehir veya kasabalarda ekicinin görebileceği münasip bir yere" ibaresinin eklenmesine yönelik önergeye Komisyon katılmış, önce önerge, sonra madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

4. madde hakkındaki görüşmeler 16.1.1969 tarihli 30. Birleşime sarkmıştır. Maddenin kaldırılmasına dair bir, değişiklik yapılmasına dair biri Komisyona ait olmak üzere yedi değişiklik önergesi verilmiş, maddenin kaldırılmasına dair olan önerge ile altı değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Önce Komisyonun verdiği "ticari gereklerini" ibaresinden sonra "ve satış imkanlarına" ibaresinin tasarıdan çıkarılmasına yönelik önerge, sonra madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

8. maddenin (a) ve (c) bendlerinin kaldırılmasına yönelik bir önergenin yanında Komisyon da değişikliğe dair bir önerge vermiştir. Komisyon kendi dışında verilen önergeye katılmamış, bu önerge reddedilmiştir. Ardından önce Komisyonun verdiği önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

9. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere beş değişiklik önergesi verilmiş, ikisi geri alınmış, biri Komisyonun önergesine katılmıştır. Bir önergeye Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Önce Komisyonun önergesi, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

11. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon kendi dışında verilen önergeye katılmamış, bu önerge reddedilmiştir. Önce Komisyonun önergesi, sonra madde değiştirilen şekliyle kabul edilmiştir.

12. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere dört değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, diğer iki önergeye Komisyon katılmamış ve bu önergeler reddedilmiştir. Komisyonun önergesi de reddedilince madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

13. madde hakkındaki görüşmeler 21.1.1969 tarihli 33. Birleşime sarkmıştır. Maddenin tasarı metninden çıkarılmasına yönelik beş önerge verilmiş, Komisyon bunlara katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Komisyon "Yarım dekardan küçük tarlalarda tütün dikilemez" şeklinde olan maddenin birinci cümlesini "Bir ekici yarım dekardan az tütün dikemez" şeklinde değiştirmiş, önce değişiklik, sonra madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

14. maddenin tasarı metninden çıkarılmasına dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

15. madde hakkında ikisi Komisyona ait olmak üzere yedi değişiklik önergesi verilmiş, beşine Komisyon katılmamış, bunlar reddedilmiştir. Önce Komisyonun iki önergesi, sonra bu önergeler doğrultusunda değişik şekliyle madde kabul edilmiştir.

16. madde hakkında, Komisyonun 16. maddesinin tasarıdan çıkarılarak yerine Hükümet teklifinin konulmasına dair iki, maddenin Komisyon teklifindeki şekliyle kabul edilmesine dair bir önerge verilmiştir. İlk iki önergeye Komisyon katılmamış, bunlar reddedilmiştir. Müzakeresi yapılan madde Komisyonun tasarısı olduğu için Başkan bu önergeyi işleme koymamış ve madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

19. maddenin görüşülmesine geçmeden önce onun yerine 19. madde olması talep edilen bir önerge verilmiştir. Yani tasarıya yeni bir madde eklenmesi istenmektedir. Komisyon bu önergeye katılmamış, reddedilmiştir. Madde üzerindeki görüşmeler 28.1.1969 tarihli 38. Birleşime sarkmış, biri Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon diğer önergeye katılmamış, bu önerge reddedilmiştir. Önce Komisyonun verdiği, maddenin son satırında, "tarafından" kelimesinden sonra "5 gün içinde incelenir ve karara bağlanır" ibaresinin eklenmesine dair önerge, sonra bu önerge doğrultusunda yapılan değişiklikle madde kabul edilmiştir.

21. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon diğer iki önergeye katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Önce Komisyonun verdiği, maddenin üçüncü satırındaki ".....bir nüshasının ekiciye" ibaresinden sonra, "bir nüshasının alıcıya" ibaresinin eklenmesine dair önerge, sonra da madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

22. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon kendi dışında verilen önergelere katılmamış, bunlar reddedilmiştir. Önce Komisyonun önergesi, sonra madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

24. madde hakkında maddenin tasarıdan çıkarılmasına dair bir, maddede değişikliğe dair üç önerge verilmiş, Komisyon hiçbirine katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

25. madde hakkında, biri tasarıya yeni bir 25. madde eklenmesine ve sonraki maddelerin buna göre sıralanmasına dair, dördü ise değişikliğe yönelik beş önerge verilmiştir. Komisyon bir değişiklik önergesi hariç diğerlerine katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Maddede geçen "Alım-satım yazılı sözleşmesi"nin "Yazılı alım-satım sözleşmesi", "konut" un "ikametgah", "yemin verilir" in "yemin ettirilir" şeklinde düzeltilmesine yönelik önergeye Komisyon katılmış, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

26. madde hakkında altı değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmıştır. Kalan beş önergeye Komisyon katılmamış, bunlar reddedilmiştir. Sonra Komisyon maddeyi yeniden düzenlemek için geri almıştır. Komisyon maddeyi yeniden düzenlemiş, yapılan itirazları yerinde görerek maddeyi tekrar geri çekmiştir. 30.1.1969 tarihli 40. Birleşimde madde yeni şekliyle oylanarak kabul edilmiştir.

28. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon, Hükümet teklifiyle Komisyonun tespit ettiği metin arasında farklılık olduğundan dolayı maddeyi geri istemiştir. Başkan, değişiklik önergesiyle birlikte maddeyi Komisyona geri vermiştir. Aynı birleşimde Komisyon maddeyi yeniden düzenleyip Başkanlığa sunmuştur. Verilen bir değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Yapılan konuşmalarda Komisyonun maddeyi alıp yeniden düzenlemesi gerektiği belirtilince, Komisyon buna uyarak maddeyi geri çekmiştir. 30.1.1969 tarihli 40. Birleşimde madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

30. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere beş değişiklik önergesi verilmiş, sonradan bir önerge Komisyonun önergesine katılmış, bir önergeye Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Diğer iki önergeden birine Komisyon katılmış, diğerine katılmamış, her iki önerge de kabul edilmiştir. Komisyon katılmadığı önergeye filhal katılmıştır. Kabul edilen önergeler karşısında Komisyon maddeyi yeniden düzenlemek üzere geri almıştır. 30.1.1969 tarihli 40. Birleşimde, Komisyon maddeyi yeniden düzenlediği için önceden verdiği önergesini geri çekmiştir. Meclisin kabul ettiği iki önerge Komisyonun yeni düzenlediği metne katılmış ve geri alınmıştır. Madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

32., 33. ve 34. maddelerin verilmiş önergelerle birlikte Komisyona iadesi talep edilmiş, bu talep yerine getirilmiştir. 6.2.1969 tarihli 45. Birleşimde Komisyon yeniden düzenlediği üç maddeyi de Meclis Başkanlığına sunmuştur.

32. madde hakkında sekiz değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, beş önergeye Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. İki önergeye Komisyon katılmış, ikisi de kabul edilmiştir. Bunlardan birisi "ehli hibre" yerine "bilir kişi" denmesi, diğeri de "Yüksek tütün eksperleri okulu" yerine "Tütün eksperleri yüksek okulu" tabirinin kullanılmasıdır. Madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

33. madde Komisyonun yeniden düzenlediği şekliyle kabul edilmiştir. 34. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, sonra geri alınmış, madde Komisyonun düzenlediği yeni şekliyle kabul edilmiştir. 35. maddenin Komisyona iadesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge kabul edilmiştir. Verilen iki değişiklik önergesiyle birlikte madde Komisyona iade edilmiştir. Komisyon tarafından yeniden düzenlenen madde 6.2.1969 tarihli 45. Birleşimde Başkanlığa verilmiştir. İki değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, bunlar reddedilmiş, madde Komisyonun yeni düzenlediği şekliyle kabul edilmiştir. Müzakere usulüyle ilgili Fahri Uğrasızoğlu (Uşak) bir önerge vermiştir. Bu önerge, maddeler üzerinde daha önceden söz alınmaması ve değişiklik önergesi verilmemesi durumunda, söz isteyen üyelere söz verilmemesinin ve değişiklik önergelerinin kabul edilmemesinin, milletvekillerinin kürsüden milletin hak ve çıkarlarını korumalarını engellediğine, bu durumun Anayasa ve İçtüzüğe aykırı olduğuna, bu engellerin kaldırılması gerektiğine yöneliktir. Yine usulle ilgili Reşat Özarda (Aydın), tasarının geri kalan maddelerinden değişiklik önergesi verilmiş olanların önergelerle birlikte Komisyona iadesini, değişiklik önergesi verilmeyen maddelerin müzakeresini teklif eden bir önerge vermiştir. Her iki önerge de reddedilmiştir.

37. madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, biri diğerine katılmıştır. Kalan iki önergeye de Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. 38. maddenin görüşülmesinde yalnızca bu maddeye ait olmak üzere beş dakika sınırının

kaldırılmasına dair bir önerge verilmiş, kabul edilmemiştir. Madde hakkında biri (c) fıkrasının, üçü (d) fıkrasının tasarıdan çıkarılmasına, altısı da değişiklik yapılmasına dair toplam on önerge verilmiş, Komisyon bir değişiklik önergesine katılmış, bu önerge kabul edilmiş, Komisyonun katılmadığı dokuz önerge reddedilmiştir. Buna göre maddenin (d) fıkrasının birinci paragrafı "Tüccar yeterliği ve niteliği bulunan özel ve tüzel kişilerle Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliği, yalnız yabancı memleketlere satılmak üzere (a) fıkrasında sayılan maddeleri yapmak için Gümrük ve Tekel Bakanlığının izni ile fabrika açabilir" şeklinde değiştirilerek kabul edilmiştir. Geçici Komisyon Sözcüsü Mehmet Zeki Yücetürk (Balıkesir) kabul edilen önergenin görüşülmekte olan kanunla değil, daha sonra görüşülecek olan kooperatiflerle ilgili olduğunu, böyle bir birliğin kurulmadığını, kurulduğu takdirde fabrika meselesinin ortaya çıkacağını açıklamıştır. Bunun üzerine oturumu yöneten Başkanvekili İsmail Arar, maddeyle ilgili önergeyi okuttuğunu, buna Komisyonun katıldığını ve kabul edildiğini, sonra da bunun başka bir kanunla ilgili olduğunun açıklandığını belirtmiş, bunun nasıl telif edileceğini, bu işin içinden nasıl çıkılacağını Komisyondan sormuştur. Tekriri müzakere diye bir usul olmadığını, bu değişikliğin maddeye girdiğini söylemiş, Komisyonun bu durumu Senatoda değiştirmesini istemiştir. Osman Saraç (Tokat) görüşmelere bir saat daha devam edilmesine dair önerge vermiş, sonra geri almıştır.

Maddeler üzerindeki görüşmelere 4.2.1969 tarihli 43. Birleşimde devam edilmiştir. 44. madde hakkında biri maddenin Komisyona geri verilmesine, beşi de maddede değişiklik yapılmasına yönelik altı önerge verilmiştir. Önce en aykırı teklif olarak maddenin Komisyona geri verilmesine dair olan önerge okutulmuş, Komisyon katılmamış, önerge kabul edilmiştir. Madde yeniden düzenlenmek üzere Komisyona geri verilmiştir. Komisyon maddenin (a) fıkrasını yeniden düzenlemiş, maddeyi 6.2.1969 tarihli 45. Birleşimde Başkanlığa sunmuştur. Verilen beş değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, önergeler reddedilmiştir. Madde Komisyonun yeni düzenlediği şekliyle kabul edilmiştir. 48. madde hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. Bu arada Mustafa Ok (Manisa), Hükümet tasarısında mevcut iken Komisyonun hazırladığı tasarıya geçmeyen, yani Komisyonun tasarı metninde bulunmasına gerek duymadığı 49. ve 50. maddelerin 48. madde olarak Komisyon tasarısına eklenmesine dair iki önerge vermiştir. Bu önergeler kabul edilirse mevcut tasarıdaki 48. madde, 49. madde numarasını alacak, yani sonraki maddeler buna göre sıralanacaktır. Komisyon iki önergeye de katılmamış, önergeler kabul edilmemiştir. Sonra madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

51. maddeye ilişkin üç numaralı cetvelle ilgili bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon maddenin kendisi hariç, üç numaralı cetvelin tamamını

önergeyle birlikte geri almıştır. Bunun dışında iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon birine katılmamış, önerge reddedilmiştir. Maddenin ikinci bendinin "Anahtarlardan biri idarede kalmak şartıyla ürünün bu ambara konulmasına müsaade olunur" şeklinde değiştirilmesine dair önergeye Komisyon katılıp katılmama konusunda görüş bildirmemiş, Meclisin takdirine bırakmıştır. Önerge kabul edilmiş, Komisyon filhal katılmış, madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. Komisyon 6.2.1969 tarihli 45. Birleşimde üç numaralı cetveli eski şekliyle Başkanlığa sunmuştur. Üç numaralı cetvelde 11. sırada yer alan "Burdur" kelimesi hizasındaki "Ertesi senenin 30 Nisanı" ibaresinin "Ertesi senenin 31 Mayısı" olarak değiştirilmesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon önergeyi Meclisin takdirine bırakmıştır. Önce önerge, sonra üç numaralı cetvelde yapılan değişiklikle birlikte madde kabul edilmiştir.

57. maddede baskı hatası sonucu ortaya çıkan "aranır" kelimesi "alınır" şeklinde düzeltilmiş, madde bu şekliyle kabul edilmiştir. 58. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere beş değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon kendi dışında verilen önergelere katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Madde üzerindeki görüşmeler 6.2.1969 tarihli 45. Birleşime sarkmıştır. Önce Komisyonun verdiği önerge, sonra değişik şekliyle madde kabul edilmiştir.

59. maddeye geçmeden önce, Komisyon 59. madde olarak ayrı bir maddenin tasarıya eklenmesine dair bir önerge vermiştir. Bu önergede Komisyon, 58. maddenin son iki fıkrasını almakta ve 59. madde halinde yeni bir madde olarak düzenlemektedir. "Madde 59- Tüccar arasında tütün alım satımı, Tekel İdaresine verecekleri iki nüsha müşterek alım satım bildirimi üzerine yapılır. Bu bildirimlerde, tütünün işlenmiş veya işlenmemiş olduğu, menşei, ürün yılı, nevi, denk adedi ve ağırlığı gösterilir." şeklinde verilen önerge kabul edilmiştir. Buna göre, mevcut tasarıdaki 59. madde, 60. madde numarasını alacak, yani bundan sonraki maddeler birer sıra atlanarak işleme tabi tutulacaktır.

63. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, diğer önergeye Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Önce Komisyonun maddenin üçüncü fıkrasına eklenmesini istediği "Tekel İdaresince taşıma belgesi verilebilmesi için tüccarın ekiciden satın aldığı tütünün bedelini tamamen ödediğine dair ihbarnameyi ibraz etmesi şarttır." şeklindeki önergesi, sonra madde yeni şekliyle kabul edilmiştir.

71. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon önergesini geri almıştır. Diğer önergeye Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

75. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon kendi dışında verilen ve aynı nitelikte olan iki önergeye katılmış, önergeler kabul edilmiştir. Komisyon kendi önergesini kabul edilen iki önerge ışığında değiştirmiş ve madde bu değişik şekliyle kabul

edilmiştir. Şükrü Akkan (İzmir) ve Zeki Efeoğlu (İzmir), tasarının bitimine kadar birleşimin devam etmesine dair bir önerge vermiş ve bu önerge kabul edilmiştir.

103. maddeye fıkra eklenmesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. 109. madde olarak tasarı metnine yeni bir madde eklenmesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış önerge reddedilmiştir. 110. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış, diğer önergede Komisyon takdiri Meclise bırakmış, iki önerge de reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. 114. madde hakkında Komisyon bir değişiklik önergesi vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici 2. madde olarak yeni bir maddenin tasarıya eklenmesine dair biri Komisyona ait olmak üzere dört önerge verilmiş, ikisi geri alınmış, diğerine Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Önce Komisyonun önergesi, sonra önergenin geçici 2. madde olarak tasarı metnine eklenmesi kabul edilmiştir. Geçici 3. madde olarak yeni bir maddenin tasarıya eklenmesine dair bir önerge verilmiş, sonra geri alınmıştır.

Maddeler üzerindeki görüşmeler bittikten sonra Gümrük ve Tekel Bakanı Nahit Menteşe (Aydın) kanunun tümü üzerinde teşekkür niteliğinde çok kısa bir konuşma yapmıştır. Menteşe'den sonra Adalet Partisi Grubu adına Muzaffer Döşemeci (İzmir) kanunun lehinde konuşmak üzere söz almış, kabul edilen bu kanunun tütün alanında reform kanunu olduğunu söylemiştir. Devamında kanunun getirdiği yeniliklere değinmiş, bir tarım ülkesi olan Türkiye'de tütün ekilecek bölgelerin gösterildiğini, dış piyasa ve tütün ihracının durumuna göre ekim alanlarının genişletilip daraltılmasının bilimsel ve ticari bir kimliğe bağlandığını belirtmiştir. Dünyada tütün tüketiminin arttığını, tütün yetişmeyen birçok ülkede bugün tütün yetiştiğini, dünya pazarlarına her yıl yeni satıcıların katıldığını ileri sürmüştür. Bu kanunun getirdiği yenilikler sayesinde dünya tütün piyasalarında eskiden olduğu gibi aranan bir satıcı durumuna geleceğimize işaret etmiştir. Tütün ürününün, bölge ve iklim şartlarına göre değişik tip ve kalitede olduğunu, bu kanunda her bölgedeki tütün cinsinin ayrı ayrı ıslahının öngörüldüğünü, bilimsel açıdan daha iyi tütün yetiştirme yollarının arandığını ve bölgeler arası tütünlerin dejenere olmaması için birçok yeni müeyyideler konduğunu ifade etmiştir. Döşemeci'ye göre, kanunun getirdiği en büyük yeniliklerden biri, bundan sonra tütün satışının serbest olması ve bir tür borsa usulüne imkan veren hükümler içermesidir. Hizmetin tam yapılması için tütün kooperatifleri kanununun çıkarılması zorunludur. Döşemeci, Adalet Partisi Grubu olarak tasarıya olumlu oy vereceklerini söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Sonrasında kanunun aleyhinde Yahya Kanbolat (Hatay) konuşmuş, ekicinin haksız tüccardan şikayetçi olduğunu, tasarının serbest ticareti

uygulayarak 50-55 büyük tüccar lehinde bir tekel idaresi kurmayı çare olarak getirdiğini öne sürmüştür. Ekicinin ürünün fiyatını önceden bilmek istediğini ve randıman tespitinin kendisine açıklanmasını arzuladığını, baş fiyatın sembolik kalmamasını, yaygın olmasını talep ettiğini, tasarının bunlara çare getirmediğini söylemiştir. Ekicinin ürününe taban fiyatı istediğini, tasarıda bununla ilgili dolaylı veya dolaysız hiçbir çözümün önerilmediğini belirtmiştir. Ekicinin Devletin kendisini korumasını ve tüccara terk etmemesini arzuladığını, oysa tasarının buna çare getireceği yerde, Devletin müdahalesini önlediğini ileri sürmüştür. Tasarıya aleyhte oy kullanacaklarını ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır.

Birleşimin sonunda Tütün ve Tütün Tekeli kanun tasarısının yapılan açık oylamasına 18 milletvekili katılmış, 17 kabul, 1 ret oyu çıkmıştır. Çoğunluk sağlanamadığı için oylama bir sonraki birleşime ertelenmiştir. 7.2.1969 tarihli 46. Birleşimde yapılan oylamaya 245 milletvekili katılmış, 235 kabul, 6 ret ve 4 çekinser oyla Tütün ve Tütün Tekeli kanun tasarısı kabul edilerek Senatoya sevkedilmiştir.

TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BÖLGE BİRLİKLERİYLE TÜRKİYE TÜTÜN TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ GENEL BİRLİĞİ KANUNU[508]

Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle, Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliği Kanunu ile ilgili bir Hükümet tasarısı, bir de Mustafa Uyar (İzmir) ve 18 arkadaşının verdiği kanun teklifi vardır. Tasarı ve teklif, 21.12.1966 tarihli 21. Birleşimde kurulması kabul edilen Tarım, Gümrük ve Tekel, Maliye, Ticaret ve Plan komisyonlarından seçilen dörder üyeden kurulu Geçici Komisyona sevk edilmiştir. Geçici Komisyonda kanun tasarısı esas alınmış ve tasarının tümü prensip olarak kabul edilmiştir. Komisyonda maddeler görüşülürken, verilen bazı değişiklik önergeleri Komisyonca uygun görülmemiş, tasarı metninin aynen kabul edilmesine çoğunlukla karar verilmiştir. Komisyon raporunu 3.4.1967 tarihinde Meclis Başkanlığına sunmuştur. Başkanlık, raporu yeni kurulan Geçici Komisyona göndermiş, Komisyon 13.1.1968 tarihli raporunda tasarı ve teklifi önceki raporda olduğu gibi kabul ettiğini Meclis Başkanlığına bildirmiştir. Komisyonun düzenlediği kanun tasarısı 9 esas maddeden oluşmaktadır. 10. ve 11. maddeler kanunun yürürlük tarihi ve yürüten makamla ilgilidir. Tasarının tümü ve maddeler üzerindeki görüşmelere 3.4.1969 tarihli 74. Birleşimde başlanmış, 10.4.1969 tarihli 78. Birleşimde sürdürülmüş ve 8.5.1969 tarihli 90. Birleşimde tamamlanmıştır. Bu görüşmeler sonucunda 9 esas, 1 geçici ve 2 yürürlükle ilgili maddeden oluşan tasarı Meclis tarafından kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Ticaret Bakanlığınca hazırlanan, Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 9.5.1966 tarihinde kararlaştırılan ve 16.5.1966 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulan Hükümet tasarısının gerekçesinde, tütün insan hayatında önemli bir yer tuttuğundan her ülkenin özelliğine ve ihtiyacına göre tütünle ilgili kanunlar düzenlediği belirtilmiştir. Türkiye'de tütün üretiminin özel kanuna göre bir kayıt ve düzene tabi tutulduğu, iç satışın Tekel'e verildiği, dış satışın ise –Tekel ile ilgili konularda bazı tedbirler hariç tutulursa – serbest bırakıldığı ifade edilmiştir. Tütünün iç tüketiminin 35-40 milyon kilo civarında olduğu, üretimden artan kısmın ihraç edildiği, 1961-62 ihracat mevsiminde tütün ihracatından 107 milyon dolar döviz sağlandığı dile getirilmiştir. Tütünün Türkiye'ye en fazla döviz sağlayan bir ihraç malı olmasının yanında, bu maddenin üretimiyle uğraşan vatandaş sayısının 280 bin olduğu, bunların aileleriyle birlikte 1,5 milyondan fazla bir nüfusu oluşturduğu söylenmiştir. Tütünün nakli, manipülasyonu ve ticaretiyle uğraşanlar da dikkate alınırsa geniş bir vatandaş kitlesinin kazancıyla yakından ilgili olmak gibi özel bir öneminin de bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planında üreticinin örgütlendirilmesi bakımından en emin yol olarak kooperatiflerin uygun

---

[508] *Hükümet tasarısının başlığı "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle, Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliği Kanunu" şeklindedir. Aşağıda da görüleceği gibi tasarının başlığı müzakereler sırasında değiştirilmiştir.*

görüldüğüne, Anayasanın 51. maddesinde de kooperatifçiliğe özel bir önem verildiğine işaret edilmiştir. Aslında yıllardır uygulaması yapılan Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin başarılı çalışmaları cesaret verici görüldüğünden, tütün ekicilerinin örgütlendirilmesinin de kooperatifler vasıtasıyla sağlanmasının tercih edildiği bildirilmiştir. Bu kooperatif birliklerinin dört tütün bölgesine göre dört bölgede, birer bölge birliği şeklinde olacağı açıklanmıştır. Ülke çıkarları icabı tütüncülüğün faaliyet ve teşebbüslerinin bir merkezde toplanması zaruretinden, bölge birliklerinin üzerinde "Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliği"nin kurulması gerektiği tespitinde bulunulmuştur.

Mustafa Uyar (İzmir) ve 18 arkadaşının, birinci dönemde hükümsüz kalmış 1036 sıra sayılı ve 1/660 dosya numaralı kanun tasarısının ele alınarak ilgili komisyonlara havalesi suretiyle kanunlaşmasını istedikleri 26.10.1965 tarihli kanun teklifinin gerekçesi, Hükümet tasarısının gerekçesi ile aynıdır.

Millet Meclisinin 3.4.1969 tarihli 74. Birleşiminde Geçici Komisyon adına Süleyman Çağlar'ın (Manisa) öncelik ve ivedilikle görüşülmesini isteyen önergesi kabul edilmiş ve tasarının tümü üzerindeki görüşmelere başlanmıştır. İlk olarak Güven Partisi Grubu adına Süreyya Koç (Balıkesir) konuşmuştur. 1964 yılından beri çıkarılması için girişimlerde bulundukları bu kanun tekliflerinin Hükümet tarafından benimsenip tasarı halinde Genel Kurula getirilmesini Güven Partisi Grubu adına memnuniyetle karşıladıklarını söyleyerek sözlerine başlamıştır. Ülkemizde nüfus arttıkça tütün tüketimi de arttığından, tütünün aynı zamanda ülkemizin mali ve ekonomik gücüne etki eden bir rol oynadığını belirtmiştir. Tütün üreticisinin malının değer fiyatına satılması konusunun karışık bir problem olarak her yıl karşımıza çıktığını, bunun birçok nedenleri olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenlerin başında, tütün ithal eden ulusların birlik halinde görülmelerine karşılık, ihraç eden Türk tütün ekici ve satıcılarının dağınık bir şekilde, örgütlenmemiş durumda bulunmalarının geldiğini öne sürmüştür. Türk tütününün kalitesinin düştüğü iddiasına karşılık, bunun nedenlerinin üç grupta toplandığına işaret etmiştir. Koç'a göre birinci neden, Türk tütüncülerinin tam anlamıyla örgütlenmemiş olması, dağınık bulunmasıdır. İkinci neden, tütün ekicisinin yetiştirme devresi ve özellikle satış safhasında bir himayeden mahrum bırakılarak tamamen kendi kaderine terkedilmesidir. Üçüncü neden de, sigara sanayi ve tekniğinde ülkemizin geri kalmasıdır. Koç, tütün ekicilerinin ekonomik ve sosyal hayat seviyelerinin yükselmesi bakımından bu kanunun büyük bir değer taşıdığını savunmuş, hızla çıkarılmasını isteyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Türkiye İşçi Partisi Grubu adına Yahya Kanbolat (Hatay) söz almıştır. Tasarıyı prensip olarak desteklediklerini, sosyal hayatta kooperatifçiliğin geliştirilmesini olumlu karşıladıklarını belirtmiştir. Tariş, Çukobirlik gibi kooperatiflerden üreticinin şikayet ettiğini, buna rağmen bu Devlet kooperatiflerinin üreticiyi tüccarın mutlak hakimiyetinden kurtarma yolunda bir çabalarının olduğunu söylemiştir. Onun için bu tasarının da tütün ekicilerine

faydalı şeyler getireceğini; fakat tasarının öngördüğü kooperatif ve birliklerle tütün ekicisinin derdini halletmenin mümkün olmayacağını öne sürmüştür. Tasarının beşinci maddesini çok sakıncalı gördüklerini, bu madde ile Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Bölge Birliklerine sigorta şirketlerine iştirak hakkı tanındığını, bununla kalınmayıp sigorta acenteliği yapabileceklerinin de öngörüldüğünü, normal görülen bu durumun kooperatif için pek çok tehlikeler içerdiğini ileri sürmüştür. İktisadi Devlet Teşekküllerinde iştirakler meselesinin çoğunlukla bu kuruluşların aleyhinde olduğunu, uygulamanın bunu gösterdiğini savunmuştur. Ayrıca bu kuruluşlarda sigorta meselelerinin pek çok şikayetlere konu olduğunun bilindiğini, onun için bu kuruluşların sigorta meselelerini iç sigorta ile halletmek eğiliminde olduklarını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Kanbolat'tan sonra Süleyman Onan (Kırşehir) şahsı adına konuşmuş, tasarının lehinde olarak sözlerine başlamıştır. Tütün sayesinde Türkiye'ye yıllar yılı büyük miktarda döviz girdiğini, fakat bu kadar geniş menfaat sağlayan tütün unsurunu ve ilgililerini hükümetlerin ihmal ettiğini söylemiştir. Tütün üreticisinin emeğini ve yaptığı masrafın karşılığını alamadığı, satış zamanı geldiğinde hüsranla karşı karşıya geldiği tespitinde bulunmuştur. Bundan dolayı Türk tütün üreticisi için bu kanunun mutlaka çıkması gerektiğini, beş milyon insanı ilgilendiren bu kanunun küçümsenecek bir kanun olmadığını savunmuştur. Sadece tütün dalında değil, üzüm, fındık, lif bitkileri ve benzeri tarım ürünleri yetiştiricileri için tümünü kapsayan bir kanun çıkartılmasını beklediklerini; ama adet olduğu üzere her şeyin taksit taksit hazırlanıp çıkartıldığını ifade etmiştir. Diğer konularla ilgili kanunların hazırlatılıp Meclise getirilmesini Hükümetten istemiş, bu kanuna olumlu oy vereceğini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Millet Partisi Grubu adına Hilmi İşgüzar (Sinop) konuşmuş, tasarıyı geç kalınmış bir tasarı olarak kabul ettiklerini ve yerinde gördüklerini söylemiştir. Bu tasarı kanunlaştığı takdirde, tütün ekicilerinin durumunun eskiye nazaran daha da iyileşeceğini ve bunun sonucunda üretimin daha kaliteli bir şekilde artacağını belirtmiştir. Tütün ekicilerinin kötü durumda olduğunu, belirli tüccarların veya sermaye sahiplerinin isteklerine boyun eğdiğini, istenilen avansı sağlayamadığını, bu yüzden elindeki malı erken çıkarıp zarar ettiğini öne sürmüştür. Bundan dolayı kaderiyle başbaşa kaldığı ve ekonomik güce erişemediği tespitinde bulunmuştur. Bu tasarıdan sonra nispeten ferahlayacağı, kendi imkanları dışında yeni imkanlara kavuşacağı düşüncesinde olduğunu ifade etmiştir. Sadece tütün ekicilerinin değil, tarım sektöründeki diğer üreticilerin durumunun da aynı olduğunu ileri sürmüştür. İşgüzar'a göre, üretilen tütünlerin kalitesinin bozuk olmasının başında gelen en büyük neden, tütün üreticisinin kendini emniyette hissedememesi, istenilen paraya, krediye, imkana kavuşamamasıdır. Oysa rantabl, rasyonel çalışma yapılabilmesi için, müteşebbis olan insanın krediye, imkana ve teknik bilgiye kavuşturulması gerekmektedir. Ayrıca Türk tütünlerindeki nikotin miktarının azlığı, içiminin kolaylığı, az

kanser yapan bir tütün olarak tanınması, gelecekte tütün üretimi bakımından sevinç verici bir olaydır. Bu bakımdan da kanun tasarısı yerindedir. İşgüzar, maddelerin içinde bazı aksaklıklar olmasına rağmen, tasarının yenilikler getirdiğini ve tümünün lehinde olduklarını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Mustafa Ok (Manisa) söz almıştır. Kanun tasarısının gerekçesinde, bu kanunun 280 bin aileyi veya 1,5 milyon vatandaşı ilgilendirdiği ifadesinin yer aldığını belirtmiş, bunun yanlışlığına dikkat çekmiştir. 1967 resmi rakamlarına göre, 427.798 aile ve 3 milyon vatandaşın, tütün amelesi ve işçisi de dahil edildiği takdirde 5 milyon insanın tütünle uğraştığını, bu bakımdan kanunun önemli olduğunu söylemiştir. Tasarı kanunlaştığı takdirde, ekicinin tütününün Tekel ile tüccar arasında açık eksiltmeyle satılmasının önleneceğini, kapkaççı tüccar derdinin kısmen ortadan kaldırılacağını, ekici aleyhine sonuçlanan birçok konulara çare bulunacağını, ekicinin tütününün açık artırmayla satışının sağlanacağını öne sürmüştür. Ok, kanun tasarısında noksan gördükleri konulara değineceğini söyleyerek konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Tütün Tarım Satış Kooperatiflerine ve Birliklerine, tütünlerini işleme ve ihraç etme imkanı sağlanmalı ve bu ayrı bir madde halinde belirtilmelidir. Yaprak tütünün ihraç fiyatının ekicisinin cebine girmesi yolları aranmalıdır. Bu sağlanmadıkça tütünden elde edilen gelirin aslan payı 90 ihracatçının cebine girmeye devam edecektir. Örneğin; 1965 yılında ekiciden ortalama 676 kuruşa alınan tütün 12 lira 60 kuruşa, 1966 yılında ortalama 793 kuruşa alınan tütün 11 lira 77 kuruşa, 1967 yılında 700 kuruşa alınan tütün 11 lira 75 kuruşa ihraç edilmiştir. Ekici tütününü maliyetinin altında satarken 90 ihracatçıdan her biri 2,3 milyon lira net kar sağlamıştır. Gümrük ve Tekel Bakanlığının 1967 yılı resmi rakamlarına göre, Ege'de bir kilo tütünün maliyeti 736,5 kuruş, tüccar ve Tekel'e satış ortalaması 731 kuruştur. Buradan ekicinin kiloda 32,5 kuruş zarar ettiği anlaşılmaktadır. Ekicilerin kendi hesaplarına göre zararları daha büyüktür. Sayıları 82-91 arasında değişen tütün ihracatçılarının yarıya yakın kısmı her yıl beyannamelerinde zarar göstermektedirler. Vergi ödeyen ihracatçı da çok az vergi vermektedir. Bunlardan biri (istenirse ismini açıklayabilir) 1.363.000 lira net kar sağladığı halde sadece 27 lira vergi ödemiştir. Başka bir firma 4.311.686 kilo tütün ihraç ettiği halde bunu 15.000 kilo olarak beyan etmiştir. Bu durumu Maliye Bakanı da bildiği halde herhangi bir takibat yapıldığı, nedeninin araştırıldığı duyulmamıştır. Bu tasarı tütün ekicilerinin kredi sorununu da halletmemektedir. 1967 yılında 427.798 tütün ekici aileye verilen toplam kredi 378.899.017 lira olup aile başına 885 lira düşmektedir. Buna karşılık ihracatçı firmalardan olan Karagözoğlu firması 1968 yılı içinde, yani 1967 ürününü almak için 49.971.979 lira kredi almıştır. Tütün ekicisine 885 lira düşerken, tütün ihracatçısına 50 milyon lira kredi verilmektedir. Bunda insaf ve adalet yoktur. Ok, Sanver adlı büyük bir ihracatçı firmanın ekicilere 1.400.000 küsur lira borcu olduğunu ve

ödemediğini ileri sürmüştür. Yine bu firmanın 6.777.000 lira olan banka borçlarından 1,3 milyonunun Ziraat Bankasına ait olduğunu ve ödemediğini dile getirmiş, kimin parasının kime verildiğini, bankayı kimlerin batırdığını sormuştur. Açıkladığı bu nedenlerden dolayı Tütün Tarım Satış Kooperatiflerine ve Birliklerine banka kurma imkanının sağlanması ve bunun için Devletin yardımcı olması gerektiği tespitinde bulunmuştur. Tasarının ivedilikle çıkarılması taraftarı olduklarını, önergeleri de kabul edildiği takdirde Cumhuriyet Halk Partisi olarak bu kanunun daha mükemmel çıkacağı kanısını taşıdıklarını ve olumlu oy kullanacaklarını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Sonrasında Yaşar Akal (Samsun) şahsı adına konuşmuş, tütün ekicilerinin borç içinde ve çaresiz durumda olduklarını söylemiştir. Bundan kurtulmaları için, Devletin eline ve tüccarın ağzına bakmamaları, eksperin ağzından çıkacak bir söze bağlı kalmamaları, hem Devlet hem de servetin karşısına, ne şekilde sağlanırsa sağlansın bir güç ve kuvvet olarak çıkmaları gerektiğini belirtmiştir. Bunun yolunun da kooperatifleşmeden geçtiğini savunmuştur. Tütün ekicisinin kurduğu kooperatife ihraç imkanlarının tanınmasının zorunlu olduğunu, bu suretle ihracattan doğacak olan fazla paranın doğrudan doğruya ekicinin cebine girmesinin sağlanacağını öne sürmüştür. Tasarının Meclise sevk edilmesini memnuniyetle karşıladıklarını, maddeler geldiğinde değişiklik önergeleri vererek kanunun daha iyi olmasına çalışacaklarını ifade ederek konuşmasını bitirmiştir.

Akal'dan sonra şahsı adına Ramazan Tekeli (Urfa) söz almıştır. Türkiye'nin bugün 100 veya 140 milyon kilo tütün ürettiğini, bunun 35-40 milyon kilosunun iç piyasada tüketildiğini, artan kısmının da dış ödemeler dengesinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Tütünle uğraşan 1,5 milyon çiftçi ailesinin yanında, bunun sanayi, ticaret ve nakliyesiyle ilgilenen kitleler de hesap edilirse, tütün konusunun Türkiye yönünden hayati bir önem taşıdığını ifade etmiştir. Bugüne kadar şu veya bu nedenlerle kanunlaşamayan bu tasarıyı getiren Hükümeti tebrik ederek konuşmasını tamamlamıştır.

Ardından Ali Rıza Uzuner (Trabzon) şahsı adına konuşmuştur. Ortalama olarak toplam ihracatın 1/5'ini tütünün teşkil ettiğini, tütün üreticisinin ise her gün daha kötü bir duruma gittiğini, borçtan kurtulamadığını söylemiştir. Bunun nedenlerini, iç nedenler ve dış etkiler olarak belirttikten sonra konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Üretim ve kredi mekanizmasında istikrar olmaması, pazar organizasyonundaki noksanlıklar, değerlendirme politikasının hatalı oluşu, tütünün kalitesi ve ıslahı yönündeki çalışmaların noksanlığı, ihracat yapacak güçteki tütün kooperatiflerinin olmayışı iç nedenleri meydana getirmektedir. Piyasanın dış alıcının etkisi altında olması, tütün tüccarının dış firmanın komisyoncusu durumunda bulunması, dış pazarlarda rekabet edilememesi de dış etkileri teşkil etmektedir. Örneğin, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'da büyük hamle yapılarak kalite ıslah edilmiş, daha önce elimizde bulunan pazarlar bunların eline geçmiştir. Bu tasarı kanunlaştığı takdirde büyük faydaları

olacaktır. Fakat kooperatiflere, birliklere ihracat yapma imkanı tanınmazsa, kredi yönünden tüccara göre daha geniş imkanlar sağlanmazsa asıl amacına ulaşamayacak ve tütün üreticisini memnun etmek mümkün olmayacaktır. Anayasa kooperatifçiliğin gelişmesini sağlamayı Devletin başlıca görevi saymıştır. Toplum kalkınmasının temelinde kooperatifçiliğin bulunduğunu herkes söylemektedir. Yalnız kanunu çıkarmak değil, bunu yapıcı bir zihniyetle yürütmek önemlidir. Uzuner, örgütlenen üreticinin hakkını daha iyi savunacağını, arayacağını ve eninde sonunda bulacağını söyleyerek konuşmasını bitirmiştir.

Daha sonra yine şahsı adına Aziz Zeytinoğlu (Eskişehir) söz almış, Türkiye'nin birinci derecede ihraç malının ve döviz kaynağının tütün olduğunu söylemiştir. Zeytinoğlu'na göre, dünya artık -bütün maddelerde olduğu gibi- tütünün de vasıflı olmasını istemektedir. İyi vasıflı tütünler ihraç edilebilmekte, düşük vasıflı olanlar ne kullanılabilmekte, ne de satılabilmektedir. Hükümet çiftçiyi korumak için bir milyar liradan fazla düşük vasıflı tütünü alarak stok etmiştir. Zeytinoğlu, bugünkü dünyada, iyi vasıflı tütün yetiştirmenin, yeni ekim sahalarında tecrübeler yapmanın, nerede iyi vasıflı tütün yetişirse orada tütün yetiştirilmesinin zorunlu olduğunu öne sürmüştür. Vaktiyle Eskişehir'in bazı bölgelerinde birinci kalitede tütün yetiştiğinin görüldüğünü, 1950'den önce Halk Partisinin buhranlı devirlerinde tütününü satamayan çiftçinin tütün ekmekten vazgeçtiğini belirtmiştir. Adalet Partisi Hükümetinin tütüne ve piyasasına büyük önem verdiğini, dünya fiyatlarından fazla fiyatla tütün aldığını, parasını da peşin ödediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, tütün hakkında söylenen her sözü siyasi istismar olarak gördüğünü dile getirmiştir.

Ardından Ahmet Şener (Trabzon) şahsı adına konuşmuş, kanun tasarısını olumlu karşıladığını, Tütün Tekeli Kanununun memlekete ve tütün ekicisine daha iyi bir sonuç vermesi bakımından bu kanunun çıkmasının zorunlu olduğunu söylemiştir. Kanun tasarısının kendisini endişelendiren bir tarafı olduğunu belirtmiş, bu konuda şunları söylemiştir: Tütün yetiştiricileri tarım bakımından kredi kooperatiflerine de bağlı olacaklar, oradan kredi ve tohum, gerektiğinde gübre alacaklar, buradan da aynı imkanları sağlamaya kalkışacaklardır. Bunun uygulanmasına başlanıldığı zaman bazı çelişmeler olacaktır. Çünkü, halen Zirai Donatım Kurumu ile Ziraat Bankasının kredi fonuna bağlı Tarım Kredi Kooperatifleri -bu kadar planlamaya ve titizlik gösterilmesine rağmen- gübrelerin bölgelerine dağıtılmasında ve gübre türlerinin ürün üzerindeki etkilerini tespit etmede yeterli değillerdir. Zirai Donatım Kurumunun ithal ettiği gübrelerle, Tarım Kredi Kooperatiflerinin veya tüccarların ithal ettikleri gübrelerin, fiyat politikası bakımından üreticinin yetiştirdiği ürünler üzerinde büyük etkileri vardır. Bunun nedeni Tarım Kredi Kooperatifleri, Ziraat Bankası, Tarım Bakanlığı ve ona bağlı olan Zirai Donatım Kurumunun bu konudaki programlarında mutabakat olmamasıdır. Şimdi bir de tütüncüler kooperatifi ortaya çıkacak, onlar da kredi alacak, gübre vereceklerdir.

Şener bu sözlerinden sonra, azotlu gübre fazla verildiği için tütünün kalitesinin düşük olduğunu, renkli ve kaliteli tütünün yetişmesini potasyumlu gübrenin sağladığını, bunun yanında kalsiyumlu gübrelerin de bulunması gerektiğini öne sürmüştür. Kooperatiflerin siyasi etkilerle ehliyetsiz ellere verildiğini, bu konuda hiçbir dönemi kastetmediğini, hangi dönem olursa olsun bu durumun karşısında olduğunu ifade etmiştir. Bu kanunun ufak tefek hataları olabileceği, uygulama ile bunların da telafi edileceği tespitinde bulunmuştur. Tütün kooperatiflerinin ve birliklerinin; siyasi tercihlerden uzak, çiftçinin derdini bilen, gübreden, sulamadan, toprağından ve ekolojik şartlarından anlayabilen, ehliyetli kişilerin eline geçmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur. Bu kişilerin aynı zamanda Ziraat Bankası, Tarım Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı arasında iyi ilişkiler kurabilen kişiler olmasının büyük faydalar sağlayacağını ileri sürmüştür.

Şener'den sonra Ticaret Bakanı Ahmet Türkel (Bursa) konuşmuş, Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu çıkaran Meclisin tütün konusunda ikinci önemli kanunun müzakeresini yaptığını söylemiştir. Tütün üreticisinin örgütlenmesiyle ilgili tasarının Hükümet tarafından Meclise sevkinden dolayı bütün parti gruplarının memnuniyetlerini ifade eden görüşlerine teşekkür etmiştir. Kendinden önceki konuşmacıların, tasarının muhtelif maddelerindeki hükümlerine ya katıldıklarını ya da ayrı teklifler getireceklerini ifade ettiklerini, bunları maddelerin müzakeresine bırakarak burada tartışmak istemediklerini; fakat meseleyi tüccar ve üretici açısından değerlendirip, kredilerde birtakım anormalliklere işaret eden Mustafa Ok'a cevap vermekte fayda gördüğünü belirtmiştir. Ok'un fikirlerine katılmadıklarını, bir tüccarın 49 milyon lira kredi almasıyla, bir üreticinin şu kadar lira kredi alması arasındaki eşitsizliğin, kredi dağılımındaki eşitsizlik anlamında değerlendirilmesinin doğru bir fikir olmadığını savunmuştur. Türkel'e göre tüccar da üretici de kredi alacaktır. Üreticiler arasında farklı, tüccar arasında farklı kredi grupları vardır. Tüccarın kredi almasını, üreticinin malının değerlendirilmesi yönünde kabul etmek gerekmektedir. Türkel, tütün kooperatifleriyle konunun birden çözüleceğini düşünmenin sakıncalı olduğuna işaret etmiştir.

Bu arada Ahmet Tahtakılıç (İstanbul), tütün kooperatifleri yoluyla üretici kredisinde şimdikinden daha geniş bir sonuç alınıp alınamayacağının Bakan tarafından cevaplandırılmasını istemiştir. Bunun yanında, Fındık Tarım Satış Kooperatifleri, Çukobirlik ve Tariş gibi aynı şekilde kurulmuş kooperatifler ve birlikler olduğunu, bu müesseselerin kuruluşlarında birtakım acı tecrübeler geçirdiklerini, özellikle yönetiminin bağımsız olması bakımından risturn müessesesinin işlemediğini, bu geçirilen tecrübelerden yararlanıp gerçekçi bir kuruluşun yapılıp yapılamayacağını, kanunun bunu halledip etmediğini, Bakanın bu konuda teminat verip veremeyeceğini sormuştur.

Bu sorulara cevaben Türkel, kanun tasarısının Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri yoluyla yine tütün üreticilerinin bir kısmına kredi verme imkanını koruduğunu söylemiştir. Tütün üreticisinin tamamı henüz kooperatif

içinde toplanmadığından bir kısım üreticinin yine kooperatifler içinde avans alma imkanına sahip olduklarını belirtmiştir. Tasarının dördüncü maddesinin bu konuyu öngördüğünü, yalnız tütün kooperatiflerinin üreticiye avans ve kredi vereceği anlamında değil, Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tütün Ekicileri Kooperatifi şeklinde düşünmek gerektiğini ifade etmiştir. Kanun tasarısının içinde tütün eksperlerinin kooperatiflerde hizmet görmesine imkan veren faydalı bir hüküm olduğunu söylemiş, böylece tütün ekspertizinden doğan kooperatif aleyhine olacak birtakım değer farklarının giderileceğini ileri sürmüştür. Sözlerinin sonunda, kooperatiflerin işleyiş mekanizmasının bu kanunla 2834 sayılı Kanun hükümlerine tabi olacağını açıklamıştır.

Daha sonra Geçici Komisyon Başkanı Süleyman Çağlar (Manisa) söz almış, Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu ile müzakeresi yapılan Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Kanununun birbirini tamamladığı tespitinde bulunmuştur. Bazı konuşmacıların, ihracat yapamayacağı ve bundan dolayı müessesenin yaşaması endişesine karşılık, satış kooperatiflerinin ihracat yapmaya devam ettiğini, ayrı bir hüküm olarak buraya konmasına gerek duyulmadığını belirtmiştir. Manipülasyonu hazırlanıp ihracata elverişli duruma getirildikten sonra tütünün ihraç edileceğini söylemiştir. Yahya Kanbolat'ın, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Bölge Birliklerinin sigortalara katılmasının sakıncalarından bahsettiğini, sigortalara katılma durumunun mevcut sigortalara değil, bundan sonra kurulacak olan zirai sigortalara katılma anlamına geldiğini, gerekçesinin de o yönde olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Şener'in, kredi kooperatifleriyle bir çelişme olacağına değindiğini, böyle bir şeyin söz konusu olmadığını ileri sürmüştür. Türkiye'de 24 adet satış kooperatifinin mevcut olduğunu ve 2834 sayılı Kanuna (Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kuruluş ve işleyişine dair kanun) göre görev yaptığını, bunların avans vermemekten dolayı ıstırap ve sıkıntı içinde olduklarını dile getirmiştir. 2834 sayılı Kanundaki bu boşluğu mevcut tasarının dördüncü maddesiyle giderdiklerini öne sürmüştür. Üreticinin Ziraat Bankası, kredi kooperatifleri ve Tekel'den almış olduğu avanslar dikkate alınarak, elindeki ürün bunun üstünde değer ediyorsa o takdirde avans verme durumu getirildiğinden, bir çelişme olmadığını savunmuştur. Ali Rıza Uzuner'in satış yerlerinden bahsettiğini, bu nedenle satış yerlerinin nasıl işleyeceğini açıklamak istediğini belirterek konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Dünyadaki birçok devletlerde borsa veya satış merkezi olarak uygulanan çeşitli şekiller bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, -halen uygulanmakta olan- Devletin taban fiyatını tespit edecek heyeti ile Tekel ve ihracatçı tüccarın temsilcisi olan eksperlerin üreticilerin ayağına giderek eksperlerini yapıp, defterlerine ekspertiz raporlarını yazmaktır. Kurulacak satış merkezinde ekspertiz değerlendirmesine göre kooperatifin, birliğin ilan edeceği bir günde artırma yoluna gitmektir. İkincisi, diğer mal borsalarında olduğu gibi örnek getirme şeklidir. Üçüncüsü de, tütünün tamamen borsaya intikal ettirilmesi suretiyle herkesin gözü önünde ekspertiz yapılması ve bunun sonucu olarak artırmaya konulması durumudur.

Türkiye için en elverişli olanı üçüncü şekildir. Diğer iki şekil sakıncalı sonuçlar doğuracaktır. Üçüncü şeklin uygulanmasıyla alıcı da satıcı da borsanın teminatı altında bulunacaktır. Çağlar son cümlesinde, tasarının önemini ifade eden övücü sözlerinden dolayı diğer konuşmacılara Komisyon adına teşekkür etmiştir.

Son olarak Adalet Partisi Grubu adına Şükrü Akkan (İzmir) konuşmuştur. Bu kanun tasarısının Okşin sistemini getirdiğini, Süleyman Çağlar'ın buna değindiğini, bu sistemle tütün satış merkezlerinin kurulacağını, bunun önemli olduğunu söylemiştir. Satış merkezleri kurulmasının bu birliklere yaşama gücü vereceğini savunmuştur. Tasarının yedinci maddesinde tütün satış yerleri kurulacağına dair hüküm bulunduğunu, bunun için para gerektiğini belirtmiştir. Bundan önce uzun yıllar üreticiden kesilen % 5, % 4, % 2'lerden toplanan yüz küsur milyon liranın yirmibeş milyonunun (% 25) bu birliklerin emrine satış merkezleri kurmak için verileceğini açıklamıştır. Fakat yirmibeş milyonun –faiziyle birlikte otuz milyonun- Türkiye'nin tütün yetiştirdiği bölgelerde satış merkezleri kurmak için yetmeyeceğini, çünkü satış merkezlerinin sadece satış merkezi olmayacağını, depoları ve işletmeciliğinin bulunacağını dile getirmiştir. Bunların kurulabilmesi için kendisinin bir ikinci geçici madde teklif ettiğine ve bu teklifinde, birliklere Devlet bütçesinden yüz milyon lira yardım yapılmasını istediğine işaret etmiş, konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Bu merkezler açılırsa Süleyman Çağlar'ın dediği gibi Okşin sistemi uygulanacak ve yeminli eksperler tarafından ekspertizler yapılarak, her tütünün taban fiyatı o zaman tespit edilecek, onun üzerinden açık artırma yapılacaktır. Bu bir taban fiyattır ve destek alımıdır. Tespit edilen fiyat üzerinden ilk müşteri kooperatiftir, bunun yanında Tekel de iç tüketim için müşteri olacak, tüccar da ihtiyacını buradan sağlayacaktır. Satış merkezi kurulan yerlerin dışında tütün satışının yapılamayacağına dair hüküm getirilmektedir. En önemli nokta budur ve Türk tütün ekicisi böyle kurtulacaktır. Satışların dışarıda yapılmasına imkan verilirse, tütün ekicisi hiçbir şey elde edemeyecektir. Onun için kendisi "Bu merkezler kurulana kadar, Tekel'in mevcut depo ve işletmeciliğinden kooperatifler yararlanır" şeklinde geçici birinci madde teklifinde bulunmuştur. Akkan, tarım kredilerinin 2 milyar 600 milyon lira iken geçen yıl 7 milyara çıktığına, bu yılın hedefinin ise 8,5 milyar lira olduğuna, dolayısıyla tarım kredilerinde bir artış görüldüğüne ve kredilerin yalnız tüccara değil, ziraatçıya da verildiğine dikkat çekmiştir. Bu eleştiriyi yapanların döneminde de tüccara kredi verildiğini ve bu yolla tüccarın ihracat yaptığını öne sürmüştür. Sistemin aynı olduğu ve ihtiyaçların yükselmesi seviyesinde kredilerin de yükseldiği tespitinde bulunmuştur.

Bu konuşmadan sonra Veysi Kadıoğlu'nun (Maraş) verdiği, tasarı üzerinde yeteri kadar görüşüldüğü ve maddelere geçilmesi yönündeki yeterlik önergesi okutulmuştur. Önce yeterlik, ardından maddelere geçilmesi, sonra da ivedilik teklifi oylanarak kabul edilmiştir.

Birinci maddeye geçmeden önce kanun başlığı ile ilgili, birisi Komisyona ait olmak üzere iki değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon diğer önergeye katılmamış ve reddedilmiştir. Önce Komisyonun verdiği, kanun başlığının "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği kanun tasarısı" şeklinde değiştirilmesine dair önerge, sonra da kanun başlığının bu şekilde değiştirilmesi kabul edilmiştir.

1. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere altı değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon "Gümrük ve Tekel Bakanlığının" eklenmesi önergesine katılmış, önerge kabul edilmiştir. Önergelerden birine Komisyon katılmamış, bu önerge geri alınmıştır. Diğer üç önergeye Komisyon katılmamış, bunlar reddedilmiştir. Önce Komisyonun verdiği "Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği" denmesine, "Genel" kelimesinin eklenmesine dair önerge, sonra yeni şekliyle madde kabul edilmiştir. Vakit geciktiğinden Başkanvekili Atıf Şohoğlu birleşimi kapatmıştır.

Maddelerin görüşülmesine 10.4.1969 tarihli 78. Birleşimde devam edilmiştir. 2. madde hakkında Komisyon maddenin birinci fıkrasının değiştirilmesine dair bir önerge vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. 3. madde hakkında ikisi Komisyona ait üç değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon kendi dışında verilen önergeye katılmamış, bu önerge reddedilmiştir. Komisyonun verdiği iki değişiklik önergesi kabul edilmiş, Başkan, maddeyi yeni şekliyle okutup oya sunacağını belirterek yeniden düzenlenmesi için Komisyona vermiştir. Madde kabul edilen değişiklik önergeleri karşısında Komisyon tarafından yeniden düzenlenerek Başkanlığa gönderilmiş ve okunan yeni şekliyle kabul edilmiştir.

4. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Diğer önergeye Komisyon önce katılmamış, önerge sahibi önergesini açıkladıktan sonra Komisyon katıldığını beyan etmiştir. Yapılan oylamada bu önerge de reddedilmiş, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

5. madde hakkında biri maddenin tasarı metninden çıkarılmasına, biri maddeye fıkra eklenmesine, üçü de maddede değişiklik yapılmasına dair toplam beş önerge verilmiştir. Maddenin tasarı metninden çıkarılmasına dair önergeyle bir değişiklik önergesine Komisyon katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Diğer bir değişiklik önergesine Komisyon önce katılmadığını bildirmiş, önerge sahibi açıklama yaptıktan sonra Komisyon gerek okunan önergelerin, gerekse yapılan konuşmaların ışığında maddeyi yeniden düzenlemek için geri almıştır. Komisyon yeniden düzenlediği maddeyi Başkanlığa göndermiş, madde yeni şekliyle okutularak oylanmış ve kabul edilmiştir.

6. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir. 7. madde hakkında biri Komisyona ait olmak üzere dört

değişiklik önergesi verilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasının "Bölgeler dahilinde satış yerlerinin nerede kurulacağı bölge birliklerinin teklifi ile Türkiye Tütün Ekicileri Genel Birliği, Ticaret, Tarım, Gümrük ve Tekel bakanlıklarınca müştereken tespit ve ilan olunur" şeklinde değiştirilmesine dair önerge ile, maddenin birinci fıkrasındaki "tütün satış yerleri" ibaresinin "tütün satış merkezi" olarak değiştirilmesine dair iki önergeye Komisyon katılmış, bu önergeler kabul edilmiştir. Komisyon kendi önergesini geri almıştır. Diğer önerge madde ile ilgili olmayıp tasarının tümü ile ilgili olduğundan Başkan işleme koymamış, maddeler üzerindeki görüşmeler bittikten sonra işleme koyacağını belirtmiştir. Madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

8. madde hakkında yeni bir 8. madde olarak eklenmesi öngörülen bir önerge verilmiş, Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Bunun dışında Komisyon bir değişiklik önergesi vermiştir. Bu arada vakit dolmasına rağmen tasarının bitimine kadar müzakerelerin devamını teklif eden iki önerge kabul edilmiştir. Önce Komisyon tarafından verilen, kanun başlığının değiştirilmesi nedeniyle 8. maddedeki "Tütün Ekicileri Genel Birliğinde" tabirinin "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliğinde" olarak değiştirilmesine dair önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

9. madde hakkında yeni bir 9. madde olarak eklenmesi öngörülen iki önerge verilmiş, Komisyon katılmamış, ikisi de reddedilmiştir. Madde tasarı metnindeki şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici 1. madde olarak eklenmesi öngörülen biri Komisyona ait iki önerge verilmiş, diğer önergeye Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Başkan geçici 2. madde olarak verilen önergenin 1. maddeyle çok bağlantılı olduğunu, bu önergeyi geçici 2. madde yerine geçici 1. madde olarak okutmak istediğini söyleyince önerge sahibi (Şükrü Akkan-İzmir) bunu kabul etmiş, önergesi okunduktan sonra, bu önergesiyle Komisyonun verdiği önergeye katılmış olduğunu ifade etmiştir. Güven Partisi Grubu adına konuşma yapıldıktan sonra Geçici Komisyon Başkanı Süleyman Çağlar konuşmuş, bu takrirde bazı hatalar gördüklerini, yeniden düzenlemek için takriri geri aldıklarını söylemiştir. Yeniden düzenleyip, mali mevzuata da uydurarak tekrar getireceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Başkan, tasarının bu birleşimde bitirilemeyeceğini ifade ederek birleşimi kapatmıştır.

Millet Meclisinin 8.5.1969 tarihli 90. Birleşiminde görüşmelere devam edilmiş, Komisyon geçici 1. madde hakkında verdiği önergeden vazgeçmiş, geri almıştır. Şükrü Akkan, verdiği önerge ile Komisyonun önergesi aynı nitelikte olduğu için Komisyonun önergesine katıldığını, Komisyon önergesini geri aldığına göre kendi önergesinin geçici 1. madde olarak okutulmasını istemiştir. Komisyon, Akkan'ın önergesiyle ilgili Meclisin kararına katılacağını, takdirin Meclise ait olduğunu bildirmiş, önerge kabul edilmiş, Komisyon önergeye filhal katılmıştır. Böylece, "Kanunun 7. maddesinde adı geçen tütün satış merkezlerinin kurulması için, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra kabul

edilecek olan ilk Devlet bütçesinden, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri emrine yüz milyon lira yardım yapılır" şeklindeki metin tasarı metnine geçici 1. madde olarak eklenmiştir.

Geçici 2. madde olarak tasarı metnine eklenmesi öngörülen bir önerge verilmiş, sonra geri alınmıştır. 10. ve 11. madde hakkında (yürürlük tarihi ve yürüten makam) değişiklik önergesi verilmemiş, maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir. Sonrasında, tasarı metninde geçen "tütün satış yerleri" tabirinin "tütün satış merkezleri" şeklinde değiştirilmesine dair önerge kabul edilmiştir.

Son olarak tasarının tümü üzerinde Güven Partisi Grubu adına Hayri Başar (Eskişehir) konuşmuştur. Başar'a göre, üreticinin organize bir duruma gelmesi, daha iyi ve kaliteli tütün yetiştirmesi, Devletle birlikte taban fiyatı tesisi, üretimden ihracata kadar tütünün değerinin artırılması ve sağlanması bu kanunla biraz daha teminat altına alınmış olacaktır. Başar, daha önce Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu ile Kooperatifler Kanununu çıkardıklarını, bu kanunla birlikte mevcut üç kanunun koordine bir şekilde tütün üreticisine yararlı olmasını ve birbirini destekler nitelikte çalışmasını temenni ettiklerini söylemiştir. Asıl temennilerinin, hububat, pancar, tütün, narenciye ve meyve üreticilerinin tek bir kanunla organize duruma gelmeleri olduğunu belirtmiştir. Güven Partisi olarak bu kanuna olumlu oy vereceklerini ifade ederek konuşmasını tamamlamıştır. Bu konuşmadan sonra kanun tasarısı tümü itibariyle işaretle oylanmış ve kabul edilerek Senato'ya sevk edilmiştir.

YASAMA MECLİSLERİNİN DIŞ MÜNASEBETLERİ HAKKINDAKİ 16 OCAK 1964 TARİHLİ VE 378 SAYILI KANUNUN DÜZENLENMESİ

Yasama Meclislerinin dış münasebetlerinin düzenlenmesi hakkındaki 16 Ocak 1964 tarihli ve 378 sayılı kanunun 1. maddesi, Cumhuriyet Senatosunun da bu dış münasebetlere dahil edilebilmesi ve her iki yasama meclisinin de eşit temsilinin sağlanabilmesi için Anayasa Mahkemesi'nin 11.05.1967 gün ve esas 1964/21 karar 1967/11 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Bunun üzerine maddenin iptalinin yarattığı boşluğu doldurabilmek adına CHP Grubundan Kocaeli Milletvekili İsmail Arar ve Tokat Milletvekili İrfan Solmazer ve 2 arkadaşı tarafından, kanunun 1. maddesi de dahil olmak üzere değiştirilmesi için birer teklif sunmuşlardır. Bu teklifin ardından 07.02.1968 tarihli Anayasa Komisyonu raporu da bu teklifi uygun bulmuştur.

Kanun, dış meclislerde Türkiye Cumhuriyetini temsil edecek grupların seçilmesinde iki meclise de olanak sağlayan hükümleri içermenin yanısıra, tüzel kişiliği olmayan parlamentolar arası birliklerde TBMM'nin temsili ve buna ayrılacak bütçeyi ve dış münasebetlerde meclisleri temsil edecek yetkililerin konumlarını da düzenler.

MÜZAKERELER

Anayasa Komisyonunun hazırladığı rapor, 27 Mart 1968 tarihli 64. birleşimde müzakere edilmiştir. Müzakerelerde, Anayasa Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Yıldırım, Avrupa Konseyindeki farklı grupların yakın zamanda üye seçimi yapacağını ve bu yüzden de bu kanunun ivedilikle görüşülmesi gerektiğine dikkati çekmiştir.

Görüşmelerde ilk olarak sözü AP Grubundan Feyyaz Köksal almıştır. 1961 Anayasasının Batı demokrasileri örnek alınarak hazırlandığını ve dolayısıyla da 378 sayılı Kanunun da bu çerçevede incelenmesi gerektiğini öne sürmüştür. Sözünü ettiği Batı sistemi çerçevesinde, iki yasama meclisinden dış parlamentolara seçilecek üyelerin D'Hont sistemine göre seçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Maddede üzerinde durduğu bir diğer konu da peşin istifa mektubudur. Bir partiden dış parlamentolara seçilmiş bir üyenin ileride partiden ayrılması durumunda üye olduğu dış parlamentolardan da çıkmasını kapsayan bu maddenin, içeriğinin doğal olarak gelişmesi gerektiğinden bunu bir kanun içersinde belirtmenin gerek olmadığını söylemiştir. Genel olarak, aslında politik olmayan bu kanun tasarısında politik olan çok fazla konu olduğunu ve bunların bir an evvel görüşülmesi gerektiğini savunmuştur.

Feyyaz Köksal'ın konuşmasının uzun sürmesi üzerine Aydın Milletvekili Reşat Özarda konuşmaların, kanunun tümü üzerinden 10, maddeler üzerinden de 5'er dakika olarak sınırlanması talebi üzerine bir tartışma çıkmıştır. CHP grubundan Kasım Gülek, bundan önce de Avrupa Konseyine üyelerin seçilmesinin bir sistemi olduğundan bu kanunun aceleye getirilmeden

tartışılmasının mümkün olduğunu söylerken; Anayasa Komisyonu üyeleri, raporda tartışılması gereken bir husus olmadığını, raporun dikkatli bir şekilde hazırlandığına, konunun bir iç tüzük meselesi olmadığına ve Avrupa Konseyinde TBMM ahenkli bir şekilde temsil edilemezse prestij kaybı olacağına dikkati çekmiştir. Bu tartışmaların ardından Reşat Özarda'nın kısıtlama teklifi kabul edilmiştir.

TİP Grubu adına söz alan Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, teklifin bazı maddeleri konusunda TİP Grubunun rahatsız olacağı düşüncelerine açıklık kazandırmak amacıyla konuşmuştur. NATO gibi dış kuruluşların gruplarında tüm TBMM'nin üye olmasından TİP grubunun rahatsız olmadığını ve kanunun lehinde olduklarını açıklamıştır.

Erzurum Milletvekili Nihat Diler, YTP Grubu adına söz alıp, peşin istifa mektubu konusunun kanun içerisinde dile getiriliş şeklini YTP Grubunun uygun bulmadığını ifade etmiştir. Parlamentoda üye olan kişi bu maddeye rağmen istifa etmezse sorunların ortaya çıkacağına dikkati çekmiştir; yine de YTP Grubu da kanun teklifinin lehindedir.

Bu konuşmaların üstüne, kanunun aceleye getirilmesinin yanlış olduğunu, Dış İşleri Komisyonunun ve Hükümetin onayının alınmasının gerektiğini söyleyen Kasım Gülek, aynı zamanda Avrupa Konseyinin yakın zamanda kendi üyeleri için bir seçim sistemi oluşturacağına ve TBMM'nin de bu sistemi beklemesi gerektiğine dikkati çekmiştir. Ayrıca, dostluk gruplarına tüm partilerin dahil edilmesine ve dışarı gidecek heyet üyelerinin yabancı dil bilmesinin zorunlu tutulmasına da karşı çıkmıştır. Gülek'in bu muhalefeti üzerine Komisyon Raporu Sözcüsü Coşkun Kırca, Gülek'in muhalefet ettiği noktalarda tek tek amaçlarını açıklamıştır. Mevcut hükmün sadece parlamentolar arası birlik gruplarını kapsadığını, dostluk gruplarıyla ilgili bir hüküm içermediğini aynı uygulamanın lisan konusunda da geçerli olduğunu anlatmıştır. Lisan konusunda ayrıca zaten parlamentolar arası gruplara katılacak kişilerin mevcut kanunda da lisan bilmesi gerekliliğine de dikkat çekmiştir. Parlamentolar arası birlik gruplarının da iki meclisin onayıyla kurulduğuna göre, yasama meclislerinin kendi iznini almış gruplara katılmalarının da çok doğal bir durum olacağı görüşünü savunmuştur.

CHP Grubu adına konuşan Çanakkale Milletvekili Şefik İnan, kanun teklifinin aslında mevcut sistemi değiştirmediğine, aksine mevcuttakini resmileştirdiğine dolayısıyla da çok da fazla yenilik getirmemiş iyi bir kanun olduğuna vurgu yapmıştır. Üzerinde durduğu esas konu, istifa mektubudur. Bunun iki açıdan ele alınması gerektiğini öne sürmüştür: memleket içerisindeki ve üyesi olunulan teşkilattaki cephesi. TBMM içerisinde partisinden ayrılan bir milletvekilinin, üye olduğu teşkilattan ayrılması mümkün olmayabilir çünkü orada seçildiği süre boyunca üyeliği devam eder. İnan, bu meseleye içeriden çözüm bulunabileceğini savunmuştur. Asil üye partisinden ayrıldıktan sonra,

teşkilattan istifa etmemeli, ama yerine yedek üye bakmalı ve harcırahı da o yedek üyeye devredilmelidir.

Görüşmeler esnasında Kasım Gülek, teklifin komisyona iadesini teklif etmiştir; gerekçeleri ise, Anayasa Komisyonunun raporu yeniden gözden geçirmesi ve Hükümetin görüşünün ve Dış İşleri Komisyonunun onayının alınmasıdır. Gülek'in bu önergesi kabul edilmemiştir ve ardından da maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Gülek, teklifinin reddinden sonra söz istemiş olsa da açıklama fırsatı bulamamış ve 1. madde üzerinde konuşan Coşkun Kırca'nın lafını "Çorbaya döndü" diyerek bölmüştür.

Maddelerin görüşülmesi esnasında en çok tartışma 1. madde üzerinde Kasım Gülek ve Coşkun Kırca arasında yaşanmıştır ancak bu tartışma da, maddenin içeriğinin dışında karşılıklı atışmalara dönüşmüştür. Kasım Gülek, ısrarla maddenin komisyona geri verilmesi ve konunun hassasiyetinin göz önüne alınarak daha dikkatli bir şekilde hazırlanmasını talep etmiş ve bir önerge sunmuştur. Aynı madde üstünden TİP Grubu adına söz alan Tarık Ziya Ekinci, maddenin birinci hususu olan, Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği 1. maddenin boşluğunun doldurulması konusunda maddeyi desteklerken, istifa konusunda, maddenin içeriğinin demokratik alternatifleri sınırlayıcı olması nedeniyle Şefik İnan'ın teklifini desteklemiştir. Bunun üzerine açıklama yapan Coşkun Kırca'nın ardından Şefik İnan, verdiği teklifte asil üyenin yerine yedeğinin bakmasının milletlerarası antlaşmalar dolayısıyla pratiğe dökülmesinin zor olacağı fikrine katıldığından partiden ayrılan üyenin kendi takdirinin burada ön plana çıkması gerektiğini vurgulamıştır. Madde üzerinde konuşmaların ardından Gülek'in önergesi oylanmış ve kabul edilmemiştir.

Maddelerin tek tek görüşülmesinin ardından tasarının tümü üstünde aleyhte söz isteyen Adana Milletvekili Kemal Sarıibrahimoğlu, tasarının aceleye getirildiğine bir kez daha vurgu yapmıştır ve kanunun, Anayasanın 85. maddesine tamamen aykırı olduğunu savunmuştur. Bu kanunun, Meclislerin kendi içtüzüklerine göre yönetilmeleri konusunda engel oluşturduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine son kez söz alan Coşkun Kırca, içtüzüğün, hukuken, kanunların altında bir konumda olduğuna dikkati çekmiştir.

Kanun teklifinin tümü oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI KANUNU

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu ile ilgili bir Hükümet tasarısı vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 16.1.1969 tarihinde kararlaştırılan tasarı 18.1.1969 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuştur. Genel Kurulun 21.1.1969 tarihli 33. Birleşiminde Geçici Komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır. Ticaret, Maliye, Bütçe ve Plan Karma komisyonlarından seçilen altışar üyeden olmak üzere toplam onsekiz üyeden meydana gelen Geçici Komisyon, Meclis Başkanlığının 25.1.1969 tarihli çağrısı gereğince, 27.1.1969 tarihindeki toplantısında Başkan, Başkanvekili, Sözcü ve Katibini seçerek çalışmalarına başlamıştır. Geçici Komisyon 29.1.1969 ve 30.1.1969 tarihlerinde iki kere toplanmış, yoğun bir çalışma sonucu tasarının görüşülmesini kısa zamanda tamamlayarak 6.2.1969 tarihinde raporunu Meclis Başkanlığına sunmuştur. Komisyonun sunduğu tasarı 69 esas, 8 geçici maddeden meydana gelmektedir. 70. ve 71. maddeler yürürlük ve yürütmeye ilişkin maddelerdir. Tasarının tümü ve maddeler üzerindeki görüşmelere 12.5.1969 tarihli 91. Birleşimde başlanmış, 13.5.1969 tarihli 92. ve 20.5.1969 tarihli 95. birleşimlerde sürdürülmüş, 22.5.1969 tarihli 97. Birleşimde tamamlanmıştır.

Hükümetin hazırladığı kanun tasarısının gerekçesi, hukuki ve ekonomik nedenler ile tasarının getirdiği yenilikler ve nedenleri olmak üzere iki ana başlıkta toplanmıştır. Hukuki nedenler olarak, tasarının amacının, Merkez Bankası teşkilatında bankanın görevlerine uygun değişiklik yapmak, para ve kredi alanındaki sorumluluk ve yetkilerini artırmak olduğu belirtilmiştir. 30.6.1930 tarihinde yürürlüğe giren 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun ekonomik hayatta meydana gelen gelişmeler nedeniyle 22 kez değişikliğe uğradığı, bu değişikliklerin teşkilat, para ve kredinin düzenlenmesinde yeterli hükümler getirmediği ifade edilmiştir. Bundan dolayı bu kanunun değişikliği yoluna gidilmeyip yeni bir kanun tasarısı hazırlandığı dile getirilmiştir. Ekonomik nedenler olarak, para-kredi politikasının uygulanmasında ve kontrolünde yetki ve sorumlulukların değişik kuruluşlarda olmasının, Merkez Bankasının da sınırlı kontrol imkanına sahip bulunmasının, bankanın bu konuda tam etken olmasını önlediği savunulmuştur. Para ve kredi konusunda birtakım görev ve yetkilerin Banka Kredilerini Tanzim Komitesine verildiği, bu komitenin ekonomik gidişi gereği gibi takip edemediği, bu nedenle yetki ve sorumlulukları bir elde toplamak amacıyla komitenin görev ve yetkilerinin Merkez Bankasına devredildiği söylenmiştir. Bu kanun tasarısı ile, Merkez Bankasının bankalara verdiği reeskont kredilerinin ekonomik hedeflere göre kullandırılıp kullandırılmadığını tespit edebilmek için bankalardan gerekli bilgi ve belgeleri istemek, bu yönde bankalarda incelemelerde bulunmak yetkisi de verildiğine işaret edilmiştir. Tasarının getirdiği yenilikler ve nedenleri bölümünde ise, para ve kredinin düzenlenmesi konusundaki hükümlerin dışında aşağıdaki yeniliklerin getirildiği belirtilmektedir.

Kalkınma dönemine giren Türkiye'de gelişmekte olan sanayi, orta vadeli krediye olan ihtiyacını artırmış ve bu alanda çalışan kredi kuruluşları artan ihtiyacı karşılatacak şekilde donatılamamıştır. Birçok ticaret bankası kısa vadeli kaynaklarını bu alana vadenin uzunluğu dolayısıyla yöneltememektedir. Bu durum Merkez Bankasının orta vadeli kredi alanında aktif rol oynaması ve bu alanı takviye etmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu nedenle tasarının 46. maddesiyle, orta vadeli senetlerin reeskonta ve avansa kabulü konusunda Merkez Bankasına yetki verilmiştir. Getirilen yeniliklerden biri de açık piyasa işlemleridir. Halen Merkez Bankasının tedavül hacminin ayarlanmasında kullandığı araçlar, iskonto faizi politikası ve reeskont işlemleridir. Ancak bunlar ağır işleyen bir sistemdir. Zaman zaman piyasada ekonomi içi veya dışı etkilerle likidite darlığı veya bolluğu hissedilmektedir. Bu durumların ekonomiye fazla tahribat yapmadan giderilebilmesi, Merkez Bankasının elinde piyasaya hızla müdahale edebilecek araçların bulunmasına bağlıdır. Merkez Bankasının da ihtiyaç durumunda açık piyasa (Open Market) işlemleri yapma yetkisi ile donatılması gerekmektedir. Bu nedenle tasarının 52. maddesinde, 45. maddenin (a) ve (b) bentlerindeki 120 gün ve 9 ay vadeli senetlerle, Devlet iç istikrazı, kamu idare ve kuruluşları ve ödenmiş sermayesi en az 20 milyon lira olan anonim şirketlerin borsada kayıtlı tahvillerini, Merkez Bankasının alıp satabileceği hükme bağlanmıştır. Tahvil alım satımı ile ilgili hüküm, Türkiye'de henüz gelişmemiş olan sermaye piyasasının kurularak çalışmaya başlamasından sonra işleyebilecektir. Tasarının getirdiği diğer bir yenilik de "Guvernörlük" kuruluşudur. Merkez Bankalarının birbirleri arasındaki sıkı iş ilişkileri ve uluslararası kuruluşlarda üye bulunmaları dolayısıyla benzerlik zorunluluğu ve ortaya çıkan protokol meseleleri "Genel Müdürlük" yerine "Guvernörlük" kuruluşu ihtiyacını duyurmuştur. Banka mensuplarının sır saklama mecburiyetinin, bankadan ayrılma durumunda üç yıllık normal süreyle sınırlandırılmayarak devamlı hale sokulması öngörülmüştür.

6.2.1969 tarihli Geçici Komisyon raporunun gerekçesi, Hükümet tasarısının gerekçesiyle hemen hemen aynıdır.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere 12.5.1969 tarihli 91. Birleşimde başlanmış, Maliye Bakanı Cihat Bilgehan'ın (Balıkesir) verdiği, tasarının öncelikle görüşülmesine dair önerge kabul edilmiştir. Ayrıca Geçici Komisyon Başkanı Cevat Önder (Erzurum) görüşmelerin usulüyle ilgili bir önerge vermiştir. Bu önergede, tasarının kısım kısım müzakere edilmesi, maddeler hakkındaki değişiklik önergelerinin tasarının tümü üzerindeki görüşmeler bitinceye kadar verilmesi, sadece değişiklik önergesi verilen maddelerin görüşülmesi istenmektedir. Ali Rıza Uzuner (Trabzon) bu önergenin aleyhinde söz almış, böyle önemli bir kanunun daha mükemmel çıkması için bu şekilde kısıtlayıcı bir önergeyi önceden vermeyi sakıncalı gördüğünü belirtmiştir. Bu arada Geçici Komisyon Sözcüsü Mithat Dülge (Manisa) önergeyi geri aldıklarını ifade etmiş, Uzuner de konuşmasına devam etmemiştir.

Tasarının tümü üzerinde ilk olarak Adalet Partisi Grubu adına Faik Kırbaşlı (Burdur) konuşmuştur. 1930 döneminin para ve kredi politikasına hakim olan ve o günkü dünya görüşüyle hazırlanan bir kanun yerine, bugün Türkiye'nin planlı kalkınmaya girmesiyle ilgili olarak büyük bir boşluğu dolduracak olan bu kanunun, genellikle ihtiyaçları karşılayacak şekilde hazırlandığını savunmuştur. Kırbaşlı'ya göre, Hükümetin izlediği hedeflere ulaşabilmesi yalnızca plan ve programla mümkün değildir. Hedef, özünde ekonomik olsa bile, bu ekonomik hedeflere ulaşma yolu para, kredi, emisyon politikaları gibi, faiz, reeskont hadleri gibi birtakım ince ve hassas politikaları ve bunların düzenlenmesi gibi çok önemli bir konuyu içine almaktadır. Kırbaşlı, artık inkar edilmesi mümkün olmayan bütçe ve Devlet borçları ile Hazine arasındaki ilişkilerin, her gelen Hükümetin mali politikasına göre değil, birtakım esaslara bağlanması gibi bir konunun kanun içinde yer almasının memnuniyet verici olduğunu ifade etmiştir. Hükümet başta olmak üzere, Komisyonda emeği geçenlere teşekkür ederek sözlerini bitirmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Şefik İnan (Çanakkale) söz almıştır. İnan'a göre, bu tasarı hakim karakteri itibariyle bir kodifikasyon (hukuk kuralları derlemesi) çabasının ifadesidir. Çünkü, içerdiği madde ve hükümlerin % 95'i yürürlükteki kanunlarda mevcuttur. Yeni tasarıda, yürürlükteki kanun maddeleri ya aynen alınmış, ya da maddedeki hükümlerden biri veya birkaçı başka madde veya hükümlere, daha uygun yerlere nakledilmiştir. İnan, tasarıda anonim ortaklık niteliğini koruyan Merkez Bankasının hisse senetlerinin yürürlükteki kanunda olduğu gibi A, B, C, D sınıflarına ayrıldığını, sermayesinin 15 milyon liradan 25 milyon liraya çıkarılacağını, 10 milyon liralık sermaye artışının Hazineye ait A sınıfı hisse senetlerinde olacağını söylemiştir. Ayrıca, tasarıda Hazine hissesinin banka sermayesinin % 51'inden aşağı olamayacağının belirtildiğine, bu şekilde yapılan değişikliğin isabetli olduğuna işaret etmiştir. Bankanın teşkilat ve organları konusunda yeni tasarı ile yürürlükteki kanun arasında fazla değişiklik olmadığını, Devlet sermayesi galip durumda olduğu için, Hissedarlar Genel Kurulunda Hazineyi temsilen gelecek olanların oylarının kararlarda kesin rol oynayacağını ileri sürmüştür. Banka Meclisi üyeliğinin sekizden altıya indirildiğini, bu üyelerin Genel Kurul tarafından, yani Hazine sermayesini temsil eden temsilcilerin oylarıyla seçileceğini açıklamıştır. Banka Meclisi üyeliğinde bazı nitelikler arandığını, bu niteliklerin Hükümet tasarısı ile Komisyon değiştirisinde farklı olduğunu ifade etmiştir. Hükümet tasarısında bu üyelerin yüksek öğrenim görmeleri, bankacılık veya iktisat ve maliye alanlarında bilgi ve tecrübe sahibi olmalarının şart koşulduğunu; fakat Komisyon değiştirisinde ise bu şartlar yerine "bu görevi bilgi ve tecrübe bakımından yapabilecek ehliyet ve vasıflara sahip olmaları" şeklini aldığını dile getirmiştir. Bu üyelik için iktisat, maliye veya bankacılık konularında yetkili olmak gerektiğini, Komisyonun yaptığı değişikliğin isabetli olmadığını öne sürmüştür. Batı ülkelerinde merkez bankalarının başında bulunan kişinin unvanının

"Guvernör" olduğu, tasarıda "Umum Müdürlük" unvanı yerine "Guvernörlük" unvanının getirildiği tespitinde bulunmuştur. "Guvernör" ile "Genel Müdür" unvanları arasında bir protokol meselesini ileri sürmenin isabetli olmadığını savunmuştur. Dilimize yabancı olan "Guvernör" yerine kuruluşundan beri kullanılmakta olan "Umum Müdürlük" veya "Genel Müdürlük" yahut da Banka Meclisinin Başkanı olduğuna göre "Başkan" unvanını kullanmanın doğru olacağına işaret etmiştir. İnan'a göre, tasarının getirdiği önemli bir yenilik, 46. maddede öngörülen orta vadeli reeskont ve avans mekanizmasıdır. Ancak bu mekanizmanın çok dikkatle, çok ihtiyatla, çok bilgiyle kullanılması gerekmektedir. İnan, tasarının 50. maddesinin Merkez Bankasının Hazineye açabileceği kısa vadeli avans kredisini düzenlediğini, bunun cari yıl genel bütçe ödeneklerinin % 15'ini geçmeyeceğini açıkça belirttiğini söylemiştir. Para arzı ile ilgili olan bu maddenin, para değeri bakımından son derece önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Geçmiş tecrübelerin ışığında bu oranı % 15'ten aşağı indirmek gerektiğini, Bütçe Kanunu ile verilmiş olanın % 12 olduğunu, kendilerinin de bu oranın % 12 olması için değişiklik önergesi vereceklerini belirtmiş, bu önergenin desteklenmesini istemiştir. Tasarının ücret konusunda Merkez Bankası personeline getirdiği yeniliğin, Merkez Bankasının İktisadi Devlet Teşekkülleri bareminden çıkması ve kendisi tarafından tespit edilecek bir ücret sistemine girmesi olduğunu ifade etmiştir. Bulunan bu çözüm yolunun şimdilik uygun görülse bile, Devlet sermayesiyle kurulan diğer kurumlarla birlikte Merkez Bankası personelinin ücret konusunun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Bu konuşmadan sonra Sabit Osman Avcı (Artvin) tarafından verilen görüşmelerin saat 20.00'ye kadar uzatılmasına dair önerge okutulmuş, Ahmet Tahtakılıç (İstanbul) önerge aleyhine söz almıştır. Merkez Bankası Kanunu gibi, milli ekonomiyle, Devlet maliyesiyle doğrudan ilgili bir kanunun bu saatte görüşmelerinin bitirilmesinde isabet görmediğini, takdirin burada bulunan arkadaşlarında olduğunu, bu kanunun gelecek birleşimin başlangıcında ele alınmasında fayda gördüğünü söylemiştir. Ardından Sabit Osman Avcı (Artvin) önergenin lehinde söz almış, bugün saat 20.00'den önce tasarının tümü üzerindeki görüşmeler biterse maddelere geçildiğinde kesilmesini, hiç olmazsa tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin bitirilmesi amacıyla bu önergeyi verdiğini belirtmiştir. Önerge oylanarak kabul edilmiştir.

Ardından Ahmet Tahtakılıç (İstanbul) tasarının tümü üzerinde şahsı adına konuşmuştur. Bu kanunun Hükümet icraatıyla değil, Türk ekonomisiyle ve mali istikrarla ilgili olduğunu söylemiştir. Tahtakılıç konuşmasını şu sözlerle sürdürmüştür: Kanunun acele olarak üzerinde durulacak iki maddesi vardır. Birincisi Banka İdare Meclisi davası, ikincisi Hazine avansı davasıdır. Banka meclisi davası yalnız bu kanunu ilgilendiren bir mesele değildir. Türkiye'de ekonomiyle ilgili kuruluşlarda idare meclisi müessesesi yerli yerine oturtulamamıştır. Bu maalesef Cumhuriyet idarelerinin hiçbir surette

halledemediği bir meseledir. Bunun ana nedeni, buraya yapılacak atamalarda ehliyet, uzmanlık, yeterlik ve diğer gereken unsurların aranmamasıdır. Hükümet, Merkez Bankası İdare Meclisi üyesi olacakların ayrıca iktisatçı, maliyeci olması gerekir demekte, Komisyon ise maddeyi her türlü yoruma uygun hale getirmektedir. Komisyonun maddesinden vazgeçilip, Hükümetin getirdiği madde kabul edilmelidir. Kamu hizmetlerini gereği gibi düzenleyemeyen bir Hazine karşısında, avans taleplerinin artırılmasına yönelik tekliflerin üzerinde Meclis dikkatle durmalıdır. Bütçe Kanunu ile % 10 olan oran % 12'ye çıkmıştır. Bu kanunla da % 15'e çıkacaktır. Maliye de bu avansın karşısındadır. Şimdiki bütçeye göre Hazine dört milyar lira avans alma imkanı kazanmaktadır. Bu derece bir avans Türk ekonomisinin para değeri bakımından ibretle üzerinde durulması gereken bir konudur. % 10'dan fazla avansların ne gibi mali sonuçlar getireceğini bugünden tahmin etmek imkanı yoktur. Kendisi bu oranı % 10'a indiren bir değişiklik önergesi verecektir. Tahtakılıç, bütçedeki rakamların hızla artmasının para değeri ile ilgili olduğunu, istenilse de israfçı bir politikanın durdurulamadığını belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Sonrasında Şadi Binay (Bilecik) şahsı adına konuşmuştur. Binay'a göre, İkinci Dünya Savaşından sonra paranın karşılığı olarak altın esasının terkedilmesi, ayrıca yakın zamana kadar Avrupa'da frank, mark, dolar, sterlin üzerinde mali değişikliklerin meydana gelmesi ve bu değişikliklerin dünyanın en büyük devletlerinin siyasetine yön vermesi, işin öneminin büyüklüğünü anlamaya yeterlidir. Binay, bu kanunun amacının beş yıllık planlardaki espriye uygun olduğunu belirtmiştir. Dikkatini çeken diğer önemli bir konunun, sözleşmeli personelden faydalanmayı öngören maddeler olduğunu söylemiş, tasarının kısa zamanda kanunlaşmasını dileyerek konuşmasını tamamlamıştır.

Binay'dan sonra Sabahattin Savacı (Gümüşhane) şahsı adına söz almıştır. 1715 sayılı Kanunun eskidiğini, yerine yeni bir kanunun düzenlenmesi zorunluluğunun ortaya çıktığını söylemiştir. Fakat bu ihtiyacın hangi şartlara göre tespit edildiğinin, tasarının hangi zamanın ihtiyacına göre düzenlendiğinin biraz şüpheli olduğunu belirtmiştir. Tasarının bugünkü para-banka meselelerini gerektiği gibi kavrayamadığını, belki 1950 yılında bu tasarı getirilseydi o devrin ihtiyacını karşılıyabileceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte ihtiyacın takdir edilerek, daha fazla gecikmeden tasarının getirilmesini yine de olumlu gördüğünü ifade etmiştir. Tasarıda yer alan bazı hususlara değineceğini belirterek konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir: Bu hususlardan bir tanesi, orta vadeli senetlerin reeskonta kabul edilip, karşılığında avans verilmesidir. Bunun Avrupa sanayiinde önemli yeri olduğu ve çok faydalı bir görevi yerine getirdiği söylenmektedir. Burada çok hassas ve dikkatli olmak gerekir, çünkü orta vadeli kredi ile neyin ne şekilde finanse edileceği gayet iyi ölçülmelidir. Aksi takdirde, yatırımları finanse edecek ve bir tür enflasyona neden olacak avans kapısının açılması, ekonomide delikler, gedikler açabilir. Tasarının getirdiği diğer bir yenilik Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin görev ve

yetkilerinin Merkez Bankasına devredilmesidir. Şimdiye kadar sakıncalı olan bu uygulamanın son bulması ekonomiyi olumlu etkileyecektir. Kamu kurumları bonolarının reeskonta alınıp karşılığında avans verilmesinde Hazine kefaletinin kaldırılması, bu alandaki birliği ve yetkiyi tamamlayıcı nitelikte olduğu için yerinde bir değişikliktir. Merkez Bankasından Hazineye alınan kısa vadeli avanslar birçok bakımdan eleştirilmiştir. Bu avansın, genel bütçe ödeneklerinin % 10'u, % 5'i veya % 15'i mi olsun diye tartışmalar yapılmakta, zaman zaman % 10, % 15, % 12 olarak kanunlaşmaktadır. Bu hatalıdır, bu uygulama yerine 50. madde geldiğinde, yüzde şu kadar yerine, Devletin o zaman yürütmekte olduğu politikanın gereği olarak akışkan, esnek bırakılması yönünde değişiklik önergesi verecektir. Esnekliği tespit edecek bir heyet kurulacak, bu heyeti de Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı ve Planlama birlikte yıl içinde tespit edecektir. Savacı, Devletin belli bir zaman içinde ödemekle yükümlü olduğu taahhütlerini yerine getiremediğini, geliri giderini karşılayamadığı için bu yola başvurduğunu söylemiştir. Bu yola gecikerek değil, zamanında başvurmasını, zamanında yapılan ödemenin sayılamayacak kadar çok faydası olduğunu savunmuştur. O nedenle, Devleti parasız kabul edemediğini, parasının olması için bu esnekliği ve imkanı sağlamak gerektiğini belirterek konuşmasını bitirmiştir.

Sonrasında şahsı adına Ali Rıza Uzuner (Trabzon) konuşmuş, Merkez Bankasını yeni bir kanuna kavuşturma konusundaki çalışmalarından dolayı Maliye Bakanına teşekkür etmiştir. Kendinden önceki konuşmacıların da değindiği gibi, idare meclislerine her nedense önem verilmediğini söylemiştir. İdare Meclisiyle ilgili 19. maddeyi Hükümetin gayet güzel düzenlediğini, Komisyonun ise bunu sübjektif esaslara bağladığını ileri sürmüştür. Bankacılık, iktisat ve maliye alanlarında bilgi ve tecrübe sahibi olmayan bir şahsın Banka Meclisi üyesi olmasının düşünülemeyeceğini ifade etmiştir. Hazineye verilen kısa vadeli avans konusunda Sabahattin Savacı gibi düşünmediğini, bir esneklik verildiği takdirde tasarıda getirilen % 15 oranının da aşılacağını savunmuştur. Şefik İnan'ın önerdiği % 12 oranına katıldığını, bu oranın Bütçe Kanunu ile tespit edildiğini belirtmiştir. Merkez Bankası çalışanlarının aldığı maaş ve ücretlerin yetersiz olduğu, böyle sürdüğü takdirde uzmanlık isteyen hizmetlerin aksayacağının görüleceği tespitinde bulunmuştur. Uzuner'e göre, Bakanlar Kurulu kararıyla baremin en yüksek ücreti tespit edilmekte, diğerleri ona göre sıralanmaktadır. Bu, aynı durumda olan kuruluşları da yeni bir ücret sistemine doğru çekecektir. Onun için bunu başka bir esasa bağlamak, belki prim, belki tazminat vermek yerinde olacaktır. Uzuner, geçici birinci maddeyle personelin yönetime katılmasını önleyen bir hükmün getirildiğini, oysa modern yönetimlerde personelin yönetime katılmasının doğal olduğunu dile getirmiştir. İşaret ettiği konularda önergeleri olacağını belirterek konuşmasını tamamlamıştır.

Tasarının tümü üzerinde başka söz isteyen olmadığı için, maddelere geçilmesi ve tasarının ivedilikle görüşülmesi kabul edilmiştir.

1., 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 14., 15., 16., 17., 18., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 31., 34., 35., 36., 37., 38., 39., 41., 42., 43., 44., 45., 46., 47., 48., 49., 51., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60., 61., 62., 63., 64., 65., 66., 67., Geçici 2., 7., 8. maddeler ile yürürlükle ilgili 70. ve 71. maddeler hakkında değişiklik önergesi verilmemiş, bu maddeler tasarı metninde yazılı olan şekilleriyle kabul edilmiştir.

4. madde hakkında Komisyon bir değişiklik önergesi vermiş, bu arada Ali Rıza Uzuner (Trabzon) müzakerelerin saat 20.00'ye kadar devamına yönelik önergenin kabul edildiğini ve tasarının tümü üzerindeki görüşmeler bittikten sonra müzakerelere son verileceğini hatırlatmıştır. Maddeler üzerinde söz alınıp müzakerenin devam ettiğini, bu durumun alınan kararın niteliğine ters düştüğünü, müzakerelerin kesilmesinin isabetli olacağını söylemiştir. Başkan bu sözleri onaylayarak birleşimi kapatmıştır.

13.5.1969 tarihli 92. Birleşimde maddelerin görüşülmesine devam edilmiş, 4. madde hakkında, önce Komisyonun verdiği maddenin üçüncü bendinin (c) fıkrasının değiştirilmesine dair önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

13. madde hakkında iki değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, diğerine Komisyon katılmamış, önerge reddedilmiştir. Madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

19. madde hakkında dört değişiklik önergesi verilmiş, Komisyon ikisine katılmamış, bu önergeler reddedilmiştir. Maddenin üçüncü fıkrasının "Banka Meclisi üyelerinin yüksek öğrenim görmüş, bankacılık veya iktisat ve maliye alanlarında bilgi ve tecrübe sahibi olmaları şarttır" şeklinde verilen önergeye diğer önerge sahibi de katıldığı için onun önergesi okutulmamıştır. Komisyon bu önergeye katılmış, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir. Başkan vaktin geciktiğini, yapılan açık oylamalarda da çoğunluğun bulunmadığının tespit edildiğini belirterek birleşimi kapatmıştır.

20.5.1969 tarihli 95. Birleşimde maddelerin görüşülmesi sürmüştür.

30. madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, biri geri alınmış, birine de Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Maddedeki "Guvernör" kelimesinin "Başkan" olarak değiştirilmesi ve bu kelimenin yanına parantez içinde "Guvernör" kelimesinin konulmasına dair önergeye Komisyon katılmamış, önerge kabul edildikten sonra Komisyon filhal katılmıştır. Madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

32. madde hakkında Komisyon bir değişiklik önergesi vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

33. madde hakkında Komisyon maddenin üçüncü fıkrasındaki "personel" tabiri 32. maddedeki "banka memuru" tabiri anlamında kullanıldığından, yanlış anlamaya yer vermemek için, bu fıkrada geçen

"personel" tabirinin "memurlar" olarak değiştirilmesine dair bir önerge vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

40. madde hakkında Komisyon maddenin II-a) fıkrasının iki ve üçüncü bendlerinde değişiklik yapılmasına yönelik bir önerge vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

50. madde hakkında Komisyon Başkanı Cevat Önder (Erzurum), kelime düzeltmesi yapacağını, bölüm 2'de "Hazine ve İktisadi Kamu Müesseseleriyle İşlemler" ifadesinde geçen "İktisadi" kelimesini kaldırdıklarını Başkana şifahen söylemiştir. Vaktin gecikmesi nedeniyle Başkan birleşimi kapatmıştır.

22.5.1969 tarihli 97. Birleşimde Maliye Bakanı Cihat Bilgehan (Balıkesir), kanun tasarısının biran önce Millet Meclisi Genel Kurulundan çıkarılmasını sağlamak için bugün müzakeresinin tamamlanarak sonuçlandırılmasına dair bir önerge vermiş, bu önerge kabul edilmiştir.

Müzakerelere kalınan yerden, yani 50. maddeden devam edilmiştir. Bu madde hakkında üç değişiklik önergesi verilmiş, birine Komisyon katılmamış, reddedilmiştir. Kalan iki önergeden birinin sahibi önergesini geri alarak diğer önergeye katıldığını belirtmiş, Komisyon bu önergeye de katılmamış, reddedilmiş, madde tasarı metninde yazan şekliyle kabul edilmiştir.

68. madde hakkında Komisyon, maddenin (a) bendinin değiştirilmesine dair bir önerge vermiş, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici 1. madde hakkında bir değişiklik önergesi verilmiş, sonra geri alınmış, madde tasarı metninde yazılı olan şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici 3. madde hakkında Komisyon Başkanı Cevat Önder (Erzurum), maddede geçen "günden" kelimesini "günde" olarak düzelttiklerini şifahen Başkana söylemiştir. Ahmet Nihat Akay (Çanakkale), "de" nin de fazla olduğunu "gün" olması gerektiğini belirtince madde bu şekilde düzeltilerek kabul edilmiştir.

Komisyon Başkanı Cevat Önder (Erzurum), Geçici 4. ve 6. maddelerde geçen "günde" kelimesini "gün", Geçici 5. maddede geçen "girdiği günde" ibaresini de "girdiği gün" şeklinde düzelttiklerini Başkana şifahen söylemiş, maddeler düzeltilmiş şekliyle kabul edilmiştir.

69. madde hakkında maddenin ikinci fıkrasının değiştirilmesine dair bir önerge verilmiş, Komisyon katılmış, önce önerge, sonra madde değişik şekliyle kabul edilmiştir.

Geçici Komisyon Başkanı Cevat Önder'in (Erzurum), 30. madde ile ilgili olarak kabul edilen önerge karşısında, tasarı metninin diğer maddelerinde yer alan "Guvernör" kelimesinin "Başkan (Guvernör)" olarak, "Guvernörlük" kelimesinin de "Başkanlık (Guvernörlük)" şeklinde değiştirilmesine dair verdiği önerge kabul edilmiştir.

Maddelerin görüşülmesi tamamlandığından, son olarak tümü üzerinde Faik Kırbaşlı (Burdur) lehte konuşmuştur. Meclisin bu kanunu çıkarmakla, son

aylardaki en önemli, en değerli ve en etkili çalışmasını yaptığını söylemiştir. Kırbaşlı'ya göre, eskimiş, yıpranmış, yirmi küsur değişikliğe uğramasına rağmen ekonomik hayata uyum sağlayamamış, gerek Hükümet gerekse Merkez Bankası yöneticilerini muhtelif çıkmazlara sürüklemiş 1715 sayılı Kanunun yerine böyle bir kanunun çıkması herkesi sevindirmiştir. Merkez Bankalarının milli ekonomi içerisindeki yerinin gerçekten büyük olduğunu ileri sürmüş, bu kanunun gelişmekte olan sanayiye ve ekonomik faaliyetlere fayda katacağı, destek olacağı tespitinde bulunmuştur. Meclisin ve Komisyonun çalışmasını takdirle andığını ifade etmiş, kanunun hayırlı olmasını dileyerek konuşmasını bitirmiştir.

Ardından tasarı açık oya sunulmuş, 99 milletvekilinin katıldığı oylamada 95 kabul, 3 ret, 1 çekinser oy çıkmıştır. Birleşimi yöneten Başkanvekili Atıf Şohoğlu oylamanın tekrarlanacağını belirtmiştir.

Millet Meclisinin 28.5.1969 tarihli 98. Birleşiminde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanun tasarısının açık oylamasında 317 kabul, 21 ret, 2 çekinser oyla tasarı kabul edilerek Senatoya sevkedilmiştir.

1965-1969 DÖNEMİNDE KADÜK OLAN YASA TASARI/TEKLİFLERİ

Bu dönemde parlamentonun gündemine gelen fakat çeşitli nedenlerle çıkarılamayan bazı teklif ve tasarılar vardır. Örneğin, Uşak Milletvekili Fahri Uğrasızoğlu'nun, Arife günleri öğleden sonra başlamak üzere Şeker Bayramında 3.5, Kurban Bayramında 4.5 günlük bir tatil süresini "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu" kapsamına almak isteyen teklifi (2/258), gündeme gelen, tartışılan fakat şiddetli muhalefet nedeniyle çıkarılamayan yasalardan biridir. Eğer kabul edilmiş olsa idi, teklif dini bayramlarda tatil süresinin belirlenmesi hususunu idarenin, valilerin inisiyatifinden çıkaracak, böylece bayram tatillerinin değişik devlet dairelerinde/illerde değişik zamanlarda başlatılması uygulamasına son vermiş olacaktı. Millet Meclisince kabul edilen teklif, Senatodan değiştirilerek gelmiş, Meclis Komisyonu bu Senatonun yaptığı değişikliğe itibar etmemiş, Genel Kurulda yapılan görüşmelerde rejimin laik doğasına da değinen muhalefet nedeniyle teklif komisyona çekilmiş ve Komisyon tarafından Meclis'e bir daha getirilmemiştir.

Kadük olan başka bir yasa girişimi de hükümetin *Anayasal Nizama Karşı İşlenen Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı*'dır (1/619). 14 Şubat 1969'da Meclis'e sunulan bu tasarının daha hazırlandığı sırada çektiği tepkilerden tartışmalı olduğu anlaşılabilir. 13 maddeden oluşan tasarı, TCK 141., 142. ve 163. maddeleri kapsamındaki suçların cezalarını artırmakta ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı sert tedbirler getirmektedir. Adalet Bakanı Hasan Dinçer, tasarının "Aşırı akımların diktatoryal idare tarzı kurmak istemesi" nedeniyle hazırlandığını ifade etmiştir. Basın ve üniversite çevrelerinin de dahil olduğu muhalefet ise tasarının Anayasaya aykırı olduğunu ve "polis rejimi" getireceğini iddia etmişlerdir. Komisyon raporunda ise tasarının olağanüstü hal yasası niteliğinde olduğu ve tanımlanmamış suçlar getirdiği saptanmıştır. Meclis içinde ve dışında neden olduğu tepkiler nedeniyle tasarı 17 Nisan 1969'da geri çekilmiş ve hiç bir zaman Genel Kurulda müzakere edilmemiştir.[509]

TRT Yasasında değişiklik yapan tasarı da Millet Meclisinde görüşülememiştir.[510] Demirel bu yasayı çıkarmakta kararlı olduklarını açıklamış, MHP ise yayımladığı bir bildiride TRT'nin "solcuların elinde bir beyin yıkama aleti haline" geldiğini iddia etmiştir. İnönü ise tasarıyı 1961 yılından beri harcanan emekleri iptal etme girişimi olarak nitelendirmiştir.[511]

Kadük olan bir başka tasarı da Yüksek Hakimler Kurulu Kanununun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen 77. maddesini yeniden düzenleyen tasarıdır. Bu tasarı Meclis'te uzun süre müzakere edilmiş, ancak muhalefetin

---

[509] *"Basına Kısıtlama Yasası," Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961-1980, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005), s. 222.*

[510] *Bu konuda bkz. Çalışma Usulleri, Komisyonların Çalıştırılmaması.*

[511] *"Basına Kısıtlama Yasası," Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1961-1980, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005), s. 227.*

direnci nedeniyle çıkarılamamıştır. Bu tasarı önemli olan konusu itibarıyla çıkarılamayan yasaları incelemek için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Aşağıda bu tasarı üzerine yapılmış olan müzakereler incelenecektir.

45 SAYILI YÜKSEK HAKİMLER KURULU KANUNUNUN 77. MADDESİNİN YENİDEN DÜZENLENMESİ VE BİR GEÇİCİ MADDE EKLENMESİ

ANAYASA MAHKEMESİNİN İPTAL KARARI

45 sayılı yasanın 77. maddesinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı, Maddenin 1. fıkrasının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.[512] İptal davası Cumhuriyet Savcısı M. Feyyat'ın talebini yerinde bulan Danıştay tarafından açılmıştır. Adalet Bakanlığınca yapılan görev yerinin değiştirilmesi işleminin iptali istemi ile Danıştay 5. Dairesinde dava açan Cumhuriyet Savcısı Mehmet Feyyat,[513] 77. maddenin 1. fıkrası ile 2556 sayılı Hâkimler Kanununun değişik 63. maddesinin[514] Anayasa'nın savcılık teminatını düzenleyen 137. maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir.

"Savcılık mesleğine atama" başlığını taşıyan ve sonuçta Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen 77. madde aynen şöyledir:

Cumhuriyet savcı yardımcıları, Cumhuriyet Başsavcı yardımcıları ve Cumhuriyet savcıları, Bakanlık Müsteşarının başkanlığı altında Teftiş Kurulu Başkanı ve Genel Müdürlerden müteşekkil kurulun mütalâası alındıktan sonra, Adalet Bakanı ile Başbakanın müşterek kararnamesi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır.

Cumhuriyet Başsavcısı yardımcılarının atanmasında Cumhuriyet Savcısının inhası gözönünde tutulur.

Dava dilekçesinde Danıştay, 77. maddenin 1. fıkrası ile 1924 Anayasa'sında yalnızca Bakanın düşüncesine bırakılmış bir konunun, 1961 Anayasa'sında, Bakanlık ileri gelenlerinden kurulu bir kurulun düşüncesine bağlandığını, ancak Bakanın takdir yetkisinin eskisi gibi durduğunu iddia etmiştir. Danıştay'a göre "[b]u kurulun danışma yolu ile düşünce bildirmesi,

---

[512] *Bkz. http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-45.HTM (erişim 5 Ağustos 2007).*

[513] *İstanbul Milletvekili Reşit Ülker Mehmet Feyyat'ın 6 ayda 3 kez farklı yerlere atanması nedeniyle Danıştay'a başvurduğunu belirtmiştir. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 68, (24.03.1969), s. 263. Ancak, Adalet Bakanı Hasan Dinçer, Feyyat'ın İstanbul savcı yardımcısı iken 26 Haziran 1965'te (AP hükümeti öncesinde) İnegöl'e atandığını, ancak ard arda aldığı raporlarla 4 ay 18 gün görevine gitmediğini ve 1 ay da izin aldığını; AP hükümeti döneminde (18 Ocak 1966'da) Nusaybin'e atandığını ve yine rapor metoduna başvurarak görevini yapmadığını; Nusaybin'de ve raporlu iken hastalığı sebebiyle İstanbul'a yakın bir yere istemesi üzerine Çerkezköy'e atandığını belirtmiştir. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 71, (31.03.1969), s. 345.*

[514] *"Adalet Bakanı, hizmet icaplarına göre savcılık mesleğinde olanlardan ... bulunanların yerlerini değiştirebilir."*

Anayasa'nın öngördüğü teminatı sağlayamaz," dolayısıyla Fıkranın iptali gerekir.

Anayasa Mahkemesi 1. fıkranın Anayasa'nın 137. maddesindeki teminat ilkesine uygun olup olmadığını araştırmış; ve 18 Aralık 1967 tarihinde "Savcıların görev yerlerinin değiştirilmesi bakımından; ... işlemin Bakanlığa bağlı yüksek görevlilerden kurulu bir kurulun düşüncesinin alınmış olması ve Başbakan ile Cumhurbaşkanınca imzalanmış kararname ile varılması koşullarına bağlı tutulmasının, savcılar için herhangi bir teminat sağlamadığı ve bundan dolayı, Anayasa'nın 137. maddesine aykırı olduğu sonucuna" oy çokluğu ile varmıştır.

TASARI VE KOMİSYON RAPORU

İptal kararı üzerine 77. maddeyi yeniden düzenleyen 22 Temmuz 1968 tarihli Hükümet tasarısı (1/540) Adalet Komisyonuna sevk edilmiş;[515] Komisyon Raporunu 13 Aralık 1968 tarihinde düzenlemiştir.[516] Rapor, 24 Mart 1969 tarihli 68. birleşimde görüşülmeye başlanmış ve görüşmeler 71., 75., ve 84. birleşimlerde devam etmiştir. Tasarının tümü üzerinde görüşmelerin yeterliliğini isteyen değişik birleşimlerde verilmiş üç farklı önerge, ya yoklama istenmesi üzerine yoklama yapılmaması için geri çekilmiş, ya da yoklama yapılıp yeter sayı olmadığı anlaşıldığı için oylanamamıştır. Maddelerin görüşülmesine ancak 28 Nisan 1969 tarihli 84. birleşimde geçilmiştir. 12 Mayıs 1969 tarihli birleşim tutanaklarından anlaşılmaktadır ki, Komisyon tasarının 1. maddesi hakkında verilen değişiklik önergelerini değerlendirmek üzere tasarıyı geri çekmiş, ancak hazırlıklarını tamamlayamamıştır. Bundan sonra, 13. dönem parlamentosu tutanaklarında tasarı ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Dolayısıyla, tasarı kadük olmuştur.

Tasarı, bir Adalet Bakanının başkanlığını yapacağı, Bakanlık Müsteşarı, Teftiş Kurulu başkanı ve Genel Müdürlerden oluşan Atama Kurulu oluşturmakta ve bu kurulun uygun görüşünü aldıktan sonra Adalet Bakanı ve Başbakanın ortak kararnamesi ve Cumhurbaşkanının onayı ile Savcıların atamasının yapılmasını öngörmektedir. Böylece Adalet Bakanı ilgili sürece müdahil olmaya devam etmekte, ancak bu kez başkanı bulunduğu kurulun profili yükseltilmektedir. Zira, tasarı ile getirilen Atama Kurulu sadece bir danışma kurulu değildir. Öte yandan, Kurul üyelerinin idareci yargı mensuplarından oluştuğu dikkat alınmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin; savcıların görevlerini "siyasi güç sahiplerinin etkisi altında olmak kaygısına düşmeksizin" yapmasını sağlayacak bir hukuki durumda, Anayasanın bahsettiği yargı güvencesine kavuşmuş olacakları kararı,

---

[515] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 28, Birleşim: 86, (30.09.1968), s. 617.*

[516] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 30, Birleşim: 19, (18.12.1968), s. 131.*

tasarının gerekçesinde not edilmektedir.[517] Gerekçe; Anayasada, Hakimlere ve savcılara dair hükümlerin ayrı ayrı düzenlendiğini, savcıların özlük hakları üzerinde tasarruf edecek organın ve uygulanacak hükümlerin hakimlerde olduğu gibi belirlenmediğini, sadece teminat hükümlerinin getirilmesinin yasa koyucuya bırakıldığını ifade etmektedir. Anayasanın sadece Cumhuriyet Başsavcısının emsali hakimlerle aynı hükümlere tabii olacağını, fakat diğer savcılar için hakimlerin tabi olacağı hükümlere bir atıf yapmadığını belirten gerekçe şöyle devam etmektedir:[518]

Bu sebeple Cumhuriyet savcılarının özlük işlerinde ve görevlerini ifada teminat sağlanmasında hâkimlerde olduğu gibi yeni müesseseler kurmak ve yeni hükümler getirmek Anayasanın ruh ve maksadının dışına çıkmak olur.

Gerekçede, Savcılar yargı alanında kamu görevi yapan kamu personeli olarak tanımlanmış ve bu nedenle atama ve nakil işlemlerinde mutlak bağımsız olamayacakları not edilmiştir. Bundan sonra, Anayasa Mahkemesinin de, savcıları görevleri gereği Adalet Bakanlığına bağlı saydığını, ancak Anayasanın 137. maddesindeki güvencenin sağlanması için Bakanın atama ve nakil işlemindeki yetkisinin sınırlandırılması gerektiğine karar verdiği ifade edilmiştir. Önemine binaen gerekçenin kalan kısmını aynen aktarmakta yarar vardır:[519]

Anayasanın öngördüğü teminatın, mutlak bağımsızlık ve mesuliyetsizlik neticesine müncer olacak derecede düşünülmesi, bilhassa yukarda açıklanan savcılık mesleğinin özelliği bakımından imkânsızdır. ... Ancak Cumhuriyet savcılarının özlük hakları bakımından haiz olacakları teminatın sınırının, görevin en iyi şekilde ifasına imkân verecek kurallar ile tespit edilmiş olması halinde hizmet gereği gibi yürütülebilir.[...]

Özlük hakkı, sadece atanma veya nakilden ibaret olmayıp, izin, emeklilik, terfi, kadro alma gibi çeşitli konuları kapsadığından 45 sayılı Yüksek Hakimler Kurulu Kanununun 80 inci maddesinde Cumhuriyet savcılarının kadrolarının daraltılması veya kaldırılması sebeplerine müstenidolsa bile maaş ve ödeneklerinden yoksun kılınamayacakları Bakanlık emrine alınamıyacakları, yaş haddi ve maluliyet hali dışında kendileri istemedikçe emekliye sevk olunamıyacakları, 89 uncu maddesinde hizmetin ifa edilmesi için zaruri bir tedbir olan yetki hükümlerinin dahi muayyen kayıt ve şartlarla uygulanabileceği, gibi hükümler Cumhuriyet Savcılarına özlük hakları bakımından tanınmış teminatlardır. Keza onların terfii, inzibati ceza, kadro almaları mesleğe kabulleri meslekte kalmalarının caiz olup, olmadığının tesbiti işten el

---

[517] *S. Sayısı 758 "22 Nisan 1962 tarihli ve 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun 77 nci maddesinin yeniden düzenlenmesine ve bir geçici madde eklenmesine dair kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu," Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 68 sonuna ekli (24.03.1969), ss. 1-8.*

[518] *A.k., s. 2.*

[519] *A.k., ss. 3-4.*

çektirilmeleri gibi konular yeni kurulan tarafsız Yüksek Savcılar Kuruluna görev olarak verilmiş hususlardır.

İşte teminat altına alınmış bulunan bu özlük haklarından biri olan atanma ve nakil işinde de aynı kanunun 77 nci maddesi ile sağlanan teminatın, Anayasa Mahkemesince yetersiz kabulü üzerine bu defa tasarıda belirtilen atama ve nakil plânına bağlanma esası getirilmiş bulunmaktadır.

Atama ve nakil bahse konu olunca, buradaki teminatın bir kimsenin bulunduğu yerden başka yere nakli veya bir göreve ilk defa atanması esnasında arzu ettiği şekilde bir atama ve nakil tasarrufuna tabi tutulması, tarzında kabulü çok hatalı olur. Bundan hizmet zarar görür. Anayasa bu konuda hâkimlere dahi coğrafi teminat tanımamış bulunmaktadır. Bu husus Anayasa Mahkemesinin 3-4.11.1966 tarihli ve 81/40 sayılı kararının gerekçesinde de açıkça belirtilmiştir.

Bu sebepledir ki, savcılar için özlük haklarının bu dalında da teminat, onların geleceklerinde kendilerine uygulanacak hükümleri önceden bilmeleri, ve bunların objektif kurallardan ibaret olduğuna inanmaları ve her savcı için uygulanacak kuralların eşit bulunduğuna kaani olmaları ile sağlanmalıdır.

İşte atama ve nakil plânı bunları temin edecektir. Plânın her şeyden evvel hizmetin iyi şekilde görülmesini hedef tutacağı, bunun dışında atama ve nakil esasları, adlî kazanın bölgeleri, bölgelerin dereceleri, hizmet süreleri, ilgililerin sicil ve sair özel durumları gibi konuları da düzenliyeceği kanunda belirtilmiş bulunduğundan, atama ve nakil kurulunun hazırlıyacağı atama ve nakil plânında bu kurulun hangi objektif kurallarla bağlı olacağı önceden tespit edilmiş ve kurulun bunu uygulamaya mecbur bulunmuş olması, ilgililerin görevlerini ifada huzur içinde ve hiçbir kaygı altında bulunmaksızın hareket etmelerini sağlıyacaktır. Bir savcı hangi şartlarda ve ne zaman nakledilebileceğini bilecektir.

Diğer taraftan bu defa kurulan atama ve nakil kurulu, iptal olunan 77 nci maddedeki Müdürler Kurulundan farklı olarak teşekkül etmekte ve bir istişari organ olmaktan çıkmaktadır. Savcıların atanma ve nakillerinde faal rol oynıyacak bir kurul haline getirilmektedir. Adalet Bakanının Başkan olarak katılacağı yedi üyeli bu kurulda ancak bir reyi bulunacak ve kurul çoğunluğunun uygun mütalâası ile ve atama ve nakil plânı esaslarına göre yapılacak tasarruflar kesin olacaktır. Bu suretle de Adalet Bakanını son sözü söyliyen ve tasarrufları mutlak iradesi ile tanzim eden bir kimse olarak düşünenlerin ve sayıları az da olsa, Bakanın keyfî tasarruflar yapabileceği endişesinde olanların bu düşünce ve endişeleri böylece bertaraf edilmiş bulunmaktadır.

Atama ve nakil kurulu üyelerinin idari görev almış ve hukuki durumca Bakana karşı doğrudan doğruya idari murakabe zinciri içinde bulunmuş olmaları iddiası, kanunun bu defa kurula verdiği görevin mahiyeti ve ifası itibariyle, savcılık teminatını zedeliyecek nitelikte değildir. Birleşecek çoğunluk daima neticeye müessir olacaktır.

Burada Adalet Bakanlığında üst kademede görev alanlar ile diğer Bakanlıklarda aynı görevi ifa edenlerin hukukî durumlarının mukayesesi halinde, Adalet Bakanlığı mensuplarının sahiboldukları haklar bakımından, idari murakabe zinciri içinde Adalet Bakanının mutlak murakabe ve tasarruflarından çekinecek durumda olmadıkları derhal anlaşılır.

Zira onlar herşeyden evvel hâkim ve savcıdır. 26.6.1967 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan 884 sayılı Kanunla 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 18 inci maddesine bağlı 2 sayılı cetvelde yapılan değişiklik sebebiylede birinci sınıf hâkim ve savcı sayılmaktadırlar. Meri mevzuatta bunu teyideden eski hükümler de mevcut bulunmaktadır. Binaenaleyh kurul üyeleri bugün birinci sınıf hâkim ve savcının teminatını haiz bulunmaktadır.

İdari görev ifa ederken bile 45 sayılı Yüksek Hâkimler Kurulu Kanununun geçici 6 ve 80 inci maddeleri hükümlerinden faydalanmaktadırlar. Ezcümle 65 yaşından önce emekliye sevk olunamazlar, Bakanlık emrine alınamazlar ayrıca kanunların verdiği yetki ile savcıların terfi, inzibati ceza almaları işlemi ile ilgili kurullarda da üyelik yapmaktadırlar.

Aslolan hüsnüniyettir. Vazife aşkıdır. Kamu hizmeti gören ve bu derecede teminat altında bulunan ve vicdanların sesiyle hareket etmiyecekleri, objektif kurallardan ayrılacakları düşünülemiyecek olan kurul mensuplarının idarenin baskısına tabi olacaklarının peşinen kabulü noktasından hareket edilerek, bunları önliyecek kanunlar yapmak, sübjektif olayları düşünerek bunların vukuuna mâni olacak tedbirleri getirmek hukuk kurallarına, kanun yapma tekniğine ve kanunların objektif olması prensibine de aykırı düşer.

En büyük hakem tatbikattır. Müdürler Kurulunun istişari organ olarak vazife gördüğü devrede dahi yapılan tasarruflarda objektif ölçülerden ayrılma olmamıştır. Bunun en büyük misali gene uygulamanın kendisidir. Nitekim Hâkimler Kurulunun faaliyete geçtiği tarihten itibaren bu güne kadar Adalet Bakanlığınca Cumhuriyet Savcıları ile ilgili olarak çıkarılmış bulunan kararnamelerle atama ve nakilleri yapılmış bulunan savcı sayısı 2269 olduğu halde, idari kaza yoluna başvurmuş olanların sayısı 13'ten ibarettir. Binde beş nispetindeki bu rakam karşısında objektif olarak hareket edilmediği iddiası kabule şayan görülemez.

Bu gün için de bu teminatlı kurulun objektif ölçülerle düzenlenmiş atama ve nakil plânlarına uygun olarak yapacağı tasarrufların Anayasamızın 114 ncü maddesi ışığı altında kazai denetimin dışında kalamıyacağı hususu da zedelenecek teminatın en büyük koruyucusu olarak mevcut bulunmaktadır.

Komisyon; oy çokluğu ile kabul ettiği Raporunda, Adalet Bakanının Atama Kurulunda bulunması hususunun tartışıldığını ancak,[520]

[g]etirilecek olan teminatın Savcıların sadece şahıslarını, varlıklarını himaye edebilecek bir tedbir olmadığı, onların şahıslarında, hizmetin ve

---

[520] *A.k., s. 5.*

vatandaşın da teminat altına alınmasını gerektirdiği göz önünde tutularak, kurulacak müessesenin her iki grubun da teminatını tarafsız olarak sağlıyacak bir kurul olması mecburiyeti, Savcılık hizmetinin idareye olan bağlılığı ve özelliği sebebiyle, tasarı ile teşkil olunan atama ve nakil kurulu, bunu en iyi şekilde sağlıyacak bir kurul olarak kabul edilmiştir. Hepsi de birinci sınıf hâkim ve savcı teminatına sahip bu elemanların hâkimlik vasıfları ve teminatları yanında, idaredeki hizmetleri, mesaileri ve tecrübeleri ile bu konuda devamlı ve faydalı olacak çalışma imkânına sahip bulunmaktadırlar. [...]

Bu itibarla her biri birinci sınıf hâkim ve savcı olan kurul üyelerinin olumlu mütalâalarını, esasları kanunda belirtilen bir yönetmeliğe bağlı olarak vermeleri ile teminat en iyi şekilde sağlanmış ve bu organ üyeleri de kendi iradelerine bırakılmamış bulunmaktadır.

Atama ve nakil kurulu üyelerinden biri olan Adalet Bakanının Kurula davet edilmesi, onun da yönetmelik ile bağlı bulunması ve tek oya sahip bulunması suretiyle, politik yönü bulunan bu üyenin atama ve nakil konusunda neticeye tesir edebilecek tek taraflı idaresinin serd edilmiş olması; siyasi gücün savcılar üzerinde etki yapabilmesi imkânını tamamen ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Bakanın bu kurula dâhil edilmesi aynı zamanda Anayasanın 105 nci maddesinin de tabiî bir sonucu olarak isabetli bulunmuştur. Zira 2556 sayılı Kanunun halen meri bulunan 85 inci maddesi hükmü icabı bütün savcılık teşkilâtı Adalet Bakanının idaresi altında bulunmaktadır.

Rapora Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve Edirne Milletvekili Ahmet Bilgin muhalefet etmişlerdir.

MÜZAKERELER

Tasarının müzakereleri GP Grubu adına Erzurum Milletvekili Adnan Şenyurt'un konuşması ile başlamıştır.[521] Tasarının Anayasa Mahkemesi kararı dikkate alınarak hazırlanmadığını iddia eden Şenyurt, Atama ve Nakil kurulunda Adalet Bakanının bulunmasını sorunsallaştırmıştır. Savcılık kurumunun işleyişi ile Bakanın bu kurulda bulunmasını bağdaştırmanın güç olduğunu savunan Şenyurt'un önerisi Kurul'un Adalet Bakanı yerine Bakanlık müsteşarı başkanlığında toplanması ve Kurul'un Teftiş Kurulu Başkanı, Zatişleri, Ceza İşleri, Ceza ve Tevkif Evleri ve Hukuk İşleri Genel Müdürleriyle, Cumhuriyet İkinci Başsavcıları ve Yargıtay Cumhuriyet savcıları arasından kura ile seçilecek 3 üyenin katılımıyla oluşmasıdır.

CHP Grubu adına söz alan Diyarbakır Milletvekili Fevzi Kalfagil ise Anayasa Mahkemesinin kararına katıldıklarını ve Ankara Hukuk Fakültesi profesörlerinden oluşan bir kurulun hükümet tasarısının savcıları güvence altına almaktan uzak olduğunu belirmiştir.[522] Mahkemenin, üyeleri teminatlı olsa da,

---

[521] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 68, (24.03.1969), ss. 238-240.*

[522] *A.k., ss. 240-245.*

Bakanlık ileri gelenlerinden oluşan bir kurulun savcı atamalarında güvenceyi sağlayamayacağına hükmettiğini vurgulayan Kalfagil, getirilen tasarıda Kurulun "bakanlık ileri gelenlerinden" oluşması hususunun değişmediğini, sadece Kurula karar verme yetkisi, Kurul üyelerine de oy hakkı tanındığını ifade etmiştir. Hükümetin daha önce hazırladığı bir tasarıda; "savcıların yeniden atanma ve yer değiştirmeleri hususunda hazırlatacağı kararnameyi Yüksek Savcılar Kurulu birinci bölümünün inceleme ve denetimine sunmak, bu kurulun onaylamayıp kararnameden çıkardığı savcılar hakkında ise, Savcılar Kuruluna itirazda bulunmak ve bu kurulun kesin hükmüne uymak gibi savcılara görevlerinde ve özlük işlerinde oldukça teminat verici bir yolu tercih etmiş" olduğunu ve "her nedense bu güzel jestinden" vazgeçtiğini vurgulayan Kalfagil'in önerisi savcıların atama ve nakil işlerinin en kıdemli savcılardan oluşan bir kurula verilmesidir.[523] Tasarının Anayasaya karşı bir direnme ve onu bile bile ihlal etme niteliğinde olduğunu iddia eden Kalfagil, amacın ikinci bir iptal kararına kadar yasanın yarattığı imkanları kullanarak savcıları baskı altına almak, Anayasal düzeni kısıtlamak ve bu vesile ile seçimleri kazanmak olduğunu iddia etmiştir.

AP Grubu adına söz alan İçel Milletvekili Mazhar Arıkan, siyasi konuşmalar yapıldığını belirterek işin teknik boyutuna dikkat çekmiştir.[524] Savcı ve hakimlerin Anayasal konumlarının farklı olduğunu, savcıların devlet memuru konumunda bulunduğunu ve Adalet Bakanının memuru hakkında söz sahibi olmasının normal olduğunu savunan Arıkan, Anayasanın ve Mahkeme kararının Bakanın söz sahibi olmasını değil, son ve kesin sözü söylemesine karşı olduğunu ve tasarının da Bakanın yetkisini kısıtlayarak bu beklentiyi yerine getirdiğini iddia etmiştir.

AP'nin adalet mekanizmasında bir gedik açma niyetinde olduğunu iddia ederek YTP grubu adına yaptığı konuşmasına başlayan Hakkari Milletvekili Ali Karahan, Kurulun Bakanın kontrolündeki idari yargı üyelerinden oluşmasını ve Bakanın Kurula Başkanlık etmesini eleştirmiştir.[525]

MP Grubu adına aynı zamanda tasarı hakkında rapor yazan Adalet Komisyonunun muhalif üyesi olan Edirne Milletvekili Ahmet Bilgin söz almıştır.[526] Kendisinden önce dile getirilen eleştirilerden sonra söylenecek fazla bir şey kalmadığını ifade eden Bilgin, Kurul'a üç savcının katılması ile Anayasanın ifade ettiği güvenceyi sağlamanın mümkün olduğunu ve bu yönde bir önerge verdiğini belirtmiştir.

Yine tasarıya muhalif olduğunu belirten bir başka Adalet Komisyonu üyesi TİP grubu adına söz alan İzmir Milletvekili Cemal Hakkı Selek'tir.[527] Atama ve Nakil Kurulunun başına Bakanın getirilmesinin siyasi etkiyi daha da

---

[523] *A.k., ss. 244.*
[524] *A.k., ss. 245-249.*
[525] *A.k., ss. 249-251.*
[526] *A.k., ss. 251-252.*
[527] *A.k., ss. 252-253.*

artıracağını belirten Selek, Anayasaya aykırı olan Tasarı ile AP'nin seçim ortamını dilediği gibi yürütmek amacında olduğunu iddia etmiştir.

Tasarıyı savunmak ve eleştirileri cevaplamak üzere söz alan Adalet Bakanı Konya Milletvekili Hasan Dinçer, Mahkemenin Anayasaya aykırı bularak iptal ettiği hükmün, Anayasanın kabulünden sonra, 1962 yılında CHP döneminde, kabul edildiğine dikkat çekmiştir.[528] İptal kararının gerekçesine katılmak zorunda olmadıklarını savunan Dinçer, Adalet Bakanının bulunmadığı bir Kurulda atama ve nakil işlerinin kararlaştırılmasının Anayasaya aykırı olacağını iddia etmiştir. Zira, Hakimler Kanununun 85. maddesine göre savcılık teşkilatı Adalet Bakanının idaresi altındadır ve savcının yerine getirdiği görevin yürütme ile sıkı ilişkiyi gerektiren bir görev olduğu mevzuatımızda yer almaktadır. Yürütme ile savcı arasındaki bağ koparılırsa, kamu düzenini sağlamanın zorlaşacağını belirten Dinçer, savcıların güvencelerini şöyle sıralamıştır: kadrolar daraltılsa veya kaldırılsa bile savcılar maaş ve ödenekten yoksun tutulamaz, bakanlık emrine alınamaz ve yaş haddi ve maluliyet hali dışında kendileri istemedikçe emekli edilemez. Dinçer'in vurguladığı nokta, sürece Bakanın dahil edilmesi gerektiğidir, Kurul'da üç savcının bulunmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Şahsı adına Nevşehir Milletvekili Salahattin Hakkı Esatoğlu, getirilen tasarının iptal edilenden hiç bir farkı olmadığını; tasarı ile hükümetin büyük şehirlerdeki savcıları ve onların aracılığı ile siyasi rakiplerini baskı altına almak istediğini iddia etmiştir.[529] Esatoğlu'na göre savcıların tayin ve nakil işlemi Yüksek Hakimler Kurulu gibi bağımsız bir kurul tarafından yapılmalıdır.

Verilen yeterlilik önergesi aleyhinde İstanbul Milletvekili Reşit Ülker'in konuşmasından sonra CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim ve 5 arkadaşı yoklama istemiştir. Bunun üzerine verilen yeterlilik önergeleri geri alınmış ve yoklama yapılmasına gerek kalmamıştır.

Tasarının tümü üzerinde müzakereler 31 Mart 1969 tarihli 71. birleşimde Ülker'in konuşmasıyla devam etmiştir.[530] Tasarının Anayasaya ve Anayasa Mahkemesinin iptal kararının gerekçelerine aykırı olduğunu savunan Ülker, tasarıyı AP hükümetinin kurduğu ve Anayasal düzeni yok etmeye yönelik bir büyük ağın bir parçası olarak tanımlamıştır. Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, Hükümetin Anayasaya direnişini gösteren ve yasalaştığı taktirde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edileceğini savunduğu tasarının Komisyona geri çekilmesini istemiştir. Eleştirileri tekrar cevaplamak üzere Adalet Bakanı Dinçer söz almıştır. Anayasaya direnç gibi tüm iddiaları reddetmiş, yürütme savcılar arasında bir bağ kurulmasının şart olduğunu tekrar etmiş ve bu zorunluluk ışığında tasarının objektif bir biçimde değerlendirilmesini istemiştir.

---

[528] *A.k., ss. 253-260.*

[529] *A.k., ss. 260-262.*

[530] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 71, (31.03.1969), ss.337-352.*

7 Nisan 1969 tarihli 75. birleşimde devam eden görüşmelerde ilk sözü AP grubu adına Arıkan almıştır.[531] AP'nin savcıları kullanarak seçim kazanmak gibi bir niyeti olmadığını, Ülker'in bir ağdan bahsederken sinirinden olsa gerek, boş bulunduğunu ve polemiğin bir kenara bırakılmasını istemiştir. CHP grubu adına Kocaeli Milletvekili Nihat Erim Hukuk Fakültesi profesörlerinin görüşlerini hatırlatarak, buna itibar edilmemesinin günlük politika çekişmelerinin dışına çıkamamak anlamına geldiğini; İptal Kararının gerekçesinin hükümet için yol gösterici olması gerektiğini; tasarının dolaylı yoldan Mahkeme kararını hükümsüz bırakmak çabasını ifade ettiğini; ve demokrasilerin eskiden "milli irade" demokrasileri olduğunu, artık hukuk devleti ilkesinin hakim olduğunu söylemiştir.

Böylece tasarının tümü üzerinde 12 milletvekili konuşmuştur. Verilen yeterlilik önergesi Konya Milletvekili Yunus Koçak'ın (TİP Grubu adına) aleyhinde konuşmasından sonra, AP sıralarından gelen protestolar arasında yine 5 kişinin ayağa kalkarak yoklama istemesi ve yoklama sonucunda yeter sayının olmadığının anlaşılması ile oylanamamıştır.

28 Nisan 1969 tarihli 84. birleşimde müzakereler kifayet önergesinin kabul edilmesi ile başlamıştır.[532] Bundan sonra Ülker'in tasarının Anayasa Komisyonuna gönderilmesini isteyen önergesi reddedilmiştir. Maddelerin müzakeresinde; konuşmaların 10'ar dakika ile sınırlandırılması ve birleşimin tasarı sonuçlandırılana kadar devam etmesi önergesi, CHP'den gelen "eğer bu şekilde hareket edilirse CHP olarak biz de ekseriyetin olmadığını söyliyerek ayağa kalkmak suretiyle yoklama isteyeceğiz" tehdidi üzerine, önerge sahibi olan Samsun Milletvekili Osman Şahinoğlu tarafından geri çekilmiştir. Bundan sonra CHP grubu adına Ülker, tasarının Anayasaya aykırı olduğunu belirten kısa bir konuşma yapmıştır. GP grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın Batı demokrasilerinde iktidarın sınırlandırıldığını vurgulayan ve savcılar için de tıpkı hakimlerde olduğu gibi kooptasyon metoduna başvurulmasını öneren konuşması ise tasarı hakkında yapılan son konuşma olmuştur.

Tasarı ile ilgili son kayıtın yer aldığı 12 Mayıs 1969 tarihli 91. birleşimin tutanaklarında, Komisyonun maddelerini yeniden düzenlemek amacıyla tasarıyı geri aldığı ve "şu ana kadar" getirmediği Oturum Başkanı İsmail Arar tarafından ifade edilmiştir.[533]

---

[531] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 35, Birleşim: 75, (07.04.1969), ss. 456-468.*

[532] *Bu paragraf için bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 84, (28.04.1969), ss. 80-86.*

[533] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 4, Cilt: 36, Birleşim: 91, (12.05.1969), s. 344.*

ONAYLANAN ULUSLARARASI ANLAŞMALAR

Uluslararası anlaşmalar, İçtüzüğün 112. maddesi gereği Hükümet tarafından gönderilecek *tasarılar* yolu ile kabul edilir. Ancak, Konya Milletvekili Fakih Özfakih ve 14 arkadaşı tarafından bir uluslararası anlaşmanın kabul edilmesine dair yasa teklifinin komisyonlardan geçip Genel Kurula gelmesi, bu İçtüzük hükmünün bir kez daha vurgulanmasına neden olmuştur. Özfakih ve arkadaşları, nafaka alacaklarının yabancı ülkelerde tahsili ile ilgili sözleşmeye katılmamızın uygun bulunduğuna dair bir kanun teklifi vermişlerdir. Bu teklif hakkında Plan, Dışişleri ve Çalışma komisyonlarının anlaşmanın kabul edilmesi yönünde hazırladığı Rapor Meclis gündemine alınmıştır. Raporun Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında Anayasa Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel bir önerge vererek teklifin Anayasa Komisyonuna gönderilmesini istemiştir. Tekinel'in önergesinin gerekçesi teklifin Anayasayla ilgili olmasıdır. Önerge lehine söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, İçtüzüğün 112. maddesini hatırlatmış ve uluslararası anlaşmaları sevk etme yetkisinin yürütme organının elinde olduğunu belirten 26 Ekim 1962 tarihli Anayasa Komisyonu raporuna atıfta bulunmuştur.[534] Önerge kabul edilmiş ve bu sırada uluslararası anlaşmaların bir hükümet tasarısı yoluyla kabul edileceği tekrar edilmiştir.

Uluslararası anlaşmalar, onaylanması için Meclise Hükümet tarafından gönderilir, Mecliste niteliğine göre değişik komisyonlara gönderilen (komisyonlardan biri hemen her zaman Dışişleri komisyonudur) anlaşmalar, komisyon raporları doğrultusunda Genel Kurul anlaşmanın uygun bulunduğuna dair bir yasayı kabul eder. İkinci yasama döneminde Meclise sevk edilen ve Meclis tarafından onaylanan uluslararası anlaşmalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. İkinci yasama döneminde, Türk vatandaşlarına ait olup Yugoslav Federatif Halkı Cumhuriyetince millileştirilmiş bulunan mal, hak ve menfaatlerin tasfiyesi ilgili anlaşmanın uygun bulunduğuna dair Meclis tarafından kabul edilen kanun tasarısı, Senato tarafından değiştirilmiştir. Tasarı ancak karma komisyondan geçtikten sonra kabul edilmiştir. Bu sırada Meclisin kabul ettiği metinde ısrar ettiği gözlenmiştir. İkinci yasama döneminde Meclisinin kabul ettiği uluslararası anlaşmaları gösteren tablodan da anlaşılacağı gibi incelediğimiz dönemde toplam 60 uluslararası anlaşma onaylanmıştır.

---

[534] *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Yasama Yılı: 3, Cilt: 23, Birleşim: 21, (25.12. 1967), ss. 18-19.*

Toplantı Yılı	Anlaşma	Gündeme Alındığı		Kabul Edildiği		
		Birleşim	Tarih	Cilt	Birleşim	Tarih
I	Kadın ve Erkek işçiler arasında ücret eşitliği getiren 100 numaralı Milletlerarası Çalışma (MÇ) sözleşmesinin kabulüne dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	İş ve Meslek bakımından ayrım hakkında 111 sayılı MÇ sözleşmesinin onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	Romanya Halk Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmanın-askıda kalmış mali konular	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Türk-Yunan Sınırı Meriç Nehrinin Islahı hakkında protokolun onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Milletlerarası Çalışma teşkilatı statüsünde yapılan değişiklikler	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Kuşların korunması için Milletlerarası anlaşmanın uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Türkiye-Almanya arasında mücrimlerin iadesi anlaşmasının 19. maddesinin değiştirilmesi	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	Kişi halleri işlemlerinin düzeltilmesi hakkında	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	Akdeniz balıkçılık konseyi sözleşmesinin uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Uyuşturucu maddelere dair 1961 tek sözleşmesinin uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Milletlerarası Akdeniz yüksek Zirai Etüdüler	117	22.07.1966	8	118	25.07.1966
I	Türkiye-Tunus Kültür Anlaşması'nın uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	BM Anlaşmasının 109 maddesinin değiştirilmiş şeklinin onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	Milletlerarası Denizcilik İstişare Teşkilatı sözleşmesinde yapılan değişikliğin onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	Türkiye-Bulgaristan Hava anlaşması ve ekli mektuplarının onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
I	Türkiye-Romanya Hava Anlaşmasının onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	22.07.1966	8	119	26.07.1966
II	Ceza işlerinde karşılıklı yardım Avrupa Sözleşmesinin onaylanması	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967

II	Türkiye-Macaristan Halk Cumhuriyeti 28 Haziran 1966 tarihli Hava Anlaşmasının onaylanması	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967
II	Nükleer enerji sahasında hukuki mesuliyete dair sözleşmeyi tadil eden ek protokolün onaylanması	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967
II	Milletlerarası sağlık tüzüğünün bazı hükümlerini değiştiren ek tüzüğün onaylanması	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967
II	Yabancı memleketlerde yapılan evlenme merasimlerinin kolaylaştırılması hakkındaki sözleşmenin onaylanması	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967
II	Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Genel Kurulu tarafından kabul edilen 116 sayılı sözleşmenin onaylanması	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967
II	TC-Belçika krallığı arasında imzalanan Sosyal Güvenlik hakkında Genel Sözleşmenin uygun olduğuna dair kanun tasarısı	79	03.04.1967	15	79	03.04.1967
II	Makinalardan koruma ile ilgili 119 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanması	79	03.04.1967	15	80	05.04.1967
II	TC-Hollanda Krallığı arasında imzalanan Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin onaylanması	79	03.04.1967	15	80	05.04.1967
II	TC Hükümetinin en ziyade müsaadeye Mazhar millet tarifesinin onaylanması 1/229	115	08.06.1967	18	117	12.06.1967
II	GATT Anlaşmasına Ticaret ve Kalkınma ile ilgili 4. kısmın eklenmesine dair protokol ve eklerinin uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı 1/79	115	08.06.1967	18	116	09.06.1967
II	Türkiye-İran Transit Anlaşmasının ve eklerinin uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	115	08.06.1967	18	116	09.06.1967
II	TC-Arjantin Cumhuriyeti arasında 19.8.65'te imzalanan kültür anlaşmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	116	09.06.1967	18	117	12.06.1967
II	TC listesinin 82.05 Pozisyonundaki ibare değişikliğinin onaylanmasına dair kanun tasarısı 1/228	116	09.06.1967	18	117	12.06.1967
II	37 Sayılı TC listesinde değişiklik yapılmasına dair Bakanlar Kurulu kararının onaylanmasına dair 1/184	116	09.06.1967	18	117	12.06.1967
II	TC Hükümetinin en ziyade müsaadeye mazhar millet tarifesinde yapılan değişikliklerin onaylanması 1/230	116	09.06.1967	18	117	12.06.1967
II	TC listesinin onaylanması 1/227	116	09.06.1967	18	117	12.06.1967

II	37 Sayılı TC listesinin yürürlüğe konulmasına dair Bakanlar Kurulu kararının onaylanmasına dair kanun tasarısı 1/185	116	09.06.1967	18	117	12.06.1967
II	İnsan Hakları ve Anahürriyetlerini korumaya dair Avrupa Sözleşmesine dair 2 Numaralı protokolün onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	12.06.1967	18	121	19.06.1967
II	İnsan Hakları ve Anahürriyetlerini korumaya dair Avrupa Sözleşmesine dair 3 Numaralı protokolün onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	12.06.1967	18	121	19.06.1967
II	Ay ve diğer gök cisimleri dahil uzayın keşif ve kullanılmasında devletlerin faaliyetlerini yöneten ilkeler hakkındaki anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	117	12.06.1967	18	121	19.06.1967
II	Milletlerarası Adalet Divanı statüsünün 36/2 fıkrasında derpiş olunan ve hukuki uyuşmazlıkların çözülmesi hususunda Divanın yargı hakkını önceden tanımayı gerektiren ihtiyari kayda katılmamız hakkındaki 5047 sayılı kanunun yeniden uzatılmasına dair kanun tasarısı	117	12.06.1967	18	121	19.06.1967
II	TC-Fas Krallığı arasında Kültür anlaşmasının onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	12.06.1967	18	121	19.06.1967
II	TC-Lübnan Cumhuriyeti arasında Kültür anlaşmasının onaylanmasına dair kanun tasarısı	117	12.06.1967	18	121	19.06.1967
III	İşçilerin iyonizasyon ve radyasyona karşı korunması hakkında 115 sayılı Milletlerarası Çalışma sözleşmesinin onaylanması	21	25.12.1967	23	22	27.12.1967
III	Milletlerarası telekomünikasyon anlaşması ve eklerinin onaylanması	36	05.02.1968	24	37	07.02.1967
III	Vatandaşlığın kazanılması konusunda karşılıklı bilgi verilmesi hakkında sözleşmenin onaylanması	36	05.02.1968	24	37	07.02.1967
III	Ceza işlerinde karşılıklı yardım Avrupa Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı ve Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikler hakkında Dışişleri Komisyon raporu	60	18.03.1968	27	60	18.03.1968
III	SSCB ile 28.2.1967 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet hududunun yeniden işaretlenmesi hakkında Protokol, bu Protokole ek protokol ve işaretleme işlerinde çalışan personelin sınırdan geçiş ve diğer taraf arazisinde kalış esaslarının belirleyen anlaşmanın onaylanması	74	10.06.1968	28	75	12.06.1968
III	Türk vatandaşlarına ait olup Yugoslav Federatif Halkı Cumhuriyetince millileştirilmiş bulunan mal, hak ve menfaatlerin tasfiyesi hakkında kanun tasarısı	77	17.06.1968	28	78	19.06.1968
IV	Dünya Sağlık Teşkilatı Anayasasının 24 ve 25. maddelerini değiştiren metinlerin onayı hakkında	17	13.12.1968	29	22	06.01.1969

IV	26 Şubat 1960 tarihinde Bern'de imzalanan yolcuların ölmeleri ve yaralanmaları halinde demiryollarının sorumluluğu ile ilgili 25 Şubat 1961 tarihli 538 sayılı Kanunla kabul edilen Demiryolları ile Yolcu ve Bagaj taşımlarına müteallik Milletlerarası Andlaşmaya ek anlaşmanın, protokollerin ve nihai anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	17	13.12.1968	29	22	06.01.1969
IV	Tarımda asgari ücret tespiti usulleri hakkında 99 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	T.C. Hükümeti ve Haşimi Ürdün Krallığı arasında imzalanmış olan Kültür Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	20 Nisan 1968 tarihinde Ankara'da imzalanan T.C. Hükümeti ve Senegal Cumhuriyeti Hükümeti arasında Kültür Anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	T.C. Hükümeti ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında 28 Aralık 1967 tarihinde imzalanan ... Hudut olaylarının önlenmesi ve halli ile hudut işaretlerinin bakımı hakkında anlaşma ile bu anlaşmanın ekleri olan ... 1 Numaralı Protokol ve 2 Numaralı Protokolün onaylanmasına dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	T.C. Hükümeti ve ABD Hükümeti ve Milletlerarası Atom Enerjisi Ajansı arasında emniyet kontrolünün uygulanması hususunda anlaşma ve işbu anlaşma ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı ve ABD Büyükelçiliği arasında teati edilen mektupların onaylanmasına dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	T.C. Hükümeti ve Avusturya Cumhuriyeti Hükümeti arasında sosyal güvenlik hakkındaki anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	T.C. Hükümeti ile Suudi Arabistan Krallığı arasında hava ulaştırmasına dair 12 Haziran 1968 tarihli anlaşmanın uygun bulunduğu hakkında kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	Dünya Posta Birliği Kuruluş Yasası ile son protokolü ve bunlara bağlı BM Teşkilatı ile Dünya Posta Birliği arasındaki anlaşmaların onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	42	03.02.1969	32	43	04.02.1969
IV	3 Mayıs 1967 tarihinde Monte Carlo'da Milletlerarası Hidrografi Teşkilatına dair sözleşmenin onaylanması hakkında kanun tasarısı	65	17.03.1969	35	68	24.03.1969
IV	T.C. İle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının ... Türkiye Cumhuriyetine göç etmeleri hakkında anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	65	17.03.1969	35	68	24.03.1969

IV	T.C. Hükümeti ile Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında 6 Nisan 1967 tarihinde imzalanmış bulunan "Kültürel İşbirliği Anlaşması"nın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	92	13.05.1969	36	93	14.05.1969
IV	T.C. Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında iki memleketin topraklarından akan nehirlerin sularından faydalanmada işbirliği yapılması konusunda Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun tasarısı	92	13.05.1969	36	93	14.05.1969

İndeks

Milletvekili isimlerinin ilk harf(ler)i sadece aynı soyisim paylaşıldığında belirtilmiştir. İsim ve soyisim aynı olduğunda seçim bölgeleri belirtilmiştir.

21 Mayıs, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 555, 556, 557, 558, 561, 562, 563, 571, 573, 574, 575, 576, 577
21-22 Mayıs, 558, 585
22 Şubat, 563, 575, 692
27 Mayıs, 524, 539, 540, 543, 544, 546, 547, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 561, 564, 565, 572, 574, 576, 581, 582, 583, 584, 588, 589, 590, 596, 662, 692, 718, 719
Adalet Partisi, 546, 604, 617, 618, 619, 645, 647, 657, 662, 693, 697, 702, 756, 762, 770, 777, 780, 789
Akal, 643, 711, 752, 763, 776
Akalın, 520, 661, 663, 664, 673, 674, 726, 742, 745, 746, 747
Akay, A. N., 608
Akay. S., 794
Akçal, 567
Akçaoğlu, 520, 621, 687
Akdoğan, A., 627
Akdoğan, İ. H., 529, 629, 644, 674, 675, 763
Akın, A., 618, 619
Akkan, 580, 581, 756, 762, 770, 780, 782
Akman, 517, 518, 519
Aksu, 559
Altan, 524, 529, 633, 741
Altınsoy, 559
Amerika, 640, 645, 650, 700, 703, 755
Amerika Birleşik Devletleri, 650
Anayasa Mahkemesi, 512, 534, 535, 544, 551, 580, 584, 586, 592, 599, 633, 634, 635, 686, 688, 699, 705, 708, 711, 720, 728, 735, 737, 745, 748, 749, 784, 786, 796, 797, 798, 799, 800, 802, 804
Angı, 659, 661
AP, 524, 528, 530, 532, 536, 537, 539, 543, 544, 546, 547, 553, 555, 557, 560, 561, 565, 569, 571, 572, 574, 577, 579, 580, 589, 590, 626, 629, 631, 633, 637, 639, 672, 675, 677, 678, 682, 683, 684, 686, 688, 690, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 703,

706,707, 708, 713, 716, 720, 729, 743, 784, 797, 803, 804, 805
Arar, 523, 525, 527, 531, 621, 639, 756, 759, 760, 768, 784, 805
Argun, 571
Arıbaş, 692
Arıkan, 531, 532, 557, 560, 561, 575, 689, 763, 803, 805
Arslan, 551, 571, 643, 694
Asal, 698, 699
Asbuzoğlu, 694
Atabeyli, 527, 530
Atagün, 607, 738, 740
Ataman, H., 714, 732, 733, 735
Ataöv, 536, 673, 683, 720
Atasagun, 512, 676, 713, 741
Atatürk, 546, 559, 565, 568, 590, 671, 672, 674, 679, 710, 716, 717
Ateşoğlu, 551
Avcı, F., 526
Avcı, S. O., 675, 739, 790
Avrupa, 672, 784, 785, 791, 807, 809
Aybar, M. A., 529, 586, 588, 695, 698
Aybar, R., 692
Aydemir, Talat., 546, 552, 558, 584, 587
Aydın, 511, 515, 516, 518, 524, 525, 527, 529, 533, 538, 539, 541, 542, 548, 549, 550, 551, 552, 560, 564, 606, 629, 644, 646, 654, 662, 679, 681, 702, 720, 725, 733, 747, 750, 752, 753, 760, 761, 767, 770, 784, 802
Aysoy, 707
Aytaç, İ., 516, 566, 714
Aytaş, 537, 681, 762
Azizoğlu, 545, 583, 675
Bahadınlı, 521, 755
Bakşık, 678
Balan, 625
Başar, 643, 647, 648, 655, 656, 657, 783
Batı, 614, 616, 702, 784, 789, 805
Bayar, Celal., 546, 549, 550, 554, 583, 584, 588, 589, 590, 674, 675
Baydil, 526
Baykal, 559, 574, 733
Bilgehan, 520, 624, 788, 794
Bilgin, A., 522, 523, 525, 529, 688, 802, 803
Bilgin, M. T., 680
Binay, 525, 544, 687, 690, 791
Binicioğlu, 551, 563, 565, 703, 750, 752, 753
Birgit, 563, 692, 707
Birol, 572
BM, 807, 810
Bodur, 545
Boran, 529, 568, 569, 626, 629, 630, 674

Boyacıoğlu, 560, 643, 651, 654, 680
Boz, 747
Bozbeyli, 511, 515, 521, 522, 523, 534, 537, 563, 572, 583, 589
Bozdoğan, M., 651
Bozdoğanoğlu, 694
Bölükbaşı, 529, 568, 583, 584, 587, 588
CHP, 521, 524, 526, 528, 529, 530, 533, 535, 536, 537, 539, 544, 546, 547, 553, 558, 559, 560, 561, 563, 564, 566, 567, 570, 571, 572, 574, 577, 579, 583, 584, 588, 589, 590, 625, 628, 633, 634, 636, 672, 678, 683, 686, 687, 688, 689, 690, 693, 695, 696, 697,699, 700, 701, 703, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 715, 723, 727, 728, 731, 733, 743, 784, 785, 802, 804, 805
CKMP, 528, 546, 565, 570, 574, 690
Cop, 643
Coşkun, 513, 514, 527, 528, 532, 545, 561, 564, 566, 571, 572, 574, 577, 624, 633, 634, 643, 688, 690, 695, 701, 704, 710, 721, 726, 728, 731, 733, 741, 743, 745, 785, 786, 805, 806
Cumalıoğlu, 552, 553
Cumhuriyet Halk Partisi, 544, 603, 614, 650, 662, 693, 697, 757, 760, 761, 762, 775, 789
Cüceoğlu, 545, 551
Çağlar, 643, 773, 779, 780, 782
Çakmak, 559, 732
Çanga, 537, 706, 804
Çataloğlu, 672, 673, 727, 728, 730, 731, 733, 735
Çebi, 678, 681
Çelikbaş, 533, 672, 673, 747, 753
Çetin, A. A., 524, 529, 533, 569, 575, 633, 637, 706, 741
Çetiner, 537, 692, 721
Çetinsoy, 655, 657
Dağdaş, 645
Danıştay, 521, 529, 651, 742, 743, 744, 747, 748, 749, 797
Demir, 512
Demiray, 566
Demirel, 547, 551, 587, 593, 594, 612, 618, 620, 688, 690, 695, 696, 697, 698, 699, 708, 739, 796
Demokrasi, 547, 590
Demokrat Parti, 540, 546, 550, 579
Diler, 545, 562, 590, 605, 610, 627, 630, 631, 635,

643, 654, 703, 735, 759, 785
Dilligil, 580, 595, 598
Dinçer, 522, 544, 548, 557, 558, 560, 574, 670, 671, 688, 690, 694, 704, 796, 797, 804
Doğan, N., 672, 700
Doğramacı, İhsan., 672
Döşemeci, 752, 770
DP, 539, 543, 544, 546, 547, 555, 564, 579, 580, 581, 688, 696, 697
Dülge, 551, 788
Ecevit, 686, 706, 760, 763
Efeoğlu, 752, 761, 764, 770
Ekinci, C.567, 570, 613, 716
Ekinci, T. Z., 521, 530, 532, 533, 536, 543, 544, 582, 588, 589, 590, 604, 613, 635, 673, 716, 739, 785, 786
Emre, 515, 543, 563, 564, 572, 574, 580, 594, 595, 630, 704, 709, 710, 724, 726
Ensarioğlu, 665
Erdem, 662, 679, 680, 720
Erdemir, 528, 634, 635
Eren, 607, 694
Erer, 720
Erez, 519, 535, 567
Ergüder, 672, 674
Erik, 683
Erim, 521, 522, 524, 536, 547, 639, 688, 804, 805
Erkanlı, 579
Erkmen, 525, 639
Eroğan,N., 617
Ersoy, 730
Ertem, 514, 674, 675, 747
Erten, 532
Ertuğrul, 564
Ertunga, 512, 630, 675
Esatoğlu, 533, 664, 665, 692, 707, 709, 804
Esengin, 537, 571, 577
Ethem, 538, 643
Feyzioğlu, 521, 522, 524, 558, 559, 567, 580, 585, 586, 588, 598, 633, 639, 688, 710, 711
Genelkurmay, 530, 715, 718, 720, 721, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 735, 736, 737
GP, 545, 577, 583, 585, 588, 672, 686, 687, 701, 703, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 728, 731, 733, 802, 805
Gülek, 515, 520, 784, 785, 786
Güler, A., 533, 573, 673, 677, 683, 703, 709, 745
Güler, N., 627
Güley, 534, 572, 707, 708, 714, 720, 721, 722, 723, 726, 728, 731
Gürer, 544, 608
Gürsel, Cemal., 549, 741

Güven, M., 601, 613, 626, 629, 631, 647, 652, 657, 663, 706, 728, 753, 759, 762, 773, 782, 783
Güven Partisi, 601, 613, 647, 652, 657, 663, 706, 728, 753, 759, 762, 773, 782, 783
Hacıpaşaoğlu, 692
Hatipoğlu, İ. S., 547, 643
İnan, 785, 786, 789, 792
İncesulu, 588, 590, 644
İnönü, 539, 543, 546, 572, 579, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 641, 646, 676, 690, 695, 696, 697, 698, 703, 710, 796
İrtica, 695, 697
İslimyeli, 643
İşgüzar, 551, 560, 571, 574, 577, 602, 607, 610, 679, 680, 723, 750, 752, 753, 758, 774
İzerdem, 725
Kabadayı, 560, 562, 564, 574, 624, 627, 628, 652
Kabibay, 538
Kadıoğlu, 780
Kalfagil, 550, 562, 802
Kalkınma, 646, 751, 752, 772, 788, 808
Kanbolat, 533, 588, 589, 590, 636, 681, 682, 683, 685, 687, 750, 762, 770, 773, 774, 779
Kaplan, 548, 550, 551, 552, 577
Kaptan, 633, 741
Karaca, 603, 604
Karahan, A., 520, 542, 550, 561, 694, 707, 803
Karan, 672
Karcı, 531, 532, 566, 571, 651, 653, 715, 716, 717
Keskin, H. S., 560, 572, 692
Kıbrıs, 529, 584, 711
Kılıç, İ., 577, 660, 718, 719, 728, 731, 733, 739
Kılıçoğlu, 538, 643
Kırbaşlı, 634, 675, 679, 746, 789, 794
Kırca, 513, 514, 527, 528, 529, 532, 545, 561, 564, 566, 571, 572, 574, 577, 624, 633, 634, 688, 690, 694, 695, 701, 702, 703, 704, 710, 711, 721, 726, 728, 731, 733, 734, 741, 743, 745, 785, 786, 805, 806
Kısakürek, Necip F., 568
KİT, 530, 564
Koç, C. N., 560, 692
Koç, S. M., 715, 773
Koçak, Y., 531, 555, 556, 560, 561, 562, 563, 565, 574, 577, 582, 633, 663, 666, 680, 684, 692, 709, 717, 733, 734, 744, 747, 805

Koçak, Z., 706, 707, 710, 711
Kodamanoğlu, 514, 535, 571, 674
Koraltan, 692
Köksal, 525, 530, 604, 689, 690, 701, 703, 784
Köseoğlu, 537, 560, 565, 577, 590, 648, 683, 687, 725, 747
Kuas, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684
Kurtel, 531, 532, 533, 694, 706, 707, 710, 723
Küfrevi, 556, 557, 559, 692, 693, 694
Küntay, 551
Laç, 551, 568
MBK, 579
Menderes, Adnan., 546, 564, 587, 605
Menteşe, 524, 533, 560, 564, 606, 629, 644, 654, 679, 720, 725, 760, 770
Menteşoğlu, 600, 611, 612, 628, 629
MHP, 796
Millet Partisi, 583, 602, 610, 615, 689, 708, 758, 774
Milli Devrim Ordusu, 546
MP, 530, 532, 561, 565, 568, 571, 574, 576, 577, 583, 587, 588, 625, 673, 678, 699, 702, 703, 714, 723, 732, 742, 803
Mustafaoğlu, 512, 630, 667, 726, 733
Müftüoğlu, 514, 524, 535, 536, 640, 643
NATO, 785
Nayman, 643
Nebioğlu, 627, 629, 681, 682, 683
Nedimoğlu, 545, 630, 639
Neftçi, 608, 628, 694
Numanoğlu, 609, 704
Odyakmaz, 740, 743
Ok, M., 690, 758, 761, 763, 768, 775, 778
Ok, N., 514, 520, 522, 525, 528, 529, 530, 566, 665, 667, 684, 757
Onan, 618, 619, 620, 714, 774
Orhon,İ. H., 600, 607, 674, 692, 746, 747
Ortak Pazar, 757
Osma, 566
Ozansü, 662, 714, 718, 726
Öktem, 586, 590
Önadım, 640, 641, 642, 643, 655, 657
Önder, C. T., 532, 543, 545, 646, 647, 698, 702, 703, 713, 716, 719, 788, 794
Önder, S. F., 576, 689, 694, 695, 698, 699, 701
Öner, 650
Özarda, 511, 515, 516, 518, 519, 525, 528, 538, 539, 541, 542, 543, 548, 549,

550, 551, 552, 644, 646, 647, 662, 681, 683, 702, 703, 726, 729, 733, 734, 747, 750, 751, 767, 784, 802
Özcan, 571, 689
Özdağ, 563, 565, 570, 580, 593, 594
Özdemir, 685, 686, 687, 720, 763
Özer, 512
Özfakih, 549, 640, 641, 659, 660, 806
Özkan, H., 588
Öztürk, K. Z., 752, 753
Öztürk, S., 619, 620
Öztürkmen, 539, 541, 542
Paksüt, 708, 710, 711
Pehlivanoğlu, 551
Plan, 519, 535, 612, 624, 625, 633, 671, 674, 675, 676, 690, 706, 713, 721, 722, 726, 733, 739, 740, 741, 750, 772, 787, 806
Planlama, 601, 612, 729, 792
Sağıroğlu, 542, 551, 692
694
Saraç, 572, 768
Sarıgöz, 572, 714, 718, 721, 729, 733, 738, 740
Sarıibrahimoğlu, 511, 514, 515, 519, 520, 528, 620, 640, 641, 645, 646, 659, 660, 662, 670, 673, 786
Sarıyüce, 568, 615, 705
Satır, 538, 710
Savacı, 753, 791, 792
Sayıştay, 511, 512, 526, 527, 567, 633, 675, 713, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749
Seçkin, İ., 636
Seçkin, T., 513, 570, 579,
Selek, 581, 803
Sezgin, R., 638, 639
Solmazer, 643, 728, 732, 739, 740, 784
Soyer, 674
SSCB, 809
Sunay, Cevdet., 549, 572, 579, 713
Şahin, 613, 690
Şahinoğlu, 805
Şakar, 525, 539, 541, 542, 690
Şamiloğlu, 561
Şener, A., 643, 654, 673, 692, 777, 778, 779
Şener, N., 572, 694, 699, 725
Şensoy, 694
Şenyurt, 601, 639, 802
Şohoğlu, 537, 545, 551, 707, 711, 781, 795
Tahtakılıç, 513, 544, 559, 563, 580, 589, 590, 591, 627, 629, 648, 673, 674, 709, 719, 720, 733, 734, 735, 741, 763, 778, 790
TCK 141, 545, 567, 570, 572, 574, 589, 796
TCK 142, 569
TCK 163, 567, 569, 570

Tekeli, 750, 752, 771, 776, 777, 778, 779, 783
Tekinel, 534, 560, 562, 563, 566, 567, 572, 630, 634, 635, 639, 640, 662, 667, 669, 670, 694, 695, 806
Tez, 571, 684
Tezkan, 572
TİP, 521, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 543, 555, 561, 565, 568, 570, 574, 577, 580, 581, 582, 586, 588, 589, 626, 629, 631, 633, 636, 673, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 686, 687, 690, 695, 698, 699, 703, 705, 706, 707, 708, 710,711, 715, 717, 723, 733, 744, 785, 786, 803, 805
Toközlü, 744
Topaloğlu, 547, 558, 675, 714, 715, 719, 721, 733, 735
Topçubaşı, 643, 694
Toprak Reformu, 690
Torgay, 720
TSK, 713, 714, 715, 716, 719, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 738, 739
Tural, Cemal., 530, 547, 553, 558, 717
Turan, 613, 690, 704
Turgut, C., 527
Turgut, E., 679, 681, 687
Türk Silahlı Kuvvetleri, 511, 512, 526, 555, 579, 713, 721, 722, 726, 729, 738, 739, 740
Türkay, H., 678, 681, 682, 684, 687
Türkel, 526, 643, 657, 778
Türkeş, 576
Türkiye İşçi Partisi, 604, 616, 653, 663, 755, 762, 773
Uğrasızoğlu, 526, 539, 540, 541, 542, 544, 608, 675, 747, 767, 796
Ulusay, 621
Usta, 740
Uyar, 537, 553, 554, 555, 559, 566, 571, 627, 628, 629, 633, 647, 675, 753, 759, 760, 761, 772, 773
Uysal, H., 627
Uzuner, 606, 607, 608, 638, 776, 779, 788, 792, 793
Uzunoğlu, 568, 707
Ülker, 511, 512, 514, 524, 530, 533, 537, 543, 545, 567, 571, 609, 614, 615, 624, 625, 628, 630, 631, 634, 637, 655, 665, 683, 685, 686, 687, 733, 735, 797, 804, 805
Üstün, 643
Yalçın, A., 527, 529
Yardımcı, 675
Yargıtay, 586, 590, 637, 722, 723, 726, 739, 802

Yassıada, 546, 547, 549, 552, 553, 555, 556, 557, 561, 564, 568, 573, 574, 579, 583, 586, 587, 588, 589, 590, 689
Yaşa, 631
Yeltekin, 551, 726
Yeni Türkiye Partisi, 546, 605, 654, 759
Yılanlıoğlu, 519, 548, 550, 551, 552, 703, 721, 732
Yıldırım, İ. H. (Erzurum), 551, 572, 582, 588, 589, 723, 724, 725, 726, 729, 730, 732, 784
Yıldız, 663
Yılmaz, M. K. (Ankara), 600, 607, 608
YTP, 528, 530, 543, 545, 546, 556, 559, 561, 563, 564, 567, 570, 574, 583, 627, 633, 675, 690, 692, 700, 702, 703, 707, 709, 710, 716, 785, 803
Yunan, 807
Yücetürk, 768
Zeytinoğlu, 545, 683, 687, 777